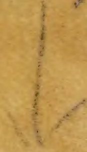
1599

Aph de M. achimis Magunti

16

IVSTI LIPSI

POLIORCETICΩN

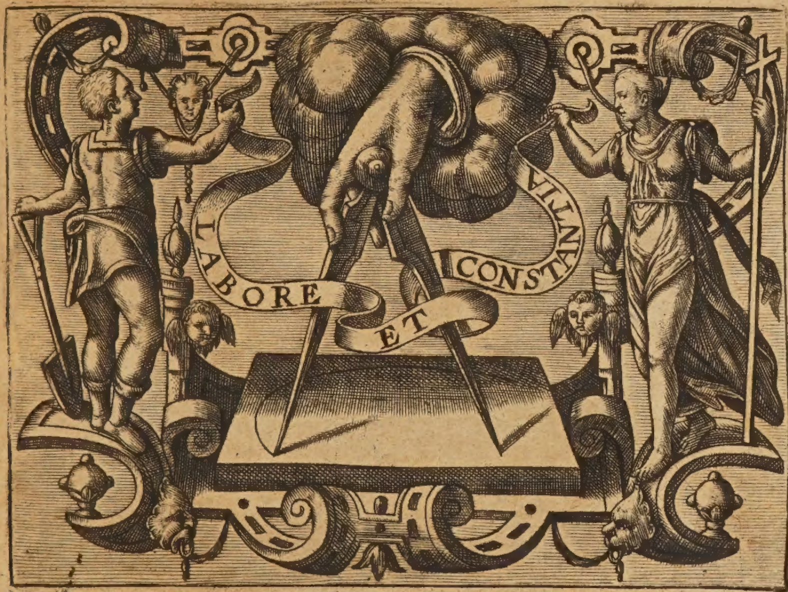
SIVE

DE MACHINIS.

TORMENTIS. TELIS.

Ad Historiarum lucem.

Editio altera, correcta & aucta.

ANTVERPIÆ,
EX OFFICINA PLANTINIANA,
Apud Ioannem Moretum.
M. D. XCIX.

Cum Priuilegiis Cæsareo & Regio.

SERENISSIMO PRINCIPI
ERNESTO
ARCHIEPISCOPO ET
ELECTORI COLONIENSI,
EPISCOPO ET PRINCIPI LEODICENSI,
MONASTERIENSI, HILDESHEIMENSI,
FRISINGENSI:
COMITI PALATINO VTRIVSQ. RHENI,
DVCI VTRIVSQ. BAVARIÆ, VVESTFALIÆ,
ANGARIÆ, BVLLONII:
MARCHIONI FRANCIMONTANO:
COMITI LOSSENSI, LONGIENSI, HORNENSI:
SED ET ALIBI PRINCIPI AVT DYNASTAE:
IVSTVS LIPSIVS
LIBENS MERITÒ DEDICAT CONSECRATQ.

IBENS, inquam, meritò, hoc quidquid eſt operis, tibi SERENISSIME PRINCEPS conſecro, & frontem eius ſplendore nominis tui illuſtro. Multa me impellunt: Beneficia tua, Dignitas & amplitudo, ipſum operis Argumentum. Sanè beneficia tua, imò & tuorum, expertus ſum, ex quo pedem primùm intuli & poſui in Eburonum veſtro ſolo. Quidquid benignè dici fieriq. poteſt, à pleriſque mihi dictum aut factum eſt: à te inprimis tali Principe, qui vltrò vocare, noſcere, ſed & adſciſcere & proprium habere tibi, honeſtiſſimo congiario, voluiſti. Neque ego nolui, fateor: ſed patriæ meæ amor aut miſeratio, tum & noua cum eâ adſtrictio, velut tribuniciâ quadam vi intercesſerunt, & abeſſe me à vobis adegerunt, etſi corpore, vix animo ſeiunctum. Quoties illò ad vos redeo? quoties ſermones & adfectus veſtros ruminor? tuam autem maximè incredibilem in illâ altitudine comitatem: quam nuper etiam reguſtaui, cùm à fontibus veſtris (ad quos parum fauſto pede ieram) reduci, Bona Fortuna mihi copiam fecit vultus ſermoniſque tui videndi obiter & fruendi.

Quod

Quòd ſi hæc priuata non eſſent; Dignitas tamen tua & gentis ſplendor, hunc talem cultum cur non ſibi vindicent? cùm & tu inter ſacri ordinis primos emineas, atque adeò à ſummo illo capite, ſi potentiam & latitudinem imperandi ſpectem, proximum te dixerim aut ſecundum. Tua eſt Archiepiſcopalis Vbiorum dignitas; tua Epiſcopalis Leodicenſis, Hildesheimenſis, Friſingenſis, Monaſterienſis: & annexi iſtis tituli, Septemuiralis imperij, Principatus, Ducatus, Comitatus, aut Dynaſtiæ. Atque hæc pro virtute aut meritis in te congeſta: tum etiam pro ſplendore inclytæ & vetuſtiſſimę tuæ gentis. Quæ eſt in orbe Chriſtiano, imò & extero, quæ vobis vetuſtate & continuatis imperijs ſe præferat? Nam illa, ſi aſſenſum famæ & traditionibus præbemus, ante Chriſti ortum orta eſt: aut ſi antiqua nimis & quæ fidem tempori debent, ſeponimus, certis iam Analium monumentis, ante Attilæ tempora opibus & potentiâ floruiſſe comperiemus. ADALGERIO Bojorum rex tunc legitur, qui cum Alemannis ſuis in Francos profectus, prælio inſigni ad Tolbiacum vicum interfuit, atque adeò interiit. Ab hoc THEODO, qui magno Clodoueo belli in Burgondiones, itemque in Alaricum, auxiliator & conſors:

iterumque THEODO alter, cui à rebus gestis cognomen MAGNI fuit, qui vindex propagatorque imperij, aquilis & gente Romanorum pulsis, fines suos Alpium iugis terminauit. Mox THEODOVALDA, vel hoc nomine memorandus, quòd primus salutari aquâ & fide nostrâ tinctus, religionem in fines vestros intulit: atque arma deinde mouens in impios, Hunnos dico atque Abares, primùm victus, eos vicit: tum & à Narsete vocatus in Italiam, partem eius subegit, atque adeò Rex etiam audijt Italorum. Quid alios commemorare opus TASSILONES, VTILONES, GARIBALDOS, & tot illustria nomina? A re meâ, & decoro etiam abeam, si stemma tuum totum replicem: cui vel hoc ad gloriam satis sit, originis riuos communes habere cum fonte Carolino: id est cum PIPINIS & MARTELLIS, atque illis heroibus, qui leges, reges, & Imperatores dederunt in plerumque Christianum orbem. Ipsis adeò vobis Imperatorem propriè, & in scaturigine vestrâ, video LVDOVICVM BAVARVM, virum vndique summum, fatente inuidiâ: si tamen Principem illum sacrorum, in animum induxisset, paullo magis aut vereri, aut certè reuereri. Sed cùm solâ eâ exceptione laudetur: & iam sine vllâ, eius pater LVDOVICVS

SEVE-

SEVERVS, Septemuir Imperij: cui duo peculiaria & rara ad laudem ſunt: prius, quòd in eâ dignitate probitas & ſapientia eius pariter ſic enituit, vt in caligine ſummâ temporum, & deſperatione Germaniæ, ſolus à collegis, ſolus inquam, ius acceperit legendi Imperatoris, & per eum res labentes aut lapſas reſtituendi. Fecit, prudentiùs neſcio, an feliciùs: cùm eius voce ac renunciatione RVDOLPHVS primus ex Habſpurgenſi Comite ſceptra imperij ſuſcepit, & fataliter deinde ad poſteros tranſmiſit. Alterum, quòd eâdem prouidentiâ rebus ſuis & genti priuatim decus intulit, ductâ in vxorem MACHTHILDE eiuſdem Rudolphi filiâ, è quâ mixtione & velut inſitione vos iſtæ ſtirpes fruticatis. Ecce antiquitatem, ecce potentiam: quid prudentiam & virtutes? vtraque eximia. Vt in paucis exemplis doceam: LVDOVICVM cognomine DIVITEM, quàm verè diuitem atque vberem earum eſſe oportuit, cuius Aula velut Ara fuit, ad quam è Germaniâ vndique confluerent, & lites, imò bella, voce ab oraculo illo editâ, ſedarent? Res ita eſt, ſolo interuentu ſuo (mira, nec niſi à magnis meritis auctoritas) Principum ac Dynaſtarum iurgia compoſuit, & ſtrictos iam gladios inhibuit ac repreſſit. GEORGIVM item

DIVI-

DIVITEM, ſtudiis ac ſacris operatum addo: qui vtrorumque amore & honore, Muſæum illud publicum exſtruxit, quod hodieque Ingolſtadij floret, & vectigali ac pecuniâ annuâ inſtruxit. ALBERTVM TERTIVM non commemorem? Res iubet & vetat: quæ ſic rara, ſic magna, vt fidem inuenire vix poſſit, etſi narranda ex fide. Ille virtutibus domi & foris ita claruit, vt Bohæmi Rege deſtituti ad eum miſerint, ipſumque vocauerint: vocauerint, ſed non impetrauerint (quis mihi credet?) cùm regno & ſceptro omni præponeret Modeſtiam & Quietem. O titulum nouum pulchrumq. in veſtrâ imagine! & mihi certè ſuper omnes Regũ aut Imperatorum. Adeſte ambitioſi, videte. en hic, qui regnum oblatum altâ ſapientiâ ſpernit & reijcit, quod vos per preces, fraudes, enſes, impetratum itis aut ereptum. Nec verò ALBERTVM QVINTVM patrem tuum ſileam: heroëm, qui niſi in turbida hæc tempora diuinitus datus fuiſſet; religio aut imperium in Germaniâ vix eſſet. Ille furentibus ſe oppoſuit, frena licentiæ dedit: linguâ, mente, gladio, cùm opus fuit, pugnauit. Et vocauit in ſubſidium aut excitauit præſtantiſſimos vndique viros: in his Patres SOCIETATIS IHESV, quos ille velut Prætoriã quaſdam co-

dam cohortes,contra hæreſes, in finibus ſuis diſpoſuit & collocauit. Dignus patre, & æmulus ſupereſt, DVX GVILIELMVS tuus frater: ipſe tu, qui primum hoc ſemper in imperijs habuiſti, fulcrum imperiorum ſeruare, religionem & pietatem. Iſta ſunt in Dignitate tuâ & gentis ſplendore, quæ me incitarunt: ſed & operis, vt dixi, Argumentum. Quale id eſt? MECHANICA ſunt & POLIORCETICA quæ damus: id eſt, ingenia, aut inuenta veterum, ad oppugnandum aut repugnandum. Dupliciter tibi conueniunt: ſiue quia delectaris, ductu ætherij tui ingenij, acrioribus iſtis & ſubtilioribus: ſiue quia tali Principi & tam latè imperanti, opus ſcire hæc quoque arma aut tela, vel ad tuendum vel ad vindicandum. Vtrumque enim in duplici hac purpurâ vſu tibi venit, fortaſſe & veniet: vt conditio temporum, & ſitus regionum tuarum eſt: quæ iunctæ aut adſitæ ad noſtram Belgicam, ex grandi & diuturno eius incendio alibi igneſcunt, aut ſcintillant. Et quanquam fateor pleraque ex iſtis abolita iam aut deſita, vnico inuento fulmineæ noſtræ Bombardæ (Lombardam Annales ſuperiores dicunt) tamen & quædam vſum etiam nunc habent, aut habere certè poſſunt, ſi quis rimabitur: & illum ſine controuerſiâ

fructum donant, intellegere res antiquas. Qui mihi maximè in oculis, professione, instituto, sed & recenti à Regiâ benignitate titulo, facto ad Historias veteres nouasque illustrandas aut scribendas. Caussas, SERENISSIME, habes, consecrati operis. quod ipsum & me vnà nunc dono: felix illud, si in manum; & me, si in animum parte aliquâ admittis. Louanij, XVI. Kalend. Mart. ∞. IↃ. XCVI.

LECTORI.

VOD deerat MILITIÆ *plena, Lector, habes,* MACHINAS, TORMENTA, TELA. *Rem illepidam, ſubtilem, aut tricoſam: & ideò ſtilus & ſcriptio fortaſſe noſtra alibi horreſcit aut areſcit. Sanè vberem ſegetem dare in macie hac agri, difficile eſt: Nec iſtud ſit ebur, è quo ſtatuam Iouis Olympij Phidias aliquis effingat. Sciuntur tamen vtiliter ad hiſtoriam Græcam Latinámque: in quibus quæ pagina propemodum eſt, in quâ non incurrant? Sed de ſtilo, parùm eſt, rem modò ſi tetigi: quam ipſam vereor vt parcè aliquis à me dixerit, aut non datam. Id quoque conſilio, non negabo: cùm animus aut ratio me non impelleret, illa fabrorum aut tectonum propria examuſsim proponere, aut omnibus membris deformare. Vidiſſe, & digitum intendiſſe, ſatis ſit: alibi etiam non vidiſſe aut alucinatum eſſe, in rebus quas ademit fugitiua obliuio, veniam habeat. cùm illud Varronis appoſitè hîc præſcribam:* Non mediocres tenebræ in ſiluâ, vbi hæc captanda; neque eò, quò peruenire voluimus, ſemitæ tritæ; neque non in tramitibus quædam obiecta, quæ euntem retinere poſſint. *Sed lineas tamen aut rudes formas rerum operúmque duximus: & ſiquid eò facit, ex antiquis mediíſque ſcriptoribus con-*

duximus: nec arduum, si quis tanti putabit, colores plures addere & in facie istac proponere germanâ & plenâ. Principum hoc opus & cura sit, fateor: tua SERENISSIME ELECTOR (*iterùm te compello*) *qui libris nondum vulgatis, aut formis quoque antiquis* (*in Armamentariis latêre arbitror*) *conquisitis, in claram ista des & sine nube aliquâ lucem. Hortor te vt facias: & me quoque, si voles, impendam, vt ista iterum certiora, auctiora, picturis politiora, te auspice diuulgentur.*

I. LIPSI POLIORCETICΩN SIVE DE MACHINIS, TORMENTIS, TELIS, LIBRI PRIMI

DIALOGVS I.

Miscellanei sermones, & præcipui semen atque occasio

N Eburonibus cùm essem, valetudini recreandæ, domus & hospitium mihi fuit IOHANNIS FVRII, primarij inter sacros ibi mystas viri, & mei ac litterarum peramantis. Multa mihi ab eo humanitas, sermones cum eo iucundi & crebri, & fors fuit, vt die quodam mensis Iunij iste. In horto eramus, atque infit: Amicos hîc, Lipsi, multos habes: quod audio cottidie, & gaudeo. LIPS. Fateri debeo. & omnes enumerare ambitio sit, paucos iniuria. FVR. Tamen inter eos vicini mei duo eminent, IACOBVS CARONDELETVS vir nobilis, collega noster & Cancellarius: tum PETRVS ORANVS Iurisconsultus, & Principi à consiliis. Horum vterque quàm ardenter te amat? LIPS. Et redamantem quidem. sed ARNOLDVM WACHTENDONCKIVM cur omittis? cur LAMPSONIVM, imò LAMPSONIOS? cur plerosque, vno verbo, procerum vestrorum? Amare hanc vrbem debeo, in quâ sic amor. FVR. Fac igitur, & seriò noster esto. LIPS. Nónne sum? clamo & testor. FVR. Mansione dico noster, nec hinc aliò te ducas. LIPS. Enimuerò amice iucundum sit, si possim. Præter vos, Fontes etiam vestri me teneant, quos sensi equidem salutares. Sed patriæ quid debeam, non ignoras: & hospitium mihi hanc vrbem esse, non domum. FVR. O si aliter! & si herum illum atque hero-

em nostrum audias, qui inuitat! sed is nunc abest, & Germania sua eum habet, doliturum cùm audierit migrasse. Et bonâ fide Lipsi, in patriâ quid nunc est quod allectet? Iacet & deformis est, aliarum quàm tuarum artium; tota domicilium horridi belli. LIPS. Agnosco, & tecum (nam & tua hæc patria) doleo: sed vel miseratio me inducit, vt pro parte virili subleuem, aut certè soler. Periclitabor? esto. vt Curtius ille in apertum hiatum terræ præcipitauit, amore quodam patriæ: sic ego vel in medium discrimen, eâ inuitante. FVR. Heu, non mihi, non amicis hoc placeat: sustine. Vides enim atque audis cottidie res aduersas: & iam de Zutphaniâ, de Dauentriâ captis, recens & certum est. LIPS. Audiui. sed vt Hectorem illum sui frustrà ad portam retinent: sic tu me. Meministin' verbi quod Plinius in epistolâ quâdam ponderat, & in morituro miratur? *Κέκρικα. FVR. Parce, vel ominis caussâ. LIPS. Quin tu parce, & omitte. at de Dauentriâ, dic sodes, quomodo sic subitò capta? nam munita habebatur. FVR. Vi, vt aiunt, tormentorum: quibus non muri, non viri vlli restiterunt. Et profectò Lipsi, iam hac parte superamus veteres, quos tu atque ego aliâs miramur. LIPS. Fatendum est. etsi nec iis defuêre Machinæ, ingeniosæ, variæ, quibus hæc talia patrabant. sed vnum hoc inuentum scilicet igneorum tormentorum, disiicit aut difflat omnia valida veterum, aut acuta. FVR. Ingenium haud frustra iis tribuis, sed nec varietatem. Pluscula enim talia in Historiarum libris lego: & cùm lego, subsistere me fateor, nec formam aut modum satis video. Nominum tenus ea nosco. Docésne me semel Lipsi, quoniam casus aut Deus in hunc sermonem tulit? LIPS. Arduum petis. sessionis, non ambulationis; bibliothecæ, non horti hoc opus. FVR. Ergo ecce & bibliotheca ad manum, ineamus. LIPS. Quin ecce alij præ manu, maneamus. Nam fallor? an illiipsi ad nos veniunt, quos antè nominauimus? FVR. Ij sunt, Carondeletus, Oranus, Lampsonius: miror quid tam manè velint. Saluete ô Tresuiri, sed non, vt opinor, Capitales. CARON. Imò venimus vos abductum. FVR. Quò, aut quid? CAR. Non in carcerem, sed in liberum locum, vbi benè vobis sit & iucundè. Imus Lipsi? LIPS. Dic clariùs: quò? CAR. Ad delicias tuas, hortos.

*Decreui.

hortos. Nam ita inter nos conuênit, visere hodie SEREIVM Principis (Suburbanum eius sic vocant) fabulari illic suauiter, & conuiuari. LIPS. O quàm pertempus aduenistis! eamus. Nam Furius hic me ad machinas pænè alligarat : iam soluor. FVR. Laxaris, ne erra: cathena etiam mea te reducet. LIPS. Sed vbi ADAMVS noster LEEMPVTIVS est? nónne is vnà? ORAN. Ille verò vel maximè, fidus tuus comes. LIPS. Cuius officia & obsequia in toto hoc itinere, numquam plenè dilaudem. In eo didici, verum illud vetus: *Nihil homini amico est opportuno amicius*. Sed eamus: vbi Furius? ORAN. Heus Furi, iámne moraris? FVR. Iámne vt soles, & cales? ORAN. Non negamus, Calor & Candor duæ notæ Eburonum. Sed quid tecum effers? FVR. Viaticum, hos libellos. nam aliquid meditor. LIPS. Méne aspicis? bene eueniat, si quid boni.

DIALOG. II.

De nomine & scripturâ Leodici vrbis : tum initium sermonis Machinalis.

IAM in viâ eramus, per vrbem ad portam venimus, vbi flumen & paratæ cymbæ. Ad nos Carondeletus, An conscendimus, an in matutinâ istâ aurâ magis ambulamus? ORAN. Imò ambulemus. nam paullula via est, nec plus passuum mille. FVR. Quid tamen Lipsio videtur? ORAN. Ambulare. quò nos Licinij Crassi peruenerimus, facilè hic Licinius Macer. CARON. Poteris Lipsi? LIPS. Admodum. nam à capite & pedibus satis valeo, media modò sunt in caussâ. Tum & loca hæc magis videbimus, mihi hercules aspectu amœna, qui inæqualitate illâ delector. En colles, en valles, en alternatim prata, pomaria, segetes, siluas. Quid dicam, amici, nisi tres Deos vos amare, Pomonam, Cererem, Bacchum? Imo & quartum licet * Vulcanum addam, qui sub his montibus, relictâ Liparâ, officinam suam habet. O apertæ opes, ô reconditæ! & quid deest vobis, præter bonorum vestrorum sensum? Nam, vt ille ait,

*Ob fossiles carbones, quorum ibi copia.

Non est beatus, esse qui se non putat.

ORAN. Hæc ita erant, Lipsi, ante infausta vestra bella, quorum ignis nos quoque amburit. O mali semper vicini! & ve-

terum

terum non ſumus obliti. LIPS. Quid tibi vis? pungere Belgicos hos leones? vide ne iterum aliquis *Audax*. ORAN. O te audacem, qui nobis in ſolo noſtro ſic minaris! Gaude Leodium, quòd non hic imperet. LIPS. *Leodicum* debebas dicere. ORAN. Quid? cùm vrbem non potes, nomen eius euertis? LIPS. Reſtituo euerſum, ne criminare. ORAN. Nihil audio, apage has nouitates. LAMPS. Ego verò audio, & feriò Lipſi nos hoc doce. Nec enim metuo ne montes noſtri ſubſidant, aut Moſa curſum auertat, in litterulâ additâ aut ademptâ. Et ſuaue eſt, in minimis etiam vera ſcire. Dic, quid ſubſiſtis aut metuis? LIPS. Hunc, ne me incurrat. LAMPS. Amore facit, quod facit: & ſcin tu litigia inter amicos, aut cauillos?

*Me bella ſemper conſequantur talia.

*Ἀεὶ τοιοῦτοί με πόλεμοι διώκοιεν.

LIPS. Pax igitur paulliſper Orane eſto: audite. A nouitatibus abhorrere me fateor, ſi mortalium quemquam: præſertim in re ſeriâ, quæ mores aut vitam ſpectet. At in iſtis litteratis aut Muſicis, ſicubi error, vt ſolet, inoleuit; quæ culpa aut inuidia eſt detexiſſe, & remouiſſe? Tale in celeberrimæ vrbis veſtrę nomine, quod nupera neglegentia aut imperitia corrupit. Dico nupera. & nego ſcriptum vllum paullò vetuſtius exſtare ante hos trecentos fortaſſe, & minùs, annos, in quo *Leodicenſes* non diſertè exprimantur. Sigeberti Gemblacenſis Chronica manuſcripta (puto ab ipſius æuo) apud me ſunt: ſemper ita lego. Tabula apud vos plumbea, non dudum eruta, ſic præfert: NITHARDVS LEODICENSIS EPS. qui fuit anno Chriſtiano M. XLII. Alia etiam vetuſtior: EGO REGINALDVS LEODICENSIS EPS SEPVLTVS SVM IN HAC BASILICA D. LAVRENTII QVAM ADIVVANTE DEO CONSTRVXI. Vetuſta Caroli Magni vita: *Celebrauit Paſcha in Leodico, vico publico.* Denique breuiter & fideliter, veſtri ſic Annales paullum modò vetuſtiores conſenſu habent. Ipſa etiam noſtra lingua Germanica, an non fidem huic ſcripturæ facit? nam dicimus & ſcribimus palàm *Luydijck*: Germani ſuperi paullò fortiùs, vt ſolent, *Luttich*. Quid etymon ipſum & deriuatio? aſſentit. Nam in communi illâ ſcriptione obſcurum aut nullum eſt, in hac meâ clarum inquirenti. Vox enim compoſita profectò & noſtrâs eſt, *Leode-dijck*: & compendio, *Leodijck*, & magis

magis vulgatè *Luy-dijck*. Quid significat? *populi aggerem*, aut *limitem*: quæ primogenia scilicet appellatio fuit vici an opidi vestri, super Mosæ ripam aggerémve siti. Nam *Leodes* populi sunt priscâ nostrâ dialecto: è quo fecimus deinde *Luyden* & *Lieden*. Credi hoc dicenti poterat: sed contra pertinaciam dabo & testes. Gregorius Turonensis: *Ille à *Leodibus suis defensatus est*. Et leuiter mutatâ litterâ, *Leudi*. Aimoinus: *Omnes Leudi bonitatem eius cernentes, vehementer amauerunt*. Idem: *Christi sacerdotibus humilem se præbens, Leudis suis beneuolum, gentibus externis pacatum*. Et ab hac stirpe illa sunt crebra nomina, *Leodeuicus*: quasi dicas **refugium & asylum populi*. quem facimus & scribimus hodie *Lodouicum*, vel *Ludouicum*. Reperio eumdem in Annalibus *Leudeuicum*, & in Cæsaris Commentariis *Litauicum*. Item *Leodolfus** *auxilium populi* ominatur & notat: aliâs *Leudulfus*, *Lodolfus*, *Luithulfus*, *Ludolfus*: quas varietates in libris est obseruare. Sed & **Leonardum*, aut *Lienardum*, magis hinc & *à populari indole*, quàm à *Leonibus* petam. Prona hæc ad fidem sunt, & satis est signari: illud difficilius aut rarius, **Theoden*, pro *Leoden* eosdem maiores nostros vulgò dixisse. Inde *Theodericus*, *gentium diues*, de cuius notione & scriptione frustrà litigatur. Idem est *Theudericus*, & *Thiedericus*, denique molliùs, *Diedericus*, & abscisè *Diericus* noster. Sed & *Liedericum* in Chronicis, pro eodem lego. Quàm rideo qui θηειοπλούσιον hunc vertunt, & se ita inscribunt! Est ab eâdem stirpe *Theodulfus*, **Theodemarus*; qui sunt aliter *Liudulfus*, *Leodemerus*, *Luidomerus*, & Liuianus ille *Litomarus*. Quid hodie noster *Volcmarus*? Inde & **Thieto*, siue molliùs *Diedo*: & nostra *Thiedonis villa*. Est in vrbe vestrâ liber olim scriptus, haud longè infra Carolum Magnum: qui *Psalterium Dauidis* Latinum habet, & suprà cuique verbo appositam interpretationem nostrate linguâ. Seruat eum ARNOLDVS WACHTENDONCKIVS Decanus collegij D. Martini, vir & bonus pariter, & doctus: atque vtinam adesset! CARON. Vellem, sed æger à pedibus est, non potest. LIPS. In eo libro igitur vox hæc crebra (nam nunc exoleuit:), *Thiado*, *gentium*; *Thiadon*, *nationes*; *Thiade*, *gente*; *Thiat*, *gens*; *Thiede*, *gentes*. LAMPS. Itáne variè? LIPS. Ita. nam casibus & numeris suis (obseruaui) magis ac nunc variabant ac discernebant: pæne ad

*Id est, *publicum aggerem*.

*Leodes, *populi*: *sed propriè humiliores & subditi*.

*Liedewyck.

* Luydhulf.

* Qui idē est, *Volcardus*.

* Sicut T. & L. solent alternare.

* In famâ populi.

Id est *popularis*.

Latinum ritum. Sed ad vrbis veſtræ etymon vt redeam, faciunt & firmant, *Leodegarius*, collector populi: *Leodepoldus*, & breuiùs *Leopoldus*, tutor aſſertorque populi, qui aliter etiam eſt *Thieboldus*, vel *Thiebaudus*. Nónne & hîc illud *Thiede* agnoſcis, ſed, quod amat noſtra lingua, curtatum? *Theodahadus* etiam ille Gothorum, ſiue *Theodatus* (populi benefactor) nomen habet iſthinc. Hæc magis vera Lampſoni, quàm Becani noſtri commentum, *Leodienſes* à *Leiode* Homerico deducentis. Et iocos etiam miſcet: illum ſacerdotem, eumdemque vini non alienum fuiſſe: & addit (ignoſcite aliena recitanti) vtrumque in mores eſſe & conuenire huius vrbis. ORAN. Ah, omitte illum, pænè dixerim, παντοφυῆ φλέδονα: dic de altero magis etymo, quòd *Legiam* à legione petit. Scis enim quâ re gloriemur Eburones, & nobis cecidit Titurius Sabinus, & Cotta. LIPS. Hem, quàm rideo! te quoque iudicij tam plebeij eſſe! non tamen ſoles in aliis mi Orane. At enim hoc tale, non niſi pullato circulo dignum. Vnde igitur *Legiæ* vox? inquies. Neſcio, & libros paullò vetuſtiores *Lhetgiam* ſcribere audio. Ergo vide ne *Lietgia* vel potiùs *Lietgas* olim fuerit: cùm in **Diuiſione* vetuſtâ *Caroli & Ludouici regum* (ita inſcriptio eſt) legam: *In Hasbanio comitatus quattuor, Maſau ſuperior, quod de iſtâ parte eſt; Liugas, quod de iſtâ parte Moſæ eſt, & pertinet ad Velſatum.* An non illinc veſtrum *Lieges*? quaſi dicas *Liu-gas*, compoſitâ voce, id eſt *Platéa*, ſiue *tranſitus publicus*, *aut popularis*. Sanè *Gaſſas* etiam hodie credo appellari Vias, Coloniæ Agrippinæ. Ita alludat ad *Leodici* nomen; & hoc viam, illud aggerem publicum notet. Sed hæc per viam & luſum ſic dicta ſunto. Quid autem tu Carondelete ſubſtitiſti? CAR. Nam ecce hîc flumen, & è regione horti: tranſmittendum eſt. Intra in hunc pontonem: vos item alij. Iam tranſiuimus: en Prætorium, en hortus. LIPS. Prætorium, vulgare negotium, & vix pro noſtro hoc Principe; horti in aſpectu primo arrident. FVR. Magis hoc dices, ſi aſcendas & ab aggere iſto luſtres. LIPS. Quis hic agger? FVR. Vide, ſequere, horto circumiicitur; ſepes in eo vt lorica aut murulus; infernè ad pedem foſſa: quid niſi munitio aliqua militaris aut caſtrenſis? Et hercules Lipſi, ac vos amici, cùm otium eſt, cur non peragimus ſermonem militarem de

* P. Pythœus edidit.

Oppu-

Oppugnatione & Machinis à Lipsio affectum? LIPS. A me? nego. FVR. Tu negas? LIPS. Pernego. FVR. Quémne hodie in horto meo ossi, cùm hi interuenirent? LIPS. Nullâ memoriâ sum in hoc morbo: nescio. CAR. Hem Lipsi, caue fallere. LIPS. Nam Carondelete quid eâ caussâ huc venerim? ego verò ad remissiones & iocos, & nolo quod intendat. CAR. Negare non possum, me quoque auidum huius sermonis esse. ORAN. Et faciet. LIPS. Quæ hæc factio est? ORAN. Factiosi non sumus. LIPS. Si ausim. ORAN. Quid? LIPS. Solent sic audire tui ciues. ORAN. Furi, hæc ferimus? vel ob hanc culpam Lipsi dicere damnas esto, aut in vincula ire. Iudicem me scis? LIPS. Et quidem perpetuum. quid ad me? à culpâ cùm sum innoxius, non sum vlli obnoxius. CAR. Extra cauillos aut iocos Lipsi, valde velim te hoc velle. Dies enim adhuc multus ad cibum: quid vtilius aut iucundius agamus? Pendebimus & pascemur à tuo ore. LIPS. Mella non loquar: ad machinas & bellica me vocatis, quid hæc ad delicias aut hortum? nisi quia nouus hic architectus munitionem & castra subitò ex eo fecit. Sed quis iste qui huc intrat? & quidem rectà ad nos. an Salus aliqua mea est, quæ seruabit? CAR. Profectò CAROLVS BILLEHEVS hic est, vir genere & virtutibus nobilis, cura & tutela apud nos rerum. Obuiam eamus: Billéhee salue. gaudeo aduenisse. BILL. Ego vos tales inuenisse. O commodum sodalitium! sed vultísne vnà mecum? CAR. Quò? BILL. In vrbem. mox ad conuiuiolum, si videtur. Nam ne dissimulem, Lipsium hoc fine quærebam. Sed & vos grati, quos Deus iunxit. LIPS. Deus à machinâ Machinis me eripit: eamus Billéhee, non moror. BILL. Quò libentiùs facias, aderit cognatus meus MARTINVS DELRIVS, quem scio quàm ames, & quàm te ille. LIPS. Eamus, moram tibi creas. CAR. Billéhee, non tuo modo hoc fiet, edico, & ius hîc habeo. BILL. Quod? CAR. In Lipsium & istos, qui addicti mihi in hunc diem congerrones & conuiuæ. BILL. Seriò? CAR. Admodum. quin tu potiùs, ne quid turbes, noster esto. Quod te alliciat, hic Lipsius de *Oppugnatione & Machinis* sermonem habebit: & iam habebat, nisi interuenisses. BILL. Eo quidem pretio maneo. heus pueri, capite hoc pallium: da ma-

num Lipsi, sedeamus. Commodum hîc vmbraculum, & scamna sessui sunt. LIPS. Heu Spes & Fortuna, quàm luditis! Qui adiutor sperabatur, auditor erit; & hoc quoque ad molestiam accedet, quòd coram te tali dicam. Quod de Phocione olim Demosthenes, de te vsurpem: *Securis aduenisti meorum sermonum*. Nam apud istos peccato meo alibi latebra esse poterat; apud te tantùm venia. qui veterem & nostram militiam non lectione tantùm, sed vsu & peritiâ calles. Sed venia tamen hoc faciliùs impetranda, quòd non voluntate peccabo, sed imperio: & isti me adegerunt dicere nihil minus nunc agentem aut cogitantem. Hoc quoque excusabit, spero. CAR. Faciemus, ordire: mites nos tibi non iudices, sed amici.

DIALOG. III.

Nomen Machinæ, Machiones, Mangana. Origo rei tota inquisita.

ORDIOR igitur, & quidem ab ipso nomine: quod Græcis est μηχανὴ, παρὰ τὸ μήδω, μήσω, vt vult auctor Etymologici, ab *inueniendo aut sapiendo*: siue παρὰ τὸ μὴ χαίνειν, vt Eustathius: ἡ μὴ ἐῶσα χαίνειν τινὰ ψεκτικῶς, διὰ τὸ ἐπιτυχὲς καὶ ἔντεχνον αὐτῆς: *quæ hiscere scilicet aliquem non sinit, neque reprehendendi caussâ os soluere, ob efficaciam in eâ & artem.* Sanè ab ingenio consensu deriuant, quod interuenit: & posteriores scriptores Latini hæc ideò *Ingenia*, & eorum architectos *Ingeniarios* dixerunt. Asconius: *Machina est, vbi non tam materiæ, quàm ratio artis atque* INGENII *ducitur.* Itaque fraudes, doli, insidiæ, in hoc nomen apud Comicos, aliósque, passim venerunt. Sed & molitiones altiusculæ, *Machinæ.* vnde Isidorus: *Machiones, qui machinis insistunt, propter altitudinem parietum.* Intellegit nostros hodie & Gallorum *Massones* (Originem vocis discite) siue fabros cęmentarios, qui olim à machinâ *Machinones*, posteà *Machiones*, pronunciatu illo Hispanico & Gallico, quo* ch. pingue. s. valet. Veteres Græci μάγγανα etiam hæc dixerunt. & ita Hesychius: Μάγγανα, μηχανήματα: atque alij Scholiastæ Græci videntor. Hegesippus vsurpauit libro IIII. cap. XX. de Nerone: *Manganum sibi quoddam de ligno parauit, quo se necaret.* Sed & Constantinopoli *Mangana*, locus à Constantino exstructus: *vbi* (ait Glycas) *omnia bellica instrumenta re-*

* vti China, Sina, & talia.

tarepoſita, & libri de Mechanicis. Nam manſit vox ad infimum æuum, etſi corrupta aut flexa variè: de quo *infrà videndum. Priuſquàm autem de Machinis dicam diſtinctiùs, Origo earum & progreſſus videtur indagandus. Res enim incertior, vt ſolent hæc talia, & alij aliis adſcribunt. Vetuſtiſſima mentio, quam reperio, eſt in libris ſacris, & ipſe Moyſes in Deuteronomio nominat cap. XX. *Siqua autem ligna non ſunt pomifera, ſed agreſtia & in ceteros apta vſus, ſuccide, & inſtrue* MACHINAS, *donec capias ciuitatem quæ contra te dimicat.* Etſi alij recentiores hîc *Propugnaculum* aut *Munitionem*, non *Machinas* vertunt. At enim certò poſteà de machinis in eâdem gente, II. Paralip. cap. XXVI. de Oziâ rege: *Fecit in Hieruſalem diuerſi generis machinas, quas in turribus collocauit & in angulis murorum, vt mitterent ſagittas & ſaxa grandia.* Sed & in Ezechiele, atque alibi, mentio: vt nihil ambigam cum Euſebio aſſerere, à Moyſe pleraque armorum reperta, & machinarum. Sanè illud ſagax & curioſa mens deprehendet, ſacra, imperia, artes, ab Oriente ferè in reliquum orbem & in Occaſum paullatim defluxiſſe. Hæc ita nobis viſa: aliis aliter, & Græci, vana ſæpe gens, tribuunt ſibi. Homerum tamen & id æuum machinas ignoraſſe, ipſi Scholiaſtæ Græci tradunt: & res in eo clamat. Quod enim earum veſtigium? niſi quòd diſputant, an κρόσσαι in eo ſcalarum quoddam genus ſit: quod negant alij, & malunt pinnas murorum eſſe. Non igitur illi priſci habuêre. nec Statio abſque alio auctore, temerè acceſſerim, qui in Achilleide ſuâ, cùm facit Græcorum varios populos Achilli ad bellũ contribuere & conferre: addit,

Murorum tormenta Pylos Meſſenaque tradunt:

ſiue vt alij libri, **tendunt.* Sed an tunc igitur muralia tormenta? nemo alius dixerit, eorum quos hodie legimus; niſi fortè Plinius, qui * *Equum* ſiue *Arietem* (vt ipſe interpretatur) inuentum vult Troiano bello. Sed communiter ita nemo, nec ratio aut exempla vlla ſuadent. Athenæus quidem vetuſtam ſatis rem facere in Græcis videtur, ſed non ęuum tamen definit: tantùm, Romanos hauſiſſe & ſumpſiſſe ab illis, fine libri VI. παρὰ γοῦν τῶν ἑλλήνων μηχανὰς καὶ ὄργανα πολιορκητικὰ μαθόντες, τούτοις αὐτοὺς κατεναυμάχησαν: *A Græcis machinas & inſtrumenta bellica cùm didiciſſent, ipſis eos aggreſſi ſunt.* Hæc ita ille, me valdè aſſenſionis dubio & ſuſpenſo.

* Lib. III. de Balliſtis.

Iliad. μ.

* Qnod ſpectaret ad tormentorum funes.

* Vide infrà lib II. de Ariete.

penſo. Nam Romanos quidem iam olim machinis vſos reperio, imò ſub regibus ipſis. vt in Liuio, de cenſu Seruij: *Centurias etiam fabrûm duas ordinauit, quæ machinas in bello ferrent.* Et ſtatim poſt reges exactos Dionyſius, anno vrbis CCLII. agnoſcit: apud quem Conſul Romanus Camerinos oppugnaturus, κριοὺς προσέφερε καὶ κλίμακας, καὶ πάσαις πολιορκίας ἐχρῆτο ἰδέαις *arietes & ſcalas protulit, & omni genere opppugnandi eſt vſus.* Iterùm, decennio infrà, Conſul in Corialanos, κριούς τε, καὶ γέῤῥα, καὶ κλίμακας εὐτρεπίζετο: *arietes, & crates, & ſcalas apparabat.* Quò magis miror eumdem Dionyſium vacillare, & poſteà anno CCXCIII. ſcribere: οὔτε χελώνας τὰς χωστρίδας κατασκευάζειν εἰδότων τῶν τότε ἀνθρώπων, οὔτε τὰς καλουμένας ἑλεπόλεις: *cùm nec teſtitudines eius æui homines parare noſſent, nec eas quæ Helepoles dicuntur.* Niſi eâ mente id ſcribit (& opinor) quòd quædam machinarum olim quidem repertæ, magiſque neceſſariæ, non tamen illæ ſubtiliores & exactæ, *Teſtudines* & *Helepoles* nominatæ. Quis autem de Helepoli miratur, quam Demetrius denique, aliquot pòſt ſæculis inuênit? At de Teſtudine magis, cùm Liuius eam palàm celebret in obſidione Veiorum: *Quid turres, quid vineas, teſtudineſque, & alium apparatum oppugnandarum vrbium loquar?* Quæ omnia illîc adhibet, imò & *Aggerem* mox adiungit. Sed & Propertius iamantè agnoſcit Vineas, ſicut ipſe Dionyſius γέῤῥα, in Coſſi opimis, libro IIII.

Dumque aries cornu murum pulſabat aëno,
Vineaque inductum longa tegebat opus.

Sed quidquid huius ſit, veteres, vt videmus, Romanis machinæ: atque adeò ante Græcos, ſi fas ab Athenæo (ſed fas) diſſentire. Nam alij ferè conſenſu, ad Periclem auctorem, in eâ gente, Machinas referunt. vt Diodorus libro XII. Κατεσκεύασε μηχανὰς πρῶτος τῶν πρὸ αὐτοῦ: τούς τε ὀνομαζομένους κριοὺς, καὶ χελώνας, Ἀρτέμωνος τοῦ Κλαζομενίου κατασκευάζοντος: *Struxit machinas* PRIMVS *omnium ante ſe, & eos qui Arietes dicuntur, & Teſtudines, Artemone Clazomenio fabricante.* Ipſum hoc in Plutarchi Pericle leges: *captum nouitate rei, vſum machinis, & habuiſſe apud ſe fabrum inuentoremque Artemonem Clazomenium.* Sed addit tamen, de Artemone diſſentire quoſdam, & vetuſtiorem eum facere. Enimuerò ſub ea tempora Machinę certò iam repertæ, & Thucydides Pelopon-

loponnesiaco bello palàm miscet. Quod Aristoteles quoque dat intelligi, cùm suadet magis opida muris claudi, additque: ἄλλως τε καὶ νῦν εὑρημένων τῶν περὶ τὰ βέλη καὶ τὰς μηχανὰς εἰς ἀκρίβειαν πρὸς τὰς πολιορκίας: *maximè cùm nunc reperta sint exactè, quæ ad tormenta aut machinas faciunt, vrbibus oppugnandis.* Ait, *nunc*, id est, illo proximè æuo. Fuit autem Pericles circa annum vrbis CCCXX. cùm Seruius Tullius vixerit anno eiusdem CCXX. id est, sæculo toto antè. Non ergo Romani à Græcis: nisi quis censet à finitimis Græcis in Italiâ habuisse. Quid si ab Etruscis, aut à se? quis abnuat, vel adfirmet? in nocte hæc talia, nisi tuba aut lux aliqua prodat litterarum. BILL. Tu tamen curiosè indagasti: sed, quod miror, Diodori locum omisisti, de Sardanapalo: quem ait, libro II. Niniuen frustrà obsedisse, inopiâ machinarum. οὐ γὰρ inquit, οἱ πετροβόλοι, ἢ χελῶναι χωστρίδες, ἢ κριοὶ πρὸς ἀνατροπὴν μεμηχανημένοι τειχῶν, ὕπω κατ' ἐκείνους τοὺς καιροὺς ἐξεύρηντο: *Non enim Ballistæ aut Testudines, aut Arietes murorum euersores, illis temporibus adhuc reperta erant.* Si autem Moyses habuit, & deinceps Iudæi: nónne probabile peruasisse in propinquum Orientem? LIPS. Probabile, nec tamen necessarium: sed & Diodori assertio an firma, aliquis ambigat; & an non Græcus ille tempora & inuentiones adspexerit Græcorum.

Lib VII. Polit. cap. X.

DIALOG. IIII.

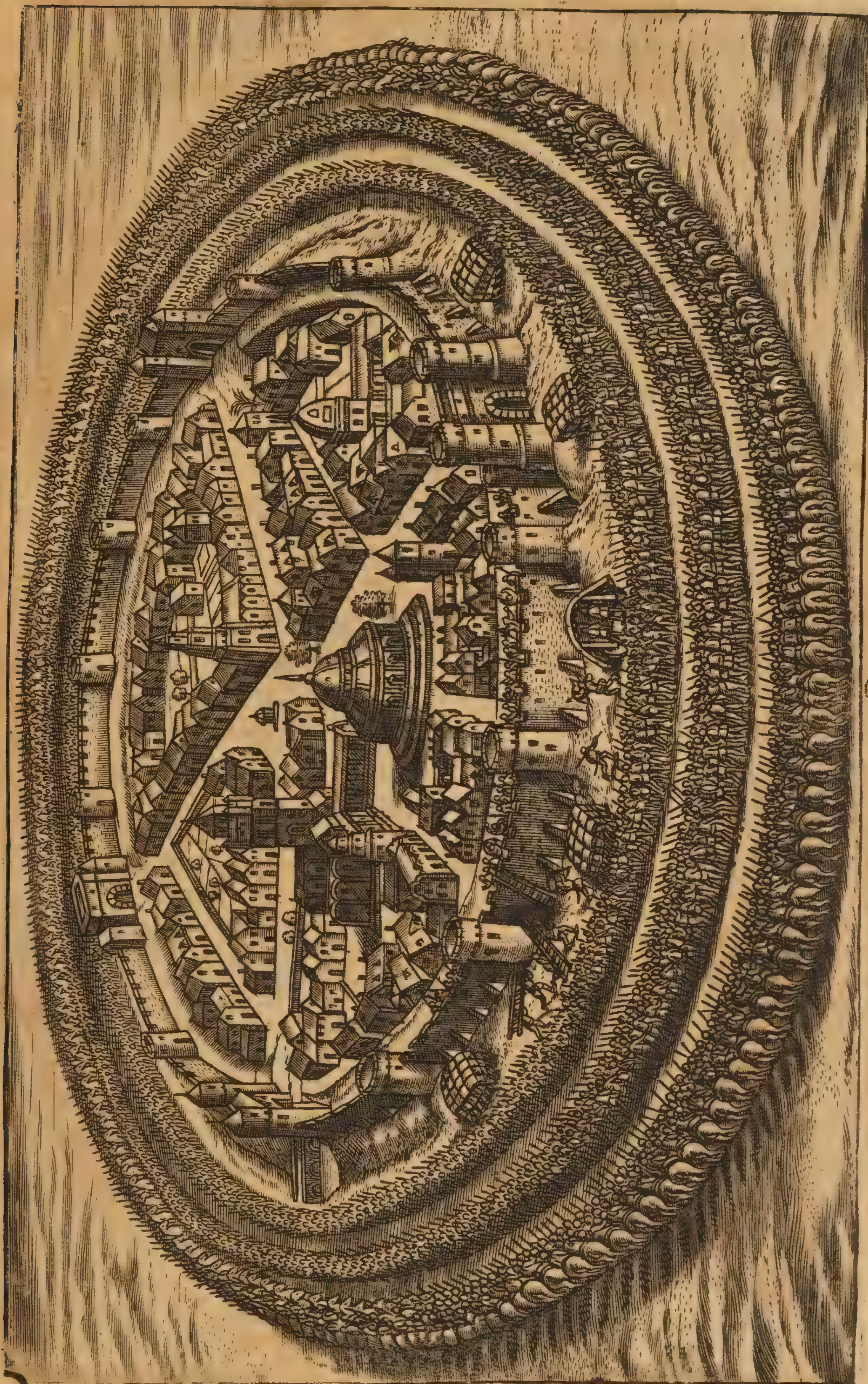
Diuisio operis, tum de Oppugnatione Subitâ & per Coronam.

SED de Inuentione, tantùm est: distinctè ad ipsas imus. quod vt ordine magis possit, triplices eas facio, *Machinas* presse magis & restrictè, *Tormenta, Tela.* Liuius mihi præit ad distinguendum, lib. XXVII. *Naues partim* MACHINATIONIBVS *onerat, apparatuq. mœnium oppugnandorum, partim* TORMENTIS *& saxis, atque missilium* TELORVM *omni genere instruit.* Tria istæc habetis, de quibus dicam: sed iterum cum discrimine, quia duplex *Oppugnatio* est, *Subita* & *Diuturna.* Illam præmittam, & quæ vsui esse solent adiungam. Est *Subita Oppugnatio, cùm impetu, nec circumuallatione adhibita, incurrunt.* Ad hanc rem *Coronâ* primùm vsi, tum *Testudine*, sæpè & *Scalis*, *Cratibus*, *Musculis*, & quæ leuiores sunt Machinarum. Si placet, istoc ordine

ordine videamus. *Coronam* primùm adhibeo: & ita ſolent, ad terrendum aut claudendum, ſed & ad diſtinendum. Sæpè occurrit, *coronâ cingere vrbem; coronâ capere, expugnare*: & valet in hunc ſenſum. Silius:

Mœnia flexa ſinu, ſpiſſâ vallata coronâ
Alligat, & telis in morem indaginis ambit.

Facit *ſpiſſam coronam*; id eſt duplicem, triplicem, aut ſuprà, vt numerus militum, aut magnitudo loci oppugnandi erat. In Ammiano: *Armatorum triplici coronâ muris circundatis.* In Ioſepho: Διπλῇ τῇ φάλαγγι κυκλοῦνται τὴν πόλιν, καὶ τρίτην ἔξωθεν περιϊστᾶσι τὴν ἵππον: *Duplici peditum coronâ vrbem* (Iotapatam) *cingunt, & tertiam ſeriem equitum exteriùs ponunt.* Bonus ordo, notate. introrſum pedites, quorum inuadere; extrorſum equites, quorum inſpectare & tueri. Et eminus quidem ſeries ita duplex aut triplex; ſed cùm appropinquabant, ratio vult magis arctatos multiplicatoſque item fuiſſe, in gyro ſcilicet aſſiduè anguſtiore. An non & corpora alibi militum & cohortes relictæ, ad ſubita belli, & ſubſidium aut præſidium? opinor. Hoc etiam amplius, primos ordines peditum ſcutatorum grauiorumque fuiſſe, qui cominus aſſultarent, inuaderentque: retrorſum leues aut velites, vt funditores, ſagittarios, qui eminus pellerent telis, & deturbarent propugnatores. Nec in hac re aliud monendum.

DIALOG. V.

De Testudine militari, quid & quotuplex ea? eius vis & robur.

SED *Testudo* sequebatur, quâ statim sub muris vsi, vt tecti & conferti succederent, ascenderentque. Cæsar libro II. *Gallorum atque Belgarum eadem est oppugnatio. hi vbi *circumiectâ multitudine hominum totis mœnibus, vndique in murum lapides iaci cœpti sunt, murusque defensoribus nudatus est, testudine factâ portis succedunt.* Et quanquam Gallis hoc tribuit, Romani etiam vsi sunt, & vulgò quidem vsi: sed facit ideò, quia illi haud aliâ machinatione, operum ferè expertes: Romani autem & ista adhibebant, cùm opus. Quid autem *Testudo*, siue φάλαγξ Græcis, aut *συνασπισμός? Iunctio corporum armorumque, & scuta partim lateribus applicita, partim capitibus superlata. Ab Homero exemplum esse volunt:

Ἀσπὶς ἄρ' ἀσπίδ' ἔρειδε, κόρυς κόρυν, ἀνέρα δ' ἀνήρ.

Scutum scuto hæret, galeæ galea, atque viro vir.

Sed tamen Homerus, nil nisi densationem & confertam aciem notat: scuta elata super caput (proprium Testudinis) non notat. Sed vndeunde, passim Romani vsi: & in triplici quidem discrimine, vt accuratè euoluam, *Oppugnando, Pugnando, Repugnando.* In Oppugnando fuit, cùm scutis super capita elatis muro succedebant, primis altioribus, & ordine paullatim, tecti simplicis in morem, decrescente. Caussa, vt tela iniecta per procliue laberentur, & minùs insidere possent aut infigi. Optimè Liuius describit libro XLIIII. *Iuuenes quidam Romani, ludicro Circensi ad vsum belli verso, partem humillimam muri ceperũt. Mos erat tum, nondum hac effusione inductâ bestiis omnium gentium Circum complendi, varia spectaculorum conquirere genera: nec semel quadrigis, semel desultore misso, vix vnius horæ tempus vtrumque *circulum complebat. Inter cetera sexageni fermè iuuenes, interdum plures, ab apparatoribus ludi, armati inducebantur. Horum inductio in parte simulacrum decurrentis exercitus erat: ex parte elegantioris exercitij quàm militaris artis, propiorque gladiatorium armorum vsum. Cùm alios decursu edidissent mo-*

*Coronam & hîc nota.

*Cõsc̃utatio.

*Curriculum, fortè

ſent motus, quadrato agmine facto, ſcutis ſuper capita denſatis, ſtantibus primis, ſecundis ſubmiſſioribus, tertiis magis & quartis, poſtremis etiam genu nixis, faſtigiatam, ſicut tecta ædificiorum ſunt, teſtudinem faciebant. Hinc quinquaginta fermè pedum ſpatio diſtantes armati duo procurrebant, comminatique inter ſe, ab imâ in ſummam teſtudinem per denſata ſcuta cùm euaſiſſent, nunc velut propugnantes per oras extremæ teſtudinis, nunc in media inter ſe concurrentes, haud ſecus quàm ſtabili ſolo perſultabant. Huic teſtudini ſimillimâ parte muri admotâ, cùm armati ſuperſtantes ſubiſſent, propugnatoribus muri faſtigio altitudinis æquabantur. Id tantùm diſſimile fuit, quòd et in fronte extremâ, & ex lateribus, ſoli non habebant elata ſuper capita ſcuta, ne nudarent corpora, ſed prætecta pugnantium more. Ita nec ipſos tela ex muro miſſa ſubeuntes læſerunt, & teſtudini iniecta, imbris in modum lubrico faſtigio innoxia ad imum labebantur.* Pulcher locus, & quid poteſt addi? In quo extremo, *imbricis in modum*, legi aliquando volui: ſed nihil opus: & Ammianus quoque ab iſtâ ſcriptutâ ſtat, qui velut imbrem è tecto, delabi facit tela. Verba eius huic rei, libro XXVI. *Coniunctis tribus nauigiis, Teſtudinem hac ſpecie ſuperſtruxerunt. Denſatis cohærentes ſuper capita ſcutis, primi tranſtris inſtabant armati; alij poſt hos ſemet curuantes humiliùs; tertiis gradatim inclinatis ſubmiſsè: ita vt nouiſſimi ſuffraginibus inſidentes, formam ædificij fornicati monſtrarent. quod machinæ genus contra murales pugnas ideò figuratur hac ſpecie, vt miſsilium ictus atque ſaxorum, per decurſus cadentes labiles, inſtar* IMBRIVM, *euaneſcant.* Tamen hec de *imbrice*, ineptè. & cum tegulari tecto comparat quicumque ſcriptor apud Suidam: Κεραμωτὸν, τακτικὴ διάταξις, ὅπερ ἐποίουν ῥωμαῖοι ἐν παιδιᾶς μέρει: *Tegulare, ordinis quædam inſtructio, quod Romani faciebant in loco ludicri.* Quis auctor, neſcio: ſuſpicio eſt, Polybium ipſum ſcripſiſſe In hac re, quam Liuius denarrat. Ait autem Patauinus, *ſexagenos fermè iuuenes fuiſſe.* Cur illo numero? palàm eſt, ad Ordines Romanorum aſpectum, qui tanti erant. Itaque manipulatim aut centuriatim in Teſtudines ſe conglobabant, nequis confuſionem putet, aut ordinem vel hîc neglectum. In Ammiano: *Alacris miles, & legionibus in teſtudines varias conglobatis, paullatim tutò progrediens, ſubruere mœnia conabatur.* Is autem vnus è finibus, ſuccedere & ſubruere. vt in Cæſare, de Belgis: *Teſtudine factâ, portis ſuccedunt,*

*Fortè præuenta.

murumque subruunt. Alter, succedere & ascendere, qui in Liuio hîc expressus. nam *testudine parti muri admotâ, cùm armati superstantes subissent, propugnatoribus muri fastigio altitudinis æquabantur.* Itaque ex æquo pugnabant; aut transscendebant, si amouissent. Tacitus III. Histoiar. *iteratam* id *Testudinem* appellat, & quasi duplicatam: *Non iam sanguis neque vulnera morabantur, quin subruerent vallum quaterentque portas, innixi humeris, & super iteratam testudinem scandentes.* Imò indicat & tertios super duplicem illam seriem ascendisse, siquis verba ruminatur. De tali ascensu iterum Tacitus IIII. Histor. *Appositis plerique scalis, alij per Testudinem suorum, scandebant iam quidam, cùm gladiis & armorum incussu præcipitati sunt.* Hæc prima illa testudo, Lucani versibus, aut pigmentis potiùs, claudenda, libro III.

Vt tamen hostiles densâ Testudine muros
Tecta subit virtus, armis innexa priores
Arma ferunt, galeamque extensus protegit vmbo;
Quæ priùs ex longo nocuerunt missa recessu,
Iam post terga cadunt. nec Graiis flectere iactum,
Aut facilis labor est longinqua ad tela parati
Tormenti mutare modum.

Ostendit nec Catapultas aut Ballistas nocuisse, quia iam viciniores erant, nec facile attemperare tormenta ad hos ictus. Cæsar in eâdem Massiliæ obsidione (nam de eâ Lucanus) ita capiendus: *Cùm pænè inædificata in muris ab exercitu nostro mœnia viderent, ac tela manu coniicerentur, suorumque tormentorum vsum, quibus ipsi magna sperauissent, spatio propinquitatis interire.* At Testudo altera in *pugnâ* est, cùm globo facto, & tecti scutis, sic inuadebant ac perrumpebant. Variæ gentes vsurparunt. vt Germani, de quibus Florus libro III. *Elatis super capita scutis, cùm se veluti testudine Barbarus tegeret, super ipsa Romani scuta salierunt.* Cæsar de eâdem re, libro I. *Reperti sunt complures nostri milites, qui in phalanga insilirent, & scuta manibus reuellerent, ac desuper vulnerarent.* Idem: *Germani celeriter, ex consuetudine suâ, phalange factâ, impetum gladiorum exceperunt.* Idem de Heluetiis: *Ipsi confertissimâ acie, reiecto nostro equitatu, phalange factâ, sub primam nostram aciem successerunt.* Et notetur densatio

ſatio ea firma vtiliſque eſſe, in equitatum repellendum. Sed & Romani vſi, etſi haud nimis ſæpè, quia ordines non diuellebant. Tamen vſi. & Ammianus: *Alemanni nexam ſcutorum compagem, quæ noſtros in modum Teſtudinis tuebatur, ſcindebant gladiorum ictibus crebris.* Atque hæc ſecunda illa Teſtudo, in quâ nec latera ſemper tecta, nec item ſubſeſſio illa & inclinatio per gradus. Tertia in *Repugnando*, cùm ab equitatu aut leui armaturâ cincti, huc decurrunt vt in orbem ſe muniant, mediis altioribus, extremis vndique deſidentibus: & fit ea verè tunc teſtudo. Accuratiſſimè Dio Caſſius deſcripſit, in M. Antonij rebus, libro XLIX. Parthi eum premebant in receſſu, & iam inſtabant Romanis legionibus, aliquoties victores. Illi hoc commenti, vt vniuerſi teſtudinem facerent, contra impetum ſcilicet ſagittarum, equitumque ipſorum. At Parthi, quibus hoc inſolitum & aſpectu nouum, arbitrati eos defatigatione & vulneribus concidiſſe, omiſſis arcubus, & ab equis deſilientes, gladiis nudatis inuaſerunt, quaſi ad certam victoriam & cædem. Tum Romani, ſigno dato, omnes inſurrexerunt: & hoſtem nihil tale exſpectantem alacriter adorti, fuderunt fugaruntque, non vltrà moleſtum. Addit Dio: *Porrò teſtudo talis eſt, & fit hoc modo. Impedimentis, & leui armaturâ, & equite omni, in medium acceptis; grauis armaturæ pedites, illi qui oblongis & in tubi dimidiati modum factis ſcutis vtuntur, in extremis partibus, tanquam in latericio opere, pro muro ponuntur, & reliquos omnes ipſi extrà ſpectantes ambiunt. Ceteri, qui latiora ſcuta gerunt, in medio denſi locantur, & ſcuta cùm ſuper ſe, tum ſuper alios attollunt; vt in totâ phalange non aliud ſit quàm ſcuta cernere, & à telorum iactu omnes tutos eſſe, ob denſitatem inſtructionis. Adeò enim validè firmant, vt & ſuper eam *homines aliquot ingredi poßint, imo etiam equi & currus agi, quoties in cauo & anguſto aliquo loco conſtipantur. Hæc eſt forma eius inſtructionis, & nomen à Teſtudine cepit, ob firmitatem, & quia optimè tegit. Vſus autem *duplex eſt. Nam & in oppugnandâ munitione aliquâ ſubeunt, & ſæpè in ipſum murum quoſdam attollunt: aut circumuenti fortè à ſagittariis, inclinant ſe omnes ſimul (nam & *equi docti ſunt in genua ſubmittere ſe & inflectere) & ſic opinionem hoſtibus defatigationis ſuæ præbẽtes, iis appropinquantibus, ſtatim terrore iniecto, conſurgunt, atque incurrunt.*

*Vt in *iteratâ teſtudine*, ſuprà.

*Illum *Pugna* omittit: quia rarò Romani.

*Notetur.

Dio iſta; & Plutarchus in Antonio haud diſſimilia: Οἱ θυρεοφόροι συνέκλεισαν ἔσω τῶν ὅπλων τοὺς ψιλούς. αὐτοὶ δὲ καθέντες εἰς γόνυ, προὔβαλλοντο τοὺς θυρεούς, οἱ δὲ ὄπισθεν, ὑπερέχον αὐτῶν τὰ ὅπλα, κἀκείνων ὁμοίως ἕτεροι. τὸ δὲ σχῆμα παραπλήσιον ἐρέψει γενόμενον, ὄψιν τε θεατρικὴν παρέχει, καὶ τῶν προβλημάτων στεγανώτατόν ἐστι πρὸς οἰστοὺς ἀπολισθαίνοντας: *Qui ſcuta ferebant, intra ſeſe leuem armaturam concluſerunt. Ipſi autem in genu ſe ſubmittentes, proiiciebant ante ſe ſcuta: & qui poſt eos, ſcuta ſuper eos tenebant; atque ſuper iſtos alij ſimiliter. Quæ forma tecto ædificiorum ſimillima, & ſpeciem theatro ac ſpectaculo dignam præbet, & munimen firmiſſimum eſt contra iacula, quæ ſcilicet delabuntur.* Habetis de triplici Teſtudine, in quâ plurimùm ſubſeſſus aliquis aut inclinatio: ideoque Tertullianus ſcitè dixit, *Teſtudinem deſidere*, vt nos quidem legimus, non *deſudare*. Facit eò Iſidorus: *Teſtudo, ſcutorum connexio*, CVRVATA *in teſtudinis morem.* CAROND. Hæc habemus: ſed de Dionis aſſertione, quatit animum. Et an tanta firmitas, vt iumenta, vt currus tulerit? vereor vt bonis humeris ſit, qui hoc ſuſcipit & portat. LIPS. Imò firmum verumq́ue equidem puto. Quod pretium Dioni mentiendi? quæ latebra etiam, in re cottidianâ & omnium tunc oculis promptâ? Sed nempè reſtrinxit, *ſi in cauo & anguſto loco ſtipati.* Scilicet ibi lateribus arctatis ne diffluerent, vis maior & ſubſiſtentia: non nimis miranda, ſi ſcuta lata & longa, ſi perpetuam ſeriem cogitabis. Iuncta enim ſic valida, & præſertim à lacertoſis illis viris ſuſtentata, vt à columnis. Sic cenſeo, alius pro ſuo animo demat aut addat fidem. LAMPS. Imò & Oppianus his addat fidem, qui vbi equum militarem deſcribit & laudat, in Cynegetico primo:

Πολλάκι καὶ δηΐων ἀνδρῶν ἐπελαύνετο πύργοις
Ἤρεμος, ἀσπιδόεσσαν ὑπόπτερον εὖτε βροτοῖσιν
Ἀσπὶς ὑπὲρ κεφαλῆς ἐπικόρσιον ἀσπίδ' ἐρείδει,
Ὁππότ' ἐέλδονται δηΐων πόλιν ἐξαλαπάξαι,
Καὶ πεδίον τεύχωσι μετήορον ἔμπλαβόειον,
Δαιδαλέον, πυκινὸν, πολυόμφαλον.

Quæ ad verbum ita licet reddere:

Sæpè & hoſtilium virorum fertur in munitiones,
Quietus, ſcutatum, pinnatum, quando hominibus
Clypeus ſuper caput elatus tranſuerſum (nam ἐπικάρσιον ibi legerim) *ſuſtentat.*

Quando

Quando cupiunt tentantque hostilem vrbem exscindere,
Et campum exstruunt sublimem clypeorum,
Varium, confertum, vmbonibus multis constantem.

Testudo hæc manifestò describitur: & facit equum super eam scandere, & ferri in muros. LIPS. Opportunus locus. qui tamen eò fortasse duci potest, vt equi equitesque in mediâ testudine habeantur, à pedite vndique tecti & clausi. Clarior itaque iste Aristidis, in Romanæ militiæ laudatione: *Viri in limitibus constituti, ad tutelam imperij: quorum scuta in caput sublata vel currus sustineant, atque etiam equitibus sint vehendis.* Certa & liquida ea affirmatio: & quæ me quidem Dioni iungit. Sed quidquid est, magnum tamen robur Testudinis: ad quod allusit Ammianus, de rege Persarum: *Ipse rex sublimior ceteris, petitus ballistarum ictibus certis, & sagittarum densitate, operturâ armorum in modum testudinis contextorum abscessit innoxius.* Significat squammeo thorace munitum regem, cuius laminæ siue plumæ sic textu perpetuo superpositæ inuicem, vt in Testudine scuta. Nisi quis malit, milites conglobatos circa eum, testudinem fecisse. Sanè magnum robur hoc Thoracis, qui *Catapulticum telum* potuit sustinuisse: etsi & tales fuêre, vt è Plutarchi Demetrio liquet.

DIALOG. VI.

De Scalis, & earum aliquot generibus. de Sambucis.

IAM verò, præter Testudinem, *Scalæ* etiam communiter admotæ: atque earum varia genera fuisse, non credo vos nescire. Harum inuentio ad Capanea refertur, qui Thebas sic inuadere conatus: sed à Ioue & fulmine repulsus. In istis parandis, Polybij dogma & præceptum commune est, lib. IX. *vt si* (exempli gratiâ) *murus decem pedum fuerit, altitudo scalarum largiter sit duodecim.* Tum etiam, vt *absistentia scalarum infrà à muro, sit quasi dimidia, ad ipsas scalas respiciendo*: id est, vt in dicto iam numero, pedes circiter sex remotæ sint à pede muri. Hoc mihi videtur dicere, etsi verbis satis implicitis: quæ equidem dabo, & meditationi vestræ relinquam: τὴν δὲ ἀπόβασιν τῆς κλίμακος πρὸς τὴν ἀναβαινόντων συμμετρίαν, ἡμίσειαν εἶναι δεήσει τῆς κλίμακος. ἵνα μήτε πλεῖον ἀφιστάμεναι, διὰ τὸ πλῆθος τῶν ἐπιβαινόντων εὐσυντριπτοι γίγνωνται, μήτε πάλιν ὀρθότεραι προσερειδόμεναι, λίαν ἀπροσφαλεῖς ὦσι τοῖς προσβαίνουσι: *Descensum & inclinationem scalarum, ad conscendentium mensurationem, oportet dimidium scalarum esse. vt nec longiùs absistentes, in multitudine ascendentium frangi faciles sint; nec item rectæ magis appositæ, lapsiles sint ascendentibus.* Varia autem scalarum genera, & quædam ex his *compactiles*: id est, quę aut pluribus partibus constant, & plicari rursumque explicari possint; aut ipsi gradus remoueri & recondi quasi in vaginam, stipite coëunte. Appianus in Ibericis κλίμακας πηκτὰς appellat siue *plicatiles*, has tales: & Plutarchus in Arato, διαλυτάς, *solutiles.* quas Aratum apparasse ait, cùm de Sicyonis arce inuadendâ cogitaret, & recōdidisse in arcis quibusdam thecisque rusticis, quas *Achanas* dicebant. Nempe transferri huiusmodi istæ sine suspicione poterant, & minore etiam molestiâ: atque is finis. Sed fuère prætereà *Coriaceæ*, itemq; *Reticulatæ*, aut *Stuppeæ*: de quibus in Herone, cap. XI. scriptum. Et illas ait *esse instar vtrium, consutas è corio, & inunctas seuo aut adipe circa suturas, ne euaporent: easq; erigi ad murum spiritu inflatas, & dare ascensum. Reticulatas* autem format *è stuppeis funibus, instar retis contextas: ad quarum summitates hamos adiicit, vt murorum pinnas apprehendant.* Sed & in eodem *Scalas nauticas* quas aliquoties lego, an

non has esse dicam ? quia id genus scalis nautæ ferè nituntur. Palam ita appellat, vbi de Ariete, cap. XI. & iterùm de Turribus, cap. XIII. *Diadem turres mobiles, & terebram, et scalas nauticas* reperisse. Vitruuius, in eapsâ re, incerti & laxi sermonis est : & *Machinam ascendentem* vertit, quam Athenæus dixerat τὴν ἐπιβάθραν. In fine etiam capitis: *De accessu, qui ἐπιβάθρα dicitur*: an non meliùs, *ascensu*? nam *machinam ascendentem* prædixit. Quod autem ex *Scalæ nauticæ* Heroni, stuppeæ sint: liquet vel ex imaginibus eius, quas deformat, & velim vos videre. CARON. Quî possimus? mihi quidē Heron iste ignotus & inuisus est. ORAN. Mihi pariter, librorum & bibliothecæ aliàs curioso. Quis autem fuit? LIPS. Sub Imperatoribus Græcanicis, & in Christianâ religione, quod ex scriptis innotescit, vixit: alius ab Herone illo Alexandrino, vetustiore, qui *Mechanica* item scripsit. Iste autem Latinè editus & versus est, à Francisco Barocio Patricio Veneto, anno ∞ . IↃ. LXXII. Titulus est *De machinis bellicis, & de Geodesiâ*. Græcè nācisci (exstat tamen in bibliothecis) non potui: Latina haud optima sunt, sed nec scriptio tota nimis ad veteris historiæ lucem. Iuuat tamen, & vbi videbitur, excerpam. Sunt & aliæ scalæ, quas ipse *Spectatores* vocat, basi accuratiori instructæ ita, vt erigi possint & attolli: & in supremis iis aliquis constitui, qui spectet quid in vrbe agatur. Is enim earum finis, & inde *Spectatorum* nomen. Agit de iis toto cap. XII. Denique in eodem, & *Scalæ* sunt rotis impositæ, iisque procedentes, quibus supremis pons adhæret : qui è propinquo iniicitur in muros. Tractat cap. XIX. Nec grande fortasse in iis quoque momētum, aut fructus est, nisi scire. Sunt autem & alia, quæ etsi non formam, tamen vsum Scalarum habent: vt *Tollenones*, & *Sambucæ*. *Tolleno est* ait Vegetius, *quoties vna trabs in terram præaltè defigitur, cui in summo vertice alia transuersa trabs longior, dimensâ medietate, connectitur: eo libramento, vt si vnum caput depresseris, aliud erigatur. In vno ergo capite, cratibus siue tabulis cōtexitur machina, in quâ pauci collocantur armati. tunc per funes vno depresso attractoq; capite, alio eleuati ponuntur in murum.* Res facilis : & traxit originem ab instrumentis, quibus aquam haurimus, pondera nauibus educimus: quæ *Grues aut *Ciconias* dicunt. Agnoscit & has voces Heron in istâ re, cap. XXV. & paullò aliter deformat. Nam & canalem

*Græci γεράνους καὶ χηλώνια.

lem facit siue tubum clausum, antrorsus ostiolis aperiendum, qui in defixo stipite innixus, attollatur, vertatur; & vir aut viri in eo delitentes, transeant in muros. Facit & Torculari similem machinam, quæ ergatis voluta, deprimi aut exprimi & attolli possit, cum simili tubo aut instrumento. Hęc in imaginibus videnda. Sed dixi è Vegetio *Sambucam* quoque huc adhiberi: quid ea est? nam nominatur in historiis sępiùs. Variè defingi video, sed vsum tamen eius esse maximè in aquis. Ita enim veteres consensu vsurpant, atque ipse Heron: nec alias intellegit *marinas machinationes* Vitruuius, *quæ per nauim aditus habere possint*, cap. XIX. lib. IIII. Tamen Vegetius in terrâ etiam adhibet, sed, puto, solus. Describit ipse: *Sambuca dicitur à similitudine citharæ. nam quemadmodum in citharâ chordæ sunt, ita in trabe quæ iuxta turrim ponitur, funes sunt, qui pontem de superiore parte trochleis laxant, vt ascendat ad murum, statimque de turri exeunt bellatores, & per eum transeuntes mœnia vrbis inuadunt.* Hæc bonus Vegetius, hîc & alibi solutus & neglegens, & parùm ad genium antiquum. Longè autem aliter, vt dixi, de Sambucâ Heron, qui *ad maritimas ciuitates* admouet, & *nauibus imponit*, cap. XXV. In pluribus autem verbis summatim ita format, vt *duabus nauibus, iunctis firmiter, tigna imponātur: & super ea, aut inter ea, pons struatur: aliâs firmus & stabilis, si super; aliâs, qui attolli & deprimi per funes possit, si inter tigna.* Compendio hoc dicit, & depingit: sed minùs tamen totum hoc genus probat, vt labi aut euerti facile, vtique si ventus aliquis accedat aut tempestas. Et verissimè dicit: tamen quia pro magno veteres habuêre, pleniùs etiam illustrabo. Liuius hanc in oppugnatione Syracusarum admotam à Marcello significat, & describit, etsi non nominat: *Iunctæ aliæ binæ ad quinqueremes, demptis interioribus remis, vt latus lateri applicaretur, cùm exteriore ordine remorum velut naues agerentur, turres contabulatas machinamentaq; alia quatiendis muris portabant.* Obscurè hercules, & nisi Polybius hîc subueniret, Liuium vix esset explicare. Sed ille in totâ re, vt & in lectione iuuat: scribendumq; in Liuio monet, *binæ ad octo quinqueremes*. Sensus, fuisse binas & binas quinqueremes iunctas, vsque ad octo. Ita enim fuit. corpus erat nauium octo, quæ vtrimque quattuor dispositę, & binæ in seriem ita iunctæ. Plutarchus in Marcello: ὑπὲρ δὲ μεγάλε ζεύγματος ὀκτὼ

Lib. XXIV.

 νεῶν

νεῶν, πρὸς ἀλλήλαις συνδεδεμένων, μηχανὴν ἄρας ἐπέπλει πρὸς τὸ τεῖχος. *In magno ponte octo nauium, simul iunctarum, machinam* (Sambucam) *tollens, nauigabat ad murum.* Sed Polybius clarissimè & vberrimè: *octo naues iunctas fuisse, quibus interiores remi ablati essent, relictis exterioribus tantùm: atque ita incitatas ad murum.* Fuit ergo velut vnum corpus, pariter motum & directum: ideoque in Liuio legendũ, *velut nauis*, singulari numero; nec ille multitudinis, mentem eius tangit. Tot igitur hîc naues; etsi Heron *duas* modò posuit, itemq; Appianus in Mithridatico, de machinis eius regis ad Cyzicũ: Σαμβύκην δέ τινα, μηχάνημα μέγιστον, ἐπὶ δύο νεῶν φερόμενον, ἐποίει. *Sambucam quandam, maximam machinam, duabus nauibus latam & inuectam fecit.* Sed ideò illa Marcelli tanta, quia, vt Liuius addit, *turres contabulatas, machinamentaq; alia quatiendis muris portabat.* Quod in suâ nihilominus Appianus agnoscit: ἡ σαμβύκη δὲ ἐπαχθεῖσα τοῦ τείχους ἐφόβει μάλιστα, βέλη τε πολλὰ ὁμοῦ, καὶ κριοὺς, καὶ ἀκόντια ἀφιεῖσα. στρατιῶται δὲ σκάφεσι πολλοῖς μετὰ κλιμάκων παρέθεον, ὡς ἀναβησόμενοι δι' αὐτῆς ἐπὶ τὰ τείχη: *Sambuca admota muris maximè exterruit. vt quæ tela simul multa, & arietes, & iacula funderet. Milites autem in scaphis circumcursabant cum scalis, tamquam per eã in muros ascensuri.* Ita isti Sambucam suam ornant: sed quod præcipuum in eâ omittunt, de Scalis aut Gradibus in prorâ depositis, & in tempore alleuãdis. Polybius verò nihil eorum quę illi, tangit, sed Scalas modò has accuratè & diffusè describit. Quę quia interpres, vt solet (& quis tandem Polybio manum & stylum commodat?) interpres, dico, perperam & imperitè pleraque vertit: summam ego verborum & sententię dabo, imò pænè ipsa. *Scalæ fiunt, latitudine quattuor pedum, altitudine quanta muris sufficit & pariare potest. Earum *duo latera pluteis muniunt, supernè loriculis tegentes. Has deponunt in latus & reclinant super nauium proram, longè super rostra eminẽtes. In malis autem nauium aptatæ trochleæ, & in iis funes: quibus funibus, cùm opus est, ad caput scalarum religatis, ij qui in puppe, attrahunt eas & attollunt. Sed et in proris quidam adiuuant sublationem fulcris aut tignis subrigentes. In supremis porrò scalis est tabula, cuius *tria latera cratibus muniuntur: in quam veluti turriculam, viri quattuor conscendunt per dictas scalas, & in muros insiliunt, cratibus remotis. Alij deinde consequuntur. Dicta autem hæc Sambuca, quia cùm sublatæ sunt Scalæ, fit cum nauibus vnum quoddam corpus, & adsimile Sambucæ.*

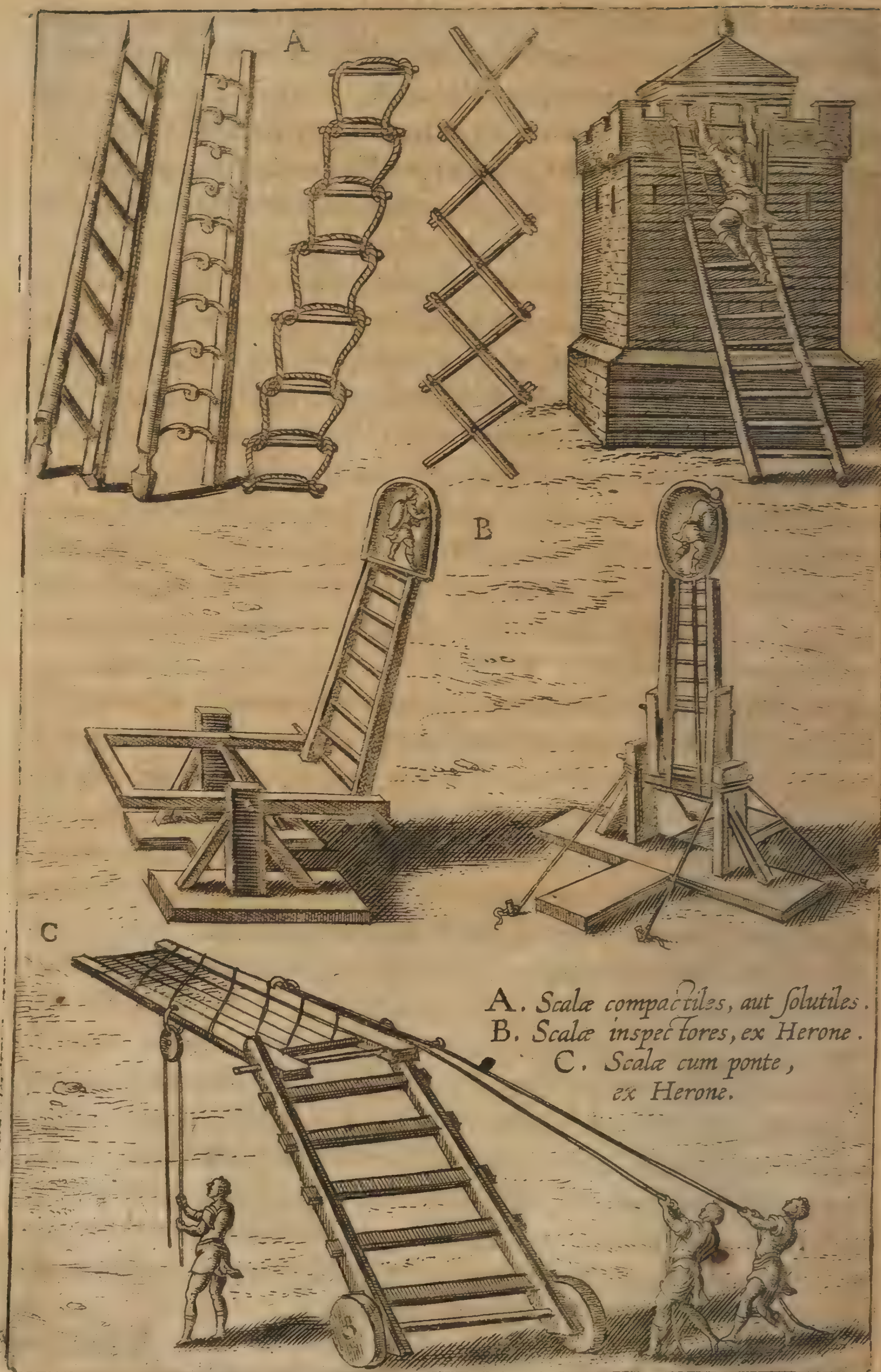
*Ergo trigonâ aut rostratâ formâ fuêre. alioqui tria munienda. Et id excutiẽdis telis melius.

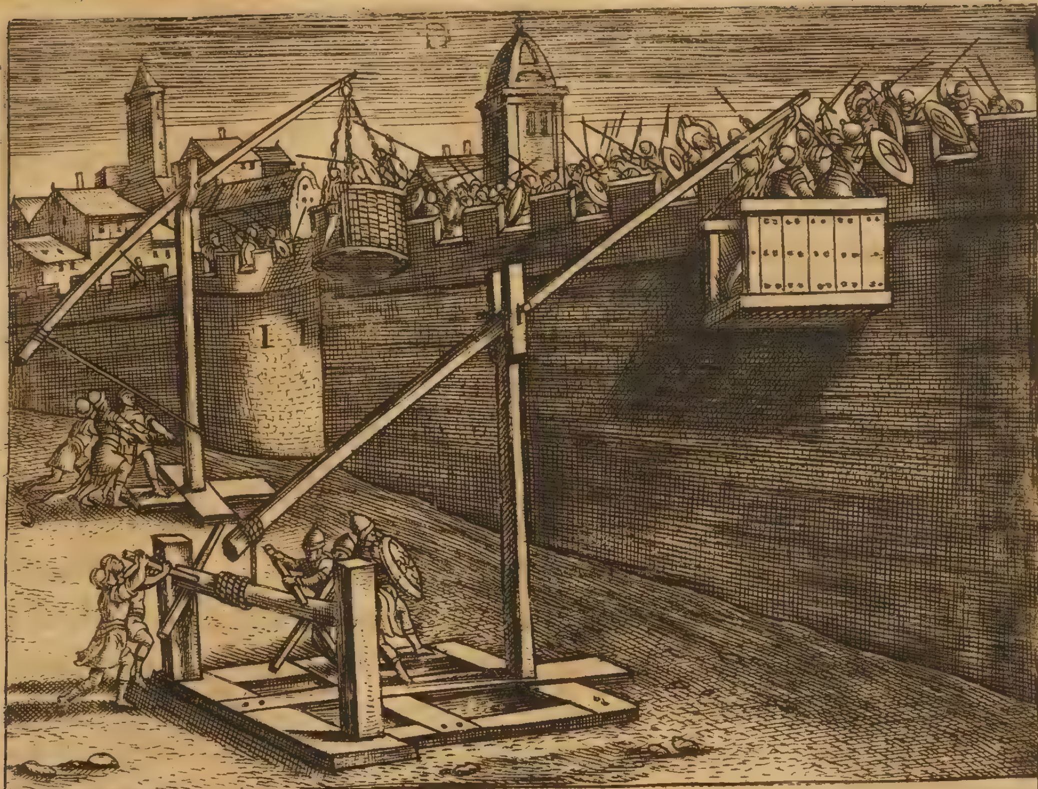
*Nã quartum nauim spectans, non opus.

Hæc

Hæc ferè Polybius. nec minutè diduco quæ malè interpres, ego aliter: quid enim opus aut insultare, aut exsultare, in rebus haud maximis? vobis sufficiet ipsas didicisse In fine autem de caussâ nominis est. quod ita etiam in Athenæo, ex Andreâ Panormitano, refertur: ὡς ἀπὸ δύω ὄνων προσάγοιτο τοῖς ἐναντίων τείχεσι, καλεῖσθαί τε σαμβύκην, ἐπειδὴ ὅταν ἐξαρθῇ, γίνεται σχῆμα νεὼς καὶ κλίμακος ἓν ποιούμενον: *quòd duabus suculis ad muros hostiles admoueatur, & dici Sambucam, quia cùm sublata est, fit vnum quiddam in figurâ nauis & Scalarum.* Ipse *Suculas* (ita ὄνους vel ὀνίσκους reddimus) ponit ad attrahendum: nec negauerim commodum ita esse: sed cùm Polybius nihil tale, videndum an non *ἀπὸ δύο νεῶν, *à duabus nauibus*, veriùs legatur. De ipso illo musico instrumento, formâ trigoni, videatur Festus in Sambucâ, tum Suidas, Athenæus, Vitruuius libro VI. cap. I. Atque hæ Sambucæ sunto: in quas auxilium ferè à ballistis, & lapidum incussu. Archimedes ita fecit, narrante Plutarcho: atque illas Marcelli perfregit, & à compage diuulsas in mare abiecit. Vnde Marcelli iocus, τὰς σαμβύκας αὐτοῦ ῥαπιζομένας ἐκ πότου μετ᾽ αἰσχύνης ἐκπεπτωκέναι: *Sambucas suas, colaphis malè acceptas, è conuiuio & compotatione eiectas esse.* Ita vertimus, & adspexit, nisi fallor, ad conuiuantium morem, qui citharœdos, sambucistrias, & id genus, malè canentes aut non placentes, colaphizabant & eiiciebant. Ita igitur sambucis suis factum, quæ lapidibus, vt colaphis, percussæ, in mare è naui eiectæ essent. Aliud in eas commentum legere est, in Vitruuij lib. IIII. cap. vltimo, & in Heronis XXV. sed pergamus. LAMPS. Bonâ veniâ tuâ Lipsi, nihil aut parùm agimus, si auribus tantùm hæc machinalia subministras. LIPS. Quid ergo ampliùs? LAMPS. Etiam oculis: & ij vno aspectu celeriùs capiunt & diiudicant, quàm illæ multâ auditione. LIPS. Credo te verum dicere: sed quid fiet? manus mihi ad hæc non facta, nec ingenium aut curam vnquam eò flexi. Tu vicarius esse vis? potes, & formasti vel ipsos pictores; inter hos *Othonem Venium* nostrum, ad Musas & Gratias iuuenem factum. LAMPS. O si ille adsit! sed Principis in comitatu est, & illi vacat: ego delineare potero ὡς παχύτερον, si tu dirigis & præis. LIPS. Fiat, pinge.

*Vt antè in Appiano.

A
B
C
A. Scalæ compactiles, aut ſolutiles.
B. Scalæ inſpectores, ex Herone.
C. Scalæ cum ponte,
ex Herone.

D. *Tollenones.* E. *Sambucæ Polybij, quarum alia et leuior forma in Herone.*

DIALOG. VII.

Crates, Vineæ, Plutei, Spaliones, Lesæ, Catti, & totum hoc genus explicatum.

QVARTVM, quod in subitâ oppugnatione posui, sunt *Crates*. Hirtius mihi auctor, priore de bello Alexandrino: *Neque nostri aut scalis, aut cratibus, aut reliquis rebus parati venerant ad oppugnandum.* Duo iungit, nostro ordine, Scalas & Crates: sed & Ammianus. xx. *Pars scalas vehentes, alij anteponentes vimineas crates, veluti cæci pergebant antrorsus.* Idem xxi. *Pluteos igitur præferentes oppugnatores, cratesque densiùs textas.* Hæ autem Crates in duplici tunc vsu. siue vt tegerent, sic antelatæ; siue vt fossas iis explerent, & mixto aggere, quasi per pontes irent. Sic profectò Cæsar VII. Gallicorum, facit ipsos Gallos, oppugnaturos Romana castra, *magno cratium, scalarum, harpagonum numero effecto, ad campestres munitiones accedere: ac tum clamore sublato, crates proiicere, fundis, sagittis, lapidibus nostros de vallo deturbare.* Item paullò pòst, iidem Galli, pari tentaméto, *multitudine telorum propugnantes deturbant, aggere & cratibus aditus expediunt, falcibus vallum ac loricam scindunt.* Vbi vetus etiam Fuluij liber, *aggere & cratibus fossas explent,* clariùs pro sententiâ dictâ. Tales autem *Crates*, quibus fossas explebant, non censemus fuisse elaboratas, ad modum illarum stabilium, quas in obsidione defigebãt: sed leuiores, fortasse nec tecto aut lateribus, sed simplici textu vimineo, quem ante se ferebant. Sanè aliæ accuratiores *Vineæ*: quibus in *Obsidione Diutinâ* maximè vtebantur. Cur autem has differam? opportuna res est, vt simul confinia hæc explicentur. *Vinea* igitur à similitudine veræ illius dicta, quæ iugata, & in tectum alleuata. Sub illâ quia considere fas, & latera sic clausa: hæc quoque Militaris nomen sumpsit. Nugatores quidam apud Charisium pronunciatu discernunt: *Vinea*, inquit, *vuarum, & machinæ, distinguẽda quidam existimant, vt aliud per ĕ breue, aliud per ē longum proferatur.* Ineptè, & ipse reiicit: nec magis hoc distinguimus, quàm *Scorpium, Arietem, Musculum, Canem*, & talia quę πολύνυμα sunt. Quid autem ea, Heron sic ostendit cap. I. Appellat cum additamento *Testudinem Vineam*, quod & Apollodorus in Turne-

Turnebo facit:cuius verba videre licet Aduerſ. xi. cap. xxiiii. Ad eorũ & rei totius lucem, hæc Heronis ſunto,excerpta à me pro ſenſu magis,quàm interpretis verbis,quæ ſæpè ſordent. *Ligna Teſtudinis* (Vineæ) *quæ milites ferunt, ſunt eiuſmodi. erecta in altitudinem, inæqualia; ſingula duodecim digitos circiter craſſa, quinque pedum interuallo diſiuncta. Connectuntur inter ſe, ſic vt quinarium illud interuallum ſemper ſeruetur. Horum quæ altiora ſunt, viri ſtaturam & dimidiatam æquant; quæ humiliora, vnam tantùm. Habent infernè cuſpides, quibus terræ infixa ſubleuant portantes. Coria appendũtur craſſa, vel cilicia; ſuperiùs autem rugoſa, nòn extenſa, vt in hoc tumidum aut molle tela incidentia frangantur & lenteſcant.* Ita iſte. quid Vegetius? verba eius recitari digna,ſed & explicari,nequid notitię huic deſit. Libro IIII. cap. xv. *Vineas dixerunt veteres, quas nunc barbaro militarique vocabulo Cauſias vocant. E lignis leuioribus machina colligatur, alta pedibus octo, lata ſeptem, longa ſedecim. Huius tectum duplici munitione, tabulatis cratibuſque contexitur. Latera quoque vimine ſepiuntur, ne ſaxorum telorumque impetu penetrentur. Extrinſecus autem, ne immiſſo concrementur incendio, crudis ac recentibus coriis vel centonibus operitur. Cùm plures factæ fuerint, iunguntur in ordinem, ſub quibus ſubſidentes tuti ad ſubruenda murorum penetrant fundamenta.* Ait primò, *è leuioribus lignis* fuiſſe: craſſitie, quæ in Herone. Sed cur leuiora? nempe quia transferri opus, & à militibus moueri. Qui hoc negant, quid oris aut mentis habent? Turnebus benè dixerat, malè illuſit ei Iuriſconſultus, qui ad Cęſarem ſcripſit. *Agebantur, proferebantur, procedebant*: & hæc talia verba in iſtâ re vſurpata: quid niſi ad indicãdum eum motum? Cæſar: *Caſtris munitis, vineas agere, quæque ad oppugnandum vſui, comparare.* Salluſtius: *Vineæ cum ingenti periculo fruſtra agebantur. nam cùm hæ paullùm proceſſerant, igni aut lapidibus corrumpebantur.* Vides in tuto & eminus paratas, mox paullatim admotas. Lucanus: *Tunc adoperta leui præcedit Vinea terrâ.*

Malim, *procedit*, vt in Salluſtio. Hirtius VIII. Gallic. *Non deterrentur tamen milites noſtri Vineas proferre.* Atque ita paullatim ad opidum ipſum admouebantur: quod Liuius clarè indicat lib. v. *Vineas tantùm non iniunctas mœnibus eſſe.* Et libro XXXVII. *Vineas & aggerem muro iniunctum.* Quod optabile ſcilicet, & finis pænè laborum: ſiue vt ſub iis Arietem tunc admouerent, ſiue (quod

F hîc Ve-

hîc Vegetius) subruerent muros. Pergit Vegetius: *Alta pedibus octo*] Est ferè modus, qui in Herone, viri & dimidiati. Totam magnitudinem si consideras; dixeris duplicem virorum seriem sub eâ stetisse, quinos & quinos. Ea fuerit Decuria vna, & crediderim sic diuisos. Ampliùs: *Tectum munitione duplici.*] Ipse ita munit, nec crates solùm sed & tabulas imponit: quod tamen tabulatum, magis propriè Pluteorum fuit. An Silij ea mens hoc versu? lib. XIII.

Tum grauida armato surgebat Vinea dorso.

An *dorsum armatum*, tectum permunitum est? an Vineam *grauidam* capimus *armato dorso*, id est milite? an denique, quia à tergo & dorso armatum militem reuelat & ostendit? Sed & Lucani versus nescio an huc faciat, qui prædictus:

——*adoperta leui præcedit vinea terrâ.*

An *terrâ adoperta vinea*? contra incendium scilicet, vt in aliis machinis aliquot audiemus. an sensus, processisse in leui & æquabili terrâ? Sequitur: *Latera quoque vimine sepiuntur.*] Atque hæc præcipua eius materies & tegmen. Ideò Cæsar II. Ciuil. *Contextæ viminibus vineæ.* ideò Græci γέῤῥα dicunt. Iosephus III. Excidij: Οἱ μὲν πρὸς ἀλεώραν τῶν ὕπερθεν ἀφιεμένων βελῶν, γέῤῥα διατείναντες ὑπὲρ χαρακωμάτων, ἔχουν ὑπ᾽ αὐτοῖς: *Illi quidem ad depulsionem incidentium supernè iaculorum, crates extendentes in stipitibus, sub iis fodiebant.* In Festo: *Gerræ, crates vimineæ. Athenienses cùm obsiderent Syracusas, & crebrò Gerras poscerent, irridentes Siculi Gerras clamitabant. inde factum, vt pro nugis & contemptu dicantur.* Interdum tamen, si plura aut grauiora oppida tormenta, nec vim sufferrent hæ craticeæ; faciebant è crassiore ligno. Cæsar II. Ciuil. præmissâ caussâ iam dictâ, *Pedalibus lignis coniunctis porticus integebantur, atque hac agger inter manus proferebatur.* Notate autem *porticus* dici. erat enim longior species, & ipsæ quoque Vineæ in seriem solent iungi. Vegetius addit: *Cùm plures factæ fuerint, iunguntur in ordinem.*] Non ergo sparsim & singulæ ita positæ, sed (nisi fallor) per manipulos, cohortes, & legiones, ordinatim diuisæ. Imò & duplicata aut triplicata, & pluries, ista series: præsertim vbi opus faciendum, vt iuxtà Aggerem, Turrim, Arietem, aut tale. Cæsar clarè indicat II. Ciuil. *Asseres maximis ballistis missi, per* QVATTVOR ORDINES CRATIVM *in terrâ defigebantur.* Nisi quis malit, quadruplices illas crates in vnius

vineæ

vineæ fronte fuisse. Vt volet: tamen quod dixi, probabile est, & ex re sumptum. Pergit Vegetius: *sub quibus subsidentes.*] Alij malunt, *obsidentes*. Sed de subsessione nec absurdum, quia latentium cauentiumque is ferè habitus: & sub eas subibant, vnde & ὑποδύσεις obseruo à Iosepho dictas. Denique, *Ad subruenda murorum penetrant fundamenta.*] Varij vsus vinearum. Tegere, primus, qui & aliter paullò in Cæsare expressus, III Ciuil. *Pompeius noctu additis magnis munitionibus, reliquis diebus turres exstruxit, & in altitudinem pedum XV. effectis operibus, Vineis eam partem castrorum obtexit.* Puto esse, vt Vineæ in supremo vallo fuerint locatæ, vbi tutò miles excubias egerit: & cautum item à iactu telorum interioribus castris. An aliquis extra castra positas arbitrabitur, & sic iis obtecta? Tale quid eodem libro: cùm *Cæsar receptui suorum timens, crates ad extremum tumulum contra hostem proferri, & aduersas locari; intrà has, mediocri latitudine fossam, tectis militibus obduci iussit, locumque in omnes partes quammaximè impediri.* Statimque addit: *Pompeianis ad recipiendum crates directæ, longurijque obiecti, & institutæ fossæ, magno impedimento fuerunt.* Ista in Vegetio, de Vineis: *Plutei* adsident, quos & dictione coniungo. Fuêre olim è tabulis & asseribus, quod ipsa vox dicit: nam id *Plutei* Latinis. Distinguit palàm à *Cratibus* Cæsar III. Ciuil. *Scaphas magnarum nauium cratibus ac pluteis contexit.* Sicut à Vineis Plautus: *Ad eum vineas pluteosque agam.* Et Liuius: *Segesticam ciuitatem vineis pluteisque cepit.* Iterum à Cratibus Q. Curtius: *Cæsâ materiâ cratibus ac pluteis faciendis, vt qui Turres admouerent, extrà teli iactum essent.* Nec olim, opinor, aliter: posteà planissimè aliter, & ex cratibus pluteos faciunt, corio intentos. Multa exempla sunt, & confusionem fuisse video in materie, formâ tamen leuiter diuersâ. Dixi olim aliter. eoq; miror Verrium Flaccum scribere: *Plutei, crates corio crudo intentæ, quæ solebant opponi militibus opus facientibus, & appellabantur militares. Nunc etiam tabulæ, quibus quid præsepitur, eodem nomine dicuntur.* Facit Nouitium de Tabulis, vetus de Cratibus: quod putabamus esse contrà. Certè nouitij semper pro craticio opere. vt Ammianus XIX. *Inquies Persa vimineis ciuitatem pluteis circumdabat.* Isidorus: *Plutei, sunt crates corio crudo intentæ, quæ in opere faciendo hosti obiiciuntur.* Abbo quidam obsidione Lutetiæ:

Mille struunt etiam celsis tentoria rebus,
Tergoribus collo demptis tergóve iuuencûm,
*Bis binos * treßísve viros clypeare valebant,*
Quæ Pluteos calamus vocitat Cratésve Latinus.

* Fortè *tres bisue.*

Miscet apertè cum *Cratibus*, & vsum sermonis adfert. Quid Vegetius? *Plutei dicuntur, qui ad similitudinem absidis contexuntur è vimine, & ciliciis vel coriis proteguntur, ternisque rotulis, quarum vna in medio, duæ in capitibus apponuntur, in quamcumque partem admouentur, more carpenti.* Formam videtis, diuersam à Vineæ; quia hæc in absidem curuata: tum etiam quia rotis innixa, quod non in illâ. Hi sunt quos *Lesas* appellat Georgius Cedrenus, bello Sultani in Romanos, & sic format: Διελὼν δὲ δίχα τὴν δύναμιν, καὶ τὴν μὲν στῆσαι ἐπὶ τοῦ ἀναστήματος, ἐπιμόνως χρῆσθαι κελεύει τοξείᾳ. αὐτὸς δὲ σκηνὰς ἐκ λύγων ἔχων πεπλεγμένας, βοείαις βύρσαις ἄνωθεν ἐσκεπασμένας, καὶ τρόχους ἐχούσας ὑπὸ τὰς τῶν βασταζόντων κιόνων βάσεις, λέσας τὰς τοιαύτας κατονομάζουσι μηχανάς. λαοῦ πλήσας, δικέλλας φέροντος καὶ σκεπάνας, καὶ ἄλλα γεωργικὰ ὄργανα, ᾤετο κατὰ μικρὸν ὑποθεῖν τὰς λέσας καὶ τοῖς τείχεσι προσαρμόσαι, καὶ οὕτως ὑπορύττειν ἀνέτως καὶ ἀδεῶς τὰ θεμέλια: *Sultanus diuisis bifariam copiis, alteram partem stare in editiore loco iussit, nec aliud quàm sagittare: cum alterâ ipse, * tabernacula quædam habens ex viminibus texta, & supernè bouillis coriis operta, quibus & rotæ erant subiectæ basibus columnarum (vocant autem id genus machinas, Lesas:) has inquam machinas habens, impleuit eas copiâ militum, quos iussit bidentes, dolabras, aliaque agrestia instrumenta ferre. existimans scilicet paullatim admouere muris Lesas, atque ita suffodere assiduè & securè ipsa fundamenta.* Video & *Spalionas* appellari sub id æuum, sed magis Vineas ipsas. In Suidâ: *Spaliones, sunt machinæ apud * Menandrum. tentoria quædam, bouillis coriis extensis facta, quæ lignis ad hominis longitudinem sustinentur. Ea armati milites subeunt, atque ipsis muris appropinquantes, & secum fabrorum ac lapicidarum instrumenta, suffodiendis muris, ferentes. ita sub terrâ specus faciunt, terram ipsam egerunt, & muri partem prosternunt.* Illa ipsa, sed paullò vberiùs, in Agathiâ III. Histor. quem licet videatis: atque is quoque *Spalionas* appellat: an quasi *Papiliones*, quia tentoriis assident? ita essent Italorum aut Gallorum, *Pauilliones.* An ab eorumdem *Spallis* siue humeris? quia nempe subibant, & protrudebant iis, aut & portabant. Nisi Orientalis aliqua vox sit: quod earum linguarum periti nos docebunt.

* Ita & Abbo, *tentoria.*

* Historicum dicit.

Sed

Sed hæc igitur inferioris æui nomina: res & finis haud nimis diuersa. Omnes enim de *suffodiendis muris* dicunt: quod & Vegetius suprà. Idem Lucanus:

Mox adoperta leui procedit vinea terrâ,
Sub cuius pluteis, & tectâ fronte latentes,
Moliri nunc ima parant, & vertere ferro
Mœnia.

Tacitus III. Hist *Vitelliani pluteos cratesque, suffodiendis muris, & protegendis oppugnatoribus expediunt.* Idem infrà: *Legionarius pluteis & cratibus tectus, subruit muros.* Nec plura opus huic rei dici. LAMPS. Vnum etiam opus, de nomine. An de industriâ *Causias* Vegetij omisisti, an distulisti? LIPS. Diuinas, de industriâ. Nam in voce eâ hærebam. Cur enim *Causia barbarum ac militare vocabulum*, vt ait? atqui Græcum probumque est, & Macedonicum capitis tegmen. Quæ etiam similitudo Causię cum Vineâ? non magis quàm *Galeri* aut *Pillei*: nec video cur sic vocarint. Sed & libri scripti valde variant: scribuntque, *Cautias, Cautus, Cattos.* An à cauendo *cautiæ*? an potiùs *Cattos* veram vocem habemus? Ego arbitror. primùm quia barbarica ea vox, & nempe Germanica nostrâs, qui *Fellem* sic vocamus. Vt autem id animal in subsessis aut insidiis est, ad capiendum: ita sub Vineâ milites, & hinc nomen. Facit, quòd ipsa vox ita in scriptoribus posteris. vt in Appendice ad Othonem Frisingensem, de rebus Friderici Imp. cap. XXIII. *Cæsar omnem reliquum apparatum, quem ad oppugnationem ciuitatis fecerat, Talpas, Vulpeculas, Ericios, Cattos (talibus enim censentur mominibus) iussit exuri.* Vides pluscula ab eiusmodi animalibus nomina: & inter ea *Cattos.* Idem in Radeuico lib. II. cap. LIX. *Cremenses magnâ audaciâ super muros cum suis machinis, quas Gattas appellant, operiuntur.* LAMPS. At enim Lipsi, vide ne *Catti* isti nostri sint, quos hodieque vocamus, montes & aggesta quædam è terrâ. Nam collocat in mœnibus, quod aliter in Vineis solet. LIPS. Scio de nostris Cattis: sed te quoque scientem facio aliter ibi fuisse. Idem Radeuicus quippe subdit: *Tum Cremenses callidè se intra suas machinas occultantes, primos quidem & de subtus & suprà callidè excipiunt.* Vides latibula quædam & tegmina fuisse: quo sensu & Annales Germanici, in rebus Rodulfi primi Austriaci:

Quapropter rex Boëmiæ copiis contractis, nouis quibusdam instrumentis; quæ Catti vocantur, omnes munitiones expugnauit. Vis clariùs? dabo & qui describat pro meâ mente: sed risum tu atque isti tenete, in Latinitate horridioris illius æui. Chronicum quoddam Colmariense exstat, in quo sub annum Christi MCCXCIII. narratur: *Dominus de Berckheim duas machinas * magnas, lapides proijcientes; & Cattum, videlicet instrumentum quo turres destruuntur, accepit.* Idem Chronicum, quinquennio inferiùs, describit hoc modo: *Expugnauit rex hanc ciuitatem per duo * vasa concaua, quæ faciebant artifices sapientes. Vnum vas Cattus vocabatur, aliud Cancer. Erant hæc vasa longa, quadrata, demissa, ex omni parte laterum clausa. Versus terram nullum munimen habebant, sed versus cælum de tabulis fortibus ac spissis tectum, machinarum lapides minimè metuebat. Cattus leue vas erat, & faciliter trahebatur. Cùm hoc vas ad ciuitatem fuisset perductum, ligna quædam pro pedibus sibi fecerunt, vt ad murum per fossatum faciliùs possent peruenire. Cùm ad murum peruenissent, iuuenes de ciuitate egressi succiderunt Catto pedes, & in fossatum cadere coëgerunt.* O Musam, ô lepôrem! & nares nonnemo vestrûm ducit. Ah quantum interest puriter aliquid & scitè dici, aut sic spurcè & ignauè! Et sunt tamen, qui sermonis omnem curam spernunt, & susque deque habent quid scribamus, quid dicamus. Ipsis hæc inertia: nos bono æui melioris fruamur, & Latinè loquamur, aut nec loquamur. Sed vt abeam à meo Catto, addo etiam in Vincentio Beluacensi Vineas has dici *Cautibulas vel Chartos*. Sed pariter fortasse emendandum *Cattos*. Nec tamen negauerim, alibi paullò aliter *Cattos* dici, & pro *Testudine* aut machinâ aliâ; sed nostræ ferè vicinâ. Tu Lampsoni, pinge.

* Fortè *Mangas*, Vide infrà de Ballistis.

* Id est *instrumenta*.

DIALOG.

A
B
A
A
B. Pluteus.

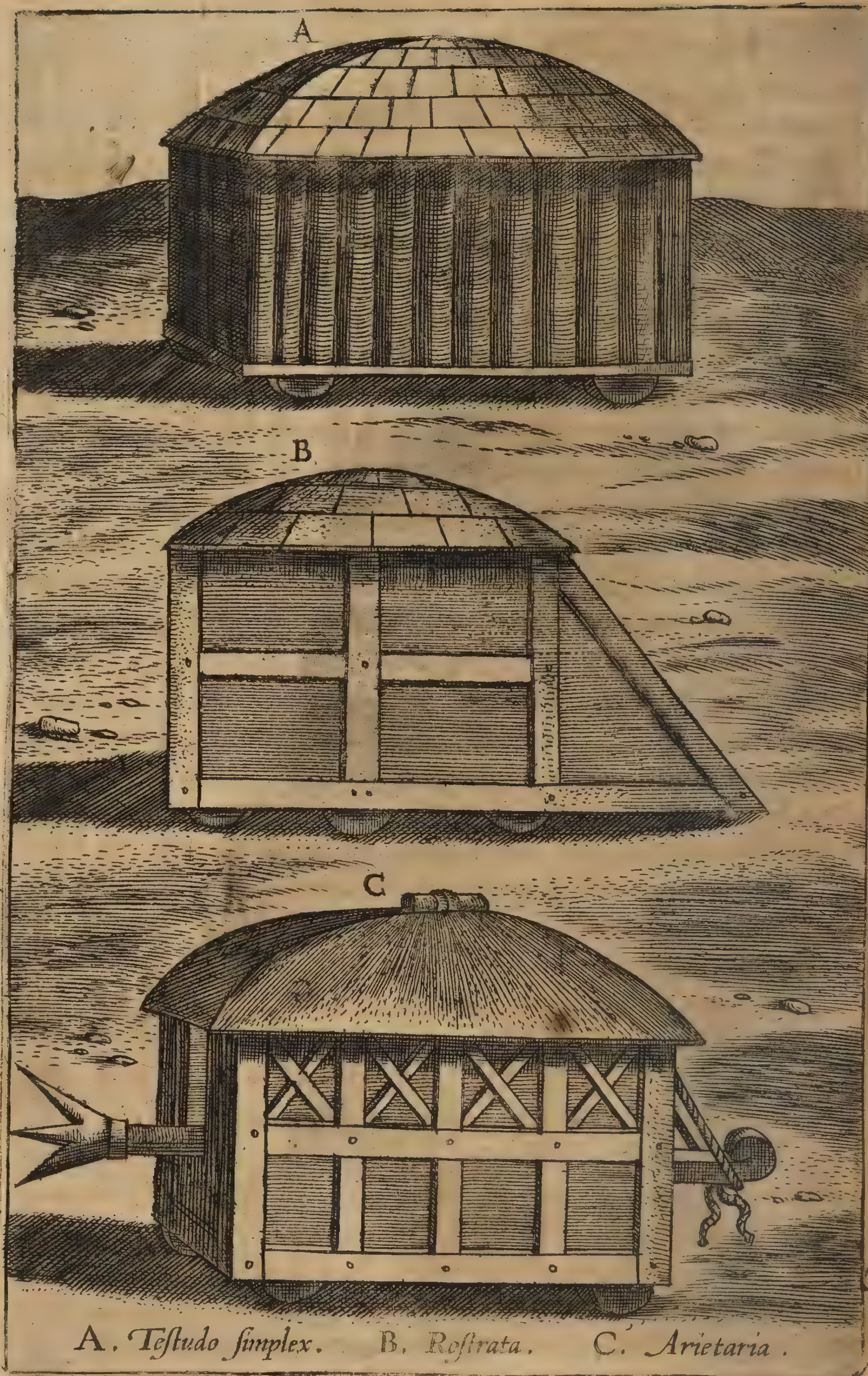
DIALOG. VIII.

Testudines triplices, Aggestitiæ, Fossoriæ, Arietariæ.

HIs dictis *Testudines* vicinæ sunt : imò eo nomine inferiores scriptores etiam Vineas & hæc talia comprehendunt. Faciunt generale *Testudinum* nomen in machinas omnes has tegentes. Fortasse & Plinius, cùm de Inuentoribus scripsit : *Artemonem Clazomenium primùm Testudines repperisse.* Simile in Græcis : & probabile est, primò exiguas quasdam leuesque repertas, paullatim ornatas & auctas, donec genera plura facta sint & formæ. Quæ recenset aliquot Heron, in Præfatione suâ : sed præcipua sunt tria, in iis quæ propriè *Testudines* dicuntur. Prima, quæ Græcis χελώνη χωστρὶς dicitur: Vitruuio reddita, *Testudo ad congestionem fossarum.* Crebra huius mentio, præsertim apud Græcos : Latini vulgò non sic agnominant, etsi haud dubiè eâ vsi. Cæsarem puto hanc intellexisse II. Ciuil. *Antecedebat Testudo, pedum sexaginta, æquandi loci caussâ facta, ex fortissimis lignis, inuoluta omnibus rebus quibus ignis iactus & lapides defendi possunt.* Dat ei pedes L X. sed an in toto ambitu, an ad latera ? Vitruuius quidem *quadratam* eam facit, *habentem quoquouersus latera singula pedum* X X V. & reliquam structuram addit, non hîc, non alibi, curiosè nimis mihi scrutandam. Quid enim opus ? alia aliis, & nobis finis, hactenus machinas tangere, non vt fabricemus, sed vt historias illustremus. Ipsum igitur, si vultis, videte libro X. cap. X X. De hac Testudine, ita Polybius libro X. cùm Antiochus rex obsideret *Syringem*, validam Hyrcaniæ vrbem : Ἦν δὲ τὸ πλεῖστον μέρος τῆς ἐπιβολῆς ἐν ταῖς χωστρίσι χελώναις. τάφροι γὰρ ἦσαν τρεῖς, πλάτος μὲν οὐκ ἔλαττον ἔχουσαι τριάκοντα πηχῶν, βάθος δὲ πεντεκαίδεκα. ἐπὶ δὲ τοῖς χείλεσιν ἑκάστοις χαρακώματα διπλᾶ ἐπέκειτο, καὶ τελευταῖον προτείχισμα δυνατόν: *Erat certamen ferè omne & conatus in Testudinibus aggestitiis. Fossæ enim erant triplices, latitudine quidem haud minore triginta cubitorum, profunditate verò quindecim. In labris autem earum singulis vallum siue Sudetum erat, & in vltimo validus murus.* Ita hæc reddo equidem, & capio. vt fuerint in fossarum margine quoque, defixi valli robusti & sudes, iique ligati:

gati; non tamen terrâ aut cespite adstructi, quia sic visum omnem adimere opidanis, & tueri poterant ipsos oppugnantes. Est planè hoc, quod *alibi doceo, Vegetij *Sudetum*. Sed notate & obiter validam munitionem, fossæ triplicis, prælargæ & profundæ: tum & muri in vltimæ eius orâ. Hæc ipsa Testudo est, *quæ* (vt Vitruuius ait) *accessus etiam ad murum potest habere:* & sub eâ igitur murum subruebant. Liuius XXXIIII. *Iam testudinibus admotis murus subruebatur, iam arietibus quatiebatur.* Altera Testudo est, quam ὄρυγα Græci agnominant: & Vitruuius vertit, *Testudinem ad fodiendum comparatam.* Leuiter à priore abit: tamen abit, & *frontem eius struit, quemadmodum angulos trigonorum, vt à muro tela cùm in eas mittantur, non planis frontibus excipiant plagas, sed ab lateribus labentes, sine periculoque fodientes, qui intus sunt, tueantur.* Tertia denique *Arietaria* agnominata, in quâ Aries suspenditur: quam mihi commodius videtur Tormentis reseruare. Lampsoni, fac quod soles: me vide, pinge.

*Lib. v. de Milit.

A. *Testudo simplex.* B. *Rostrata.* C. *Arietaria.*

DIALOG. IX.

De Musculo, & Cæsaris locus in eo examinatus.

AT enim ego ad *Musculum* eo, quem dixi inter Subitæ oppugnationis instrumenta fuisse. Cæsar me docuit in III. Ciuil. cùm Gomphos oppugnare ex itinere tentaret: *Cæsar castris munitis, scalas musculósque ad repentinam oppugnationem, & crates parari iussit.* Idem de Gallis, qui Alesiæ inclusi, cùm subitò perrumpere Iuliana castra vellent: *Vercingentorix opido egreditur, è castris longurios, musculos, falces, reliquaque, quæ eruptionis caussâ parauerat, profert.* Vbi transiens moneo, malè *è castris* scribi. Quomodo enim & opido egreditur, & profert instrumenta *è castris*? Nulla iam verò ipse castra habebat, & in opidum copias reduxerat: sed nec petere à sociis potuit, Romanis interiectis. Vocula (*è*) abest libro scripto optimo: atque ita reformandam sequentem censeo, in *Crates.* Verissimum est: & mox in re narrandâ Cæsar: *aggere & cratibus aditus expediunt.* Solent enim aggerem, id est virgultorum fasces, in fossam coniicere, longurios protendere à labro ad labrum, & super eos cratibus iniectis, velut ponte transire. Sed de Musculo, video & in Alexandrinâ vrbe cùm Cæsar rem gereret, & subitò deprehensus, conaretur varia vrbis loca sua facere, sic Hirtium scribere: *Interim munitiones cottidie operibus augentur, atque omnes opidi partes, quæ minùs firmæ esse viderentur, testudinibus atque musculis aptantur.* E sequentibus liquet, Cæsarem hæc fecisse, vt munitiones suas proferret, & plus loci occuparet. Itaque sententia, Testudines & Musculos admotos ad opidi minùs firmas partes, easque deiectas. At enim vox *aptantur* satísne hîc apta? non videtur: *quatiuntur, captantur*, aut tale mallem. Quid autem Musculus? in Isidoro lego: *Musculus cuniculo similis fit, quo murus perfoditur, ex quo & appellatur quasi Murusculus.* Quid dicam de iis verbis, nescio. An cuniculo similis? cui? animali, an fossorio? Sed & murus, inquit, *eo perfoditur*: quæ verba induxêre vulgò nostros Mechanicos aut militares scriptores, vt putent & forment Musculum acuto rostro, & eoipso muros perfodientem. Nihil tale olim: & esset hęc

Terebra potiùs. ſed tamen Iſidoro quid faciam, ignoro. An *Muſculus Cuniculo ſimilis, ſub quo?* id verum eſſet: & eſt velut ſpecus ligneum, in quo milites conſtituti deruunt murum & demoliuntur. Differt à Vineis, Pluteis, cùm formâ, tum modulo & firmitate. Exiguus enim eſt, & muris quaſi facie oblongior: ſed lignis validis ſtructus, & ne perfringi deſuper poſſit. Credo equidem Muſculum dictum, quia inſtar eius animalculi foderent ſub eo terram: aut quia milites, vt mures, cauum id ſubirent. Græci hoc tale nomen non habent, & ſub communi illo *Teſtudinum* comprehendunt. Atque ita etiam Vegetius planiſſimè: *Muſculos dicunt minores Machinas, quibus protecti bellatores, ſi lutum obſuerit, ciuitatis foſſatum etiam apportatis lapidibus, lignis ac terrâ non ſolùm complent, ſed etiam ſolidant, vt turres ambulatoriæ ſine impedimento iungantur ad murum. Vocantur autem à marinis belluis Muſculi. nam quemadmodum illi, cùm minores ſint, tamen balænis auxilium adminiculumque iugiter exhibent: ita iſtæ machinæ breuiores, deputatæ turribus magnis, aduentui illarum viam faciunt.* Iſta Vegetius: qui, vt verba & deſcriptio ſunt, cum Teſtudinibus miſcet, quarum finis, æquare. Quod in eo eſt *ſi lutum obſuerit*, legendum *Sudetum auferunt*, alibi docemus. Sed de Muſculo, alium à Vegetiano Cæſar præit, & ſub eo muros dirutos, vt diximus, oſtendit. Deſcribit accuratè Ciuilium ſecundo, in obſidione Maſſiliæ: atque vtinam liber ad manum! Verba enim intricata, & plura ſunt, nec commemini. FVR. Quin liber ecce hîc ad manum: cape. LIPS. Túne iſtum? vnde in hoc rure? FVR. Nempe hoc viaticum erat, quod inſtruxi: & præſagiebam eo opus fore. LIPS. O te argutum, an malum! & hoc iam tunc agitabas? ſed cedò librum. Ait:

„ *Vbi ex eâ turri, quæ circum eſſent opera, tueri ſe poſſe confiſi ſunt,*
„ *Muſculum ſexaginta pedes longum, ex materiâ bipedali, quem à tur-*
„ *ri latericiâ ad turrim hoſtium murumque perducerent, facere inſti-*
„ *tuunt. cuius Muſculi hæc erat forma. Duæ primùm trabes in ſolo*
„ *æquè longæ, diſtantes inter ſe pedes quattuor collocantur: inque eis*
„ *columellæ pedum in altitudinem quinque defiguntur. Has inter ſe ca-*
„ *preolis molli faſtigio coniungunt, vbi tigna quæ muſculi tegendi cauſ-*
„ *sâ ponant, collocentur. Eò ſuper tigna bipedalia iniiciunt, eaque la-*

minis

*minis clauisque religant: ad extremum musculi tectum trabesque extremas, quadratas regulas, quattuor patentes digitos defigunt: quæ lateres, qui super musculo struantur, contineant. Ita fastigiato atque ordinatim structo, vt trabes erant in capreolis collocatæ, lateribus lutoque musculus, vt ab igne qui ex muro iaceretur tutus esset, contegitur. Suprà lateres coria inducuntur, ne canalibus aqua immissa lateres diluere possit. Coria autem, ne rursus igni ac lapidibus corrumpantur, centonibus conteguntur. Hoc opus omne *tectum vineis, ad ipsam turrim perficiunt, subitoque inopinantibus hostibus, machinatione nauali, palangis subiectis, ad turrim hostium admouent, vt ædificio iungatur. Quo malo perterriti subitò opidani, saxa quammaxima possunt vectibus promouent, præcipitataque muro in musculum deuoluunt. Ictum firmitas materiæ sustinet, & quidquid incidit fastigio musculi delabitur. Id vbi vident, mutant consilium. cupas tædâ ac pice refertas incendunt, easque de muro in musculum deuoluunt. Inuolutæ labuntur; delapsæ, ab lateribus longuriis furcisque ab opere remouentur. Interim sub musculo milites vectibus infima saxa turris hostium conuellunt. Compluribus iam lapidibus ex eâ quæ suberat turri subductis, repentinâ ruinâ pars eius turris concidit.*

*Potest &, tecti.

Hactenus Cæsar, sed an Cæsar? ORAN. Ambigere te, vtrum clarâ luce lux sit? LIPS. Non est simile. Cæsaris nomen præscribi, hoc scio: sed & veterem famam & fidem esse, de Cæsare auctore. cùm tamen curiosè scriptum ipsum examino & intueor, cogor dubitare, aut dissentire. LAMPS. Ah Lipsi, hæc illa sunt, ob quæ studia ista & vos alibi malè auditis, quia ambitiosè sic innouatis. In re tam receptâ, tam testatâ, ambigemus, ob tenuem aut leuem caussam? desiste, & antiqua. LIPS. Si vis, facio. sed liceat tamen obiter dicere, multa in Cæsare isto legi, Cæsare veteri parùm digna. Pluscula notaui: sed vniuersè, quàm frigida aut hians & supina sæpe tota scriptio est? quàm conatur potiùs aliquid dicere, quàm dicit? Itaque obscuritas & intricatio: denique nomen Cæsaris nisi esset, in tanto pretio fortasse liber non esset. Quod ad verba, dico: nam res certè bona est, & Cæsaris ipsius, nec sugillo. Vt in aliis quoque libris, manus aliqua pruriens, colorem suum pulcherrimæ huic tabulæ illeuit: corpus tamen & statum non mutauit.

 CARON.

CARON. At enim, Lipsi, disertissimi etiam viri hunc librum pro exemplari eloquentiæ habent, & studiosè imitantur. LIPS. Hoc ideo, quia præsumptio de Cæsare accessit. Quis illum virum non æstimet, quem constat alterum à Cicerone fuisse, imò ambiguam ei palmam fecisse? & alia quædam fragmenta eius hoc clamant. Sed tale in istis libris conspici, nos qui aures & animum (ne superbum sit) subactum lectione & Latinitate veteri habemus, non fatemur. ORAN. O quàm hoc iudicium offendat multos! LIPS. Sed multos. non tam benè cum humano genere agitur, vt bona & vera pluribus placeant: sed nos mittamus. Dixi hæc in occasione, quòd ista Musculi descriptio longa & copiosa est, sed parum lucida: proprium in eo scriptore vitium, dicere multis nec multa. Verba videamus, & appendamus. Ait: *Musculum* LX. *pedes longum.*] Liceat dubitare super numero: *Sexaginta* pedes multi mihi videantur, vt Musculus sit, & dicatur. Deinde quæ analogia latitudinis ad hunc numerum? nam ponit *quattuor* modò pedes latum. Enorme hoc opus sit, & informe, pro meo quidem sensu. Amplius, materia vniuersa Cæsari *bipedalis* est (in quadrum, opinor:) idque ob firmitatem, quæ præcipuè hîc quæsita. Si igitur talis, age, quis mihi dabit trabem sexagenûm pedum, & eâ vbique diametro? rara aut nulla silua. Quartò, quis vsus huius machinæ, sic longæ, sic angustæ? Muro admouenda est. à fronte igitur, an à latere? Si à fronte, palàm est, inutilem totum illum tractum à tergo, & porrectum corpus. Si à latere, plures tum viri vtiles, fateor: sed quî stabit, quod Cæsar mox dicit, *Quidquid supernè incidisset, fastigio musculi delapsum*? Nam tectum duplex, siue displuuiatum in Musculo isto fuit, ex *Cæsare: ergo si pars in murum dependet, quidquid iniicitur, inter murum & ipsam hæret. Postremò, tanta & tam grauis moles (ita fuit, si omnia examinatis) quomodo vectibus tam facilè & citò propelli ad murum potuerit, id quoque videndum. Ergo inclinamus numerum arguere, & inuertere in nouenarium, *Musculum* IX. *pedes longum*. Omnia sic consentiant, & consistant. Verè Musculus, & exiguus: interuallum in longo & lato analogum, & suâ symmetriâ: columellæ nonnisi quattuor, quarum etiam numerus ideò non expressus: atque eæ in singulis

* Columellas enim facit pari altitudine *pedū quinque*. & eas capreolis iūgit. Dispar autem altitudo opus, in simplici recto. Sed nec Capreoli cōueniāt.

ſingulis capitibus ſingulæ. Denique facilè admouendum opus, & impellendum. Atquin exiguus tunc eius fructus & efficacia, inquies, quia pauci ſubibunt. Reſpondeo, pro hac magnitudine viros denos aut duodenos potuiſſe latêre: ſed opus facere, ex ſucceſſione, binos & binos. Nec moueat, ſi exigua pars muri ita diruta: transferre enim machinam ſuam iidem illi ſubſeſſores leuiter poterant, & ad infracta admouere. Sanè hoc videndum, & caput eſt: non in magnitudine Muſculi milites innouaſſe aut accuraſſe, ſed in robore & firmitate: vtque aduerſus quoſcumque ictus validè ſtaret. Hæc ita dubitantes dicimus: alibi nobis factum in ſcriptis: & tamen vel ſic carpimur: quæ ratio eſt? Ab Ariſtotele didiceram: εἶναι τοῖς εὐπορῆσαι βουλομένοις προὔργου τὸ διαπορῆσαι καλῶς. *Eſſe vtile volentibus doctrinâ abundare, aptè dubitare.* Per bona quædam, ſed calida ingenia, nec hoc licebit? At vident aliquid, quod nos minimè: ſcilicet nihil nos, in quo eorum oculi Homerici: & tamen exemplum nunquid præbeo illuſionis? Oro vos per communes Muſas, rem communem agamus, bono more, bonâ modeſtiâ: & ſi quis alibi cautior vel acutior, ſciat & eſſe vbi neutrum ei adeſt. In iuuentute primâ aliquis nobis fortaſſe feruor fuit, ſed quod omnes fateantur, ſine liuore: & ætas, valetudo, ſapientia mox temperarunt. Spero & in aliis, qui Palladis veræ proles ſunt: ſiqui Saturni aut Martis, abeant, & clari magis, quàm boni, eſſe pergant. Quò autem ego pergo? à Muſculis ad mures iſtos viuos, qui rodunt: ſed ad illos iam reuertor. Eſt & in Cæſare: *Quadratas regulas, quattuor patentes digitos.*] Regulæ, directa ſunt tenuiora *ligna, quibus lateres ſuos cohibet & firmat. *Patuere*, inquit, *quattuor digitos*: id eſt, tot illos lati fuere in latere quoque, niſi fallor. An aliquis retulerit magis ad interuallum, quod inter regulas ſingulas? non nunc ego. Mox: *Lateribus lutoque muſculus, vt ab igne tutus eſſet, contegitur.*] Hoc quidem aliquoties legas. vt in Vitruuio, de Teſtudine: *Inſuper verò argilla cum capillo ſubacta, ad eam craßitudinem inducatur, vt ignis non poßit nocere.* In Ammiano, de eâdem: *Limo adſperguntur eius ſuprema.* Inferiore quoque æuo factum. & in Nicetâ Choniate ſcriptum, *Cùm Iohannes Comnenus Imp. Anazarbam vrbem obſideret, atque Armenij defenſores ſæpius machinas exuſſißent: tandem Im-*

*Latas hodie dicimus.

dem Imperatorem iis ſuperduxiſſe παραπετάσματα καὶ ἱμαντώματα ἐκ πηλίνων πλίνθων: *tegmina & velamenta ex laterculis luteis*: planè, vt in Muſculo hîc Iuliano. Mox: *Interim ſub Muſculo milites vectibus infima ſaxa turris hoſtium conuellunt.*] Hîc Vectibus id faciunt, è ferro ſcilicet: nec ignotum, quæ eorum vis aut forma. Græci μοχλία vel μοχλοὺς vocant, & ſunt pali è ligno, aut ferro, ad onera ſubleuanda aut promouenda. Vitruuius & torculari vertendo adhibet, eumque qui vecte immiſſo torquet, *Vectiarium* dicit. Si è ligno eſſent, lingula è ferro in altero capite addi ſolet, atque hos tales *Lingulatos* dixêre, ſiue *Roſtratos*. Vtebantur & ad muros ſubruendos, vt hîc, ſed ferreis haud dubiè. atque ita in Feſto: *Vecticularia vita dicitur eorum, qui vectibus parietes perfodiunt, furandi gratiâ.* Et in Gloſſis: μοχλὸς λιθουργοῦ, *Vectis*. In iiſdem *Vectis*, μοχλὸς σιδηροῦς. Quia autem vſui ſæpe in militiâ, vtroque hoc fine: ecce inter militaria exercitia erat, in vecte robur oſtentare. Salluſtius de Pompeio: *Cum velocibus curſu, cum validis vecte certabat.* Et vtiles ſanè iſti ad lapides prægrandes emouendos emoliendoſque, vti ſæpe in veterum muris: vbi minores aut infirmiores Dolabris magis hoc peragebant. Liuius XXI. *Cùm muros defenſoribus nudaſſet, tum Annibal occaſionem ratus, quingentos fermè Afros cum dolabris ad ſubruendum ab imo murum mittit.* Diſtinguit à *Securibus* idem Liuius, XXVIII. *Et aliis partibus ſecuribus dolabriſque cædebantur & refringebantur portæ.* Tacitus III. Hiſtor. *Mox conuerſus ad ſingulos, num ſecures, dolabras, & cetera expugnandis vrbibus, ſecum attuliſſent, rogitabat?* Forma Dolabræ in columnâ Traiani crebra eſt, quâ milites ligna cædunt, ad muniendum. Eo ſenſu Corbulo apud Frontinum: *Hoſtem dolabrâ vincendum eſſe*: id eſt, opere & munitionibus. Iuuenalis item, de Mario:

Si lentus pigrâ muniſſet caſtra dolabrâ.

Forma eſt ſecuris, ſed vnicâ & ſimplici acie; parte alterâ in mucronem acuminatâ, quæ ſeruiebat maximè muris deruendis, vt prior illa vallo & lignis cædendis.

I. LI-

A. *Musculus Cæsaris.* B. *Musculus vulgi, falsus.*

I. LIPSI POLIORCETICΩN

SIVE DE MACHINIS, TORMENTIS, TELIS, LIBRI II.

DIALOGISMVS I.

De Circumuallatione. Eius multiplicis & operosæ exempla.

ABSOLVISSE me censeo quidquid ad *Subitam* oppugnationem: ordo me vocat ad *Diuturnam*. Etsi quædam è iam dictis, vt *Testudines*, vt *Vineas*, etiam ad hanc adhibita, memini in loco monere. Diuturna igitur oppugnatio admota scilicet, vbi prior non successisset: & aut artibus ingeniisque vincendi hostes, aut longâ fa-

H me do-

me domandi erant. Sed hanc exſpectare anceps, arduum: & ideò ad maiora Opera aut Tormenta conuerſi. Inter Opera primum, *Circumuallatio*. Ea ſollemniter olim adhibita Græcis Latiniſque, cùm premere obſidio munitionem aut locum vellent. Cauſſa iuſtiſſima. claudere enim prius erat, ne nuncij, cibi, auxilia intrarent; tum & ne quis exiret. ſed etiam vt ſeſe obſidentes munirent, contra ſubitas eruptiones. An & cauſſa etiam aliqua, Terror? Certè enim metum, aut & deſperationem, concipiant neceſſum eſt, qui vident ſic arctè ſe claudi: & quamquam cetera adſunt, cogitatio tamen illius carceris nocet, tum & fiducia aut pertinacia hoſtilis. Ergo plerique olim circumuallabant, ij quidem quibus cura aliqua bonæ militiæ, aut artes. Græcis ſæpe nominatur ἀποτειχισμὸς καὶ περιτειχισμὸς, hoc ſenſu: & ij quoque accuratè vſi. Veteres eorũ hiſtorici, πλίνθους & πλινθία ad hos muros ſtruendos adhibent: id eſt *lateres aut laterculos*, ſed crudos ſcilicet, nec ratio aut otium fuiſſe videtur ad excoquendum. Etſi Figulos tamẽ * alibi plurimos in eorum exercitu lego: ſed non hoc fine, exiſtimo; potiùs ad militandum. Fuêre igitur, vt Romanorum ceſpes: etſi de modò aut magnitudine neſcio, niſi æquabilem tamen & vniformem fuiſſe. Docet Thucydides, lib. II. qui Platæenſes obſeſſos à Peloponneſiis & muro clauſos, *dimenſos eminus dicit altitudinem iuſtam muri, ex numero & modulo laterculorum: atque ita ſcalas apparaſſè ad tranſſcendẽdum.* Poſteriores, etiam vallis & ſtipitibus interpoſitis vſi videntur, ex Polybij XVII. vbi Græcam Romanamq; militiam hac parte componit.

* In Plutarchi Ageſilao.

In Romanorum porrò vallo quid fuerit, * alibi dicimus: nunc addo, non ſimplicem ſæpe hunc murum fuiſſe, ſed duplicem, contra exteriorem etiam hoſtem. Si enim auxilia metuebãtur, & vis aliqua maior: ipſi ſeſe includebant, ne ſubito aduẽtu aut impetu poſſent ſuperfundi. Hoc in obſidione illâ Platæenſium factum, Thucydides ſic deſcribit: *Circumuallatio tota Peloponneſiorum habebat duos ambitus ſiue muros. Vnum in Platæenſes ipſos; alterum exteriùs ſpectantem, et ſiquis Athenis vellet adoriri. Diſtabant inter ſe pedes ſedecim: interuallum mediũ inædificabatur tabernaculis vigilum et cuſtodum, per ſua diſcrimina. Ea tamen ita crebra & perpetua erant, vt totũ opus vnus murus videretur craßior, et qui pinnas vtrimque haberet. Inter denas autem quaſque pinnas, Turres erant magnæ, & æqua-*

* Lib. V. De Mil. Rom. Dialog. V.

& æquabili craßitie, quæ tangerent interiorem & exteriorem frontem: ſic, dico, vt ambire eas non liceret, ſed per medias ipſas tranſeundum eſſet. Nec obſcura tota ea res, aut aliter illuſtranda. Atq; opus, fateor, per ſe nec vile, nec improbum: ſed quid ad Romana, ſi contendis? Multa exempla ſunt: ſed quia eligere mos noſter, nō colligere; pauca dabo illuſtriora. Primùm, P. Scipio minor, Carthaginem cùm obſideret, ita eam & ſe cinxit, in Appiani Libyco: *Iſthmo potitus in quo vrbs ſita, foßam inibi duxit à mari ad mare: ipſe ab hoſte ſemotus, quantum teli iactus eßet. Atque illi quidem inſtabant & impedire conabantur, ſed Romani operantes ſimul & pugnantes opus perfecère, quod ſtadia viginti quinque in fronte habebat. Eâ foßâ abſolutâ, alteram haud procul inde duxit, pari magnitudine, quæ ad mediterranea ſpectabat: iterumque duas ſimiles iis circumponens, totum opus * quadrangulum fecit. Omnia deinde vallis acutis muniit, & poſt vallos, alias foſſas duxit. Parte autem eâ, quæ Carthaginem ſpectabat, murum vallumque ſtruxit, in vigintiquinque ſtadia: altum, abſque loricâ aut pinnis, pedes duodecim; itemque abſque turribus, quæ per ſpatia interponebantur. Craßities autem muri quaſi dimidiata, id eſt pedum ſenûm. In medio autem eius propugnaculum excelſum erat, & in eo turris lignea, quattuor tabulatorum, vnde proſpicere erat, quid in vrbe ageretur. Hæc omnia ſpatio viginti dierum & noctium* (breuitas temporis notetur) *abſoluit; toto exercitu per vices pugnante & operante, ac vix cibum aut ſomnum capiente. quem deinde vniuerſum intra ſeptum iſtud induxit, & locauit. Atque hæc ei ſimul & caſtra erant, & munimentum: vnde egreßus & impetum faciens, commeatum auferebat, qui terrâ inuehebatur. Nam hac ceruice exceptâ, reliquâ parte, mari Carthago alluebatur.* Hoc Scipionis opus, facile intellectu, ſiquis ſitum Carthaginis veteris, pictum in tabulis, cum lectione iſtâ confert. Nec contentus terrâ ſic clauſiſſe, mare iis aufert, portu per aggerem clauſo & interſepto. quem ille duxit & iecit *à tenui illâ velut terræ faſciâ, quæ inter lacum & mare interiecta, Lingua dicebatur. Progrediens autem illinc in mare, & rectâ in os portus tendens, firmauit opus magnis ſtipatiſque lapidibus, ne à fluctibus auferrentur. Erat autem supernè latitudo Aggeris, pedum viginti quattuor; infrà autem & in aquis vel quadrupla. Id opus initio Pœni irridebant, vt tardum & longum, aut potiùs nunquam abſoluendum. Sed cùm tantus ille exercitus operas conferret, nec diu aut noctu intermitteret;*

* *Vt ſolent Romani ſua caſtra.*

mitteret; territi, parte aliâ portum sibi fodere, ad medium mare, cœperunt. Grande profectò & admirabile hoc quoque opus consideranti, & in quo pertinax labor naturam pænè vicit. At enim idem Scipio, cùm Numãtiam, in Hispaniâ vrbem nobilem, obsideret; grande quoque opus, & tale (Appiano in Ibericis narrante) struxit. *Erat ambitus Numantiæ stadiorum viginti quattuor: circumuallationis quam parabat, supra eius duplum. Atque id spatium diuisum totum per partes operantibus fuit, & cuique parti præfecti quidam, operis exactores & probatores. Prædictum autem, vt siquid hostes impedirent aut turbarent, signum in eâ parte tollerent, de die quidem vestem purpuream in longâ perticâ; de nocte, ignem. vt ipse Scipio & Fabius maximus eius frater, in necessariis alibi intenti, possent succurrere. Vt igitur hæc perfecit, alteram fossam iterum duxit, haud longè ab illâ, & vallos in eâ defixit, & murum inædificauit. cuius latitudo erat, pedes octo, altitudo, decem, absque propugnaculis. Turres autem vbique interpositæ, per singula iugera, siue centenos pedes. Lacum autem contiguum cùm non liceret muro peruadere aut instruere;* Aggerem ei iniecit, parem muro & altitudine, & crassitie, vt is esset loco muri. Cùm autem et flumen Durias, præter opidum fluens, vtile obsessis esset, tum ad emissionem & receptionẽ hominum, tum ad victum (nam et vrinatores transibant, & scaphæ interdum, vento grandiore, aut & remis, adiutæ:) nec iungere id ponte facile esset, latum & violentum: propugnacula duo in vtrâque ripâ constituit, loco pontis. et ex propugnaculis iis, funibus suspendit trabes longas, & per totum flumen pertinentes, quibus infixi velut gladij & tela acuta erant. quæ trabes impulsæ à flumine, assiduéq; rotantes, neque natantes, neque nauigantes, sed nec vrinantes patiebantur latere aut transire. Quod maximè Scipio volebat, vt nemine ingrediente aut transeunte, ignari essent omnium, quæ extrà gererentur. Vt autem parata sic sunt omnia, & turribus catapultæ impositæ, & ballistæ; & ad pinnas ac propugnacula appositi lapides, tela, & iacula; castella autem sagittarij & funditores habuerunt: tum nuncios disposuit per totum opus, qui die ac nocte, alij ab aliis dicta excipientes, significarent ei quidquid ageretur. In turribus autem iussit, siquod euenisset, signum tolli: in primâ, dico, earum, vbi periculum esset. Et sequi deinde atque attollere consequenter alias, cùm illud in primâ vidissent: vt per signum quidem celerrimè cognosceretur motus aut hostium molitio, sed certitudo rei per nuncios. Exercitus porrò vniuersus, cùm ad LX. millia pertingereret,*

*E lapidibus & lignis scilicet.

cingeret, vnà cum incolis auxiliaribus: dimidium eius disposuit ad muri valliq; custodiam, viginti autē millia oppugnationi reseruauit, siquando ea esset; & subsidiū istis reliqua decem millia. Locus autem et istis omnibus assignatus: nec mutare, nisi iuberentur, licebat. Ad mandata autem subitò ibant, & parati erant, sicubi signum sublatum esset. Ipse etiam Scipio, vniuersum hoc opus quinquaginta stadiorum, quaque die ac nocte circuibat.* Scipionis hæc opera, & circumuallatio, industriæ & curæ plena: atque omnia, tanto Imperatore digna. Sed Octauiani etiam Cæsaris, postea Augusti, circumuallationem adnoto, in Appian. v. Ciuil. paullò maiorem, & breuiter recensendam. *L. Antonius, in dissensu illo ciuili, Perusiam se contulerat. quem insecutus Cæsar, cum omni diligentiâ, copiis opus facere iussis, vallo & fossâ, quinquaginta sex stadia amplexus, clausit. sed & *brachia longa ad Tiberim vsque protendit, nequid in vrbem posset inferri. Contrà Lucius, ipse quoque simili vallo & fossâ, pedes collis muniebat. Cæsar deinde, cùm copias aduentanti Asinio & Ventidio opposuisset, celeriter Perusiam rediens, fossas sudibus vallisque muniuit, & latitudinem atque altitudinem earum auxit, vt hæc vtraque triginta pedum essent. Sed & murum auxit & eleuauit, & turres in eo ligneas ad mille quingentas statuit, sexagenos pedes inter se distantes. Sed & pinnæ crebræ erant, & alius apparatus: eaque omnia duplicata, & velut bifrons circumuallatio; tum contra obsessos, tum etiam siquid externi auxilij aduentaret.* Ita Augustus: in quo opere turres maximè miremur, tot & tam crebras. Sed quid hæc colligo? Cæsar ille Iulius, qui in omni re militari super omnes, etiam in istâ fuit. Commentarij eius variè ostendunt: sed adsumatur vna nunc Alesiæ obsidio, in quâ res gestæ *quantas audere* (Velleij verba & iudicium) *vix hominis, perficere, pænè nullius, nisi dei, eßet.* Age verò, verba ipsa & narratio Cæsaris audiantur: quis legit? FVR. Ego libens, & tu paullùm interquiesce. Ait:

*Sunt milliaria sex, & duo stadia.

*σκέλη μακρά.

Ipsum erat opidum (Alesia) *in colle summo, admodum edito loco, vt nisi obsidione expugnari non posse videretur. cuius collis radices duo, duabus ex partibus, flumina subluebant. Ante id opidum planicies circiter millia passuum tria in longitudinē patebat. reliquis ex omnibus partibus colles, mediocri interiecto spatio, pari altitudinis fastigio, opidum cingebant. Sub muro, quæ pars collis ad Orientem spectabat, hunc omnem locum Gallorum copiæ compleuerant, fossamque & maceriam sex in al-* " " " " " " " "

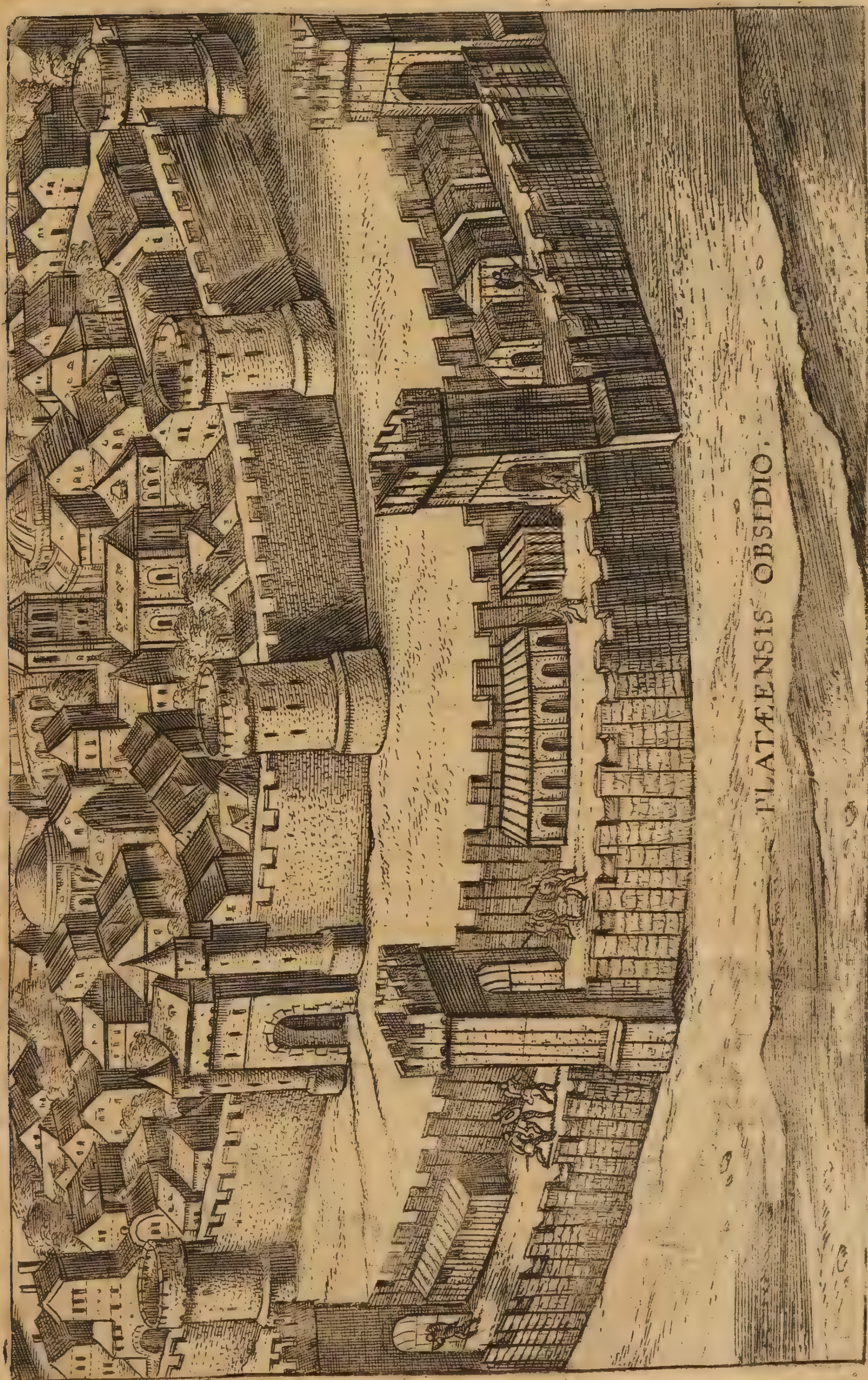
*Leg. *prod.* *titudinem pedum* produxerant. Eius munitionis, quæ ab Romanis instituebatur, circuitus vndecim millia passuum tenebat. castra opportunis locis erant posita, ibique castella viginti tria facta.*

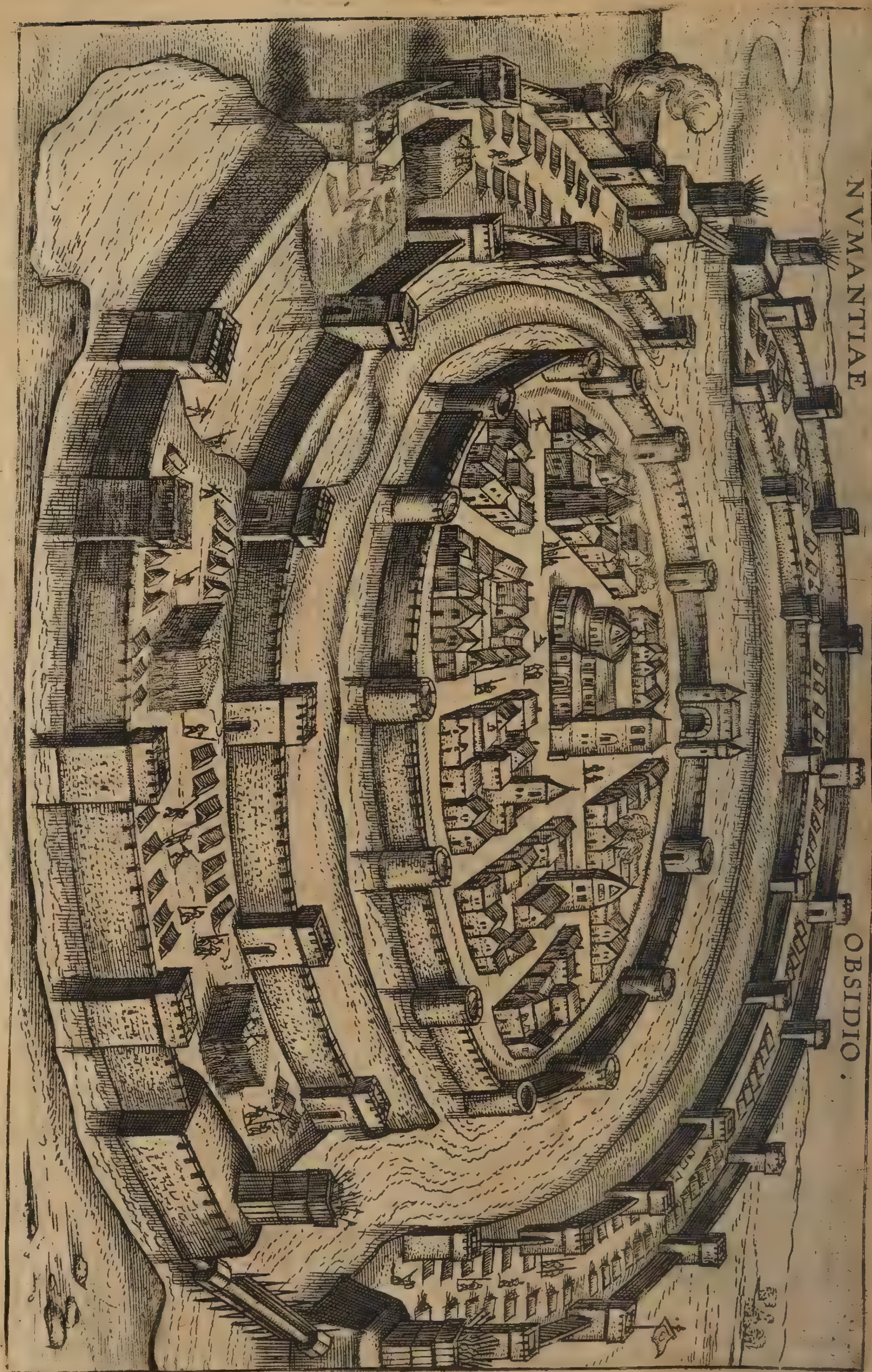
Cæsar deinde, animaduerso Gallos in vrbem copias reduxisse, bellum velle ducere, auxilia totius Galliæ exspectare, auget munimenta, & sic ait post pauca:

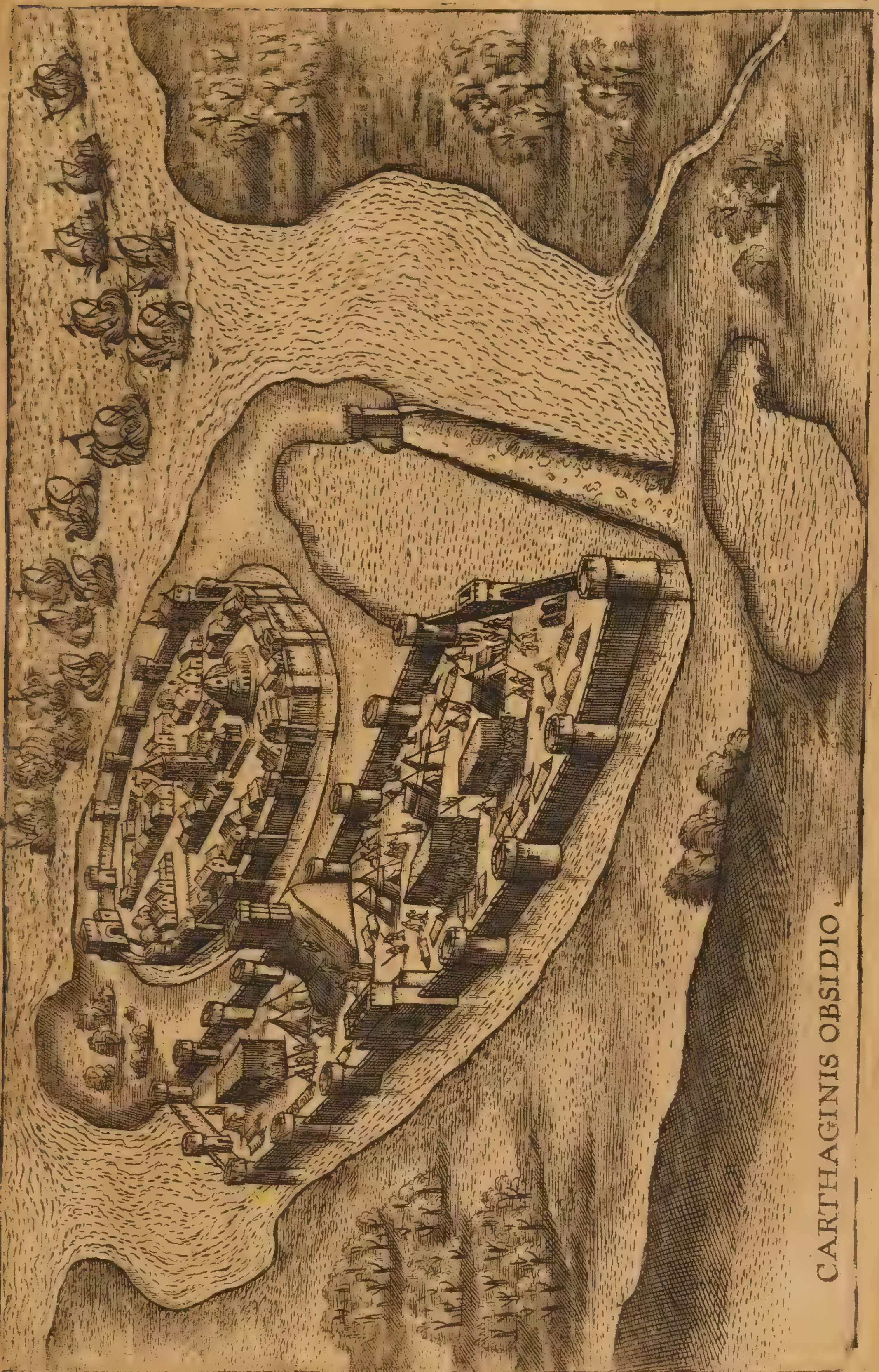
Quibus rebus cognitis ex perfugis, Cæsar hæc genera munitionis instituit. Fossam pedum XX. latam, directis lateribus duxit: vt eius solum tantundē pateret, quantum summa labra distarēt. Reliquas omnes munitiones ab ea fossâ pedibus quadringentis reduxit. id hoc consilio, quoniam tātum esset necessariò spatium amplexus, *ne facilè totum opus coronâ militū cingeretur, ne de improuiso aut noctu ad munitiones hostium multitudo aduolaret, aut interdiu tela in nostros operi destinatos conijcere possent. Hoc intermisso spatio, duas fossas quindecim pedes latas, eâdem altitudine perduxit: quarum interiorem campestribus ac demißis locis, aquâ ex flumine deriuatâ compleuit. post eas aggerem ac vallum duodecim pedum struxit; huic loricam pinnasque adiecit, grandibus ceruis eminentibus ad commissuras pluteorum atque aggeris, qui adscensum hostium tardarēt. & turres toto opere circumdedit, quæ pedes octoginta inter se distarent. Ad hæc rursus opera addendum Cæsar putauit, quò minore numero militum defendi munitiones possent. Itaque truncis arborum, haud admodum firmis ramis, accisis, atque horum delibratis ac præacutis cacuminibus, perpetuæ fossæ quinos pedes altæ ducebantur. huc illi stipites demissi, & ab infimo reuincti, ne reuelli possent, ab ramis eminebant. quini erant ordines coniuncti inter se atque impliciti; quo qui intrauerant, sese ipsi acutissimis vallis induebant. Hos Cippos appellabant. Ante hos obliquis ordinibus in quincuncem dispositis, scrobes trium in altitudinem pedum fodiebantur, paullatim angustiore ad summum fastigio. huc teretes stipites, feminis crassitudine ab summo præacuti et præusti, demittebātur: ita vt non amplius quattuor digitis ex terrâ eminerent. Simul confirmandi & stabiliendi caußâ, singuli ab infimo solo pedes terrâ exculcabantur: reliqua pars scrobis, ad occultandas insidias, viminibus ac virgultis integebatur. Huius generis octoni ordines iuncti, ternos inter se pedes distabant. id ex similitudine floris Lilium appellabant. Ante hæc, taleæ pedem longæ, ferreis hamis infixæ, totæ in terram infodiebantur, mediocribusque intermissis spatiis, omnibus locis disserebantur. quos Stimulos nominabant.*

Margin notes: * Libri quidam *summa*. — * Lego, *nec*.

DIALOG.

PLATÆENSIS OBSIDIO.

NVMANTIAE OBSIDIO.

CARTHAGINIS OBSIDIO.

DIALOG. II.

Cæsar totus explicatus in verbis quæ suprà. Brachia, Lorica, Cerui, Stili cæci, & alia vicina.

LIPS. Satis mi Furi, desine. audistis quid in totâ eâ munitione fuerit; &, si mens ibi & attentio, mirati haud dubiè multiplex & pænè infinitum hoc opus fuistis. CAR. Audiimus, sed hoc tantùm. Confusa alibi aut obscura narratio, & plenè capere si nos vis, per partes dispone, & illustra. LIPS. Age, fiat. Cæsari hoc detur; sed & Operi, quod, me iudice, meretur memoriam & vitam. Sunt in eo toto tres partes, *Interior munitio*, & *Exterior*, tum *Circumuallatio* his interiecta. Ego de *Circumuallatione* primùm dicam & excerpam: quia reipsâ prima fuit (Fossis dumtaxat exceptis) & reliquæ munitiones mox adiectæ. Ea habuit has partes, *Vallum*, *Loricam*, *Ceruos*, *Turres*. Videamus singillatim: & primò

VALLVM. Id fuit *pedum* XII. vt ait: nec definit de latitudine aut altitudine: an quia idem fuit? Solet aliquoties: & in Hirtio leges, *Vallum decem pedes altum, cuius agger tot pedes in latitudinem patebat.* Et opus omnino latitudine fuit, ad insistendum & defendendum. Quid in reliquâ structurâ eius fuerit, curiosè dicimus in iis quæ de * MILITIA. Nunc addo, nomen aliquando variare, & *Brachium* appellari. Hirtius in bello Hispaniensi: *Cæsar munitionibus Ateguam oppugnare, & brachia circumducere cœpit.* Idem in bello Alexandrino: *Castellum quod rex munierat, brachiisque cum opere castrorum munierat.* Liuius XXXVIII. *Nicodemus intempestâ nocte, superato brachio, in vrbem penetrat.* Lucanus:

——fontesque & pabula campi
Amplexus fossâ, densas tollentia pinnas,
Cespitibus crudaque exstruxit brachia terrâ.

Apertè vallum ita nominat, & Cespitibus struit, & Pinnas etiam addit. Caussa nominis, quòd eiusmodi valla in brachium & cubitum ferè curuantur: vnde & à Græcis ἀγκῶνες dicuntur, siue & σκέλη, *crura*, vt in Appiani suprà verbis. Alioqui flexus illi etiam & sinus terræ, *Brachia* simili caussâ, appellantur. vt in Curtio, libro VI. *Duo terræ eius velut brachia excurrunt,* *media*

* Lib. v. Dial. v.

media flexu modico ſinum faciunt, Lunæ ſimilem. Ouidius:

——nec brachia longo
Margine terrarum porrexerat Amphitrite.

Pars ſecunda Valli, *Lorica.* Ea vox variâ ſignificatione innotuit. pro tegmine pectoris militari: vt frequentiſſimè. pro tegmine aliarum etiam rerum, aut inductione: vt in Vitruuio, *Loricæ ex calce & arenâ inducantur.* In Varrone: *Parietes opere tectorio loricandi.* In Plinio: *Ichneumon limo ſe mergit & loricat.* Imago eſt & traductio ab illâ militari, quæ corpus amplectitur & tegit. Paullatim longiùs etiam itum, & obiectio aliqua aut tegmen nobis antepoſitum, ſiue munitiuncula, *Lorica* dicta. Ita muruli in ambitu, minores valli minuſque lati: ſed & è cratibus, aut tabulis pluteiſque ſepimenta, in hoc nomen venêre. De murulis, in Curtio libro IX. *Angusta muri corona erat, non pinnæ, ſicut alibi, faſtigium eius diſtinxerant, ſed perpetua Lorica tranſitum ſepſerat.* Significat muri eius, quem Alexander animosè conſcendebat, *Loricam* non fuiſſe vt aliàs vulgò, Pinnis diſtinctam: ſed ſine apprehenſione aut tranſitu, continuò ſtructam. Eò ægrius fuiſſe, ſtare illìc aut hærere. Ammianus: *Muros altiùs extollebat, hac loricâ celeri diligentiâ conſummatâ, in tuto locandam ſecuritatem ſuam exiſtimans.* Idem iterum, libro XXV. *Erat in hac regione extentum ſpatium & rotundum, loricæ ambitu circumclauſum, deſtinatas regiis voluptatibus feras continens.* Viuarium fuit, & muro ſimplici circumductum. Sed & alia ambitio aut περίβολος ſic dicta. vt Apuleio libro VI. *Dum ſic mecum iocatur comes, iam domus eorum extremam loricam perueneramus.* Itaque in Deuteronomij cap. XXII. vbi στεφάνην Græci verterunt, quidam è Latinis *Loriculam*: ſtructuram ſcilicet illam ſuperam ædium, quà Solaria ſua ambiebant & cingebant, cõtra caſum aut delapſum. Nam plana tecta eorum eſſe ſolebant, ad apricandum aut inambulandum: atque in orbem iſti muruli, quibus innitentes fas erat deſpicere. Dauidi hoc factum, quem ſacræ litteræ aiunt *deambulaſſe in ſolario domus regiæ*, & vidiſſe lauantem illam, quam in omni vitâ pœnituit vidiſſe. Pro vallo autem aut terreo murulo, Tacitus IIII. Hiſt. *Loricam vallumque per fines ſuos Treueri ſtruxere.* Iterùm IIII. Annal. *Sabinus foſſam loricamque contexens, quattuor millia paſſuum ambitu amplexus eſt.* Florus de Scipione, ad Numantiam, libro II.

cap. XVIII. *Foßâ atque loricâ, quattuorque castris circumdedit.* Idem de Cæsare, ad Gergoniam, lib. III. cap. X. *Octodecim castellis, ingentiq; [quasi] loricâ circumdatam, fame domuit.* Dele inclusam à me voculam, auctoribus libris. Sed & legitimum ipsum vallum, sudibus, turribusq; instructum, Vegetius vult sic dictum, lib. IIII. cap. XX. *Obsidẽtes vltrà teli iactum fossam faciunt, eamq; non solùm vallo et sudibus, sed etiam turriculis instruunt, vt erumpentibus è ciuitate possint obsistere. quod opus Loriculam vocant, & sæpe cùm obsidio describitur, inuenitur in historiis,* LORICA VRBEM ESSE CIRCVMDATAM. Ita Vegetius quidem: sed vetustiores tamen sic locutos, haud temerè dixerim, imò cum discrimine ferè, quod monui, & vt pars modò Valli *Lorica* sit. Illud tamen æuum solet, & paullò superius, vt ex Flori locis liquet. Iam de *Cratibus* & vimineâ sepe: ecce in Cæsare ipso V. Gallic. *Turres contabulantur, pinnæ, loricæq; ex cratibus attexũtur.* In Hirtio, VIII. Gallic. *Pontes constrati, quorum frontes vimineâ loriculâ muniũtur.* De *Pluteis* autem, in hoc loco Iuliano, quem legimus: *Ad commissuras pluteorum, atque aggeris.* putamus enim loricam intellegi putealem, locumq. signari, quà aggeri & vallo iungitur. Clariùs hoc in VII. Gallic. *Duabus retẽtis portis, ceteras obstruit, pluteos vallo addit.* BILL. Satis nouitia & inopinata me doces: nec ego de hoc ligneo genere loricarum suspicatus vmquam fui. Cęsaris illa, sic capiebam: quasi Pluteos additos, id est antepositos præfixosq; vallo vellet, contra rescissionem eius & demolitionem; quam falcibus taliq. apparatu solent moliri. Obstitisse igitur tunc Pluteos. LIPS. Nec absonum hoc, aut nimis futile: sed firmius tamẽ nostrum videtur. vt sepes sic craticeas, aut & ligneas, struxerint, post quas tuti essent. Ita enim & Vineas, & Pluteos, ex hac materie struebant, & eodem fine: vnde, vt puto, exẽplum. Tela sanè illa veterum, his aut inhęrebant, aut frangebantur: denique facile, & nõ in arduo, hoc opus. Pro eo autem & Hirtius mihi videtur, VIII. Gallic. *Castra imperat vallo pedum* XII. *muniri, coronisq; pro hac ratione eius altitudinis inædificari.* Ita vulgò, nec pessimè: & possit *Corona* esse, quod στεφάνη iam dicta in libris sacris. Sed libri tamen scripti consentiunt legere, *Loriculamque pro hac ratione.* Ergo teneamus, & quia INAEDIFICANDI verbo vtitur, ligneam fuisse suspicemur. Hîc suspicio, at in Suidâ assertio: Δρύφακτοι, inquit, ξύλινοι θώρακες,

στεφά-

δρυφράγματα τὰ νῦν σανιδωτὰ καλούμενα: *Dryfracti, ligneæ Loricæ, quæ nunc Tabulata vocantur.* Nihil clarius: & nomen ipſum factum, παρὰ τὸ ταῖς δρυσὶ φράσσεσθαι: *ab eo, quòd lignis munitio hæc fiat.* In eodem ſcriptore: Θωράκιον, τὸ τεῖχος. θωρακίοις, προμαχῶσι, δρυφράκτοις λωρικίοις: *Thoracium, ipſe murus. throraciis, propugnaculis, Loricis ligneis.* Atque hæ Loricæ murorũ vallorumq́; ſunt, pinnis diſtinctæ; ἐπάλξεις Græcis, προμαχῶνες, & creberrimè Latino ritu θώρακες ſiue θωρακία, *Loricæ aut loriculæ* dictę. BILL. Maiores tenuerũt, & paullùm modò vetuſtiores muri noſtri Europæi habent: idq́ue cum diſtinctione iſtâ Pinnarum. Hodie omitti placuit Pinnas, ob infirmitatem: etſi *Loricas* tenemus, & noſtro verbo *Parapettos.* Sed altitudo, ſodes, Lipſi horum talium quæ fuit? LIPS: Haud ſtabilis ſemper aut exactè eadem: & in Hirtio audiſti, *Loriculam pro ratione altitudinis inædificari.* In humili ergo vallo, humiliorem paullò; grandiuſculam, in altiore. In Ioſepho lego, velut de more, ſed in amplâ Hieroſolymorum munitione, *Loricas trium pedum altitudine fuiſſe; Pinnas, duorum.* Et ſanè ea menſura ad viri modum ſit, atque abundè ei tuendo. Sint & quattuor pedes, in vniuerſum: ſuffecerint in caſtrenſi vallo. Sed ad partẽ Valli tertiam venio, qui ſunt CERVI. Non ij quidem in omni vallo, non: ſed hîc à Cæſare adtexti, maiori tutelæ & ſecuritati. Quid ergo ij ſunt? *Cerui,* inquit Varro, *à ſimilitudine cornuum cerui.* Sũt igitur ramoſi trunci arborum, in eam faciem: atque ij firmiores aliâs, aliâs infirmi. Iſti teneriores & infirmi, *Ceruoli* dicebantur, verbo diminuente. In Hygino: *Ceruoli, trũci ramoſi. ad hos decurritur, ſi ſoli naturâ, nimiâ teneritate, ceſpes frangeretur.* Vtebantur his igitur in vallo ſtruendo, ad terram coërcendam adſtringendamque, identidem interiectis. Nos hodieq́; facimus. & ſic idem Hyginus: *Nec vallum exſtrui, nec foſſa fieri poteſt, vt non ripæ decidãt, quoties Ceruoli deſunt.* Quod tamen vbi legitimus denſuſq́; ceſpes, vix opus. De his Ceruolis, Frontinus etiam, lib. I. cap. V. *Pelopidas vallum, ceruolis & alio materiæ genere conſtructum, incendit.* Virgulta hęc fuiſſe mixta copioſè indicat, tum & ſudes, ac ligna. Et minorum hic vſus: quis maiorum? diuerſus, & ferè duplex. Receptiſſimus iſte, vt truncos illos firmiores in terram depangerent, & variè ſererent, itineri impediẽdo aut obſtruendo. Vt in Liuio, XLIIII. *Romanus ad Clitas quas vocant, munimẽta Ceruis etiam obiectis, vt viam*

intercluderet, à Macedonico ad Toronaïcum mare perducit. Fuere fossæ & valli, & ante ea cerui isti: cōsimiliter vt in Cæsare *Cippi*, de quibus audiemus. Silius & hoc factitatum vult à timidis Cannarum reliquiis, quæ Canusium se receperant, & Annibalem in horas exspectabant. Muniunt se igitur,

Quaque patet campus planis ingressibus hosti,
Ceruorum ambustis imitantur cornua ramis.

Obserues amburi solere, ad robur & duritiem, & simul acumen: vt in Sudibus præustis. Tibullus quoque sic adhibet, ad Messallam:

Nam te non alius belli tenet aptiùs artes,
Quà deceat tutam castris præducere fossam,
Qualiter aduersos hosti defigere ceruos.

Nam sic viri docti rectè emendarunt: etsi quis *Neruos*, qui anteà legebantur, ad Tormentorum dispositionem aptam rettulerit. sed renuit *Defigendi* tamen verbum. Atque is prior vsus, & creber: alter qui hîc in Cæsare, rarior, *Grandes ceruos eminuisse ad commissuras pluteorum atque aggeris, qui adscensum hostium tardarent.* Puto igitur in exteriore vallo eminuisse, insertos inter Loricam ligneam, & Aggerem ipsum, simplicis coronæ in modum: & vidi agrestes nostros, spineas eiusmodi proiecturas, in Loricis terreis, eidem fini, vsurpare. In Virgilio Cerui etiam leguntur,

Atque humiles habitare casas, & figere ceruos:

sed pro arborum truncis longioribus, iisque furcatis, opinor: quibus transuersa tigna iniici possent, ad sustinendum. Fit in Tuguriis, & rudi opere rusticorum. An hoc sensu Appianus v. Ciuilium κεραίας dixit? Facit enim Bruti milites, cùm Xanthiorum vrbem oppugnarent, *alios scalas subitarias fecisse; alios κεραίας admouisse, iisque pro scalis vsos.* Et interpres quidem vertit *Ceruos*, profectò haud ineptè, si *tale aliquid fuit: ego voluissem *Antemnas*, quas ex nauibus scilicet sumpserunt, & per eas connixi in muros. Pars deinde quarta, TVRRES. quas *toto opere circumdatas* scribit, interuallo inter se pedum LXXX. Atque hæ diuersæ turres erant ab iis, quas postea dicam, *Mobilibus*: fixæ enim istæ, & minùs operosæ, minusque etiam altæ. Iulianæ hæ sanè crebræ fuerunt, & calculus euincet,

* Nempe trūci arborum, cū lateralibus ramis, leuiter accisis: qui possint esse Scalarum loco.

euincet, fuiſſe in *vndecim milliarium* ambitu, *ad ſexcentas octogintaſeptem*. Quid in ambitu Exteriore *quattuordecim milliarium*? palàm eſt, acceſſiſſe ad dictum numerum, CLXXXVII. Ergo in vtroque ambitu, inſimul, ∞. IↃ. LXI. Haud longè ab hoc numero & Octauianus Cæſar ad Peruſiam, cuius ligneas ibi turres Appianus numerat, *mille quingentas*. Quidquid diſſimulemus, ſunt hæc miranda; ſed alia etiam reſtant, & ſequitur

INTERIOR MVNITIO, quam dixi. Ea comprehenſa eſt in latitudine pedum CCCC. ab opido caſtra verſus, & habuit has partes: *Foßas, Cippos, Lilia, Stimulos.* FOSSAE fuerunt, tres. Prima, ſub ipſum opidum ad radices collis, *pedum* XX. *directis lateribus*. Ab hac pedum CCCC. ſpatio, duas iterùm foſſas duxit, ſub ipſis caſtris, XV. *pedes latas, eâdem altitudine*. Cùm autem hîc par altitudo, credibile & in primâ illâ fuiſſe, etſi non dixit: imò libri priſci nec latitudinem illîc exprimunt, ſed ſcribunt, vt iam recitaui. Ex duabus autem iſtis vltimis, alteram *interiorem, campeſtribus ac demißis locis, aquâ ex flumine deriuatâ, compleuit.* Fuere enim palàm duæ: non vna, vt prauo acumine, interpres quidam dixit. Nam duas vult nominatas, aſpectu ſectionis quæ à flumine medio facta: atque ideò nec *interiorem* quidem legit, ſed *inferiorem*. Quæ hæc mala libido innouandi eſt? certè pro tutelâ & reliquâ dignitate operis, magis facit, fuiſſe duplices: quod palàm hîc ſcribitur, & alibi ſimile obſeruetur. Vna autem ex his foſſis, eaque aquâ repleta, vallo adhæſit: altera quo interuallo ab eâ, non dixit. Haud magno tamen, id credam. Hæc cùm ita feciſſet Cæſar, in ſpatio illo campoque medio pedum CCCC. opera hæc inſtituit, & totum locum variè impediuit. Primò, quos CIPPOS *appellabant*, defixit. Eorum quinque ordines ponit, in totidem perpetuis foſſis, & infernè reuincit: re totâ in eo ſatis clarâ, niſi quòd verba aliquid tenent. Nam ait, *truncis arborum, haud admodum firmis ramis, accißis*, foſſas conſitas. An ergo rami quæſiti *infirmi*? ego contrà cenſebam, & operis ratio ac finis vellet. In veteribus conſenſu ferè, *aut admodum*, aiente ſiue alternante particulâ, itemque *abſciſis*. Retineo, hoc ſenſu. vt aut truncos ipſos totarum

arborum

arborum captos velit, sed iuniorum; aut & maiorum ramos firmiores, qui cum suâ sobole idem præstabant. Hos enim sparsos & ad latera exstantes ramos, dolabrâ aptabant & exacuebant: quod in quibusdam veterum benè *dolabratis* legitur, non *Delibratis*. Quod autem est, *Cippos* dictos, nihil equidem muto: sine fraude tamen vacillationem optimi codicis indico, qui Torrentij antistitis fuit, in quo correctum *Cappos*. Incidebat ꝑ *Scapos*. & sanè militum lasciuia hunc velut Martialem hortum habuit & conseuit, & nomina etiam fortassis (vt mox *Lilia*) à re hortensi sumpsit. Alioqui *Ceruos* licuisset, recepto verbo. Sed hoc in ventum dixerim: pergo ad ipsa LILIA. quibus fodit *scrobes, trium in altitudinem pedum, paullatim angustiore ad summum fastigio*. Nego, ad summum: nec qui considerat, admittet. Quid libri? meliores omnes, *ad infimum*: & defendendum est. Scrobes nempe ita factæ, vt patulâ rotunditate, paullatim angustarentur coïrentque ad imum. Ni sic fuisset; quomodo terra exculcata commodè, quod additur? *Singuli ab infimo solo pedes terrâ exculcabantur.* Sententia est. è tribus illis pedibus altitudinis, tertium ab imo deperisse; terrâ aggestâ ad stabiliendum stipitem, & circa eum stipatâ & exculcatâ. Nam Hotomannum bona Mens non impulit duas voces inducere & auferre, *pedes terrâ*. Quid ergo reliqui duo pedes? ij vacui. & addit: *reliqua pars scrobis, ad occultandas insidias, viminibus ac virgultis integebatur.* Id, inquam, eo sensu. vt vimina ac virgulta summam oram foueæ texerint, ei superstrata: imò & herbidus cespes super ea, vt opinor, ad magis occultandum stilum. qui etsi quattuor digitos eminebat, vt dixit; tamen facilè hac tali materie celabatur. Festus id dixit, *Vallum cæcum*. Verba: *Cæcum vallum, in quo præacuti pali terræ adfixi, herbis & frondibus occuluntur.* Hirtius in Africano bello: *Valli fossarumque altitudo, & extrà vallum stili cæci mirabilem in modum consiti, vel sine defensoribus, aditum aduersariis prohibebant.* Vocat *Stilos*, sicut & Silius:

Et stilus occulitur, cæcum in vestigia telum.

Cæcum, non quod non videt, sed non videtur: vt *cæca vada, cæci scopuli, morbi*, & plura. Pompeius hoc tale vallum struxit, in ipsum Cæsarem, tunc cùm Brundisio excederet: *Fossas trans-*

ſas tranſuerſas viis prædueit, atque ibi ſudes ſtipiteſque præacutos defigit. hæc leuibus cratibus terraque inæquat. Vides herbam, terram, crates inſtratas: & dolus ita poſcit. Quo ſcitiſſimè vſi in Romanos poſteriores Lazi, barbarus populus. quod ita lego in Suidâ, neſcio an ex Menandro: Οἱ δὲ λάζοι βόθρους ὀρύξαντες, καὶ δόρατα τοῖς βόθροις ἐγκαταπήξαντες, ταρσοῖς καλάμων καὶ ὕλῃ μὴ βεβαίαν ἐχούσῃ βάσιν, ἀλλὰ πρὸς τὸ ἐπιφερόμενον ἄχθος ὀλισθαινούσῃ, τὰ στόματα τῶν ὀρυγμάτων ἐκάλυψαν. καὶ χοῦν ἐμβαλόντες, τά τε παρ' ἑκάτερα χωρία γεωργήσαντες καὶ πυροὺς σπείραντες, ἐτροπώσαντο τοὺς ῥωμαίους: *Lazi ſcrobibus effoſſis, & ſtilos in iis defigentes, cratibus arundineis & tali materie, quæ firmitudinem non haberet, ſed ad onus illatum cederet ſtatim ac laberetur, ora ſcrobium texerunt. Tum & terram ſuperiecère, & circà arauerunt, & frumenta inſeminarunt: atque ita vicerunt fuderuntque Romanos.* Tales igitur ſtipites hi Iuliani defoſſi, & quidem octonis ordinibus diſpoſiti, in quincuncem. Sed claudit & dicit, *id ex ſimilitudine floris Lilium appellatum.* Hîc ſubſiſtunt, aut variè ſe mouent. Quæ enim in toto opere ſimilitudo Lilij? inquiunt. Nec de nihilo dubitatio: & eò decurritur, vt dicant calycem ipſum Lilij deſignari, cùm id clauſum adhuc, nec ſe expandit. Is capite leuiter protuberante, & quadrato eſt: & talem fuiſſe volunt immiſſum ſtipitem, eoque aſpectum. Hæreo, imò non hæreo. nónne enim Cæſar diſertè ſcribit, *ſtipites teretes* fuiſſe? nec forma hæc quadrata, aut lilij clauſi conuenit. Meo nunc ſenſu, adſpicit ſimilitudo totam foueam ſupernè expanſam iacentemque in orbem: cui medius deinde ſtipes inſeritur. atque id eſt velut Lilium patens, cum ſtamine ſuo aut ſtilo. Tu, aut tu, aliquid aptius? docete. In ſilentio veſtro, pergo ad STIMVLOS, quartum in hac areâ opus. Non contentus Cæſar dupliciter impediſſe iter, hos quoque addit: & *Taleas, pedem longas, ferreis hamis infixas, totas in terram infodiebat,* & per interualla modica ſpargebat. Numerum aut ordinem non dicit: obtinuere totum ſpatium, quod reliquum ad primam foſſam. Iſtæ autem Taleæ breues, nec niſi pedales: atque ita notetis, totum opus per gradus creuiſſe, primò minoribus *Taleis*, mox maioribus *Liliis*, maximis denique *Cippis*: creuiſſe, adſpectu dico eorum qui inuaſiſſent. Dicit autem hos *Stimulos* nominatos: & approbo. quid tamen ita

longè abit & diuertit optimus Torrentij codex, qui *Famulos?* An *Hamulos?* nam hamis infixas dixit. An *Flamulas?* quod genus Violæ Latinis eſt, vt non abeamus ab horto. An nugas ago? cùm Cæſar ipſe mox, cùm adſultaſſe caſtris Gallos facit, ita ſcribat: *Galli dum longiùs ab munitione aberant, plus multitudine telorum proficiebant. poſteaquàm propiùs ſucceſſerunt, aut ſe ipſi Stimulis inopinantes induebant; aut in Scrobes delapſi transfodiebantur.* Stimuli ecce repetuntur, nec vacillat ibi liber: ſed & ordo exponitur harum depoſitionum, quem dixi. *Interioris munitionis* omnia habetis: quid in

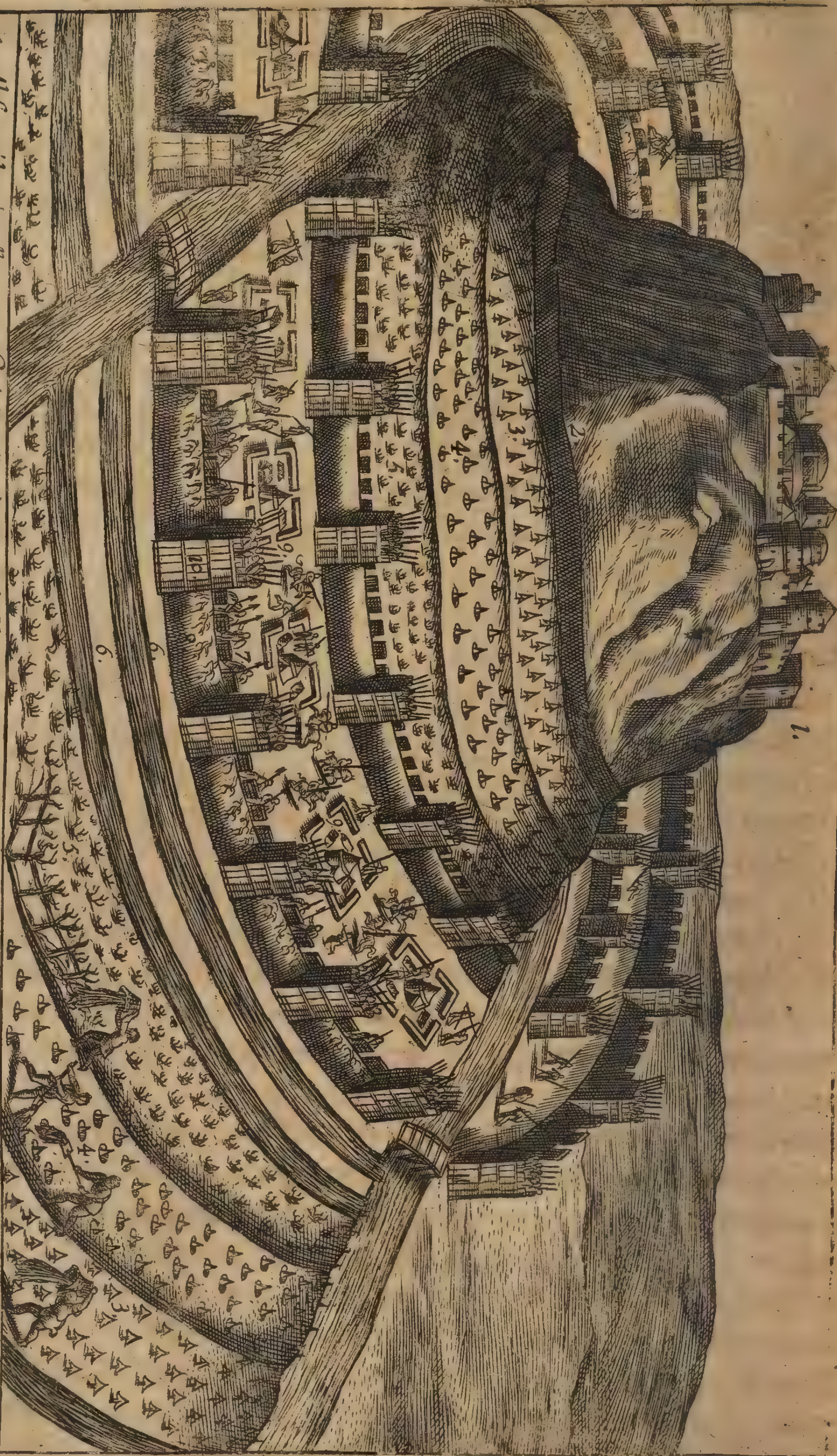
EXTERIORE? eadem. Facies enim modò diuerſa fuit, & hæc hoſtem ſpectauit, vt illa opidanos. Cæſar id ita dicit: *His rebus perfectis, regiones ſecutus æquiſſimas pro loci naturâ,* XIIII. *millia paſſuum complexus, pares eiuſdem generis munitiones, diuerſas ab his, contra exteriorem hoſtem perfecit: vt ne magnâ quidem multitudine, ſi ita accideret, eius diſceſſu munitionum præſidia circumfundi poſſent.* Oratorem ſi lubeat agere, diffundam & oſtendam per partes, tot iterùm *Foſſas, Vallum alterum, Turres,* denique *Cippos, Lilia, Stimulos*: omnia hîc, in aucto ambitu, auctiora. Ego non faciam: & magna admiratio ſilentium magis imponit. BILL. Certè admiramur. CARON. Stupemus. ſed quàm magnâ manu, quo ſpatio, Cæſar hæc opera? LIPS. Nonniſi *decem legionibus*: ſed nempe illis veteranis, & quibus ipſe elogium in Hirtio tribuit, Hiſpanos alloquens: *An me deleto, non animaduertebatis, decem habere legiones populum Romanum, quæ non ſolùm vobis obſiſtere, ſed etiam cælum diruere poſſent?* Superba mihi ſæpe & improba viſa dictio (& eſt:) ſed ſi quis hæc opera talia conſiderat, nónne has veras molitiones gygantum dicat, nec noſtræ ſortis? Quæris & de tempore. non expreſſit quidem Cæſar: tamen ex eo colligas, haud longè ſupra *triginta dies* impenſos. Nec abnue credere. Scipionis illud ad Carthaginem, *viginti dies* tenuit: & eiuſmodi alia, nobis ſemper mira, quia deſiimus facere miranda. LAMPS.

Hæ potuêre manus adiungere Seſton Abydo,
Ingeſtoque ſolo Phryxæum elidere Pontum.

Sed tamen eſt quod quæram Lipſi, in totâ hac munitione. Clauſiſti introrſum, extrorſum egregiè: quid autem? nullæ

viæ

viæ igitur relictæ ad exeundum, aut ineundum? perpetui illi *Cippi, Lilia, Stimuli*? LIPS. Minimè. vel me tacente res id dicebat, exitus quoſdam ad frumentationes, pabulationes, aquationes, alioſque vſus, relictos. Sed vbi? Quod oblitus eram dicere, *viginti tria castella*, id eſt parua quædam caſtra, in Circumuallatione eâ fuerunt: in quibus cohortes aliquot militum, & velut corpora eſſent, contra vim & incurſum. Quod ſi tot illa, quot dixi, ponimus: fuerunt quaſi medio milliari quoque interiuncta: etſi libri quidam ſcripti, *triginta tria* ea faciunt. Ad hæc igitur caſtella mi Lampſoni, opportunè vias & exitus nunc collocamus. FVR. Vnum etiam ego. Interuallum inter Exterius Interiuſque vallum, quantum fuiſſe cenſes? LIPS. Si Interius in ambitu habuit XI. milliaria, Exterius XIIII. vt hîc ſcribitur: ratio colligit, fuiſſe inter vtrumque, paſſus circiter *nongentos quinquaginta quattuor*. Magna latitudo, & propemodum milliari vno vallum à vallo abfuit: ſed cauſſa, credo, vt equi laxiùs haberentur, & pabulum etiam iis eſſet: tum denique ob calones, lixas, & id genus, quos probabile multos fuiſſe. Ratio quidem circularis hoc interuallum poſtulat: etſi iuſtum tamen exactè ambitum circularem fuiſſe, haud opinamur: ſed pro locis procurriſſe, aut ſe flexiſſe, quod & Cæſar indicauit.

1. *Alesia oppidum in colle.* 2. *Fossa infra collem à Cæsare ducta.* 3. *Stimuli.* 4. *Lilia.* 5. *Cippi.* 6. *Fossæ duæ ad vallum, interior aqua plena.*
7. *Vallum ipsum è terra, lorica è ligno.* 8. *Cerui, siue rami grandes et densè stipatiq; eminentes, contra adscensum.* 9. *Castella in orbem.* 10. *Turres ligneæ.*

DIALOG. III.

Agger totus ſtructus, & Cæſaris de eo locus.

SED enim *Vallum* & adiuncta ſatis explicauimus: & clauſum quidem hoſtem habemus, nondum oppugnatum. Vt id fiat, opera alia ſtruenda ſunt: inprimis AGGER. Is fuit, terreus quidam, & aliâ materie mixtâ, mons & eleuatio: quem paullatim verſus vrbem producebant & attollebant: vt ex alto pugnarent, & *Turres* ibi conſtituerent, ſed & *Tormenta. Agger* vocabatur, ab ipsâ re: quia aggerebant & cumulabant: poſterior ætas *Aggeſtum* dixit, ſed & alio genere *Aggeſtus* in Ammiano lectus. Ordinem hunc operis fuiſſe, Cicero indicat, ad Atticum: *Opidū cinximus Vallo, & Foßâ, & Aggere.* Vſum etiam, idem in Philippicâ v. *Græcia vel receptaculum eſſet pulſo Antonio, vel Agger oppugnandæ Italiæ.* Quare Græcia, *Agger?* quia finitima & mari velut foſsâ diuiſa; quia alta ad oras; eoque velut Agger, imminens ad oppugnandum. Hoc igitur Agger, & eo fine: ſtruamus, ſi lubet. E terrâ, lapide, ligno congeriem ſtruebant: & hæc tria, cùm in aliis, tum in Suidâ iunctim ſic legetis: Ἔγεστα, πολεμικὸν μηχάνημα ἐκ λίθων, καὶ ξύλων, καὶ χοῦ ἐγειρόμενον. οἱ δὲ διὰ τὸ α' ἄγεστα φασι: *Egeſta, bellica machinatio, ex lapidibus, lignis, & terrâ conſtructa. alij autem per A. ſcribunt Ageſta.* Thucydides, de Peloponneſiis, libro II. oppugnatione Platæarum: Ἔπειτα χῶμα ἔχουν πρὸς τὴν πόλιν. ἐφόρουν δὲ ὕλην ἐς αὐτὸ, καὶ λίθους, καὶ γῆν, καὶ εἴτι ἄλλο ἀνύτειν μέλλοι ἐπιβαλλόμενον: *Deinde Aggerem ad vrbem ſtruxerunt. inferebant in eum materiem ſiue ligna, tum lapides, terram, & quidquid aliud iniectum videbatur facere ad attollendum.* Item Ioſephus, in obſidione Hieroſolymorum: *Exciſis vicinis montibus, & ingenti copiâ lignorum ſaxorumque collectâ, cratibus etiam oppanſis contra venientia tela, Aggerem ſtruebant: quibus alij, colles deruentes, terram ſine intermiſſione ſuggerebant.* Hæc ita tria igitur miſcebant: etſi Cæſar de terrâ alibi ſeorſim, *Ceſpitibus ad aggerem comportandis.* Et de ſaxis Suidas: Καὶ χώματα δύο ἑκατέρωθεν ἔχουν ὡς πρὸς τὸ τεῖχος. ξυνδεσμὸς δὲ τοῦ χώματος αἱ πλίνθοι ἐγένοντο, αἱ ἐκ τῶν οἰκιῶν: *Aggeres duos excitabant vtrimque ad murum. Vinclum autem aggeris lateres erant, qui ex ædibus ſumpti.* Sed neſcio, an lateres eos velit iniectos ſtipando ag-

geri, an ad latera positos, pro muris, ad coërcendum. Sed materiem vidistis, & præcipuè materiem, id est ligna. Virgulta enim & fasces maximè hîc vsui: siue ad implendum & attollendum, siue ad ligandum. Itaque & *Aggeris* voce, hæc sæpe intellegebant. vt Cæsar VII. Gallic. *Agger ab vniuersis in munitionem coniectus est.* Fasces & virgulta fuêre, quod hodieque solet ad explendum. Idem: *Cratibus atque aggere paludem expleri iubet.* Iterùm: *Proximam fossam cratibus integunt, atque aggere explent.* Hirtius de bello Alexandrino: *Arboribus excisis, quæ longitudine vtramque ripam contingerent, proiectis, repentinoque aggere iniecto, flumen transierunt.* Cæsar II. Ciuil. *Vimina materiamq; comportari iubet, quibus comportatis rebus, aggerem exstruit.* Imò videbatur vix strui, sine istis. Idem ibidem, cùm iam incensus agger & opera fuissent: *Vnde agger comportari posset, nihil erat reliquum omnibus arboribus longè latéque in finibus Massiliensium excisis.* Incensus, inquam, ibi, vt sæpe: ergo ligneus. & arbores requirit ad reparandum. Itaque Pompeius Filius in Hispaniâ, ad Vrsaonem, *vt eius opidi oppugnationem tutiorem efficeret* (loquitur ita Hirtius: id est, difficiliorem oppugnari.) *omnem materiem circùm opidum succisam, intrò congessit.* Atque ita cùm Cæsar aduenisset, *Agger, materiesque vnde solitæ sunt Turres agi, propiùs millia sex non reperiebatur.* Similis inopia, ad Hierosolyma, in Iosepho: *Romani plurimùm in aggerendâ materie laborantes, tamen intra* XXI. *dies aggeres erexerunt, attonsis omnibus aut excisis circà arboribus, ad stadia nonaginta.* Ea verò vastitas fuit, ad milliaria circiter vndena. Et quidem vsui arbores, non ob virgulta solùm, & tenuia ramorum, sed ob ipsos truncos: quia illa in molem mediam stipabant, hos & ad latera applicabant, firmando & coërcendo. Lucanus clarè, libro III.

——tunc omnia latè
Procumbunt nemora, & spoliantur robore siluæ.
Vt cùm terra leuis mediam virgultaque molem
Suspendant, STRVCTA LATERVM COMPAGE *ligatam*
Arctet humum, pressus ne cedat Turribus Agger.

Struebant, inquam, latera, & cancellatim tignis directîs transuersisque, variè ligabant. quod iterùm poëta idem tangit, ibidem:

——stellatis axibus Agger
Erigitur.

Qui enim *stellati axes*, nisi hi laterales transuersi, & decussati, radiorum aut stellarum aliquâ facie? Et ita Silius quoque, imitatione si fortè Lucani, lib. XIII. *Quo sensu & Balthei stellati in Capitolino.

Hîc latera intextus stellatis axibus Agger,
Hîc grauida armato surgebat Vinea dorso.

Thucydidem huc appono, libro II. de Peloponnesiis ad Platæas: ξύλα μὲν ἐν τέμνοντες ἐκ τοῦ κιθαιρῶνος, παρῳκοδόμουν ἑκατέρωθεν φορμηδὸν, αὐτὶ τοίχων τιθέντες, ὅπως μὴ διαχέοιτο ἐπὶ πολὺ τὸ χῶμα: *Lignis ex Cithærone monte excisis, struebant vtrimque implexim, vt canistri ac storeæ solent, loco murorum ea apponentes, idque ne terra longiùs funderet & laberetur.* Id enim vocat φορμηδὸν: & Scholiastes inibi: φορμὸς, ψίαθος, ὅστις ἐναλλὰξ ἔχων τὸ πλέγμα ἐστίν: *Phormus, corbis vel storea, quæ alterno textu plexa est.* Notetur autem in Thucydide, *loco murorum* id fuisse. nam iamantè & muros notauimus latericios è Suidâ, in hunc finem. ADAM. Venia sermonis mihi erit? LIPS. Imò gratia. diutilè siluisti. ADAM. Nam scis me ex iis esse, de quibus Theognides:

Οἷσιν ἐπὶ γλώσσῃ τε καὶ ὀφθαλμοῖσιν ἔπεστι Αἰδώς:
Quîs tener in linguâ atque oculis Pudor incolit vnà.

Fronte aut linguâ parum ego audax. LIPS. Tanto mihi probior. & *pauci boni Quæstores*, vt idem poëta ait, *Linguæ simul & Mentis.* Sed siquid vis, age. ADAM. Structio hæc lateralis parùm mihi firma, si Agger vtique adsurgat altiùs: quid enim fulcra illa ipsa fulciat? LIPS. Vinclum aliquod internum scilicet: & cogitandum ad trabes alias, exteras illas nexas. Sed & *erismæ, vt Vitruuius appellat, extrorsum admoueri potuerunt, & acclinando, vt in ruinosis videmus, sustentare. Tamen facilè assentiar, inferiùs tigna hæc vsum habuisse; vix in altitudine, & tunc arctatam leuiter molem, & ad oras coercitam virgultis. Imò, quid si Thucydides de sepe, & craticeo modò opere capiendus sit? nec id improbum, per sepimenta quædam opus clausum, & sic φορμηδὸν structum. Sed ego pergo: & claudo igitur, præcipuam materiem, ligneam fuisse. Itaque non mirum, etiam in aquis aut mari Aggerem iactum: permirum, si è terrâ. Quod in aquis autem, Appianus suprà docuit, in Scipionis *ἐρείσματα.

operibus

operibus ad Carthaginem : *Vbi Aggerem duxit in ore portus, stipatis proiectisque grandibus saxis, latum in summo* XXIIII. *pedes, in imo eius duplum.* Sed & Cæsar ad Brundisium , vt Pompeium includeret (ipse scribit) *quà fauces erant angustissimæ portus, molem atque aggerem ab vtraque parte litoris iaciebat.* Titus pariter, ad Hierosolyma, in Hegesippo, lib. v. cap. xx. *Vnus Agger è regione munitionis, cui nomen Antonia, per mediam ductus erat Piscinam, quam Struthiam vocabant. Hunc Aggerem Quintus numerus triginta cubitorum in altitudinem fecerat.* Vbi equidem de numero ambigo & controuerto. quia humilis mihi is Agger videtur, maximè Antoniæ turri oppositus, cuius rupes & basis, cui imposita, alta erat *cubitos quinquaginta*, ait Iosephus; & ipsa deinde Turris, *quadraginta.* Cui vsui ergo tantulus Agger in tantam altitudinem? nam æquare aut superare debebat, mox docendum. Sed nec in Iosepho is numerus, à quo haud dubiè Hegesippus sumpsit. Ille ergo non aliud dicit, quàm *Aggeres istos triginta cubitorum spatio inter se abiunctos* : quod suspicari licet oculo parùm firmo aut hærente Hegesippum legisse, & ad altitudinem transtulisse. Sanè Aggeres vulgò alti, & id ferè pro muris, in quos struebantur. Seneca communiter, de Constantiâ sapient. cap. VI. *Æquaturum æditissimas arces aggerem crescere.* Silius :

——subit arduus agger,
Imponitque globos pugnantum desuper vrbi.

Cæsar II. Gallic. *Armorũ magnâ multitudine de muro in fossam iactâ, sic vt propè summam muri Aggerisq; altitudinem acerui armorum adæquarent.* Mens est, Aggerem pari admodũ altitudine cum opposito muro fuisse, & iacta inter vtrũque arma, vtrumq; æquasse. Iosephus III. Excid. Ἐγηγερμένου δὲ ἤδη τοῦ χώματος, καὶ ταῖς ἐπάλξεσιν ὅσον οὔπω πλησιάζοντος : *Erecto iam Aggere , & ipsis murorum pinnis tantum non appropinquante.* Ammianus XIX. *Pugna per Aggeres excelsos, muris proximos tentatur.* Vbi notetur, & admotos planè muris fuisse, vt è propinquo pugnarent. Tacitus IIII. Annal. *Struebatur Agger, vnde saxa, hastæ, ignes,* PROPINQVVM *in hostem iacerentur.* Liuius libro v. *Cùm agger promotus ad vrbem, Vineæque tantum non iniunctæ mœnibus essent.* Zosimus lib. II. obsidione Byzantij : Ἐγκειμένου δὲ τῇ πολιορκίᾳ Κωνσταντίνου, καὶ χῶμα ἴσον ἔχον ὕψος τῷ τείχει κατασκευάσας, πύργους τε στήσας ἐπὶ τοῦ χώματος ξυλίνους ὑψηλο-

ὑψηλοτέρους τοῦ τείχους, δι᾽ ὧν τοὺς τὸ τεῖχος φυλάττοντας κατετόξευον, ὡς ἂν ἐπ᾽ ἀδείας κριοὺς καὶ ἄλλας μηχανὰς τῷ τείχει προσάγοι, διενοεῖτο τὴν πόλιν ἑλεῖν: *Incumbens oppugnationi vrbis Constantinus, & Aggerem æquali altitudine cum muris excitans, Turres in eo constituit ligneas, altiores ipsis muris; ex iis, qui opidum defendebant telis sagittisque petebantur, vt Arietes aliasque machinas tutò admouere liceret, atque ita vrbem capere.* Vbi & vsum fructumque varium Aggerum, licet obseruare. Sed de altitudine, expressam etiam alibi lego. vt in Cæsare ad Massiliam, *Agger altus pedes* LXXX. legitur. In eodem, lib. VII. ad Auaricum, *Latus pedes trecentos triginta, altus pedes octoginta, qui murum hostium penè contingeret.* BILL. Profectò mira hæc magnitudo, & hodie quoque si struant, quæ non vrbs infestetur aut capiatur? LIPS. Atquin altiorem Billéhee reperio, in Iosepho & Hegesippo. Nam *Massada* castellum fuit in Iudæâ, situ & opere mirificè munitum. Totum in rupibus & inaccessis locis erat, eminebatque super reliquam terram, *cubitis trecentis.* Quid faceret in oppugnatione *Sylua* (Hegesippo *Silla*) Romanus dux? Aggerem communem primò iecit, altum *cubitos ducentos*: latitudo non est expressa, sed parem aut maiorem, ratio est fuisse. Sed addit Iosephus: οὐ μὴν οὔτε βέβαιον, οὔτε ἀπαρκὲς ἐδόκει τοῦτο τὸ μέτρον εἶναι τοῖς μηχανήμασιν εἰς ἐπιβάθραν, ἀλλ᾽ ἐπ᾽ αὐτοῦ βῆμα λίθων μεγάλων συνηρμοσμένων ἐποιήθη, πεντήκοντα πηχῶν εὖρός τε καὶ ὕψος. καὶ πύργος ἑξηκοντάπηχυς συνετέθη, σιδήρῳ καταπεφραγμένος ἅπας: *At enim cùm nec is modus efficax aut sufficiens videretur, machinis admouendis ad ascensum; aliud in eo Suggestum & tanquam tribunal exstructum est, è lapidibus magnis aptè iunctis, latum pariter & altum quinquaginta cubitos; & in eo Turris imposita sexaginta cubitorum, quæ ferro vndique esset tecta.* Eximium hoc opus, sed triplex: & tota altitudo, *cubitorum trecentorum decem.* Nempe denos illos cubitos, exsuperabat ipsum Massadæ fastigium: atque ita denique ceperunt. CAR. Iuuat audire & discere ingenia, siue & opera veterum: sed de admotione tamen aggeris ad ipsos muros, velim ampliùs, & quomodo ea facta? LIPS. Paullatim, & progrediendo. Nam latera quidem, vt dixi, vinciebant claudebantque lignis: sed antrorsus & vrbem versus, pars ea manebat aperta. Aggerebant igitur paullatim & promouebant, in fossas ipsas, denique ad muros. Dum id fieret, nihilominus Turres in Ag-

gere impositæ, quæ administrantes aut operantes tuebantur. Sed eæ quoque cum Aggere paullatim procedebant. Adstruo ex Cæsare, VII. Gallic. *Nostrarum Turrium altitudinem, quantum has cottidianus agger expresserat, commissis suarum turrium* * *aliis adæquabant.* Dicit, cottidiano aggere Turres *exprimi*: in altum nempe, & id fiebat augmento illo & prolatione Aggeris, qui opidum versus crescebat. Scite enim, tergum aut caudam Aggeris humiliorem fuisse; & in cliuum, frontem versus, assiduè iuisse. Quâ in re interdum factum, vt Agger, si parùm firmatus aut densatus, prolaberetur in fossas. Narrat Liuius lib. X. *Fortè quodam loco malè densatus Agger, pondere superstantium in foßam procubuit.* Sed cauebant scilicet, & virgultis aut lapidibus identidem adfirmabant. Isti Aggeres: satin' vt copiosè explicaui? ORAN. Haud culpamus. tamen cùm opus sic grande, tardè nónne oportuit strui? LIPS. Non oportuit, pro Romanâ diligentiâ & more. Nam & plures in paucis diebus inuenio excitatos, opere per legiones diuiso: idque ad diligentiam, & æmulationem. Tacitus IIII. Histor. obsidione Hierosolymorum: *Titus, quando impetum & subita belli locus abnueret, Aggeribus Vineisque certare statuit. Diuiduntur legionibus munia, & quies præliorum fuit.* Hegesippus in eâdem re: *Exstruebantur Aggeres, per numeros opere diuiso. Præcipui quattuor insurrexerant.* Numeri hîc, sunt legiones: quod in eo scriptore sæpe. Dicit autem *quattuor Aggeres* exstructos: quod ipsum scilicet Iosephus, qui & addit, *spatio septemdecim dierum omnes perfectos.* Celeritatem igitur Orane vides: nec plura huic rei opus. FVR. Vnum etiam opus. Nam noui generis aggerem in Cæsare lêgi, qui è lateribus: atque eum velim explicari. LIPS. Opus tu & Cæsar assiduè suggeritis: pænè vellem vterque domi hodie mansissetis. Sed age, lege. FVR. Verba sunt II. Ciuil.

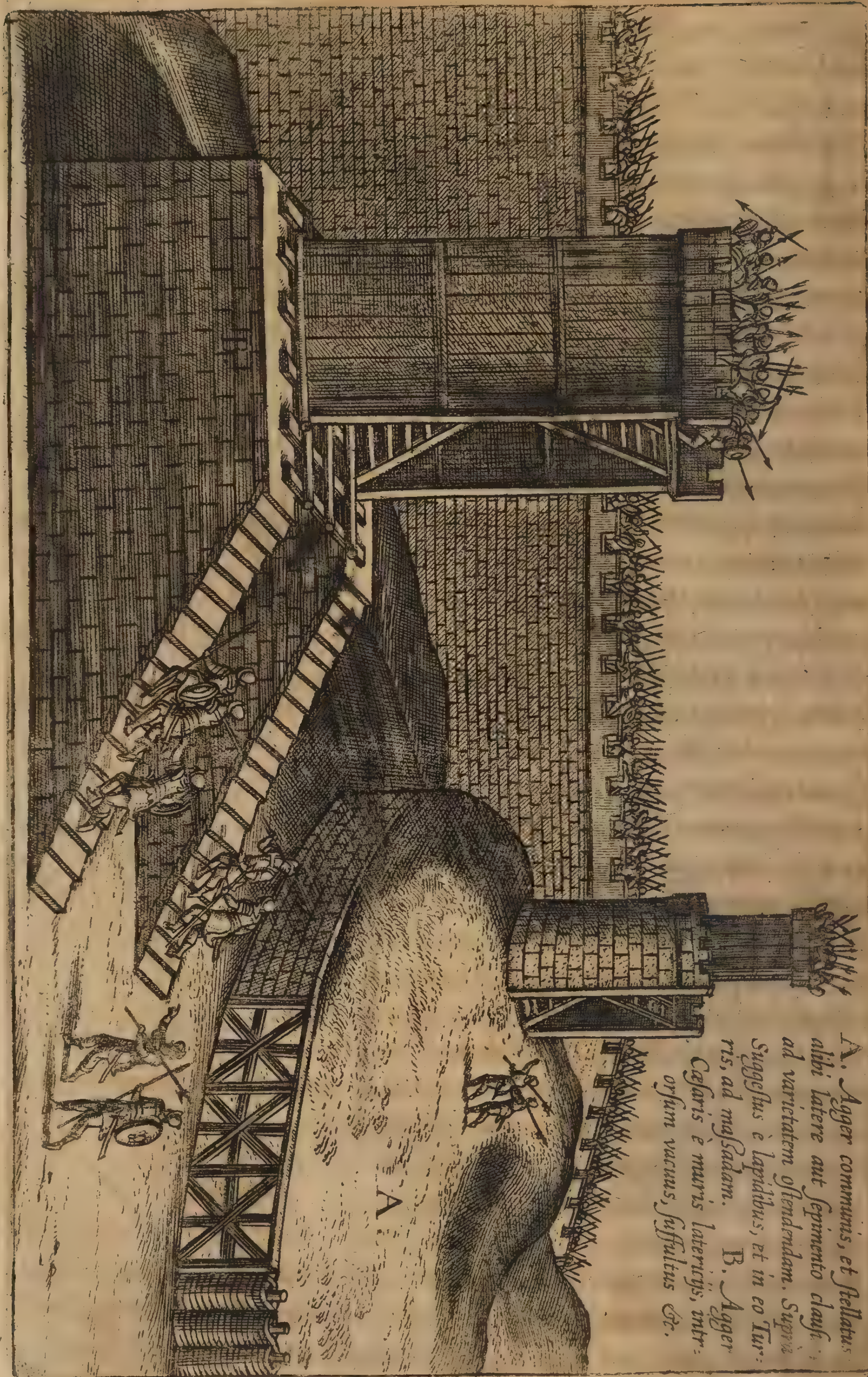
* Ita legẽd. infrà docemus, lib. V. Dial. VII.

" *Cùm iam nihil esset reliquum, vnde Agger comportari poßet, omnibus arboribus longè lateque in finibus Massiliensium excisis, Aggerem noui generis atque inauditum, ex latericiis duobus muris, senûm pedum crassitudine, æquâ ferè latitudine atque ille è materiâ fuerat Agger. Vbi autem spatium inter muros, aut imbecillitas materiæ postulare videbatur, pilæ interponuntur, transuersaria tigna iniciuntur, quæ firmamento esse possint; & quidquid est contignatum, cratibus consternitur, cra-*

tur, cratesque luto integuntur. Sub tecto miles, dextrâ ac sinistrâ muro tectus; aduersus, plutei obiectu; operi quæcumque vsui sunt, sine periculo supportat. Portæ, quibus locis videtur, eruptionis caussâ in medio relinquuntur.

Legi, tu illustra. LIPS. Planè nouus, vt Cæsar ipse dicit, Agger. Infernè enim vacuus est, & eâ parte castelli aut receptaculi vicem habet. Supernè contignatio est: sed quod miremur, altitudinem non definiuit, tantùm latitudinem. & ait: *æqua fuisse, atque ille è terrâ Agger.* Atqui nec ea reperitur: & est modò initio libri, *altitudinem fuisse pedum* LXXX. Sed ibi variant scripti libri, & quidam *latitudinem* habent. Dicit autem fultum pilis in medio, *vbi spatium inter muros, aut imbecillitas materiæ postulare videbatur.* Cur hoc ambiguè? vbique verò, in tantâ latitudine, opus destinis fulcrisq; fuit: nec vlla vna arbor à latere ad latus potuit pertinere. Variè ergo interposita: idque *inter duos muros.* Nec enim plures fecit, & partem anteriorem reliquit apertam, de more. Pluteus dumtaxat, vt subdit, eam texit. Iste Agger pingendo magis se ostendet: qui structus materiæ inopiâ, & alioqui vtiliter etiam contra ignes. Nec enim hic periclitetur exuri: sicut nec ille magis nouitius, quem è terrâ merâ legi maiores nostros instituisse. Philippus Rauesteinius, vir nobilis, nostrâs, & militiæ clarus, scribit sub id suum æuum repertum *Aggerem* quemdam *Volubilem* (ita appellat:) qui scilicet, collecto monte terreo eminus, paullatim voluendo & ligonibus superiaciendo, magnâ manu hominum vrbi admoueretur. Hanc pestem certam & inexplicabilem ipse habet: & Gallos, si memini, auctores inuentoresque facit. Res intellectu facilis: tamen, vt cœpimus, ista pingimus: & ad *Turres* imus.

* *Trencheiz roullant.*

A
A. Agger communis, et stellatus alibi latere aut sepimento clausus ad varietatem ostendendam. Suppus Suggestus è lapidibus, et in eo Turris, ad massadam. B. Agger Cæsaris è muris latericijs, interorsum vacuus, suffultus &c.

DIALOG. IIII.

De Turribus. Ignoratæ olim. quando repertæ? Altitudo, Tabulata, Ferrea tegmenta. De eis Cæsar explicatus.

TVRRES ego, & ipsa res, addimus: quia eæ in Aggere, & statim ab eo structæ. Imò & tunc, vt tetigi, cùm is nondum perfectus; & tutelę operis ministrorumque caussâ, imponebâtur. Sallustius in Iugurthino: *Vineas agere, superq; Aggerem iacere, & impositis super Aggerem Turribus, opus & administros tutari.* Vineæ primùm, vt sub iis commeare miles & aggerere posset; super eas (id est altiùs quàm eæ) ipse Agger; & in eo denique Turres. Ridiculus mihi visus ille, qui hoc (*superque*) delendum censet: quis enim Vineis Aggerem iniiciat? inquit. Nemo hercule, nemo, scimus: sed nec verbi eam mentem hîc esse, pariter scimus. Quod dixi, id dicit, aut τὸ *super* etiam, *ampliùs, præterea*, liceat interpretari. Siquid mutandum, *subterque* aptissimè legatur: quia sub Vineis aggerem comportabant, & iaciebant. Sed ad Turres. eæ igitur statim structæ, sed paullò ab vrbe longiùs, & ne tela vitiarent aut impedirent. Cæsar. II. Gallic. *Vbi Vineis actis, Aggere exstructo, Turrim constitui procul viderunt, primùm irridere ex muro atque increpitare verbis, Quò tanta machinatio, ab tanto spatio exstrueretur? Quibusnam manibus, aut quibus viribus, homines tantulæ staturæ (nam plerisque omnibus Gallis, præ magnitudine corporum suorum, nostra breuitas contemptui est) tanti oneris turrim in muros sese collocare confiderent?* Quibus postremis verbis Faërnus & Fuluius emendant, *in muro*: nec assentior. qui scio nō in ipso muro Turrim locari potuisse, sed iuxta eos, & in eos. Seneca autem hunc stuporem & inscitiam Barbarorum vniuersè exagitat, De vitâ beatâ, cap. XXVI. *Otiosi diuitiis luditis, nec prouidetis earum periculum. sicut Barbari plerumque inclusi, & ignari machinarum, segnes laborem obsidentium spectant, nec quò illa pertineant, quæ ex longinquo instruuntur, intellegunt.* Imò verò Galli illi, apud Cæsarem, cùm moueri eas viderunt & occultè accedere; diuinum aliquid rati, ad eum miserunt legatos de pace, his verbis: *Non se existimare Romanos, sine deorum ope bellum gerere, qui tantæ altitudinis machinationes, tantâ celeritate promouere, & ex propinquitate pugnare possent.* Eadem simplicitas (nequis Gallis nostris insultet) Indorum:

quorum opidum Mazacas cùm Alexander obsideret (auctor Curtius lib. VIII.) *præcipuè rudes talium operum terrebant mobiles Turres, tantasque moles, nullâ ope quæ cerneretur adiutas, deorum numine agi credebant.* Et quid tu rides tecum Billéhee? BILL. Indorum illorum mentio, nouellos istos & ad Occasum repertos, auspiciis Caroli Quinti, mihi subiicit: quos equi nostri equitesque conspecti, & tormenta audita, in eumdem deduxêre sensum, vt putarent cęlestes viros & copias esse: volare sic & currere noua & ætherea animalia, denique fulgurare illos homines, & tonare. Itaque simile prorsus olim in Machinis illis terribilibus, & non visis. LIPS. Simile. sic aliud fortasse pòst exorietur, quod pretium istis demet, & ignaros item dabit in stuporem. Sed pergamus in nostris. Adstupebant igitur ea Barbari. & sic Cæsar iterum de Suessionibus, lib. II. *Celeriter vineis ad opidum actis, Aggere iacto, Turribusque constitutis, magnitudine operum, quæ neque viderant anteà Galli, neque audierant, legatos ad Cæsarem, de deditione mittunt.* Hæc Barbari, & credimus: an etiam de Massiliensibus, quod Lucanus?

—— æquantes mænia Turres
**Accipit. hæ nullo fixerunt robore terram,*
Sed per iter longum caußâ repsêre latenti.
Cùm tantum nutaret onus, telluris inanes
Concussisse sinus quærentem erumpere ventum
Credidit, & muros mirata est stare iuuentus.

*Nempe Agger.

Non credimus, & lasciuiæ aut incogitantiæ poëtam notamus, qui Græculos & peritissimos machinarum, id facit mirari. Imò Cæsar omne tale genus, & tormenta, vbertim & præter ceteros, habuisse antiquitus Massilienses ostendit: vt alibi cantare Lucanus debeat, de credulitate eorum & errore, ac quasi terram tremere censerent in Turrium motu. Hæc sunt μωρολόγα, vt vno verbo dicam. Enimuerò apud Græcos, aut certè Siculos, reperta primùm res. Ex Athenęo Mechanico, apud Turnebum, vbi de his atque aliis: Επίδοσιν δὲ ἔλαβεν ἡ τοιαύτη μηχανοποιΐα ἅπασα κατὰ τὴν Διονυσίου τοῦ σικελιώτου τυραννίδα, κατά τε τὴν Φιλίππου τοῦ Ἀμύντου βασίλειαν, ὅτε ἐπολιόρκει τοὺς Βυζαντίους: *Initium aut incrementum accepit omnis hæc machinalis fabrica, circa Dionysij Siculi tyrannidem, & Philippi Amyntæ filij regnum, cùm is Byzantios oppugnaret.* Iungatur ad ea

etiam,

etiam, quæ suprà de Inuentione sunt dicta. Et cautiùs ita Athenæus, quàm ex eo deinde Vitruuius lib. x. cap. XIX. *Cùm Philippus Amyntæ filius Byzantium oppugnaret, Polyidus Thessalus, pluribus generibus & facilioribus, Testudinem arietariam explicauit. à quo receperunt doctrinam Diades & Chæreas, qui cum Alexandro militauerunt. Itaque Diades scriptis suis ostendit se inuenisse Turres ambulatorias, quas etiam dissolutas in exercitu circumferre solebat.* Talia & Heron, cap. XIII. *Diades & Chæreas Polyidis Thessali discipuli, qui vnà cum Alexandro Macedone in militiam profecti sunt, mechanici primi cùm Terebras, tum Scalas nauticas, tum etiam eas quæ rotis feruntur Turres ligneas inuenerunt.* Hæc cautiùs, dico, & circumspectiùs Athenæus. nec enim dicit *Diadem primum repperisse turres ambulatorias*, simpliciter: sed τοὺς φορητοὺς πύργους, id est, *eas quæ circumferri poterant, solutiles:* vt equidem interpretor: atque ita Vitruuium opus est capi. Nam simplices *Ambulatoriæ* aut *Subrotatæ*, sanè iam antè inuentæ in Siciliâ, & in Dionysij senioris rebus ponit memoratque Diodorus. Quas autem dicit *portatiles Turres* siue φορητοὺς: puto easdem Appiano esse in v. Ciuil. de rebus Cassij ad Rhodum, ἐπτυγμένους, *plicatiles:* quia per partes scilicet tollebantur, ponebantur, reponebantur. Verba eius: Ἐλπίζων γάρ τι τοιοῦτον (ὁ Κάσσιος) ἐπεφέρετο πύργοις ἐπτυγμένοις, οἳ τότε ἀνίσταντο: *Tale aliquid exspectans Cassius, tulerat secum* (in nauibus) *Turres solutiles, quæ tũc repositæ & erectæ sunt.* Nec enim ad illas, quæ Pegmatum modo, deprimebantur attollebantúrve per cochleas, Appianum puto respexisse. Sed hæc igitur inuentio, non ipsarum Turrium (fixæ enim illæ, iamdiu innotuerant, in opidis, in castris) sed *Mobilium*, & quæ rotis ageretur. De his Vegetius: *Turribus plures rotæ mechanicâ arte subduntur, quarum lapsu mobili magnitudo tam alta moueatur.* Plures, inquit, & necessum est *quattuor*, vt minimùm: sed & *sex, aut octo* etiam subditas, prout Turriũ modus esset, in Herone lego. De hisce Rotis in Liuio, lib. XXXII. *Cũ Turris per Aggerem parùm densati soli ageretur, Rota vna in altiorem orbitam depressa, ita Turrim inclinauit, vt speciem ruentis hostibus, trepidationemq; insanam superstantibus armatis præberet.* Et oportebat sanè humum ęquabilem densamque huic rei esse: eoq; & Curtius notauit, obsidione Gazæ: *Humus mouendis inutilis Turribus, desidente sabulo, agilitatem Rotarum morabatur, & tabulata Turrium perfringebat.* Ita & Iosephus pro-

phus prodidit, *è tribus Turribus quinquaginta cubitorum, vnam vitio Aggeris concidisse*: idque ad Hierosolyma. Actæ igitur Rotis, sed latentibus & internis, aut certè interiùs mouẽdis. Hoc ideò, ne telis hostium, qui agerent, exponerentur, & Turris tueretur suos motores. A tergo tamen quosdam applicitos, qui propellerent, non ambigo: & licuit, quia non illinc metus. Peccauit in hac re Vitiges Gothorum rex, & Romam obsidens (in Procopij I. Gothicorum) *Turres etiam molitus est, quæ hostium muros adæquarent, ex lapidum interuallis verâ dimensione sumptâ. Turribus autem ad angulos supposuit rotas, quarum volutione huc illuc, subiunctis bobus, traherentur.* Accessêre igitur ad muros, atque adeò Belisarius (vir alio Principe, quàm Iustiniano, dignus) de industriâ & consilio passus est succedere: donec signo dato, boues telis certis peti iussit, & occidi. iisque labentibus, stetere immotæ turres, & hostes abiêre irrisi. An non simile tamen, quod ingeniosi illi Alexandrini fecêre, cùm bellum in vrbe esset, cum magno illo bellatore? Cæsarem dico. Ita enim Hirtius: *Prætereà Ambulatorias turres decem tabulatorum confixerant, subiectisque eas Rotis, funibus iumentisq́; obiectis, directis plateis, in quamcumque erat visum partem mouebant.* Funes & iumenta admouet, quæ facilè huc illuc agerẽt; maximè quia directæ & sine multiplici flexu plateæ. An is sensus & lectio? nam alij libri aliter, & *pluteis* non *plateis* habent. Tum dixerit, Pluteos obiectos, qui tegerent homines & iumenta: nec malè pro hac mente, *obtectis*. Hic igitur motus actioque turrium: quæ magnitudo? Vitruuius ex Diade breuiter: *Turrem minimam ait fieri oportere, ne minus altam cubitorum* LX. *latitudinem* XVII. *Contracturam autem summam, imæ partis quintam. Arrectaria in turris imo dodrantalia, in summo semipedalia. Fieri autem ait oportere eam turrim tabulatorum decem, singulis partibus in eâ fenestratis. Maiorem verò turrim altam cubitorum* CXX. *latam cubitorum* XXIII. *s. contracturam item summam, quintâ parte. arrectaria pedalia in imo, in summo semipedalia. Hanc magnitudinem turris faciebat tabulatorum* XX. *cùm haberent singula tabulata circuitionem cubitorum ternûm, tegebat autem coriis crudis, vt ab omni plagâ essent tutæ.* Hæc ita Vitruuius, & duplices modò Turres agnoscit, *Minores Maioresque*: sed Heron ex eodem Diade, *Medias* etiam addit, cap. XIII. *Minores quidem turrium* LX. *cubitorum in altitudine faciebat:*

basim

basim quadrabat, vnumquodque latus XVII. *cubitorum. Decem tectorum faciebat: supremum tectum, quintam partem basis habebat. Maiores autem & harum sesqui alteras, quindecim tectorum faciebat, in altitudine cubitos* XC. *Iterumque Duplas, quæ viginti tectis constarent, altas cubitos* CXX. *latas quaquauersum ferè* XXIIII. Ex hís *Vitruuio satis lucis accedit: & quod ille obscuriùs, *contracturam summam, imæ partis quintam* dixit: clarum est, tabulatum fastigiumque summum intellegi, quod decrescit in imi quintam. Ea subtiliùs & distinctiùs, tum in Heronis isto & sequenti capite, tum in Barocij Notis explicantur. Non faciunt ad nostrum & Historicum institutum: notemus tantùm, Turres in tot tabulata non æquabiliter surrexisse, sed instar Phari Ægyptiaci, paullatim & per ea singula decreuisse. Qui modus sanè aptior in speciē, in stabilitatem, in motionem. Sed quod etiam spatium inter ipsa tabulata fuerit, curiosus aliquis quærat? Id quoque inæquale. & *Diades ac Chæreas* (ait Heron) *infimum tectum cubitos septem attollunt, & digitos* XII. *superiora quinque; singula cubitos quinque; reliqua, cubitos quattuor & trientem.* Hæc ita commensuratio & præcepta ex arte: an seruata semper in re & opere? Nemo opinetur, nec ad hæc præcepta astringebant se milites aut Duces. Itaque nec tabulata, vt illi volunt, minimę turris, decem: imò sex & infrà sæpe. vt in Diodoro libro XIIII. vbi Dionysius Siciliæ tyrannus, προσήγαγε καὶ τοὺς ὑπὸ τῶν τροχῶν πύργους τοῖς τείχεσιν, ἑξορόφους ὄντας, οὓς κατεσκεύασε πρὸς τὸ τῶν οἰκιῶν ὕψος: *admouit & muris turres eas quæ rotis aguntur, sex tabulatorum, quas construxit ad altitudinem ædium.* Et in Latinis exempla. Sed nec temerè viginti tabulatorum, vt illi, in historiis iuuenio: nisi tamē quòd Mithridates ad Cyzicum, inter alia multa magnaque opera, *turrim centum cubitorum* struxit, narrāte Plutarcho in Lucullo: quæ altitudine pænè æquat illas Diadis duplices, nec tamen plenè. At decem, sæpiùs. vt in Cæsare: *Exstruitur Agger in altitudinem* IX. *pedum, collocatur in eo Turris decem tabulatorum.* Moneo obiter, pedes illos nouenos corruptos videri: & næ ille pusillus Agger, cùm Vxellodunum, cui adstruitur, in excelso positum & prærupto. Fuit, vt minimum *pedum* LX. ac sic ausim rescribere. In Silio autem, tanta item Turris, libro XIIII.

*Et magis, si additur Athenæi fragmentū in Turnebo, XXIII. cap. XXX. Vide.

Turris multiplici surgens ad sidera tecto

Exibat, tabulata decem cui crescere Graius
Fecerat, & multas nemorum consumpserat vmbras.

In Vegetio, nihil definiti, sed vniuersè ita scribit: *Turribus pro modo altitudinis additur latitudo. nam interdum trigenos pedes per quadrum, interdum quadragenos, vel quinquagenos latæ sunt. Proceritas autem ipsarum tanta fit, vt non solùm muros, sed etiam turres lapideas altitudine superent.* Notatis latitudinem maiorem, quàm in vllâ Diadis aut Apollodori est: videlicet quia hæc non ad normam artis adstricta, sed pro temporibus, & voluntate struëtium mutata. Tabulata tamen plerumque plura: quo fine? vt defensores plures imponerent, tum & *Tormenta, Scalas, Pontes*, & talia ad inuadendum. De *Tormētis*, in Ammiano est: *Erigi aggeres cœpti, turresque fabricantur frontibus ferrratis excelsæ, quarum fastigiis ballistæ locatæ sunt singulis, vt à propugnaculis depellerent defensores.* Singula fastigia, singula tabulata capienda vidētur: quos & *Vertices* idem appellat alibi: *Operum variæ species cum turribus admouebantur ferratis, quarum in verticibus celsis aptatæ ballistæ, propugnatores agitātes humiliùs disiectabant.* An nonnisi suprema Turrium aliquis acceperit? etsi Liuius clarè aliter, XXI. *Ipse Annibal, quà turris mobilis, omnia munimenta vrbis altitudine superans, agebatur, hortator aderat. quæ cùm admota, catapultis ballistisq́; per omnia tabulata dispositis, muros defensoribus nudasset: tum Annibal quingentos fermè Afros, cum dolabris, ad subruendum ab imo murum misit.* Ergo tormenta in turribus, sed non maxima: & disertim Iosephus aliquoties *sagittarios & iaculatores* in iis collocat, καὶ τῶν ἀφετηρίων ὀργάνων τὰ κουφότερα, *& leuissima* (notate) *tormentorum.* Sed & *Scalas* in iis condidi, opportunè proferendas. Ita enim Vegetius: *Præsens periculum ciuitatis est, si ad murum fuerit turris admota. plures enim accipit scalas, & diuerso genere conatur irrumpere.* Videndum an non Sidonij versus huc faciant, in Burgo Leontij:

Sed nec testudo, nec vinea, nec rota currens
Iam positis scalis, vmquam quassare valebunt.

Currentem enim *rotam*, liceat turrim mobilem accipere, & prolatas ex eâ Scalas. Etsi Scalarum etiam genus est rotis surrepentium, pontemq́; suprà ferentium: quas Heron descripsit in cap. XIX. Tertium in eâ, *Pontes*. de quibus Vegetius: *In superioribus turris partibus contati & sagittarij collocantur, qui defensores vrbis*

contis

contis, missilibus, saxisq; prosternant: in inferioribus habet Arietem, cuius impetu destruit muros: circa medium verò pontem accipit, factum de duabus trabibus, septumq; de vimine, quem subitò prolatum inter turrim murumque constituunt, & per eum egredientes bellatores in ciuitatem transeunt. Fateor mixtam cum Testudine Arietariâ hanc talem Turrim esse: sed tamen Pontem in eâ collocat, ex veteri vsu & more. Ammianus XXI: *Constructas veloci studio ligneas turres, propugnaculis hostium celsiores, imposuêre trigeminis nauibus validè inter se connexis. quibus insistentes armati, vno parique ardore propugnatores dispellere, collatis ex propinquo viribus, nitebantur. subterque expediti velites, è turrium cauernis egressi, ponticulis eiectis, quos antè compaginarant, trãsgredi festinant.* Hoc ille in oppugnatione Aquileiæ narrat, & Ponticulos istos turribus manifestè imponit. In fixis quoque castrorum turribus, locat eos Hirtius: & quidem Vegetij ritu munitos de vimine. Octauo Gallic. *Turres crebras excitatas in altitudinem trium tabulatorum, pontibus traiectis constratisque coniunctas, quorum frontes vimineâ loriculâ munirentur.* Factum & inferiori æuo scitote. & in Radeuico De gestis Friderici Imp. scriptum, libro II. cap. LIX. *Electis ergo de singulis agminibus viris fortissimis, intra machinas turrium eos collocat, variis quidem locis, alios superiores, alios inferiores: vt dum inferiores ciuitatem per murum ingreßuri Pontes applicarent, superiores eos iaculis & sagittis, quò minus ab hostibus læderentur, defenderent. Erant Turres ipsæ nimiâ proceritate mirabiles, supra centum pedes in altum erectæ, multorum hominum per singula diuersoria capaces.* Ipsa eadem Guntherus poëta, spiritus & ingenij haud spernendus, imò, vt in illo æuo, mirandus:

Protinus ad muros, munitas vndique turres
Inuectasque rotis, & magno pondere firmas
Ducit, & hostili celsas super aggere sistit.
Harum summa tenent, quos vel ballista vel arcus
Morte procul missâ facit hostibus esse timendos,
Qui iaculum valido longè torquere lacerto,
*Longiùs excußâ didicêre potenter * habenâ.* *amento.
Inferiora viri fortes ex agmine toto
Electi, promptique manu, tabulata tuentur.
Qui dum trans fossas, porrecto ponte, patentes

Mœnibus aßiliunt, & muros rumpere tentant,
Qui loca summa tenent, iaculis leuibusque sagittis
Infestant miseros per propugnacula ciues.

Satis ac censeo me Turres vbertim descripsisse. CARON. Fatemur. vnum tamen desidero, de *frontibus turrium ferratis*, quas in Ammiani verbis paulloantè notaui. Quid eæ, aut quare? LIPS. Munimen turribus contra ignes. Cùm enim præcipuum in eas remedium & repugnatio esset, per iacula ignita, faces, malleolos, murices: repertum, vt totæ ferro tegerentur. Totæ inquam, aut certè à triplici latere: etsi frontium modò Ammianus meminit expresè. Iosephus III. Excidij: Πύργους δὲ τρεῖς πεντήκοντα ποδῶν ἕκαστον τὸ ὕψος κατασκευάσας, πάντοθεν σιδήρῳ κεκαλυμμένους, ὡς ἑδραῖοί τε εἶεν ὑπὸ βρίθους, καὶ δυσάλωτοι πυρὶ, τῶν χωμάτων ἐπέστησεν: *Turres tres, singulas pedum quinquaginta altas, cùm struxisset, ferro vndique eas texit: tùm vt stabiliores essent, ob pōdus; tùm vt igni incorruptibiles: atque ita in aggeribus constituit.* Addit ipse & alteram caussam, de pondere: quod miror. & satis id dedisse cùm homines impositi videntur, tum tormenta. Sed iterat tamen idem, lib. VI. Καὶ τοὺς πύργους ἦν ἀμήχανον ἑλεῖν, μήτε ἀνατραπῆναι ῥαδίως διὰ τὸ βρίθος, μήτ' ἐμπρησθῆναι διὰ τὸν σίδηρον δυναμένους, ᾧ κατεκαλύπτοντο: *Turres expugnare aut capere difficile erat, sed nec euertere ob pondus, nec comburere ob ferrum quo tegebantur.* Sed & vtrumque hoc in Radeuico, libro II. cap. LVIII. *Turres in excelsum erectas, ferro variaque materia vndique tectas, vt & pondere stabiles essent, neque ignibus expugnarentur, super aggeres collocat.* Qui & aliam *variam materiam*, vt appellat, circumdat: scilicet centones, coria, & hæc de more. Ammianus XX. *Machinas Romanorum Persæ exurere vi magnâ nitebantur, & assiduè malleolos & incendiaria tela torquentes, laborabant incassum: eâre, quòd humectis scortis & centonibus erant opertæ materiæ plures, aliæ vnctæ alumine diligenter, vt ignis per eas laberetur.* FVR. Etiámne Romanis in hac re vsus aluminis? Atqui, vt nouum, narratum à Claudio Quadrigario memini, in turri aliquâ Archelai Athenis: *Tum Sulla conatus est, & * tempore magno eduxit copias, vt Archelai turrim vnam, quam ille interposuit ligneam, incenderet. Venit, accessit, ligna subdidit, submouit Græcos, ignem admouit. satis diu sunt conati, numquam quiuerunt incendere. Ita Archelaus omnem materiam obleuerat alumine: quod Sulla atque milites mirabantur.*

* Fortè opere.

LIPS.

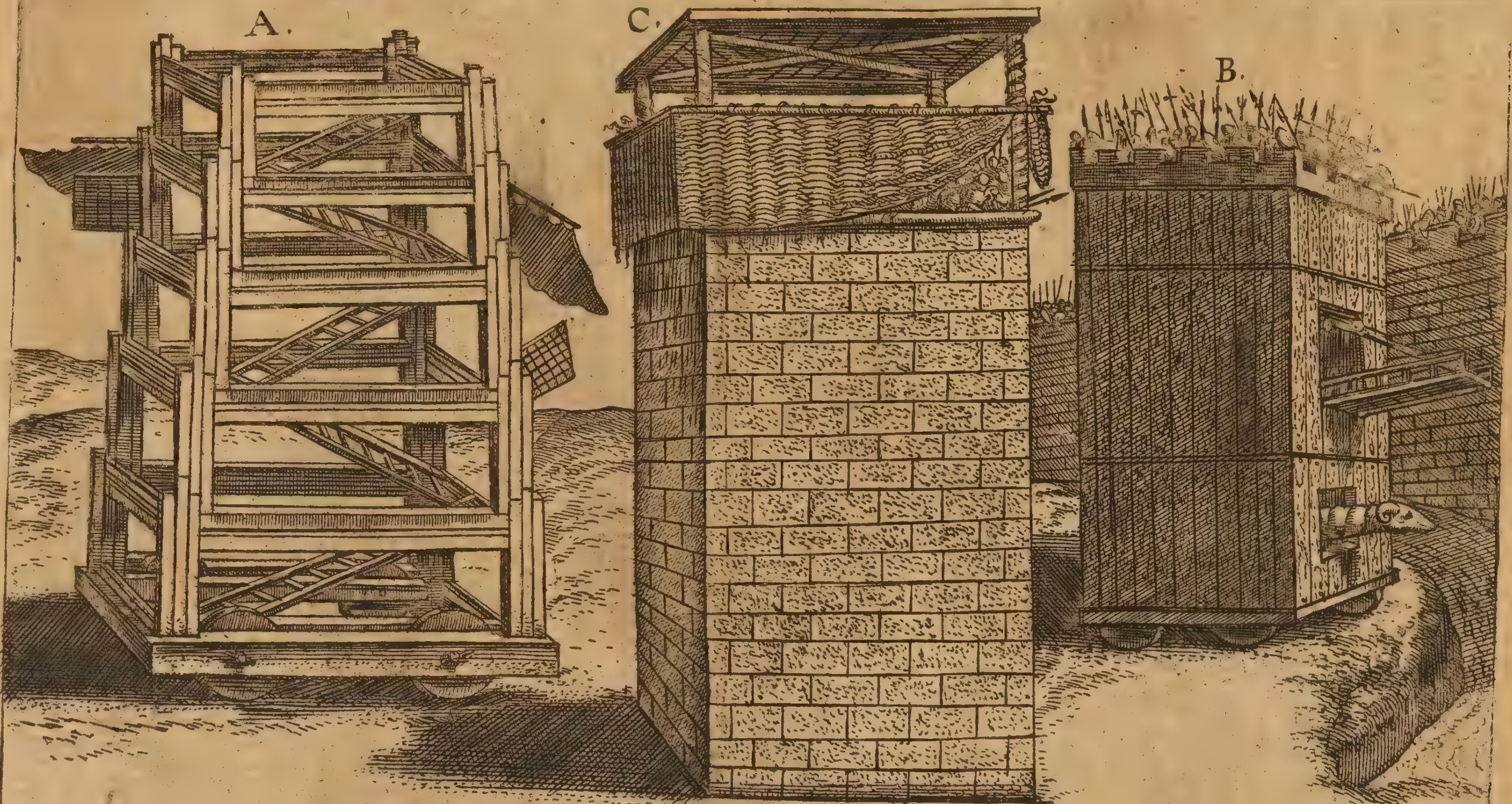
LIPS. O ſtili puritatem, & in compendio lucem! atque vtinam ſcriptor ille exſtet, vel in ſcribentium hodie exemplum! Sed de alumine tunc quidem nouum, poſteà, vt hæc talia, inueterauit. Atqui contra ignes noui generis Turrim Cæſar, aut eius miles, ad Maſſiliam ſtruxit. Cedo librum Furi, legantur. FVR. A me fiet, audi: II. Ciuil.

Eſt animaduerſum ab legionariis, qui dexteram partem operis adminiſtrabant, ex crebris hoſtium eruptionibus, magno ſibi eſſe præſidio poſſe, ſi pro caſtello ac receptaculo, turrim ex latere ſub muro feciſſent: quam primò ad repentinos incurſus humilem, paruamque fecerant. huc ſe referebant: hinc, ſi qua maior oppreſſerat vis, propugnabant: hinc ad repellendum & proſequendum hoſtem procurrebant. patebat hæc quoquouerſus pedes XXX. ſed parietum craſſitudo pedum V. poſtea verò, vt eſt rerum omnium magiſter vſus, hominum adhibita ſollertia, inuentum eſt, magno eſſe vſui poſſe, ſi hæc eſſet in altitudinem turris elata. id hac ratione perfectum eſt. vbi turris altitudo perducta eſt ad contabulationem; eamque in parietes inſtruxerunt, ita vt capita tignorum extrema parietum ſtructura tegerentur; ne quid emineret, vbi ignis hoſtium adhæreſceret. hanc inſuper contignationem, quantum tectum plutei & vinearum paſſum eſt, laterculo adſtruxerunt: ſupraque eum locum duo tigna tranſuerſa iniecerunt, non longè ab extremis parietibus, quibus ſuſpenderent eam contignationem, quæ turri tegumento eſſet futura: ſupraque ea tigna directò tranſuerſas trabes iniecerunt, eaſque aſſeribus religauerunt: has trabes paullò longiores atque eminentiores, quàm extremi parietes erant, effecerunt; vt eſſet, vbi tegumenta perpendere poſſent, ad defendendos ictus ac repellendos; dum inter eam contignationem parietes exſtruerentur: eamque contabulationem ſummam lateribus, lutoque conſtrauerunt, ne quid ignis hoſtium nocere poſſet: centoneſque inſuper iniecerunt; ne aut tela tormentis miſſa tabulationem perfringerent, aut ſaxa ex catapultis latericium diſcuterent. ſtorias autem ex funibus anchorariis tres in longitudinem parietum turris, latas IV. pedes fecerunt: eaſque ex III. partibus, quæ ad hoſtes vergebant, eminentibus trabibus circum turrem præpendentes religauerunt, quod vnum genus tegumenti aliis locis erant experti, nullo telo neque tormento tranſiici poſſe. vbi verò ea pars turris, quæ erat perfecta, tecta atque munita eſt ab omni ictu hoſtium; pluteos ad alia opera abduxerunt: turris tectum per ſe ipſum prehenſionibus ex contignatione prima ſuſpendere ac tollere cœperunt;

» *vbi, quantum ſtoriarum dimiſſio patiebatur, tantum eleuabant. Intra*
» *hæc tegumenta abditi atque muniti, parietes lateribus exſtruebant: rur-*
» *ſuſque aliâ prehenſione ad ædificandum ſibi locum expediebant: vbi tem-*
» *pus alterius contabulationis videbatur, tigna item vt primò tecta, ex-*
» *tremis lateribus inſtruebant, exque eâ contignatione rurſus ſummam*
» *contabulationem, ſtoriaſque eleuabant. ita tutò, ac ſine vllo vulnere* VI.
» *tabulata exſtruxerunt: feneſtraſque, quibus in locis viſum eſt, ad tor-*
» *menta mittenda in ſtruendo reliquerunt.*

Pluſcula verba ſunt, & in ſpeciem intricata: ſed vix quod moretur intendentem. De *Storeis* tamen moneo, vbi ſcribitur, *tres factas in longitudinem parietum, latas pedes quattuor*, perperam adhuc acceptum: ſed & vidi qui reſcribere vellet, & in numero mutare. Atqui res ſic habet. Storeę iſtæ è funibus anchorariis implexæ, fortes, ſolidæ, denſæ; tres fuêre, tot quot latera ſcilicet intuta ab hoſte. Nam tergo, nihil iis opus. Eæ longæ fuerũt, vti ipſi parietes, ſingulæ pedes xxx: latæ autem, nõ niſi *quaternos*. Optimâ ratione. cùm enim non niſi operariis ipſis opponerentur, & Turris latericia inferiùs ſuo robore ſe tegeret, profectò ſufficiebant *quattuor* illi pedes, ad homines tegendos, in opere neceſſariò ſe leuiter curuãtes. Addo & de *Prehenſionibus*, quas *Cochleas* aut *Præla* vulgò explicant, & eorum operâ ſubleuatũ volunt hoc tectum: nec abnuo commodè potuiſſe fieri, & hodie vſurpãt. Sed an *Prehenſionum* vox apta? liber Torrentij *prenſionum* pręfert: nec ſcio an faciam, *Preſſionum*. Preſſiones haud ineptè ad Præla & elationem referantur: & adſimiliter Cæſar idem ſcripſit, *Turres à cottidiano aggere expreſſas*. Sunt tamen & propriè *Preſſiones* Vitruuio, ὑπομόχλια: ſiue id quod Vectibus ſubiicitur, ad eleuandum. Videatur, an non & hîc ſimilis preſſio, & tum fulcra & deſtinæ quæ ſuſtentarent, tabulato inferiori nixæ. Iſta de Turribus. niſi etiam ex Nicetâ addo, Turres quaſdam complendis foſſis, & ad ſcanſionem fuiſſe. Narrat de Iohanne quodam, *eum Varuam opidum obſediſſe, & Machinam quadrilateram ſtruxiſſe, quæ latitudine æquaret foſſæ ſpatium, & altitudine ipſa mœnia. Eum deinde ſubiectis rotis ad foſſæ labrum admouiſſe, et deinde ſubuertiſſe atque in ipſam foſſam impuliſſe. Hanc autem vtrumque labrum ſub finem tetigiſſe; atque ita eâdem illâ vſos milites, & ad foſſam complendam, & ad mœnia ſcandenda, vice ſcalarum.*

DIALOG.

A. *Turris mobilis, cum gradibus ſuis ad tabulata ſingula, et oſtenſione velamentorum et tabularum ad latera, ex Herone.* B. *Turris Vegetij, cum ponte et Ariete.* C. *Turris latericia Caeſaris, cum funibus anchorarijs praependentibus, dum ſit opus. Tectum ſupernè, mobile.*

DIALOG. V.

Pontium pleraque ratio. Primùm Naualis, tum in Vtribus, in Cuppis: & Cæsaris in Rheno illustratus.

GRANDIORES iam Machinas dixi, Tormenta me vocant & exspectant. CAR. Ego reuoco, si pateris: & de *Pontibus* velim addi. Mentio eorum in Turribus, & Aggeribus: sed & in re militari, quàm sæpe intercurrunt? LIPS. Nego has esse *Machinas*. CAR. Aio, & ingenium certè sæpe habent; & Tacitus hoc nomine ipso appellat, IIII. Histor. *Machinas etiam, insolitum sibi, ausi* (de Germanis.) *nec vlla ipsis solertia, perfugæ captiuique docebant struere materias in modum pontis, mox subiectis rotis propellere.* LIPS. Rideo tuum acumen. Machinas istas in modum Pontium fuisse dicit, siue in vsum, vt per eas transirent in muros: non tamen simpliciter Pontes. Atque istæ non aliud, quàm velut Turres vno tabulato fuerunt. Sed tamen, quod dicis, tota res Pontium digna inspici, & pro copiâ à me fiet. Vulgatas notasque nunc eorum formas, quid opus adferri? scimus omnes: eligam rariores aliquot aut magis sepositas. inter eas hanc, quâ Romani sæpissimè vsi in fluminibus transmittendis, ponte è nauibus facto. Bella inuentio: & Eunapius scitissimè sic depingit, in Suidâ: Ζεύγνυται δὲ ῥωμαίοις ἀπονώτατα τῶν ποταμῶν τὰ ῥεύματα, ἅτε καὶ τοῦτο διὰ μελέτης ἀεὶ τοῖς στρατιώταις ὄν, καὶ ὥσπερ ἄλλο τι τῶν πολεμικῶν ἀσκούμενον, ἐπί τε ἴστρῳ, καὶ ῥήνῳ, καὶ εὐφράτῃ. Ἔστι δὲ ὁ τρόπος, οὐ γὰρ δὴ πάντας εἰδέναι οἶμαι, τοιόσδε. πλατεῖαι μέν εἰσιν αἱ νῆες δι' ὧν ὁ ποταμὸς ζεύγνυται. ἀνορμίζονται δὲ ὀλίγον ἄνω τοῦ ῥεύματος, ὑπὲρ τὸν μέλλοντα ζεύγνυσθαι τόπον. Ἐπειδὰν δὲ τὸ σημεῖον δοθῇ, ἀφιᾶσι μίαν πρώτην ναῦν φέρεσθαι κατὰ ῥοῦν πλησίον τῆς οἰκείας ὄχθης. ἐπειδὰν δὲ κατὰ τὸν ζευγνύμενον ἥκει τόπον, ἐμβάλλουσιν εἰς ῥεῦμα φορμὸν λίθων ἐμπεπλησμένον καλωδίῳ δήσαντες ὥσπερ ἄγκυραν. ἀφ' οὗ δεθεῖσα ἡ ναῦς πρὸς τῇ ὄχθῃ ἵσταται σανίσι καὶ ζεύγμασιν, ἅπερ ἄφθονα αὐτοῖς ἡ ναῦς φέρει. Καὶ παραχρῆμα μέχρι τῆς ἀποβάσεως καταστρώννυται. εἶτα ἄλλην ἀφιᾶσιν ὀλίγον ἀπ' ἐκείνης, καὶ ἄλλην ἀπ' ἐκείνης ἐς ἐπὶ τὴν ἀντιπέραν ὄχθην ἐλάσωσι τὸ ζεῦγμα. ἡ δὲ πρὸς τῇ πολεμίᾳ ναῦς καὶ πύργους ἐπ' αὐτῇ καὶ πυλίδα καὶ τοξότας καὶ καταπέλτας φέρει: *Romanis flumina pontibus facillimè iunguntur, & sine labore; vt in quo milites assiduè exercentur, & tanquam aliud militarium operum discunt, in Istro, Rheno, Euphrate. Est autem modus, quem non omnes scire opinor, iste. Latæ iacentesq; sunt naues, quibus fluuius iungitur. Sursum*

autem paullum in statione sunt, supra locum eum vbi põtem facturi sunt. Atq; vbi signum datum est, vnam solam è nauibus demittunt prono flumine ferri, iuxta suam et amicam ripam. Ea vbi ad locum iungendum et Ponti destinatum venerit; corbem plenum lapidibus in flumen iaciunt, alligatũ fune quodam, velut anchoram. quo nauis deuincta, iuxta ripam cõsistit, & sternitur tabulis tignisque, quæ adfatim ipsa nauis vehit. Et statim ita ad finem descensumque in terram vsque, constrata est. Deinde verò aliam demittunt, paullò ab ea remotam, aliamq; ab istâ, donec in aduersam ripam perduxerint pontem. Quæ autem hostili ripæ nauis obiacet, eâ & turres habet, et portulam, & sagittarios, et catapultas. Hæc ita Eunapius: & prorsus eadem Arrianus in rebus Alexandri, cùm ex occasione disserit de pontium hac iuncturâ. Ambigit quomodo Alexander Indum fluuium trãsmiserit, & quo genere pontis: nec proditum id ait: tamen *arbitrari se, vsum eo quo Romani Danubium aut Rhenum Celticum iunxerũt, ac Tigrim et Euphratem, quoties vsus fuit.* atque addit, me vertẽte, libro quinto: *Celerrima & expeditissima Romanis est pontiũ constructio in nauibus: quam ego pretium scriptionis censeo referre. Naues iis demittuntur, lapsu fluminis, dato signo: idq; non rectæ, sed ut solet in iis quæ inhibent, et à puppi remigãt. Istas autem deorsum ducit, vt par est, fluminis cursus: retinet verò & sistit remigium obnixum, donec aduersa facta sit loco designato. Atque ibi demittunt crates vimineas, formâ pyramidis plexas, idoneis lectisq; ad id lapidibus oppletas: demittunt autem à prorâ cuiusq; nauis, vt sic obfirment et teneant contra cursum. Simul autem vna nauium ita firmata fuerit; & alia iuxta illam, cum interuallo quantum opus videtur ad firmitatem eorum quæ insternuntur, pariter prorâ obuersâ in fluuij cursum statuitur. & in vtrisq; tigna statim in directum iniiciuntur, & tabulæ asseresq; transuersarij ad connectendum. Ita mox per ceteras naues opus procedit, quantæ opus sunt ad totum pontem. Vtrimque autem ad caput pontis gradus in terram depacti adiiciuntur, quò facilior equis iumentisq; sit ingressus, et simul vt quasi vinculum sint totius pontis. Breui porrò spatio totum opus absoluitur, & cum magno ardore ac tumultu, nec tamen decorũ et ordo abest. Adhortationes etiam per quamque nauim, & increpationes eorum qui segniùs munus obeunt, nihil impediunt aut tollunt, vel edictorum auditionem, vel operandi celeritatem. Atque hæc sunt, quæ Romanis iam ab antiquo vsitata.* Pulchra & vulgatissima olim ratio, & quam miror ab iis qui harum rerum

fuerunt, nondum hodie vulgatam. Verba altera cum alteris si confertis, quid opus luce meâ? quin clara sunt, & tota res partitè descripta. CAR. Haud negauerim. sed in rebus ipsis, aliquid est quod sistat. E nauibus pontes istos faciunt: vnde igitur eæ sic subitò, & ad manū? præsertim in hostili aliquo fluuio, vbi probabile est amotas. LIPS. Respondeo, dupliciter tunc paratas: siue ab ipsis, in ipso ibi loco; siue curribus prouidè iam aduectas. Quod ibi & subitario opere; mirari non conuenit, imò pro Romanis moribus id fuit. Nónne fabri in legionibus, & Præfectus fabrûm? nónne vulgò ipsi milites in tirocinio hęc discebant? nihil ambigimus. Et Eunapius hoc significat, cùm ait *milites assiduè in tali structurâ exercitos, & vt militare aliquod opus didicisse.* Struebant igitur ipsi rudes illas naues, siue alueos: quid quod & alias, quarum in mari vsus, operosiores? Certè Iulianæ naues, quibus Britanniam petiit, narrantur ab ipso (Commentario v.) *circiter sexcentæ, singulari militum studio instructæ.* Iterùm, idem *Labieno scribit, vt quamplurimas posset, iis legionibus, quæ sunt apud ipsum, naues instituat.* Itaq; tot manibus, incredibili celeritate hæc parabātur. Apud Cæsarem, I. Commentario, *reliquas copias Heluetiorum vt consequi posset, pontem in Arari faciendum curat*: additque, mirantibus Heluetiis, *vno die* eum factum. Simile in VIII. Commentario, cùm Gallos palus media seiūgeret à suis castris: ipse *pontibus palude constratâ, legiones traducit celeriter*, & inopinatò se iis sistens. Atque ea Romanorum diligētia fuit, sed veterum: posteriores fatiscere cœperunt & labare. Itaque curribus iam legas, vt dixi, hæc talia circumuecta. quod in nostrâ re apud Ammianum, lib. XXIIII. Iulianus Imperator *naues iussit exuri, præter minores duodecim; quas profututas pangendis pontibus, disposuit vehi carpentis.* In Vegetio autem, hoc de more iam scribitur, lib. III. cap. VII. *Commodius repertum est, vt monoxylos, hoc est paullò latiores scaphulas, ex singulis trabibus excauatas, carpentis secum portet exercitus, tabulatis pariter, & clauis ferreis præparatis. Ita absque morâ constructus pons, & funibus vinctus, lapidei arcus soliditatem præstat in tempore.* Benè & sollicitè omnia præparantur, naues, tabulæ, claui, funes: pro nouâ scilicet ignauiâ, quæ iam valebat. Nunc Carondelete, satisfeci? CAR. Satis, hac parte: aliud. Cur corbibus naues has firmant & ligant, non anchoris, vt solet? nam mihi de

corbibus

corbibus hoc nouum eſt. LIPS. Ab eâdem, opinor, cauſsâ, & jam dictâ. Omnia elegerunt, ipſis paranda: & tale in corbibus, quos facile è viminibus ſtruere, & ad vſum hunc aptare. Non ita in anchoris: circumferendæ fuiſſent, & vehendæ. Quid, quod ſolo aliquo iſtæ nō mordent, aut adhęrent; corbes in omni, boni vtileſq; ſunt? Potuit & hæc cauſſa eſſe. ac ſanè firmiter hæ tenebant ac ligabant, pyramidali eâ formâ ſic demiſſæ. Ideò enim tali, vt aquæ impetus minùs pelleret, & ab acumine illo ſenſim & facilè laberetur. Cui rei puto & moneo, minuētem tenuemque partem illam, contra aquam ſurſum iniectam; craſſam & grandiorem, deorſum, fune inibi alligato. CAR. Sed & tertiùm rogo. Si tam vulgatus, & *ab antiquo*, vt aiunt, ille pons; cur rara aut nulla eius mentio? LIPS. Rara fortaſſis, non tamen nulla. Pompeium lego, (in Flori lib. III. cap. V.) *ſtatim ponte nauibus facto, primum omnium Romanorum trāſiſſe Euphratem.* Habes clarè naualem hunc pontem: ſed & ſæpe tectè & celatim. vt cùm pontium in flumine mentio eſt, niſi aliter formantur, putamus accipiendos hos iſtos. An tamen origo non tam alta, nec longè vltra Pompeium? vix enim occaſio fuit Euphratem, Rhenum, Danubium, & maiora illa fluminum tranſmittendi. Ita ſi eſt; tum in Arriano antiquitas illa, aptè reſtringatur ad hoc ęui. Exemplum tamen, quod memini, & velut imaginem aut initium huiuſce pontis, in Hirtij de bello Hiſpanienſi habes. vbi *Cæſar, cùm ad flumen Bætim veniſſet, neque propter altitudinem fluminis tranſire poſſet, lapidibus corbes plenos demiſit. ita inſuper ponte facto, copias tripartitò traduxit.* Egregium inuētum: & corbes illi cùm lapides in ſtrue coërceant, ne diffluant; ipſi lapides pondere hæreant & ſiſtant: in facili eſt, ſtatim pontem ſtruere, tignis tabuliſque ſuperiectis. Sed hoc locum non habeat in altiore flumine, puta Rheno, Danubio: ideoq; corbes iſti ingenioſè aliò aptati & verſi, ad naues ſcilicet firmandas aſtringendaſque. Naualem autem pontem in Traiani columnâ oculis vſurpare eſt, ſuper Danubium: ſuper ipſum Rhenum, ſtruxit Alexāder Seuerus Imp. Herodiano breuiter (vt in re notâ) narrante: τόν τε ποταμὸν ναυσὶ διαλαμβάνων, ὡς πρὸς ἀλλήλας συνδεθεισῶν, γεφυρωθέντα, εὐμαρῆ τὴν διάβασιν τοῖς στρατιώταις παρέξειν ᾤετο: *Fluuium ipſum nauibus amplectens, & inter ſe eas vinciens, ponte ita facto, putabat facilem tranſitum militibus præbiturum.* Hęc ſeria & in pon-

in pontibus transitio: aliâs, & nauibus singulis transibant, iisq; sępe leuioribus, & verè nauicellis. Cæsar Sicorim flumen in Hispaniâ sic transmisit (ipse narrat 1. Ciuil.) nauesq; huius generis à militibus fieri iussit: *Carinæ primùm ac statumina ex leuiore materiâ fiebant, reliquum corpus nauium viminibus contextum, coriis integebatur: has perfectas, carris iunctis deuehit noctu, militesque his nauibus flumen transportat.* Sed nec tuta, nec ex dignitate satis ea transuectio est: ideò & nocte patrata. De eâ sic Lucanus:

Primùm cana salix madefacto vimine paruam
Texitur in puppim, cæsos induta iuuencos,
Vectoris patiens, tumidum superemicat amnem.

Imitatus id Saluidienus, bello Siculo, in Pompeium (notat Dio Cassius:) sed parùm feliciter, turbido illo freto. At Hispani, ritu gentico, leuiore etiam operâ; & inflatis vtribus incumbentes, solent tranare. Passim exempla. quod & Romani interim fecêre. certè Cæsar, de quo Suetonius: *Si flumina morarentur, nando traiiciens, vel innixus inflatis vtribus, persæpe nuncios de se præuênit.* Cui rei exemplum vel ab Hispanis, vel à Græcis: nam & hi vsi: Arrianus de Alexandro, Istrum traiiciente, libro 1. Τὰς δὲ διφθέρας, ὑφ' αἷς ἐσκήνουν, τῆς κάρφης πληρώσας, καὶ ὅσα μονόξυλα πλοῖα συναγαγὼν, διαβίβαζεν ἐπ' αὐτῶν τῆς στρατιᾶς ὅσοις δυνατὸν ἦν ἐν τῷ τοιῷδε τρόπῳ: *Pelles accipiens* (Alexander) *sub quibus tetenderant, easque stramento farciens, sed & lintres quotquot ibi erant colligens, in iis quantas copias potuit traiecit, in tali apparatu.* Idem iterùm lib. III. de Oxo amne ab eodem traiecto: Συναγαγὼν τὰς διφθέρας, ὑφ' αἷς ἐσκήνουν οἱ στρατιῶται, φορυτοῦ ἐμπλῆσαι ἐκέλευσεν, ὡς ξηροτάτε, καὶ καταδῆσαί τε καὶ συρράψαι ἀκριβῶς, τοῦ μὴ ἐνδύεσθαι ἐς αὐτὰς τοῦ ὕδατος: *Colligens pelles, sub quibus milites egerant, stramentis aut & sarmentis quàm maximè aridis eas impleri iussit, & cùm curâ ligari & consui, ne aquam possent admittere.* In eâdem re Curtius: *Vtres quam plurimos, stramentis refertos, diuidit. his incubantes tranauêre amnem.* Vtrumuis huic rei, & stramenta, & arida sarmenta: quod item in Nicetâ de Scytharum moribus: Σχεδιάζει δὲ τοῖς σκύθαις τοῦ ποταμοῦ τὴν διάβασιν κάρφης πλήρης διφθέρα, λίαν ἐς τὸ ἀκριβὲς σύρραφος, ὡς μηδὲ βραχὺ λιβάδιον ἐπεισρέειν ἔσωθεν: *Facilem transitum fluminis Scythis præbet, pellis stramentis repleta: eaque ita curiosè compacta, vt nec guttula aquæ penetret.* Tum addit, *Solitos inscendere hunc vtrem, et equo ante se acto, eiusq; caudâ pro velo vsos, Istrum aliaq; flumina transmittere.*

Quin & pontem ex iunctis his vtribus fieri posse, docuit apud Xenophōtem Rhodius quispiam, cùm victrix illa manus Græcorum, insequentibus Persis, ad Pigretem amnem constitisset. Locus est in III. Anabaseos: *Vtribus, aiebat, ad bis mille opus habebo, quas facile adipisci è capris, ouibus, bobus, asinis qui castra hæc sequuntur. Funibus etiam, ad vinciendum; sed & hos iumenta vestra sagmaria satis dederint. Vtribus autem iunctis, lapides iis appendam, quos velut anchoras demittam. Denique toti operi sarmenta cratesque iniiciam, & terram supersternam. Vtris autem quisque duos viros facilè feret, ne mergi vos arbitremini; contra lapsum autem, terra & sarmenta valebunt.* Hæc ille vir ingeniosè, ipso Xenophonte laudante, etsi Græci tunc non vsi, metu hostium in aduersâ ripâ. Sed vsi posteà simili iuncturâ Romani, & *Ascogefrum* dixerunt voce Græcâ, quasi *pontem vtrinum:* quem libellus post Notitiam imperij aperit, & deformat: cuius verba, quia pluscula, abstineo nunc dare. Sed traiecerunt tali ponte iamantè Romani, sub Iouiano Principe, Tigrim fluuium, si Zosimo credam lib. III: conati sunt magis, quam perfecerunt, si Ammiano. Sic enim iste libro XXV. *Vtribus è cæsorum animalium coriis coagmentare pōtem architecti promittebant*: sed addit, *vanis conatibus id agitatum.* etsi quidam seorsim vtribus insidentes, posteà transiuere. Commentum simile in eodem scriptore, sed paullò diuersum, libro XXX. de Armeniorum rege fugitiuo: qui *lectulos in villis repertos, binis vtribus suffulciens, quibus singuli proceres insidentes, & regulus ipse, iumenta trahentes*, Euphratem transmisêre. Sed vsi ad hanc rem & cuppis interdum, siue inanibus vasis. In Lucano, lib. IIII.

Namque ratem vacuæ sustentant vndique cuppæ,
Quarum porrectis series constricta catenis,
Ordinibus geminis obliquas excipit alnos.

Quod ipsum Maximino Imp. factum ad Aquileiam, Herodianus vos docebit libro octauo. Satis de Pontibus. ORAN. Ludis. LIPS. Tu me. ORAN. Ludis, inquam: & nobilem illum scilicet Iulianum pontem, in Rheno structum, nec nominare tibi animus, aut memoria est? LIPS. Memoria, sed non animus. quid enim opus? summates viri ante me in hac curâ fuerūt: Turnebus, Hotomannus, Buteo, ipse Cæsar Scaliger: quid in scænâ hac post eos specter? LAMPS. At nobis placet. & clariùs aut

firmiùs fortaſſe aliquid, quàm ſinguli illi, dices. FVR. Quid, quod promiſiſti? LIPS. Nunquam factum. FVR. Imò iamnunc, cùm pontes in *Nauibus* ſtruebas, *Vtribus*, *Cuppis*, *Sublicis*. Vbi ergo aliter ſubliceus? LIPS. Vincitis, habete. —— *χαλεπὸν γὰρ ἐρυκακέειν ἕνα πολλάς. Ait Cæſar:

**Difficile eſt vnum contendere multis.*

Cæſar his de cauſſis Rhenum tranſire decreuerat: ſed nauibus tranſi-
,, *re, neque ſatis tutum eſſe arbitrabatur, neque ſuæ neque populi Romani*
,, *dignitatis eſſe ſtatuebat. Itaque etſi ſumma difficultas faciundi pontis*
,, *proponebatur, propter latitudinem, rapiditatem, altitudinemque flumi-*
,, *nis: tamen id ſibi contendendum exiſtimabat. Rationem igitur pontis*
,, *hanc inſtituit. Tigna bina ſeſquipedalia, paullum ab imo præacuta, di-*
,, *menſa ad altitudinem fluminis, interuallo pedum duorum inter ſe iun-*
gebat. Hæc cum machinationibus immiſſa in flumen defixerat, fiſtucíſq;*
*adegerat, non ſublicæ modo directa ad perpendiculum, ſed *prona ac fa-*
ſtigiata, vt ſecundùm naturam fluminis procumberent. His item con-
*traria duo ad eumdem modum *iuncta, interuallo pedum quadragenûm,*
ab inferiore parte, contra vim atque impetum fluminis conuerſa ſtatue-
,, *bat. Hæc vtraque, bipedalibus trabibus immiſſis, quantum eorum tigno-*
,, *rum iunctura diſtabat, binis vtrimque fibulis ab extremâ parte diſti-*
,, *nebantur. quibus diſcluſis, atque in contrariam partem reuinctis, tanta*
,, *erat operis firmitudo atque ea rerum natura, vt quo maior vis aquæ ſe-*
,, *ſe incitauiſſet, hoc arctiùs illigata tenerentur. Hæc directâ materiâ inie-*
,, *ctâ contexebantur, ac longuriis cratibuſq; conſternebantur. ac nihilo ſe-*
,, *ciùs ſublicæ ad inferiorem partem fluminis obliquæ adigebantur, quæ*
,, *pro ariete ſubiectæ & cum omni opere coniunctæ vim fluminis excipe-*
,, *rent. & aliæ item ſuprà pontem mediocri ſpatio; vt ſi arborum trunci*
,, *ſiue naues deiiciēdi operis cauſſâ eſſent à barbaris miſſæ, his defenſoribus*
,, *earum rerum vis minueretur, neu ponti nocerent. Diebus decem, quibus*
,, *materia cœpta erat comportari, omni opere effecto, exercitus traducitur.*

*Quidam libri, *demiſſa.*
*Fuluij cod. *pronè ac faſtigiatè.*
*Idem *diiuncta.*

Cæſaris verba habetis: luſtremus. Ait: *Nauibus tranſire non arbitrabatur ſatis tutum, neque ſuæ, aut populi Romani, dignitatis.*] Cauſſa duplex facti pontis, Securitas & Dignitas. Et ſanè ſingillatim nauibus cùm tranſitur, & hoſtis facilè impediat, aut partem excipiat: nec dignitatem etiam habet, quia furtim & clàm ferè tranſitur. Tale Tacitus, de Germanico, I I. Annal. *Cæſar, niſi pontibus præſidiiſque impoſitis, dare in diſcrimen legiones; haud Imperatorium ratus.* Ait: *Etſi ſumma difficultas faciendi pontis proponebatur.*]

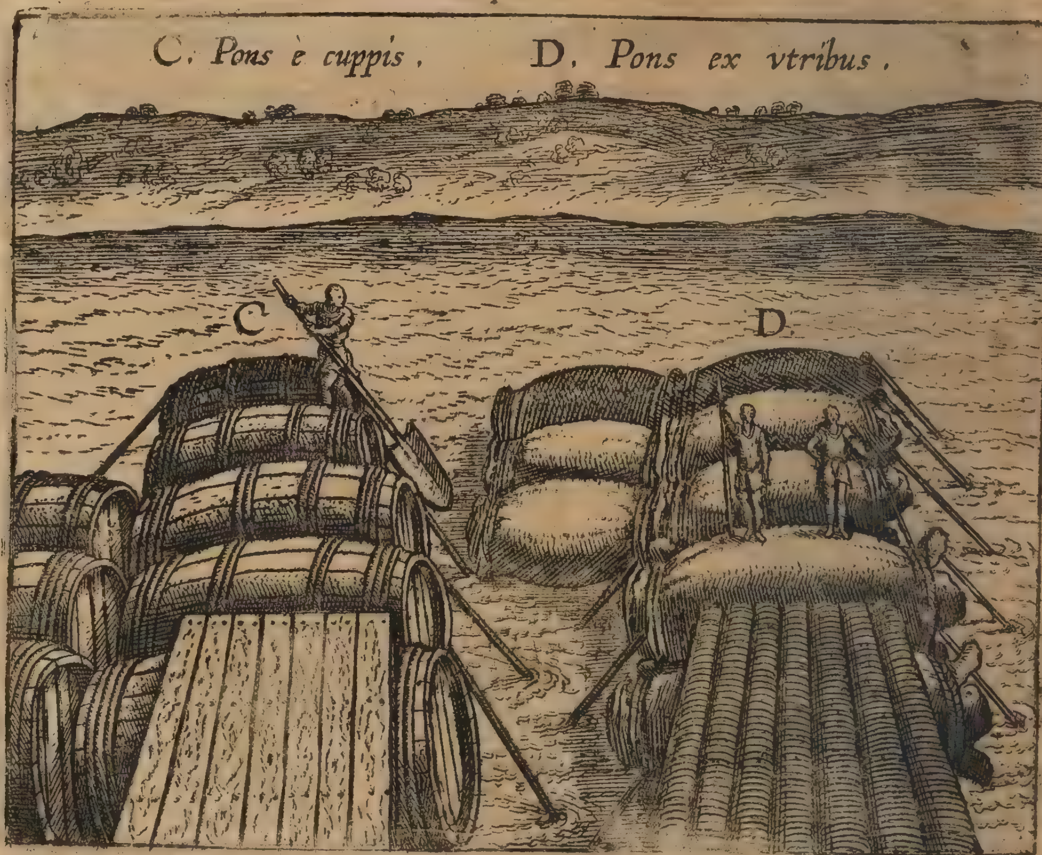
batur.] Ob altitudinem fluuij, latitudinem, violentiam. Et hercules hodie si faciendum; valde, credo, cunctemur. Sed Cæsar, hîc Cęsar; & quæ per naturam fieri non posse videbantur, industriâ aut constantiâ perfecit. Struere cœpit: sed an non flumimine priùs auerso aliquantum, & sic minuto? Non dicit ipse: solent tamen Romani, & valdè è ré fuisset. Ita idem Cæsar, cùm Pompeium ad Dyrrachium obsideret; aquæ inopiâ eum pressurus, *omnia flumina, atque omnes riuos qui ad mare pertinebant, aut auerterat, aut magnis operibus obstruxerat.* Idem in Hispaniâ, *Continuato diem noctemque opere in flumine auertendo, eò iam rem deduxerat, vt equites possent atque auderent flumen transire.* Itaque tale aliquid mitigando & maturando operi hîc factum, vt non assero, ita leuiter subiicio, & pono. Ait: *Tigna bina sesquipedalia.*] Crassa hæc tigna, & capiendum æqualiter, & in omni latere, sic fuisse. Ambitus igitur *sex pedum.* Sanè opus robore, quia hæc & flumen excipiebant, & ferre totum pontem debebant. Ait: *Paullùm ab imo præacuta.*] An ferro præfixo? quidam sic imaginantur & pingunt; sed imaginantur & simplicius è* ligno mucronem sic fuisse. Ait: *Dimensa ad altitudinem fluminis.*] Mensurâ quidem variâ, vti flumē in medio aut circa ripas variabat. Nec ea mens, quam Cardanus effingit, quasi non altiora fecerit, quàm ipsum summum flumen, æquâ cum aquis superficie: non: sed vt dixi, dimensio ad fundum spectat. Quis etiam ambigit, quin surrexerint paullùm extra flumen, ad reliquam fabricam capiendam: tum etiam in casum, si flumen fortè creuisset? Ego verò quinos aut quaternos pedes eminuisse, nihil dubito. *Fistucisque adegerat.*] Quid Fistucæ & Fistucatio, vel ex Vitruuio diu notum, & palustres aut admaritimi populi, hodieque in ædificando & fundando, assiduè vtuntur. Ait: *Prona & fastigiata.*] Hoc caput & arx inuentiunculæ est, & fabricæ Iulianæ. In istâ sibi placet, & satis explicat, iis quidem qui non sunt nubilâ aut varâ mente. Tigna, inquit, non recta demissa, vt in sublicis pontium vulgò solet: sed duo prona & decumbentia secundùm flumen; duo tum altera opposita, item iacētia & inclinantia, sed situ contrario, in aduersum flumen. Interuallum autem inter opposita hæc tigna, facit *quadragenûm pedum, ab inferiore parte*: quod est in fundo, & vbi defigebantur. Certum autem, cùm sic infernè diuaricabant,

*Siquis volet, prausto.

uaricabant, capita minùs paullò inter se abstitisse. Quantum igitur hoc spatij? Cæsar siluit; sed putet aliquis *ἀναλόγως triginta pedum*, aut paullum infrà: atque eadem ista latitudo iniecti pontis. Pergit: *Hæc vtraque bipedalibus trabibus immißis.*] Tigna illa bina ibant per spatium fluminis, quantum à ripâ ad ripam erat: sed quid in trãsuerso deinde, & latitudine pontis? *Trabes*, inquit, *bipedales immissæ*, inter ipsa bina tigna: bipedales, inquam, quantum scilicet interuallum inter tigna. Erant igitur hæ transuersariæ trabes, fundamentum mox & velut solum supremi pontis, cui leuior materia iniecta. Pergit, *binis vtrimque fibulis ea tigna distenta*]. Quod sentẽtiam habet, tigna illa inclinata, distenta fuisse & obfirmata binis fibulis, in capite vtroque immissę trabis. Sed quid *Fibulæ*? quod Scaligero rectè visum, taleæ, & velut ligneæ (sic appellem) anchoræ, immissæ ad ligandum. Vitruuius: *Vtræque muri frontes inter se, quẽadmodum fibulis, his taleis colligatæ.* Idem alibi: *Tigna tria à capite fibulâ coniuncta, & in imo diuaricata*: etsi & alia ea fibula esse potuit, non nego. Ergo in Cæsare, *vtrimque binæ fibulæ*, sunto taleæ duæ duræ, firmæ, in caput quodque trabis immissæ. Duæ, inquam: interior vna, & altera exterior, ob caussam mox dicendam. Quid autem *Distineri*? validè teneri, vt *distringi.* aut etiam seorsim teneri & abiungi, ne coirent; sed & ne abirent, duplici illo nexu. Ordo verborum Iulij: *Vtraque tigna, immissis trabibus distinebantur*: quomodo? *binis vtrimque fibulis ab extremâ parte.* Pergit iam porrò: *Quibus disclusis, atque in contrariam partem reuinctis.*] Tignis nẽpe extrorsum & introrsum clausis: tum & parte alterâ pariter reuinctis. Et statim: *Ea erat rerum natura, vt quò maior aquæ vis.*] Planè rerũ natura. & vult ex nexu illo & renexu fibularum consequi, vt trabs immissa contineat tigna, nec sinat sursum aut deorsum inclinare. Vt athletæ brachiis capitibusq; iunguntur, pedibus absistunt, & ita se firmant contra lapsum: simile in hac pronitate tignorum, & mox reuinctione. Cogitandum autem, quod Cæsar de duobus tignis dixit: idem fuisse in aliis, & totum opus per iuga quędam, cum interuallo medio (vt in fornicibus arcubusque pontium) iuisse. Hoc miror, interuallum id non expressum, cùm cetera curiosè & minutè exsequatur. Fuit, cùm incideret bina tigna in ordinem sic iuisse nullo interuallo: quod firmum sanè opus sit, sed laboris

laboris & materiæ multæ; tum etiam fluuius fortaſſe nimis ſic coërcitus & clauſus. Additur: *Hæc directâ materie iniectâ contexebantur.*] Directâ nempe, in longitudinem pôtis; & quia transuerſariis illis trabibus tigna hæc iniecta. quæ ipſa, capita trabium in iuſto interuallo ſuo retinebant & ſiſtebant. Super hęc tigna autem iterùm leuiores longurij aut perticæ, atque ij viminibus intexti: an & terra ac ceſpes ſuper vimina? nihil abſonum ſit, imò pro Romano more. Amplius: *Sublicæ ad inferiorem partem fluminis obliquæ adigebantur.*] Duplex poteſt eſſe ſententia. vel vt in ſuperiore pontis parte ſiue & fluminis, ſublicæ iſtæ fuerint; ſed eæ obliquæ & verſæ ad *partem fluminis inferiorem*, vt loquitur, ſiue quà flumen ibat & deuergebat. Eo ſenſu, iungeñdum illud *obliquæ* cum *parte inferiore:* non autem, vt ipſæ Sublicæ *adactæ ad inferiorem partem.* Hotomannus in eo turbat, & reſcribendum ideò, *ad ſuperiorem partem* cenſet. Nihil opus. Sed ſententia altera eſſe poſſit, Sublicas illas reuera poſitas inferiori parte, & obliquas adactas contra flumen. quo fine? vt velut ſiſterent & fulcirent pontem ab impetu fortaſſe laborantem. Atque eò facere videatur, quòd cum reliquo opere eas iungit, vt ſolet in fulcimentis. Tamen quia dicit *vim fluminis excepiſſe*; videndum, an non prior ſententia verior, magiſque ex operis vſu. Addit: *Quæ pro ariete ſubiectæ.*] Hoc iterùm magis pro alterâ ſententiâ, quia *ſubiectas* dicit, & pro *Ariete.* Sed vocem tamen *Arietis*, hoc ſenſu non ego, non alius fortaſſe lêgit: etſi haud inepta ſit pro imagine arietis ſubſilientis & ſe attollentis. Nónne in ſimili ſenſu & *Capreoli?* Libri ſcripti ferè, *pro pariete:* nec capio. Addit: *Aliæ item ſupra pontem.*] An non hoc quoque inclinet, illas igitur fuiſſe infra pontem? ſed inclinet; non cogat. Atque has remouet à ponte *mediocri ſpatio*: vt non probem, qui nobis depingunt vallum ſeptumque contiguum, in V. litteræ formam, ſiue in trigonum, antepactum. Fit ſanè hodie, & vtiliter, ſcio: ſed an ideò neceſſariò ita Cæſar? Imò verba contrà eunt. Eſto igitur potiùs ordo ſimplex aut duplex tignorum, quæ depacta in flumen, eo fine quem hîc dicit, nempe ad ligna, truncos, naues, & ſiquid aliud turbando operi immitteretur, ſiſtendum & retinendum: vt ſpatium deinde eſſet ad deducendum & amoliendum. Iccircò *Defenſores* appoſitè Cæſar dixit: & Plu-

tarchus hoc exprimens, προβόλους. E quo item notandum, mirabile hoc opus fuisse, & vt ait, *fide omni maius*, præsertim sic celeriter *in decem diebus effectum.* CAROND. In decem diebus? certè mirum laudandumque. At ego in fidis Chronicis lego: *Carolum Magnum, pontem item ligneum, ad Moguntiacum struxisse: longum passus quingentos: sed ingenti labore, &* DECEM ANNORVM *spatio.* LIPS. Vide æuum æuo, homo homini quid intersit. Sanè nostra hæc ætas rara eiusmodi exempla vidit, cùm carpere aut deprimere, imò & non credere hæc talia malumus, quàm imitari. Eò tu laudabilior ALEXANDER FARNESI, magne Dux, qui Scaldim nostrum superbo ponte iunxisti: & eo opere pulcherrimam vrbium Regi & corpori suo reddidisti, à quo vtroque per turbas malè erat diuulsa. Macte animi. posteritas te dicet & mirabitur, tunc cùm inuidiâ remotâ, glorię tuæ sol per nebulas istas emicabit & perrumpet.

I. LI-

Pons Esnapy et Arriani

E, Pons Cæsaris, eius partes 1. Tigna sesquipedalia in flumen dimissa. 2. Bipedales trabes immissæ. 3. Fibulæ binæ. 4. Sublicæ obliquæ, et cum opere unctæ. 5. Defensores. 6. Directa materia ad consternendum.

I. LIPSI POLIORCETICΩN SIVE DE MACHINIS, TORMENTIS, TELIS, LIBRI III.

DIALOGISMVS I.

De Ariete dissertio. quotuplex ille, & qualis in quoque genere. De Helepoli, & Terebrâ breuiter.

DIV nos Machinæ tenuerunt, neque nego me fatigari. Vicarium ſermonis huius ſpecto. CAR. Quis poſſit? aut quem illum? LIPS. Deſignabo, ſi admittitis, & omnium calculis aptum. CAR. Facito, ego quidem voto tuo ſubſigno. BILL. Nos alij. fiat: Lipſius interiungat & quieſcat. LIPS Debeo benignitati huic gratiam. age ergo, tu Orane exſurge. ORAN. Quid facturus? LIPS. De *Ariete* dicturus. Tormenta enim nunc ſequuntur: & inter ea præeat iſte, tum *Catapultæ* excipiant, & *Balliſtæ*. ORAN. Cur autem ego electus, aut idoneus? LIPS. Nemo magis. Totum diem in me arietaſti: noſti vſum & artem. ORAN. O te pænè dixerim, *διπλοῦν κάππα! ita iram recondis? LIPS. Et vindictam quoque: Domitianum vides. Extra iocum, ſubleua, & meam vicem de *Ariete* dicas. ORAN. Veruex ego, ſi fecero. LIPS. Imò niſi feceris. vos omnes appello, compellite. BILL. Oranus faciat. OMNES, OMNES. ORAN. Certè compellor. ſed extemporaneus hic erit ſermo, nec pro tuâ, Lipſi, diligentiâ aut curâ. Tu tamen atque iſti, date manum alibi hærenti, atque attollite labantem. Arietis origo vetus, ſed parùm certa: cùm pars ad Græcos & Epeum referant, inter quos Plinius: *Equum, qui nunc Aries dicitur in muralibus machinis, Epeum inueniſſe ad Troiam*: pars ad Tyrios ſiue Carthaginienſes, inter quos Vitruuius: *Primùm ad oppugnationes Aries ſic inuentus eſſe memoratur.*

*Id eſt, κακόν: malum

ratur. Carthaginienses ad Gades oppugnandas castra posuerunt. cùm autem castellum antè cepissent, id demoliri sunt conati. posteaquam non habuerunt ad demolitionem ferramenta; sumpserunt tignum, idque manibus sustinentes, capiteq; eius summum murum continenter pulsantes, summos lapidum ordines deiiciebant, & ita gradatim ex ordine totam munitionem dissipauerunt. Ego, si quis arbitrum capiat, Vitruuio magis, quàm Plinio accedam. Si enim Græcorum res, & iam inde à Troiano bello: cur Homerus non meminit, ille fons & thesaurus rerum artiumque? cur multis sæculis nemo posteà? nec probabile est, rem tam præsentanei vsus, semel repertam, subitò deperisse. BILL. Imò rem dicito. quid opus vel à Pœnis petere, quod ipsa vbique ratio, & pænè natura commonstrat? Certè qui impetum facere in fores aut obiectum aliquid vult, cubito id facit, aut pedis impulsu. Ab eo exemplo, tignum in auxilium assumptum: & nostri proterui aut ebrioli, in foribus perfringendis, cottidie vsurpant. ORAN. Haud abnuerim à naturæ ductu esse: sed alibi tamen initium. Vbicumq; autem, sic dixere, à similitudine & reciprocatione ictus arietini. Dixit deterior ætas *Carcamusas*, opinor à sono. In obsidione Parisiensi Abbo:

Arrietes, Carcamusas vulgò resonatos.

Eadem autem sequens, etiam *Caucrum*, nescio an à similitudine aliquâ fabricæ, aut quia identidem retrò iret. Sed Aries iste non vniformis aut simplex, triplicem reperio. Est *Rudis*, & à primâ inuentione: quem manibus lacertisque validi homines sustinent, & agunt. Talis in columnâ Traiani sic pictus exstat, & Daci eo vtuntur. Possit huc duci Lucani illud, apud quem miles iactat libro I.

Tu quoscumque voles in planum effundere muros,
His Aries actus disperget saxa lacertis.

Et hoc Sidonij:

Nec Pharij nunc regna precor, nec vt hisce lacertis
Frangat Hydaspæas Aries impactus Erithras.

Lacertorum vtrobique mentio: etsi ij quoque in *Composito* Ariete adhibiti, de quo addo. *Compositus* enim mihi est, qui trabem quoque alteram iungit & statuit, à quâ pendulus vi maiore, conatu leuiore, libratur. Hunc quoque Pœnis suis Tertullianus

primitùs

primitùs repertum asserit. & *Arietem* (inquit libro de Pallio) *nemini adhuc libratum, illa dicitur Carthago, studiis asperrima belli, prima omnium armasse in oscillum penduli impetus, commenta vim tormenti de bile pecoris capite vindicantis.* Cùm enim oscillationem ei tribuit, manifestè Compositum hunc demonstrat. Sed & Vitruuius idem cum eo. qui vult statim à rudi illâ inuentione, *Fabrum quendam Tyrium, nomine Pephasmenon, hac ratione inductum, malo statuto alterum ex eo vti trutinam suspendisse, & reducendo & impellendo vehementibus plagis Gaditanorum murum deiecisse.* Hic in plurimo vsu, & inter Romanorum opera ex professo Iosephus Flauius descripsit, tertio excidij: *Est*, inquit, *Aries trabs prægrandis, quæ malum nauis adsimilat. Is solidatur in capite graui ferro, in arietis formam, vnde & nomen adsumpsit. Dependet medius, funibus suspensus ex aliâ trabe, velut trutina; quæ trabs tignis vtrimque firmis munita est & fulta. Repulsus porrò magnâ virorum manu retrorsum, iisdemque antrorsum statim & cum impetu reflectentibus, quatit muros prominulo ferro. Neque est vlla turris tam valida, aut mœnia tam lata, quæ, vt primas maximè plagas tulerint, sustinere & subsistere aßiduas eas possint.* Hæc Iosephus. nec pigebit per verba eius ambulare, & lucem aut fidem iis dare, Lipsij mei exemplo. Ait: *Trabs prægrandis, quæ malum nauis adsimilat.*] Imò ex ipsis malis nauium interdum lecta & adsumpta. In Agellio, libro I. cap. XIII. *P. Crassus, cùm opus esset firmâ ac procerâ trabe quâ Arietem faceret, scripsit ad magistrum architectona Moleatensium, vti ex duobus malis, quos apud eos vidisset, vter maior eßet, eum mittendum curaret.* Ammianus materiem genusque arboris etiam distinguit, libro XXIII. *Eligitur abies vel ornus excelsa.* Sanè excelsa, & Plutarchus inter Antonij machinas, bello Parthico, memorat *Arietem longitudine pedum* LXXX. At Vitruuius ac Græci, formant & *pedum* CVI. imò & CXX. quos ex vno ligno fuisse vix putem. Porrò hæc prima Iosephi, Hegesippus laxè ita reddit: *Magnitudo arboris, in modum mali naualis, quem non ventorum procella, non velorum sinus flectant.* Pergit Iosephus: *Graui ferro, in arietis formam.*] Ita & Ammianus: *Cuius summitas duro ferro concluditur & prolixo, arietis efficiens prominulam speciem, quæ forma huic machinamento vocabulum indidit.* Hegesippus diffusiùs: *Nomen hoc species dedit. eò quòd validæ*

ac no-

ac nodosæ arboris caput ferro vestitur, & quòd vt frons arietis prætenditur, quæ obductis laminis turgescit & prominet: è cuius medio, quasi cornu procedit ferri solidioris. Notate. primùm, caput arboris ferro tegitur, & adfigitur laminis paullò longius: antrorsus in acumen producitur, quod *Cornu* Hegesippus dixit. Nec enim aliter verba eius capienda censeo, neque res fuit. Ammianus alibi, hoc *Acumen* vocat: *Vicit* (inquit libro x x. *omne prohibendi commentum acumen Arietis, coagmenta fodiens lapidum* Atque is finis & opus præcipuum Arietis fuit, cùm grandiores firmioresque lapides, more prisco, muris inderentur; iuncturas penetrare ac findere, & lapides emoliri. Lucanus:

——nunc Aries suspenso fortior ictu
Incussus, densi compagem soluere muri
Tentat, & impositis vnum subducere saxis.

Hoc acumen & ferrum, ἐμβολὴν siue *Rostrum* etiam Græci dixere, notante Suidâ: & fuit interdum trifidum, quadrifidum in mucrone, vti solent nauium rostra. Iidem communiùs & κεφαλὴν siue *caput*, sicut Latini. In Iosepho libro I I I. historiola huic rei est: *Quidam*, inquit, *Iudæus Eleazarus nomine, periculum imminens ab Ariete iam admoto muris videns, lapidem prægrandem ita violentè iecit, vt caput machinæ diffringeret* (ὥστε ἀπορρᾶξαι τὴν κεφαλὴν τῦ μηχανήματ☉:) *quod cùm vidisset, descendit etiam de muris, & magno stupore hostium, id secum in mœnia tulerat; nisi quòd quinque sagittis confixus, vnà cum ipso capite iterum decidit.* Quod ita legendum exaudiendumque est, non vt totum caput (graue id fuit) sed decussam anteriorem eius partem, tulerit sic raptim in vrbem. Addit Iosephus: *Dependet medius, funibus suspensus ex aliâ trabe.*] Quæ sic Hegesippus: *Ea arbor suspensa funibus, ad superiora atque robusta arborum nexis, multorum manu validè in murum impellebatur.* Sed mutat à Iosepho, quòd ab *arboribus* nectit, ille ab vnâ arbore: sensus tamen est, vel ab vnâ mediâ transuersaque arbore pependisse, quam duæ aliæ sustinerent, vt in Iugo aut Patibulo: siue & à duabus reclinatis, & vtroque capite coniunctis. Quod dicere Ammianus ita videatur: *Suspensa vtrimque transuersis asseribus, & ferratis quasi ex lance vinculis trabis alterius continetur.* Vbi *ferratis* etiam vinculis, siue catenis eum nectit: at *funes* tamen Iosephus & Hegesippus dixêre: sed quid

quid vetat ad firmitudinem catenas etiam fuisse? Has trabes & ligaturam Lucanus intellexit:

——nunc coniunctas adstringere nodis
Instabat ferroque trabes, quo frangeret altos
Portarum postes, quateretque morantia claustra.

An non eamdem Ammianus, libro XX. dum scribit *Arietem vetustum, dissolutum fuisse, vt faciliùs veheretur, iterumque instructum*? Magis hoc est, quàm vt ipsam trabem solutilem intellegamus. Pergit Flauius: *Repulsus magnâ virorum manu.*] Quantam manum scilicet admittebat longitudo. Nec enim nisi ordo virorum vnus vtrimque admoueri potuit: & singulis ad ingressum & motum, minimùm dandi duo pedes. Sed recens scilicet manus manui succedebat, eratque perpetuus is ictus. Ideò Arietes non ita multi instructi, etiam in magnâ obsidione: & plures tamen adhibiti ad ministeria aut tutelam. Appianus in Punico, *oppugnandæ Carthagini duos vastos Arietes admouet, quorum alter à sex mille peditibus impelleretur; alter à sociorum naualium multitudine.* Titus ad Hierosolyma, tres Arietes habuit, ex Iosepho: tot quot legiones. Non quia tota legio in dirigendo aut impellendo occupata; sed in tuendo, curando, per vices administrando: Denique claudit Iosephus: *Neque est vlla turris tam valida, aut mœnia tam lata.*] Obseruate vim machinæ. quæ magis elucescat, si cogitentur veterum muri, validi hercules supra nostram fidem. Atqui Aries tamen tractu & tempore discussit. Ideò *Exterminatorium instrumentum* Paullus Diaconus dixit, libro XVII. *Exterminatorio instrumento facto, quod Arietem vocant, ciuitatem adeptus est.* Sed & alio latere Exterminatorium, quia is admotus signum perdendæ vrbis. Vti hodie mos aut lex est, duriùs in eos consuli qui Tormenta exspectarint; sic olim, qui Arietem. Cicero in Officiis: *Et cùm iis quos deuiceris consulendum est; tum ij, qui armis positis, ad Imperatoris fidem confugiunt, quamuis murum Aries percusserit, recipiendi sunt.* Cæsar II. Gallicorum: *Respondit, se magis consuetudine suâ, quàm merito eorum ciuitatem conseruaturum, si, priusquàm Aries murum attigisset, se dedidissent. sed deditionis nullam esse conditionem, nisi armis traditis.* Atque hic est *Compositus* Aries, circa quem tamen alius etiam labor aut cura. Nam & cratibus tegebant, & coriis, contra ia-

ctus aut ignes. quod sic in Iosepho libro III. Προσῆγον κριὸν γέῤῥοις τε διηνεκέσι, καὶ καθύπερθε πεφραγμένον δέῤῥει, πρός τε αὑτοῦ καὶ τοῦ μηχανήματος ἀσφάλειαν: *Produxère Arietem Vineis tectum, & supernè corio munitum, ad suam & machinæ tutelam.* De Vineis, in Propertio etiam est, libro IIII.

Dumque Aries cornu murum pulsabat aëno,
Vineaque inductum longa tegebat opus.

Longa, inquit, *vinea*: & in Iosepho: διηνεκῆ γέῤῥα, *perpetuæ crates.* Etsi pro his tegumentis, receptum etiam, vt solidâ *Testudine* totus Aries tegeretur: atque ea forma nostra tertia est, *Testudo Arietaria*, vel *Testudo Aries* dictus. Hunc quoque Carthago repperit. Et Vitruuius ita libro X. *Cetras Charcedonius* (malè *Chalcedonius*) *de materiâ primùm basim subiectis rotis fecit, supráque compegit arrectariis & iugis varas, & in his suspendit Arietem, coriísque bubulis texit, vti tutiores essent, qui in eâ machinatione ad pulsandum murum essent collocati. Id autem, quia tardos conatus habuerat, Testudinem arietariam cœpit appellare.* Totam ipse eam deformat, & minutè ac mensuratè, vt architecti: videatur. De eâdem Vegetius: *De materiâ ac tabulatis Testudo contexitur, quæ ne exuratur incendio, coriis, vel ciliciis, centonibúsque vestitur. Hæc intrinsecus accipit trabem, quæ aut adunco præfigitur ferro, & falx vocatur; aut certè ipsius caput vestitur ferro, & appellatur Aries. Testudo autem à similitudine veræ testudinis nomen sumpsit: quia sicut illa modò reducit, modò profert caput, ita machinamentum trabem.* Intellegi à Claudiano aliquis dixerit:

Tum tua murali libretur machina pulsu,
Saxa rotet præceps Aries, protectáque portas
Testudo feriat, ruat emersura iuuentus.

Nam portas feriri à Testudine facit, quod non nisi ab istâ potest: nisi συνεκδοχικῶς hi *capiendi, qui sub eâ latent. At certò eam adhibet ac describit Procopius I. Gothicorum, in rebus Vitigis: & posteriore æuo Colmariense Chronicum, in quo *Cancer* appellatur. *Posthæc Cancrum ad ciuitatem perduxerunt. Fuit Cancer instrumentum magnum, forte pariter, & ponderosum. In eo erat* TRABS *magna, pariter longa, in vnâ parte grossa, in alterâ parte parua. In grossiori parte, siue in capite, fuit ferro forti circumdata, & in fronte ipsius Cancri fortissimè colligata. Trabs hæc super quædam in-*

*Sed & seorsim alia Testudo capi potest.

dam in-

dam instrumenta iacuit, quò faciliter moueretur. Postrema verba de Cylindris intelligenda videntur: de quibus & in Vitruuio legetis. Addit autem subinde, *quingentos homines in Cancro illo fuisse occupatos.* LIPS. Etiam in Herone, cap. XI. Illum eumdem videte cap. XV. XVI. XVII. vbi plures item Arietes simul suspendit. ORAN. Credo, sed quid istis insistimus? subtilia, & hodie inania sunt, nec alio fine sciantur, quàm vt sciantur. LAMPS. Non hîc te moror. in nomine *Cancri* quæro, vnde id habuit? ORAN. Nempe à regressione & reciprocatione in ictu: an & quia in obliquum moueretur & peteret? An quia Testudo ignota Germaniæ, ipsi finitimum & testaceum animal supposuêre? LIPS. Ego verò & de *Helepoli* à te exspecto, quæ vicina aut eadem est, ex Ammiani quidem descriptione. Ille enim sic, libro XXIII. *Pro his Arietum machinamentis, crebritate iam despectis, conditur machina scriptoribus historicis nota, quam Helepolim Græci cognominamus: cuius operâ diuturnâ Demetrius Antigoni filius, Rhodo aliisque vrbibus oppugnatis, Poliorcetes est oppugnatus. Ædificatur autem hoc modo. Testudo compaginatur immanis, axibus roborata longissimis, ferreisque clauis aptata: & contegitur coriis bubulis virgarumque recenti texturâ, atque limo asperguntur eius suprema, vt flammeos detractet & missiles casus. Conseruntur autem eius frontalibus trisulcæ cuspides præacutæ, ponderibus ferreis graues, qualia nobis pictores ostendunt fulmina, vel fictores: vt quidquid petierit, aculeis exsertis abrumpat. Hanc ita validam molem, rotis & funibus regens numerosus intrinsecus miles, languidiori murorum parti viribus admouet concitis: & nisi desuper propugnantium valuerint vires, collisis parietibus aditus patefacit ingentes.* Et sanè, quid hæc aliud quàm *Testudo arietaria*? ORAN. Ipse ita dicit, vix alius: & magis ad Turris genera *Helepolis* hæc celebris referêda. Ipsam Demetrij describit Vitruuius in X. Plutarchus in Demetrio; Diodorus copiosissimè in XX. obsidione illâ Rhodiorum. Et variant quidem inter se ac dissident; sed consensus tamen est, Turrim fuisse, sed multipliciter & magno opere instructam. Quinimò disertè ab *Testudine Arietariâ* separat Appianus in Mithridatico: Χώματα δὲ πολλὰ ἤγειρε, καὶ μηχανὰς ἐπήγνυτο, πύργους, καὶ χελώνας κριοφόρους, ἑλέπολιν ἑκατὸν πήχεων, ἐξ ἧς ἕτερος πύργος ἐπῇρτο, καταπέλτας, καὶ λίθους καὶ βέλη ποικίλα ἀφιείς: *Aggeres multos struxit* (rex

Mithridates ad Cyzicum) *& machinas confixit, Turres, & Testudines arietarias, & Helepolim centum cubitorum, è quâ & alia Turris surgebat, catapultas, lapides, & varia tela emittens.* Nec de hac ego plura: an aliquid magis de *Terebrâ*? quam Vitruuius nominat, & ex Athenæo sumpsit, qui descripsit. Græcis est ξύπανον. LIPS. Clarissimè Heron, qui & Figuras donat. Est autem gladij aut mucronis quædam similitudo, quo muros perfodiebant. Romanos vsitasse haud legi: an posteri, & inter eos vestri Leodicenses? Nam in Annalibus infimis ita scriptum: *Episcopum parasse *Arietem, & duos gladios, ad muros diruendos.* ORAN. Ego nescio, nec quæro: desino, absolui.

*Vn mouton & deux glaiues.

ADTEXTVS.

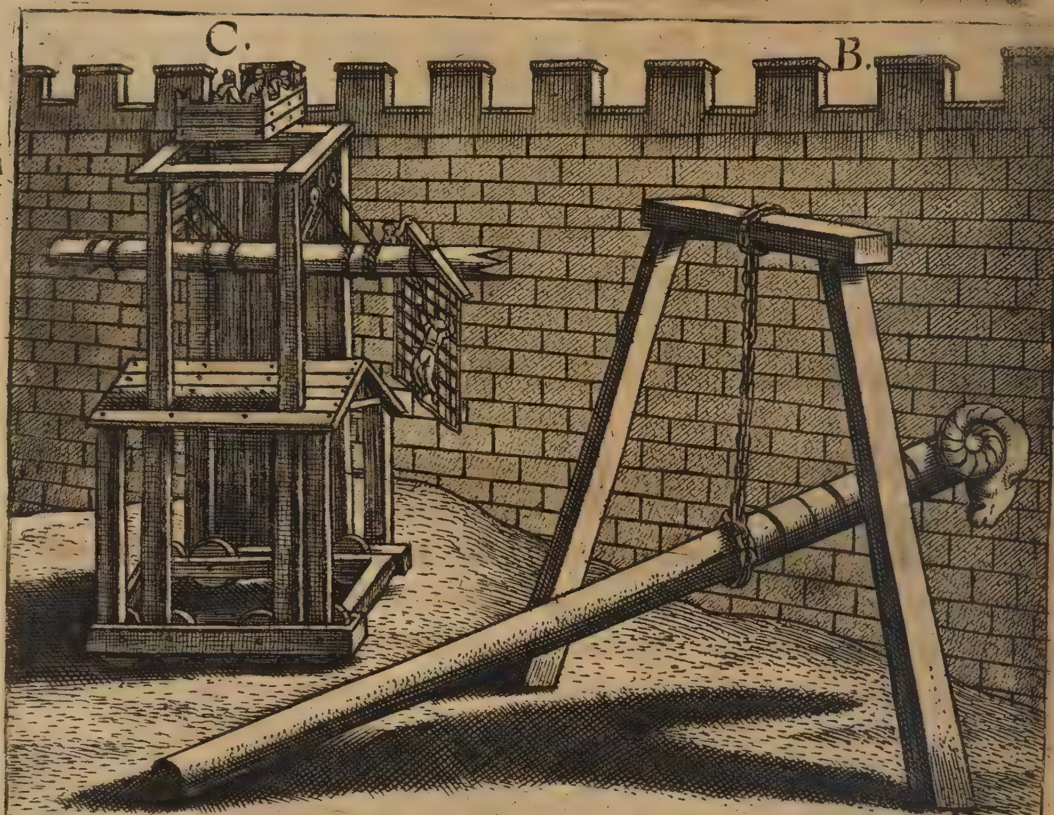
VERBA Heronis, quibus Arietem in Testudine describit & suspendit, obiterque alia genera adiungit & tangit, libuit hîc addere è cap. XI. & tum venire ad figuras. Suadeam etiam legere & conferre vnà Vitruuij in hac re caput, & Athenæi apud Turnebum excerpta, siquis in architecturâ inquirendâ studebit. Haud difficile erit è trium istorum collatione perrumpere: nos Heronis verba, à Barocio ita versa, nunc damus. Ait: *Verùm Principis Byzantij familiares Arietem cubitorum centum & viginti iuxta longitudinem faciebant: ab ipsius autem calce iuxta crassitiem quidem, pedalem: in latitudinem verò palmorum quinque: in anteriori autem parte coarctabant ipsum in pedalem latitudinem, & trium palmorum crassitiem: Helicas ferreas quattuor, quæ sese in longitudinem vsque ad decem cubitos extendant, in anteriori parte clauis affigentes: totúmque Arietem tribus funibus, octo iuxta crassitudinem circumquaque digitorum existentibus, succingentes: ac loris eum circulariter ligantes, iuxta medium tribus quidem interuallis, quattur verò sustétaculis constringebant. funes verò, qui ab aliis canabinis funibus ab Arietariâ Machinâ pendentibus Arietem ipsum sustinent, atque inferunt: à ferreis contextis catenis initia sumebant. At scalam etiam nauticam faciebant assere in Arietis elatione anteriùs clauis affixo, habenteq́ rete contextum iuxta crassitiem sufficiens, & iuxta distantiam quattuor, vel etiam plurium digitorum foramina habens, vt facilè supra murum ascendatur. appendebant autem ipsum & monebant in Testudine rotis octo præditâ. quippe quæ iuxta quidem infernam pauimenti longitudinem, quadragintaduo: iuxta verò latitudinem, vigintiocto cubitos habeat. ipsa præterea quattuor crura, quæ in pauimento ad altitudinem iuxta angulos affiguntur, ex duobus simul iunctis lignis singula faciebant, longitudinem habentia singula cubitorum vigintiquattuor, & crassitiem palmorum quinque: iuxta verò latitudinem vnius cubiti existentia.*

In su-

In superiori autem Arietariæ machinæ parte Thoracium tanquam sepimentum struebant, vt in eo tutè stare possent spectantes ea, quæ aduersus Arietem ab aduersariis mittuntur. Huiuscemodi autem Arietem sexies mouebant destruentes à septuaginta cubitis altitudinis, rursusq; ad latera ad septuaginta cubitos peruertentes. à centum autem viris allatus mouebatur. totum verò, quod mouebatur pondus talentorum ferè quadringentorum erat. Sciendum autem est quòd Arietum alij quidem à virorum multitudine reguntur, iuxta quorundam antiquorum mechanicorum opinionem: alij verò à contranitentibus lignis distenduntur: aliíque demum super cylindros propelluntur: possunt autem quandoque etiam funibus circumuolutis adductionem, & reuersionem facientes, percussionem efficere. verùm ad artificem spectat iuxta magnitudines Arietum decentem quoque operationis vsum, ac motionem excogitare.

A. *Aries Simplex*; B. *Aries Compositus*.

B. *Aries Compositus.* C. *Aries Testudineus, aut in Turri, ex Herone sumptus.*

D. *Terebra, item ex Herone.*

DIALOG. II.

De Catapultâ: & primùm de nomine. Maiores, & Minores: tela earum, vis, & forma.

CATAPVLTA nunc excipit: quis de eâ ſermonem? Tu Furi, ſi mea electio ſit, & votum. FVR. Homo incaute & calide, quid tibi vis? ORAN. Eſſe te, quod fui, & venire in has partes: FVR. Quin totum aſſem tibi habe, cohæres eſſe nihil moror. ORAN. Vetus verbum noſti? *Attio quod Titio idem ius eſto.* Denique aduoco te conſortem, non ſolùm admitto. LIPS. Heus Furi, nobis quoque ſic videtur. Tu ille tubicen & productor noſter, non pugnes? CARON. Pugna, ego te in hunc ludum damno. FVR. Perillus fiam, vt video, & includar in meum bouem. ORAN. Non vt ardeas tamen, ſed vt ſudes: puta te ire in balneum aliquod Herculanum. FVR. Facile in me iſtuc: corpuſculum videtis. Sed verba perdam, ſi repugnem; & ad rem magis ea ſeruo. De *Catapultâ* igitur dicam: ſed vtrâ? quæ lapides mittit, an quæ haſtas? nam video confundi. LIPS. De vtrâque: non errabis, nec natabis in abiungendo & diſparando. FVR. Hoc quoque ad moleſtiam? ſed mox videro: nunc de nomine aliquid neceſſariò, quia vt ſcitè Tertullianus: *Fides nominum, ſalus eſt proprietatum.* Duplex inſtrumentum priſcis quo in hoſtes emitterent & iacularentur: altero, tela vel grandiores ſagittas; altero, lapides & ſaxa. Id prius *Catapultam* dixêre, veteres quidem, & quibus cautus & electus ſermo fuit. Nam alij poſtea, vt dicam, confudêre. Sed *Catapulta* igitur talis machina, Græcum nomen καταπέλτης. Formatum ἀπὸ τῆς πέλτης, quæ auctore Heſychio δόρυ καὶ ἀκόντιον etiam notat: id eſt, *haſtam & iaculum.* Machina igitur quæ talia mitteret, compoſitione quadam ſic formata: &, vt dixi, veteribus non niſi iſtæc iacit. Polybius non ſemel diſiungit à machinâ, quæ lapides mittit, ſiue Latinorum *Balliſtâ*: vt de Philippi Macedonis apparatu: Συναχθέντων δὲ καταπελτῶν μὲν ἑκατὸν πεντήκοντα, πετροβολικῶν δὲ ὀργάνων πέντε καὶ εἴκοσι: *Conductis in vnum catapultis quidem centum quinquaginta, petrariis machinis ſiue Balliſtis vigintiquinque.* Eodem ſenſu Liuius XXVI. *Captus & apparatus ingens belli, Catapultæ maximæ fermè*

CXX;

CXX. *minores* CCLXXXI. *Ballistæ maiores*, XXXIII. *minores* LII: Et videre est in vtroque scriptore *Catapultas* crebriores & magis vulgatas fuisse, quàm *Ballistas*. Quid ita? quia hæ operæ maioris, sed & molis. In Iosepho hoc ipsum suggeritur, de Romanis, libro v. Excidij: Εἶχον δὲ ὀξυβελεῖς μὲν τριακοσίους, τεσσαράκοντα δὲ τῶν λιθοβόλων: *Habebant catapultas trecentas, Ballistas verò quadraginta.* Valdè vincere has videtis in numero: quas ille, & alij item, ὀξυβελεῖς vocant, quia acutum ferrum telumque emittunt; aliter quàm Ballistæ, quę lapidem obtusum. Plautus hoc ipsum discrimen palàm ingerit, Captiuis:

Meus est ballista pugnus, cubitus catapulta est mihi.

Ita enim ibi Parasitus minitabundus in obuios. & *Pugnū* suum, qui rotundus, cum lapide Ballistario comparat; *Cubitum*, qui longior, cum telo Catapultæ. Ita dico, *telo*. nec aliter in iis versibus vtraque vox capienda, quàm pro eo quod Catapultâ emittitur aut Ballistâ. Ita idem alibi:

Cui iam infortunij intenta ballista est probè,
Quam ego haud multo pòst emittam è ballisterio.

Ita hæc interpreter, & *Ballisterium*, non locum, sed machinam ipsam. Mens poëtæ & sermo euincunt: sed & conformia exempla. Athenæus de Alexandro: ὅτε ἀθήνας πολιορκῇ μυρίαις πανοπλίαις, καὶ ἴσοις καταπέλταις καὶ ἄλλοις βέλεσιν εἰς τὸν πόλεμον ἱκανοῖς: *Cùm Athenas obsedit decies mille armaturis, & totidem catapultis aliisque telis ad bellum idoneis.* Nisi quis ibi καταπέλτας accipiat Peltastarum leuia arma, aut homines ipsos. In Appiani Libyco: ξύλα παχέα διπήχεα ἔμελλον, ὡς καταπέλτας, ἐκ χειρὸς ἀφήσειν: *Ligna crassa, bicubitalia, tanquam catapultas, è manu emissuri erant.* Sed hæc fortasse aliquis interpretando mollire malit: faciat: illud manserit, antiquis *Catapultam*, ligni-iaculam machinam esse, nec aliter ferè ad Augusti æuum locutos. Ibi aut circà, confusio: & sunt qui pro saxiiaculâ etiam ponunt. vt Cæsar ipse in II. Ciuilium: *Ne saxa ex catapultis latericium discuteret.* Palàm saxa mittit: sed & Sidonius,

Non quæ stridentes torquet catapulta molares.

Nec de isto miramur: de Cæsare magis, quoniam & Vitruuius post eum disertè *Catapultam* describit, quæ spicula & hastas mittit; *Ballistam* quæ saxa. Nec memini in illo æuo quemquam aliter: vt hîc quoque verear, ne quid pro suo Celsus. Nam etsi vox

Catapultæ tunc pænè deſierat, certè obſoleuerat (nec in Ammiani aut Vegetij temerè inuenias :) tamen video promiſcuè vſos, qui ſunt vſi. vt Appianus in Iberico : καταπέλται μὲν ἐπέκειντο τοῖς πύργοις ὀξυβελοί τε καὶ λιθοβόλοι : *Catapultæ turribus impoſitæ, & quæ ſpicula mitterent, & quæ ſaxa.* Videtur commune hoc nomen vtrique ſpeciei facere. vt & in Libyco : παρελάμβανον καταπέλτας ὀξυβελεῖς τε καὶ λιθοβόλους : *Acceperunt catapultas haſti- & ſaxi-iaculas.* Sed & in Diodoro ſic memini obſeruare. Ariſtophanis Scholiaſtes pro hac communione : Καταπέλτης, εἶδος μηχανῆς, ἀφ' ἧς ἀκόντια καὶ ἄλλα τινὰ πέμπουσι : *Catapulta, genus machinæ è quâ iacula & alia quædam mittunt.* Quæ alia? ſaxa aut & globos è plumbo, vt ſermo vlterior dicet. An & hæc cauſſa confuſionis, quòd eadem machina vtrumque telum ſæpe mitteret? In Silio libro I.

Phocaïs effundit vaſtos Balliſta molares,
Atque eadem ingentis mutato pondere teli
Ferratam excutiens ornum media agmina rumpit.

In Iſidoro : *Balliſtam verbere neruorum torqueri, & magnâ vi iacere aut haſtas aut ſaxa.* In Athenæo, libro V. λιθοβόλος deſcribitur, τριτάλαντον λίθον ἀφιεὶς, καὶ δωδεκάπηχυ βέλος : *Petraria machina, lapidem iaciens trium talentorum, & haſtam duodecim cubitorum.* Hæc igitur ita facta : etſi vulgò & commodè magis, cuique telo ſua machina ſeorſim aptata. Nec ante Cæſarem ſanè (imò nec ſtatim pòſt) nominum hæc confuſio : niſi quòd paullatim, vt dixi, *Catapultæ* vox abiit, & raró lecta in imis ſcriptis. Quid ergo eius loco? nam res manſit : *Balliſtæ* vox vênit. Valdè hoc notandum, niſi natare ſemper aut falli volumus : & ea quæ antiquis non niſi ſaxa iecit, poſteà plurimùm haſtas. Ita in Gloſſis ſub Iuſtiniani æuum explicatur, καταπέλτης, *Balliſta* : & in Ammiano ac Vegetio, haud alio ſenſu legetur. Exempla id mox dicent. Sed adnoto, Βελοστάσεις etiam dictas Græcis, has Catapultas. vt quidem Hieronymus reddidit, quod in Machabæorum I. libro, cap. VI. ſcriptum : Καὶ παρενέβαλεν ἐπὶ τὸ ἁγίασμα ἡμέρας πολλὰς, καὶ ἔστησεν ἐκεῖ βελοστάσεις, καὶ μηχανὰς, καὶ πυροβόλα καὶ λιθόβολα : *Et conuertit caſtra ad locum ſanctificationis dies multos, & ſtatuit illîc Balliſtas, & machinas, & ignis iacula, & tormenta ad lapides mittendos.* Eadem Græca vox in Ezechielis Cap. IIII. ſed ibi * *Arietes* (quod miror) conuerſa. Reperio & in Diodori XX. de Rhodiorum

*Didici μεταφορικῶς, pro Ducibus ipſis, & qui præeũt,

apparatu contra Demetrium : Ἐπέστησαν δὲ καὶ ταῖς ὁρμῶσι τῶν φορτηγῶν πλοίων ἐν τῷ λιμένι βελοστάσεις οἰκείας ταῖς ἐπιτίθεσθαι μέλλουσι καταπέλταις : ſed alio, vt mihi videtur, ſenſu. & interpreter, ſic fabrefactas ſupernè & adaptatas naues, vt in iis Catapultæ diſponi poſſent. Hæc talia loca & ſedes iis idoneas, Βελοστάσεις appellat : quaſi *ſtationes telorum aut tormentorum*. Fortaſſe nec aliter in prioribus illis capiendum. Sed de nomine ſatis : ad rem venio, quæ reperta eſt, Plinio auctore, *à Syris* : cui facilè aſſentior, certus pleraque artium orta ab Oriente. Græci tamen haud tam longinquè petunt, & Siciliæ adſcribunt. vt Diodorus in XIIII. Καὶ τὸ καταπελτικὸν εὑρέθη κατὰ τοῦτον τὸν καιρὸν ἐν Συρακούσαις: *Catapultaria ars & machinatio, reperta circa ea tempora Syracuſis* : tempora ſcilicet *Dionyſij ſenioris, cùm is bellum in Carthaginienſes pararet. Sed & Plutarchus refert, *Archidamum, cùm telum catapultarium vidiſſet, tunc primùm è Siciliâ allatum, dixiſſe*, Ὤλετο ἀρετά : *Periit virtus*. Magnam enim conſternationem hoc telum in nouitate habebat, & nulla ei virtus viſa reſiſtendo. Quid autem dixiſſent, ſi noſtra hæc fulminantia vidiſſent, & verè Cyclopum tela? Sed tunc igitur Siculis aut reperta, aut agnita : & non vno etiam modo ſtructa. Fuerunt enim, vt in Liuio obſeruare ſupra potuiſtis, *Maiores Minoreſque catapultæ* : illæ, quæ telum ferè *trium cubitorum* emitterent; iſtæ, quæ dimidiatum. Ita enim obſeruo. & in Appiani Libyco ſcriptum, cùm Scipio Vticam oppugnaret, *tormentis emiſiſſe* τριπήχη βέλη, καὶ λίθους μεγάλους, *tricubitalia tela, & lapides magnos*. Polybius item libro V. narrat, *Hieronem & Gelonem reges miſiſſe Rhodiis* πεντήκοντα καταπέλτας τριπήχεις, *quinquaginta catapultas tricubitales*. Non quòd totius machinæ modus talis, ſed quòd eius tela. In Feſto ſanè ita lego : *Trifax, telum longitudinis trium cubitorum, quod catapultâ mittitur*. Reſpondet planè huic modulo, quod *Minores* Catapultas feci dimidiatas. Quid enim hoc aliud ſit, quod Diodorus aliquoties nominat & diſtinguit τοὺς τρισπιθάμους ὀξυβελεῖς, *triſpithamas catapultas*? Sicut libro XX. in apparatu Demetrij : προηγεῖσθαι μὲν ἐποίησε τὰς μακρὰς ναῦς ἐχούσας ἐπὶ ταῖς πρώραις τοὺς τρισπιθάμους τῶν ὀξυβελῶν: *Præire iuſſit longas naues, quæ in proris haberent catapultas trium ſpithamarum*. Iterùm, de eodem Demetrio : Ἀθροίσας τοὺς ἀδροτάτους τῶν λέμβων, καὶ τούτους καταφράξας σανίσι, καὶ θυρίδας κλειστὰς κατασκευάσας, ἐνέθετο μὲν

*Quod idē Aelianus Var. Hiſt. VI. cap. XII.

τὸ μὲν τῶν τρισπιθάμων ὀξυβελῶν τοὺς πορρωτάτω βάλλοντας, καὶ τοὺς τούτοις κατὰ τρόπον χρησομένους: *Collectis firmiſſimis lemborum, eoſque muniens tabulis, & feneſtellas quæ claudi poſſent inædificans, impoſuit è catapultis triſpithamis eas quæ longiſſimè iacerent, & ſimul viros, qui vti iſtis opportunè poſſent.* Ponit expreſsè *trium ſpithamarum* fuiſſe, id eſt triginta ſex digitorum: qui ipſe modus eſt medius, ad *cubitos ternos.* Sed & ex poſtremis verbis diſcas, has tales leuiores ſagittas longiùs permeaſſe. quod iterùm idem indicat, cùm paullò pòſt nominat τοὺς ἐλάττονας ὀξυβελεῖς, καὶ μακρὰν φερομένους: *minores catapultas, & longè iacientes.* Atque hæc ita plurimùm & vulgò vſurpata: interdum tamen & machinæ & tela grandiora, imò non tela ſed tigna. Ita appellat Abbo in Lutetiæ obſidio:

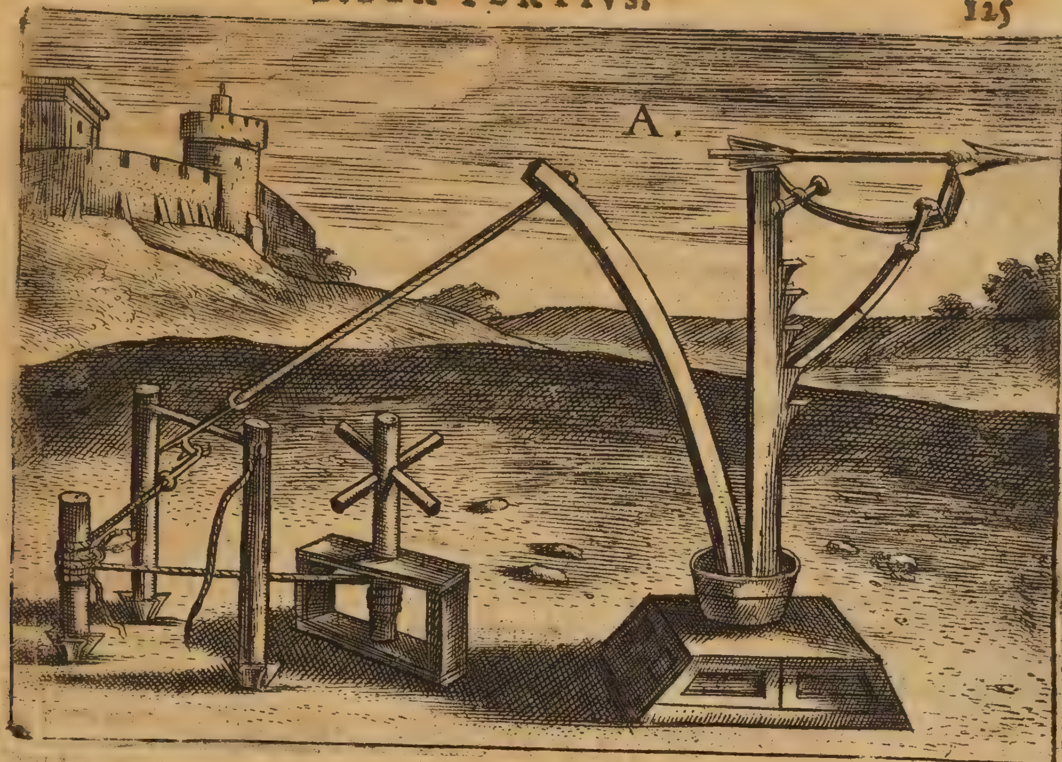
——magno cum pondere noſtri
Tigna parant, quorum chalybis dens ſumma peragrat.

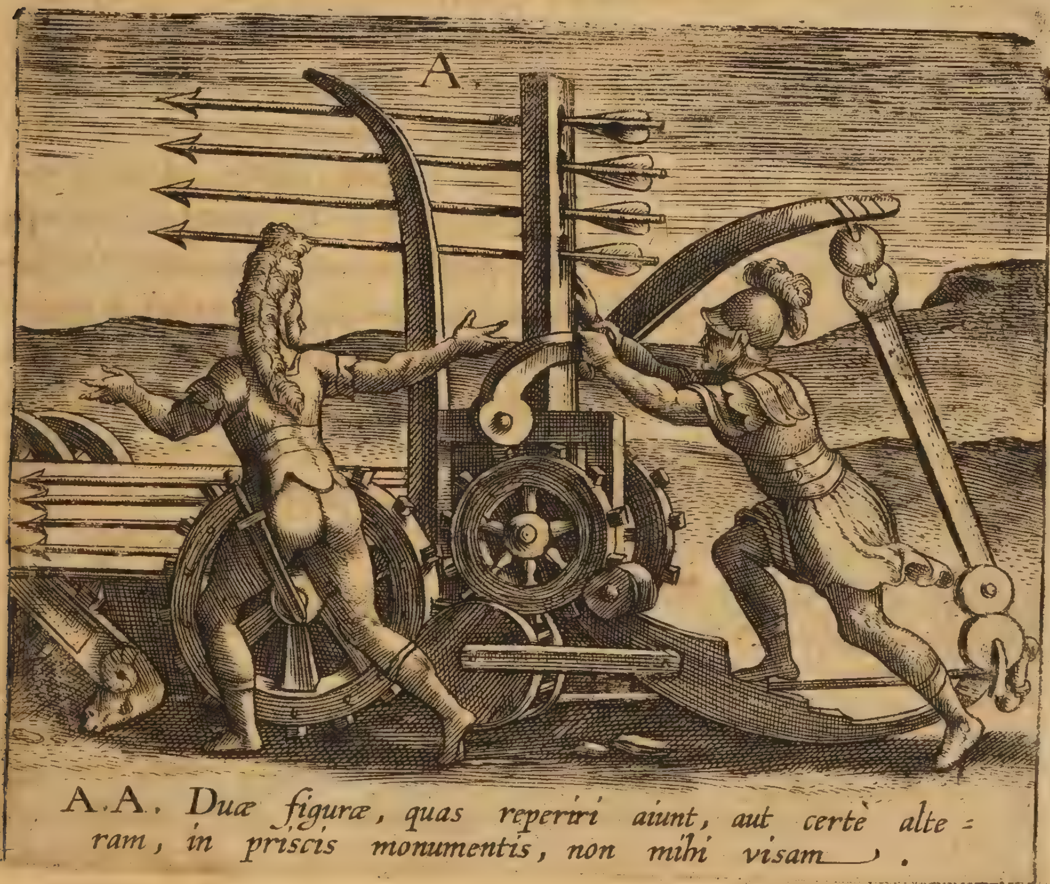
Et ſunt in Cæſare, *Maximæ balliſtæ*, I. Ciuil. iiſque, *miſſi aſſeres pedum duodecim, cuſpidibus præfixi.* Imò in Athenæo lib. v. *cubitorum duodecim, atque ij ad ſtadij ſpatium iacti.* Nihil ergo miror, ſi per plures homines ſimul penetrarint. vt in Lucano:

——neque enim ſolis excuſſa lacertis
Lancea, ſed tenſo Balliſtæ turbine rapta,
Haud vnum contenta latus tranſire quieſcit.

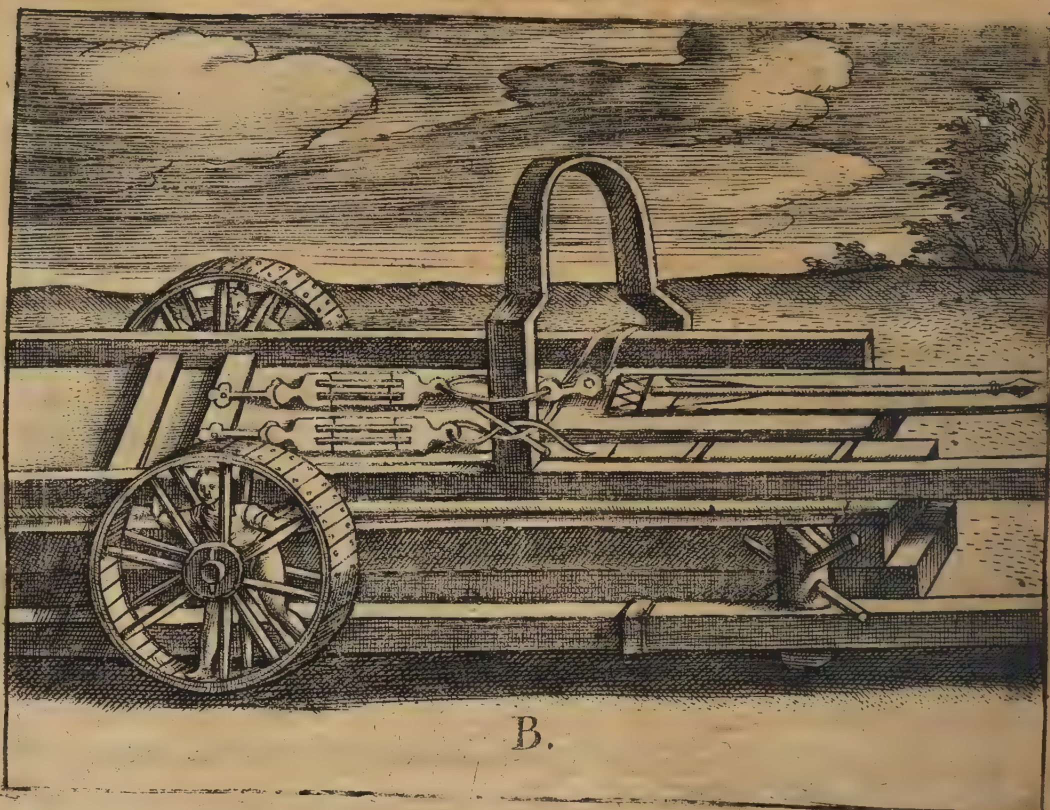
Ac tale Catapultæ telum eſt: ſed ipſa qualis? E ligno, ferro, neruis formatur Ammiano lib. XXIII. *Balliſtæ figura* inquit (hæc ei Catapulta eſt, vt dixi) *docebitur prima. Ferrũ inter axiculos duos firmum compaginatur & vaſtum, in modum regulæ maioris extentum, cuius ex volumine tereti, quod in medio ars polita componit, quadratus eminet ſtilus extenſiùs recto canalis anguſti meatu cauatus, et hac multiplici chordâ neruorum tortilium illigatus, eique cochleæ duæ ligneæ coniunguntur aptiſſimè. quarum propè vnam adſiſtit artifex contemplabilis, & ſubtiliter apponit in temonis cauamine ſagittam ligneam, ſpiculo maiore conglutinatam. hocque facto, hincinde validi iuuenes verſant agiliter rotabilem flexum. cùm ad extremitatem neruorum acumen venerit ſummum, percita interno pulſu à balliſtâ ex oculis auolat, interdum nimio ardore ſcintillans.* Pænè paria Ammiano dixerit Notitiæ imperij libellus ſubiectus, qui ſic de Balliſtæ fabricâ: *Arcu ferreo ſupra canalem, quo ſagitta exprimitur, erecto, validus nerui funis vnco tractus, eamdem ſagittam magnis viribus dimiſſus in*

hostem impellit. Hunc tamen funem non manibus neque viribus militum trahi fabricæ ipsius magnitudo permittit, sed retrò duabus rotis viri singuli radiorum nisibus adnitentes, funem retrorsum tendunt, pro difficultate rei viribus machinis adquisitis. Ballistam tamen ipsam ad dirigenda seu altiùs, seu humiliùs tela, cochleæ machina, prout vocet vtilitas, nunc erigit, nunc deponit. Hoc tamen miræ virtutis argumentum, tot rerum diuersitate connexum, vnius tantùm otiosi, vt ita dicam, hominis, ad offerendam tantummodo impulsioni sagittam, opere gubernat. Videlicet, ne si hominum turba huius ministerio seruiret, minueretur artis inuentio. Ex hac igitur ballistâ expressum telum in tantum longiùs vadit, vt etiam Danubij, famosi præ magnitudine fluminis, latitudinem valeat penetrare. Fulminalis etiam nuncupata, appellatione suâ virium testatur effectum. Breuiùs & magis neglectè Vegetius: *Ballista funibus & neruis tenditur, quæ quanto prolixiora brachiola habuerit, hoc est quanto maior fuerit, tanto spicula longiùs contorquet, quæ si iuxta artem mechanicam temperetur, & ab exercitatis hominibus, qui mensuram eius antè collegerint, dirigatur, penetrat quodcumque percusserit.* Vitruuius autem omnium plenissimè, in Capite proprio aut Capitibus: sed quid est? non intellegi hęc plenè à viris magnis video, & qui toti fuerũt in hac curâ: quid de me pudeat fateri? Formæ exstant in Notitiâ imperij, & ab aliis delineatæ: sed illæ obscuræ, hæ parùm firmæ. quid tu Lipsi? LIPS. In architectis nomen non profiteor: suspicor hîc aliquid, non scio: & magis fortasse aperient libri Græcanici *De Machinis*, qui in bibliothecis latent. Sed & ipsas veteres Catapultas latêre alibi in Armamentariis, non dubito: & vidi ipse Bruxellæ, in alterâ meâ patriâ, eius formam, ingeniosam & pulchellam, nec longè à priscâ. Sed pergendum est.

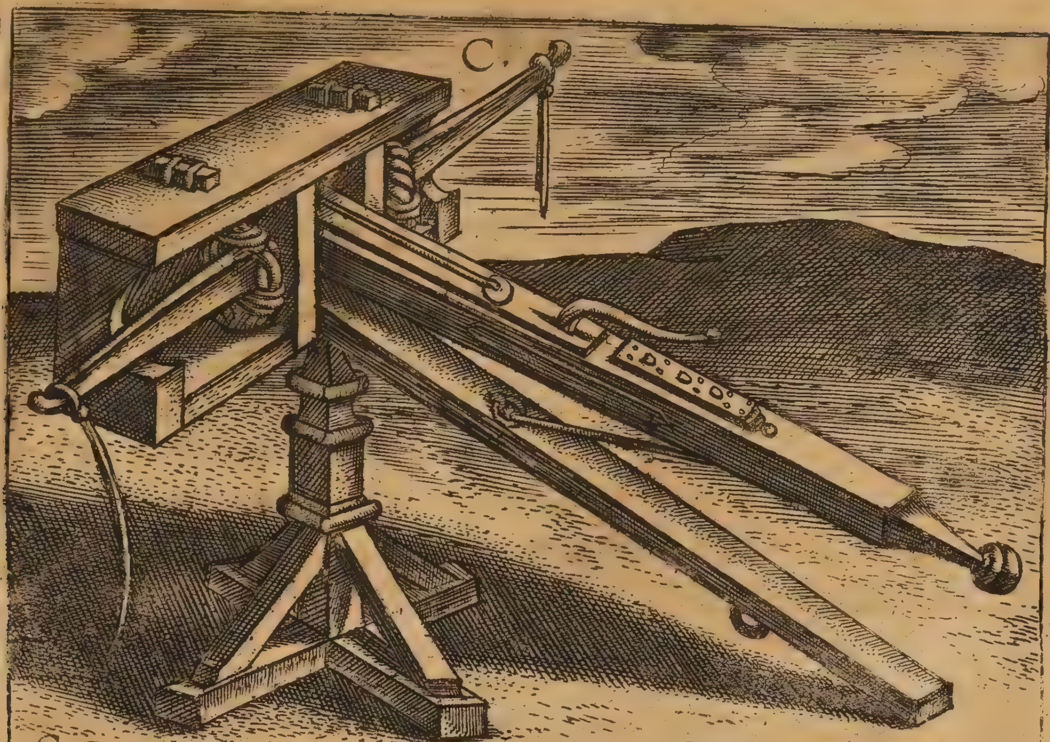

A.A. Duæ figuræ, quas reperiri aiunt, aut certè alteram, in priscis monumentis, non mihi visam.

B. B. *Vtraque haec in Notitiâ imperij exstat.*

C. Hanc Bruxellæ in armamentario repperi, affabrè factam: & in eâ brachiola seorsim (non continuo ligno) intenta et retrorsum flexa suis neruis. quod valdè in tota hac re notandum. Nulla enim curuatio in ligno, sed vis omnis in neruorum renisu.

DIALOG. III.

De Ballistâ, & Manganicis. Varia item nomina: Lapidum moles & effectus: de Neruis, & Crinibus.

FVR. Nempe alium vis succedere, & ad alia nos ire? LIPS. In his morari etiam, & te pergere. Te dico, qui cœpisti: & de *Ballistâ*, quod debes, plenè dare. Stipulati ita sumus. FVR. Non ego restipulatus: sed age, ero Tigellius ille, & cùm cœpi canere, non desistam. Priscis, vt mea quidem obseruatio est, *Ballista* semper lapidem iacit: nec aliter ante Cæsarem legas: imò & post Cæsarem, Tacitus, Seneca, alij, prisco illo more vsi. Etsi tamen posteriores variant: sed de priscis, Cicero II. Tusculanâ: *Vt ballistæ lapidum, & reliqua tormenta eò grauiores emissiones habent, quò sunt contenta atque adducta vehementiùs.* Valerius de serpente monstroso in Africâ, sub Regulo: *telorum iactu perforari nequisse, sed*

ſed ad vltimum balliſtarum tormentis petitum, ſilicum crebris & ponderoſis verberibus procubuiſſe. Et plura, quæ in ipsâ re mox dabo. At poſt Cæſarem, ambifariam vox ſumpta, & ſæpe (vt ſuprà dictum) pro *Catapultâ*. Gręcanicâ autem ſtirpe videtur, ἀπὸ τοῦ βάλλειν, *à iaciendo*: & ideò *Balliſtam* geminâ conſonante, vel potiùs *Balliſtram*, vt Gloſſæ, meliùs ſcribi. Sed quanquam ab iis vox; ipſi vix eâ vſi, & quiduis potiùs in eorum ſcriptis, quàm *Balliſtam* in hac re lego. Dicunt λιθοβόλους, πετροβόλους; πετροβολικὰ ὄργανα: communiter magis ἀφετήρια ὄργανα: itemq́, μάγγανα: aut μαγγανικά: in quâ poſtremâ voce aliquid inſiſto. Valdè enim obtinuit, & Græci Latiniq́; imi, ſed & barbari eâ vſi. *Manganum* ſanè communiter *Machina*, vt initio* Lipſius dixit: ſed huc tranſtulerunt, ad violentiſſimam machinarum. Abbo in obſidione Pariſienſi:

*Vide, & adde ſuprà, libro I. Dial. III.

Conficiunt longis æquè lignis geminatis
Mangana quæ proprio vulgi libitu vocitantur,
Saxa quibus iaciunt ingentia.

Liquet Petrarias intellegi, & in parte deſcribi. Leo Imperator, cap. XV. de Apparatu bellico: *Manganica alacatia, quæ ſaxa emittunt.* LIPS. Debeo interpellare. tu hæc à *Mangano* deriuas? FVR. Facio. LIPS. Atquin ex Herone liceat adſtruere *Monangonem*. Nam ita ille, cap. XVII. *Lignum longum interpoſitum, in figurâ reflexi angonis; quales ſunt ij qui lapides iaciunt Monangones, quos nonnulli Fundas vocant.* Noſtros liquet intellegi, eò magis quòd de fundis addit. In ſequenti etiam capite: *Ipſa Monangonis conſtructio, ad catapulticam etiam contemplationem volentes inſtituet.* Firmiùs hac de re dicerem, ſi aut Græca vidiſſem (nam Latina interpretatio vacillat alibi, aut lapſat:) aut ſi Athenæum, quem Barocius auctorem citat cõſtructi Monangonis. Sed aliâs ego, aut pro me alius hæc peruidebit: tu proſequere. FVR. Dixi ego *Mangana*, & ab eo *Manganica*: quomodo Cedrenus: Βάλλεται δὲ ἐκ τοῦ μαγγανικοῦ λίθῳ, ὃς συνέτριψεν αὐτοῦ τὴν κεφαλὴν καὶ τὸ πρόσωπον. quod ita Paulus Diaconus libro XXI. *Deiicitur lapide emiſſo ex Mangone, & contritum eſt caput eius & facies.* Sanè ibi *Manganicum*, ſed in Diacono *Mangon* eſt, vt tuus ferè *Monangon*. Nam hæc talia, vt fit, truncabant: atque ita *Mangas* poſterior ætas appellauit. Otho Friſingenſis, de geſtis Friderici lib. II. cap. XVI: *Ferunt quodam die, lapidem vi tormenti ex balliſtâ, quam modò Margam vulgò dicere ſolent, propulſum ad ſuperiora loca*

locâ conſcendiſſe. Aio verò legendum, *Mangam:* & benè illic notatur *Balliſtam* olim dictam. Radeuicus de geſtis eiuſdem Principis, lib. II. cap. XLVII. *Tormenta quæ vulgò Mangas vocant.* Manſit hîc ſincera vox, non item in Othone alio, qui Appendicem Friſingenſi ſubiunxit, cap. XVI. *Mediolanum denuò obſidione cingitur, ac diuerſis magnis totâ induſtriâ oppugnatur.* Puto veriùs, *mangis* fore. Sed & *Mangonella, Mangonalia, Mangatella,* in auorum aut proauorum hiſtoriis legimus: quarum ſtudioſum virum vicinum, Lipſi, habemus *Ægydium Ruytium*, qui talia quædam exempla in Leodicenſium Chronicis adnotauit. Turpinus etiam Caroli Magni æuo, in cap. IX. *Aptatis iuxta murum petrariis, & mangatellis, & troiis:* nec quiſquam putauerit, nomine inductus, *Mantelletos* ſeu *Mantellos* noſtros (Vinearum genus eſt) intellegi: errabit. In Chronico quodam Leodicenſi exſtat: *Epiſcopus miſit Leodium mãgonalia, ſeu fuſtibula, ſiue tribuceta, vel arietes aut ſues, vineas, biblias petrarias, ſiue cattos verſatiles, neſcio quæ ex his ingeniis, in ſignum quod intendebat caſtra ſolo æquare.* In alio: *Bibliam petrariam, et cetera bellica inſtrumenta.* Ex quibus dixeris *Biblias* quoque, hoc genus appellatum. BILL. Pluſcula in prioribus iis verbis nomina, ſatis mihi noua: & quæ *Tribuceta*? FVR. Ingenuè neſcio: tu Lipſi doces? LIPS. Ego quoque ingenuè, neſcio. An ad illud accedit, quod *Trybock* (voce haud nimis diuertẽte) Germani dicunt? Ita enim in Fragmento quodam Germanicæ hiſtoriæ: *Anno Domini* MCCXII. *Otto Imperator ab Apuliâ et Italiâ reuerſus, obſedit opidum VVizenſe, quod ſimiliter expugnauit vſque ad arcem. Ibi tunc primùm cœpit haberi vſus inſtrumenti bellici, quod vulgò Trybock appellari ſolet.* Neque ſcio an Gallorum non etiam vox ſit, quibus inſtrumenta aut machinulæ ſuſpenſæ & lapſiles, *Trebuchetz* appellantur. Lego & in aliis Chronicis* *ſpringalles,* tali aliquo ſenſu. Sed quid iſta ad veterem hiſtoriam? nec diuertamus. BILL. Imò iuuat interdum hęc quoq; diſcere: & ampliùs peto. Quid *Troijæ* in Turpini ſuprà verbis? LIPS. Dicam quod rideas. an non *Sues,* quæ in Chronico dicuntur, quando Gallica ea vox ſic reſpondet? Fuerit inſtrumentum, quo muros fodiebant & deruebant, vt terram ſus roſtro. LAMP. Imò *Sues* in Britannicis alibi Chronicis, pro *Vineis* videor legiſſe. LIPS. Et ego, ſed obſcurè memini. Itaque ſeriò tibi dicam, ſeriò hæc neſcio, nec nimis inquiſiui,

Anno 1313.

Anno 1238.

*In Leodicenſi, L'Eueſque fit faire des engens & mangoneals & eſpringalles.

non item quid *Clitæ*, in * vitâ vetustâ Caroli Magni: *Præparauerunt Clitas, ad debellandum præ virtute castrum.* Ne hæreamus: tu Furi perge. FVR. Talia igitur & plura nomina, in nouellis historiis: atq; in eisdem *Petrariæ*, haud absurdâ voce, & quæ exprimat Græcorum πετροβόλους. In vitâ Caroli Magni iam citatâ: *Petrarias, quas parauerunt, in suo plus damno senserũt, quàm illi de castro.* In Paulo Diacono, de gestis Langobard. libro v. *Iussu Imperatoris caput eius abscisum est, atque cum belli machinâ, quam Petrariam vocant, in vrbem proiectum est.* Ex quo videre est, his talibus machinis alia etiam quædam in vrbem proiecta, quàm lapides & saxa. Exemplum haud dubiè à Fundis est: & vt illis minores lapides, ita istis grandiores repertum proiectare. Iaciebant autem vulgò, & Minoribus ballistis, lapides ferè *centenûm pondo*: atque eo sensu Lucillio, ipsa *Ballista centenaria* dicitur, in Nonio: *Quid fit? ballistas iactas centenarias.* Est enim idem ille sermo, qui antè notatus, *catapultas tricubitales* esse. Sic Sisenna, in eodem Nonio: *Ballistas quattuor, talentarias.* Græcè ille maluit dicere, quàm *centenarias*: quia talentum etiam paullò * plus in pondere habet. At maioribus, amplius iaciebant, & vel talenta tria. Sic in Diodori XX. *Demetrius in Helepolim suam* εἰσήνεγκε πετροβόλους παντοίους, ὧν οἱ μέγιστοι ἦσαν τριτάλαντοι: *intulit varias Petrarias, quarum maximæ trium talentorum erant.* In Athenæi v. de Hieronis regis naue, cui faber Archimedes: Τεῖχος δὲ ἐπάλξεις ἔχον, καὶ καταστρώματα διὰ νεὼς ἐπὶ κιλλιβάντων, κατεσκεύαστο, ἐφ' οὗ λιθοβόλος ἐφεστήκει τριτάλαντον λίθον ἀπ' αὐτοῦ ἀφιεὶς, καὶ δωδεκάπηχυ βέλος. ἑκάτερον δὲ τῶν βελῶν ἔβαλλεν ἐπὶ στάδιον: *Murulus siue lorica, & tabulata super fulcris & sustentaculis, ædificata erant. In iis Petraria, quæ lapidem trium talentorum emitteret, et hastam duodecim cubitornm. vtrumque autem istud, ad stadij longitudinem.* Ac Vitruuius quoq; hunc videtur habere, quasi summum ponderis modum, lib. x. cap. vlt. vbi de Helepoli scribit: *ita eam ciliciis & coriis crudis confirmatam, vt posset pati plagã lapidis ballistá immissi pondo* CCCLX. Sunt enim ea tria Talenta; quæ singula Vitruuio pendunt pondo CXX. Nostra ista fulminea hodie, non capiunt aut peruehunt hoc pondus. Ex his facile discere, & vim igitur magnam Tormento huic fuisse: quam Lucanus sic expressit, lib. III.

At saxum quoties ingenti verberis ictu
Excutitur, qualis rupes quam vertice montis

Abscidit

* P. Pythœus edidit.

* Nempe cxx. pōdo.

Abſcidit impulſu ventorum adiuta vetuſtas,
Frangit cuncta ruens: nec tantùm corpora preſſa
Exanimat, totos cum ſanguine diſſipat artus.

Ita profectò eſt. grande hoc pondus non contundebat ſolùm, ſed diffringebat omnia & diſiiciebat. Hegeſippus libro III. cap. XII. *Alij telis, alij balliſtis hoſtem vrgebant. Tanta autem erat huius tormenti vis quo ſaxa in hoſtem iaciebantur, vt percuſſus vnus ex ſociis Ioſephi, qui propter adſtaret, comminuto capite rueret, & occipitium eius vſque ad tertium ſtadium excuteretur. Mulier quoq; aluo grauis, percuſſa vterum, ſupra dimidium ſtadij de intimâ ſede genitalis ſecreti excuteret infantem.* Hęc ita Latinus ille, è Ioſepho, vt ſolet, tranſſcripſit: qui ipſe & alibi auctor violentiæ huius teli. In libro VI. Excidij ſcribit: Ταλαντιαῖοι μὲν ἦσαν οἱ βαλλόμενοι πέτροι, δύο δὲ καὶ πλεῖον ἀπῄεσαν σταδίους, ἡ πληγὴ δὲ, οὐ τοῖς προεντυχοῦσι μόνον, ἐπὶ πολὺ δὲ καὶ τοὺς μετ' ἐκείνους, ἦν ἀνυπόστατος: *Talenti pondere erant lapides qui mittebantur, duo autem & & amplius ſtadia peruadebant. Ipſe ictus, non iis modò quibus primis incidebat, ſed & longè retrorſum ſtantibus, erat intolerabilis.* Quæ certa & vera ſunt: nec ſcio cur interpres hoc loco, velut diffidēs & corrigens verterit de *vno ſtadio*, nō duobus. At prior ille locus nónne de *tertio* etiam adfirmat? LIPS. Credimus. nam & noſtra hodie Tormenta ad *mille paſſus* permeant, imò vltrà. Iouius adſerit *Colubrinā* (ſic appellat) *inuentam in arce Tolonæ à Ferdinando Daualo; quæ in Iſchianâ arce poſtea collocata, nauigia ab acceſſu, vel in triginta ſtadiorum diſtantiâ deterreret.* FVR. Multum eſt, ipſe viderit: ſed ad noſtra. Non rotundos ſolùm lapides iſtis iaciebāt: ſed enormes & *Sepulchrales*: quibus ſcilicet domos & ædificia confringerent, & quidquid incidiſſent. Reperio & equorum hominumq; cadauera iacta, ſtercora fętoreſq; alios, item plura, quorum partim in Chronico noſtrę vrbis ſic ſcripta: *Leodicenſes caſtrum de Argenteal fortiter impugnare cœperunt, iactis lapidibus magnis cum mangonalibus, et fuſo metallo in vaſculis terreis, ferroq; candenti proiecto, tandem ſtercoribus etiam iniectis.* Nec verò iſta ſolùm, ſed & plūbeos globos emiſſos lego: quid niſi nouello iſto pæne ritu, quo ferrei? Appianus in Mithridatico id clarè dicit: ὅτι ὁ Σύλλας ἐκ καταπελτῶν αὐτῶν εἴκοσιν ὁμοῦ μολιβδαίνας βαρυτάτας ἀφιέντων, ἔκτεινε πολλοὺς, καὶ τὸν πύργον Ἀρχελάου κατέσεισε καὶ δυσάρμοστον ἐποίησε: *quòd Sulla ex Catapultis ad viginti ſimul, plumbeos graues globos emiſit; multoſq; interemit, et turrim Archelai con-*

lai concussit et planè vitiauit. Quæ verba non sic capienda, meo iudicio (etsi fecit interpres) quasi viginti globi ex vnâ machinâ simul emissi; id nõ facilè potuit: sed quod assiduè viginti Ballistæ (ipse *Catapultas* appellat, & notetur) simul iacerent & oppugnarent. Sanè ingeminasse vel vnam crebros ictus, nõ ambigimus. & Hispaniæ Chronicis notatur: *Ballistam magnitudine eximiam Oscâ allatam, ad arcis cuiusdam expugnationem. quæ noctu ingẽtia saxa quingenta iaceret; de die ad mille.* Discimus autem ex istis, & muros siue turres cõcuti iis solere: quod plura etiam firmant exempla.

Ouidij: *Quàm graue ballistæ mœnia pulsat onus.*

Senecæ in Thyeste:

Admotis nihil est opus,
Vrbes sternere machinis,
Longè saxa rotantibus.

Eiusdem in Hippolyto:

Nec torta clausas fregerat saxo graui
Ballista portas.

Statij, in v. —— *quo turbine bellica quondam*
Librati saliunt portarum in claustra molares.

Diodori xx. Τοῖς δὲ πετροβόλοις τάς τε μηχανὰς τῶν πολεμίων, καὶ τὸ διὰ τοῦ χώματος τεῖχος, τῇ μὲν διέσεισε, τῇ δὲ κατέβαλεν, ἀσθενὲς ὑπάρχον καὶ ταπεινὸν ἐκείνοις τοῖς καιροῖς: *Petrariis et machinas hostium, et murum qui in aggere, partim cõcussit, partim deiecit, vt qui murus illis tẽporibus debilis et humilis adhuc esset.* Quâ extremâ additione ostẽdit, in validũ aliquem fortemq; murum parùm Ballistas potuisse. quod ratio etiam vult: & idẽ Diodorus adhibet alibi *eas quidẽ ad pinnas & propugnacula detergenda, arietes verò ad ipsos muros deruendos.* In eodẽ xx. τὰς ἐπάλξεις μὲν ἀπέσυρε τοῖς πετροβόλοις, τὰ τείχη δὲ διέσειε τοῖς κριοῖς. Video autem & in pugnâ interdum iis vsos. vt Tacitus in III. Histor. suggerit: *Magnitudine eximiâ quintadecimæ legionis ballista, ingentibus saxis hostilem aciem proruebat: lateq; cladem intulisset, nisi duo milites præclarum facinus ausi, vincula ac libramenta *tormentorum abscidissent.* Ibidem quoque. *Vitelliani tormenta in aggerem viæ contulerant, vt tela vacuo atque aperto excuterentur.* Atque hæc super vi aut vsu Ballistæ dixerim. BILL. Nobis quidem miranda. Quæ tormenta nostra pondus hoc iaciant tot librarum? nam ruminor quæ dixisti. Sed an ex fide? FVR. Si fides in vllâ memoriâ priscâ, in hac est: & confirmant

*An *tormẽto?* nam de vno res.

firmant

firmant Annales paullò antiquiores. quia nuper deniq; & auorum æuo desiimus iis vti. Sed enim de *Formâ* etiam videamus, quę intricatior est, etsi vbertim satis Ammiano sic descripta, lib. XXIII. *Scorpionis, quem appellant nunc Onagrum, huiusmodi forma est. Dolantur axes duo quernei vel ilicei, curuanturque mediocriter, vt prominere videantur in gibbas: hique in modum serratoriæ machinæ conectuntur, ex vtroque latere patentiùs perforati: quos inter, per cauernas funes colligantur robusti, compagem ne dissiliat continētes. Ab hac medietate restium stilus exsurgens obliquus, & in modum temonis iugalis erectus, ita neruorum modulis implicatur, vt altiùs tolli possit & inclinari: summitatiq; eius vnci ferrei copulantur, è quibus pendet stuppea vel ferrea funda. cui ligno fulcimentum prosternitur ingens cilicium, paleis confertum minutis, validis nexibus illigatum, & locatum super congestos cespites, vel latericios aggeres. Nam muro saxeo huiusmodi moles imposita, disiectat quidquid inuenerit subter, concussione violentâ, nō pondere. Cùm igitur ad concertationem ventum fuerit, lapide rotundo fundæ imposito, quaterni altrinsecus iuuenes, repagula, quibus incorporati sunt funes, explicantes, retrorsus stilum penes vncinum inclinant. itaque demum sublimis adstans magister, claustrum, quod totius operis continet vincula, reserat malleo forti percussum. Vnde absolutus ictu volucri stilus, et mollitudine offensus cilicij, saxum contorquet, quidquid incurrerit collisurum. Et Tormentum quidem appellatur, quòd ex eo omnis explicatio torquetur: Scorpio autem, quoniam aculeum desuper habet erectus. cui etiam Onagri vocabulum indidit ætas nouella, eâ re quòd asini feri cùm venatibus agitantur, ita eminus lapides calcitrando post terga emittunt, vt perforent pectora sequentium, aut diffractis ossibus capita ipsa displodant.* Istęc Ammianus. è quibus formam aliquam & fabricam effingere, haud planè difficile, siquis erit in eâ curâ. In Vitruuio pariter descriptio, sed profectò non conformis (pro meo captu:) nec ambigo, quin cum æuo alia & alia reperta. Sed mihi duo adnotanda in totâ hac paraturâ, de *Neruis* & *Fundâ*. Et *Neruos* quidem ad omnia hæc tormēta maximè requirebant, secundò, *Capillos*, si copia eorum non esset. In Vegetio gradus & bonitas sic expressa, libro IIII. cap. IX. *Neruorum quoque copiam summo studio expedit colligi, quia onagri vel ballistæ, ceteraq; tormenta nihil prosunt, nisi funibus neruinis intenta. Equorum tamen setæ de caudis ac iubis ad ballistas vtiles asseruntur. Indubitanter verò & crines fœminarum*

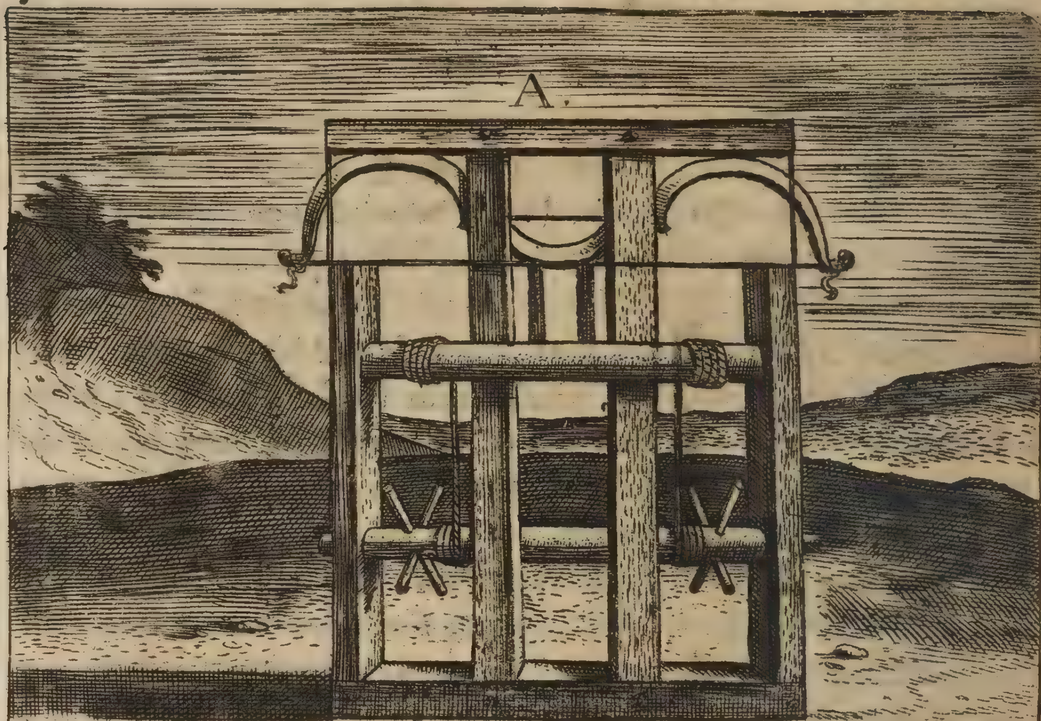
narum in eiusmodi tormentis non minorem habere virtutem, Romanæ scilicet necessitatis experimento cognoscitur. Nam in obsidione Capitolij, cùm neruorum copia defecisset, matronæ abscisos crines suos viris obtulere. Et neruos sanè primo loco approbat. vt & Vitruuius: *E neruo, capilloque tortis rudentibus.* Vt Polybius, inter apparatus bellicos, libro IIII. Τριχὸς εἰργασμένης τάλαντα τριακόσια, νεύρων εἰργασμένων ἑκατὸν τάλαντα: *capilli elaborati aut facti talenta trecenta, neruorum factorum talenta centum.* Quia plus pretij in neruis, quàm capillis, ideò pauciora eorum pondo. LIPS. Rectè dicis, & suggero ab Herone cap. XVIII. expressum, qui nerui eligendi. *Ex animalibus,* inquit, *robustioribus & quamplurimùm exercitatis. vt cerui quidem, ex iis qui in cruribus pedibusque; tauri, qui in humero sunt.* Hoc volui; nunc perge. FVR. Proximi igitur à Neruis *Capilli*, iiq; ex equis, vt Vegetius notat: sed maximè muliebribus, vt cum illo plerique. Vitruuius: *Contenduntur capillo maximè muliebri.* Ctesibius, ex quo video citari: ὁ δὲ τόνος καὶ ἐκ τριχῶν γίνεται γυναικείων. αὗται γὰρ λεπταί τε οὖσαι καὶ μακραὶ, καὶ πολλῷ ἐλαίῳ βαφεῖσαι, ὅταν πλακῶσι, εὐτονίαν πολλὴν λαμβάνουσι, ὥστε μὴ ἀπᾴδειν τῆς διὰ τῶν νεύρων ἰσχύος: *Funis etiam ex capillo confit muliebri. Ille enim cùm tenuis sit, longus, multo oleo perfusus, cùm plectunt, vires & intentionem validam accipit, vt nec dissonet multum à robore neruorum.* LIPS. Ipsa totidem pænè verba in Herone, qui ex Ctesibio descripserit, memini obseruare. FVR. Historiæ etiam passim de hoc capillo. vt Appiani de Carthaginiensibus obsessis: Ἐς δὲ τὰς ἐπιτάσεις καταπελτῶν ἀπεκείραντο τὰς γυναῖκας, τριχῶν ἑτέρων ἀπορίᾳ: *Ad catapultarum intentiones raserunt fæminas, aliorum crinium inopiâ.* Strabo de hoc ipso facto, lib. XVII. Τρίχα δὲ τοῖς καταπέλταις αἱ θεράπαιναι παρεῖχον: *Capillum tormentis ancillæ præbuerunt*: sed ad ancillas tamen restringit. Salonenses, apud Cæsarem III. Ciuil. *præsectis omnium mulierum crinibus, tormenta effecerunt.* Aquileienses, apud Capitolinum in Maximinis, *Funes de capillis mulierum fecerunt, cùm nerui ad emittendas sagittas deessent.* Et de Romanis, suprà Vegetius. quod ipsum Capitolinus rettulit, & *Veneri caluæ*, ob hanc memoriam, templum vult structum. Sed alterum, quod dicturiebam, de *Fundâ* est: quæ in Ballistâ siue Scorpione ponitur ab Ammiano, *stupea aut ferrea* fuisse. Cui fini? receptaculum scilicet lapidis, & in quâ firmaretur. Ammianus XIX. *Per scorpionum ferreas fundas, rotundi lapides subinde iacti.*

Iterùm

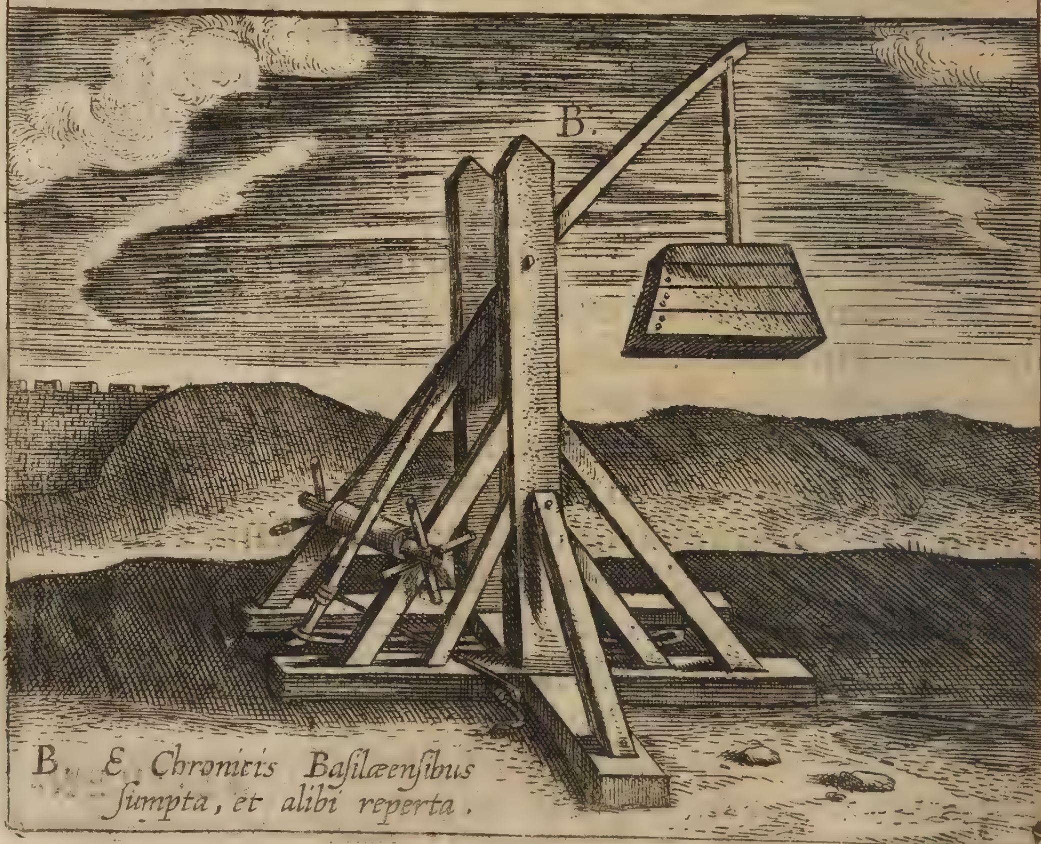
Iterùm XXIIII. *Post machinam ſcorpionis architectus fortè adſiſtens, reuerberato lapide quem artifex titubanter aptauerat fundæ, obliſo pectore ſauciatus profudit animam.* Cui ſimillimus euentus in Suidâ narratur, ab incerto ſcriptore: Ὁλοοίτροχος λίθος ὁ ἀπὸ μηχανῆς εἰς τὸν εὑρέτην τοῦ τεχνήματος ἐξήλατο, καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐξέωσεν ἄμφω: *Rotundus lapis à machinâ in eius architectum exſiluit, eique ambos oculos excuſſit.* Funda itaque ibi: & ideò ipſas Balliſtas ſiue *Monangones* ſcripſit Heron *à nonnullis Fundas vocari.* Sed & Græci commodè hîc vtuntur verbo σφενδονᾶν, vt Zonaras in Conſtantino: λίθων γὰρ ἐκ μηχανῆς ταλαντιαίων σφενδονουμένων: *Cùm lapides centenarij fundis iacerentur machinarum.* Quin & ipſum inſtrumentum totum, Σφενδόνη dicta. vt in Gloſſis: *Balliſtra*, σφενδόνη, μάγγανον πολεμικόν. In Machabæorum I. cap. VI. inter machinas varias, σφενδόναι nominantur: quas rectiſſimè Hieronymus *Fundibala* vertit. Ita enim illo æuo dixerunt. Iſidorus: *Balliſta magnâ vi iacit aut haſtas, aut ſaxa. inde & Fundibalus, quaſi fundens & emittens.* Hegeſippus V. cap. XLIIII. *Fundibalo ictus, in eâdem voce amiſit ſpiritum.* Hanc machinam intellegit: quia Ioſephus in ipsâ illâ re, λίθον ἐκ τοῦ πετροβόλου dixit, *lapidem è petrariâ.* Repetiuit hoc ipſum in Anacephalæoſi ſuâ Hegeſippus: *Fundibulari ictu amiſit ſpiritum.* Roſuintha virgo Saxonica, & Chronica Hiſpanica: *Pelagium, caſtiſſimum iuuenem, Abderamini tyranni iuſſu, fundâ machinali trans Bætim fluuium emiſſum, & ſcopuloſis rupibus illiſum tradunt*: quia ſcilicet impuro tentamini illius ſuffragium non præbuiſſet. In Gloſſis etiam, *Balliſtrarij* explicantur, σφενδονῆται: ſed, credo, minores illos funditores intellegi, ab exemplo. Ammianus XVI. *Cæſar, ne qua interueniret mora, adhibitis cataphractis ſolis & balliſtariis, ad Tricaſſinos tendebat.* Funditores, inquam, puto eſſe, aut *Fuſtibalatores.* In Guntheri Ligurino. lib. IX. hæc ipſa machina *Balearica* dicitur, à cauſsâ iam dictâ, & quia Balearium Fundæ.

——lapides agitata minores
Funda rotat, magnos Balearica machina muris
Incutit, & duro munimina verberat ictu.

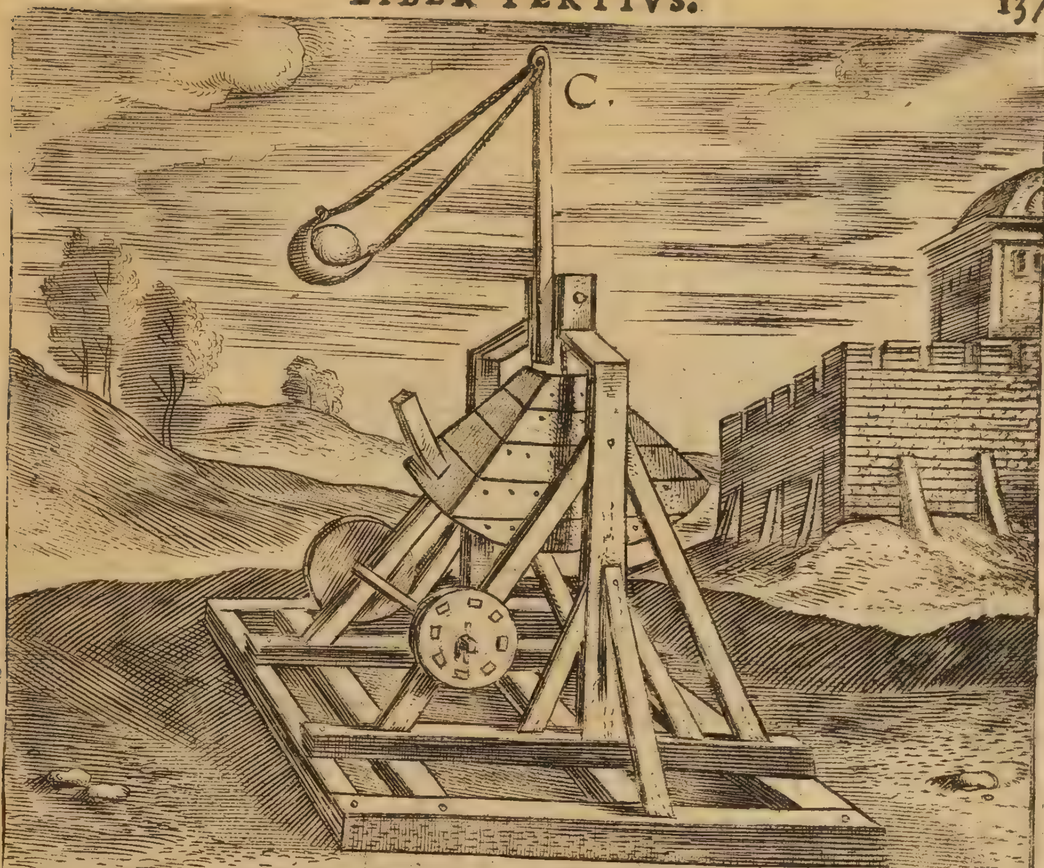
SEQVEN-

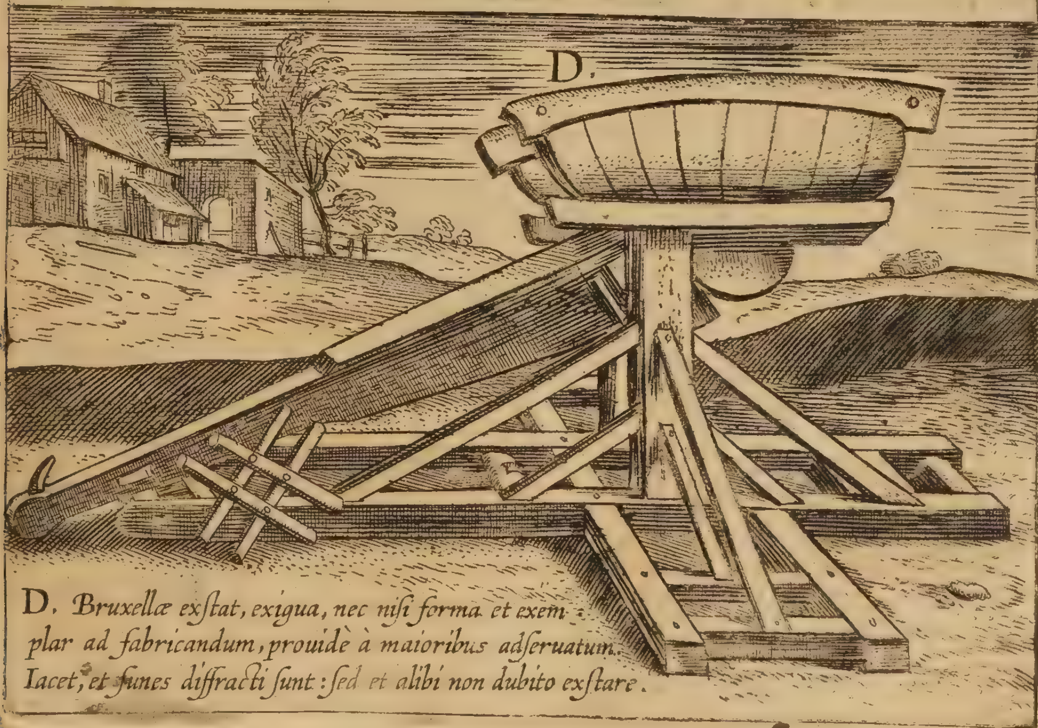
A. *Figura, quam in Vitruuio Iocundus expreſsit.*

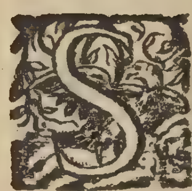
B. *E Chronitis Baſilæenſibus ſumpta, et alibi reperta.*

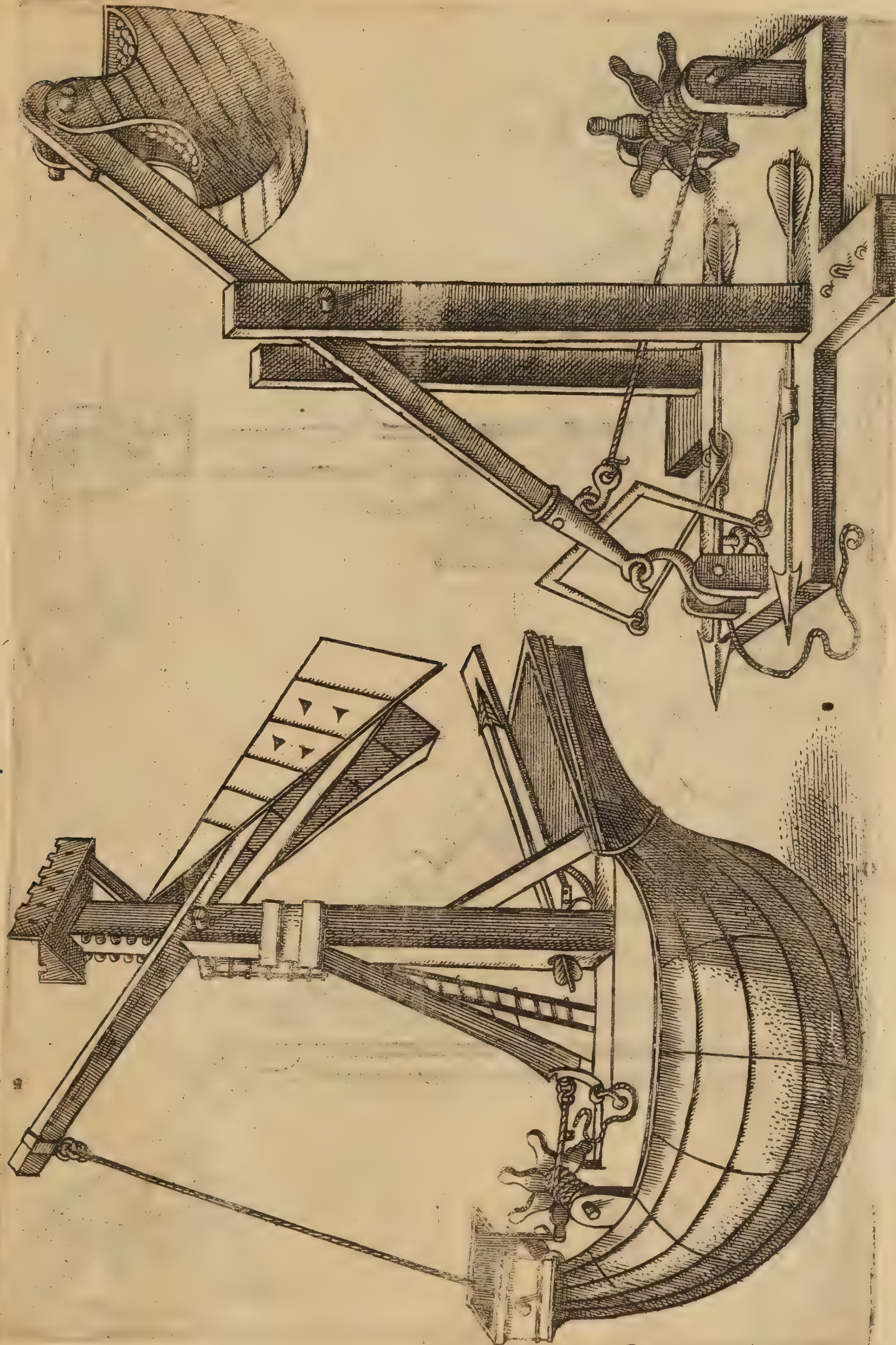

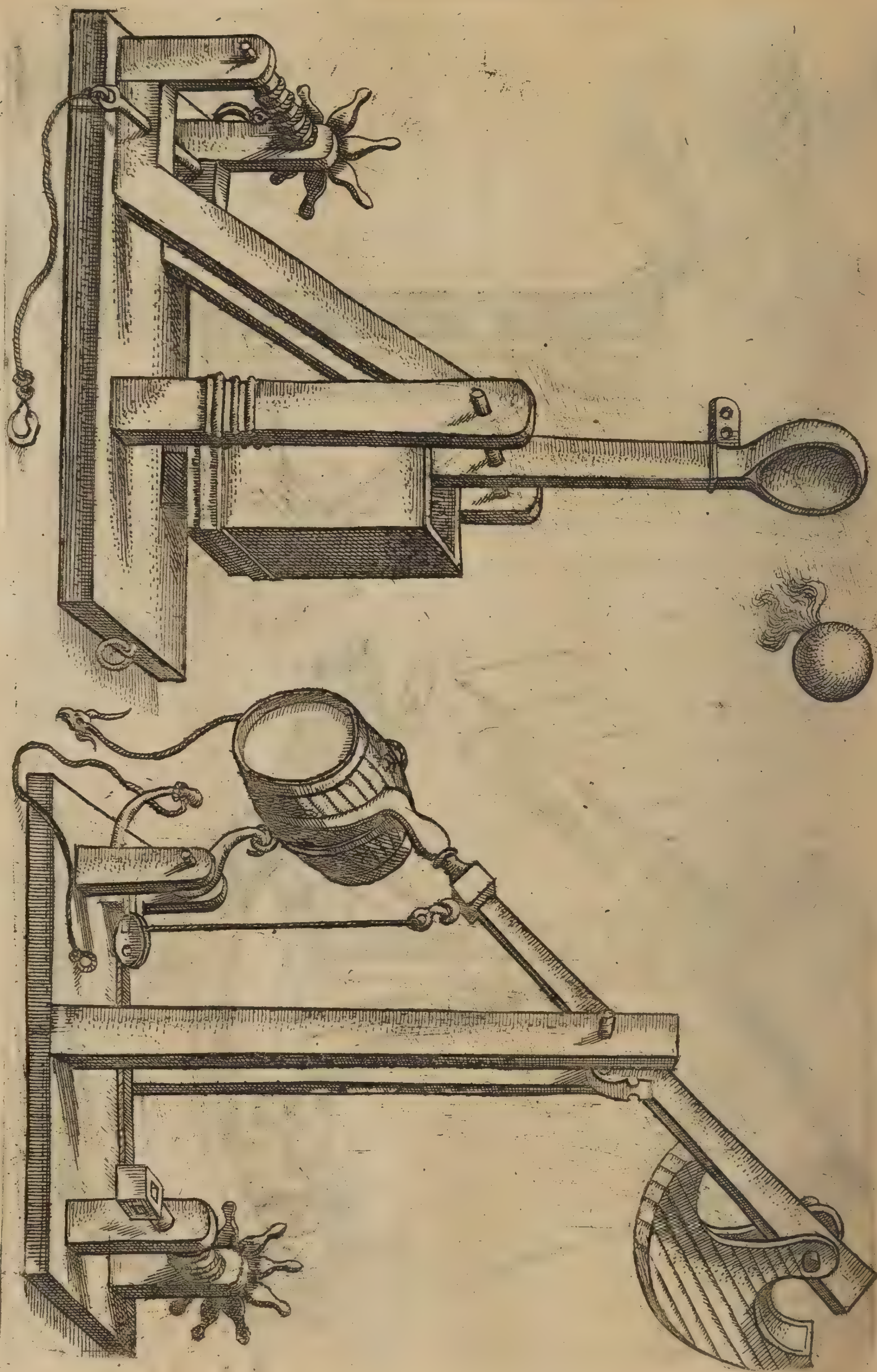
C. *Similis priori ferè, ex Valturio.*

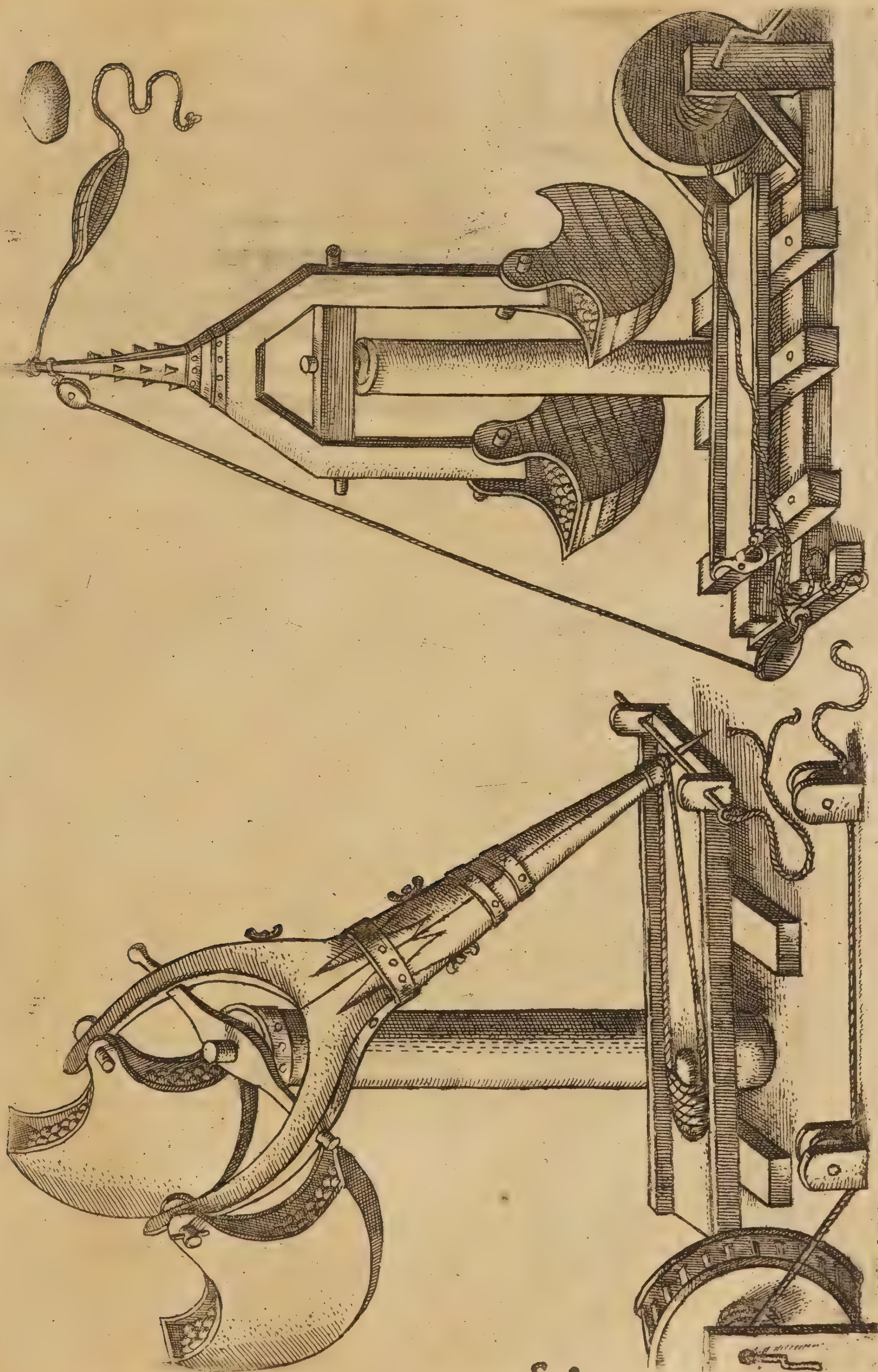

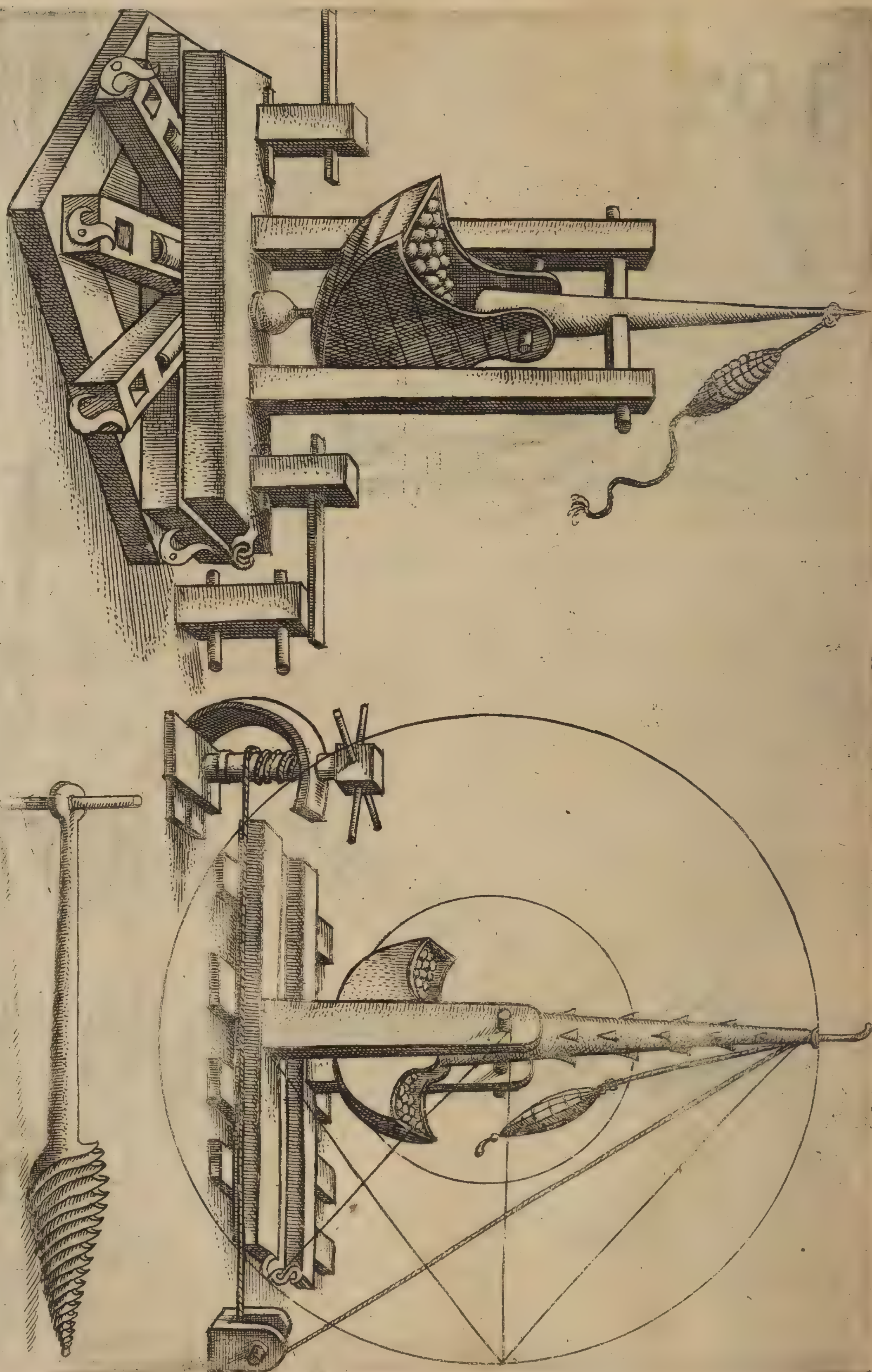
D. *Bruxellæ exstat, exigua, nec nisi forma et exemplar ad fabricandum, prouidè à maioribus adseruatum. Iacet, et funes diffracti sunt: sed et alibi non dubito exstare.*

EQVENTES *Figuras, Lector, Gabrius Busschius delineauit effinxitque ex veteri libro, qui Vrbinatium Ducis, nunc Allobrogum est. Curauit, & benignè submisit, incomparabilis heros* IOANNES VELASCIVS, *Comes Stab. PP. Castellæ, Gubernator ditionis Mediolanensis, idémque per Italiam regiæ militiæ supremus præfectus. Illi gratia, tibi fructus esto.*

DIALOG. IV.

Scorpiones, quid, & quo telo?

PEREGI, & te editorem, Lipsi, adſpicio: ecquid mittis? LIPS. Ego editor? bellè. qui ipſe depugnaui, & exercitus ſum plus ſatis. Sed tamen ſi ſim; nec mittam quidem, numeris nondum impletis. FVR. Omnibus, & largiter, aut fallor. LIPS. *Scorpiones* vbi ſunt, vicini & adſimiles iſtis, adeò vt Ammianus miſceat, & *Balliſtam* (à te dictum) ſic appellet? FVR. Si miſcet, benè eſt: per me ſic ſunto, non diſiungo. LIPS. Atqui debent Furi, debent: hoc age. A Catapultis primùm Hirtius abiungit, in bello Africo: *Cæſar in caſtris Scorpionum, Catapultarum, magnã vim habebat*. Ille idem à Balliſtis: *Balliſtis, Scorpionibuſq; crebris, ante frontem caſtrorum collocatis*. Seneca Quæſt. Natur. II. cap. XVI. *Nam Balliſtæ quoque, & Scorpiones, tela cum ſono expellunt*. Denique Liuius ab vtriſque XXVI. *Catapultas* & *Balliſtas* Carthàgine Nouâ inuentas numerat, & tum addit: *Scorpionum maiorum minorũque, et armorum telorumque, ingẽs numerus*. Idem paullò pòſt: *Scorpiones maiores minoreſque, ad LX. captos ſcripſerim, ſi auctorem Græcum ſequar Silenum: ſi Valerium Antiatem, maiorũ ſcorpionum ſex millia, minorum tredecim millia*. Sed prior numerus LX. falſus videtur, & nimis ab illo abire Antiatis. Etſi enim hîc & alibi auctorem iſtum elationis & vanitatis arguit: quis tamen credat ſic inſanè mentitum? & è *ſexaginta* tantùm, *tot illa millia* feciſſe? Fuerit; V. ∞. id eſt, *quinque millia*: aut etiam IX. ∞. numeris non inſolenter corruptis. Sed tu, Furi, palàm diſcrimen vides, ediſſere. FVR. Te loqui decebat, ac vides iſtos magis erectos: quid me? pendeo à tuo ore. LIPS. Dic, dic: apud nouercam verba fundis. FVR. Paucis, quia pauca hîc ſcio. Deſcribit Tertullianus initio libri, quem de hoc nomine inſcripſit: *Bellicam machinam, et retractu tela vegetantem, de Scorpio nominant. Id ſpiculum et fiſtula eſt, patulâ tenuitate in vulnus et virus quà figit, effundit*. Significat clarè, & mucronem, & ad eũ canaliculum fuiſſe, qui infunderet venenum. Alij non dicunt. ſed Vegetius ita de eo: *Scorpiones dicebant, quas nũc Manuballiſtas. ideò ſic vocati, quòd paruis ſubtilibuſq; ſpiculis mortem inferant*. Parua tamen adeò fuiſſe ſpicula, præſertim in Maioribus, haud dicam cùm in Cæſare legam, *Quidam ante opidi portam Gallus, ſcorpione ab la-*

ab latere dextro traiectus exanimatusque concidit. In Hirtio: *Scorpione accuratiùs misso, Decurio percutitur, & ad portam Decumanam defigitur.* Cùm *traijci* iis homines, cùm *Defigi* dicant · certè nō nimis ij pusilli. Ex Vitruuio tamen certum haud sic immanes fuisse: & cùm *Machinam* ab *Organo* distinguit (lib. x. cap. 1.) *Machinas pluribus* operibus ait effectus habere, vt Ballistas aut torcularium prœla: Organa autē vnius* opere, prudenti tactu perficere quod propositum est, vti Scorpionis & anisocyclorum versationes.* Ergo vir vnus dirigebat, & vtebatur. Polybius in obsidione Syracusarum à Marcello, facit Archimedem *cauos palmares in muris disposuisse, iisq; sagittarios & scorpiunculos* (τὰ σκορπίδια) *apposuisse.* Liuius in eâdem re, & ex eo sumens, *cauos cubitales* fecit: ô neglegentiam aut παρόραμα! cùm ille παλαιστιαίους clarè scripsisset. Plutarchus in Marcello, de iisipsis dixit, σκορπίους βραχυτόνους: *breui tensioue scorpios.* Vt illi ergo parui; sic proportione & foramina illa ac caui. In Sisennæ fragmēto apud Noniū est: *Longiùs scorpios catapultas concitat.* Legendum: *Longiùs scorpio catapulta se concitat.* Et plura dicere prohibeor, non ignauiâ, sed imperitiâ; iterùm missionem peto, aut ipse mihi dono.

*Forte *operis.*
*Forte *opera.*

DIALOG. V.

Muri veterum cuiusmodi? seorsim & Gallorum.

LIPS. Videtis hunc Arenarium, planè ad legem? ipse Rudem sibi donat. O si meum hîc merum imperium! aut si plura etiam dicenda! sed video finem, & de *Tormentis* ad assem credo expunctum. BILL. Haud negito. tamen aliquid etiam reliqui video, si plenè & firmiter vis Tormentorum est noscenda. FVR. Et tu quoque telum mihi iniicies? BILL. Imò munimentum in omnia tela: *Muros* opidorum suggero, & velim describi. Hos enim quatiebant aut diruebant *Arietes* illi & *Ballistæ*: hos sub *Musculis* aut *Vineis* deruebāt: & nesciemus quo robore ij aut viribus? Caligat omnis *Machinalis & Oppugnatoria* ista res: nisi hæc illustratur. LIPS. Tecum censeo sciscoque: sed hoc ampliùs, Furium istum meritò dicere, qui dictorum omnium caussa. Caput sermoni struxit, adstruat & hunc pedem. FVR. Quod Oranus nec Græcè ausus, ego Latinè & Romanè dico, Lipsi es malus. Sed nihili tamen tua argutia: nec enim adhuc finis, *Tela* restant. LIPS. Fortasse te & illa velle addere? Si sapis, hoc depropera,

pera, ne & alterum onus accedat. FVR. Fiat. nam isti, vt video, peramici sunt, quod tu vis volunt. *Muri* igitur veterum (de Vallo à Lipsio dictum) validi & operosi fuerunt: & vt distinctè ac propriè dicam, *Firmi, Magni, Alti.* De Firmitate primùm, Vegetius lib. IIII. *Murus vt numquam possit elidi, hac ratione perficitur. Interuallo pedum vicenûm interposito, duo intrinsecus parietes ædificantur: deinde terra, quæ de fossis fuerit egesta, inter illos mittitur, vectibusq; densatur. ita vt à muro primus paries parùm inferior, secūdus longè minor ducatur. vt de plano ciuitatis, ad similitudinem graduum, quasi cliuo, molliusq; ad propugnacula possit ascendi. Quia nec murus vllis potest Arietibus concuti, quem terra confirmat; & quouis casu destructis lapidibus, ea quæ inter parietes densata fuerit, ad muri vicem ingruentibus moles obsistit.* Vegetij munitio satis firma, negari nō potest, etiam in hodierna ista fulmina: sed magis paullò illa Vitruuij, libro I. cap. V. *Interiore parte substructionis fundamentum, distans ab exteriore introrsus amplo spatio, constituēdum est: ita vti cohortes possint, quemadmodum in acie, instructæ ad defendendum supra latitudinem aggeris consistere. Cùm autem fundamenta ita distantia inter se fuerint constituta, tunc inter se alia transuersa, coniuncta exteriori & interiori fundamento, pectinatim disposita, quemadmodum serræ dentes solent esse, collocentur.* Hæc, dico, structura firmior, & validę vi tormentorum repellendæ, pro meo quidem sensu. Iam quòd *Magni & Alti,* ab exemplis aliquot videamus. Appianus scribit, in Mithridatico: *Pyræi muros Athenis (Periclis opus) altitudine fuisse quadraginta circiter cubitorum, siue pedum sexaginta, saxo quadrato exstructos.* Thucydides in I. de iisdem: *Latitudine fuisse tantâ, vt duo currus iuncti inter se, vel obuij, per murum transirent. introrsus autem, neque cæmentum neque lutum interpositum, sed iunctos & coagmentatos grandes lapides, qui secti quadratiq; essent, eorumq; exteriora ferro & plumbo reuincta.* In quibus vltimis notare est, grandes lapides, pro more illo, in opera hæc iniunctos; & contra Arietes, ne extrahi possent, ferro aut ære nexos. Dio Cassius in Seuero, *Byzantij veteris muros fuisse firmissimos, quorum frons exterior grandibus lapidibus constructa, qui crassi quattuor pedes erant, lato ferro aut ære inter se vincti.* Nota crassitiem lapidum, quos quadratos fuisse certum est, & vndiq; pares. Herodianus lib. III. de eodem isto opido: *Murus Milesio quadrato lapide exstructus, adeò tenui & inconspicuâ iuncturâ, vt nemini*

compositum opus, sed ex vno perpetuoq́; lapide videretur. Et addit, *nunc quoque reliquias cum miraculo conspici, vel artis eorum ingeniíque, qui primi struxerint, vel roboris eorum, qui deiecerint.* Nota hîc & alibi *coagmenta subtilia*, ad excludendum scilicet Arietis acumen. Sed de ferro, est & in Iosepho, atque Hegesippo (lib. v. cap. xi.) *pleraq; murorum Hierosolymis, ferro aut ære operta fuisse:* pro mente scilicet iam dictâ. Atqui *Altos* etiam cur sic volebãt? nam nos hodie despicimus. Caussa ipsis proba, & contra turres, machinasque ligneas ad adscẽsum. Nam muri quamdiu super eas, tuti erant ab hac peruasione. *Firmi* igitur, contra Arietes; *alti*, contra Turres. Tangit scriptor Panegyrici, ad Maximianum: *Quænam vnquam mirabimur valla castrorum, post hoc nouũ in mari vallum? quid erit mirum, si qua murorum aut Arieti non cesserit* FIRMITAS, *aut machinas despexerit* ALTITVDO? Quam altitudinem & Seneca inter laudes murales habet, in Epistolis: *Multi inueniuntur, qui ignem inferant vrbibus, qui inexpugnabilia sæculis et per aliquot ætates tuta prosternãt, qui æquum arcibus Aggerem attollant, & muros in miram altitudinem adductos, Arietibus ac machinis quassent.* Imò & maiores nostri Galli sic struxerunt, aut certè in Galliâ ipsâ Romani. Omitto alia. sed Aimoinus refert, *murum Diuionensis castri ædificatum lapidibus quadratis, desuper minores superpositos habentem, in altitudinem pedum triginta, in latitudinem pedum quindecim:* idq́; ab Aureliano Imp. nec tamẽ opidi appellatione dignatum. Vbi autem hodie tales muri? quia nos, vt dixi, contemnimus: & meritò fortasse ob nouitium hoc fulmen, quod edita magis quassat. Sed nõ illud etiam despicimus (quod inter artes munitionum habemus) flexus & sinus in muris facere, vt pateat ad ictus accedens hostis. Id enim à veteribus. & Vegetius prodit: *Ambitum muri directum veteres duci noluerunt, ne ad ictus Arietum esset dispositus, sed sinuosis anfractibus clausêre vrbes. propterea, quia si quis ad murum tali ordinatione constructum vel scalas, vel machinas, voluerit admouere, non solùm à fronte, sed etiam à lateribus & propè à tergo, veluti in sinum circumclusus, opprimitur.* Obseruesque, non solùm Turres prominuisse ad hunc finem & propugnacula, sed ipsos muros sic sinuosè factos. Tacitus de Hierosolymis: *Duos colles immensùm editos, clauserant muri per artem obliqui, aut introrsus sinuati, vt latera oppugnantium ad ictus paterent.* Eâ mente & Ammianus, xx. *Virtha, munimentum in ex-*

trema

tremo Mesopotamiæ situm, sed muris velut sinuosis circumdatum & cornutis, instructioneq́, variâ inaccessum. Nec verò hæc tantùm, sed & προτειχίσματα quædam habuêre, siue *Antemuralia.* vt in Isidoro: *Promurale, eò quòd sit pro munitione muri: est enim murus proximus ante murum.* Ammianus XXI. *Erumpentibus recursus ad mœnia tutior, vallumq́; antemuranum cespitibus fultum, insidiantes ab omni discrimine defendebat.* Quod credo fuisse quasi *Loriculam*, ante præcipuum murũ ductam. Sed enimuerò, non solùm loriculæ istæ, sed veri magniq́; muri plures ducti, vt vno diruto aut capto, alter & alter superessent. Lubet exempla duo dare splendoris atque operis prisci: ad quæ nescio an alia ætas adspirauit, aut & dicam, adspirabit. Prius ex Appiano, de Carthagine, quę à Romanis capta & diruta. *Murum* ait *fuisse triplicem. quorum quisque altus triginta cubitos esset, absque loricis & turribus. Quæ turres ducentorum pedum spatio inter se distabant, & quattuor contignationes singulæ habebant. Ipsi muri fornicati, & capaces: & duplici quasi contignatione facti in quorum parte imâ elephanti trecenti stabulari poterant, & adiunctæ iis cellæ ac repositoria ad cibos: super eos, quater mille equi, item cum receptaculis pabuli hordeique. Viris ipsis ibidem diuersoria & habitacula, peditibus viginti mille, equitibus quattuor mille. Atque hic bellicus apparatus & instructus, in solis mœnibus erat.* Hæc ille. nec negari potest, hoc de equitibus & peditibus, ipsisq́ue equis, magnificum & commodum pariter fuisse. Alterum ex Iosepho, de Hierosolymis, superbâ & validâ vrbium, quas historiæ celebrarint. Nam vana aut ignota, haud moramur. De eâ Tacitus breuiter: *Vrbem arduam situ opera molesq́; firmauerant, quîs vel plana satis munirentur. Nam duos colles immensùm editos, claudebant muri per artem obliqui, & turres, vbi mons iuuisset, in sexaginta pedes; inter deuexa, in centenos vicenosq́; attollebantur, mirâ specie et procul intuentibus pares.* Quorum sententia est, Turres vbi mons esset, in *sexaginta* pedes elatas; vbi vallis, in *cētenos* aut & *vicenos*: sic vt altitudo inter se omnium responderet, & æqua videretur. Sed munimenta hæc diffusè & pulchrè Iosephus exsequitur lib. VI. è quo libabo, & decerpam. *Murus triplex erat: exterior, altus viginti cubitos, lorica eius ternos, pinnæ binos. In totum viginti quinque. Lapides in eo plerique* * *viginti cubitos longi, et decem lati. In muris Turres erant, quæ super ipsos eminebant cubitis viginti: atque eadem erat latitudo. Hæc omnia*

*Penè fidẽ superat. quæ manus aut machina construxit? Intrà iterat.

 solida

*solida, & iisdem lapidibus, quibus muri, structa. At super hanc turrium altitudinem, cubicula & cœnacula erant, & cisternæ, & lati ad hæc omnia gradus. Eiusmodi turres erant in eo muro nonaginta: interualla autem, *cubiti ducenti inter singulas. Sed admirabiles in primis erant turres quattuor, quas Herodes ædificauerat. Psephina vna dicta, quæ septuaginta cubitis eminebat: & ex quâ, sole orto, Arabia prospici poterat, & ipsum mare. Octangula structa erat. Huic ex aduerso Hippicos, dicta de nomine cuiusdam amici regis; & iuxtà Phaselos, et Mariamne; illa in fratris, hæc in coniugis memoriam & nomen dedicata. Hæ magnitudine, pulchritudine, firmitate, omnibus quæ* toto orbe sunt, præstabant. Hippicos quidem quadrangula erat, & quisque angulus viginti quinque cubitorum, altitudo triginta: sed hæc omnia ex solido, & nihil inane. Supra soliditatem, & saxis illam adunatam compagem, imbribus excipiendis puteus erat altus cubitos viginti. Super istum, duplici tecto domus, viginti quinque cubitos alta, et in varia membra diuisa. Iterũ super eam, propugnacula & pinnæ, ad quinque cubitos. Atq; ita tota altitudo, cubiti octoginta. Tertia, Phaselos: lata ac longa fuit æqualiter, cubitos quadraginta. Totidem cubitorum, densa et solida eius altitudo. Super eam porticus ambibat, alta decem cubitos, loricis & propugnaculis instructa. inq; eâ mediâ, turris alia assurgebat, in membra magnifica et balneum diuisa: vt nihil à Regiâ penè differret. Suprema eius loricis et pinnis, sicut ipsa porticus, ornata. Tota altitudo, cubiti nonaginta: & referebat specie turrim, quæ Pharus dicitur, & apparet Alexandriam nauigantibus. Quarta, Mariamne. viginti cubitis solida fuit, totidem lata et lõga. Supernam autem ædificationem longè magnificentiorem & distinctiorem aliis habebat; decorum censente* rege, vt ea quæ ab vxore et fæminâ diceretur, ornatior comptiorq; virilibus illis esset. Huius altitudo omnis, quinquaginta quinque cubiti. Sed altiores etiam multo videbantur omnes hæ turres, ob loci situm. Nam murus ipse in quo erant, in colle fuerat conditus: atque is collis eminebat ad cubitos triginta. Mirabilis et lapidum moles. Nõ enim ex latere vulgari, aut saxis quæ homines ferrent, structæ erant, sed è candido marmore: quodq; saxum viginti cubitis lõgum, decem latum, quinque altum. Ita autem iuncta erant, vt vnum saxum omnia viderẽtur, sed manu artificum in angulos & figuras diuisa.* Hæc ita Iosephus, & plura de reliquo opere: quæ talia sunt, vt mirer hæc publicitus nõ proponi & pingi, in omnium (quibus cor & sensus) admirationem aut voluptatem. At nos vana quædam malumus; & prauâ viliqúe libidine

* *Adde Turres, & Portas: fiet ambitus circiter sex milliarium.*

* Notetur.

* *Herode.*

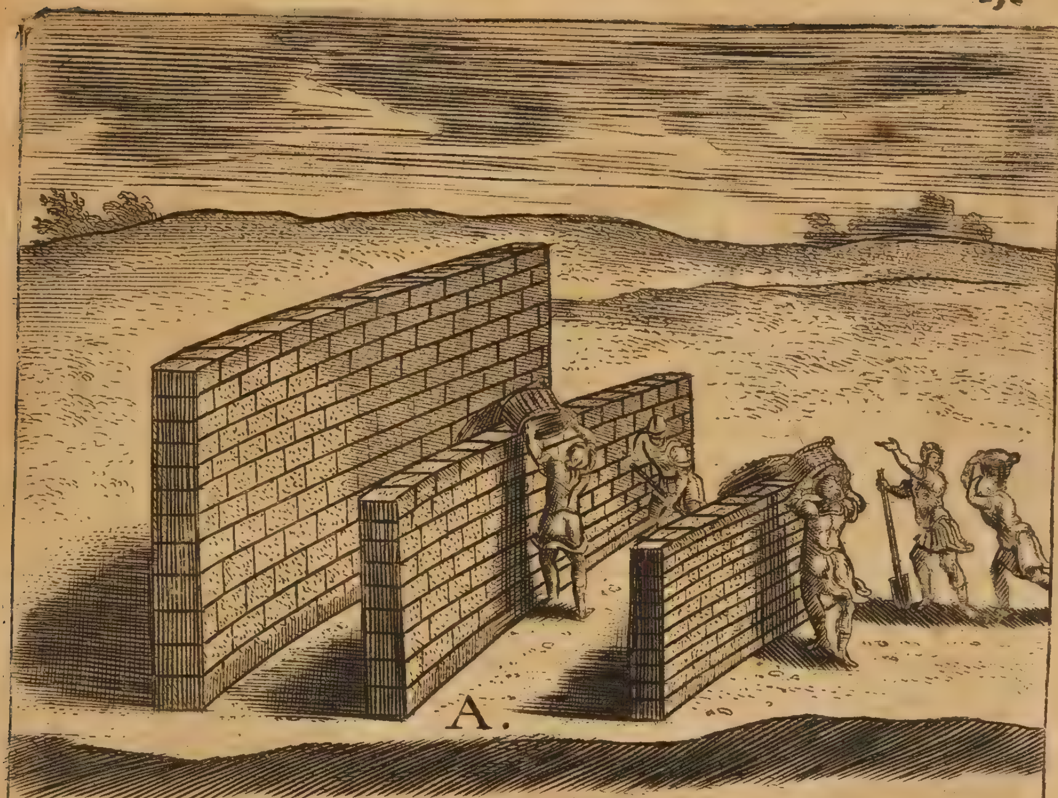
libidine, animum pascere iuuat falsis. At enim dicent, Hodie hæc non vsui: dissiliant isti lapides, istæ moles, vno ictu. Esto. sed dabo ab antiquo etiam rude, sed robustum opus, pro suffragio istorum. Muri Gallorum veterum videantur, qui in Cæsare sic descripti, Comment: VII. Gallic.

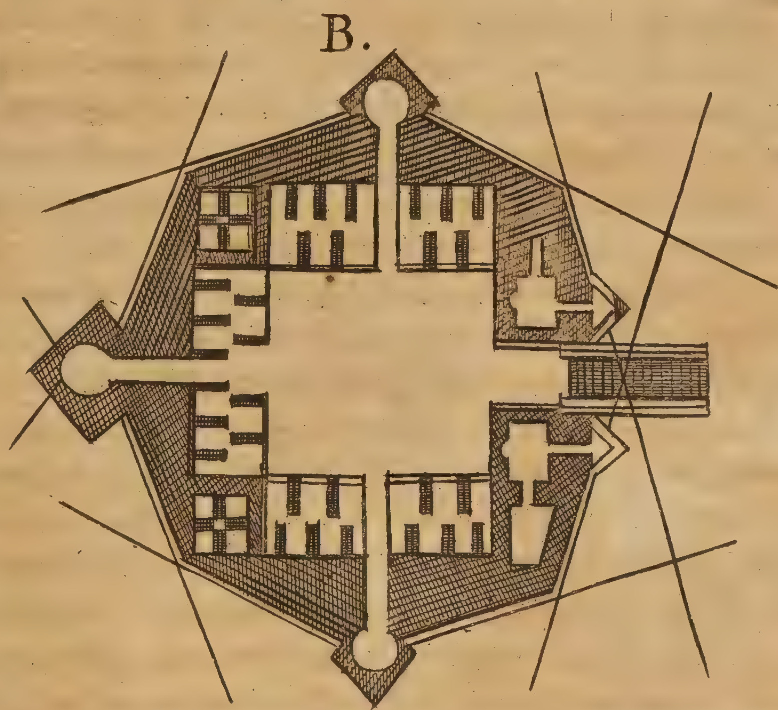
Muri autem omnes Gallici hac sunt ferè formâ: Trabes directæ, perpetuæ in longitudinem, paribus interuallis, distantes inter se binos pedes in solo collocantur. Eæ reuinciuntur extrorsus, et multo aggere vestiuntur. Ea autem quæ diximus interualla, grandibus in fronte saxis effarciũtur. Iis collocatis & coagmentatis, alius insuper ordo adiicitur, vt idem illud interuallum seruetur, neq; inter se contingant trabes, sed paribus intermissæ spatiis, singulæ singulis saxis interiectis arte contineantur. Sic deinceps omne opus contexitur, dum iusta muri altitudo expleatur. Hoc cùm in speciẽ deforme non est, alternis trabibus aut saxis, quæ rectis lineis suos ordines seruant: tum ad vtilitatem & defensionem vrbium suam habet opportunitatem. quòd & ab incendio lapis, & ab Ariete materia defendit: quæ perpetuis trabibus, pedes quadragenos plerumque, introrsus reuincta, neque perrumpi neque distrahi potest. ‹‹

Hæc Cæsar, quem per partes lustro. Ait: *Trabes directæ, perpetuæ, in longitudinem.*] Hoc dicit, trabes directas in solo positas, in longum non in altum: id est, planas iacẽtesque, & quidem *perpetuas* solidasque, nõ è partibus factás, tot pedum. Quòd autem sic accipere oporteat, non de ordine trabium recto & alto: verba sequentia mox euincunt, qui opus aggeratum ait, & creuisse, *dum iusta muri altitudo expleretur.* Atqui si trabes rectæ positæ, iam à principio altitudo iusta fuisset. Hoc firmiter tenendum est, aut à Cęsare abeundum. Ait: *Distantes inter se binos pedes, in solo collocantur.*] Hoc interuallum inter singulas trabes, porrectas sic in solo: iterũq; tale in aliis & superiectis. Quod ait, *collocari in solo*, est deponi, non defigi: & sic in descriptione Musculi. *Eæ reuinciuntur extrorsus.*] Libris melioribus adhęremus & scribimus, *introrsus.* Reuinctio illa sub caudam facta: id est trãsuersis trabibus series quæque ligata, contra motum, & ne ab Ariete percussæ emouerentur. In quibusdam etiã libris est: *Ære reuinciuntur*: sed falsum putamus, nec hîc admittimus. *Multo aggere vestiuntur.*] Iniecto inter trabes medias, & stipato. *Interualla grãdibus in fronte saxis effarciuntur.*] Interualla nempe binorũ pedum inter trabes singu-

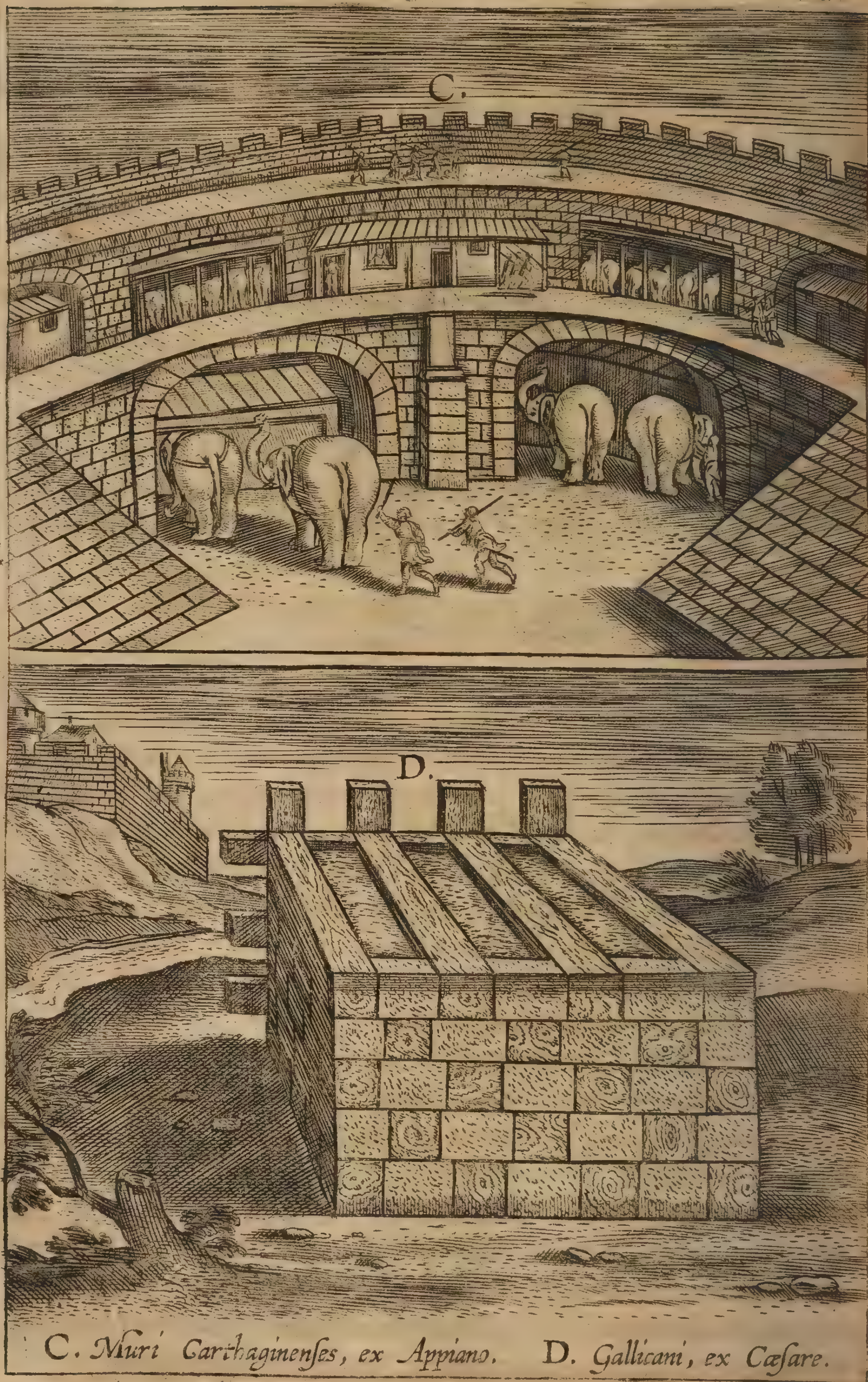
las. Tanti igitur & ipsi lapides. *vt idem illud interuallum seruetur, neque inter se contingant trabes.*] Credo sentētiam esse, trabes nō directè super infimas, sed ad latera earum super saxa positas fuisse: vt alternatim trabs, aut saxum esset. Hoc ideò, quia & elegantius firmiusq; opus: & quia negat *inter se trabes cōtigisse*. Pergit porrò: *Pluribus intermissæ spatiis, singulæ singulis saxis interiectis.*] Sententię eiusdem est, & docet tessellatum quasi opus fuisse. *Ab ariete materia defendit, quæ perpetuis trabibus pedes quadragenos.*] Est quod suprà dixit & repetit, *introrsus reuinctas* trabes fuisse, ne reuelli aut repercuti de facili eæ possent. Sed ait *pedes quadragenos plerumque perpetuas trabes* fuisse. Perpetuas, meo dicto sensu suprà, integras solidasque: & quidē selectâ hac longitudine, vt murus latior esset firmiorq. At quidā hoc de *quadragenis pedibus*, ad ipsas reuincientes trabes siue fibulas referunt: quod mihi aliter visum. Adnoto autem & inferiori æuo, muros videri ligneos in Galliâ fuisse: cùm Sidonius, de vastatione Galliarū scribat, lib. VII. epist. I. *Vidisse se ambustam murorum faciem.* Alibi: *Fuisse inter semiustas muri fragilis angustias clausum.* Vnde enim hęc *vstio*, nisi ab igne, & in ligno? Nisi tamē *Sudium* & *Vallorum* coronas illas intellegit: quod in medio pono. LIPS. Cū de Sudibus, memini legere in Suidâ de *Acessâ*: nec satis scire, quò id trahā. Verba: Ἄκεσσα, ῥωμαϊκόν τι μηχάνημα ἐκ δενδροτομίας πρὸς ἐρυμνότητα μετασκευαζόμενον. οἱ δὲ ῥωμαῖοι ξυνέθεσαν τὴν λεγομένην Ἄκεσσαν τῇ ῥωμαίων φωνῇ. δενδροτομήσαντες γὰρ ἀλλεπάλληλα στελέχη, τῇ ξυνθήκῃ καταστορέσαντες, ἀπετείχισαν, ὡς ἐνῆν, τὴν ἐνθένδε πορείαν τῆς πόλεως: *Acessa, Romana machina, è lignis sectis ad firmitatem exstructum. Romani* (verba scriptoris alterius) *eam quæ Acessa ipsorum linguâ dicitur, fabricarunt. Sectis enim lignis, alternatim ea locantes et adæquantes, clauserunt obsepseruntq. eâ parte aditū vrbis.* Sanè Romani flat vox, & videtur *Accessa* dicta, quia Accessum aditumq; munit aut claudit. Quid tamen propriè? non Herculè *Aggestum*, vt descriptio hæc est: an *Sudetū*? an magis ad portas talia apponi mos? In Cęsaris I. Ciuil. lego: *Aditus atq; itinera duo, quæ extra vrbem ad portū ferebant, maximis defixis trabibus, atq; iis præacutis, defigit* Pompeius. Frontinus in eâdem re: *Quosdam aditus, qui ad portum ferebant, trabibus transmissis, & in densum ordinē structis, ingenti mole tutatus est.* Simile munimentum ad portum Xanthiorum fuisse, Appianus docet in Ciuilium quinto. Sed vltrà non te teneo. FVR. Nec volo: res & vox mea habent finem.

DIALOG.

A. *Muri Vegetiani.* B. *Vitruvij.*

C. *Muri Carthaginenses, ex Appiano.* D. *Gallicani, ex Cæsare.*

DIALOG. VI.

Qui, & vbi machinas fecerint, tulerintque.

LIPS. Biléhee, & tu noſter hodie rex Carondelete, ſermonibus iſtis ſit modus: pauſa interponenda eſt, & vt ſic dicam, ſtrigandum. BILL. Non equidem teneo, & Sol ad meridiem abit: ſed vnum breue quæſitum lubido erat inieciſſe. Auſim Lipſi? LIPS. Lege dictâ, breue, & vnum. BILL. Non mutabo. De *Machinis & tormentis* pleraque omnia dicta: nondum *à quo quibúſve, & vbi* ea ſunt facta. An in loco ſic ſubitò ſtruebant? an domo potiùs ſecum, & ex præparato adferebant? LIPS. Duo quæris, præter legem datam: ſed tu mihi eſto vel ſuper legem: dicam. Ad prius, aio, Milites ipſos pleraque fabricaſſe: ſic tamen, vt certi iis mixti, qui fabrilem omnem artem ſcirent. In Liuio, huic rei, lego: lib. I. Seruium Tullium regem, qui cenſum inſtituit, eumdem *inſtituiſſe duas fabrûm centurias, quæ ſine armis ſtipendia facerent. datumque munus, vt machinas in bello ferrent.* Quæ leuiter tamen ſuſpecta lectio. quid enim *ferrent*? ipſi ne ſuis humeris? haud potuit: dixiſſet, *veherent, curarent,* aut adſimile verbum, ferrem. Sed profectò legendum ibi potiùs *facerent*: & hoc eorum munus, vt fabricarentur machinas, cùm ijs opus. Aduoco Dionyſium, qui in ipsâ hac re *centurias duas* ὁπλοποιῶν καὶ τεκτόνων facit: id eſt qui *armorum fabri, itemque architecti* eſſent. Hi tales, & poſteà in exercitu: atque ij ſcilicet præformabant dirigebantque opera, etſi milites quoque vulgò adiutarent. Cæſar v. Gallicorum, cùm naues ſubitò reficiendæ eſſent: *ex legionibus fabros deligit, & ex continēti alios arceſſit.* Erant igitur per legiones ſparſi, atque aliter etiam militabant. His caput vnum, & operibus curator exactorque, qui *Præfectus fabrûm* in hiſtoriis crebrò nominatur. Eum Plutarchus alibi ἔπαρχον τῶν τεχνιτῶν appellat. Hi igitur, cum validâ illâ manu militari, ſubitò opera pleraque deſtinabant, & in loco faciebāt. Vſi interdum & prouincialium auxilio, eorumque, ad materiem ſubuehendam, iumentis. Cæſar II. Ciuil. *C. Trebonius magnam iumentorum atque hominum multitudinem ex omni prouinciâ vocat, vimina materiamque comportari iubet.* Sed ferè, vt dixi, ad ſubuehendum: vix fuit vt inter opera mili-

tibus miſcerentur. quod autem ad *Iumenta*, in Plutarchi Sullâ etiam ſcriptum, cùm Athenas obſideret, & mirifica opera moliretur ad Pyræum: *decem millia iugorum mularium habuiſſe*, quæ ſupportarēt ad hunc vſum. Sed & in agmine ac viâ horum opera, cùm machinas aliquas ſecum ferrent. Idem Plutarchus in Antonio notat, euntem ad bellum Parthicum, *ſecutas in* *trecentis plauſtris machinas, idoneas ad vrbium oppugnationes.* Eodem illo tempore & *Arietem deuexit* LXXX. *pedes longum, quòd illa regio* (addit idem ſcriptor) *ſterilis talium eſſet, & materiem puſillam ferret.* Quâ ipsâ cauſsâ Cæſar iam in Africâ, *litteras in Siciliam nûncioſque miſit, vt crates materieſque congeri poſſet ad Arietes, cuius inopia in Africâ eſſet.* Ita Hirtius, in illo bello. qui oſtendit & antè tormenta, & talia quædam, conſultò aduecta: *Tormenta machinaſque & aduexerat ſecum, & ex Siciliâ cum commeatu miſſæ erant; & nouæ in armamentario, multis talium operum artificibus incluſis, fiebant.* Bello etiam Alexandrino, Cæſar *tormenta vndique conquiri, & frumentum mitti iubet.* Et ex eo mãdato, paullò pòſt, *Legio* XXXVII. *ex dediticiis Pompeianis militibus, cum frumento, armis, telis, tormentis impoſita in naues* appulit. Quin & Ioſephus diſertè ſcribit, Veſpaſianum in Iudæam venientem, *habuiſſe in agmine ſuo machinas & tormenta, ciuitatibus expugnandis.* Conquiri igitur hæc talia & præparari interdum iamantè ſolent, aliâs non ſolent, & in loco, pro copiâ, parari. At ego, ô boni, non diutiùs ſedeo; & ſurgere decretum, etiamſi omnes teneatis. ORAN. Decretum? LIPS. Et quidem ϛωϊκῶς: ſcis quàm amem virilem eam ſectam. ORAN. Atqui de *Telis* totum reſtat. LIPS. Reſtet, poſteà videro: tu valetudinem hanc noſti? ORAN. Non tam commodam hercules, ac vellem. LIPS. Incommodiſſimam autem, cùm fatigatio aut fames acceſſit: nunc vtrumque. LAMPS. Latum tibi hoc ſcutum valetudinis: ſæpe & variè vteris. LIPS. Niſi facerem, non viuerem: ita multi, vt lacum, me & exhauriunt, & turbant. Sed heus tu ſile, & ſurge: & Theocritæum illud accipe,

——— *πεινᾶντί γε μηδέποτ' αὐτῆς. LAMPS. Sileo, & ne mentiar,

*Ο νοῦς μέν ἐϛι τῆς τραπέζης πλησίον.

* Numerũ aduerte: ergo multæ fuerunt.

* *Eſurienti haud obuius eſto.*

* *Hic animus in mẽſam magis nunc imminet.*

I. LI-

I. LIPSI POLIORCETICΩN SIVE DE MACHINIS, TORMENTIS, TELIS, LIBRI IIII.

DIALOGISMVS I.

Conuiuium, & in eo Apri, olim solidi: pluscula in hanc rem dicta.

ADHVC loquebamur, & ecce pueri qui nunciant mensam & cibos nos exspectare. Surreximus, in cænaculum iuimus, ducente Carondeleto, qui inquit: Amici, ego hîc parari iussi ad illud Comicum,

Non ampliter, sed munditer conuiuium.

Rure sumus, & suaues etiam diuitibus interdum *Timoneæ* illę *cænæ*. BILL. Non Timoneæ, ne dixeris: sermones & lepôres condient: atque ego hanc malo, quàm omnem illam nostram aulicam & purpuream vitam. Lauimus, sedimus: Billehei puer adstitit, & ferinam obtulit inclusam, more nostræ gentis, in panem. Suspeximus, & Carondeletus: Tuus etiam splendor & munificẽtia, Billehee, hîc nos deprehendit? fruemur, opportunum est donum. BILL. Exiguum, nec pro splendore illo prisco. CAR. Quo prisco? BILL. Romano, dico. qui non particulas has apri, sed ipsos totos, sollenniter apponebânt. Nónne ita lêgi Lipsi? vos qui in libris estis, meliùs hæc scitis. LIPS. Tu quoque, etsi dissimulas. cui nullum tantum negotium est (ô laudabilem morem!) quod planè abstrahat à lectione. Reficis eâ exhaustum actionibus animum, & pabulum hoc scientiæ & prudentiæ ei præbes. Sed de Apro, quod dicis, ita est: totos solidosque apponebant in vnam cænam. Suetonius in parcimoniâ & sordibus Tiberij Imp. habet, quòd *dimidiatum aprum apponeret, affirmans eadem habere quæ totum.* Sed *totum* ex more oportuit: & ita Iuuenalis,

——quanta est gula, quæ sibi totos
Ponit apros, animal propter conuiuia natum?

Plinius apertiùs, qui & originem rei ponit: *Solidum aprum primus Romanorum in epulis apposuit P. Seruilius Rullus, qui Ciceronis consulatu agrariam legem promulgauit. Tam propinqua origo nunc cottidianæ rei est.* Et addit, *rem cottidianam* suo æuo iam fuisse, & in communibus etiam epulis vsurpatam. Sed hoc magis mirum, quod sequitur: *Et hoc Annales notarunt, horum scilicet ad emendationem morum, quibus notatâ quidem cænâ, sed in principio bini pariter ternique mandantur apri.* Plures ostendit simul appositos, binos ternosque; & quanquam notata ea cæna & reprehensa sit, tamen factum. Is elici sensus è vulgatâ istâ potest: sed videte ne verior lectio, *quibus ne totâ quidem cænâ.* Auxerit factum & indignationem, quòd tot apri nec in totam quidem cænam, sed in partem eius, nec nisi principio apponerentur. Ita rem fuisse, vel ex Senecâ discamus. qui in epistolâ LXXIX. luxum sui sæculi castigans, & disparitatem vitæ suæ ingerens: *Non iacebit in conspectu aper, vt vilis caro, à mensâ relegatus.* Ostendit, ostensum modò fuisse, & quasi in pompâ illâ mensali traductum, statim sepositum & fastiditum. BILL. Capiat me emendatio, & Plinij cetera verba inclinant: sed res nónne arcet? Estne credibile, tot apros simul, eósque solidos? & vnde autem in tot cænas parandos? LIPS. Tecum ego hæc miror: sed cùm boni fidique auctores asserunt, quid diffidam? In Athenæo lego, conuiuio Carani cuiusdam celebri, *illatos apros Erymanthæos, eósque argenteis venabulis transfixos, & in quadratis quibusdam lancibus* SINGVLOS SINGVLIS CONVIVIS *appositos.* Primùm *Erymanthæos* facit, ne exiguos quosdam aut porculos suspicêre. tum, *venabulis transfixos*, quasi non domesticos, sed in siluâ & venatu captos. Postremò, quod ad rem, *singulos singulis.* Nónne hoc paullò amplius, quàm in Plinio *binos* dũtaxat *aut ternos*? Certè enim grandis ibi numerus conuiuarum. Iam, ne de Plinij æuo miremur, cùm luxuria in pleno suo regno: veteri magis, & sub ciuilia bella, M. Antonius Triumuir, septem aut octo apros in cænam vnam parat. Plutarchus huius rei testem dat & citat, auum suum Lampriam: quem ait ex Philotâ medico sic audisse, qui αὐτόπτης. *Veni*, aiebat Philotas, *Alexandriam, cùm Antonius*

tonius illic cum Cleopatrâ suâ deliciaretur. Audiebam de mensâ, de epulis: cupido me subijt corâm arbitrandi & videndi. Cùm ergo innotuissem vni cuipiam ex Antonianis coquis, is me in culinam & in ipsam illam officinam ciborum induxit. Vidi cùm alia multa, tum APROS FEROS ASSARI OCTO. *Miratus fui, & ad coquum, Ergóne hodie tam frequentes conuiuæ apud Antonium? Ille risit, & ô bone, inquit, conuiuæ non nisi* * *duodecim erunt: sed quia incertum, quâ ipsâ horâ cænaturus Antonius (celeriùs enim aliâs, aut tardiùs:) id refert, vt apri calidi & in vigore adferantur, atque ideò plures sic assantur.* Ecce ingenium gulæ, & iactantiam! & tamen ex illis octo, duos trésve in cænam illatos, facilè persuademur. Atquin vnde habuerint, quæris. BILL. Meritissimò quæro. nec vllæ siluæ Europæ totius fuerint ad cottidianos hos apros. LIPS. Si feros semper & verè siluestres, tecum sentio: sed aliud etiam ingenium gulæ vide. Commenti sunt huic rei apros quosdam rure & in villis habere, quos fæturâ propagabant, & saginabant deinde ad culinam. De talibus Iuuenalis:

* Qui sollennis ferè numerus in pleno triclinio.

Altilis, & flaui dignus ferro Meleagri,
Fumat aper.

Nota *Altilem*: atque ibi Scholiastes vetus, *Pasta, vel aprugna.* Benè. à pascendo enim, hoc genus *Pastos* vocabant, & carnem ipsam *Pastam*: voce quæ * hodie in ferinâ hac, pane clausâ obtinet, nec peccem fortasse si hinc petam. Martialis:

* Belgis aliisque Gallis *Pastéa* dicitur.

E caueâ fugiat ne malè PASTVS *aper.*

De hisdem Seneca epistolâ CXI. *Animalia diu* PASTA *& coacta pinguescere, & quæ vix saginam continent suam.* Ostendit præpingues fuisse (vt solet id animal, in somni & cibi copiâ) & magni rariquе ponderis: imò & *Milliarios*, vt appellabant. Idem Seneca, eâdem epistolâ: *Non magnam rem facis, quòd viuere sine regio apparatu potes, quòd non desideras milliarios apros.* Varro de re rust. lib. III. *Num plurìs nunc tu è villâ natos illic verres lanio vendis, quàm hîc apros milliarios Seuis?* Nihil muto, etsi alij *macellarios* volunt: & tamen auxesim aliquam productionemque agnosco, nec iustè fuisse mille librarum. Simile, quod in Plinio *Milliariæ oleæ* in Africâ appellantur, *à pondere (vt ait) olei, quod ferunt annuo prouentu.* Hos in Palęstrâ cibum cepisse, Varro idem addocet: *Vidistis ad buccinam inflatam, certo tempore, apros & ca-*

preas conuenire ad pabulum: cùm è loco superiore in PALAESTRAM *apris offunderetur glans, capreis vicia.* Inde aper *palæstrita* Martiali:

—— & concubinis
Partitur apri glandulas palæstritæ.

Atque hi non in siluâ, sed in culinâ cæsi. eoque facetè Seneca, de Breuitate vitæ: *Conuiuia mehercules istorum non inter vacantia tempora posuerim, cùm videam quàm solicitè argentum ordinent, quàm suspensi sint, quomodo aper à coquo cæsus exeat.* quomodo exeat, è culinâ scilicet, & satísne assus & calidus, & in suâ ἀκμῇ. Et feri haud dubiè meliores. eoque Martialis in laudibus vitæ Rusticanæ ponit:

Ibi illigatas mollibus damas plagis
Mactabis, & vernos apros.

si tamen mecum legitis: *& veros apros.* Illi enim domestici, vix legitimi: isti è siluâ, germani & veri. Nisi cui magis placet quod in Iunij vetusto codice: *vernas apros,* quasi peculiares & in fundis siluisque eius natos. CAR. Gratia Billeheo, qui huc te traxit: placent hi sermones, & decent quoque in mensâ. Sed scire aueo, simpliciterne assi hi apri, quod è dictis obseruasse videor; an aliter, & ritu hoc nostro, conditi? LIPS. Nil nisi de assis lêgi, nec aliter opinor. LAMPS. Mirum autem totos sic, & tam pingues, grandes, potuisse. LIPS. Potuêre, sed in longo firmoque veru aut *cuspide,* vt Martialis appellat:

Parua tibi curuâ craticula fundet ofellâ,
Spumeus in longâ cuspide fumet aper.

Fumare eum dicit, & in cuspide: ergo assari. idque de more. Hac mente & Iuuenalis suprà, *Fumat aper:* & Plutarchus clarè, vt audistis. Ponebantur autem in grandibus quadratisq; lancibus (ex Athenæo) & pomis, glandibus, aut strue tali fructuum, cingebantur. Quid vt indicarent? captos in siluis esse? an stragem hanc talem dedisse? Verba quidem Senecæ, De prouidentiâ, cap. IIII. *Ingenti pomorum strue cingeret primæ formæ feras, captas multâ strage venantium.* Sed verba ambigua. cùm quibusdam libris, *augeret* legatur, non *cingeret*: quod alioruorsum tunc traxerim, & infarctos apros capiam, ad augendam speciem ac molem. Talis in Athenæo *sus assus, cuius venter ficedulis, turdis, ouorum vitellis, & id genus eduliis, plenus esset.* Sed & nunc in por-

in porculis assis (qui vicem aprorum mansêre) farcto hoc pomorum, aut castanearum gaudemus. Sed & crudo pomo in os inserto, insignimus. Pro vulgatâ scripturâ tamen, exemplum de Squillâ, in Iuuenale:

Quæ fertur domino squilla, & quibus vndique cincta
Asparagis?

Secundùm hos sermones, alij plusculi fuerunt, & varij ; iocosi, serij, plerique oblectantes. Et noster Furius, Heus Lipsi, inquit, viuamus, imò & bibamus. ——*recepto Dulce mihi furere est amico.* Horat. LIPS. Pro nomine hoc tuo sit, an etiam decoro? Sed tu, quod dicis & audis, minimè omniũ mortalium facis. ORAN. Imò pro decoro. quídni in conuiuio? & inter tales? quorum mens niue candidior, & crystallo purior, nec suspicatur, nec liuet. Denique quo fine huc venimus? iocandi. Curæ & seria domi efte, cras vos recipiam. ADAM. Amo te Orane. quis scit, quàm diu licebit? Imò non diu licebit, & alius aliò diuellemur. Ego ad meos, alius ad manes: fortasse & ego. ô ancipitem & anxiam semper nostram sortem!

Quapropter edulcare conuenit vitam,
Curasque acerbas sensibus gubernare.

vt poëta ille ait. Age, bibe hoc Lipsi: en exemplum. LIPS. Sed cum affusâ aquâ. FVR. Minimè. non amamus nymphas, & lege vetamur. LIPS. Mihi fas & ius, vel ob vnas Spadanas. O illa salutifera! quòd spiro, quòd ambulo, quòd scriptito, huic acceptum refero.

Quas tibi grates
Nympha reponam?
Quas mea Musa
Et Genius dabunt.
Donec spiritus
Hos reget artus,
Ego te verso
Ego te prorso
Carmine dicam:
Et te numeris,
Et non numeris,
Collaudabo.

DIALOG. II.

Ad Tela ventum, & de Fundis primò dictum. Inuentio, forma, excussio.

SVAVITER hæc & talia fabulati surreximus, & visum consensu prodeambulare. Iuimus extra hortum ac Prætorium, & processimus in ripâ secundùm flumen. Lipsi, inquit Furius, ego

ego & Oranus vos ſiſtimus : cuiuſuis ſectæ potiùs, quàm Peripateticæ ſumus. Sedendum eſt, ſudare incipio. LIPS. Imò & vobis exercitium magis conueniat, eamus. FVR. Non imus, ſedemus: ecce hîc ſub hac quercu, vmbroſum eſt. BILL. Placet Lipſi, adſideamus. FVR. Auris tuæ operam poſco Billéhee, inclina. BILL. Habes. hem! iam teneo, memorem mones. Enimuerò Lipſi, cùm ſic ſedimus, & ventrem habemus farctum, tamen aures vacant, & appetunt guſtatam illam dapem. LIPS. Quam? etſi propemodum ſcio quid agatis. O Furi, Furi. BILL. Reliquum illud matutinæ epulæ, *de Telis*. Nónne res & fides tua exigunt? illa manca eſt, niſi adiicis; tu infidelis, niſi promiſſum præſtas. LIPS. Amici, non vos fallam, dirigere poſſum, dicere non poſſum: vtique nunc à cibo. An non medici & valetudo vetant? CAR. Vetant, & ego tuus ductor, etiam hîc ero tutor: Affatim ſatis, ſi præis alicui dicturo. LIPS. Liberaliter hoc fiet: & ius ergo mihi partes adſignandi? CAR. Per me ius, & Billeheus adnuit. FVR. Etiam ego: cum lege, vt eximij ſint, qui operam iam nauarunt. LIPS. Neſcio, videbo: hoc agite. *Tela*, quorum in oppugnando aut repugnando vſus, duplicia ferè: *Lapides*, aut *Ligna*. Illos dupliciter iterùm mittebant, aut *Manu*, aut *Fundâ*. De manuario iactu, parùm eſt, & natura ac mos docent: nec moneri aliud opus, quàm pleroſque veterum vſurpaſſe. Sed de *Fundâ*, is accuratior, & explicandus eſt. à quo? nam circumſpicio: à te Lampſoni. LAMPS. Quid in me tibi placuit? LIPS. Corpus ſtrictum, agile, manus mobilis (in ſtilo ſcimus:) & planè bonus es pugnare fundâ. LAMPS. Etſi parùm honeſtum hoc telum bonis; tamen quò me tranſſcripſeris Imperator, eo & pareo: ac dabo operam, vt vel imum ordinem honeſtem. LIPS. Placet obſequium, perge. LAMPS. Vt à nomine ordiar, *Funda* Latinis dicta, *quòd ex eâ fundantur lapides*, ait rectè Iſidorus. De inuentione variant. & Plinius Phœnicibus tribuit; Strabo Ætolis. Pro Strabone Pollux videatur, qui Acarnanibus aſſignat: & Thucydides etiam de iſtis, libro II. δοκοῦσι δὲ ἀκαρνᾶνες κράτιστοι σφενδονᾶν: *videntur Acarnanes optimi funditores*. Et ſanè Acarnanes finitimi Ætolis. At pro Plinio, communis opinio & Vegetius: *Fundarum vſum primi Balearium inſularum habitatores & inueniſſe, & peritè exercuiſſe dicuntur.*

tur. Quin Diodorus βαλιαρεῖς ἀπὸ τοῦ βάλλειν ταῖς σφενδόναις: dictos putat: *Baliares, quòd fundis iaciant.* Hæc, dico, pro Plinio. quid ita? quia ipsi Phœnices olim ibi coluerunt, & artem intulerunt. Ipse Strabo transire huc videtur, libro III. Σφενδονῆται, inquit, ἄριστοι λέγονται. καὶ τοῦτ᾽ ἤσκησαν, ὥς φασι, διαφερόντως, ἐξ ὅτου φοίνικες κατέσχον τὰς νήσους: *Baleares optimi funditores habentur, & hoc maximè exercuerunt, vt fama est; ex quo Phœnices insulas eas obtinuerunt.* Sanè, quod ad præstantiam, plurimi iis testes. Florus, libro III. cap. VIII. *Tribus quisque fundis præliantur. Certos esse quis miretur ictus? cùm hæc sola genti arma sint, & vnum ab infantiâ studium. Cibum puer à matre non accipit, nisi quem ipsâ monstrante percussit.* Ait primùm de tribus fundis. Vbi eæ? in capite omnes, si Straboni credis. Σφενδόνας, inquit, περὶ τῇ κεφαλῇ τρεῖς ἔχουσι. τὴν μὲν μακρόκωλον, πρὸς τὰς μακροβολίας· τὴν δὲ βραχύκωλον, πρὸς τὰς ἐν βραχεῖ βολάς. τὴν δὲ μέσην, πρὸς τὰς μέσας: *Tres fundas circum caput habent. vnam longioribus habenis, ad longiores iactus; alteram breuibus, ad breuiores; tertiam mediis, ad medios.* De discrimine & caussâ, benè & verè: ambigo an de positu. & an non meliùs Diodorus, qui disponit *vnam circa caput, alteram ventrem, tertiam in ipsâ manu?* Commodius hoc videatur, aptiusque. Et de capite, non nouum: cùm etiam Mardis, genti Persicæ, simile Curtius scribat factitatum. *Fundâ vinciunt frontem. hoc & ornamentum capitis, & telum est.* Sed fundâ, non fundis: & vidi imaginem in columnâ veteri Antonini, in quâ Balearis capite, & ventre, & humeris eam gestat. Sed addit Florus de peritiâ, & de cibo. Ipsa illa Diodorus, & Strabo, & Lycophron pluseulis versibus, atque ad eos Tzetzes. Quid opus apponere, cùm de re constat? Magis materiem & formam fundæ quæramus: etsi materiem Strabo promptè suggerit, & fuisse ait μελαγκραίνας, ἢ τριχίνας, ἢ νευρίνας: *aut è melanchrænâ, aut è pilis, aut neruis.* Triplex igitur materies. prima Melanchræna. quid fuit? spartum, opinor, & hoc sic nominat: cuius copiam in Hispaniâ fuisse, omnes scimus. Plinio quidem *Melancranis* est species *iunci acuti*; & Hesychio μελάγκρανις, ὀξύσχοινος: quid aliud Spartum? atque eo nomine linum aut cannabin etiam comprehendo. De lino, in Vegetio mox audies: de cannabi est in Suidâ: ἡ γὰρ σφενδόνη ἀπὸ καννάβεως γίνεται: *Funda enim è canabi fit.* Totum hoc genus Virgilius tangit: Lib. III.

Stuppea torquentem Balearis verbera fundæ.

Altera materies, pili. & hanc priori, de quorundam ſententiâ, Vegetius antefert: *Fundæ ex lino, vel ſetis factæ. has enim dicunt eſſe meliores.* Tertia materies in Strabone, nerui. nec exempla repperi alibi, etſi ratio non abdicit. Accipite nunc formam. quæ in monumentis obuia, nec aliud eſt, quàm funiculus in medio latior, ouali formâ, & paullatim in ſtrictius abit. An non cauitas & foramem in medio? non opinor. Etſi in Ciceronis tamen *verſiculo eſt:

*Apud Quinctil. lib. IX.

Fundum Varro vocat, quem poſſis mittere fundâ,
Ni lapis exciderit, quà caua funda patet.

Sed intellegit cauam fundam, ſic manu ſtrictam; & quòd patet in eâ, eſt ipſum latus. Sententia etiam Varronis, poſſe meritò fundum vocari (totum illud, quod agro & ædificio conſtat) qui tam grandis, vt fundæ iactum æquet. Is autem modus eſt ferè *ſexcentorum pedum*, quod in Vegetio clarè ſcriptum. Sed de formâ, Dionyſius Alexandrinus hanc terram noſtram comparat cum fundâ, hiſce verſibus:

Οὐ μὴν πᾶσα διαπρὸ περίδρομος, ἀλλὰ διαμφὶς
Εὐρυτέρη βεβαῶσα πρὸς ἠελίοιο κελεύθους,
Σφενδόνῃ εἰοικυῖα.

Quos Rhemmius Fannius benè & ſcitè olim vertit:

Non tamen aſſiduo teres vndique margine circum-
Clauditur hæc, bifido ſed brachia litore pandens
Arctatur rapidos curſus ad Solis vtrimque,
Aßimilis fundæ.

Nec alia mens, quàm τὴν γῆν (Euſtathij interpretis verba) ἐφ' ἑκάτερα εὐρύνεσθαι, ἐπὶ θάτερα δὲ καθ' ὁμοιότητα τῆς πετροβόλου σφενδόνης συνάγεσθαι εἰς ὀξύτερον: *terram ad latera latiorem eſſe; in partes ſuperas & imas, ad ſimilitudinem fundæ quæ lapides iacit, arctari & conſtringi.* Talis enim illa antiquis nota: etſi hodie nauigatio aliter oſtendit. At medium & fundus, vt ſic dicam, fundæ, circinat: eoq; Statius reſpexit: ——*teretes pars vertere fundas*
Aßueti, vacuoque diem præcingere gyro.

Ideò enim *teretes*: ſiue etiam ratione rotationis in iactu. Nam rotabant circùm caput, & vires ita dabant: ter, vt videtur, ex arte aut more. Virgilius de Mezentio:

Ipſe

Ipse ter adductâ circum caput egit habenâ.

Statius, libro I.

Terque leui ductâ circùm caput actus habenâ
Permissum ventis abscondit in aëre telum.

Vegetius tamen abnuit de ternario, & simplicem numerum præfert. *Semper adsuescendum est*, inquit, *vt semel tantùm funda circùm caput rotetur, cùm ex eâ emittitur saxum.* Sed de saxo disertè addit, nunquid aliter in glande? non est ratio. Certè & Achilles apud Statium, vbi gloriatur hæc & illa se didicisse, II. Achill.

——& flexæ Balearicus actor habenæ,
Quo suspensa trahens libraret vulnera tortu,
Inclusum quoties distringeret aëra giro.

dat intellegi, sæpiùs intortam fundam, & variè pro destinatione iactus. Sed iamnunc tetigi, duo fundis missa, *Lapides* & *Glandes*: id quoque docendum est, nequid de his fundis sine auctore & fundo. Quod ad *lapides*, est in Diodoro libro VI. τοὺς βαλιαρεῖς βάλλειν ταῖς σφενδόναις λίθους μεγάλους κάλλιστα τῶν ἁπάντων ἀνθρώπων: *Baleares fundis lapides magnos iacere, optimè omnium mortalium.* Sed quàm magnos? in Suidâ scriptor aliquis exprimit: οἱ τῶν βαλεαρίδων νήσων σφενδονῆται μναιαίους λίθους ἔβαλον: *Balearium insularum funditores lapides minæ pondere iaciebant.* Intellegit Minam Atticam, quæ est drachmarum centum. Huc quadret, quod in Cæsare habes, *Fundas librales*: si tamen ita legis. Ad hos igitur lapides, & vt frequentare ictum possent, sacculos pelliceos ferebant iis implendos. Xenephon libro V. Anabas. παρήγγειλε τοὺς γυμνῆτας λίθων ἔχειν μεστὰς τὰς διφθέρας: *Iussit funditores lapidum plenos habere sacculos:* instante scilicet iam pugnâ. Sed & Strabo scribit, in singulare certamen Pyræchmam Ætolum, cùm recens funda tunc inuenta esset, venisse μετὰ σφενδόνης, καὶ πήρας λίθων: *cum fundâ, & perâ lapidum.* Ita igitur ferebant, & magis expeditè, quàm (quod in lapidibus tamen video) vt sinu etiam præ se ferant. Telum alterum, *Glandes*: atque eæ è plumbo. ideò μολυβδίδες Græcis, & *Plumbeæ* simpliciter Spartiano. Iungit vtrumque Sallustius: *Pars eminus glande, aut lapidibus, pugnare.* Vti & Liuius, libro XXXVIII. *Consul ingentem vim sagittarum, glandisque, & modicorum qui fundâ mitti possent lapidum, parauerat:* parauerat nempe contra Gallos. quia reuera leuia hæc omnia tela, bona in pu-

gnatores cominus validos, præsertim non ex tuto armatos. *Sphærulas*, istas appellat scriptor incertus apud Suidam: Οἱ καρδοῦχοι σφενδονῆται ἄριστοι λίθοις τε καὶ μολιβδίναις σφαίραις, ἃς ἐξακοντίζουσιν ἐπίσκοπα: *Carduchi optimi funditores lapidibus & plūbeis sphæris, quas eiaculantur certò & destinatò.* His inscribi aliquando solere, & occultè sic ad hostem mitti, memini legere. In Hirtio, de bello Hispaniensi: *Per idem temporis glans missa est inscripta, quo die ad opidum capiendum accederent, sese scutum esse posituros.* Appianus ad istam rem, tesseras quasdam plumbeas adhibet. cùm narrat in Mithridatico, seruos duos, Athenis à Sullâ obsessis, omnia quæ gererentur, hoc dolo ei perscripsisse (πεσσοῖς, inquit, ἐκ μολίβδου πεποιημένοις ἐγγράφοντας) *& in tesseris plumbeis, fundarum iactu deinde misisse.* Tangit hoc iterùm Hirtius dicto libello; *Indicium glande scriptum misit, per quod certior fieret Cæsar, quæ in opido ad defendendum compararentur.* Reuera autem non istæ communes Glandes fuerunt, sed tabellæ magis productæ, & huic rei aptatæ. Atque hæc Funda, eiusque tela: quæ non temerè variis gentibus in vsu, quia prompta, iteratu facilis, tum etiam quia longè & fortiter feriret. *Exempla siue testimonia plura sunt: recenseo nunc hoc Vegetij, libro I. cap. XVI. *Sæpe aduersum bellatores cassidibus, catafractis, loricisque munitos, teretes lapides de fundâ vel fustibalo destinati, sagittis sunt omnibus grauiores: cùm membris integris lethale tamen vulnus importent, & sine inuidiâ sanguinis, hostis lapidis ictu intereat.* Ostendit per ipsa arma interfecisse, etsi, vt ait, sine sanguine: quia contusio plerumque & confractio ex ictu lapidis. Sed ipse de *lapide*: *glans* profectò penetrabat, & Liuius indicat libro XXXVIII. cùm Gallogræcos maximè his telis victos à Manlio ostendit: Præmittit, eos *patentibus plagis non tam moueri*; *sed ijdem*, inquit, *cùm aculeus sagittæ, aut glandis abditæ introrsus, tenui vulnere in speciem, vrit, & scrutantes quæ vellant, telum non sequitur; tum in rabiem & pudorem tam paruæ perimentis pestis versi, prosternunt humi corpora.* Quod cùm ita sit, telum tamen hoc, vt initio tetigi, parum honestum habitum, & iunioribus aut vilioribus assignatum. Quin Xenephon refert, VII. Pædias, *Cyrum, cùm Lydos deuicisset, iussisse fundis exerceri*: νομίζων, inquit, τοῦτο τὸ ὅπλον δουλικώτερον εἶναι: *existimans hoc telum seruile quiddam esse.* Itaque ipsi Romani rarò vsi, inter Auxilia habebant.

*Vide lib. V. de Milit. Dialog. vltim.

DIALOG.

DIALOG. III.

Triplex aliud genus Fundæ explicatum.

ATQVE hæc eſt communis illa funda, & vulgò in vſu: etſi diſtinctas quaſdam ſpecies etiam lego, vt *Achaïcam, Ceſtroſphendonem, Fuſtibalum.* Rei toti clarandæ, & hæc addam. De Achaïcâ igitur fundâ, in Liuio ita eſt, lib. XXXVIII. *Samæi in Græciâ à M. Fuluio oppugnabantur. cùm ſæpe erumperent, vna ad coërcendos inuenta haud magna memoratu res eſt. Centum funditores ab Ægio, Patris, & Dymis acciti. à pueris ij more quodam gentis, ſaxis globoſis quibus fermè arenæ immiſtis ſtrata litora ſunt, fundâ mare apertum inceſſentes exercebantur. Itaq; longiùs certiuſque, & validiore ictu quàm Balearis funditor, eo telo ſunt vſi. & eſt non ſimplicis habenæ, vt Balearica & aliarum gentium funda, ſed triplex ſcutale crebris ſuturis duratum, ne fluxâ habenâ volutetur in iactu glans, ſed librata cùm ſederit, velut neruo miſſa excutiatur.* Et monet primùm, laudatos iſtos funditores, *Ægio, Patris, Dymis accitos*: id eſt ex Achaïâ, quæ gens hac laude clara. Suidas hoc illuſtret, & illuſtretur: Ἀχαϊκὸν βέλος, ἐπὶ τῶν εὐστόχως βαλλόντων. παρόσον πάντων ἐπιτηδειότατόν ἐστιν τὸ τοιοῦτον βέλος πρὸς πολιορκίαν, τὸ τῶν ἐξ ἀχαΐας τῶν σφενδονητῶν βέλος: *Achaïcum telum, de iis qui peritè et feliciter iaculantur. quoniam optimum inter omnia aptiſſimumq; ad obſidiones eſt tale hoc telum: dico telum funditorum ex Achaïâ.* Addit Liuius, *longiùs, certiùs, validiùs* iaculatos, quàm Baleares: quod notetur ad vim teli. Deſcribit deinde, & ait, *non fuiſſe ſimplicis habenæ*: id eſt, nō ex vno ſimpliciq; fune. Nam id *Habena* eſt, vt in exemplis ſparſim licet videre: Græcis κῶλον. Suidas: κῶλα, τὰ τῆς σφενδόνης ἑκάτερα μέρη: *Cola, fundæ vtrimque membra ſiue partes.* Ammianus id *Amentum* dixit, libro XXXI. *Res Romana ſtetit ſuperior, nullo fermè alio telo, vel fundæ amento, incaſſum excuſſo.* Pergit Liuius, *triplex ſcutale.*] Quid ſit, diſputant. Glareanus de *Scytale* ſuſpicatur, & ſic reſcribit: fruſtrà, cùm iam olim Priſcianus locum hunc ita laudet. Alij fundum, vt ſic dicam, fundæ, & reticulatum illud, quaſi ſcutulis (inquiunt) diſtinctum. Mihi cùm preſſiùs examino, non aliud *ſcutale*, quàm habena fundæ videtur. Quid enim ea verba volunt, *non ſimplicis habenæ* eſſe, ſed *ſcutali triplici*? Fallor, aut pro habenâ habet, ac miſcet. an ideò, quia pars ea fundæ, cui lapis imponitur, quaſi ſcuti formam palàm refert? Ergo *Scutale*, quod ab eâ depēdet: fortaſſe,

quòd ipsa Scuta loris reuincire solent, quæ ὀχέας Græci vocant. Dixerit ergo Liuius, istâ Achaïcam triplici habenâ aut colo fuisse: siue distinctè triplici; siue iunctim & consertè, ad robur. Ita & *Scutale* pro Scutulo aliquis retineat: & ex consequenti, triplicem habenam addat. At communis & Balearica, simplicem modò habuit. Sed dicatur: Lycophron nónne de Balearibus scribit,

Τριπλαῖς δικώλοις σφενδόναις ὡπλισμένοι;

Fundis tribus reuincti sunt bimembribus?

Bimembres ecce, siue duplici habenâ eas vocat; nō ergo simplici. Respondeo. alio id ibi sensu esse, & funem quidem vnum, sed videri & nunc capi vt duplicem à poëtâ, quia geminatur stricta & adducta ad iactum. Expande, simplex rursum erit. De Achaïcâ hæc noui: *de Cestrosphendone*, est in eodem Liuio, lib. XLII. *Maximè Cestrosphendonis vulnerabātur Romani. hoc illo bello* (cū rege Perseo) *nouum genus teli repertum est. Bipalme spiculum hastili semicubitali infixum erat, crassitudine digiti: huic ad libramen pinnæ tres, velut sagittis solent, circumdabātur. Funda media duo funalia imparia habebat: cùm maiore sinu libratū funditor habenâ rotaret, excussum velut glans emicabat.* Tenebrosa descriptio, & nisi aliunde lucem accipit, diu talis. Sed iuuat, aut potiùs dissipat nubem, quod in Suidâ super hac re lêgi. Nam apud eum aliquis (an non Polybius? puto, ipse) aliquis dico scriptor ita: Κεστρὸς. ξένον ἦν τοῦτο τὸ εὕρημα κατὰ τὸν περσικὸν πόλεμον. τὸ δὲ βέλος τοιοῦτον διπάλαιστον ἦν, ἴσον ἔχον τὸν αὐλίσκον τῇ προβολῇ. τούτῳ ξύλον ἐνήρμοστο, τῷ μὲν μήκει σπιθαμιαίαν, τῷ δὲ πάχει δακτυλιαίαν ἔχων διάμετρον. εἰς δὲ τούτου τὸ μέσον ἐσφήνωτο πτερύγια τρία ξύλινα βραχέα παντελῶς. τοῦτο δυεῖν κάλων ἀνίσων ὑπαρχόντων τῆς σφενδόνης, εἰς τὸ μέσον ἐναγκυλίζετο τῶν * κάλων εὐλύτως. λοιπὸν ἐν μὲν τῇ περιαγωγῇ τεταμένων τούτων ἔμενεν. ὅτε δὲ παραλυθείη θάτερον τῶν κάλων κατὰ τὴν ἄφεσιν, ἐκπίπτον ἐκ τῆς ἀγκύλης καθαπερεὶ μολυβδὶς ἐκ τῆς σφενδόνης φέρεται, καὶ προσπίπτον μετὰ βιαίας πληγῆς, κακῶς διετίθει τοὺς συγκυρήσαντας: *Cestrus. nouum hoc inuentum bello Persico. Ipsum spiculum bipalme fuit, tubulum habens æqualem mucroni. Huic hastile ligneum insertum erat, longitudine spithamæ mensuram æquās, crassitie digiti. In huius medium tres pinnulæ è ligno infigebantur, planè breues. Hoc in fundâ, quæ duo funalia imparia habebat, in medio vtrorumque, amēto leuiter et vt solui posset ligatum, imponebatur. Tum igitur in circumactione fundæ, intentis funalibus manebat; cùm verò alterum solueretur in emissione, excidens amento suo, velut glans è fundâ, ferebatur et cum impetu incidens, quidquid incurrisset va-*

*Possis & κώλων.

ſet validè lædebat. Ita Polybius deſcribit,& ex eo non dubiè Liuius noſter,de ſuo more. Conferamus inter ſe paullùm & componamus,ad rei lucem. Ait Liuius, *Ceſtroſphendonem* hoc telũ dictum: rectè.etſi in Suidâ,pars vna vocis modò eſt,*Ceſtrus*. Atqui ſolitaria ea,nõ niſi *veruculum* & breue telum notat: compoſitio Liuiana mixtum hoc complectitur,& ceſtrũ è fundâ miſſum. In Plutarchi Sullâ lêgi βελοσφενδόνας:neque ſcio an idem hoc genus ſit. Videatur. niſi ſi eâ voce *tela* intellegit *amẽtis religata,iiſq; velut fundis emiſſa*. Ait ampliùs Liuius, bello cum Perſeo rege Macedonum, id repertum: ergo is eſt Polybij πόλεμος περσικὸς,*bellum Perſicum*,nequis aliò ducat. Iterùm Liuius,*bipalme ſpiculum*: quod in Polybio διπάλαιστον. ergo palmus minor(id παλαιστὴ) intellegendus,qui eſt digitorum quattuor. Sed in Græco hoc diſtinctiùs additur, ipſum mucronem palmi fuiſſe,auliſcum ſiue tubum item palmi. Mox in Liuio,*Haſtile ſemicubitale*: in Polybio, σπιθαμιαῖον, qui ſunt digiti duodeni. Cùm igitur cubitus communiter dictus ſit ſeſquipes, ſiue digiti vigintiquattuor: rectè Liuius *ſemicubitum* vertit. Atque hic eſt *Palmus maior*, ſiue *Dodrans*: ita in toto telo digiti *viginti*, id eſt,pes & quadrans. Adduntur deinde *pinnæ tres*: ſed ex ligno, quod Gręcus monet. ne aut pluuiâ ſcilicet,aut in valido circumactu violarẽtur. Illæ ipſę ligneę,iuuabãt tamen faciebantq; ad volatum & directionem. Mox etiam: *Fundæ media,duo funalia imparia* habet. Quæ eſt funda hæc media? ipſum fundæ mediũ: id eſt latius illud,cui telum ſedet. Imparia autẽ funalia habuit,(ſiue habenas,vt diximus,aut κῶλα) vtrimque duo: cur imparia,& quo ſitu? Credo, ob teli mutati modum ita factum. quod,ne excideret in circumactu, ſedem paullò maiorem voluit, eamq; aptam excuſſioni. Eſto igitur fundus latior,duo funes vtrimq; contineant: ſed prior,& vbi ferrum eſt,paullò longior laxiorque; ſtrictior & breuior poſterior ille, vbi pinnæ. An hoc modo vult, vtrimque vnum fuiſſe,ſed alterũ breuiorem? Neq; nego natare me in his talibus, quæ vſu abierunt, & vſu ac periculo tamen conſtant. Extremum in Liuio,*Cum maiore ſinu libratum*. quod eò obſcurius, quia nihil tale in Græco. Hadr. Turnebus vir laudatiſſimus, lib. xxx. cap. xxxii. vult fuiſſe duas fundas & duplicem ſinum, ſed inter ſe eas nexas: & in maiore libratum telum. Ipſum videte. Ego vix aſſentior, nec video cui vſui duplex hic ſinus, vtique

ſi in

si in altero modò telum. Quin sententia simplicissima sit, *maiore sinu libratum*, quàm vulgatæ fundæ habere solent: ex comparatione maiorem dico, non quia ibi duplex. Nec plura Liuius. qui neglegenter (in aliis etiam solet) totum hoc de Amento omisit, quo telum vtiliter illigatum: tum ne caderet in rotatu, tum vt violentiùs emitteretur. At Polybius disertè, & bis, hîc expressit; monuitque amentationem illam in medio duorum funium factam. Hęc mihi visa super *Cestrosphendone*, vobis intentiùs videnda. Tertiũ erat, *Fustibalus*. Vox est nouitij æui, nescio an res ipsa. Appellant ita, fundam fusti alligatam, quo incusso, lapidem scitè & robustè emittunt. Vegetius describit, lib. III. cap. XIIII. *Fustibalus*, inquit, *fustis est longus pedibus quattuor, cui per medium ligatur funda de corio, & vtraque manu impulsus, propè ad instar onagri dirigit saxa.* Et qui eo vtuntur, sunt eidẽ Vegetio in melioribus libris *Fustibalatores*: non sanè *Fundibulatores*: & *Fundibalus* diuersus est, vt Furius *suprà dixit. Hoc genus an veteribus in vsu, quæri potest: puto equidem fuisse. Ex Festo: Librilia appellantur, *instrumenta bellica, saxa scilicet ad brachij crassitudinem, in modum flagellorum loris reuincta.* Videtur hoc esse, quod Vegetius exposuit, aliâ voce. *Librilia* enim tunc dicebant: & sic libri scripti in Cæsare, VII. Gallicorum: *Fundis, librilibus, sudibusque.* vbi alij iunctim legunt, *Fundis libralibus*, quasi eas dicat, quæ lapides libræ pondo emittant. At malo *Librilia* discretè: & fortasse inde *Libratores*, qui vtuntur. Tacitus II. Annal. *Sensit dux imparem cominus pugnam, remotisque paullùm legionibus, funditores libratoresque excutere tela, & proturbare hostem iubet.* Nam ait eos *excussisse tela*, quod profectò in lapides manu solâ iactos non quadrat. Iungit iterum idem cum Funditoribus, XIII. Annal. *Libratoribus funditoribusque attributus locus, vnde eminus lapides ac glandes torquerent.* LIPS. Cetera haud damno, Lampsoni, in Festi *Librilibus* hæreo. Nam ecce *loris reuincit, in modum flagellorum*: videturque emissum telum fuisse, & reductum. Tale aliquid in monumento Antonini obseruo, & lapidem aut ferrum catenæ illigatum, quæ stipiti deinde nexa. In Cæsaris tamen verbis (si vetus recta lectio) longinquum, non propinquum id est telum. Multa sanè hîc coniecturalia, vt verbo vno dicam. Ad manuarios etiam lapides cur non aliquis aptet, qui in vsu vulgò? Vegetius, libro II. cap. XXIII. *Sed & manu*

*Dial. de Ballistâ.

solâ

ſolâ milites meditabantur libralia ſaxa iactare, qui vſus paratior creditur, quia non deſiderat fundam. Atque vides, ſaxa etiam *libralia* agnoſcit; vnde nonnemo ſcripturam vulgatam Hirtij tueatur. Vetus autem hoc de manualibus lapidibus, & quid niſi naturâ duce? Imò ſimpliciſſimum eſt inter arma. Liuius claſſi quartæ cùm *haſtam & verutum* aſſignaſſet; quintæ & infimæ dat *lapides miſſiles fundaſque.* Manu nempe miſſiles, & ideò ſic diſcernit. Apud Thucydidem ſimilis diſtinctio, libro VI. καὶ πρῶτον μὲν αὐτῶν ἑκατέρων οἵ τε λιθοβόλοι καὶ σφενδονῆται καὶ τοξόται προὐμάχοντο: *Et primùm quidem vtrimque & qui ſaxa manu, & qui fundis iaciebant, itemque ſagittarij, propugnabant.* Xenephon v. Anabaſ. Λόγχαι, τοξεύματα, σφενδόναι, πλεῖστοι ἐκ τῶν χειρῶν λίθοι: *Lanciæ, ſagittæ, fundæ, plurimi manuales lapides.* Ipſi equites etiam alibi, in Cæſare, lapides manu mittunt. Itaque tu atque iſti, Lampſoni cogitate. LAMPS. Nihil vltrà ego. leuia hæc arma leuiter tracto atque habeo, & vt ſolent iuſſi.

DIALOG. IIII.

Iaculorum diuiſio, & genera. Sudes, Faces, Præpilata, Lanceæ, & adiuncta.

SED iam an non munus meum impleui Imperator? LIPS. Impleſti, abi, in hunc diem immunis eſto. Succede tu Adame noſter, & de *Iaculorum ligneorum* genere (nam ea ſequuntur) nobis ediſſerta. Audis? ADAM. Verecundia me cunctari facit, & imperitia. LIPS. Iterum de verecundiâ? heus tu,

*Cõmoniſti animũ mihi nũc in pectore caro.

*Ὤρινας μοὶ θυμὸν ἐνὶ ςήθεσι φίλοισιν:

pare ſubitò, aut mox ſerò. Diſciplinam ignoras? ego reuocabo, ſi vnum etiam verbum. ADAM. Heu *Manliana imperia!* at vos ſaltẽ ſuggerite & iuuate. *Iacula* igitur (vt in re confusâ ordine aliquo incedam) duorum generũ ſunt, *Rudia*, & *Ferrata*. Rudia appello, quæ ſimplici ligno conſtabant, non aliâ materie ad lædendum. In eo genere *Sudes* ſunt & *Faces*. Sudes, lignum in capite acutũ leuiter, & igni duratum. Vetus id telum, & pleriſque gentibus ſic vſitatum. Propertius, de priſcis agreſtibuſq; Romanis:

Miſcebant vſtâ prælia nuda ſude.

Virgilius quoque inter agreſtia numerat, lib. VII.

——non iam certamine agreſti,
Stipitibus duris agitur, ſudibúſve præuſtis.

Sed tamen meliore etiam æuo, & in legitimis bellis, vſurpatum. Apud Curtium, lib. III. inter Darij milites ſunt *Derbices. ij quadraginta millia,* inquit, *peditum armauerant. pluribus *hærebãt ferro præfixæ haſtæ, quidam lignum igni durauerant.* Apud Arrianum: λόγχας δὲ εἶχον ἑξαπήχεας, ἀκωκὴ δὲ οὐχ ὑπῆν σιδηρέη, ἀλλὰ τὸ ὀξὺ αὐτοῖς πεπυρακτωμένον ταὐτὸ ἐποίησεν: *Haſtas habebant ſenûm cubitorum. mucro autem illis è ferro non erat, ſed caput igne duratum eumdem vſum dabat.* Apud Silium lib. III. inter Annibalis copias quidam recenſentur,

*Fortè, horrebant.

Contenti parcâ duraſſe haſtilia flammâ.

Quin & in Catilinę exercitu (Salluſtius) *pauci militaribus armis inſtructi; ceteri, vt quemque caſus armauerat, ſparos, aut lanceas, alij præacutas ſudes portare.* Et quanquam ex his non certò liqueat, inter miſſilia has fuiſſe, imò quaſdam contra ad ſtatariam pugnam: tamen etiam eminus vſurpaſſe, omnino probabile eſt, & Cęſar dixerit, vbi cum leuibus armis iunxit: *Fundis, librilibus, ſudibus.* Iſtæ Sudes: at *Faces* etiam reperio, id eſt nõ adultas, ſed vrentes quaſdam ha-

dam hastulas, è piceâ, tædâ, larice, & siquod tale genus. Statius lib. v. ——* *vastæque sudes, fractique molares,* ** vstaq; fortasse.*

Spiculaque, & multâ crinitum missile flammâ.

Silius in pugnâ Cannensi:

Vllum nec desit teli genus. hi sude pugnant,
Hi pinu flagrante cient, hi pondere pili.

Lucánus in Pharsalicâ:

——*inde sagittæ,*
Inde faces & saxa volant.

Xenephon de suis Græcis: Τοξεύματα, σφενδόναι, λίθοι. ἦσαν δὲ οἱ καὶ πῦρ προσέφερον: *Sagittæ, fundæ, lapides. erant autem qui & ignem præferrent.* Iam in Virgilio vobis hoc notum:

Iamque faces & saxa volant, furor arma ministrat.

Vt appareat obuium & populare fuisse telum. quod item ex Heliodori Æthiopicôn primo, de Ægyptiis: ἕτερος ξύλῳ κατεαγὼς, ὁ δὲ δαλῷ κατέφλεκτο: *Alius ligno percussus, iste face adustus erat.* Transeo ad *Ferrata*. LIPS. Imò nequid nimis properes, paullùm te sufflamino: *Præpilata missilia* aliquoties lego, quæ ea sunt? an non *Rudia*, & sine ferro? ADAM. Profectò occupas. nam ego ad *Ferrata* reducere volebam, etsi ambigês, sed video alios sic fecisse. Tua quę sententia? LIPS. Tua quæ exêpla? prome, & tum viderimus. ADAM. Quòd è ferro, videatur vox astruere, quasi pili instar pręfixa. Sed & Ammiani hic locus è libro XXIIII. *Romani leuiùs procedebant, & præpilatis missilibus, per procursatores principiis pugnæ têtatis.* Hoc ille in pugnâ cum Persis: & nónne credam vera ea & ferrata tela fuisse? Idem scriptor, in pugnâ cum Germanis, lib. XVI. *Præpilabantur missilia, & Germani agmen nostrorum equitum inuasêre.* Liuij etiam locus est, lib. XXVI. de ludis funebribus Scipionis Africani: *Tertio die rudibus inter se, in modum iustæ pugnæ, concurrerunt, præpilatisq; missilibus iaculati sunt.* Nam etsi ludricra ibi res, & ipsi gladij lignei, hebetes, tamen missilia è ferro fuisse, Polybius induxerit, qui hoc dixit γρόσφοις ἀκοντίζειν: *hastis velitaribus iaculari.* Ita enim ipse ferè appellat γρόσφους: & hastas eas cum ferro fuisse, quis nescit? Hæc pro istâ sententiâ: tu Lipsi contrà? LIPS. Habeo, & magis robusta. Dico *præpilata* sine ferro esse, nec aliud quàm pilæ instar, obtuso acumine, rotunda. Vocem sic explico: & firmo ex Plinio, libro IX. cap. XXX. vbi de Locustarum marinarum cornibus, dicit

ea *propriâ rotūditate præpilata.* De re, ex Quinctiliano satis liqueat, libro v. Institut. *Declamationes, quibus ad pugnam, velut præpilatis, exerceri solebamus.* Opponit veris micantibusque telis, præpilata: sicut Declamationes, quæ scholæ & exercitij sunt, forēsibus orationibus & pugnæ. Sed & in Hirtij, de bello Africo, cùm Cæsar elephantos suos exercet, ipsosque milites & equos adsuefacit ad eorum aspectum: E*quites in eos pila præpilata coniiciebant, atque in consuetudinem equos *patientiâ bestiarum adducebant.* quis ibi censebit veris ferratisque pilis petitos? Sed etiam cùm à *Pilis* seiungit, & restrictè *præpilata pila* dicit, ostendit, non vt vulgata, cum ferro fuisse. Simile in Plinio lib. VIII. cap. VI. item de elephantis: *L. Piso introductos dumtaxat in Circum, atque vt contemptus eorum cresceret, ab operis hastas præpilatas habētibus, per Circum totum actos.* Profectò ibi quoque obtusas accipere est, in ludicrâ modò insectatione & exactione. Ipsa quæ tu adduxisti, non pro te videntur pensitata. Nam Liuij locus, planissimè contrà est. & in ludicro illo concursu commilitonum, quis tribuet hastas ferratas? imò ad exēplum gladiorum (quod fateris) obtusas. Ad Polybij, dico. nihil obstare verbum ibi γρόσφυ accipi pro telo aut hastulâ communiter, etiam sine ferro. Iam ad Ammianum, ille verò aliter, hoc fateor, sed nō pro tuo sensu. Quin *Præpilare* ei scriptori nō aliud videtur, quàm *præiaculari*: etsi *Pilare* idem vsurpat, pro prædari, vacuare. Scribit lib. XXXI. *Castra inimica pilare*: & paullo pòst, *Pilare villas & incendere.* Aliter quàm Seruius, cui *Pilare* est *cogere, premere*: & ita interpretatur *Pilatum* agmen, densum: & *Pilatas ætheris oras:* ac plura quæ ad Festū eximius Scaliger notauit. Sed tu mi Adame perge: hæc ita dixerim, acriùs examinanda. ADAM. Ad *Ferrata* igitur iacula dixi me venire: quæ pluria & multigenera sunt, nec aliâ in re fœcundiùs Martialia ingenia luserunt. Ego quędam crebriora tangam, & quà opus, explicabo aut discernam. Primum sit,

*Lego, patientia.

HASTA, Græcorum δόρυ. Etsi commune ferè id nomen est, & in plura valet: diciturque tam de grandi illâ, quâ cominus vtuntur, quàm de leuiore quam eminus iaculantur. Simile in Lanceâ & Conto: ac Strabo semel audiatur, lib. x. Διττὴ γὰρ ἡ τῶν δοράτων χρῆσις, ἡ μὲν ἐκ χειρὸς, ἡ δὲ ὡς παλτοῖς. καθάπερ καὶ ὁ κόντος ἀμφοτέρας τὰς χρείας ἀποδίδωσι. καὶ γὰρ συστάδην χρώμεθα, καὶ κοντοβολοῦντες. ὅπερ καὶ ἡ σάρισα δύναται, καὶ ὁ ὑσσός. *Duplex enim Hastarum vsio, alia cominus, alia eminus & tamquam iaculo-*

iaculorum. ſicut & Contus vtrumque vſum præbet. nam & ſtatim vtimur, & iaculantes: quod & Sariſſa poteſt & Pilum. Notabilis locus ad hunc ritum veterem, & pleriſque gentibus communem; hodie deſitum ferè, nobis quidem Europæis. Sed de Haſtâ miſſili, multa teſtimonia paſſim: & inde *Haſtati*, iaculatores olim in legionibus, ac plura paſſim legéda. Alterum communius nomen,

LANCEA, Græcorum λόγχη: atque adeò ab hac deriuat Feſtus. *Lancea dicta*, inquiens, *à Græco, quam illi λόγχην vocant.* Argutè, haud verè. & eſt Hiſpanica ipſa vox, vt Varro & Agellius teſtificantur; Gallica, vt Diodorus. De Gallis enim ſcribit libro VI. προβάλλονται λόγχας, ἃς ἐκεῖνοι λαγκίας καλοῦσι: *Iaciunt haſtas, quas ipſi Lanceas appellant.* Sed poſſunt eſſe, Hiſpanicâ ſtirpe, in Galliam tamen pòſt traductæ, vti & in Latium ipſum. Vox quidem *Lanceare*, quod eſt *iacere, mittere*, ipſis Hiſpanis Galliſque & hodie eſt in vſu. Tertullianus vſurpauit, aduerſus Marcionem libro III. cap. XIII. *Aliud eſt, ſi penes Ponticos infantes in prælium erumpunt, qui antè norint lanceare, quàm lancinare.* Pulchrè ludit. & mirum, inquit, ni veſtri pueri à natiuitate robuſti & militares, qui poſſint priùs lanceam iacere, quàm mammam trahere. De hac autem iaculatrici, paſſim ſcriptores. vt Curtius de Horatâ Macedone, libro IX. *Igitur Macedo haud dubius eminus interfici poſſe, lanceam emiſit.* Lucanus de Craſtino Centurione:

Cuius torta manu commiſit lancea bellum.

Vbi poëta pro Pilo vſurpat, vt eſt profectò nomen iaculis commune. Itaque in Actis Apoſtolicis λογχοφόροι, benè redduntur *Iaculatores*: & ſunt iſta, quæ *Menaula* poſterior & deterior ætas dixit. In Leone Imp. cap. VI. *Alij quidem habebant contaria, id eſt haſtas, quas nunc Menaula, olim antiqui Lonchas nominabant.* Reperio in Cedreno vocem, ſed paullo aliter ſcriptam. nam dicit μοναύλους. Vbi de Beliſario in Perſas miſſo, qui coram legato Perſico diſſimulabat conſilium, & quaſi venandi modò gratiâ veniſſet, miſit ſuos, inquit, in ſiluas, πελέκεις τε καὶ μοναύλους βαστάζοντας: *ſecures & lanceas ferentes.* Neque enim *calamos* cum interprete viro docto reddiderim, magiſque etiam ſcripſerim μεναύλους Nam ſic & in *Tacticis Leonis Imp.* (Excerpta Vulcanij habent) μέναυλον, εἶδος ἐστὶν ἀκοντίου: *Menaulum, iaculi genus eſt.* Litteram muta, Latinam vocem feceris *Venablum*: & credo ipſam eſſe. Nam variè tunc deprauabant: &

bant: & ſic ταυλωτὰ, *Tablata:* καὶ μαρζομαρβουλον, quod eſt *Martſobarbulum*, ipsâ noſtrâ litterâ item mutante. Sunt quidem Lanceę venatorum: & ſic in Ammiano XXIIII. *Feras noſtri lanceis venatoriis & miſſilium multitudine confecerunt*. In Valerij I. cap. VII. *Lanceam petendæ feræ gratiâ miſſam*. Herodianus de Afris, lib. VII. παρ' οἷς οὐδὲν πλέον δοράτιων, οἷς πρὸς θηρία μονομάχουσι: *Apud quos nihil admodum præter exiguas lanceas, quibus aduerſum feras præliantur*. Tertium, ſed magis ſtrictum

VERVTVM. cui nomen & formatio ab ipſo Veru, quod refert. Feſtus: *Veruta, pila dicuntur, quòd veluti verua habeant præfixa*. Itaq; alij *Veruinam* dixerunt, quæ vox in Plauto: & Iſidorus explicat, *Veruina iaculi genus longum, quod aliqui Verutum nominant*. Nõnemo etiam *Veru* dixit, vt Sidonius: *——ruit aclide foſſus*

Ille, veruque alius.

Ait *foſſus*. benè: eſt enim ſpiculum tenue & longum, aptum forare. Silius, III. *——tenui pugnax inſtare veruto*. Virgilius VII.

Et tenui pugnant mucrone, veruque Sabello.

Qui velut proprium Samnitium facit, imò Grammatici nomen eorum hinc petunt. Feſtus: **Samnites ab haſtis appellati ſunt, quas Græci σαυνία appellant. has enim ferre aſſueti erant*. Propiùs Grçcanicã dialectum tangit etymon, qui Σαυνῖτας dicunt & ſcribunt. Et Saunia rectè *Veruta* reddi, diſcamus è Dionyſio: qui vbi Liuius in claſſibus armandis *Verutum* ſcribit, ipſe σαυνίον. Alibi etiam σαυνίῳ διαπερονηθείς *ſaunio transfoſſus*, quod huius eſt teli. Etſi Samnites, igitur (ij cum Sabellis iidem) primò & propriè vſi, tamen & alij Itali: tribuitque Volſcis poëta idem, II. Georgicôn:

Aſſuetumque malo Ligurem, Volſcoſque verutos
Extulit.

* Trãſcripſit. P. Diaconus, lib. II. De geſt. Langob. cap. XX.

Miror hactenus ſic legi, cùm *veruto* veriſſimum ſit: dicatque, Ligures malo ſiue labori ſuetos, Volſcos iaculationi & bello. Hoc equidẽ malo, quàm *Verutos* dicere, veru armatos. Liuius leui armaturæ tribuit, ſed veteri. vt initio belli Punici ſecũdi: *Romani pedites verutis coniectis auertêre elephantos*. Etſi *Haſtæ velitares* haud longè iuerunt ab iſtis, ſi non eædem. Meminerunt Verutorũ alij, inferiore etiam æuo. vt Plinius, lib. XXXIII. cap. III. *Feraſq; argẽteis verutis inceſſere tunc primùm viſum*. Ita enim libri aliquot ſcripti: haud dubiè veriùs, quàm *vaſis*, quod vulgò editur. etſi alij etiam ſcripti,

ſcripti, *haſtis*: pariter rectè. Significat autem Plinius, tantam abundãtiam & profuſionem Cæſaris in venatoriis ludis fuiſſe, vt in cetero apparatu argenteo, feras etiam peti interficique iuſſerit lanceis ex argẽto. Vtitur & Ammianus lib. XXVII. *Verutis hoſtilibus forabantur, et pilis*: tribuitq; Romanis. Seruat ipſe diſcrimen, vt videtur, quod Vegetius ſuggeſſit lib. II. cap. XV. Duplex Romanis eſſe Pilum, Maius & Minus: quorum illud *Pilum* vulgò, iſtud (inquit) *tunc Verriculum, nunc Verutum* dicitur. Ambigimus. & itáne olim *Verriculum*? non conuenit ea vox in telum: magis *Veruculum*, quâ voce Plinius vſus. Sed nec id verum puto, & nónne clarum eſt priſcos *Verutum* dixiſſe? & valdè quidem priſcos, quod exempla euincant. Dubito an non ſcripſerit Vegetius: quòd tunc *Verutum nunc Veruta dicitur*. Genus enim ætas immutauit. atque ita in Gloſſis: Βηροῦτα, εἶδος ἀκοντίου: *Veruta, genus iaculi*. In Leone Imp. Βηρύτται, τὰ ῥιπτάρια λέγονται: *Viruttæ, Rhiptaria dicuntur*. Seruile hoc telum putet aliquis à Silio dici, in libro XVII.

*Qui nobis, memini, ad Cannas, lætiſſimus *iræ,*
Seruili fers ora ducis ſuffixa veruto.

*Ita lego: vulgò, *ire*.

Quod non ita eſt, ſed illîc *ServilI*, longâ & duplici extremâ litterâ ſcribendum, capiendumque de Seruilio Proconſule ad Cannas occiſo, cuius caput haſtæ præfixum. Quartum nunc

GESVM, quod alij GAESVM ſcribũt, & ſæpiùs ſic Grȩci. Liuius lib. VIII. in Haſtatorum manipulo leues vicenos milites locat, & addit: *Leues autem, qui haſtam tantùm geſáque gererent, vocabantur*. Geſa nempe bina. ex Varrone apud Nonium: *Qui gladiis cincti, ſine ſcuto, cum binis geſis eſſent*. In claſſibus Seruianis *Geſa* nõ nominantur, & vox ac telum peregrina videntur. Athenæus quidem Romanos petiſſe ab Hiſpanis vult, lib. VI. παρὰ σαυνιτῶν θυρεοῦ χρῆσιν, παρὰ δὲ Ἰβήρων γαίσων: *à Samnitibus ſcuti vſum, ab Hiſpanis gæſorũ*. At alij magis dixerint à Gallis. Nonius: *Geſa, tela Galliarum*. Et Virgilius de iis: ——*duo quiſque Alpina coruſcat*
Geſa manu.

Propertius etiam de Virdumaro, eorum rege:

*Nobilis è *rectis fundere geſa rotis.*

*An *tectis rotis*? id eſt, eſſedo.

Claudianus etiam quaſi propriis inſignibus Galliam ornãs, lib. II. de laud. Stilic.
Gallia crine ferox, euinctaq; torque decoro,
Binaque geſa tenens.

Coma-

Comatam facit, Torquatam, Gesatam. Et in Polybij libro II. vidẽdum, an non verius sit Gallos illos, quos *Gæsatas* dictos ostendit, ita à telo potiùs quàm à mercede (quod ipse vult) agnominatos. Statius & Macedonibus tribuit, II. Achilleidos:

——didici quo Pæones arma rotatu,
Quo Macetæ sua gesa citent.

Sed ibi quidam scripti libri, *tela*. Parum est, poëtæ hæc confundunt. Quale autem fuit? Suidas ita: Γέσοι, ὅπλον ἢ κόντος μακρόθεν κεντῶν, ἢ κουῖντος κρίτων ἔγραψεν ἐν τοῖς γετικοῖς: *Gesi, telum vel contus longè feriens, vt Q. Crito in Geticis scripsit.* Vertit & sic interpres Bibliorũ, libro Iudith cap. IX. ἤλπισαν ἐν ἀσπίδι καὶ γαίσῳ, καὶ τόξῳ: vertit inquam, *contos, scuta, sagittas*. Et grãdius fuisse iaculum, etiam Festus indicat: *Gesum, graue iaculum*. & Diodorus, de armaturâ Gallorum: τὰ μὲν ξίφη τῶν παρ' ἑτέροις σαυνίων εἰσὶν οὐκ ἐλάττω, τὰ δὲ σαυνία τὰς ἀκμὰς ἔχει τῶν ξίφων μείζω: *Gladij eorum non sunt minores aliorum hastis, hastæ ferrum habent maius aliorum gladiis.* si tamen de Gesis hisce, vt videtur, sentit. Pastoricium telum Liuius id facit, lib. IX. *Ini. e pastorali habitu, agrestibus telis, falcibus binisque gesis armati.* Silius ita ornat Pastorem Afrum, lib. II. *——omnia Pœnum*

Armenti vigilem, patrio de more, sequuntur,
Gesaque, latratorque canis.

Quintum, TRAGVLA. dicta, ait Festus, *quòd scuto infixa trahatur.* Silius de Choaspe quodam Afro:

——cui tragula semper
Fulmineam armabat, celebratum missile, dextram.

Plautus: *Iam istam aliquo versus tragulam deiecero.* Idem: *Tragulam in te iniicere parat.* Hispani vsi, & Annibal obsidione Sagunti, apud Liuium, *aduersum femur tragulâ icitur.* Apud Sallustium Metellus in Hispaniâ, *ictu tragulæ sauciatur.* Sed & Galli, apud Cæsarem: *Monet vt tragulam, cum epistolâ ad amentum deligatâ, intra munitiones castrorum adijciat.* Ab iisdem (quinto Gallic.) *T. Baluentio vtrumque femur tragulâ traijcitur.* Vsi & Romani, in Suidâ: Κόττας ἐχρήσατο τῷ ὅπλῳ, ὃ τραγόλας ἐλέγετο, μεθ' οὗ οὕτω βιαίαν ἀφίει πληγὴν, ὥστε τὸν βληθέντα διά τε τοῦ θώρακος καὶ τῶν πλευρῶν διαπεῖραι καὶ τῇ γῇ προσηλῶσαι: *Cotta vtebatur telo quod Tragula dicebatur, quo tam validam plagam inferebat, vt percussum per loricam, per latera, transfigeret, & velut clauo terræ affigeret.* Validum igitur telum: sed quale, haud aliter scio, nisi quòd hama-

hamatum fuiſſe ſuſpicor, ob etymon illud à trahendo. Sunt & Vegetio, lib. II. cap. XV. *Tragularij, qui ad manuballiſtas vel arcuballiſtas ſagittas dirigebant*, ſignificatione paullò diuersâ. At ſextò,

SECVRIS etiam in hoc numero, quam & miſſilem reperio; etſi cominus pugnaſſe eâ non nego. Sidonius de illâ, Panegyr. ad Maiorianum.

Excuſſiſſe citas vaſtum per inane bipennes,
Et plagæ præſciſſe locum, clypeoſque rotare,
Ludus erat.

Hoc ille de Scythis. & idem de Sigimere iuuene regio, eiuſque comitibus, libro IIII. epiſt. XX. *Lanceis vncatis, ſecuribuſque miſſilibus, dextræ refertæ.* Horatius Rhætis etiam donat, nec exprimit tamen miſſiles:

——quibus
Mos vnde deductus per omne
Tempus Amazoniâ ſecuri
Dextras obarmet, quærere diſtuli.

Atque etiamnunc habent & ſic vtuntur Boiemi, & vicini. Veteres item Galli, ex Ammiani XIX. *Galli morarum impatientes, ſecuribus gladiiſq; ſuccincti, patefactâ ſunt egreſſi portâ.* Procopius de Francis: *Geſtāt enſem, clypeum, et ſecurim, cuius ferrum craſſum eſt, et vtrimque acutum. Hanc Franci ſecurim in primo ipſo congreſſu iacere in hoſtem conſueuerunt eo impetu, vt ſcuta perfringant, & ipſos ſimul interimant.* Vim teli aduertite. quod ipſum an non eſt, quod* *Haggones* patriâ linguâ dixerunt? In Suidâ: Ἄγγωνες, ἐπιχώρεια δόρατα παρὰ φράγγοις: *Aggones, patria iacula apud Francos.* In Euſtathio deſcribitur: Ἄγγος, εἶδος δόρατος φραγγικοῦ, οὔτε λίαν μακροῦ, οὔτε μεγάλου, οὗ τὸ πλεῖστον σιδήρῳ περιέχεται: *Angos, genus haſtæ Frācicæ, neque longæ admodum, neque magnæ, quæ plurima ferro tegitur.* In Agathiâ etiam clariùs: *Breuia tela, quæ ipſi Anconas vocant, cuius pars maior ferro obducta eſt, ita vt ex ligno aliquid, præter manubrium, vix exſtet. In ſuperiori ferro, tanquā hami vtrimque ſunt, et deorſum vergunt.* Non eſt planè *Hallebarda* noſtra: etſi hæc poteſt inde nata eſſe. Súntne Græcorum σιβόλια? Plutarchus de Cimbris & Teutonis, in Mario: ἀκόντισμα δὲ ἦν ἑκάστῳ σιβόλια: *Iaculum cuique erant, ſecures, ſiue bipennes.* Ita equidem verterim, nec aptius video, vel ad morem gentis, vel ad vocē Græcam. Quæ item in Herodiano, ſed corrupta, lib. II. Seuerus Imp. inquit, iuſſit militibus ſuis (ex Illyrico venerant) cingere & claudere Prætorianos,

* *Haecken* noſtrâ linguâ.

nos, τάς τε διαβολίας καὶ τὰ δόρατα ἐπισείειν: *& secures, & hastas intentare.* Nam διβολίας scribendum: sicut & in Euripide est, δίβολος ἄκων. Politianus tamen doctissimus, illîc *Pila* maluit vertere: in oculis habens, credo, morem telumque Romanum. Et fateor milites istos legionarios esse: sed nempe ex Illyrico reduces, vbi talia tela in vsu. Imò cur non ipsis tunc Romanis in vsu? Tacitus dicet II. Histor. *Omisso pilorum iactu, gladiis securibusque galeas & loricas perrumpere.* Hoc ille ciuili inter se Romanorum pugnâ: Ammianus, inter Romanos & Gothos, lib. XXXI. *Mutuis securium ictibus galeæ perfringebantur atque loricæ.* Martiobarbuli fortasse originem habent istinc. de quibus in Vegetio libro II. cap. XVII. *In Illyrico dudum duæ legiones fuerunt, quæ sena millia militum habuerũt: quæ quòd his telis scienter & fortiter vtebantur, Martiobarbuli vocabantur.* Nota, quòd in Illyrico: fortassis istę Seuerianæ, & securigeræ. Iuuat quod in Leone Imp. est: *Matziobarbulum, quod nunc Saliba vel Tzicurim dicunt.* Retinuit enim ecce & appellationem *Securis* (id enim *Tzicurim* puto:) etsi facies leuiter mutata. Describuntur & depinguntur isti in Notitiâ Imperij, atque inde aliquis petat. Addo finiens, Cantabros quoque securibus vsos, more patrio. de quo Silius libro XVI.

——sic fera, gentis
More, securigerâ miscebat prælia dextrâ.

Sed & Campanis idem adsignat, libro VIII.

Aclidis vsus erat, factæque ad rura bipennis.

Sunt plura nomina & formæ, sed rariora: omnia persequi cur lubeat, exiguo fructu? CARON. At de *Aclide*, quam nominasti è Silio, adde. ADAM. Vix aliud scio, quàm exiguum & teres quoddam missile fuisse: vt in Virgilij VII.

——teretes sunt aclides illis
Tela, sed hæc lento mos est aptare flagello.

Plures ferebant. vt in Valerio Flacco, lib. VI.

Nec procul albentes, geminâ fert aclide, parmas.

Sed quid ita Virgilius *Flagello aptat*? quo sensu? Seruius ait, *esse clauas, cubito semis factas, eminentibus hinc & hinc acuminibus quibusdam: quæ ita in hostem iaciuntur, religatæ lino vel loro, vt peractis vulneribus possint redire.* Neque certius dixerim: nisi quod teli eius mentio etiam inferiore æuo in Claudio Vopisci: *Lanceæ Herculianæ duæ, aclides,*

aclides duæ. LIPS. Ego quoque in Virgiliano ſenſu hæreo. De receptione teli, ſimile antè dictum, & apud Iſidorum legi, in *Cateiâ* deſcribendâ: *Cateia,* inquit, *quam Horatius Caiam dicit. Eſt enim genus genus Gallici teli, ex materiâ quammaximè lentâ, quæ iactu quidem non longè propter grauitatem euolat, ſed quò peruênit vi nimiâ perfringit. Quod ſi ab artifice mittatur, rurſus ad eum redit, qui miſit. Huius Virgilius meminit, Teutonico ritu ſoliti torquere cateias. Vnde & eas Hiſpani & Galli Teutonos vocant.* Ait ab Horatio *Caiam* dictam: vbi ab illo? nuſquam hercules, ſcribendumque reor, *Dorcatio,* quem & alibi Iſidorus citat. Sed & pro *Caiam,* liber ſcriptus (à te Carondelete habui) *Cauam* benè refert, à formâ nimirum ſic agnominatam. vnde & Silius libro III. *pandam* dixit: *--pandâ manus eſt armata cateiâ.* Nam Panda & Caua eadem, diuerſo ſitu aut aſpectu. Quod etiam eſt, *Teutonos* dictas eas eſſe: idem liber *Teatanos* habet, nec memini vltrà legere, niſi quod Valerius Flaccus libro VI. nominat:

Et puer è primo torquens temone cateias.

DIALOG. V.

Amenta quid fuerint, & quo fine.

ADAM. Magiſter, te aſpicio, & tacitus poſco. LIPS. Quid? ADAM. Miſſionem. LIPS. Iuſtam quî poſſum, vix expletis primis ſtipendiis? ADAM. Da gratioſam. LIPS. Indulgebo, ſi addideris de *Amentis*, quæ nexa eſſe huic Iaculatoriæ rei, non ignoras. ADAM. Nec auſim, nec ius eſt refragari. Pars enim mei ſermonis ſunt: & Iacula aliâs manu ſolâ miſſa; aliâs loro reuincta, & eo excuſſo adiuta. Id dicebant *Amentum*. Gloſſæ: *Amentum*, ἅμμα ἀκοντίων: *vinclum iaculorum*. Eædem: Amentum, ὅθεν κατέχεται ἡ λόγχη: *id quo tenetur haſta*. Feſtus: *Amenta, quibus vt emitti poßint vinciuntur iacula. ex Græco, quod eſt* ἅμματα, *vel quia aptantes ea ad mentum trahunt*. Latini & *Nodum* vocant. vt Silius, I.

Huic impulſa leui torquetur lancea nodo.

Statius in III.

Fræna tenent, duplexque inſerto miſſile nodo.

Item *Anſam*. vt Latinæ gloſſæ: *Amentum, corrigia Lanceæ, quæ etiam Anſula eſt, ad iactum*. Inde *Anſatæ* Ennij:

Anſatas mittunt è turribus---

Iterùm:

Poſtquam defeßi ſunt ſtantes, ſpargere ſeſe
Haſtis anſatis.

Habenam etiam alij. vt Guntherus poëta lib. X.

Qui iaculum valido longè torquere lacerto,
Longiùs excußâ didicere potenter habenâ.

Græcorum id inuentum eſt Plinio, qui *Ætolum Martis filium, iaculum cum amento repperiſſe*, libro VII. tradidit. Fuit autem non aliud quàm lorum reuinctum in haſtâ mediâ circiter, quod manui deinde & primoribus digitis illigabant leuiter, in emiſſu cum impetu ſoluendum. Quòd in mediâ, Seruius: *Amentum, lorum quo haſta media religatur*. Imò Iſidorus *Lanceam* hinc format, *quia æquâ lance, ideſt æquabili amento ponderata vibratur*. Habet enim, vt præmiſit, *amentum in medio*. Et profectò hæc Græcorum μεσάγκυλα, niſi fallor: etſi quaſi teli certum genus Grammatici proponunt. Heſychius, μεσάγκυλα ἀκόντια. Feſtus, *Meſancylum*,

teli

teli missilis genus. Poterant & debebant explicatiùs, *telum amentatum.* Certè Græcis ἀγκύλη *amentum* est, & ἀγκυλίζεσθαι, *amentare* propriè; etsi interdum pro Iaculo & Iaculari vsurpant. Strabo libro IIII. Ἔστι δέ τι καὶ γρόσφῳ ἐοικὸς ξύλον, ἐκ χειρὸς οὐκ ἐξ ἀγκύλης ἐφιέμενον, τηλεβολώτερον δὲ βέλους: *Est etiam* (Gallis) *ligneum telum, hastæ velitari simile, è manu non ex amento missum, quod longiùs peruadit sagittâ.* Nescio an Gesum intellegat, an aliud leuius telum. Xenephon libro V. Anabaseos: τοὺς πελταστὰς παρήγγειλε διηγκυλισμένους ἰέναι, ὡς ὁπόταν σημήνῃ, ἀκοντίζειν δεῆσον: *Peltastas iussit amentis aptis tensisque incedere, vt cùm signum daret, iacularentur.* Itaque etiam ante pugnam, prompti scilicet & parati sic incedebant, strictis illigatisque amentis ad digitos primores. Seneca in Hippolyto:

Amentum digitis tende prioribus,
Et totis iaculum dirige viribus.

Contrà, vbi ignauia aut metus, laxè ea habebant & solutè. Statius libro XII.

——stat debilis altera pubes,
Summissos enses nequidquam amentaque dextris
Laxa tenent.

In alacritate & promptitudine bellandi, surrecti enses sunt, & amenta intensa: vtrumque hîc contrà. Quod etiam in pluuiâ fiebat, & humor resoluebat. Liuius libro XXXVII. notat, Antiochi copias minùs vtiles factas, *quòd humor arcus, fundasque, & amenta iaculorum mollíuerat.* Quia amentum igitur roborat & incitat hastam, inde metaphora Tertulliano, aduersus Marc. lib. IIII. *Christus amentauit hanc sententiam, Non potestis Deo seruire & Mammonæ.* quod est fortiter & seriò edixit, & velut amento intorsit. Ita Ambrosius VII. epistolar. *Intorquenda est illa amentata, non manipularis sententia.* Nec Manipularis ibi gregarium militem signat, aut eum respicit; sed ipsam comprehensionem, quæ fit manu. Inde *Hastæ amentatæ* Tullio & Fabio, fortes & sic ligatæ: denique in Lucano id verbi:

Cùm iaculum paruâ Libys amentauit habenâ.

DIALOG. VI.

Arcus & Sagittarij descripti.

DIXI, nunc alius. CAR. Quin tu idem: decet te, & placuisti. ADAM. Nónne missus sum? CAR. A Tribuno, non à consule: meum hîc autem primarium imperium, quod nec Lipsius negat. ADAM. O fraudem! CAR. Imò sine fraude, tu perage incœptum. *Sagittæ* tibi restant. LIPS. Nam hercules Adame hoc exciderat: non misissem, si in mentem fuisset. nunc reuoco iterum sub signa. ADAM. Vos traditis operas mutuas: denique verbo veteri, *Magniparuos.* Atqui parendum, aut flendum est. *Sagittæ* igitur nescio an ab antiquo Romanis. ego quidem vix legere memini in historiâ veteri, & Liuius aut Dionysius vbi classes armant, Sagittas nusquam dedêre. Quid Polybius? minimè: nec Graues eius aut Leues his vtuntur. CAR. Vide quò vadas Adame: ego memini. Non crebra, fateor, mentio: tamen est. & ecce in Dionysio lib. IX. sub prima tempora libertatis, Æquos narratur *castra Romana oppugnasse, neque absterritos* οὔτε παλτῶν, οὔτε* τοξοτῶν, οὔτε χερμάδων ἀπὸ σφενδόνης ἀφιεμένων βολαῖς: *vel hastarum, vel sagittarum, vel lapidum è fundâ emissarum iactibus.* Iterum alibi idem: Οἱ ψίλοι σαυνίων τε βολαῖς, καὶ τοξεύμασι, καὶ λίθοις ἀπὸ σφενδόνης μαχόμενοι: *Leues milites* (Romani) *hastarum iactibus & sagittis, & lapidibus è fundâ missis pugnantes.* Denique clarissimè Vegetius: *Quantùm vtilitatis boni sagittarij in prælijs habeant, & Cato in libris de disciplinâ militari euidenter ostendit; & Claudius pluribus iaculatoribus institutis atque perdoctis, hostem, cui priùs impar fuerat, superauit.* Si Cato dilaudat ille Priscus, quid certius quàm apud priscos fuisse? ADAM. Tamen etiamnunc ambigo: nec valdè mouent, quæ adduxti. Dionysius semel aut iterùm nominauit: quid si incogitantiâ aut casu? at idem, vbi opus maximè fuit, non fecit. Vegetius ingerit: sed nempe veterum rerum parùm firmiter sciens, nec peccem, si testem hunc abiiciam aut spernam. In isto ipso loco Sagittarios cùm laudatum it, Claudium adducit qui *Iaculatores* instituit. Deus te amet Vegeti! scitus & bellus argumentator es, à Sagittis ad iacula transis. Atqui Claudius ille, siue collega eius, ad Capuam non nisi Velites instituerunt,

*Legend. τοξευμάτων.

runt,

runt, quos tu (& id benè) Iaculatores appellas. Grande autem discrimen: ac subuereor ne idem in Catone sit, & ille nonnisi tales aliquos, qui eminus mittunt & iaculantur laudauerit, tu trahas etiam ad Sagittas. Quidquid sit, monere hoc volui: si exempla alia refellunt, desino libens opinionis huius, & tuæ do manum. Illud quidem haud abnuo, fuisse post Punicum bellum secundum creberrimè in Romanis castris; sed Auxiliares nempe, non ciues. In hoc numero maximè Cretenses. quos & excelluisse hac peritiâ certum est: & quidam originem primam ad eos trahunt. Diodorus ita sentit, *Appollinem repperisse arcum, & indigenas Cretenses docuisse sagittariam.* Isidorus accedit: *Sagittis primùm Cretenses vsi sunt.* Plinius tamen aliter. &, *Arcum ac sagittam* (inquit) *Scythen Iouis filium, alij Persen Persei filium inuenisse dicunt.* Isti omnes oculos rettulêre ad populos qui arte eâ clari: atque ita alij ad Scythen, quia Scythæ eminent; alij ad Persen, quia Persæ, hoc traxerunt. Becanus noster libens suffragium suum Scythis donet: quòd nostrate linguâ *Sagittare*, etiamnũc est *Schieten.* Inde ergo Scythæ dicti; & pro veteri pronunciatione Y Græcanici, ipsi Sagittarij hodie *Schutters.* Quid ais Lampsoni? aures arrigis? hæc valde pro tuo Becano. LAMPS. Fateor, ego & plures virum hîc amauimus (sæpe nobis aderat) virum in sermonibus & subitis dissertionibus ad miraculum promptum, & facundum. ADAM. Scythæ igitur inter inuentores censentur, & celebratur *Arcus Scythicus*: cuius forma expressa in Athenæo, lib. x. Nã ibi pastor, cùm nomen ΘΗΣΕΥΣ vellet exprimere, & singulas litteras rebus aut imagini cuipiam assimilare: ait

Σκυθικῷ δὲ τόξῳ τὸ τριτόν ἦν παρεμφερές.

Sed tertia arcui Scythico similis erat.

Et est sanè vetus Græcorum Sigma, tali omnino formâ. Valerius Flaccus idem ostendit, cùm Tanaim quà in Mæotim erumpit, cum arcu Scythico componit, libro IIII.

Atque hac Europam curuis anfractibus vrget,
Hac Asiam, Scythicum specie sinuatus in arcum.

Sed & Parthi hoc tali arcu vsi: & exstant Nummi M. Antonij, in quibus sic expressus. Ab *arcu* Festus notat *Arquites* dictos, *arcu præliantes, qui nunc*, inquit, *Sagittarij.* Sagittæ ipsæ dictæ etiam *Virgæ*, vt in Claudiano, lib. I. de laud. Stilic.

Quis

Quis Stilicone prior ferro penetrare leones
Cominus, aut longè virgâ transfigere tigres?

Etſi tentaui ibi aliquando, *virgatas figere tigres*: quoniam & in Silio legeram, *virgato corpore tigrim*. Sed deſino, & illud teneo, interpretorque vel Iaculum, vel Sagittam. Sic & Græci vſi voce ῥάβδου. vt Cedrenus de Nicephoro Imp. eduxiſſe eum ſcribit in Bulgaros, πολλοὺς πένητας σφενδόναις καὶ ῥάβδοις ὡπλισμένους: *multos pauperes, fundis tantùm & virgis armatos*. Iterùm, de ominibus Baſilio ad Imperium: Ὁ βασιλεὺς πρὸς θήραν ἐξῄει, καὶ κατευστοχήσας λαγωοῦ τῇ ῥάβδῳ, τοῦ ἵππου καθήλλατο πρὸς τὸ σφάξαι τὸν λαγωόν: *Imperator ad venationem exierat; & certo ictu cùm leporem virgâ tetigiſſet, deſcendit ex equo vt interficeret*. Sũt & in Manilio verſus, de iis qui in Sagittarij ortu orti:

——dabit & iaculum torquere lacertis,
Et calamum neruis, & glebas mittere virgis,
Pendentemque ſuo volucrem deprendere cælo.

Velim & hîc Virgas pro Sagittis, niſi diceret *glebas* ijs *miſſas*. Atqui glandes plumbeæ, fundis profectò miſſæ; nuſquam (meâ ſcientiâ) ſagittis. An ad *Fuſtibalum* hoc refero, qui lapides glebaſque mittebat? an ad tubos illos & canales oblongos, teretes, foratos, quibus etiamnunc Aucupes aues feriunt, emiſsâ per eos argillaceâ glebâ, ſpiritu collecto & fortiter expreſſo? Magis adfirmarem, ſi veteres ſcirem vſitaſſe. Sagittas tamen hîc non intellegi, illud etiam vincit, quòd de iis præiuit: *Et calamum neruis*. Nam calami, ſagittæ. quia ſæpe ex leuiore illâ materiâ: etſi quædam firmiores atque etiam grandiores. Curtius de Indis, libro VIII. *Binûm cubitorum ſagittæ ſunt, quas emittunt maiore niſu quàm effectu. quippe telum, cuius in leuitate vis omnis eſt, inhabili pondere oneratur*. Sed & Arabes maioribus vſi. de quibus in Suidâ ſcriptor incertus: Οἱ δὲ ἀράβιοι ἀρετῇ πολλῇ τῶν ἄλλων διαφέρουσιν, οἱ βέλεσιν ἀνδρομήκεσι χρώμενοι, ἀντὶ τῶν χειρῶν τῷ ποδὶ ἐμβαίνοντες εἰς τὴν νευρὰν, κυκλοῦσι τὸ τόξον: *Arabes virtute multum aliis præſtant, qui ſagittis hominis longitudine vtentes, pro manibus pedem in neruum ponunt, ac ſic arcum intendunt*. Pleræque autem Sagittarum hamatæ, & ne facilè euelli poſſent. Propertius de Amore:

Et manus hamatis vtraque eſt armata ſagittis.

Quædam triplici hamo. Statius lib. IX.

Aſpera tergeminis acies ſe condidit vncis.

Quædam

Aspera tergeminis acies se condidit vncis.

Quædam quadruplici, quæ sunt Hippocrati τετράγωνα βέλη, *quadrangulæ sagittæ*. At illæ Parthorũ mirificæ, quæ videntur aciem super aciem habuisse: si Dionem satis intellego, in rebus Luculli contra Tigranem, libro XXXV. Καὶ ἦν τὰ τραύματα χαλεπὰ καὶ δυσίατα. ταῖς τε γὰρ ἀκίσι διπλαῖς ἐχρῶντο, καὶ προσέτι καὶ ἐφήρμοττον αὐτάς, ὥστε τὰ βέλη εἴτε ἐμμένειέ πη τοῖς σώμασιν, εἴτε καὶ ἐξέλκοιτο, τάχιστα αὐτὰ διολλύναι. τὸ γὰρ ἕτερον τὸ δεύτερον σιδήριον ἔνδον, ἅτε μηδεμίαν ἀνθολκὴν ἔχον, ἐγκατελέλειπτο: *Vulnera autem erant grauia & ægrè curanda. Nam duplici acie vtebantur, & sic adaptabant, vt siue sagittæ manerẽt in corporibus siue extraherentur, celerrimum interitum adferrent. Alterum enim illud secundum ferrum & cuspis, vt quod nihil haberet quo retraheretur, intus relinquebatur.* Significare videtur, velut cuspidem super cuspidem fuisse, quæ tenui ferro *nexa, in corpore ferè maneret & rumperetur, siquis tentaret educere. *Secundum* igitur *ferrum* intellegit, illud primum in ictu: ordine quidem à ligno, secundum. Plutarchus qui & ipse has sagittas, toties in metu & noxâ Romanis, describit, nihil tale: dumtaxat dicit habuisse ἠγκιστρωμένας ἀκίδας: *hamatas & uncinatas acies.* Idem vires earum mirificè attollit, & terrori fuisse Crassi militibus τὸν τόνον τῶν ὀϊστῶν καὶ τὴν ῥώμην, ὅπλα τε ῥηγνύντων, καὶ διὰ παντὸς φερομένων ὁμοίως ἀντιτύπου καὶ μαλακοῦ τοῦ τάγματος: *intentionem tenoremque & robur sagittarum, arma perfringentium, & per omne quod obstaret durum aut molle penetrantium.* Atque has sagittas emissas ἀπὸ τόξων κραταιῶν καὶ μεγάλων, καὶ τῇ σκολιότητι τῆς καμπῆς ἠναγκασμένον τὸ βέλος ἀποστελλόντων: *ex arcubus validis & magnis, qui & ipso obliquo illo flexu adactum telum violentè emittebant.* Vbi notabis etiam incuruos & Scythicos arcus (quid mirum? Parthi Scytharum Progenies) de quibus prædixi. De simili violentiâ, adfirmat etiam Procopius, qui Romanorum Sagittarios valde laudat sub Iustiniano, ac sic describit libro I. Bell. Persic. *In bellum thoracati prodeunt, tibialia siue ocreas etiam induti. Ab vno laterum pharetra, ab altero ensis dependet. Sunt & qui hastam ferant, & paruum supra humerum scutum, vt ora ceruicemque tueantur. Equitant prætereà peritissimè, vt vel equo currente obiter hostem & persequendo possint & fugiendo, ferire. Arcum ipsum longè validiorem vsque in dextram tendunt aurem. Tali igitur nisu emissam sagittam, mirum non est frustrà non mitti, cui neque Thorax vl-*

*Aut vt inuolucris inserta.

lus neque Scutum poßit resistere. Aduerte hæc postrema, contra vulgi ἀπειρίαν: & simul totam armaturam Sagittarij, qui æuo Iustinianæo & circiter fuit. Nec enim tunc profectò nudi aut leues, quin & Vegetius *cataphractas & galeas* iis adsignat. Ideoque & in acie struendâ, idem cum grauiori milite miscet. Imò verò iam ab Augusti, & paullò antè, æuo duplices Sagittarij in exercitu, Equites Peditesque: quos & in Tacito & alibi leges. Addo, thecas sagittis fuisse quas *Pharetras* aut *Corytos* prisci dixerunt: etsi Leo Imp. hac posteriore voce ferè vtatur, pro tegmine ipso & receptaculo arcus. Idem pharetras, **Cocura* siue *Cocurra* identidem appellat: & agnoscitis nostratem vocem, qui hodieque sic vocamus. Idem *Scorteum*, Festo.

*Kokeren.

I. LIPSI POLIORCETICΩN SIVE DE MACHINIS, TORMENTIS, TELIS, LIBRI V.

DIALOGISMVS I.

De Repugnatione additum: & primò quid in Testudinem, aut Scalas.

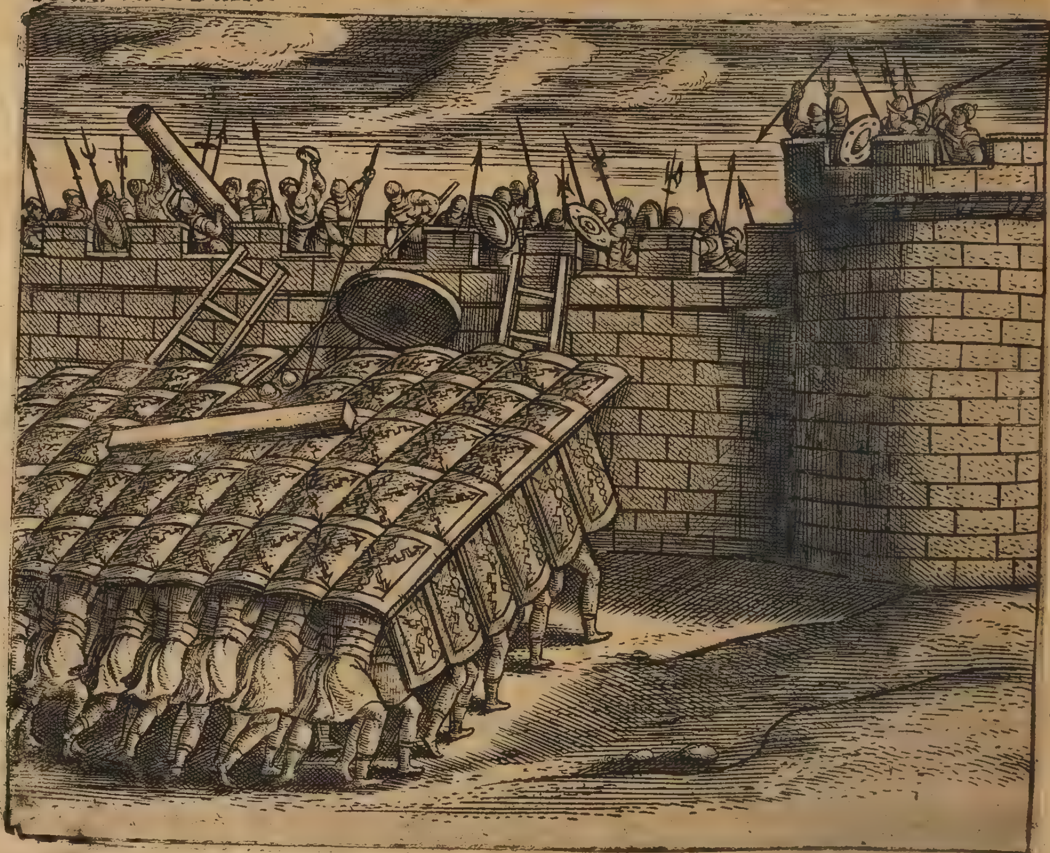
DESIERAT Adamus, atque ego abitus commonefaciebam nostros & surrectionis. Sed Billéheus, Surgere quidem haud displicet, nec veto: abire haud placet, & planissimè veto. Itáne parte vel præcipuâ sermonis neglectâ, aut omissâ? LIPS. Mihi non videtur, & censeo fideliter, quod promisi, dedisse, *De Machinis, Tormentis, Telis*: dedisse dico, aut dari curasse. Nam & ab his æs solutioni in parte sum mutuatus. Sed quid tu vltrà poscas? BILL. Quod res, quod natura, & isti omnes. *Oppugnatio* dicta adfatim & docta est: Quid *Repugnatio*, nulla erit? & miseros illos sic perire patimur inultos & indefensos? Mihi non videtur: &

tur, & vel ipse potiùs propugnem. LIPS. Tu facito, si videtur: ego me non adstrinxi, nec dabo. CAR. Certum est? LIPS. Certum. CAR. Atquin cum Billeheo sentio, fastigium huic operi imponendum, nec id quoque relinquendum sine tecto. Age inuicem iuuemus Billéhee, tu ordire, excipiam: nec Lipsius hic suppetias venire negabit. LIPS. Commilitare, hoc possum: sub vestris præsertim signis, qui sic amici: at ducere agmen, & præesse, id recuso. BILL. Incipimus igitur, tu memento succenturiatus esse. In *Repugnatione*, amici, ordinem haud diu quærendum sermonis censeo: vtar eo quem Lipsius præiuit: & quæ series in oppugnando fuit, hæc sit in tutelâ. Ad singula nocumenta aut plagas, pro meâ copiâ & peritiâ, medelas dabo: sed eas dico, quas legendo didici, & vetus illa ætas suppeditauit. Primum igitur, quod Lipsius noster in obsessos mouit, idque in *subitâ oppugnatione*, *Testudo* fuit, & globus militum densus; qui incurrit, & nisi amolimur, scandit. Resistebant, & *Saxis aut Ponderibus* aduentantem obruebant, aut certè dissipabant. Tacitus III. Hist. *Tum elatis super capita scutis, densâ testudine succedunt. Romanæ vtrimque artes. pondera saxorum Vitelliani prouoluunt; disiectam fluitantemque Testudinem lanceis contisque scrutantur: donec solutâ compage scutorum, exsangues aut laceros prosternerent.* Primum igitur erat (ex his verbis) saxis obruere: si pars aliqua leuiter cessisset aut se abiunxisset; tum *Contos* aut *Lanceas* inserere, & tam intutos, lapidibus, pilis, aliisq; missilium prosternere. Lucanus hæc eadem, de Massiliensibus in Iulianos:

——sed pondere solo
Contenti, nudis euoluunt saxa lacertis.
Dum fuit armorum series, vt grandine tecta
Innocuâ percussa sonant: sic omnia tela
Respuit. at postquàm virtus incensa virorum
Perpetuam rupit, defesso milite, cratem,
Singula continuis cesserunt ictibus arma.

Quòd siqui per ipsam Testudinem tamen scanderent; ij verò (ex Tacito eodem) *gladiis & armorum incussu præcipitati, sudibus & pilis obruebantur.* Hæc propriè in Testudinem: quid in *Scalas*, quas noster subiunxit? *Furcas* video vsurpatas. Liuius XXVIII. *Et iam qui erexerant ad murum Scalas, Furcis ad idipsum factis detrudebantur.*

debantur. Certum fuisse Furcæ genus ostendit, oblongioris, credo, aut in perticâ longiore. Scriptor in Suidâ: παρεσκεύαστο δὲ καὶ δίκερανα, ὥστε ἀπωθεῖσθαι τὴν τῶν λεγομένων σκαλῶν προσαγωγήν: *Præparatæ & Furcæ erant, ad impediendam Scalarum (ita appellant) admotionem.* Dupliciter igitur Furcæ vtiles, ad Scalas ipsas reijciendas & resupinandas, sed & homines ipsos. Vidi & Furcæ genus in armamentario Bruxellensi, quod brachia, collum, pedes apprehenderet, ac scitè tum coiret. Ita vinctum hominem trahebant & adducebant.

DIALOG. II.

Plura alia in Ascendentes. Oleum; vasa picis, sulphuris, bituminis, & in fundis iacta. Plumbum, Ferrum, Arena, Retia.

HÆC igitur in ista: an non alia communiter in Ascendêtes? ita, tum in eos dico qui Testudine nixi; tum & qui sparsi aut sine eâ. Primum inter hæc, *Liquida* quædam reperio, aut *Liquefacta*: vt *Oleum feruens, Picem, Bitumen, Plumbum,* & si quid tale. De Oleo, in Iosepho: *Cùm Romani iam inuicem se adhortati,*

hortati, latera iunxiſſent, ac deſuper protecti longioribus ſcutis inexpugnabilem globum feciſſent, muroque ſuccederent: tum ille (Ioſephus ipſe qui ſcripſit*) feruenti Oleo perfundi eos iubet. Quod Iudæi promptè & cupidè fecerunt, ipſis etiam ahenis bullientibus in eos miſſis. Quæ res Romanorum connexionem ſoluit, & cum magno dolore à muro abibant præcipites. Celerrimè enim oleum à capite ad pedes, per omnia ſeſe arma inſinuabat, & carnem inſtar ignis depaſcebatur. quippe quod naturâ facilè accenditur, & tardè refrigeratur, ob pinguedinem & lentorem. Loricis itaque & galeis illigati cùm eſſent, fuga non erat huius peſtis: ſed nunc ſubſilientes, nunc dolore ſe incuruantes, decidebant de Pontibus.* Pulchrè omnia deſcripta, & graphicè: atque ego in totâ hiſtoriâ, ſiquid mei iudicij eſt, Ioſephum habeo prudentem probumque ſcriptorem. Alterum quod iniici ſolitum, *Pix, Sulphur, Bitumen.* Salluſtius, Iugurthino: *Opidani in proximos ſaxa voluere, præterea picem ſulphure & tædâ miſtam ardentia mittere.* Cæſar VII. *Picem, reliquaſque res, quibus ignis excitari poteſt, fundebant.* Quæ talia vaſis plurimùm inſerebant, ſiue fictilibus. Vt in Herodiano, de Aquileienſibus, cùm Maximinus oppugnaret: Οἱ δὲ λίθοις ἔβαλον ἄνωθεν, καὶ κιρνῶντες θείῳ τε καὶ ἀσφάλτῳ πίτταν, κοίλοις σκεύεσι ἐμβαλόντες, λαβὰς ἐπιμήκεις ἔχουσι, καὶ πυρώσαντες ἅμα τῷ πελάζειν τοῖς τείχεσι τὸν στρατὸν, κατεσκεδάννυσαν, καταχέοντες ὄμβρου δίκην ὁμοθυμαδόν: *Illi verò ſaxa deſuper iaciebant, & miſcentes picem ſulphuri ac bitumini, in cauis vaſis longa manubria habentibus, cùm ea ferueſeciſſent, appropinquanti exercitui iniiciebant, & imbris in modum denſè & confertim inſpergebant.* Ammianus, *Corbes Sitellaſque* è ferro huic rei adhibet. vt libro XX. *Corbes in materias ferreos, plenos flammarum, & ſarmenta aliaque ad ignes concipiendos apta iaciebant.* Ibidem: *Faces, ſitellaſque ferreas onuſtas ignibus, in Arietem magnis viribus iacientes.* Alibi & *Qualos* appellat, ſed ipſos vimineos & vnà cum materie ardentes: *Quali ſimul ardentes, pice & bitumine obliti.* Quæ ita iunctim pono, quia adſident & vicina ſunt; etſi haud ignorem, non in viros tantùm, ſed in machinas ipſas ligneas vſurpata. Nec omitto verò, hæc talia Vaſa eminus etiam proiecta in hoſtem, idque auxilio Fundarum. In Appiani Libyco: Ῥωμαῖοι δὲ χώματα ἤγειρον ἀντιμέτωπα τοῖς πύργοις, δᾶδας τε συγκεκοσμημένοι, καὶ θεῖον ἐν κώθωσι καὶ πίσσαν, ἐπ᾽ αὐτοὺς ἐσφενδόνουν: *Romani aggeres excitarunt oppoſitos & aduerſos Turribus, & Faces apparantes, itemque Sulphur &*

Picem in vaſis, fundis emittebant in ipſas. Poteram aliter & *Iaculandi* communiore verbo interpretari, ſcio: ſed præit ad illud & ducit Dionyſius, qui de priſcis illis Romanis, Capitolio à ſeruis capto & inſeſſo, apertè ita ſcribit, libro x. Καὶ οἱ μὲν ἀπὸ τῶν πλησίων οἰκιῶν, ἀσφάλτου καὶ πίσσης πεπυρωμένης ἀγγεῖα σφενδόναις ἐναρμόττοντες, ἐπέβαλον ὑπὲρ τὸν λόφον: *Atque alij à vicinis ædibus, bitumine & pice feruidâ vaſa repleta *fundis inſerentes & adaptantes, iaculabantur ſuper ipſum collem.* Et ad hæc ego Vaſa, ſiue Ollas, Heſychij Ἀσίοχον referendum puto, ſic deſcriptum: Ἀσίοχος, ἄγγος περιφερές, εἰς ὃ ἐγχέοντες πίσσαν καὶ θεῖον, καὶ στυπεῖον, ἠφίεσαν. καὶ ἔνθα ἐφέρετο, ἔκαιε τὰ περιτυγχάνοντα: *Aſtiochus, vas rotundum, in quod infundentes picem, & ſulphur, & ſtupam, emittebant. & quò deferebatur, adurebat obuia.* Magis dico, huc quàm ad Malleolos facit: & eodem Cæſaris hoc duxerim, è Comment. v. *Galli, maximo coorto vento, feruentes fuſili ex argillâ glandes, fundis; & feruefacta iacula, in caſas quæ more Gallico ſtramentis erant tectæ, iacere cœperunt.* Vaſa, dico, argillacea acceperim, repleta feruenti materie: & mecum Oroſius, qui in hac re ſcribit: *Teſtas, fundis, feruentes intorſiſſe*: quas Cæſar *Glandes* à ſimili vſu dixit. Iam & *Plumbum* liquefactum adnoto infuſum ſcandentibus, in Polyæno, vi. Stratag. Πάλιν οἱ μὲν πολέμιοι χελώνας προσάγοντες τὰ τείχη συνέσειον. οἱ δὲ ἀπὸ τῶν τειχῶν μόλιβδον τηκτὸν ἐν χαλκείοις προωθοῦντες κατέχεον, ὑφ' ὧν συνέβαινε τὴν χελώνην διαλύεσθαι: *Iterùm cùm hoſtes Teſtudinem admouiſſent, muroſque ſubruerent, illi à muris plumbum liquefactum, in vaſis æreis protendentes, effundebant, eoque facto teſtudo ſoluta eſt.* Nota & hîc, *protendiſſe*, nempe in perticis contiſque: quod & in Herodiani ſuprà verbis expreſſum. Atqui non plumbo ſolùm vſi, ſed & *Ferro*. quod cùm fundi non poſſet per naturam, raſerunt in puluerem: eumque ignitum ſic iniecerunt. Scriptor in Suidâ: τηκτά τε ὅσα καὶ χυτὰ ἐς πολεμίους σὺν πυρὶ ἐξ ὑπερδεξίων ἐβάλλετο. τά τε ἄλλα, καὶ τὴν σιδηρεῖτιν γῆν, ἣν πυρὶ πολλῷ διαφανῆ ἐργασάμενοι, κατὰ τῶν ὑπιόντων τεῖχος *ἔχειν ἔμελλον: *Liquida omnia & fuſilia in hoſtes, ex ſuperiore loco, feruentia mittebantur. Inter alia verò & ferri puluerem, quem multo igne candentem reddiderant, in murum ſubeuntes parabant effundere.* Cui adſimile eſt, ſed parabilius, quod Curtius Tyriis factum in Macedonas narrat, libro IIII. *Ij clypeos æreos multo igne torrebant, quos repletos feruidâ arenâ cœnoque decocto, è muris ſubitò deuoluebant.*

*Manuariis: ſed & licuit in fundis balliſtarum maiora pocula

*ἐκχεῖν leg.

uoluebant. nec vlla pestis magis timebatur, quippe vbi loricam corpusque feruens arena penetrauerat, nec vllâ vi excuti poterat; & quidquid attigerat, perurebat. iacientesque arma, laceratis omnibus quis protegi poterant, vulneribus nudi patebant. Hæc ipsa in eâ re Diodorus, libro XVII. nisi quòd *Arenam* solam nominat, nec *Cœnum* vllum miscet: & *machinâ quadam* siue *extrorsus eminente instrumento* infusa hæc prodit. Denique & aliud in Ascendentes est, diuersum formâ à dictis, sed fine iungendum. Diodorus scribit, eosdem Tyrios, *retibus piscatoriis, Macedonas scalis ascendentes, inuoluisse, & inutiles ita factos scalis facilè detrusisse.* Placuit inuentum ob nouitatem: & cur non gratuler faueamque humano ingenio tuenti magis, quàm inuadenti?

DIALOG. III.

Fœnum Græcum sparsum, Rumices, & Tribuli.

IAM aliud mihi callidum & nouitium in mente, quod Iosephus repperit in Romanos. Ille enim, cùm Iotapata, cui præerat, acriter oppugnaretur, & Pontibus per Aggerem admotis, in eo essent vt transscenderent: *Fæno Græco elixo* (Græcè dixit, τῆλιν ἑφθὴν) *iussit tabulas pontium inspergi & superfundi. quâ re illi lapsantes & casabundi, incerto vestigio vacillabant, adeò vt nec progredi nec regredi rectis iis esset, aliique super ipsos pontes resupini caderent, alij in Aggeres delaberentur.* Hoc idem an in alio legumine esset, nescio, & periculi res egeret. LIPS. Mihi quidem hoc nouum, & alibi non lectum. De *Rumicibus Tribulisque* sparsis, id magis lêgi: nec rarum fuit. BILL. Ita est, & apposité suggeris: nam & hi in Defensionem valent. Valerius III. cap. VII. *Scipio Æmilianus, cùm vrbem præualidam obsideret, *suadentibus quibusdam, vt circa mœnia eius ferreos Murices spargeret, omniaque vada tabulis plumbatis spargeret, habentibus clauorum cacumina, ne subitâ eruptione hostes impetum facere possent: respondit, non esse eiusdem & capere aliquos velle, & timere.* Hoc in obsidione Carthaginis euenisse, Plutarchus auctor in Apophtegmatis: vbi *Rumices* istos, τριβόλους dicit: & *Tabulas* sic factas, σανίδας κεντρωτάς: *asseres stimulis confixos.* De plumbo nihil addit. quod tamen in Valerio, & vtile fuit ad tabulas firmandas & stabiliendas. Reperio &

* Is Polybius fuit, ex Plutarcho.

rio & *Sudes Plumbatas* in flumine defixas, à Cassibelauno Britanno rege, contra Cæsarem, vt narrat quidem Beda, libro I. cap. II. *Ripam fluminis ac totum sub aquâ vadum, acutissimis sudibus præstruxerat: quarum vestigia sudium ibidem vsque hodie visuntur, & videtur inspectantibus, quòd singulæ earum ad modum humani femoris grossæ, & circumfusæ plumbo, immobiliter hæreant in profundum fluminis infixæ.* Plumbum iste circumfundit, grauitati, vt videtur, & ponderi: minimè Dio, Cæsar, aut alij qui hoc exsecuti. Cæsar tantùm: *Ripa erat acutis sudibus præfixis munita: eiusdemque generis sub aquâ defixæ sudes flumine tegebantur.* LIPS. Memini vtriusque loci: & leuis mihi suspicio, sed verè leuis, an non in Cæsare, *plumbo tegebantur.* Flumine enim tectas quis nescit, si *sub aquâ*, quod præiuit? Deinde, vnde hoc hauserit Beda, si non à Cęsare? sed temerarium sit asserere, & vsu atque ætate magis in istis cunctor. Tu perge. BILL. Rumices igitur sparsi, contra ingressum; & in opidorum tuitione item vtiliter possint: sed & castrorum. Nam ita in Tacticis Leonis Imp. Ὅτι τὰς τριβόλους ἐν σφηκώμασιν ἀποδεδεμένας ἔχοντες οἱ τοῦ στρατοῦ ἐρρίπτουν ταύτας κύκλῳ τοῦ στρατοπέδου. καὶ ὅτε μεθίστασθαι ἔμελλον, εὐκόλως αὐτὰς διὰ τῶν σφηκωμάτων ἀνελέγοντο: *Quòd Tribulos in aculeis religatos haberent milites, eosque iacerent in ambitu castrorum: ac cùm moturi illinc essent, eosdem ita facilè colligebant.* Vtile inuentum hoc ligandi, & sic retrahendi. Sed &, quod in Herodiano atque alibi legas, contra equos & camelos quoque (quorum molles vngulæ) iis vsi, sæpè cum successu. Remedium in eos, calcei è ferro aut duriore ligno. quod in Polyæni Stratag. I. obseruaui: cùm *Nicias dux Atheniensium in Siciliâ, tribulos contra equitatum Syracusium sparsisset, fugam & confusionem eorum factam; sed & cædem, quia ipse Peltastas siue leuiter armatos submisit qui interficerent hærentes aut lapsos: Peltastæ autem solida & dura calciamenta hoc fine habebant.* In Vegetio autem *Tribuli* etiam è ligno sunt, sed exstantes grandesque scilicet, nec ij potuerunt latêre. *Tribulus*, inquit, *est quattuor palis confixum propugnaculum, quod quoquomodo abieceris, tribus radiis stat, & erecto quarto infestum est.* Mihi displiceant, nec in magnâ re habeantur. Quid autem ampliùs? fraus succurrit, quâ Cremenses vsi in Fridericum Imp. cùm obsiderentur. Radeuicus ita narrat II. cap. LVII. *Quædam instrumenta fabricarunt, Muscipulis quidem similia,*

milia, ſed pro quantitate humani corporis fortiora, eaque per vias circa vallum diſpergunt: quibus ignari multi hærentes, aut capi facilè poterant aut occidi. Item foſſas quamplurimas hinc inde, deſuper leui operimento contegunt, quas illapſi ſimiliter capiebantur aut occidebantur.

DIALOG. IIII.

Dolia, Cylindri, Molares, Columnæ, Metellæ, & talia iacta.

SED quædam ex dictis rara aut nouitia: lubet addere inter vetera, de *Doliis*, *Cylindris*, aliiſque talibus, quæ & in Homines & in Machinas vſurpabant. In Dione Caſſio ſcribitur, libro LVI. cùm Tiberius, pòſt Imperator, iuſſu Auguſti in Dalmatiâ res gereret, atque opidum aliquod in rupe aſſideret: οἱ, inquit, δαλμάται καὶ λίθους πολλοὺς, τοὺς μὲν σφενδόναις ἐπ' αὐτοὺς ἔβαλον, τοὺς δὲ καὶ κατεκυλίνδουν, ἄλλοι τρόχους, ἄλλοι ἁμάξας ὅλας πλήρεις πετρῶν, ἄλλοι κιβωτοὺς περιφερεῖς ἐπιχωρίως πως πεποιημένας, καὶ λίθων γεμούσας, ἠφίεσαν: *Dalmatarum alij lapides multos aut fundis emittebant, aut manu deuoluebant; alij Rotas; alij Currus totos petris plenos; alij arcas ſiue Dolia rotunda, *facta more gentis, & lapidibus referta dimittebant.* Vetuſtior mentio horum talium mihi non lecta: nominatim de Doliis, quæ ſic lignea, oſtendit aliena à Romano vſu fuiſſe: & Plinius, *Galliarum inuentum* dicit. Hæc igitur ſaxis farcire ſolent, & ſic cum pondere & impetu immittere, præſertim per decliue. LIPS. Vt confirmem, Heron ille Mechanicus pleraque iſtorum commemorat pariter, cap. I. ſed ita verſus, vt pigeat recenſere. Tamen, vt in ſubluſtri nocte, aliquid videre videor, & hæc notare: *Columnas, Rotas, Currus quadrirotos ponderibus onuſtos, Vaſa textilia lapidibus aut terrâ madefactâ repleta, cuiuſmodi ſunt ea quæ ex tabulis figurâ circuli compoſita, vinum, oleum, & tales liquores ſuſcipiunt.* BILL. Benè iuuas: ſed in Volaterris propugnandis, contra Cæſarianum exercitum, Ferrucius Florentinus hæc Dolia oppoſuit: *quæ ſaxis plena* (verba Iouij) *per deiectus ſtratæ viæ, magno ſtrepitu deuoluebantur: ita vt facilè appareret vniuerſos hoſtes, anguſto in loco, vel ſi omnes intraſſent, eâ doliorum & lapidum mole obrui potuiſſe.* Porrò nominantur & Ammiano hæc Dolia, libro XX. ſed in Machinas: *Et vimineæ crates cùm procederent confidenter, eſſentque parietibus contiguæ; Dolia de-*

*Intellegit vt plerique hodie Europæi habēt, lignea illa ad vinum aut liquores.

lia desuper cadebant, Molæ, & Columnarum fragmenta: quorum nimiis ponderibus obruebantur pugnatores. Vides & in Machinas, & in viros ipsos valuisse. An huc referam illud Taciti, IIII. Annalium? *Miles contrà deturbare telis, pellere vmbonibus, muralia pila, congestas lapidum moles voluere.* Et an istæ lapidum moles clausæ arctatæque in vasis sunt? An potiùs, paratæ illîc in vallo aut mœnibus, & singillatim ipsi manu deuoluentur? Aliud aliquid vicinum, in Vegetij hisce verbis est: *Inuentum quoque remedium, vt de ligno Crates facerent, quas Metellas vocauerunt, lapidibusque complerent: eâ arte inter bina propugnacula constituta, vt si per scalas ascendisset hostis, & partem aliquam ipsius contigisset, supra caput suum vergerent saxa.* Quod video reipsâ diuersum à Dolijs esse, effectu non dissimile: & corbes quidam, aut sportæ lapidum refertæ, in mœnibus inter duas pinnas (*propugnacula* id dicit) positæ, lapsiles, & ad tactum in tangentem euertendæ. Apertæ illæ igitur. Sed *Rotæ* etiam in Dione nominabantur, & tuo Lipsi Herone: quæ item in Vegetio, cum alijs adiunctis: *Maxima saxa pondere formaque volubili, in propugnaculis *digeruntur, vt demissa per præceps, non solùm obruant subeuntes, sed etiam machinamenta confringant. Rotæ quoque de lignis viridibus ingentissimæ fabricantur; vel intercisi ex validissimis arboribus Cylindri (quas Taleas vocant) vt sint volubiles, læuigantur: quæ per pronum labentia bellatores prosternunt, equosque solent deterrêre.* De equis in postremâ clausulâ scribi, haud concoquo: nec eos oppugnationi adhibitos puto. Hoc puto, scribendum, *eosque.* Aut prosternunt milites hæc talia, aut absterrent. De *Cylindris* porrò quod ibi, etiam in Ammiano est, libro XXXI. *Nonnulli scalas vehendo, ascensusque innumeros ex omni latere parantes, sub oneribus ipsis obruebantur, contrusis per pronum saxis, & Columnarum fragmentis, & Cylindris.* Imò & hodie propugnandi noster mos istos seruat, & in mœnibus summis disponit. Magis noui & operosi illi *Cylindri*, quos Sallustij fragmentum habet: *Saxaque ingentia, & axe vinctæ trabes per pronum incitabantur, axibusque eminebant, in modum ericij militaris, veruta binûm pedum.* Videtis autem & hinc, quid *Ericius militaris*, qui in Cæsaris III. Ciuilium, *Portis obiectus* scribitur: & mox, *Exciso Ericio in castra irrupisse.* Nec aliud, quàm transuersariæ ad portas trabes,

*Eæ sunt Tacito *congestæ lapidum moles.*

trabes, aculeis confixæ, eæque versatiles: quarum & hodie vsus manet. F V R. Cetera capio, de *Molis* in prioribus Ammiani verbis sustinet me & tardat. Ipsæ molæ proiectæ, an lapides? & hi quoque ponderosi & prægraues, ac suffecerint vel fragmenta. B I L L. Pro moribus hoc nostris sapis & sentis. Molares illi veterum non tam grandes vtique, vt nec ipsæ molæ: quæ manuariæ tantùm, & à seruis voluendæ. Itaque crebræ eæ, & ferè domesticatim erant: atque inde toties in hac tali historiâ, *Molares* immissos aut iactos. Illos, dico, modicos: nec ad nostros, Furi, aptabis. Quæ brachia, imò qui vectes subitò mouissent?

DIALOG. V.

Saxa in Machinas, tum Ignes. quid Malleoli, Vnci, Falarica.

ISTA ferè in Ascendentes: imo & quædam mixti vsus in Machinas, vt dixi. At propriè in istas, videor debere edissertare: & in gratiam optimi cætus conabor. In omnes igitur è li-

gno Machinas duo tela valuerunt, *Saxa* & *Ignes* : in *Vineas* dico, *Pluteos*, *Musculos*, *Turres*, & siquid tale. Sallustius Iugurthino: *Vineæ cùm paullùm processerant, lapidibus aut igni corrumpebantur.* Lucanus:

Sed super & FLAMMIS, & magnæ fragmine MOLIS,
Et sudibus crebris, & adusti roboris ictu,
Percussæ cedunt CRATES, frustráque labore
Exhausto, fessus repetit tentoria miles.

πυρσοβόλα, siue Igni-iacula.

Et *Saxa* quidem aut *Pondera* iamnunc satis dicta sunt: *Ignes*, præcipuum telum, restant. Ij varij. Fuêre *Faces*, communes illæ è piceâ, larice, abiete, & quibus in vsum luminis domi etiam vsi: etsi hæ, credo, paullo robustiores aut grandiores. Has manu iaciebant & destinabant in machinas propinquas : sed & iis pugnabant, vt dixit Adamus noster. Aliæ magis sepositæ & militares, quas *Malleolos* dicebant. Id quoque duplex genus: Simplices & rudes, de quibus ita Nonius Marcellus: *Malleoli sunt Manipuli spartheì, pice contecti, qui incensi, aut in muros, aut in testudines iaciuntur.* Et Festus : *Malleoli vocantur, non solùm parui mallei, sed etiam ij qui ad incendium faciendum aptantur, videlicet ad similitudinem priorum.* Atque hi non aliud videntur, quàm manipulus aut collectio spartheа, ligata in medio formâ quadam mallei, & pice aut sulphure illita, sic proiecta. Ligni, aut ferri hîc nulla mentio. At alterum genus, magis efficax & militare, quod teli in morem formatur, & aptatur. Id Ammianus ex professo describit, libro XXIII. *Malleoli, teli genus, figuranturhac specie. Sagitta est cannea, inter spiculum & arundinem multifido ferro coagmentata, quæ* (fortasse *quod*, ad ipsum ferrum) *in muliebris coli formam, quo nentur lintea stamina, concauatur, ventre subtiliter & plurifariam patens; atque in alueo ipso ignem cum aliquo suscipit alimento. & sic emissa lentiùs inualido arcu (iactu enim rapidiore exstinguitur) si hæserit vsquam, tenaciter cremat: aquisque conspersa, acriores excitat æstus incendiorum, nec remedio vllo quàm supraiacto puluere consopitur.* Lubet examinare & verba: Ait, *Sagittam esse canneam.*] Ita & Vegetius: *Malleoli, velut sagittæ sunt, & vbi adhæserint (quia ardentes veniunt) omnia conflagrant.* Clariùs Herodianus & vberiùs, libro VIII. in obsidio Aquileiæ: Ἀλλὰ μὴν καὶ ταῖς μηχαναῖς προσαγομέναις δᾷδας ἐπέβαλλον ὁμοί-

λον ὁμοίως πίσσῃ καὶ ῥητίνῃ δεδευμένας, ἐπί τε τῶν ἄκρων βελῶν ἀκίδας ἐχούσας. αἳ ἀναφθεῖσαι φερόμεναι, ἐμπαγεῖσαι ταῖς μηχαναῖς καὶ προσπεφυκυῖαι, ῥᾳδίως αὐτὰς κατέφλεγον: *Sed & machinis admotis faces inijciebant, pariter pice & resinâ oblitas, & in extremo sagittæ mucronem habentes. quæ cùm accensæ deferrentur, infixæ & inhærentes machinis, facilè eas comburebant.* Vltrà in Ammiano: *Ignem cum aliquo suscipit alimento.*] Vult cauum illud medium, è ferro sic aptatum, suscepisse alimenta ignis: quæ? ab Herodiano iam dicta, & siquid simile. in Hesychio, vbi Ἀσίοχος describitur, in fine additur: Ἔστι δὲ καὶ γένος λίθου καὶ ξηροῦ ξύλου καὶ πεπισσωμένου: *Est genus etiam lapidis & ligni aridi ac pice obliti.* Huc facit: sed magis, si emendes, γένος λίνου: *genus lini.* Profectò enim lapis hîc nusquam lectus, nec res exigit: sed linum aut stupa, continendis alimentis illis ignis, & ipsum alimentum. In Liuio: *Alij stupam picemque & malleolos ferentes, totâ collucente flammis acie, aduenêre.* Et sæpiùs de stupâ. Est in extremo: *Aquisque conspersa acriores excitat æstus.*] An quia natura ea picis & similium, quæ pinguia sunt? An si fortè ignem Græcum intellegit, quem paullò antè, Constantini Pogonati temporibus inuentum esse, Iohannes Zonaras in vitâ eius scribit? Eum πῦρ ὑγρὸν Græci vocitant, *ignem humidum*, quia & in aquis viuit. De eo eiusque vi Nicetas Choniates in Isaacio: Ἐνίεται ταῖς οἰκίαις τῶν δυστήνων παραποντίων τὸ ὑγρὸν πῦρ, ὃ τοῖς στέγουσιν ἐφυπνοῦν σκεύεσι, κατὰ τὰς ἀστραπὰς ἐξαίφνης προΐησι τὰ ἐξάλματα, καὶ πιμπρᾷ καθ' ὧν διεκπέμπτον ἀφίεται: *Inijcitur ædificiis miserorum, qui ad mare siti, ignis Græcus, quem tegentibus quibusdam vasis sopitum habuerant. is statim more fulminis erupit & exsiluit, & incendit quæcumque nactus est & incidit.* Ecce de Malleolis satis copiosè: sed sunt quæ adsideant, etsi non ipsi. Sicuti in Nicetâ Choniate lego, Armenios machinis Græcanici Imperatoris immisisse σιδήρεια σπινθηρίζοντα, *ferramenta minuta scintillantia*: item: φλογερὰ σιδήρεια: *ignita ferramenta*: quæ non existimo propriè Malleolos fuisse, sed hamos quosdam aut vncos ferreos siue & Murices, qui toti igniti ad incendium adfigerentur. Docet me Radeuicus in cap. LVIII. *Quoties autem ignito ferri pondere & ADVNCO, quò leuiùs* (fortè *meliùs*) *hæreret, machinas attentabant; qui desuper erant, aquis ignem restinguendo, VNCOS autem & HAMOS ferri, contis proceris & sudibus dissoluendo, conatus eorum in*

irritum reuocabant. L I P S. Optimè adnotasti, & in Herone memini hoc sensu & fine legere, *Murices ignem ferentes.* B I L L. Ego verò & in Diodoro, Tyrios immisisse in Alexandri machinamenta μύδρους μεγάλους διαπύρους: *massas magnas ferreas, candentes.* Iuuat notare & excerpere, vt constet pauca æuo isto inuenta (etsi aliter opinio est) pauca, dico, quæ non sint ab æuo illo meliore & sapientiore. Ecce quàm nouitia res habita, quòd Stephanus Poloniæ nuper rex (planè inter magnos laudatosque) Moscouiæ aut Liuoniæ munimenta aliquot lignea, globis sic candentibus immissis accendit, & cepit? Cùm Barbarus ille quereretur & fremeret, ius belli violari, & armorum decus pollui nouâ fraude: ridentibus nostris & gaudentibus in successu. At hæc tormentis immissa, dicet aliquis. Simile veteres. nam ego *Massas* illas Diodori haud aliter iaci potuisse censeam: & sunt exempla in alijs, palàm ita factum. Tacitus I I I I. Histor. *Crates Vineasque parantibus, adactæ Tormentis ardentes hastæ.* Falaricas propriè dictas intelligit, quas Liuium audite, si lubet, libro X X I. describentem: *Falarica erat Saguntinis missile telum, hastili oblongo, & cetera tereti, præterquàm ad extremum, vnde ferrum exstabat. id sicut in pilo, quadratum stupâ circumligabant, linebantque pice. Ferrum autem tres in longum pedes habebat, vt cum armis transfigere corpus poßet.* Terribile telum, si examinatis, visu & ictu: & hæc talia, quid nisi præludia nostrorum fulminum? Scribitur autem, *hastili oblongo*, quod didici in melioribus libris esse, *hastili abiegno*: & hastile tamen quin oblongum, haud abnuo; cùm Tacitus *Hastam* ideò appellet, & ipse Liuius *ferrum trium pedum* formet. Minor ergo illa, & valde minor, quæ in Isidoro Falarica describitur, & tantùm *cubitalis*. Sed nec in Appiani Illyricis iusta magnitudo: *Figulus bicubitales sudes, pice ac sulphure stupaque componens, ex Catapultis in Delminium iacit: quæ ab impetu succensæ, & lampadarum ritu per inane volitantes, quæcumque attigissent, igne corripiebant.* Ita hæc interpres, nec Græcorum est copia, quia eâ parte publicè non exstant. Sanè Silius, ex Liuio, in eâdem Saguntinâ historiâ pulchrè & floridè depingit, sed grandem, & quasi *Trabem.*

Armauit clausos ac portis arcuit hostem
Librari multâ consueta Falarica dextrâ,

Horrendum visu robur, celsisque niuosæ
Pyrenes trabs lecta iugis: cui plurima cuspis,
Vix muris toleranda lues. sed cetera pingui
Vncta pice, atque atro circumlita sulfure, fumat.
Fulminis hæc ritu summis è mœnibus arcis
Incita, sulcatum tremulâ secat aëra flammâ.

Ex arce missam eam facit: quia ita solet è locis editis turribusque mitti, quas prisci *Falas* dicebant: atque inde *Falaricæ* nomen, vt Grammatici volunt. Atque hæc **multâ dextrâ missa*, vt idem poëta: id est Catapultâ, ad quam plures operæ. Lucanus, de Scæuâ:

* Aut quia plurifariâ missa, & à diuersis.

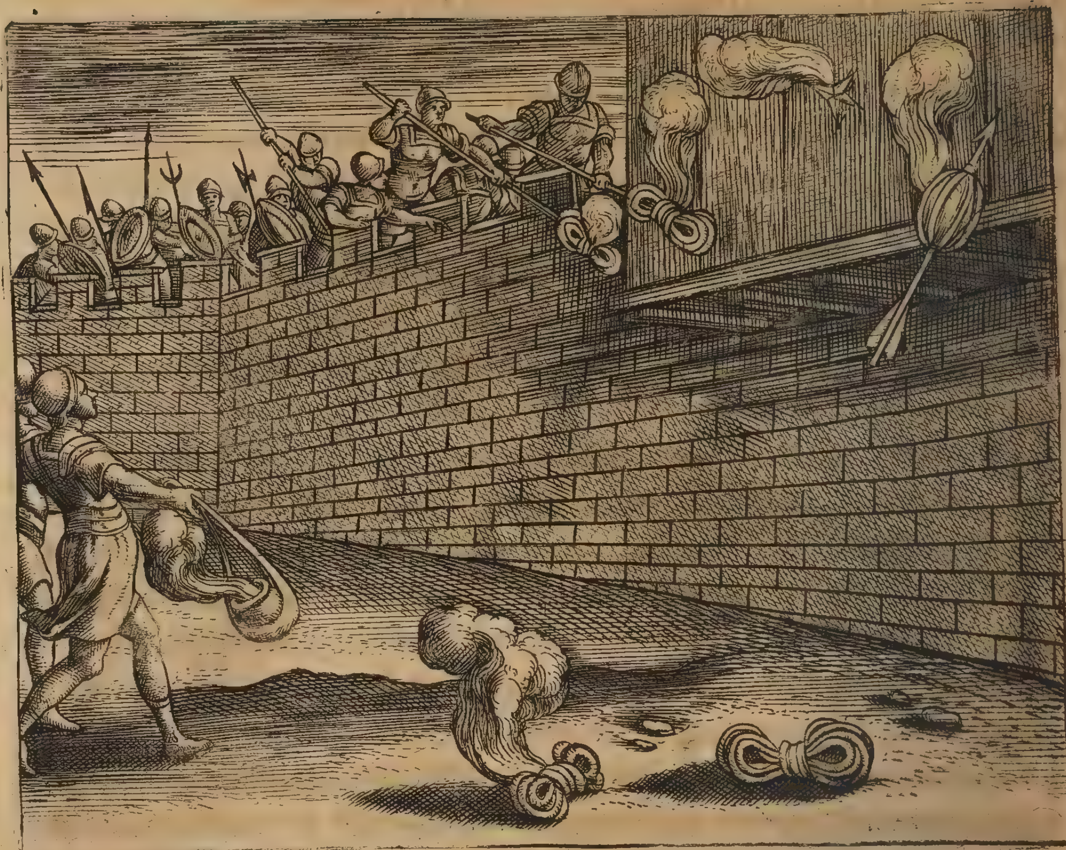
Hunc aut tortilibus vibrata Falarica neruis
Obruat, aut vasti muralia pondera saxi.

Sed & Vegetius: *Quòd si opidani exire non audeant, maiore Ballistâ Malleolos vel Falaricas cum incendio destinant.* Iterumque sensit de hac Lucanus:

Tortaque per tenebras validis Ballista lacertis,
Multifidas iaculata faces.

Denique in epistola Aureliani, apud Vopiscum est: *Nulla pars muri est, quæ non binis ternisque Ballistis occupata sit. ignes etiam Tormentis iaciuntur.* Simile omnino genus teli, quod Herodianus Aquileienses adhibuisse in Maximinum obsidentem scribit: Ἀλλὰ μὴν καὶ ταῖς μηχαναῖς προσαγομέναις δᾶδας ἐπέβαλον ὁμοίως πίσσῃ καὶ ῥιτίνῃ δεδευμένας, ἐπί τε τῷ ἄκρῳ βελῶν ἀκίδας ἐχούσας. αἳ ἀναφθεῖσαι φερόμεναι, ἐμπαγεῖσαι ταῖς μηχαναῖς καὶ προσπεφυκυῖαι, ῥᾳδίως αὐτὰς κατέφλεγον: *Sed & machinis, quæ muro admouebantur, desuper faces inijciebant, pice ac resinâ oblitas, & in extremo mucronem habentes. quæ cùm accensæ ferrentur, infixæ inhærentesque machinis, facilè eas concremabant.*

DIALOG.

DIALOG. VI.

Contra Aggeres, Cuniculi, Ignes, & alius Agger, aut eleuatio.

QVID iam tu Carondelete, tu Lipsi, satin' vt promptum me præbui, atque etiam largum? LIPS. Affatim. dilaudo: atque etiam id quod non addis, addo, vices manere hunc Carondeletum. CAR. Sic tu finibus regundis arbiter? LIPS. Sed cum arbitrio vestro: ego dixi, videte. CAR. Haud tergiuersor: omnes mihi operati hodie cùm fuistis, opellam meam iniuriâ subducam. Videris autem tu mihi, Billéhee, pleraque dixisse *Subitæ oppugnationis*, & quædã etiam *Diuturnæ*: ego in hac sistam tantùm, & pro Lipsij item ordine, videbo quid dea *Moneta* in mentem mittet. *Aggeres* in eâ considero primùm, qui euersi aut cõsumpti dupliciter, *Cuniculo*, aut *Igne*. de illo iam olim Thucydides, in obsidione Platæensi: Ὑπόνομον ἐκ τῆς πόλεως ὀρύξαντες, καὶ συντεκμηράμενοι ὑπὸ τὸ χῶμα, ὑφεῖλκον αὖθις παρὰ σφᾶς τὸν χοῦν, καὶ ἐλάνθανον ἐπιπολὺ τοὺς ἔξω, ὥστ' ἐπιβάλ-

ἐπιβάλλοντας ἧσσον ἀνύτειν, ὑπαγομένου αὐτοῖς κάτωθεν τοῦ χώματος, καὶ ἱζάνοντος ἀεὶ πρὸς τὸ κενούμενον: *Cuniculum ex vrbe cùm duxiſſent, & ſignis deſtinaſſent ſub Aggerem ipſum; terram ad ſe introrſus idemtidem ſubtrahebant, & diu latuêre eos qui erant foris: cùm ij aßiduè inijcientes, minus tamen attollerent, ſubducto ſcilicet inferiùs aggere, & in locum vacuefactum aſſiduè ſubſidente.* Cæſar idem tangit, Commentario VII. *Bituriges aggerem Cuniculis ſubtrahebant, eò ſcientiùs quòd apud eos magnæ ſunt ferrariæ, atque omne genus cuniculorum notum eſt.* Tribuit & Aquitanis hanc peritiam, Commentario III. *Cuniculis ad aggerem vineaſque actis, cuius rei longè ſunt peritiſſimi Aquitani.* Nec ſubtrahebant ſolùm Cuniculo, ſed incendebant. Cæſar idem Commentario V. *Eſt animaduerſum fumare aggerem, quem Cuniculo hoſtes incenderant.* Id quomodo factum, diſtinctè Ioſephus tradidit: & ex eo ita Hegeſippus, vt parcam dare Græca: *Iohannes princeps ſeditionum Cuniculum ſuffodit, & Romanorum opera ſuſpendit; ignorantibus his, quid latenti Cuniculo Iudæi molíti forent. quia fultura tabularum, materiâ æquè ſubiectâ, ſuperiora cuniculorum ſuſpenderat, fraus omnis latebat. Itaque vbi opportunitas viſa, ignem appoſuêre. qui adiutus ſulphure & pice, quibus illita erat materies quæ fulturam cuniculo dabat, ligna omnia facilè conſumpſit, incendium ſubiectorum ruina ſecuta eſt. Itaque Romanorum opera ſubitò lapſa, ſonitum ingentem dedêre: puluere & fumo repleta omnia plurimum tenebrarum obduxerant, maioremque terrorem induxerat latens cauſa. Deinde vbi conſumptis alimentis ceteris, quibus primò opertus erat, liber ignis erupit, dolum prodidit.* Sed alia item, vt dixi, ratio & magis expoſita, deſtruendi per *Ignes.* cùm ſcilicet Faces, Malleolos, aliaque ad inflammandum, aut iacerent eminus, aut ipſi in Aggerem inferrent. Cæſar VII. Commentario: *Alij faces atque aridam materiam de muro in aggerem eminus iaciebant.* Idemque de illatione ignis, II. Ciuil. *Maſſilienſes portis ſe foras erumpunt, ſecundo magnoque vento ignem operibus inferunt. Hunc ſic diſtulit ventus, vti vno tempore, agger, plutei, teſtudo, turris, tormentaque flammam conciperent, & prius hæc omnia conſumerentur, quàm quemadmodum accidiſſet animaduerti poſſet.* Eâdem de re graphicè & diſertè, vt ſolet, Lucanus:

Telum flamma fuit. rapienſque incendia ventus
Per Romana tulit celeri munimina curſu.

Nec quamuis viridi luctetur robore, lentas
Ignis agit vires: tædâ sed raptus ab omni
Consequitur nigri spatiosa volumina fumi.
Nec solùm siluas, sed saxa ingentia soluit,
Et crudæ putri fluxerunt puluere cautes.
Procubuit, maiorque iacens apparuit Agger.

Similiter Ammianus: Persas erupisse opido ait, *partim strictis gladiis validam manum, partim ponè sequentes qui flammas occultè portarent. Dumque Romani nunc instant cedentibus, nunc vltrò lacessentes excipiunt; qui vehebant* FOCVLOS, *repentes incurui, prunas vnius aggesti inseruère iuncturis, ramis arborum diuersarum, & iunco, manipulisque constructi cannarum. qui conceptis incendiorum aridis nutrimentis iam cremabatur, militibus cum intactis tormentis exinde periculosè digressis.* Vbi notare est, etiam è fragili ac leui materie, vt cannis, iunco, talibus, Aggerem structum, sed nempe vbi lignorum arborumque inopia esset. Sed heus, an non aliud remedium in Aggeres? pone tutos ab istis & industriè defensos: tamen tertium etiam subsidium, molem & velut Aggerem alium opponere in ipsis muris. Nostri mechanici æmulantur, & est res cottidiana hodie in defensione. Ammianus XIX. *Duo Aggeres celsi, Persarum manu erecti, & expugnatio ciuitatis struebatur operibus lentis. contra quod, nostrorum quoque impensiore curâ, moles excitabantur altissimæ, fastigio aduersæ altitudinis æquatæ, propugnatorum vel nimia pondera duraturæ.* Simile in Curtio, Gazenses fecère: Alexander *Aggerem, quo mœnium altitudinem æquaret, exstruxit. Opidani, ad pristinum murorum fastigium, nouum exstruxère munimentum.* Tale in Thucydide, & Iosepho, item legetis. Sed & *Corbes* terrâ aut arenâ repletos, & in fastigium sic exstructos lego: quod haud longè abit à *Sportis* aut *Gabionibus* nostris, imò iis dedit exemplum. Polyænus III. Stratag. *Timotheus oppugnabat Toronam. atque hi quidem altas moles contrà erexerant corbium, quos arenâ repleuerant.* Quid tamen in hoc Timotheus? *ille*, inquit, *falces malis nauium imposuit, iisque corbes dissecuit, vt arena difflueret.*

DIALOG.

DIALOG. VII.

In Turres, ignes iacti: Trabes incussæ: aliæ Turres structæ.

TVRRES sequuntur. In eas præcipuum telum *Ignes*; sed & *saxa è Catapultis*, quibus perfringebant. Vtrumque hoc satis innotuit è prædictis. Sed & tertia repugnatio, *Asseres aut Trabes* aduenientibus incussa, atque ita impetu euertebant aut frangebant. Tacitus IIII. Histor. *Eduxerant Batavi Turrim duplici tabulato, quam Prætoriæ portæ (is æquissimus locus erat) propinquantem, promoti contrà validi Asseres, & incussæ Trabes perfregêre.* Simile in Vegetio: *Interdum longißimas ferratasque Trabes opponunt machinæ* (Turri) *venienti, eamque à muri vicinitate propellunt.* Sed est & quarta oppositio, similis iam dictæ in Aggere: vt muros attollerent eâ parte & augerent. Vegetius: *Partem muri, ad quam machina* (Turris) *conatur accedere, cæmento atque lapidibus, postremò tabulatis exstruendo faciunt altiorem. Constat autem inefficax machinamentum reddi, si inueniatur inferiùs.* Dicit & de Tabulatis: cui consonat hoc quod Cæsar de Auaricensibus scribit, à se oppugnatis: *Nostrarum Turrium altitudinem, quantum has cottidianus Agger expresserat, commissis suarum turrium alis adæquabant.* Ita enim legendum videtur, hoc sensu. vt iunxerint & continuarint Turres cum Turribus, ligneo aliquo muro: atque ita ipsum murum æquarint turribus suis, & hostilibus. LIPS. Intellego. vis dicere *Interturria* expleta, & à latere ad latus Turris (id Alam dixerit) structum. Tamen leuiter ambigo, & malim: *suarum turrium aliis.* quod sit, Commissis & oppositis nouis aliisque suis turribus, æquabant nostras. Vsitatam quidem hanc defendendi viam, Nicetas ostendit, vbi de Orestiade ab Errico, Balduini fratre, oppugnatâ: *Repperit*, inquit, *vrbem duabus latis fossis circumdatam. Præterea turres mœnium auctas sublatasque pegmatis ligneis, quæ longè in aërem ibant, & centonibus, ac pellibus contra ignem tegebantur. Sed & super ipsas ligneas turres, mali defixi eminebant, qui habebant omnia, quibus aut accendi aut spargi latißimè ignes possent. In quibusdam verò & speculæ quædam ligneæ fabrefactæ apparebant, bellatorum virorum habitacula, cuiusmodi solent eorum esse, qui ex turriculis ligneis maris*

profunda explorant, & piscium populos captant. In aliis, & lapides cathenis suspensos aptosque habebant: qui & demitti per instrumenta possent, & attolli, & conuerti pro vsu præsenti. CAR. De istis, vt videbitur: ego

DIALOG. VIII.

Varia in Arietem, & Vegetius explicatus.

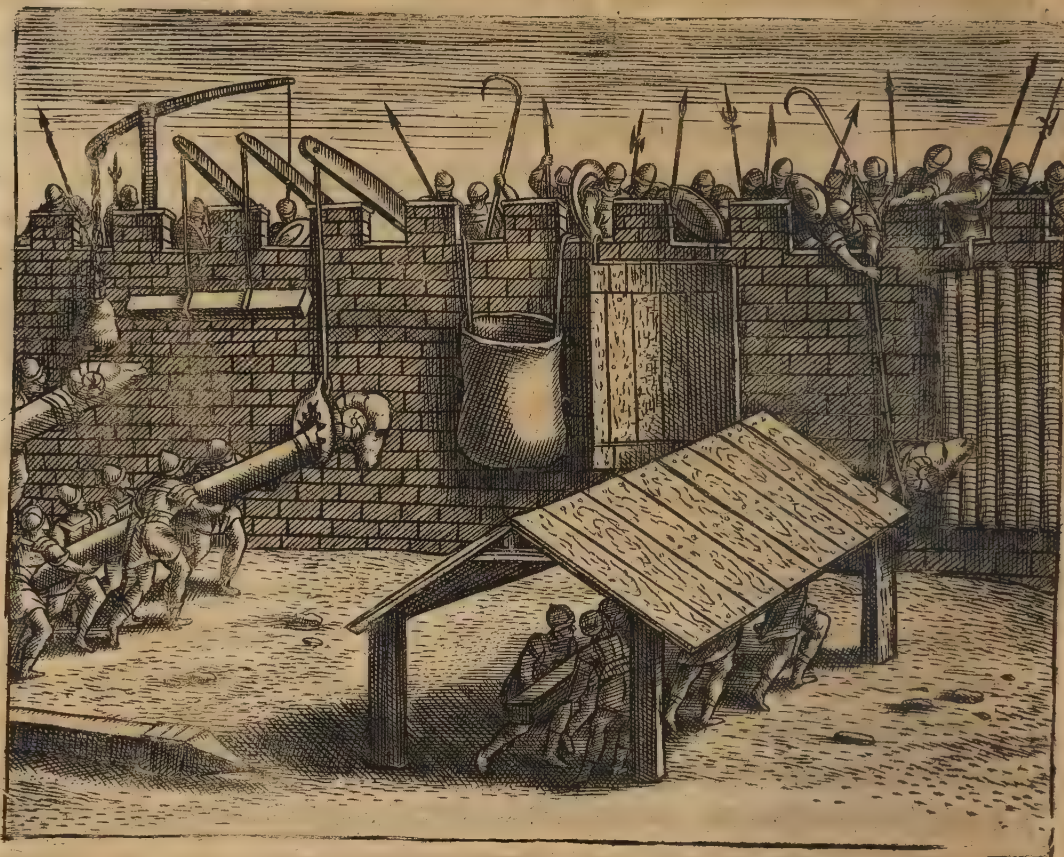
TRANSEO ad *Arietem*, violentissimum machinarum, & maximè terribilem: eoque plura in eum adinuenta. Quæ vt in vno adspectu ferè dem, commodum mihi visum per verba Vegetij ire, quæ sic habent libro IIII. cap. XXIII. *Aduersum Arietes etiam vel Falces, sunt plura remedia. Aliquanti centones & culcitas fustibus calcant, & illis opponunt locis, quà cedit Aries, vt impetus machinæ materià molliore fractus, non destruat murum. Alij laqueis captos Arietes, per multitudinem hominum de muro in obliquum trahunt, & cum ipsis Testudinibus euertunt. Plures in modum forficis dentatum funibus illigant ferrum, quem Lupum vocant, apprehensumque Arietem aut auertunt, aut ita suspendunt, vt impetum non habeat feriendi. Interdum bases, columnæ marmoreæ, vibrato impetu iaciuntur è muris, Arietesque confringunt. Quòd si tanta vis fuerit, vt murus Arietibus perforetur, & decidat, vna salutis spes superest, vt destructis domibus alius intrinsecus murus addatur, hostesque inter binos parietes, si penetrare tentauerint, perimantur.* Primùm scribitur, *Aduersum Arietes vel Falces.*] Nequis erret, *Falces* hîc Vegetianæ capiendæ sunt, nouitiæ, quæ lapides è muris extrahunt, & vicem ac vim pænè Arietis habent. Ipse eas in Ariete descripsit. Aliæ sanè sunt veterum illæ *Falces murales*: quibus pinnas detergebant: quibus nauium funes abscindebant: atque talia patrabant. Describuntur à Cæsare III. belli Gallici, nec sunt ignotæ. Primum remedium: *Centones & culcitas fustibus calcant.*] Benè qui emendarunt, *funibus chalant*: primus, puto, Turnebus. Talia enim mollia contra vim & duritiem Arietis opponi moris fuit, & funibus suspendi. Ita in Iosepho (ipsius machinatione & iussu) contra Romanorum arietes, sacci, paleâ referti sunt demissi. *Saccos*, inquit, *paleis plenos iussit eos funibus demittere, in eam partem quà viderent semper im-*

per impetum Arietis ferri: vt hoc modo & aberrare faceret ictum; aut si excepisset, vanus redderetur mollitie & laxitate. Quæ quidem res valdè Romanos exercuit. nam quocumque hi conuertissent machinam, illi traducentes saccos subijciebant rostro eius, vt nihil murus resistendo & renitendo incommodi caperet. donec & ipsi contrà machinantes, longis contis falces affigentes, saccos absciderunt. Quæ similia, & diffusiùs in Hegesippo, libro III. cap. XI. Conuenit huc æquè, quod Appianus in Mithridatico scribit, fecisse Cyzicenos: τοὺς μὲν οὖν κριοὺς, inquit, λίθοις ἀπεκαύλιζον, ἢ βρόχοις ἀνέκλων, ἢ φορμοῖς ἐρίων τῆς βίας ἐξέλυον: *Arietes lapidibus decutiebant, aut laqueis deflectebant, aut sportis saccisque lanarum plenis vim refringebant.* Vbi & de laqueis habes, quod iam sequitur: *Alij laqueis captos Arietes.*] Ita in Dionis fragmento, ex Theodosio: καὶ τοὺς κριοὺς τοὺς μὲν βρόχοις ἀνεῖλκον, τοὺς δὲ ἁρπάγαις ἀνέσπων: *Arietum alios laqueis sursum attrahebant, alios harpagonibus reuellebant, locoque mouebant.* Liuius in XXXVI. id inter receptissima fuisse ostendit: *Ætoli contrà armis se tuebantur. nam cùm Ariete quaterentur muri, non laqueis, vt solet, exceptos declinabant ictus, sed armati frequentes, quidam ignes etiam, quos aggeribus inijcerent, ferebant.* Ammianus XX. *Prominentem Arietis ferream frontem, arte subtili illaqueatam, altrinsecus laciniis retinuere longis, ne retrogradiens resumeret vires, néue muros ferire posset.* Idem in Thucydide libro II. oppugnatione Platæensium. Sed & laqueis Falces murales soliti auertere. Appianus in Punico: *Hostis subruebat Aggerem, falces iniectis laqueis deflectebat.* Cæsar VII. Gallicorum: *Laqueis falces auertebant, quas cùm distinuerant, tormentis introrsus reducebant.* Ita legendus locus, hoc sensu. cùm falces eas illaqueassent captasque tenerent, tum machinis quibusdam, quibus funes illigati vertebantur torquebanturque, in vrbem vi trahebant. At ecce remedium in Vegetio tertium: *In modum Forficis dentatum ferrum, quem Lupum vocant.*] Quod ille *pluries* factitatum clarè dicit, nos vix legimus, & quærimus propriè hîc exempla. Nam communiter de *Lupo* non desunt. Vt apud Liuium, XXVIII. *Qui iam erexerant ad murum scalas, in alios lupi supernè ferrei iniecti, vt in periculo essent, ne suspensi in murum extraherentur.* Diodorus hoc idem κόρακα siue *Coruum* dicit, in XVII. Τοῖς δὲ κόραξι καὶ ταῖς σιδηραῖς χερσὶν ἀνήρπαζον τοὺς τοῖς θωρακίοις ἐφεστῶτας: *Coruis & ferreis ma-*

reis manibus abripiebant eos, qui iam in loricis & propugnaculis mœnium constitissent. Vocat & Curtius libro IIII. *Coruos*, sed operosiùs & alio fine structos: *Namque ad implicanda nauigia, quæ muros subibant, validis asseribus coruos & ferreas manus illigauerant, vt cùm tormento asseres promouissent, subitò laxatis funibus iniicerent.* Quod vicinum est Polybiano coruo, libro I. nisi quòd ille in proris nauium eum ponit. Magis pro Curtio, & nunc etiam Vegetio, quod Dio Cassius in Seuero scribit: *Byzantinos habuisse in machinis quibusdam harpagones, quos emittebant & reducebant celeriter, vti visum.* Non nominat, sed intellegit Tacitus IIII. Histor. *Præcipuum pauorem intulit suspensum & nutans machinamentum, quo repentè demisso, præter suorum ora, singuli pluréue hostium sublimè rapti, verso pondere intra castra effundebantur.* Itaque isti lupi: & ab hoc exemplo Vegetianus, quem destinatò in Arietes, validiorem haud dubiè & grandiorem, struxerunt. Sed, vt dixi, in historiis vix memoria, nisi in Dione obiter, quem mox dabo. Pergit ipse: *Interdum bases, columnæ marmoreæ iaciuntur.*] Parùm plenè narrat. & quod *interdum* factum ait, ego reperio crebrò, & de more, factitatum. Ponderibus, inquam, grandibus supernè incussis aut iniectis, Arietem deprimebant, aut frangebant. Liuius libro XXXVIII. *In arietes tollenonibus libramenta plumbi aut saxorum, stipitésue robustos incutiebant.* Tollenonibus id hîc facit Liuius: & Thucydides libro II. totum aperit, vt lux fiat Glareano, in Liuij loco caliganti & hæsitanti. Dicit *Arietum alios laqueis auertebant, tum & hoc modo Magnas trabes adaptantes longis catenis, à capitibus vtrimque suspenderant ad duas antemnas, super muros inclinatas & extensas. Has trabes sursum trahebant attollebantque obliquas, & quoties inuasura machina* (Aries) *erat, ictumque datura, trabem dimittebant, laxatis catenis, manuque remissâ. atque is impetus decutiebat caput Arietis.* De his ipsis Appianus capiendus in Libyco: καὶ τὰς κριοὺς τῆς ὁρμῆς ἐξέλυον, ἐπιβάλλοντες ἐπικαρσίας δοκούς: *Et Arietum vim soluebant, iniicientes trabes transuersas.* Quod autem isti *Trabes* ita dicunt, id Liuius *Stipites robustos*: qui tamen & de *Plumbo* addit. vti & lib. XLII. *Arietem admotum libramento plumbi grauatum, ad terram vrgebant.* quod est, iactu & libratione in eum plumbi supernè. Id verò ipsum plumbum, in trabium formam factum,

factum, & in maſſam longiuſculam productum, vt certiùs feriret, Polyænus indicat libro VI. Ἀθηνοκλῆς πολιορκούμενος, πρὸς τοὺς κριοὺς καὶ τὰ τρύπανα, δοκοὺς μολίβδου ποιήσας, πλαγίας παρέτεινεν ἐπὶ τὰς ἐπάλξεις, αἷς ἐμπιπτόντων τῶν πολεμίων τὰ μηχανήματα συνετρίβετο: *Athenocles oppugnatus, aduerſus Arietes ac Terebras, trabes plumbeas fecit, eaſque tranſuerſas in propugnaculis oppoſuit. quibus, cùm hoſtiles machinæ irruiſſent, eæ confringebantur.* Vegetius horum nihil dixit, ſed lapides & marmora eorum vicem iniecit. Quod etiam Ammianus XX. *Agitantes arietes, denſo ſaxorum pondere molarium, fomentiſque ignium variis ire protinus vetabantur.* Etſi illi molares non in admotam machinam immiſſi, ſed in aduentantem excuſſi tormentis videantur. Poſtremum in Vegetio: *vt deſtructis domibus, alius intrinſecus murus addatur.*] Hoc remedium, quod hodie quoque receptum contra demolitoria noſtra tormenta. Imò vt nos lunari ferè formâ tum ducimus, ſic illi. In Arriano de Halicarnaſſæis, oppugnatis ab Alexandro, libro I. Ἔφθησαν γὰρ ἀντὶ τοῦ πεπτωκότος τείχους ἔσωθεν, πλίνθινον μηνοειδὲς ἀντοικοδομησάμενοι, οὐ χαλεπῶς, ὑπὸ πολυχειρίας: *Occuparunt enim, pro muro exteriore deiecto, introrſus latericium ſtruere lunatâ formâ; idque facilè, ob multas operas.* Appianus quoque, cùm Sulla Athenas quateret (in Mithridatico) *& muri cecidiſſent*, ait, *Archelaum introrſum ædificaſſe lunatos alios. quos cùm Sulla ſtatim deruere tentaret, vt qui nouelli & molles eſſent, contrà cecidit, & ſuprà & à lateribus telis vndique petitus, vt inter lunatos flexus, ab oppugnatione Pyræei omnino deſtitit.* Hactenus ad Vegetium: ſed & addam quædam hîc omiſſa. vt quod in Diodoro, libro XVII. καὶ ταῖς μὲν δρεπανοφόροις κεραίαις τὰς τῶν κριῶν ὁρμητηρίας ὑποτέμνοντες, ἄχρηστον τὴν τῶν ὀργάνων βίαν ἐποίουν: *Et antemnis, quibus falces præfixæ erant, funes quibus incitabantur Arietes abſcindentes, mutilos eos reddebant, & vim eludebant.* Item quod in Dionis Veſpaſiano, in rebus Iudaïcis (inter Fragmenta nuper editum:) καὶ τοὺς κριοὺς τοὺς μὲν βρόχοις ἀνεῖλκον, τοὺς δὲ ἁρπάγαις ἀνέσπων, ἑτέρων τὰς προσβολὰς σανίσι παχείαις συμπεπηγμέναις τε καὶ σεσιδηρωμέναις, ἃς πρὸ τοῦ τείχους καθίεσαν, ἀπέστρεφον: *Arietes alios laqueis attrahebant; alios harpagonibus* (Lupis Vegetij) *reuellebant; aliorum incuſſum & inflictum, tabulis craſſis inter ſe compactis & ferratis, quas ante murum demittebant, auertebant.* Hoc enim poſtremum, videtur non coniectus aliquis in Arietem, ſed oppoſitus &

tus & obtentio fuisse: vt in his vim frangeret, nec integram in muros ferret.

DIALOG. IX.

In tela alia, vsus coriorum, ciliciorum, rotarum.

SVPERESSE mihi video *Ballistas*, *Catapultas*, & totum genus *leuium telorum*: quibus omnibus vnicum ferè obstaculum & oppositio, *Coria*, *Cilicia*, *Vela*. His enim vim excipiebant & frangebant, molliter ita suspensis: imò & ignita iacula repellebant. In vrbe, extra vrbem vtebantur: quia vtrimque scilicet periculum & metus ab istis. In Suidâ, de Aggere: Τοῦτο δὲ μηχάνημα (χῶμα) οἱ ἐργαζόμενοι, προκάλυμμα τιθέασιν ἐξ αἰγείων τριχῶν, τῶν λεγομένων κιλικίων. ἃ δὴ πάχους τε καὶ μήκους διαρκῶς ἔχοντα ἀναρτήσαντες ἐκ ξύλων μακρῶν, ἐπίπροσθεν ἐτίθεντο. ἐνταῦθα γὰρ οὔτε πυρφόροι οἰστοὶ, οὔτε ἄλλα βέλη ἐξικνεῖσθαι εἶχον, ἀλλ' αὐτοῦ ἐπὶ τῶν προκαλυμμάτων ἔμενον: *Qui machinam eam* (id est Aggerem) *excitabant, ij tegumentum & velum habebant è caprillis pilis factum, quæ Cilicia vocant. Ea iustâ & sufficienti crassitie*

ſitie ac longitudine ſuſpendebant è proceris lignis, & ante ſe prætendebant. Ita nec ignita iacula, nec alia tela attingere eos poterant, ſed in ipſis ibi tegumentis ſiſtebant & hærebant. Sed & in alio opere vſurpabant: tum ne conſpici ab hoſte poſſent, tum vt & tela ſic eludi. Commodum inuentum, & à noſtrâ hodie militiâ non alienum. Thucydides, in opere aliquo Platæenſium: Περικαλύμματα εἶχε δέρρεις καὶ διφθέρας, ὥστε τοὺς ἐργαζομένους καὶ τὰ ξύλα μήτε πυρφόροις οἰστοῖς βάλλεσθαι, ἐν ἀσφαλείᾳ τε εἶναι: *Tegmina habuit pelles & centones, vt nec operantes, nec ligna operis, ignitis iaculis peterentur, & in tuto eſſent.* Ammianus: *Defenſores obtentis ciliciis latebant intrinſecus, ne conſpicerentur ab hoſtibus.* Curtius: *Igitur munientibus coria velaque iuſſit obtendi, vt extra teli ictum eſſent.* Arrianus pariter: Περικαλύμματα δὲ δέρρεις καὶ διφθέραι αὐτοῖς ἦσαν, ὡς μήτε πυρφόροις βέλεσιν ἀπὸ τοῦ τείχους βάλλεσθαι, τοῖς τε ἐργαζομένοις προβολὴν ἐν τῷ εἶναι πρὸς τὰ τοξεύματα: *Tegmina iis erant coria & pelles, vt nec à muro ignitis telis peterentur, & vt operariis munimen hoc eßet in ſagittas.* Vegetius IIII. cap. VI. *Saga, ciliciaque tenduntur, quæ impetum excipiant ſagittarum. Nec enim facilè tranſeunt ſpicula, quod cedit & fluctuat.* Imò verò & lapides ſiſtunt Balliſtarum. Diodorus in XVII. πρὸς δὲ τούτοις βύρσας καὶ διπλᾶς διφθέρας πεφυκωμένας καταρράπτοντες, εἰς ταύτας ἀπεδέχοντο τὰς ἀπὸ τῶν πετροβόλων πληγάς. καὶ μαλακῆς τῆς ἐνδόσεως γινομένης, ἐξελύετο τῶν φερομένων πετρῶν ἡ βία: *Prætereà coria ac pelles duplices, madefactas, conſuentes, in his excipiebant ictus Balliſtarum, quia molliter iis cedentibus vis lapidis reſoluebatur.* ORAN. Madefactionis hîc mentio: quo ea fine? CAR. Contra ignes, aut ignita. Aquâ enim centones, aut cilicia, & coria humectabant, quò minùs corriperent, aut corrumperentur. In Ammiano: *Aries humectis taurinis opertus exuuiis.* Et propriè huic rei Acetum habebant. Siſenna hiſtoricus, in fragmento: *Aceto madefactis centonibus integit.* Appianus in Mithridatico, reſiſtere ita Cyzicenos facit: Τῶν δὲ βελῶν τοῖς μὲν πυρφόροις ὑπήντων ὄξει καὶ ὕδατι. τὰ δὲ ἄλλα προβολαῖς ἱματίων, ἢ ὀθόναις κεχαλασμέναις τῆς φορᾶς ἔλυον: *Tela ignita refutabant aceto & aquâ. alia autem oppanſione veſtium, aut linteis laxis ſuſpenſis reſoluebant, & vim frangebant.* Sed & Vitruuius in tegendâ Teſtudine, *Paleas aceto macerat.* LIPS. Occurrit Heronis locus, qui cap. XIIII. de Turribus, vbi varia remedia in Ignes, hoc quoque habet: *Vtiliſſima inuolucra oppanſa, paleis aceto madefactis plena; ſiue & retia repleta humido*

musco vel algæ ſpecie, quæ Thalaſſopraſon dicitur. Ille velut Culcitas paleis eiuſmodi humectis farcit, & in ignes opponit: quod è lanâ noſtros hodieque facere accepi, in tormenta. CAR. Polyænus communiter ita de Aceto pronunciat: Σβεστήριον πυρὸς μάλιστα ὄξος εἶναι δοκεῖ. ἄριστον δὲ κώλυμα πυρὸς ἐπαλειφόμενον ὄξος. ἥκιστα γὰρ τούτου πῦρ ἅπτεται: *Ignem reſtinguere & comprimere maximè Acetum videtur. ſed magis, Acetum vnctum aut pinguefactum: quia minimè ignis id apprehendit, aut adhæret.* Poſtremum hoc de *Uncto*, mihi nouum eſt, & ad periculum appello. Iſthæc igitur in Tela: ſed in *Catapultas* propriè, inuenio & *Rotas marmoreas* quaſdam oppoſitas, de quibus in Diodoro, lib. XVII. De Tyriis agit: Πρὸς μὲν τὰ καταπελτικὰ βέλη τροχοὺς κατεσκεύασαν, διειλημμένους πυκνοῖς διαφράγμασι. τούτους δὲ διά τινος μηχανῆς δινεύοντες, τὰ μὲν συνέτριβον, τὰ δὲ παρέσυρον τῶν βελῶν, πάντων δὲ τὴν ἐκ τῆς βίας φορὰν ἐξέλυον: *Contra Catapultica tela Rotas apparárunt, crebris interuallis aut ſeptis diſtinctas. Has per machinam quandam in orbem voluebant, & alia telorum frangebant, alia auertebant, omnia reſoluebant.* Hîc *Rotas* ſimpliciter dicit, poſteà & *Marmoreas* addit. οἱ Τύριοι πρὸ τῶν τειχῶν μαρμαρίνους τρόχους ἵστανον, καὶ διά τινων ὀργάνων τούτοις δινεύοντες, τὰ φερόμενα βέλη καταπελτικὰ συνέτριβον, καὶ εἰς τὰ πλάγια παράγοντες, ἀπράκτους ἐποίουν τὰς πληγάς: *Tyrij ante muros Rotas marmoreas conſtituerunt, quas organis quibuſdam girantes, incidentia catapultica tela frangebant, aut ad latus auertentes, inefficaces reddebant ictus.*

DIALOG. X.

Libatio in menſâ, honoris index: quibus exhibita?

OMNIA, niſi fallor, iam dicta: & ſermonum meritò finis. Vos amici eamus. LIPS. Quò? CAR. Iterùm in Prætorium, tum in vrbem. Ingredimini etiam. LIPS. Quid autem facturi? ad cymbas potiùs. dies inclinauit. CAR. Imò pro operâ nauatâ, ex more veteri, *mulſo ſunt accipiendi milites*, vt apud tuum Comicum. Bellaria Lipſi guſtanda ſunt. BILL. At enim breuiter Carondelete hoc fiat: ſeria mea me vocant. CAR. Salus Principis te hîc tenet. ecce hanc pateram, quam illi eo libatum. BILL. Diu nobis, huic patriæ, toti reip. ſit ſuperſtes. Tibi porrò Lipſi, in hanc legem & exemplum. LIPS. Hem, quàm ſtrenuè tu bibis! ſic hauſtu vno totam? vereor vt imiter, etſi cupio. Vn-

pio. Vnde autem vobis istæ leges aut mores? nam vulgò in conuiuijs video vsurpari, non inuitationem, sed adactionem ad bibendum. CAR. Mirum te quærere. à priscis hoc institutum, & fideliter nos tenemus. Ex scito autem tuo Lipsi,

Moribus antiquis res stat Romana virisque.

LIPS. De fide video, de instituto ambigo. CAR. Disce igitur, qui nos doces. Græcis & Romanis in more inter pocula & mensas, maximè secundas, diis primùm libare, eorumque honori bibere; tum etiam beneficis in se, aut amicis. In isto numero qui magis quàm viri Principes, quorum beneficio & curâ nos & nostra salui? Quod igitur Gręci patronis aut amicis (nam de Diis omitto, rem notissimã) ex Ouidij loco clarum, de Theseo. vbi Athenienses, conuiuia agitantes, ob eum reducem, post facta eius enumerata, addunt:

——pro te fortissime, vota
Publica suscipimus, Bacchi tibi sumimus haustus.

In Asconio, III. in Verrem: cùm declarat, quid sit Græco more bibere. *Est,* inquit, *Græcus mos, vt Græci dicunt,* συμπιεῖν κυαθιζομένους, *cùm merum cyathis libant, salutantes primò deos, deinde amicos suos nominatim. nam toties merum bibunt, quoties & deos & caros suos nominatim vocant.* Horatius ad hunc morem:

Da Lunæ properè nouæ,
Da noctis mediæ, da puer auguris
Murenæ.

Et exempla verò plura: sed vide magis in Romanis. Silius de Q. Fabio Cunctatore, qui rem Romanam seruauit, libro VIII.

Nec priùs aut epulas aut munera grata Lyæi
Fas cuiquam tetigisse fuit, quàm multa precatus
In mensam Fabio sacrum libauit honorem.

Apud eumdem libro VI. Marus quidam Regulum defunctum seruatorem & patronum habet. itaque ait:

——cui me libare Lyæi
Quod cernis latices, dignum est cognoscere caussam.

Valerius lib. VIII. cap. XV. de C. Mario: *Postquam Cimbros, ab eo deletos, initio noctis nuncius peruênit; nemo fuit, qui non illi tamquam diis immortalibus, apud sacra mensæ suæ libauerit.* Hoc ipsum Plutarchus: Εὐθυμούμενοι τε μετὰ παίδων καὶ γυναικῶν ἕκαστοι κατ' οἶκον· ἅμα τοῖς

θεοῖς καὶ μαρίῳ σπένδοντες καὶ λοιβῆς ἀπήρχοντο: *Hilares lætique vnà cum liberis & vxoribus, quisque domi suæ, Diis simul & Mario libauerunt.* Quibus exemplis, Senatus decreuit in Augusti honorem semper libari. quod ita in Dione expressum, lib. L. Καὶ ἐν τοῖς συσσιτίοις οὐχ ὅτι τοῖς κοινοῖς, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἰδίοις, πάντας αὐτῷ σπένδειν ἐκέλευσαν: *Et in conuiuiis non solùm publicis, sed & priuatis, omnes ei libare & vinum defundere iusserunt.* Quò Horatius respexit, IIII. Carm. od. v. ad Augustum.

Hinc ad vina redit lætus, & alteris
Te mensis adhibet Deum.
Te multâ prece, te prosequitur mero
Defuso pateris, & laribus tuum
Miscet numen, vti Græcia Castoris
Et magni memor Herculis.

Quinetiam eò, apud Græcos quidem, ventum, *vt discipuli præceptoribus suis benè precati libarent*: quod in Athenæo libro decimo legetis. Satin' hæc probant ritum antiquum, & ex eo nostrum? LIPS. Nondum mihi. exemplum aliquod esse fateor, sed dissimile. Simplex ibi libatio, & gustatio: vbi hæc infusio? Abutimur, & apud quosdam profectò, quod Alexis dixit, ——λουτρὸν ἐστὶν, οὐ πότος: ——*lotio est, non potio.* Ita se perfundunt & humescunt; ita dum alienæ Saluti libant, suam lædunt. ORAN. Lipsi tu non euades, nec si Vlyssem astu præstes. LIPS. Apud Cyclopes igitur sum? ORAN. Puta esse. nos Vulcani officinam habemus, quod hodie dixisti: æstuamus igitur, & sitimus. LIPS. Vobis sitire. Nam Sophoclæum illud iure occinam:

——ὡς ἄρα τὸ πρὸς βίαν πιεῖν
Ἴσον κακὸν πέφυκε τῷ διψῆν βίᾳ.
——*bibere per violentiam,*
Par est malum huic, sitire per violentiam.

DIALOG. XI.

An, & quæ machinarum, possint habere nunc vsum.

SED nónne imus? tu Carondelete, tu Billéhee: & abiens iam Sol vocat. BILL. Me & negotia. conscendamus cymbam, & prono sic flumine feramur. Fecimus. Ego ad Billeheum,

Omnia,

Omnia; aut pleraque diximus, quæ ad Oppugnationem veterem: an & alio aliquo, quam ad historiam fructu, & vt FACIS tantùm hæc loco sint? An publicè reuocari aut renouari quædam expediat? dic sodes, Billéhee, qui hoc iudicium lectione & periculo potes tibi vindicare. BILL. Arduum sit, & inter nostros quoque Martis & Bellonæ filios, videbis in his talibus dissensum. Qui vsum solum habent, & ab eo peritiam, hæc omnia naso solent agere, & adspernari: qui lectione imbuti sunt, & curâ aliquâ scrutati, pluscululum ea æstimare. Qui imitari tamen ausi sint aut reducere, paucos dixerim, etsi in quibusdam, quosdam. Vt breuiter, sed distinctè aliquid pro meo sensu promam, *Scalas*, & hæc scansoria, vsum habere nemo abneget, in nocturnis occultisque aggressionibus, sed & apertis, vt omnes sciunt. Quædam veteribus formæ aut inuentiunculæ circa hanc rem, haud aspernandæ terrâ aut mari, siquis tua ruminetur. Iam de *Vallo* & *Fossis* in obsidione vt te munias, illos includas: quid cogitari vtilius potest? Piget & pudet, quàm neglecta & in vili hodie ea pars: cùm ferè incauti assidemus, nec custodientes satis, nec custoditi. Illabitur aliquis, erumpit: facile est, nocturno præsertim tempore. sed & suppetias si qui venit, eò minùs repugnamus. Olim aliter: & Iuliano aliquo opere si cingamur: quis obsessus non timeat, & quem timeant obsidentes? Sed & singillatim *Ceruoli, Cippi, Tribuli, Stili*, valde impediendo hosti sint, aut remorando: quin & in acie victoriam alibi donent, si aptè & occultè adhibeantur. De *Vineis* verò, *Pluteis*, *Musculis*, *Testudinibus*, & toto hoc genere, vsum ex longinquo magnum habere haud dixerim: tormenta nostra dissipent: propiùs si succedatur, quod sæpè, & parietes suffodiendi aut deruendi sint, habeant clarum & certum. At *Agger* palàm hodie vtilis, & speciem interdum vsurpamus. Regula quæ antiquis certa, vt altiores vincerent, & telis tormentisque præualerent, ea & hodie, atque aggerum hæc structura dederit omnia sub ictum. Vnus labor aut moles potiùs, pugnare cum ignauiâ militum, qui fastidiunt aut spernunt totum hoc operari. *Turres* olim optimæ, nunc vix subsistant in illâ altitudine expositæ tormentis: nec satis muniant quæ olim, coria & vela. Memini tamen & scio factitatum recenter in Frisiâ: & potest vtilissimè, cùm constat

obſeſſos non abundare puluere illo fulminali. An & ratio aliqua turrium mobilium non iniri poſſet, quarum frontes terrâ, lanâ madidâ, aut tali ſtipatione munirentur? architecti cogitanto. In *Tormentis* iacemus, fatendum eſt, vnico illo & eminente Geniorum (non enim hominum) inuento. Tamen *Catapultas, Scorpiones, Balliſtas* haud in totum abdicem: variè poſſunt eſſe vtiles: & maximè tollenones ſiue *Fundibala* illa, quæ grandiores molareſque lapides, cadauera, & talia in opida iactant. Impensâ minore hæc conſtant, ſed & hominum aut iumentorum haud æquâ fatigatione: quid quod & vbique & ſemper (cùm ligni funiumque copia eſt) paranda? Denique de *Telorum* vario genere, ſum in eâ ſententiâ, vt putem quædam poſſe excerpi; & maximè illa ignita, quæ diuerſa iam dicta. Terrent enim hæc talia, & in acie equos maximè: ſed & nocent eximiè, iacta in opida aut ædes. Plura aliquis dixerit: ſed & ego fortaſſe, niſi quia leuiter & neglectè, non nego, (quâ enim ſpe?) hoc ago: & iam vrbs in oculis, & nauta flectit ad ripam. O vos amici, ſaluete, & *Fortunæ huiuſce diei* gratia, quæ me ſociauit. CAR. Tibi, Billéhee, atque iſtis omnibus gratia, qui *relictis rebus, Mihi, frequentem operam dediſtis*, vt ait Comicus. ORAN. Sed &, vt idem Comicus,

Iſtoc quidem pretio nos fuit facile
Frequentare tibi, vtibileſque habere:
Ita in prandio lepidè atque nitidè
Accepiſti apud te, vt ſemper meminerimus.

Pro omnibus hoc reſpondeo: ſed nos porrò cum Lipſio. BILL. Ego ad Decanum GRIMBERGIVM, virum probiorem neſcio, an nobiliorem. Noſti eum Lipſi? debes. ornamentum noſtræ vrbis eſt. At nunc ſalue, & ſaluete.

FINIS.

VÆDAM *hæc, Lector, visum adnectere, quæ locis suis inserere aut opportunitas aut memoria non fuit. Nec sic quidem omnia: absit, nolo: & aliis quoque sit, quod pro industriâ aut ingenio suo notent. Nos cùm hæc dereximus, in ordinem aliquem & lucem dedimus, satis animo isti fecimus: si non semper alieno (nec id sperem) veniat in partem laboris aut gloriæ si quis volet, sed & nostræ modestiæ, qui nemini insultauimus, palàm aut per figuras percussimus, etsi occasio alibi esset. Id verò mihi defuisse fateor, quod alteri melior Deus dabit, libros scriptorésq; aliquot in bibliothecis reconditos: quos Mechanica Græcis litteris consignasse comperi, Athenæum, Apollodorum, Heronem, alios: è quibus solum Heronem videre mihi fuit, atque eum in nube aut sordibus parùm eruditæ interpretationis. Sed hæc tu, qualiacumque, cape Lector, fruere; & laudare si non potes, ama.*

LIB. I. DIAL. III.

Alij ferè consensu ad Periclem auctorem referunt.]Docent quæ adduxi. Pag. 22. lin. 28.
& tamen Corn. Nepos, seu quis alius in vitâ Miltiadis, facit eũ in oppugnatione Pari, *Vineis ac Testudinibus cõstitutis, propiùs muros accessisse.* At is sanè Pericle antiquior: si tamẽ hęc pensitatè, & non de more sic scripta.

Nónne probabile peruasisse in propinquum Orientem?]Ratio inducit, sed Pag. 23. lin. 18.
& auctores. Nam Persas ecce machinas habuisse atque vsurpasse, Xenephon docet VII. Pęd. de Cyro agens: Ὡς δ' ἐγένετο πρὸς τῷ τείχει τῷ ἐν σάρδεσι, τάς τε μηχανὰς ἀνίστη ὡς προσβαλῶν πρὸς τὸ τεῖχος, καὶ κλίμακας παρεσκευάζετο: *Vt venit ad Sardium muros, machinas erexit muris admouendas, & scalas præparabat.* Iterùm distinctiùs: ὁ δὲ κῦρος μένων αὐτὸς ἐν σάρδεσι, μηχανὰς ἐποιεῖτο καὶ κριοὺς, ὡς τῶν μὴ πειθομένων ἐρείψων τὰ τείχη: *Cyrus Sardibus subsistens, machinas & arietes apparabat, quibus non obtẽperantium muros euerteret.* Sed & Ammianus lib. XX. atque alibi (locos variè in ipso textu adduxi) Ballistas, Scorpiones, Malleolos, Aggeres, Vineas, aliaq; adhibuisse suo æuo ostendit. Quæ eò magis noto, quòd sint auctores item qui adimant, &

mant,& palàm machinas ſcientiamq́ue oppugnandi ab iis ſpernant. Vt Tacitus noſter, xv. Annal. *Sed Partho ad exſequendas obſidiones nulla cominus audacia: raris ſagittis neque clauſos exterret,& ſemet fruſtratur.* Iuſtinus pariter, x l i. *Parthi cominus prœliari, aut obſeſſas expugnare vrbes neſciunt.* Sed & Tacitus vniuersè de illo tractu,lib.x i i. *Nihil tam ignarum barbaris,quàm Machinamenta & aſtus oppugnationum: at nobis ea pars militiæ maximè gnara eſt.* Sed & Lucanus apertè,qui ita loqui Lentulum facit,diſſuadentem Pompeio ire in Parthos:

Non aries illis,non vlla eſt machina belli,
Haud foſſas implere valent: Parthóque ſequente,
Murus erit,quodcumque poteſt obſtare ſagittæ.

Quid dicemus? an olim habuiſſe, pòſt deſiiſſe, iterumq́ue adſumpſiſſe? An de Perſis modò id verum eſt, de Parthis aliter, quos Tacitus & Lucanus priuant?

DIALOG. IIII.

Pag. 24. *Coronâ cingere vrbem.*]Cui non diſſimile Græcorũ τὸ σαγηνεύειν: quod Herodotus lib.vi. deſcribit; & Herodianus Latinorum illud ſic expreſſit.

DIALOG. VI.

Pag. 34. *Scalas Nauticas,*& mox *Machinam aſcendentem.*] De Sambucis etiam ſiquis accipiat,fortaſſis nec erret.

Pag. 35. *Tamen Vegetius in terrâ etiam adhibet.*] Atque ita tunc & poſteà factitatum etiam, non nego. Exemplum huiuſmodi Sambucæ egregium, in rebus Ferdinandi regis Aragoniæ, obſidione Anticheræ,quam Mauris ibat ereptum. Vide inter alios Laur. Vallam lib. i. de eius rebus.

LIB. II. DIALOG. IIII.

Pag. 97. *In Dionyſij ſenioris rebus ponit memoratq́ Diodorus.*] Ille verò & antè memorat,ſed non expreſsè *Ambulatorias.* Vt cùm Hannibal Carthaginienſium dux Selinuntios oppugnat, lib xiii. πρὸς δὲ τὴν πόλιν παραγενηθεὶς, περιστρατοπεδεύσας δ' αὐτὴν, καὶ τὰς μηχανὰς ἐπιστήσας, μετὰ πάσης σπουδῆς τὰς προσβολὰς ἐποιεῖτο. ἓξ μὲν γὰρ πύργους ὑπερβάλλοντας τοῖς μεγέθεσιν ἐπέστησε, τοὺς ἰδίους δὲ κριοὺς κατασεσιδηρωμένους προσήρεισε τοῖς τείχεσι: *Ad vrbem cùm veniſſet,caſtra circumpoſuit, & machinas exſtruens, omni ſtudio conabatur admouere. Sex quidem Turres eximiâ magnitudine ſtruxit, proprios etiam Arietes ferratos incuſſit muris.* Vbi Arietes *Proprios* acceperim, quia inuentum id peculiare Pœnorum. Sed Turres iſtas iterùm idem admouet Acragantinis: ſed nec ibi expreſſum *Mobiles*,etſi opinor fuiſſe. Ceterùm,quòd mox addo *Plicatiles* quaſdam Turres: earum verò mentio in obſidione etiam ſacræ vrbis, quam noſtri heroës animosè inuaſerant duce Godefrido. Ibi,inquam, traditum *Genuenſes peritos omnis generis tormentorum machinarúmque, ingenti mole turrim, procul à conſpectu hoſtium,fabricatos eſſe: quæ plicatilis, ac ſoluta per partes, noctu comportari in caſtra poſſet,vt cùm diluceret, ſuis coagmentata compagibus vrbi admoueretur.* Sed

tur. Sed & plura talium rerum exempla, vt & Pontium mox in Turribus, in mediâ nouellaque historiâ repericss: quid opus aggerare?

DIALOG. V.

Cur rara, aut nulla eius mentio?] Intellego, apud antiquiores Romanos, nam postea sæpè. Sed & Græci aut Persæ videntur similem vsurpasse: & Darij pons naualis in Bosphoro & Danubio Græcis celebratur, nec abiit ille portentosus Xerxis, super Hellespontum. Pag. 99.

LIB. III. DIALOG. II.

Catapulta pro telo ipso.] Disertè alibi Plautus: *Ita est amor, ballista vt iacitur, nihil sic celere est, neque volat.* Pag. 120.

DIALOG. IIII.

Enormes lapides ac sepulchrales.] Adde & molares. Æmilius Paulus, in obsidione Ptolemaïdis à regibus Philippo Galliæ, Henrico Angliæ: *Saxorum molarium ictu, quæ Tollenonibus mittebantur, tecta domorum in vrbe supernè perfringebantur, magnâ incolentium peste.* Appellat scitè doctissimus vir *Tollenones*, nostras istas Ballistas, quia talis quædam earum forma. Sed & homines aut cadauera immissa, quod adiungo: id cùm variè leges, tum in Hispanorum Annalibus, de Pelagio castissimo iuuene. quem cùm rex Barbarus ad stuprum solicitaret, atque ille blandienti pugnum impegisset; iratus, iussit eum *fundâ machinali* (sic loquuntur) *trans Bætim mitti, scopulosis rupibus illidendum.* Pag. 131.

Quæ verba non sic capienda, quasi viginti.] Nisi tamen minores totidem globos fuisse placet, variè mox spargendos. Nec id abnuam. Pag. 132.

Istac Ammianus.] Licet addere descriptionẽ Græcam Ballistræ, quam ex Procopio manuscripto ad me misit vir eruditus & industrius Dauid Hoeschelius. Ea ab Ammiano non abit, & sic habet: Βελισάριος δὲ μηχανὰς ἐς τοὺς πύργους ἐτίθετο, ἃς καλοῦσι βαλίστρας. τόξου δὲ σχῆμα ἔχουσιν αὗται, ἔνερθέν τε αὐτοῦ κοίλη τις κεραία προὔχει. αὐτὴ μὲν χαλαρὰ ἠρτημένη, σιδηρᾷ δὲ εὐθείᾳ τινὶ ἐπικειμένη. ἐπειδὰν οὖν τοὺς πολεμίους ἐνθένδε βάλλειν ἐθέλουσιν ἄνθρωποι, βρόχου βραχέος * ἐν ἔρσει τὰ ξύλα ἐς ἄλληλα νεύειν ποιοῦσιν, ἃ δὴ τοῦ τόξου ἄκρα ξυμβαίνει εἶναι. πέντε ἄτρακτον ἐν τῇ κοίλῃ κεραίᾳ τίθενται, τῶν ἄλλων βελῶν, ἅπερ ἐκ τῶν τόξων ἀφιᾶσι, μῆκος μὲν ἔχοντα ἥμισυ μάλιστα, εὖρος δὲ καὶ τὸ τετραπλάσιον. πτεροῖς μέν τοι οὐ τοῖς εἰωθόσιν ἀνέρχονται, ἀλλὰ ξύλα λεπτὰ ἐς τῶν πτερῶν τὴν χώραν ἐνείροντες, ὅλον ἀπομιμοῦνται τοῦ βέλους τὸ σχῆμα. μεγάλην δὲ αὐτῷ λίαν καὶ τοῦ πάχους κατὰ λόγον τὴν ἀκίδα ἐμβάλλοντες, σφίγγουσί τε πολλῷ οἱ ἀμφοτέρωθεν μηχαναῖς τισί. καί ποτε ἡ κοίλη κεραία προϊοῦσα ἐκπίπτει μέν, ξὺν ῥύμῃ δὲ τοσαύτῃ ἐκπίπτει τὸ βέλος, ὥστε ἐξικνεῖται μὲν οὐχ ἧσσον ἢ καὶ δύο τῆς τοξείας βολάς, δένδρου δὲ ἢ λίθου ἐπιτυχῶν, τέμνει ῥᾳδίως. τοιαύτη μὲν ἡ μηχανή ἐστιν ἐπὶ τοῦ ὀνόματος τούτου, ὅτι δὴ βάλλει ὡς μάλιστα, ἐπικληθεῖσα. ἑτέρας δὴ μηχανὰς ἐπήξαντο ἐν ταῖς τοῦ περιβόλου ἐπάλξεσιν, ἐς λίθων βολὰς ἐπιτηδείας. σφενδόναις δὲ αὗται εἰσὶν ἐμφερεῖς καὶ ὄναγροι ἐπικαλοῦνται. Pag. 133.

* ἐνέρσει.

LIB. IIII. DIALOG. III.

Pag.169. *Vetus autem hoc de manuariis lapidibus, & quid nisi naturâ duce?*] Itaque Barbari & rudes aliorum armorum his etiamnunc vtuntur. Et quidam ita ſcitè & fortiter (quod de Canarienſibus Antonius Nebriſſenſis αὐτόπτης ipſe tradidit) *quaſi ex balliſtâ aut tormento aliquo ſulfurario torquerentur.* Sed & ita certè, vt *nullum oculis ſignum deſignarent, quod non telo contingerent.*

LIB. V. DIAL. III.

Pag.191. *De rumicibus tribuliſq́ ſparſis.*]Etiam Perſas factitaſſe, è Curtio diſcas. Qui ita libro IIII. ſub pugnam Alexandri cum Dario: *Nondum ad teli iactum peruenerant, cùm Bion quidam transfuga ad regem peruênit, nuntians Murices ferreos in terram defodiſſe Darium, quà hoſtem equites emiſſurum eſſe credebat: notatúmque certo ſigno locum, vt fraus euitari à ſuis poſſet.*

DIALOG. V.

Pag.197. *Aquíſque conſperſa acriores excitat ignes.*] Cuiuſmodi oleum aliquod Perſas habuiſſe, quo vrbes & earum portas exurebant, in Æliano leges lib. v. Hiſtor. Anim. cap. III. item Ammiano lib. XXIII. Id autem è Napthâ compoſitum, de quâ varij.

DIALOG. VII.

Pag.203. *Aſſeres aut trabes aduenientibus incuſſa.*] Trabe aliâ ita diſcuti perfringique Turres ſolere, in Paulo Æmilio eſt exemplum, bello Sacro: *Aduerſus Genuenſium Turrim, malum in muro erexerant, trabemq́ tranſuerſam ſuſpenderant, vt eius interiore capite reducto, ac mox magnâ vi remiſſo, exteriùs in appropinquantem machinam velut aries incuteretur.* Quod etiam mox additur, *Turres alias* ſolere in eam ſtrui: id verò ex ipſo Cæſare doceatur, libro VII. de Auaricenſibus obſeſſis: *Totum autem murum ex omni parte turribus contabulauerant, atque has coriis intexerant.*

DIALOG. VIII.

Pag.205. *Quem Lupum vocant.*]Lupi muralis deſcriptio in Procopio manuſcripto: & ecce habes, miſſu Dauidis Hoeſchelij: Ἐν δὲ ταῖς πύλαις λύκους ἔξω ἐπετίθεντο, οὓς δὴ ποιοῦσι τρόπῳ τοιῷδε. Δοκοὺς δύο ἱστῶσιν ἐκ γῆς, ἄχρι καὶ αὐτὰς ἐπάλξεις ἐξικνουμένας. ξύλα τε εἰργασμένα ἐπάλληλα θέμενοι, τὰ μὲν ὀρθὰ· τὰ δὲ, ἐγκάρσια ἐναρμόζουσιν, ὡς τῆς ἐνέρσεως τὰ ἐν μέσῳ εἰς ἀλλήλους τρυπήματα φαίνεσθαι. ἑκάστης δὲ ἁρμονίας ἐμβολή τις προέχει, κέντρῳ παχεῖ ἐς τὰ μάλιστα ἐμφερὴς οὖσα. καὶ τῶν ξύλων τὰ ἐγκάρσια ἐς δοκὸν ἑτέραν πηξάμενοι ἄνωθεν ἄχρι ἐς μοῖραν διήκοντα τὴν ἡμίσειαν, ὑπτίας τὰς δοκοὺς ἐπὶ τῶν πυλῶν ἀνακλίνουσι. καὶ ἐπειδὰν αὐτῆς ἐγγυτέρω οἱ πολέμιοι ἵκωνται, οἱ δὲ ἄνωθεν ἄκρων δοκῶν ἁψάμενοι, ὠθοῦσιν. αὗται δὲ ἐς τοὺς ἐπιόντας ἐκ τοῦ αἰφνιδίου ἐμπίπτουσαι, τοῖς προέχουσι τῶν ἐμβολῶν ὅσους ἂν λάβοιεν εὐπετῶς κτείνουσι. Βελισάριος μὲν ταῦτα ἐποίει.

Iſta nunc ſatis. in Imaginibus, quædam monenda aut & addenda erant, ſed fiet cum Deo, aliâs, aliis etiam ſuggerentibus aut iuuantibus, quod velim.

INDEX DIALOGISMORVM

LIBRI PRIMI.

LIBRI SECVNDI.

LIBRI TERTII.

LIBRI QVARTI.

LIBRI QVINTI.

FINIS.

APPROBATIO.

Hos Poliorceticωn Iusti Lipsij libros ad claram Historiæ cognitionem, magno studiorum fructu edendos censeo.

Henricus Cuyckius D. Petri Louanij Decanus, & Pontificius ac Regius librorum Censor.

PRIVILEGIVM CÆSAREVM.

RVDOLPHVS SECVNDVS diuina fauente clementia electus Romanorum Imperator ſemper Auguſtus, ac Germaniæ, Hungariæ, Bohemiæ, Dalmatiæ, Croatiæ, Sclauoniæ Rex, Archidux Auſtriæ, Dux Burgundiæ, Stiriæ, Carinthiæ, Carniolæ & Wirtembergæ, &c. Comes Tirolis, &c. Noſtro & Sacri Imperij fideli dilecto IVSTO LIPSIO gratiam noſtram Cæſaream. Poſtquam inter alia, quę DEVS immortalis hominibus liberali manu dedit dona, illuſtria inprimis illa & quaſi diuina ſunt, quæ in litteris liberalibusque diſciplinis conſiſtunt, quibus ſcilicet homines non tantùm ab animalibus ceteris rationis expertibus, ſed à rudi etiam & imperito hominum vulgo ita diſtinguuntur, vt tanquam Dij quidam ſplendeſcere in terris videantur: rem ſanè præclaram ſeq́ue dignam illi præſtant, qui diligentem iis ipſis in literis ac diſciplinis operam ponunt; præclariſſimam verò & Reipub. vtiliſſimam, qui eas ita excolunt, vt aliorum menti docendo, ſcribendo lumina præferant, eosque ex ignorantiæ tenebris quaſi manu educant. Quos excitare, quos amare atque animare ad dignitatis noſtræ munus, ad quod Diuino vocati beneficio, conceſſuque ſumus, inprimis pertinere exiſtimamus. Cùm itaque ab iis, quorum nobis ſpectata fides, quique iudicare de Literis poſſint, acceperimus, inſignes te animi ingeniique tui dotes tibi à natura inſitas à primis temporibus ætatis tuę ita literarum ac diſciplinarum ſtudiis excoluiſſe atque exornaſſe, vt olim iuuenilibus adhuc annis præclara floreſcentis minimeque vulgaris eruditionis ſpecimina præbueris, dum obſcura in antiquis ſcriptoribus loca, quæ quædam tanquam luſtra erant, illuſtraſti, quæque in iis iniuria temporum deprauata & corrupta fuerunt, reſtituiſti, dum vetuſta Latinæ antiquitatis rudera in nouam ſubinde ſtructuram ſingulari artificio eleganter conuertiſti: ad exquiſitam adeò & raram doctrinam, quæ magnam de te apud doctos quoſque viros opinionem excitarit, perueniſſe, eamque variis abs te libris acri & graui cum iudicio ſcriptis atque in lucem editis oſtendiſſe, vt in eo quod tam feliciter tractes ſcriptionis genere paucos tibi pares hodie reperire ſit: iam verò matura te ætate virum, viro magis magiſque digna, & viris doctis grata ac Reipub. vtilia ſcribere, quæq. à primis illis Romanis olim auctoribus ſcripta fuerunt, à mendis purgare, & lectiſſimos quoſque ex Muſarum hortis, in quibus aſſiduè verſeris, flores colligere, concinnare, quibus Lectores mirificè recrees, & eorum pectus ad prudentiam, probitatemque informes: haud quaquam prætermittere voluimus, quin Reipub. ad quam hæc abs te ornamenta conferuntur, cauſa, Cæſareo te noſtro elogio decorandum, & quamuis per te ſatis ipſe animatus ſis, animandum magis patricinioq. noſtro defendendum pro benigna noſtra in te ſuſciperemus voluntate. Quoniam verò lucubrationibus atque operibus tuis in lucem edendis, peculiarem te eligere velle Typographum, accepimus, Diplomate hoc noſtro priuilegioque te & Typographum tuum aduerſus quorumcunque fraudem, qui lucri cauſa, quod fieri ſolet, eadem excudere aut typis imitari fortè velint, munitos cupimus. Quamobrem pro auctoritate noſtra Cæſarea decernimus, ſtatuimus, vetamusque, ne quis Typographorum, Bibliopolarum,

aut aliorum, qui librariam negotiationem exercent, eos libros, quos tu editurus es, quocunque modo, charactere, aut forma, siue integros, siue aliquam eorum partem typis imitari, edere, excudere, aut venundare intra sacri Romani Imperij, Regnorumq. ac Dominiorum nostrorum hæreditariorum fines triginta annis proximis à primo editionis die computandis, absque tuo tuorúmve hæredum consensu audeat: Hac autem lege addita, vti tria vt minimum cuiusque libri exemplaria, quemadmodum moris est, ad Imperialem nostram Cancellariam mittantur. Si quis verò edictum hoc nostrum transgredi, violare, aut contemnere deprehensus fuerit, eum non solùm eiusmodi libris, tibi, hæredibúsue tuis, auxilio Magistratus, vbicunq. reperti fuerint, vendicandis, priuari, sed triginta etiam Marcharum auri puri mulcta, cuius semissis quidem Fisci nostri Procuratori, fraudis vindici: alter verò semissis, tibi hęredibúsue tuis pendatur, puniri volumus. Mandantes vniuersis & singulis nostris & sacri Romani Imperij subditis & fidelibus dilectis, tam Ecclesiasticis quàm Politicis, cuiuscumque status, gradus aut ordinis extiterint, pręsertim verò iis, qui in Magistratu constituti, vel suo vel superiorum suorum loco aut nomine, ius dicunt, iustitiámue exercent, ne quemquam hoc Priuilegium nostrum impunè violare, spernere aut negligere patiantur: Sed, si quos contumaces compererint, constituta à nobis mulcta, eos puniri & quibuscunque modis coërceri curent, ni & ipsimet grauissimam nostram in se conuertere indignationem velint. Id quod hoc Diplomate, manu nostra subscripto, & Cæsarei nostri sigilli impressione munito, confirmamus. Datum in arce nostra Regia Pragæ, die prima mensis Augusti. Anno Domini Millesimo, Quingentesimo, Nonagesimo secundo. Regnorum nostrorum Romani decimo septimo, Hungarici vigesimo, & Bohemici itidem decimo septimo.

Subsign.

RVDOLPHVS.

Iacobus Curtius à Senfftenaw.

Ad mandatum sacræ Cæsareæ M.^tis^ proprium.

Io. Baruitius.

Additum sigillum Cæs. M.^tis^ in cerâ rubrâ.

T*ibi* IOANNES MORETE, *pro amicitiâ quæ mihi cum Plantino (heu, quondam meo) & Plantinianis est ac fuit, tibi, inquam, permitto, vti hos* POLIORCETICΩN *libros typis tuis excudas ac diuulges. Nequis alibi alius præter te, cupio siue iubeo, ex lege quam magnus Cæsar dixit.*

Iustus Lipsius.

SVMMA PRIVILEGII REGII.

REGIÆ Maiestatis Priuilegio cautum est, Ne quis *Iusti LipsI Poliorceticωn siue de Machinis, Tormentis, Telis, libros quinque*, citra voluntatem Ioannis Moreti Typographi Antuerpiensis, vllo modo imprimat, vel alibi impressos importet, distrahat, venalésve habeat per omnes eius ditionum fines; qui secus faxit, confiscatione librorum, & graui pœna mulctabitur: vt latiùs patet in litteris datis Bruxellæ, XXVII. Ianuarij. M. D. XCVI.

Signat.

S. de Grimaldi.
&
I. de Buschere.

IVSTI LIPSI ADMIRANDA,

siue,

DE MAGNITVDINE ROMANA

LIBRI QVATTVOR.

AD SERENISSIMVM PRINCIPEM ALBERTVM AVSTRIVM.

Secunda editio correctior, auctiórque.

ANTVERPIÆ,
EX OFFICINA PLANTINIANA,
Apud Ioannem Moretum.
M. D. XCIX.

Cum Priuilegiis Cæsareo & Regio.

SER[mo] PRINCIPI
ALBERTO AVSTRIO
IMPERATORIS FILIO, NEPOTI, FRATRI, S. R. E. CARDINALI,

BELGICÆ SVPREMO GVBERNATORI,

I. LIPSIVS *dedicat consecrátque.*

NTER Historiarum fructus, SER[mi] PRINCEPS, ego illum eximium habeo, qui ad Sapientiam & rerum in orbe ADMIRANDARVM cognitionem ducit. Quis enim paullò altior & attentior eas legit, qui non diuina illa opera obseruet, magna imperia stabilita, aut diruta: & in iis imaginem quamdam Prouidentiæ simul & Potentiæ diuinæ? Ita profectò se res habet. sicut vnus in superis Deus est, qui machinam hanc totam moderatur & temperat: sic in terris velut Curatores & Vicarios quosdam suos constituit, qui in partibus eam tueantur & administrent. Atque horum quosdam crescere voluit in magnas opes, copias, opera:

 quid

quid nisi in imagine ostendens, cælestem illam & sine fine ac modo potentiam, quam ipse habet, & per riuulos ac canales illos deducit? Vt igitur cælum & micantia illa astra cùm intuemur, ab iis ad puram, primam, & inaccessam quamdam lucem ducimur: sic ab humanâ istâ MAGNITVDINE, ad auctorem illius & fontem Deum. Quis ille fuit, qui Assyrios terris & gentibus imposuit? qui Persas, Macedonas, Romanos? quis qui iterùm loco mouit & deiecit? magnus ille auriga & rector vniuersi, qui habenas in hoc mundano curru temperat; qui impellit, qui sistit, & poëtæ verbo,

Diuósque mortalesq́ue turmas
Imperio regit vnus æquo.

Quod magis sentio, & in animum demitto, cùm in ipsâ potentiâ & magnitudine, infirmitatem istorum video, aut breuitatem. Quid enim illa omnia nunc, aut vbi sunt? abierunt. vbi supra fidem cumulatę opes? defluxerunt. vbi cælo certantia opera? non appârent. Heu res mortalium vel maximorum paruæ! heu validissimorũ instabiles! imò omnia illa somnium, vmbra, nihil, si cum Æterno & Æternitate comparentur. Sicut Solem istum assiduè vel nubes aliqua subducit, vel nox denique condit: talis omnis hic splendor & felicitas, rapitur aut euanescit. Hæc & similis cogita-

gitatio SER^{ME} PRINCEPS, iamdiu me impulit Imperiorum magna & ADMIRANDA colligere: atq. vt decuit, orsum à ROMANO. Nam fallor, aut non alia maior magisq́. fundata, addo & laudata MAGNITVDO; quam quattuor his libellis in parte expressi, & ad SER^{TEM} TVAM multis de caussis misi. Omitto beneficia in patriam publica, in me priuata: ipse titulus & argumentum palàm ad te ducebant. ROMANI imperij descriptio cui potiùs aut iustiùs debebatur, quàm Principi è tot ROMANIS Imperatoribus nato? Res certa & inter ADMIRANDAS est, ex vnâ AVSTRIA, verè aureâ, stirpe vestrâ, decem Imperatores, intra hos trecentos circiter annos, orbi Christiano affulsisse: atque id sanguinis & natalium serie, sine vllo fulcro adoptionis. Quid in omni retrò Principum classe simile? duo, tres, in vnâ domo, & vix fuerunt: in primâ ipsâ Iulij, nec vltra sextum etiã adoptio prorogauit. Iterùm dico, mirabile. & quid nisi à Deo tacita vox & testimonium, datam hanc familiam & demissam è cælo in terras esse, ad imperia terrarum? Iam & ADMIRANDORVM ille titulus, an non ad te traheret in variâ virtute sic ADMIRANDVM? Priuatam tuam vitam si video: Pietas & Relligio occurrit, quæ vel sacerdotem deceat; Castitas, quæ Vestalem; probitas, & vitæ totius Ordo ac compo-

 sitio,

ſitio, quæ ipſum cælum. Nec enim ſidera illa profectò magis ordinato & certo curſu incedunt, quàm tuæ actiones. Quid prudentia in ciuili aut militari adminiſtratione? quid altitudo conſiliorum incredibilis? quid tranquillitas animi & vultus (proprium bonum Auſtriacę gentis) in omni euentu aut fortunâ? ADMIRANDA ſunt. & quæ Regi noſtro, ſapientiſſimo rerum hominumque arbitro, cauſſam dederũt tui inter alios eligendi, quem ad maxima imperia & Præfecturas admoueret. Ecce Luſitania adiecta Hiſpaniæ ſuæ fuit, & multa in concuſſo eo corpore adhuc ægra: te elegit qui lapſa erigeres, dilapſa colligeres, exanimata recreares. Et ſanè ita feciſti, & præfuiſti, vt pænè optandum fuerit illi regno tam validè concuti, vt te pacatorem fundatoremque ęterni deinceps otij haberet. Quis in diſceſſu tuo non ingemuit? nobilitas patronum, plebs parentem, leges cuſtodem, pietas vindicem viſa eſt ſibi amiſiſſe. At noſter Rex recepiſſe: & expertus quàm benè humeris tuis imperium ſederet, porrò te miſit in Belgicam noſtram, id eſt in ipſum mare & Oceanum (ignoſce patria ſic loquenti) diſſenſionum & turbarum. Heu qui hîc fluctus? adeò vt alibi ciuilia atque externa bella fuiſſe & tranſiſſe dixerim, hîc ſediſſe & habitaſſe. Opportunitas ſcilicet locorum fecit, &

ſimul

ſimul conſpiratio eorum qui magnitudini Regiæ ſunt infenſi, vt conſilia & arma verterentur in has partes; & in noſtrâ iſtâ patriâ certamen certaretur, pænè dicam, de Europâ. Ergo miſſus es & veniſti in medium diſcrimen: quid autem feciſti? quod nec hoſtes ſuſpicari, nec nos ſperare, imò vix nunc credere poſſumus cùm eſt factum. Aggreſſus es vrbem naturâ, opere, milite munitam, & opportunitate inter Galliæ primas. Vrbem dico, quam * Eduardus ille felix & animoſus Anglorum Rex, vndecim mẽſium ſpatio vix expugnauit; quam * Philippus bonus tuus proauus, cum quadraginta millium exercitu, nec expugnauit: tu, inquam, aggreſſus cum modicis copiis, in paucis diebus claudis, oppugnas, capis. Quæ hæc vis animi, vel benignitas fortunæ? vtraque enim adfuit: & illa vt auderes dedit, hæc vt poſſes. Scipio Africanus olim (nec alium iuſtiùs tecum conferam) cùm in Hiſpaniam miſſus eſſet, vel ferociâ Pœnorum ereptam, vel infortunio Romanorum alienatam, vidit rem longi & infiniti operis, bellum circumferre per ſingulas & minutas partes. Quid facit diuinus iuuenis? Carthaginem Nouam, vbi, arma, cõmeatus, opes hoſtiles erant, ſitu & mœnibus (ita putabatur) inexpugnabilem, ſubitò & ignaris omnibus exercitum rapit. Venit, aggredi-

* Anno 1347.

* Anno 1436.

tur,ingreditur: & in vnâ vrbe captâ, animos ſuis ſociisque reddidit, hoſtibus ademit. O factum Scipione dignum! & quid niſi proludium frangendæ magnę illius Carthaginis, & ſtabiliendi mox imperij pariter ac pacis? A te ſimilia exſpectamus, ô noſter Princeps: & ab hoc initio vince aut paca hoſtes, iunge diuulſos aut rebelles. Hos ipſos quàm terres ſtatim facto nouo pariter, & inopinato? Abducis ab iis locis copias, & alia agens ac præferens, Hulſtum adducis. Quod iſtud Hulſtum? non opidum, ſed inſulam; nec inſulam modò, ſed propugnaculis variis magniſque, id eſt verâ æſtimatione, totidem opidis inſeſſam. Quid facis ô conſideratiſſime Princeps? quis ardor te abducit? non Mars ſolùm ea loca, ſed Neptunus tuetur & vindicat: & magnus ille Oceanus, ruptis aggerum clauſtris immiſſus, vnà cum ſuis filiis latè dominatur & regnat. Vbi naues, quibus peruadas? vbi alæ quibus tranſuoles? deſunt: at non tentandi tibi animus, & patrandi item fortuna. O quàm nunc denique didici, anguſtè vires veſtras expendi, ſi quis ea tantùm quæ fieri poſſunt à vobis exſpectat! Audetis non audenda, facitis non faciēda, humano quidem iudicio: ſed Deum adhibetis in conſilio, & vos magni cum magno illo Numine participantes, legitis (ſi fas dicere) in tabulis Fatorum. Itaque inuitis aut diſ-

diſſuadentibus omnibus, inuadis, peruadis, vincis. Hæc tua ſunt ſub initium opera, cùm alij vix operum ſolent ponere fundamenta. Et quæ non maiora magiſque ADMIRANDA à te, vel in te, exſpectemus? Memini legere ALBERTVM II. inter maiores tuos Auſtrios, vno tempore atque adeò vno anno, factum Regem Bohemiæ, & Hungariæ, & ROMANORVM. O quæ iſta felicitas! ſed quàm breuis felicitas! biennio enim non toto imperauit, & optimum Principem Deus cælo inuexit, quia terra virtutum illarum parum capax erat aut digna. Tibi pariter ALBERTO ominamur & vouemus ſimilia, ſed firmiora: & an non iamnunc clara ſigna Deus & Rex dederunt? ſed parco dicere, etſi non optare. O dies ille exorere, nō lætus ſolùm ſed ſalutaris Belgis; nec Belgis tantùm, ſed vicinis; nec vicinis, ſed diſſitis, & quicunq; ſunt in religione aut orbe Chriſtiano. Plura vellem: ſed vt ij qui apud Deum verba faciunt, corpore, geſtu, ſermone modici ſunt ac reuerentes: ſic nos decet apud vos Principes, & colere atque ADMIRARI magis, quàm laudare. Facio in animo, & illo dico atque impleo, ſiquid ore aut ſtilo omiſi. Louanij, Kal. Martiis. ∞.IↃ.XCVIII.

AD LECTOREM.

DMIRANDA *in Imperiis, Lector, quæ olim colligere cœpimus, nunc disponere, ut vides, & vulgare. Orsi sumus à* ROMANO, *quod quattuor his libellis damus: an totum? negabit aliquis, & scio esse quæ poßint addi. Sed an debeant, nescio: non certè pro meâ mente, cui propositum fuit eminentia tantùm & verè* MAGNA *colligere, atq; ea ipsa dumtaxat ostendere in primo vultu, & designare. Omnia si penetrassem, aut delineassem, præsertim quæ ad* Opera, *quis finis fuisset? Sed architectonica etiam hæc cura sit, non nostra; nec libuit supra plantam, quod dicitur, euagari.*

*nec fuit vnquam Omnibus in rebus gnarū vnū esse atque scientem.

* —— ὐδ' ἄρα πως ἦν
Ἐν πάντεσσ' ἔργοισι δαήμονα φῶτα γενέσθαι.

Et verè fateor, nimiâ iam etiam curâ an curiositate peccari à plerisque nostrûm, qui omnia hæc antiqua auidè scrutamur, & in maris illo fundo pænè dicam arenas. Ah, quis fructus est? vita & mores præeant, tum prudentia, sed & elegantia quædam accedat: tamen vltima hæc cum modo. Peccauimus & nos fortasse olim: sed nunc cum aliis annis mens est alia, & clamo liberè, Quædam esse quæ malo ignorare, quàm discere. *Timonis illud sæpè mihi in mente:*

*Multisciētiâ, vt haud quidquam vel vanius exstat!

* πουλυμαθημοσύνης οὐ κενεώτερον ἄλλο.

Sed si quid tamen scitu dignum omisi, alius explebit me volente & addet, vt fiat illud Homericum

*melius multorum opus.

——* πλεόνων δέ τι ἔργον ἄμεινον.

Etsi

Etsi quædam tamen seposita mihi, non omissa, & in alterâ ADMIRANDORVM *parte opportunè reddenda. Atqui & alia mihi culpa, aut certè nota, deprecanda est, in attollendo nimium fortaßè alibi fuisse. Si ita est, excusetur: & quis nescit, vbi animus & stilus incaluit, trahere hoc secum has* * πανηγύρεις? *Et tamen non* arcem è cloacâ feci, *vt ait ille*, nec lapidem è sepulchro veneratus sum pro Deo; *sed res laudatißimas laudaui & extuli: si nimis, tu moderare & deprime, quisquis frigore & sedatiore affectu hæc legis. Denique in clausulâ, magnum etiam imperium miratus sum, & approbaui: cur contra hodiernum morem (dicet aliquis) fortasse & vsum? Nam diuisiones istæ factæ iamdudum, & inueterauerũt, & moueri sine motu Christiani orbis vix possunt. Non temerè igitur suadeo, nec sanè innouo: si tamen Fatis & Deo visum, hodiernam aliquam & nouam* MAGNITVDINEM *dare, cur culpa sit laudare & approbare? Multiplex ratio eam commendet: & firmißimè ista. quòd etiamnunc, quidquid tranquilli & pacati est in re Christianâ, id manat ab vnico illo capite, quod auctoritate sacrâ nobis præest. Romanus ille Dictator, vt sic appellem, & Pontifex, fulcrum aut vinculum est, quod sustinet, quod ligat, labentes aut dißidentes in malè compacto hoc ædificio partes. Abite non impij solùm, sed imperiti, qui aliter. nobis constat hanc ipsam Romam, & sacrum in eâ imperium*, fuisse & esse velut anchoram fluctuanti diu Europæ. *Mira Dei benignitas in hanc vrbem! cùm legionum vim eripuit, legum attribuit;*

* laudationes.

cùm armis imperare noluit, sacris indulsit: & sic quoque fecit eam decus, tutelam, columen rerum. Atqui Senatus ille vetus non est, inquiunt. Non ille, sed alius: & vide mihi in istâ purpurâ ex omni nostro orbe selectos proceres, moribus, prudentiâ, annis spectandos. Si vetus ille Cyneas redeat, & hunc concessum videat, nihil ambigat vel cum Regibus iterum, vel cum Heroibus comparare. Quid tributa? non tam multa, sed magis innoxia & ultronea sunt. Quid Legationes gentium? nec eæ desunt, & ex noto ignotóque orbe (tanta diffusio maiestatis huius est) concurritur, & iura ac leges sacrorum hinc petunt. Ipsi Reges & Principes adeunt & inclinantur, & obnoxia capita uni huic capiti submittunt. Quid Principes aut homines loquor? ipsi aërei, terreni, inferi spiritus siue Genij verentur ac trepidant, & cælestem illam in terris potestatem vel inuiti ac reluctantes agnoscunt. Gaude igitur non maior, sed melior iam ROMA; *non cultior, sed sanctior; & diu sedes & habitaculum sacri huius imperij (ex animo vouemus) esto.*

IVSTI

I. LIPSI ADMIRANDA, siue, DE MAGNITVDINE ROMANA

LIBER I.

CAP. I.

Occasio & ingressio sermonis.

DIES æstuosus erat, & quales Iulio mense per Caniculam solent. Venit ad me AVDITOR, & Numquid turbo? inquit, non opinor. Otiari te cùm tempus, tùm & mos iubet, qui publicas Ferias nunc indixit. LIPS. Otiamur. non ob caussas à te dictas solùm, sed ob quam minimè vellem. Ea valetudo est, semper molesta, nunc magis in isto æstu. O si Spada me habeat! quàm me recreem & refrigerem ambulando, bibendo! AVD. Omitte Spadam, illam cursus tui palęstram. Satis nobis, semel sic pro te timuisse. Nam quid propiùs factum, quàm vt nobis eripereris, ad alios translatus? LIPS. Factum. nec vnquam ego propior periculo fui, nec manifestiore Dei manu ereptus. Ille me tuitus est, & reddidit vobis. Vtinam & eos redderet iungeretque per bonam pacem, qui sic abiuncti! O quàm suauis vita sit! quàm iuuet communione illâ terrarum hominumque frui! AVD. Ne despera.

* Οὔπω μῆνας ἄγων ἔκαμ' οὐρανὸς, οὐδ' ἐνιαυτούς. *Nondum æther menses nec voluere desiit annos.* Theocr.

Dies, inquam, ista componet & dabit; aut denique Deus. LIPS. Certè Dei hoc opus: quem toto pectore inuoco venerorque, vti velit, Respiciat afflictam Belgicam tot iam lustris, & satis sit accisam eam, non excisam, Sed quid tu volebas? AVD. Fabu-

lari. LIPS. Publica habes? AVD. Curiosè ea non curo: ſed tamen & publica tangit, quod volebam. LIPS. Dic autem. AVD. Sponde autem. LIPS. Quid iſtud eſt? captas me? AVD. Non nego. vtinam ceperim! Iam diu eſt quod DE MAGNITVDINE ROMANA polliceris aliquid dicere, ſiue ſcribere. Si hoc nondum potes, illud fac quod potes. LIPS. Hóccine agebas, & eò ibas? & hoc illud otium, quod ſuadebas? AVD. Agebam, ibam, ſuadebam. Et quid tibi hîc magni negotij? ſcio iamdiu talia & obſeruata tibi, & prompta. LIPS. Prorſus. ecce, os aperiam? ſponte ſe effundent. O te bellum! ſcilicet memoriâ, diſpoſitione, ad eas res non opus, etiam quas notas iam habeas & paratas. AVD. Non nego. ſed priorem Deus tibi dedit, alteram iudicio ſemper aſſumpſiſti. In ſcriptis tuis hoc me delectat, ordinem & ſeriem rerum videre: interdum earum, quarum nec ordo videbatur. LIPS. Malus es. AVD. Quid ita? LIPS. Quia verè captatorem agis, & blandiris, ſed vt in retia tua compellas. * γέρων δ' ἀλώπηξ (ait verbum) οὐχ ἁλίσκεται. AVD. Imo patiare te capi vel meâ hac cupidine, quam amare & laudare in adoleſcentiâ noſtrâ ſoles. LIPS. Non nego, adamo: ſed & argumentum inuitet, quod valdè item amo. Quomodo non veterem illam Romam? tot ingeniorum, artium, virtutum, vel matrem vel ſedem? Nam Potentia quidem & Militia ADMIRANDA ſunt, & magni illius imperij Opes: Virtutes amandæ. AVD. Neque aliud à te volo, quàm in vmbrâ quaſi & imagine repræſentari Formam faciemque illam veterem: & qualis, & quanta Roma fuit. LIPS. Ego verò ſic ſubitò nec vmbram tibi auſim polliceri: fortaſſe vmbellam, & imaginem aliquam imaginis, vt ſic loquar. AVD. Quidlibet, iuuabit & docebit. LIPS. Sic volendo, volentem & me facis. Sub hac trichilâ vmbroſâ igitur ſedeamus, & ducamus MAGNITVDINIS ROMANAE vmbras.

* *Vulpecula haud capitur ſenex.*

CAPVT I.

Communiter Roma & eius Potentia laudata, per elogia pauca veterum.

EGo inter Imperia & MAGNITVDINES, quas Deus à condito orbe eſſe voluit, eminere cenſeo & primas ferre hanc

ROMA-

ROMANAM. Hoc è *Finibus, Copiis, Opibus, Operibus,* denique *Viris & Virtutibus,* liquere posse arbitror: quibus rebus singulis, aut & iunctis quibusdam, aliæ fortasse gentes se ostenderunt; nulla sic omnibus, vt nunc ostendam. Tu Deus lux temporum, rerum, hominum, scintillam aliquam tui, si non radium, in mentem hanc immitte: vt eâ videre, adire, sed & reserare possim, thesauros Antiquitatis & Memoriæ; quos in Æui diffuso implexoque sinu, reponis & seruas. Priusquàm igitur distinctè de quinque illis Magnitudinis partibus dicam, lubet vniuersè aliquid de totâ eâ præfari; & quàm istam, vnà mecum, illustres magnique omnes viri admirati sint. Atque illa vulgata omitto, *Romanos rerum dominos: Romam mundi caput: Mundi miraculum: Mundi compendium: Arcem nationum ac regum, lumen gentium:* magna sunt, & à magnis: sed compendio laudasse eam magnificè Martialis videtur,

Terrarum Dea Gentiúmque Roma,
CVI PAR *est nihil, & nihil* SECVNDVM.

Subtiliter nec falsò vult, nihil accedere ad eam, nihil vel sequi. Quod an ab illo mutuatus Frontinus est? in cuius libro de Aquæductibus legimus: *Regina & domina orbis, quæ terrarum dea gentiúmque consistit, cui par nihil, & nihil secundum.* Sed vereor vt allitum adscriptúmve alienâ manu sit, & grauis atque eruditus reliquus Frontini stilus non probat aut amat lasciuiam poëtarum. Compendio igitur Martialis: sed pulchrè item & vbertim Claudianus.

Quâ nihil in terris complectitur ALTIVS *æther,*
Cuius nec SPATIVM *visus, nec corda* DECOREM,
Nec LAVDEM *vox vlla capit. quæ luce metalli*
Æmula vicinis fastigia conserit astris.
ARMORVM LEGVMQVE PARENS, *quæ fundit in omnes*
Imperium, primíque dedit cunabula iuris.
Hæc est exiguis quæ finibus orta, tetendit
In GEMINOS AXES, *paruaq́; à sede profecta*
Dispersit CVM SOLE *manus. hæc obuia fatis,*
Innumeras vno gereret cùm tempore pugnas,
Et Gallum terris prosterneret, æquore Pœnum,
Numquam SVCCVBVIT DAMNIS, *& territa nullo*

Vulnere

Vulnere, post Cannas MAIOR *Trebiamq; fremebat.*

Habes pleraque versibus iis ab alto & animoso poëtâ (talis fuit) inserta, quæ ordine meo imus laudatũ. Sed Erinna etiam poëtria audienda est: quam vixisse oportuit, vt hoc carmen est, sub Pompeij, aut circiter, æuum. Nam alioqui plures eo nomine fuisse, non debes nescire. Ea igitur, ad ipsam Romam:

Χαῖρέ μοι Ρῶμα θυγατὴρ ἄρηος,
Χρυσεόμιτρα, δαΐφρον ἄνασσα,
Σεμνὸν ἃ ναίεις ἐπὶ γᾶς ὄλυμπον
Αἰὲν ἄθραυστον.
Σοὶ μόνᾳ πρέσβιστα δέδωκε μοῖρα
Κῦδος ἀρρήκτω βασιλήϊον ἀρχᾶς,
Ὄφρα κοιρανήϊον ἔχοισα κάρτος
Αγεμονεύῃς.
Σᾷ δ' ὑπὸ ζεύγλᾳ κρατερῶν λεπάδνων
Στέρνα γαίας καὶ πολιᾶς θαλάσσας
Σφίγγεται. σὺ δ' ἀσφαλέως κυβερνᾷς
Ἄστεα λαῶν.
Πάντα δὲ σφάλλων ὁ μέγιστος αἰὼν,
Καὶ μεταπλάσσων βίον ἄλλοτ' ἄλλως,
Σοὶ μόνᾳ πληστήσιον οὖρον ἀρχᾶς
Οὐ μεταβάλλει.
Ἦ γὰρ ἐκ πάντων σὺ μόνα κρατίστους
Ἄνδρας αἰχματὰς μεγάλως λοχεύεις,
Εὔσταχυν δάματρος ὅπως ἀνεῖσα
Καρπὸν ἀπ' ἀνδρῶν.

Filia ô Martis, mihi Roma salue,
Aureo Regina decora cultu,
Quæ vel in terrâ stabiles Olympi
Incolis arces.
Nam dedit soli tibi cana Parca
Regium sceptrum, minimè atterendum,
Vt potens rerum domineris vna,
Imperitesque.
Ad tuum currum, retinente fræno,
Colla telluris tumidique ponti
Illigas, & tu populos gubernas

Firma

Firma per æuum.
Ipsa, quæ gaudet variare cuncta,
Resque transformans hominum Vetustas,
Spirat hæc vni tibi semper auram à
Puppe secundam.
Denique, in cunctis populis valentem
Procreas bellis sobolem. vtque læta
Surgit è terra seges, ipsa abundas
Fruge virorum.

Atque heus tu, virile & plenum spiritus muliebre hoc carmen est; & cur talia tam multa perierunt? Sed Poëtarum hæc laudatio est: audi Historicum. *Nulla vnquam Respublica nec* MAIOR *nec* SANCTIOR, *nec bonis exemplis ditior fuit*. Liu. 1. Laudat à duplici illo capite quod nos attigimus, & in sermone persequemur, Potentiæ & Virtutis. Quod ipsum vtrumque Ammianus: cùm *Romam* IMPERII VIRTVTVMQVE *omnium Larem* appellat. Et plura se offerunt, quæ differo, in suis locis opportuniùs reddenda. Hieronymi elogia audiamus, æuo iam inclinante: *Vrbs* POTENS, *vrbs Domina, vrbs Apostoli voce laudata, interpretare vocabulum tuum. Roma aut* FORTITVDINIS *nomen apud Græcos est, aut* SVBLIMITATIS *apud Hebræos*. Lib. 11. adu. Iouin. Duplicem interpretationem nominis rei aptam reddit: ego & tertiam, quam dederit lingua nostra: quia * Roma, *Gloriæ & famæ* nomen est Germanis. * Roem. Quid, quòd apud Orientales Indos *Rumes* appellantur (Osorio ita traditum) milites boni & fortes: an quasi Romani, & admiratio vetus apud eos mansit? an vox indigena id quoque notat? Sed ad rem partesque nostras eamus, aliquid tamen à te præstipulati. AVD. Quid illud est? LIPS. Assensum & fidem. AVD. Tibi non dem, aut habeam? vel nutu me ducas, quò velis. LIPS. Memento. nam erunt quædam inopinata, & verè ADMIRANDA. Poëta iure cecinit: Propert.

Omnia Romanæ cedant MIRACVLA *terræ,*
Natura hîc posuit, quidquid VBIQVE *fuit.*

CAP. III.

Fines imperij Romani; quando maximi; & Prouinciæ breuiter adnumeratæ.

INITIA nos tenent: nec temerè iam olim dictum, *Portam itineris longißimum esse.* At seriò viam ingredior, & quidem per eos limites siue terminos, quos antè obiter posui, *Potentiæ* ac *Virtutis*. In potentiâ considero, *Fines, Copias, Opes, Opera*: & in hanc quadrigam, nisi fallor, subiungam & veham, quidquid ea secum trahit. Ergo de *Finibus* primò. ij verò quàm amplissimi fuerunt, & spatia terrarum ac maris, vno velut sinu & iunctim inclusa, quanta in vllo priorum aut posteriorum imperiorum nego fuisse. Itaque attollunt haud vanè hæc veteres, & magnificè loquuntur, vt Cicero: *Nulla gens est, quæ non aut ita subacta sit, vt vix exstet; aut ita domita, vt quiescat; aut ita pacata, vt victoriâ nostrâ imperioque lætetur.* Et passim illi sermones, *Romanos orbis dominos: Solem vtrumque in eorum imperio currere*: & talia, animosè magis, quàm superbè dicta. Petronius:

Orbem iam totum victor Romanus habebat,
Quà mare, quà terræ, quà sidus currit vtrumque.

Dionysius Halicarnassæus planè cum ipso, etsi ante ipsum: ἡ δὲ ῥωμαίων πόλις ἁπάσης μὲν ἄρχει γῆς, ὅση μὴ ἀνέμβατός ἐστιν, ἀλλ' ὑπ' ἀνθρώπων κατοικεῖται. πάσης δὲ κρατεῖ θαλάσσης, οὐ μόνον τῆς ἐντὸς ἡρακλείων στηλῶν, ἀλλὰ καὶ τῆς ὠκεανίτιδος, ὅση πλεῖσθαι μὴ ἀδυνατός ἐστι, πρώτη καὶ μόνη τῶν ἐκ τοῦ παντὸς αἰῶνος μνημονευομένων, ἀνατολὰς καὶ δύσεις ὅρους ποιησαμένη τῆς δυναστείας: *Romana vrbs imperat toti terræ, quà quidem inaccessa non sit, habitaturque ab hominibus; sed & toti mari imperat, non solùm huic intra columnas Herculeas, sed ipsi Oceano, quacumque est nauigabilis;* PRIMAQVE ET SOLA *ab omnis æui memoriâ terminos sibi potentiæ fecit, Orientem & Occasum.* Vbi terras omnes & maria tribuit, sed vt decuit historicum bonæ fidei, cum aliquâ restrictione aut exceptione: seiungitque inaccessa aut inhabitata loca, itemque maria ignota. Enimuerò, si propiùs inspicias, nec habitata quidem omnia loca sub imperio habuit: non hercules: & multa sub Parthorum iure ad Orientem fuere; multa libera, aut sub regibus, ad Septentrionem ac Meridiem: sed vt ego quoque pro vero magis coërceam, quidquid opportunum

aut dignum vinci videbatur, vicit. Cetera non tam non potuit, quàm contempsit, & iudicio reliquit. Sed illud nemo negauerit, florem Asiæ, Africæ, Europę in hoc imperio fuisse: ipsa gentium robora, ingenia, opes. Quod vt clariùs tibi liqueat, in triplici hac mundi plaga quid habuerint, strictim & per indicem dicam: atque id, cùm imperium maximum & in culmine suo fuit, vt ab Augusto ad Traianum. Termini igitur finesque imperij sub Augusto erant, ab Oriente *Euphrates*; à Meridie *Nili catarractæ, & Deserta Africæ, & mons Atlas*; ab Occidente, *Oceanus*; à Septentrione, *Danubius & Rhenus*. Ita enim ipse, bono consilio, instituit, claudere imperium naturæ aliquibus limitibus, & custodes ac milites ad eos habere. Hoc Tacitus in eo laudat: *Clausum mari, aut amnibus longinquis imperium*. Atque idem scribit, Augustum libello, quo Rationes imperij conscripserat, *consilium addidisse, coërcendi intra terminos imperij, incertum metu, an per inuidiam*. Nolebat, inquam, posteros Augustus proferre terminos: siue quia satis iam partum videbatur, & metuendę bellorum ac fortunæ vices, siue per inuidiam, & ne gloriam suam vincerent, vt Tacitus suspicatur. Sanè posteri cōsilium hoc neglexerunt, nec solùm regna aliquot, defunctis aut euersis sociis Regibus, imperio adiecerunt; sed etiam, vltra terminos, noua quæsiuerunt. vt Claudius, qui *Britannias* in ipso Oceano deuicit; vt Traianus maximè, qui ab Oriente, *Arabiam, Armeniam, Mesopotamiam*; à Septentrione, *Daciam* subegit. Ita moti prolatique tunc termini trans Euphratem, ad *Tigrim*: iterumque parte aliâ, ad *Mare rubrum*; & trans *Danubium* ipsum, tota *Dacia* addita fuit. Hoc est, quod Tacitus noster in suo illo Principe laudat: *Ventum inde Elephantinen ac Sienen, claustra* OLIM *Romani imperij, quod* NVNC *Rubrum ad mare patescit*. Sed, inquies, quæ hæc dictio est, quasi pro magno ad *mare Rubrum* ventum nunc esse: nónne & anteà fuit? Ipsa illa *Siene* & *Elephantine* ad Nili catarractas, ostendunt quidquid Ægypti interiacet Nilum & Sinum Arabicum, iam olim Romanorum fuisse. Atqui Sinus ille, *Rubrum mare*. Respondeo, latiùs olim Rubrum mare patuisse, & paullo aliter, quàm vt vulgò hodie, appellatum. Nam in Taciti, & aliorum veterum verbis, in hoc nomen venit *mare Indicum*, vastum illud & magnum, quod ab extremo Sinu Ara-

1. Ann.

11. Ann.

bico, siue ab Africâ eâ, in *Auream* Ptolomæi *Chersonesum* se protendit. Itaque Pomponius Mela, duos Sinus in mari Rubro agnoscit, *Arabicum* & *Persicum*. Et Seneca Tragicus, *Tigrim in mare Rubrum* exonerat atque immittit: Curtius *Indum* & *Gangem*: quos certum est in magnum illud mare, longè à Sinu Arabico, euolui. Hæc vera & clara sunt: promoti igitur termini ad mare Rubrum siue *Indicum*, per Arabas adiectos. Eadem mens Græci scriptoris in Suidâ: qui *terminos imperij ad Orientem* facit *Indos & mare Rubrum*; & *Nili Catarractas, & lacum Mæotin*. Sicut & Appianus ita capiendus, cùm in Præfatione operis sui, distinctè Romanum imperium limitat: *Tendit*, inquit, *ab Occasu & illo Oceano occiduo, ad Caucasum montem, & flumen Euphratem, & ad Æthiopas superiores, per Ægyptios & Arabas, ad Orientalem Oceanum*. Hic Oceanus *Orientalis*, non aliud quàm *Mare Indicum* siue *Rubrum*, iam dictum. Sed obiicies, Si ista de Traiani terminis Appianus; quid ita *Euphratem* ponit, *Tigrim* omittit? Hoc ideò, quia Hadrianus Imp. (sub eo Appianus scripsit) statim à morte Traiani, hoc mutauerat. de quo Festus Rufus: *Inuidens*, inquit, *Traiani gloriæ, sponte Armeniam, ac Mesopotamiam, & Assyriam reddidit, ac medium inter Persas & Romanos Euphratem esse voluit*. AVD. Sed & alia dubitatiuncula, de *Mesopotamiâ*. quam tu & Rufus ab Traiano adiectam imperio significatis; at Aurelius Victor iamdiu à Claudio. LIPS. A Claudio? nemo hoc dixit, nec potest. AVD. Imò verba Victoris sunt: *Retenti fines, seu dati, imperio Romano, per Orientem Mesopotamia; Rhenus Danubiusque ad Septentrionem; & à meridie Mauri accessêre prouinciis*. LIPS. Hoc eo sensu, vt ipsa Mesopotamia finis esset, non vt in finibus contineretur. Eousque, inquam, productum imperium, non & vltrà ipsam. Ea mens Victoris; aut si alia, est error. Et habes ecce in istis finibus, quid? per Indicem, si placet, videamus, & per singulas orbis partes.

IN ASIA:		IN AFRICA:
Colchidem,	*Armeniam,*	*Ægyptum,*
Iberiam,	*Syriam,*	*Cyrenaïcam,*
Albaniam,	*Arabiam,*	*Marmaricam,*
Pontum,	*Palæstinam,*	*Gætuliam,*

Bosphorum,	*Ciliciam,*	*Africam propriam,*
Cappadociam,	*Pamphiliam,*	*Numidiam,*
Galatiam,	*Lydiam, &*	*Mauretaniam,*
Bithyniam,	*Asiam totam minorem.*	*Aliasque* minores aut ignotiores.

IN EVROPA:

Italiam,	*Macedoniam,*
Hispanias,	*Epirum,*
Gallias,	*Græciam,*
Inalpinos,	*Thraciam,*
Rhætiam,	*Mæsiam,*
Noricum,	*Daciam,*
Illyricum,	*Pannoniam.*

Habes hîc, dico, optima terrarum, latissima terrarum: & magnam tamen partem consultò omisi, quidquid *Insularum* mari ambitur. Eæ quàm multæ, & magnæ quædam, in toto illo mari mediterraneo fuerunt, à Columnis Herculis, ad Pontum vsque? profectò, quæ vel decimam partem pænè prouinciarum terrestrium æquent, si *Britannias* in exteriore mari (vt debes) adiungas. Pulchra autem ista facies, & non nisi à Prouidentiâ sic ordinata & ornata: quam mecum vide. Vtrimque ad hoc mare mediterraneum Prouinciæ se porrigunt & extendunt; ipsum in medio, tot partibus & insulis distinctum, quasi via & limes est, per quem commerciis iungantur. Nec aliud mihi pulchrius commodiusque videtur in hoc imperio, quàm iste velut in medio corpore baltheus, bullis insularum interstinctus: qui & diuidit simul, & constringit. Dabis mihi aliud tale, & tantum? non dabis. AVD. Imò Lipsi, *Turcicum*, & Regis quoque nostri *Hispanicum* imperium, haud longè absunt. LIPS. De Turcico, fatendum est, in Asiâ & Africâ latè se extendisse: sed in validissimâ Europâ nostrâ quid habet, aut non habet? Certè vel sola Italia, Hispania, Gallia iunctæ, opibus viribusque pares sint, aut superent illum hostem: O si Deus daret! adeò nec prouinciæ illæ Orientales, pro opibus & frequentiâ priscâ, sunt; & nostræ istæ, florem nunc habent & vigorem. Quid de Germaniâ dicam? illa olim horrida & rerum inops, quàm artibus, opidis, copiis-

copiisque exculta est, & abundat? AVD. Mirificè. & hæc tamen Imperio tuo etiam deest. LIPS. Non sic, vt opinare. Nam si terminos meos cogitas, videbis ad Danubium vsque, *Ratias, Noricum, Carnos, Pannones* inclusos: & parte alterâ ad Rhenum, *Heluetios, Rauracos, Argentoratenses, Nemetes, Vangionas, Treuiros, Vbios, Menapios, Batauos*, ad Oceanum ipsum. Quæ pleraque omnia Germaniȩ hodiernæ nomen, & linguam, & leges etiam, habent: at detracta, vides quàm eam arctent, & pulcherrimis membris spoliatam relinquant. Certum autem, hæc postrema omnia, cis Rhenum, Galliȩ fuisse olim accensa. Sed de *Hispanico* imperio quod aiebas, id sanè, spatia terrarum si consideras, prȩsertim in Nouo illo orbe & insulis, Romanum longè vel superat: sed iunctio & deuinctio prouinciarum, viri & copiæ, quàm deficiunt & delinquunt? Nunc quidem. nam posteà quid futurum sit, nescio: florebunt, crescent fortasse. & sensum meum tibi dicam? Nescio quo Prouidentiæ decreto, res & vigor ab Oriente (considera, si voles) in Occasum eunt.

CAP. IIII.

De copiis & præsidiis sparsim circa limites, itemque in ipsâ vrbe.

ISTI Fines igitur Romani & quidem mari, amnibus, montibus clausi ac muniti, sed Milite & *Copiis* multo magis. Nam Romanus mos & institutio, duplici viâ prouincias munire, *Copiis* & *Coloniis*: de quibus vtrisque breuiter dicendum. *Copias* intelligo, perpetuum militem, qui ad tutelam imperij, ex instituto Augusti, fuit. Triplices eas reperio, *Prouinciales, Vrbanas, Classicas*: illas maximas, alteras satis validas, & tertias vtiles atque opportunas. Omnia hæc ab Augusto; qui sapienter pleraque in nouo imperio aut instituit, aut restituit, vt res visæ postulare. Hoc autem inter noua: & in laudibus Augusti iam mortui Tacitus ponit, *Legiones, prouincias, classes, cuncta inter se connexa*. Narrat & Suetonius: *Ex militaribus copiis, legiones & auxilia prouinciatim distributa*. Sed benè Tacitus, *cuncta connexa*: nam ita ordo & dispositio fuit, vt limitanea loca militem haberent, interiora vix haberent: & essent, vt in magnâ vrbe, circa mœnia dispositi & vallum. Cohærebant autem prouinciæ; ideoque & legiones, per cohortes suas & alas sparsæ, &

1. Annal.

inter se vicinæ. AVD. Sed non igitur Arces in locis interioribus saltem erant, si non legiones? LIPS. Apage à Romano hoc more. nusquam in iis præsidium aut spes posita Martiali huic populo, sed in milite tantùm & armis. Et sanè de Arcibus variè disputari potest: sed non tempestiuè in hoc loco. pergamus. Miles igitur ad Limites, vbi minimo oneri subditis, maximo vsui in hostes esset. Quantus? sub Augusto & Tiberio *vigintiquinque* legiones fuerunt, ex Dione & Tacito: quin posteà tamen auxerint, vix dubito, & sub Traiano atque Hadriano certum fuisse *triginta*, aut & suprà. Columella, in quâ legionum nomina, tum & alia quædam hoc euincunt: diximusque aliquid in *Analectis Militiæ Romanæ*, illîc, si lubet, videndum. Hæ legiones, Augusti & Tiberij æuo, sic dispositæ:

In Hispaniâ, legiones III.	*In Syriâ ad Euphratem*, IIII.
In Galliâ ad Rhenum, VIII.	*In Mœsiâ ad Danubium*, II.
In Africâ, II.	*In Pannoniâ ad Danubium*, II.
In Ægypto, II.	*In Dalmatiâ*, II.

Sed mutabant interdum, quod Tacitus in IIII. Annalium notat, & ob caussas huc atque illuc ibant, aut sedebant. Quædam autem legiones & in opidis erant, etsi pleræque in castris: sed in opidis dico, quæ valida aut magna, & ideò motui aut rebellioni opportuna. Talis *Alexandria* in Ægypto: de quâ Strabo. *Sunt tres in Ægypto legiones. quarum vna in vrbe collocata est, aliæ per regionem. Præter has, sunt & nouem cohortes Romanorum, tres in vrbe item, tres in Æthiopiæ finibus ad Syenen, præsidium locis; tres in aliis partibus. Sunt & alæ equitum tres.* Simile de Beryto Syriæ, idem Strabo: *Hæc euersa fuit à Tryphone, instaurata & suscitata à Romanis, duas legiones suscipiens, quas Agrippa ibi collocauit.* Caussa fuit, sedes item vrbis ad ipsum mare, & locorum eorum claustrum. Ita à tergo aliæ legiones Syriam defendebant aut premebant, hæc sita in fronte. In Hispaniâ, vt idem Strabo, Bætica quæ populi erat, milite vacabat: reliqua Hispania habebat. Similia adnotare plura possim, & caussas dare aut tangere: sed diffusione nō gaudeō, vbi res non poscit. Hoc magis è primis illis Strabonis obseruo, *socias etiam cohortes aliasque* fuisse, præter ipsas Legiones: & vt illîc vides, numero satis grādi. Enimuerò *nouē illæ cohortes* (sociales fuisse dico, etsi ipse *Romanas*

appellat: sed hoc ideò, quia militabant sub Romanis signis) pænè legiones tres æquarunt, nec minores eas *millenariis* fuisse opinamur. Tacitus id quoque dixit: *apud idonea prouinciarum, socias triremes, & alas, auxiliaque cohortium, nec multo secus in iis virium fuisse: sed persequi,* inquit, *incertum fuit, cùm ex vsu temporis, huc illuc mearent, gliscerent numero, & aliquando minuerentur.* Ecce disertim, *haud secus*, id est, non minus in iis virium fuisse, quàm in legionibus ipsis: imò plus interdum, idem ostendit. vbi le-
III. hist. gionis *Decimæquartæ auxilia, octo cohortes Batauorum* facit. Atque alibi, in minoribus prouinciis, solæ cohortes aut alæ fuerunt, vt in Rætiâ, Iudæâ, talibus, & quæ Procuratoribus regebantur. Interdum & in opidis interioribus, ad coërcendum: vt Lugduni in Galliâ, Tacitus *cohortem* XVIII^am^ locat; idem Foroiulij *Ligurum cohortem, vetus loci auxilium.* Et tale alibi. Huc equidem Iosephi verba referam, alioqui paraloga, non solùm paradoxa: apud quem Agrippa ad Iudæos loquens adserit, Galliam illam tam validam, tam latam, *mille ducentis militibus in officio contineri.* Profectò octo legiones totæ fuerunt, sed quia istæ in extremâ Galliâ, ipse copias modò numerat, quæ introrsus in eâ essent. Hæc ita sub Augusto: vt tamen tetigi, creuerunt. & primùm Claudius Imp. Britanniâ domitâ, legiones in eâ *tres* locauit, manseruntque. Tum Vespasianus *duas* etiam in Cappadociâ: & Traianus deinde in Daciâ *duas*. Istæ *Prouinciales* copiæ: *Vrbanæ* fuerunt, quæ sedem Romæ & in ipsâ dominâ vrbe habuerunt. Quo fine? duplici, vt Principem in eâ tuerentur, & vt ipsam vrbem. Principis custodiæ triplex miles fuit, *Prætoriani, Euocati, Batauí*. Primi in *nouem* cohortes diuisi ab Augusto, flos militum, fide, robore, & gente. Exemplum instituti huius fuit, à Prætoriis cohortibus in exercitu, quæ circa ipsum Imperatorem, & ad eius tutelam erant. Augustus in bellis ciuilibus plures habuit, & victor quoque retinuit in pace, contra motus subitos, & ad plebem Romamque coërcendam. Nam fuêre *nouem millia* militum, non robore solùm, vt dixi, sed stirpe
Lib. IIII. Annal. & domo eximij: nec capti nisi ex *Etruriâ, Vmbriâ, Latio, & Coloniis antiquis*, quod Tacitus ita etiam notauit. Gloriabantur igitur hoc sanguine: & ideò Otho iis blandiens, & in concione
Tac. I. Hist. alloquens, *Italiæ*, inquit, *alumni, & Romana verè iuuentus.* Nam legioni-

legionibus aliis, exteri iam & ciuitate donati, crebri miscebantur. *Nouem* dixi fuisse: idque apertè Tacitus: at Dio *decem* scribit. Nam ita in rebus Augusti: οἱ σωματοφύλακες μύριοι ὄντες, καὶ δεκαχῇ τεταγμένοι: *Custodes corporis Augusti* (Prætoriani) *decem mille erant, atque ij in decem partes*, siue cohortes *diuisi*. Hæc dissonant: & fallitur Dio? an pro suo æuo dicit? Illud potest, hoc vix potest: quia eius æuo (vixit, sub Alexandro Seuero, & prioribus) iam plures denis illis erant. Exemplum à Vitellio, qui primus, opinor, auxit. Tacitus de eo, Romam ingresso: *Confusus prauitate, vel ambitu, ordo militiæ. Sedecim Prætoriæ, quattuor Vrbanæ cohortes scribebantur, quîs* SINGVLA MILLIA *inessent*. Sed an ille tamen primus? an non Claudius Imp. anteà fecerat? Lapis vetus (quid contra eum dixerim?) affirmat: C. GAVIO. L. F. STEL. SILVANO TRIB. COH. II. VIGILVM. TRIB. COH. XIII. VRB. TRIB. COH. XII. PRAETOR. DONIS. DONATO. A. DIVO. CLAVDIO. BELLO. BRITANNICO. En, ille verò sub Claudio vixit, & *donis ab eo donatus* in Britanniâ: & tamen *Tribunus* scribitur *Duodecimæ Prætoriæ cohortis*. Sculptor errat? sed idem est in *Vrbanis*, vbi *Decimatertia* nominatur. Quid? an hic Gauius potiùs, iuuenis Britannico bello interfuit, & tum senior sub Vitellio militauit? Omnino dixerim: nec tempora refragantur, potuitque vel sub illo, aut statim ab illo, Tribunatus hos gessisse. Nam eam auctionem dixerit aliquis mansisse: argumento eorumdem lapidum, in quibus crebrò, grandiore numero, sic legas. Istis *Castra Prætoria* fuêre, ad Portam Viminalem: vt arctiùs, & in disciplinâ haberentur, secreti à ciuibus & vrbe. Sed *Euocatos* iam addo: de quibus Tacitus, atque alij, silent (quod equidem obseruauerim) at non Dio Cassius, qui adiungit apertè. *Euocatis*, inquit, *Augustus vti iam cœperat in Antonium olim, eosque & posteà seruauit. Sunt autem hodieque propria quædam & separata manus, & vites ferunt, instar Centurionum.* Hoc ille, vbi ex professo de custodiâ Principis scribit. Facere huc videtur, quod Suetonius in Galbâ notat, *dilegisse eum equestris ordinis iuuenes, qui manente aureorum anulorum vsu*, EVOCATI *appellarentur, excubiasque circa cubiculum suum, vice militum, agerent*. Instituisse hoc eum planè dixeris, exemplo custodiæ Principalis, quem Principem scilicet nunc agebat: etsi non veteranos quos-

Lib. LV.

II. Hist.

Lib. LV.

dam milites, ſed Equites ipſe elegit. An non ibidem & munus iſtorum Euocatorum expreſſum? nempe vt *circa cubiculum Principis excubias agerent?* ego omnino opinor: etſi valdè miror, nuſquam (nec occaſio defuit in vrbanis illis motibus, aut Principum cædibus) nuſquam, inquam, à Tacito vel Suetonio, vel ipſo Dione alibi, nominatos. Tamen quod in lapidibus crebrò legitur, EVOKATVS AVGVSTI, me iudice haud aliò eſt referendum. Tertij ſunt *Bataui*, equites pediteſque. Dio Caſſius: *Sunt & exteri Equites ſelecti, quibus Batauorum nomen eſt, iique equitandi peritiſsimi*. AVD. Da veniam, interpello te: Bataui equites? hoc eſt ſimile, ac ſi dicam Venetos equites eſſe. Et Bataui ſanè noſtri, aliis illis equis veliuolis & ligneis, per Neptuni æquor optimè diſcurrunt: hos terreſtres, parcè aut parum dextrè tractant. LIPS. Vetera loquimur: gens ea tunc Martem potiùs, quàm Mercurium colebat. Et quæ gloria * vicinis illorum in equite noſtrâ etiam memoriâ fuit: ea ipſis olim. Credo autem intellegi tunc quoque ſuperiores illos Batauos maximè, qui Geldriæ nunc accenſentur: nam inferi & ad mare, nec ipſi, nec regio eorum equis ſatis facti, aut apti. Sed Bataui igitur boni Equites: fuêre & Pedites, etſi Dio ſilet. Tacitus alijque dicent, qui tamen hos modò Batauos, modò Germanos appellant: ſed dixeris Dionis æuo Pedites non fuiſſe. Cauſſa, quia Galba *Germanorum cohortem, inſtitutam iam olim à Cæſaribus, ad cuſtodiam corporis, & multis experimentis fidiſſimam diſſoluit, ac ſine vllis commodis remiſit in patriam*: quod Suetonius in eo ſcribit. Dicit *Cohortem*: ergo pedites fuêre: & addit ab ipſo ſolutam militiâ ac dimiſſam, nec poſteà fortaſſe reſtitutam. Non reperio quidem vltrà nominari: & in Notitiâ imperij, dumtaxat *Bataui equites, Seniores Iunioresque*. Vtraque autem hæc manus quanta fuerit, & Dio ignorare ſe fatetur: *Batauorum*, inquit, *numerum, ſicut nec Euocatorum, ſatis certò poſſim dicere*: quid ergo nos conemur? Puto tamen Batauos haud minùs duabus alis plenioribus fuiſſe, & vt minimùm *mille Equites*: Pedites etiam olim ad *mille*. Euocati autem, ij quoque cohors vna millenaria ſunto. Alter nunc miles in vrbe, & pro vrbe, duplex eſt: *Vrbanæ, & Vigilum cohortes*. De prioribus Tacitus: *Quamquam inſideret vrbem proprius miles, tres vrbanæ cohortes*: & mox oſtendit eam quoque lectam, & non

* Menapiis & Geldris.

IIII. Ann.

& non nisi Italam manum fuisse. Sed *tres* ipse dicit, Dio in Augusti dispositione, *quattuor*. οἱ τῆς πόλεως φρουροὶ, inquit, ἑξακισχίλιοι, καὶ τετραχῇ νενεμημένοι: *Vrbis custodes sex millia, & in quattuor partes diuisi.* Miror & hîc dissensum, nec concilio. Si tamen numerus tantus; vides grandes istas Cohortes fuisse, atque etiam supra Prætorianas. In Taciti antè verbis, de Vitellio, notare potuisti, ab eo denique factas *quattuor vrbanas cohortes*, sed quæ non nisi *singula millia* haberent: vnde igitur tantas sub Augusto? Intricata hæc fateri oportet, & mihi pænè libido in Tacito ibi legendi, *quattuordecim vrbanæ cohortes*. Cùm enim tam largiter Prætorij militem auxerit, cur non pariter & Vrbis? Vnica ista cohors adiecta, in paruo sit: & facit validè, quòd lapides ab illo æuo, grandiorem hunc numerum suadent. In illo superiùs recitato erat, TRIB. COH. XIII. VRB. & in alio sub Antonino Imp: C. CESTIO. C. F. STEL. SABINO. TRIB. COH. XIII. VRB. DONAT. AB. IMP. ANTONINO. AVG. HASTA. PVRA. Pluribus etiam lapidibus hi tales numeri in vtrisque cohortibus, sed nomina Imperatorum aut æui certa indicia, nō semper adiecta. Hic ipse Antoninus quis fuit? fortasse *Caracalla* Seueri filius: atque ita minùs miror, quoniam in Herodiano Seuerus gloriatur & loquitur, vbi filios ad concordiam hortatur: *Posse eos securè agere,* Lib. III. *si velint, pecuniâ multâ à se paratâ,* τῆς τε ἐν ῥώμῃ δυνάμεως αὐτῆς τετραπλασιασθείσης, καὶ στρατοπέδου τοσούτου πρὸ τῆς πόλεως ἱδρυθέντος, ὡς μηδεμίαν εἶναι δύναμιν ἔξωθεν ἐχέγγυον μηδ᾽ ἀντίπαλον, πλήθει στρατοῦ, μήτε μεγέθει σωμάτων, μήτε χρημάτων περιουσίᾳ: *& copiis iis quæ Romæ sunt* IN QVADRVPLVM *auctis, tantoque exercitu ad Vrbem sedente, vt nulla externa vis par esse ei poßit, siue* MVLTITVDINEM *spectes, siue corporum magnitudinem, siue cultum & abundantiam.* Hanc mutationem & augmentum facta à Seuero, cùm Iuliani Prætorianos circumuênit, & armis exuit, probabile est; & in eorum locum Illyricanos grandi numero factos. Verba quidem Herodiani clara sunt, & sic mansisse ad Constantinum videntur: qui fauentes Maxentio sustulit, nec alios ordinauit. AVD. At enim si in quadruplum ita auxit Seuerus, & Vitellius iam tot Cohortes fecerat: quid dicemus? oportuit vel suprà LX. cohortes fuisse. LIPS. Benè oppugnas: & iam de Vitellij dubitare incipio, an dicam mansisse. Illud teneamus tamen, haud dubiè

auxisse valdè Seuerum, cùm Herodianus disertè scribat, *cuicumque vi externas parem aut superiorem hanc internam & vrbanam fuisse.* Sed redeo ad *Vrbanas* meas cohortes: quarum officium præcipuum, tueri vrbem. id est, motus aut turbas plebis coërcere; noctu circum templa, fora, basilicas excubare; stationes agere contra grassatores aut sicarios; itemque Præfecto vrbis (qui caput iis erat) apparêre. Itaque & extra vrbem interdum puto dispositos, cùm eius Iurisdictio ad centesimum lapidem porrigeretur. Quod autem Præfectus caput, in Tacito clarè
III.Hist. scriptum, de Flauio Sabino, qui tunc in eo munere: *Esse illi* PROPRIVM *militem cohortium vrbanarum: nec defuturas Vigilum cohortes.* Quas nunc adiungo (*Vigilum* dico:) & moneo eas quoque ab Augusto esse. Nam is cùm crebra incendia in magnâ illâ & frequenti vrbe videret; remedium quæsiuit firmum & perpetuum, militemque ex libertinis collegit, & in septem cohortes digessit. Id factum anno vrbis DCCLIX. Et quanquam præcipuus hic finis & instituendi caussa fuit, tamen seruiisse etiam tutelæ vrbis, & contra nocturnos fures aut grassatores, non est ambigendum. Minùs lecta hæc manus fuit, & ministerio potiùs quàm militiæ facta: tamen vt regi meliùs iuberiq; possent, digesti in Cohortes, & Centuriones Tribunosq; suos accepêre.

CAPVT V.

De copiis in mari, aut fluminibus; de Classibus variis, earumque sedibus.

TERRESTRI milite satis limites, & vitalia imperij, id est Romam ipsam, muniuimus: nunc & maritimo, siue fluuiatili etiam, muniamus. Nam cùm mare medium per totum illud imperium iret, vt diximus; cùm etiam flumina magna clauderent vel ambirent; vtile censuerunt, *Classes* perpetuas in vtrauis parte esse, quæ & piratas cohiberent, & hostes excluderent, & suis etiam transitum aut transuectionem, cùm opus esset, statim darent. Prudens & pulchra inuentio: fueruntque *Classes in ipso mari* quattuor; in *Fluminibus* tres, nisi fallor. Videbimus ordine, & quod occurret, dicemus. Primæ duæ maiores se offerunt, & *Prætoriæ* dictæ, *Misenensis* & *Rauennas.* Quare

Prætoriæ?(ſæpe enim ita in lapidibus:)opinor dignitatis cauſsâ,& quia inter minores alias,vt Prætoria aliqua nauis,eminerent.Nam Præfectus ſanè earum non fuit Prætor.Hoc quoque ab Auguſto inſtitutum,notante Suetonio: *Claſſem Miſeni, & alteram Rauennæ,ad tutelam ſuperi & inferi maris collocauit.* Et Tacitus de iiſdem: *Italiam vtroque mari duæ claſſes, Miſenum apud & Rauennam,præſidebant*, Sed diſtinctiſſimè Vegetius,qui numerum & plura aperit,his verbis: *Apud Miſenum & Rauennam,* SINGVLAE LEGIONES *cum claßibus ſtabant, ne longiùs à tutelâ vrbis abſcederent, & cùm ratio poſtulaſſet,ſine morâ,ſine circuitu, ad omnes mundi partes peruenirent. Nam Miſenatium claßis, Galliam,Hiſpanias,Mauretaniam,Africam,Ægyptum,Sardiniam,atque Siciliam,habebat in proximo: claßis autem Rauennatium, Epiron, Macedoniam, Achaiam,Propontidem,Pontum,Orientem,Cretam,Cyprum,petere directâ nauigatione conſueuerat.* Ait *ſingulas legiones* in ſingulis fuiſſe:pro more ſui æui,aut parùm conſpectè, locutus. Non enim Legiones propriè erant,ſed dumtaxat *Cohortes*, eæque *decem*, & Tribunos ſuos ſiue *Chiliarchos* (à numero cui præerant) habebant, itemque Centuriones. Enimuerò Tacitus non ſemel oſtendit,Claſſiarios militiam legionariam,vt honeſtiorem petiiſſe: & aliquando impetraſſe: non ergo habebant. Quomodo autem?exteri plerique, & nec ciues erant. Tacitus de claſſe Rauennate: *Ambiguos militum animos, quòd magna pars Dalmatæ Pannoniique erant.* Et in Tabulâ,quæ Venetiis adſeruatur: HADRIANVS. IMP. IIS. QVI. MILITAVERANT. IN. CLASSE. PRAETORIA. MISENENSI. SEX. ET. VIGINTI. STIPENDIIS. EMERITIS. DIMISSIS. HONESTA. MISSIONE. IPSIS. LIBERIS. POSTERISQVE. EORVM. CIVITATEM. DEDIT. Si dedit,non antè habebant.Clara & vera hæc ſunt,ac naualis militia, vilis ſemper & vilium, apud Romanos. De Miſeni igitur claſſe, liquet apud Miſenum, pulcherrimo ſinu, eam ſtetiſſe. Virgilius doctè indicauit, cùm Miſenum illîc ſepelit Æneas, IIII.Ann. Lib.IIII.

Imponit ſuaque arma viro,remumque tubamque.

Nam & *Remum* & *Tubam* dat,præſignificans locum hunc futurum vbi & Remiges & Milites in claſſe eſſent: Milites, quos Tuba notat. Etſi autem naues ibi & claſſis,tamen Caſtra etiam in terrâ & ad portum ipſum fuiſſe, commoditas eorum exigit,

 & la-

& lapides qui sæpe effodiuntur, dicunt. Inter eos isti:

D. M.
C. IVLIO. QVARTO
VET. EX. PR. N. GALLO.

D. M.
TI. PETRONI. CELERIS
NAT. ALEX. EX. III. ISIDE

D. M.
C. SENIO. SEVERO. MANIPLARIO
EX. III. FIDE. NATIONE. BESSVS.

Notę breuiores in iis, hoc volunt: *Veterano ex Prætoriâ naue Gallo.* item: *Natione Alexandrino, ex tertiâ Iside.* iterumque: *Ex tertiâ Fide. Gallus* autem, *Isis, Fides*, nomina nauium sunt, ab imagine aut tutelâ. In his item portibus, præter Castra, *Pharos* siue Turres quasdam ad prælucendum noctu fuisse, Plinius mihi suggerit: ille Plinius, qui ipse fuit classis Misenatium Præfectus. Lib. xxxvi. cap. xii. *Vsus Phari, nocturno nauium cursui ignes ostendere, ad prænuncianda vada, portus-ve introitum: sicuti compluribus iam locis flagrant, vt Puteolis, & Rauennæ.* Pharus Puteolana, ad hanc Misenensem fuit. At verò altera, sicut & ipsa Classis, *Rauennæ.* Notum & nobile etiam opidum, ob sedem ibi posteà regni Gothorum. Et ipsam, & Classem autem, Iornandes optimè notificat, ex Dione: *A meridie*, inquit, *Padus, qui & Eridanus, ab Augusto Imp. altißimâ foßâ demissus: qui septimâ sui aluei parte mediam influit ciuitatem: ad ostia sua amœnissimum* PORTVM *habens, qui* CLASSEM *ducentarum quinquaginta nauium, Dione referente, tutissimâ dudum credebatur recipere statione. Qui nunc, vt Fabius ait, quod aliquando portus fuerat, spatiosissimos hortos ostendit, arboribus plenos, verùm de quibus pendeant non vela, sed poma.* In fronte verborum vides, Augustum aptasse locum & portum, fossâ percussâ: in medio, Dionem auctorem, de nauibus CCL. quæ illîc caperent. Sed vbi hoc Dio? nusquam in libris qui nunc sunt, sed dixit (opinor) in Vitellij rebus, vbi multa mentio classis Rauennatis, ob transfugium eius & turbas, quas & in Tacito habes. In vltimo ostendit, esse desiisse & portum & classem. Atque hæ duæ sunt *Maiores* illæ classes *maritimæ*: sequuntur duæ *Minores*. prior in Galliâ, coloniâ & portu *Foroiuliensi*: tum ad ipsam Galliam, tum ad Hispanię illam oram tuendam. Tacitus de eâ, IIII. Ann. eiusque auctore: *Galliæ proximum Litus* ROSTRATAE *naues præsidebant, quas Actiaticâ victoriâ captas Augustus in opidum* FOROIV-

LIENSE

LIENSE *miserat*, VALIDO *cum remige*. Habes Augustum auctorem, habes *Rostratas* & bellicas, itemque *Validum remigium*. Satis ergo & grandis, & instructa ea classis: cuius idem Tacitus in rebus belloque Othonis cum Vitellio meminit. Est autem hoc *Forum Iulij* in Galliâ Narbonensi, loco quem Strabo designat: *Nauale*, inquit, *Cæsaris Augusti, quod Forum Iulium vocant. Situm est inter Olbiam & Antipolim, abestque Massiliâ stadiis circiter sexcentis*. Notat *nauale* siue receptaculum classis esse: ideoque & à Plinio ipsa vrbs *Classica* dicta, itemque *Colonia Octauanorum*, quòd octaua legio eò deducta. Altera minor in ipso *Ponto*: id est, in capite & fonte mediterrei maris. De eâ Tacitus capiendus: *Mucianus classem è Ponto Byzantium adigi iussit*. Ergo statio ei suprà Byzantium fuit: sed vbi, ignoro. Numerum eius è Iosepho possum dare: *Ponticæ*, inquit, *omnes gentes tribus millibus militum subduntur, & QVADRAGINTA naues longæ* (rostratæ) *illud asperum & innauigabile pelagus tutum pacatumque præstant*. An non & tertia etiam Ostiæ? Suetonius suggerere videatur in Vespasiano: *Classiarios qui ab Ostiâ & Puteolis Romam per vices pedibus commeant*. Nam Classiarios Ostiæ ponit: & fortasse Claudius instituit, portu eò instructo. Sed certum non habeo: & potuit esse ibi pars è classe Misenensi. Potest & sensus esse, vt Puteolis Ostiam nauibus venerint, inde pedibus Romam ad res celeriter nunciandas. Transeo ad *Classes fluminum*: & prima est in Rheno. de quâ Panegyricus: *Cùm totus* ARMATIS NAVIBVS *Rhenus instructus sit*. Ait *totum Rhenum*: ergo diuisam per partes censeo, vt & militem ipsum terrestrem. Florus ostendit, Bonnæ & Geldubæ (si proba modò lectio) fuisse, ex instituto Drusi: *Bonnam & Geldubam pontibus iunxit*, CLASSIBVSQVE FIRMAVIT. Ergo ibi pars, pars & certò ad exitum fluuij, vbi *Pharus* olim, quam nunc *Arcem Britannicam* vocant. Hanc opinor esse, quam *Classem Britannicam* Tacitus in bello cum Ciuili appellat: quia & in Britanniam ea commeabat. Sed tota classis communiter *Germanica* dicta: & sic in eodem Tacito leges, *Iulium Burdonem, Germanicæ classis Præfectum*. Hæc partitio classium Taciti loca aperiet, aut conciliabit, quæ pugnaturire inter se videntur. vt cùm scripsit, *Vniuersam quattuor & viginti nauium classem transfugisse* (ad Ciuilem) *aut captam esse*. An igitur *vniuersa* ea, non nisi tot nauium?

III. Hist. [margin, beside "Ergo statio"]
Lib. II. Excid. [margin, beside "è Iosepho"]
V. Hist. [margin, beside "scripsit"]

nauium? Imò postea iterum facit Cerialem nauibus pugnasse, etsi *numero imparem, sed magnitudine earum potiorem.* Atqui struere tam citò non potuit: sed nempe ex aliâ parte, atque adeò grandiores triremium, quæ ad Oceanum & Pharum, sumpsit. De his nauibus Hegesippus ex Iosepho ita scribit: *Rhenus itaque iam non Germanorum copiis repletur, sed Romanorum liburnis, quæ pererrantes* TOT VSQVE AD MARE *bicornis amnis fluenta, quondam liberas gentes seruitio premunt.* Legendum autem illîc, *Copulis Germanorum:* estque nauium minorum genus, quod ipsi Germani sic à* vinciendo & ligando dicebant. Dicit earum loco *Liburnas* iam rostratasque Romanorum esse: credo, biremes. quas & *pererrasse* totum amnem identidem scribit: & an ideò *Lusorias* dictas? Vox crebra in Ammiano, Vegetio, aliisque. Altera classis Fluuiatilis, in *Danubio.* de quâ Tacitus: *Vannius funditur prœlio, & ad classem in Danubio operientem perfugit.* Nominantur & Vegetio *Lusoriæ*, *queîs in Danubio* COTTIDIANIS *vtuntur* EXCVBIIS. In Codice Theodosiano titulus, *De Lusoriis Danubij.* In Nouellâ quadam: *Castrorum quinetiam ipsis, luxuriarumque curam mandamus:* legendum, *Lusoriarumque.* Credo & tertiam fluuiatilem in *Euphrate* fuisse: quídni in magno flumine, & contra Parthos? Ammiani aliquot loca suadent, etsi non cogunt: nec alibi certò legi. Habes totam munitionem imperij, terrâ marique: an non validam, vtilem, opportunam? sed & adspectu aut cogitatu pulchram, cùm imaginem proponis (Aristide delineante) *magnæ vrbis, cuius fossæ, flumina essent; turres & propugnacula, militaria in finibus castra aut castella; ipsa mœnia, non è latere vllo aut lapide, sed ære ac ferro tot prætendentium legionum.* AVD. Mehercules delector, & cogitatione peragro ac iungo, quæ locis situque diuisa. Sed ipsam summam totius præsidij cur non expressisti? LIPS. Facile est, & per te possis: quantum quidem certus partium dictarum est numerus. Vbi non, diuinetur. Aio igitur in prouinciis copias non minùs fuisse, *Legionum, Cohortium, Alarum, ducentis quinquaginta millibus,* aut circà: & sic, vt legiones nec plenissimas, sed IIII. millium accipiamus. In Vrbe, ponere liceat in vniuersum ad XXVI. millia militum: & post Seuerum, vel ad *sexagena.* In classibus omnibus, haud minùs *centum millibus* militum remigumque. Ita fiant

*Koppelen.

XII. Annal.

fiant in vniuersum, supra *quadringenta millia* ordinariorum: etsi Agathias Historicus plures etiam, & largiter, fuisse asseueret. Nam de Iustiniani æuo loquens, *negat copias Romanorum tantas, quantas* OLIM *esse: nec iam sufficere tutelæ imperij, contra hostes. Cùm enim,* inquit, *ad* SEXCENTA QVADRAGINTAQVINQVE MILLIA *militum vniuersas eas colligere oporteret; vix tunc in centum quinquaginta millibus consistebant.* Hæc ille scriptor, & credo vera atque explorata (cùm tam curiosè numeret) attulisse. Oportuit igitur Auxiliares copias grandes fuisse. AVD. Imò an non legiones fortasse plures faciendæ sunt, & vel ad XLIIII. ordinariæ sub Augusto ac deinceps locandæ? Hoc enim & Orosius & Appianus dicere videntur: & vir doctissimus ita affirmat. LIPS. Errat ille vir doctissimus: nec aliter sub Augusto fuit, ac dixi. De Orosio & Appiano, hoc saltem dicunt, Sexto *Pompeio in Siciliá victo* XLIIII. *legiones, iunctis omnibus copiis* (& Lepidi nempe, & Sexti, & ipsius) *in vniuersum, Augustum habuisse*: sed hoc non addunt, & *seruasse*. Ille verò non seruauit, sed sparsit, & in *Colonias* misit, de quibus ordo & hæc admonitio suadent iam dici.

CAPVT VI.

De Coloniis, & modus fructusque deducendi.

PRAEMISI verò, Præsidia militum in longinquis limitaneisque locis fuisse, pauca aut nulla in prouinciis mediis: imò pleręque earum sine milite aut armis vllis. Quid ergo tuebatur interiora, & quieta præstabat? *Coloniarum* deductio, optimo & sapientissimo Romuli inuento. Nam ad illum consensu referunt. qui victis finitimis opidis aut gentibus, partem earum solitus in vrbem & ad se traducere; partem illîc relinquere, sed sic vt Romanos suos misceret, custodiam & regimen, nequid mouerent. Eos ita missos, *Colonos* appellauerunt, *& ab agrorum nouæ dedicatione culturæ* (ait Hyginus) *ipsas Colonias appellauerunt.* Ratio & modus erat, vt agri diuiderentur viritim: idque à *Triumuiris*, quos graues & prudentes viros huic rei legere solebant: qui & sedes, agrosque, & ipsum opidum (si condendum esset) disponebant, & iura ac formam nouæ quasi reip. dabant. Sic tamen, vt omnia Romam & vrbem matrem referrent. ipsis

quoque locis, Fora, Capitolia, Templa, Curiæ pro illâ imagine essent; & in gubernatione, *Duumuiri* plerisque coloniis, quasi duo Consules, *Ædiles* item, & *Decuriones* pro Senatu. Varia in hoc instituto vtilitas, quam licet percurramus. Prima, quòd alleuabatur vrbs ipsa princeps, & superfluam nimiamque multitudinem, vt sanguinem emittebat. Ita victus facilior, ita turba minor, & turbæ quoque, faciles oriri inter tam confertos. Sed & soboli magis vacabant libentiusq;, sic vacui: non aliter quàm arbores aut plantaria magis se diffundunt & propagant, vbi in arcto non stipantur. Altera vtilitas, ipsos hostes aut subditos tangit. Vbi enim Coloniæ sic collocatæ, loca frequentabantur, colebantur, poliebantur etiam, nouorum hospitum aduentu, & artium inuectu. Diuina Prouidentia hoc fine Græcos olim in Asiam, Europam hâc nostram, vsque in Hispaniam, per maritima loca misit & disposuit: vt rudes ferocesq; humanitate & elegantiâ percolerent, atque ad mitiora studia & mores transferrent. Quod idem Romani mox fecêre: & iis cultũ hunc omnem debet pulcherrimus Europæ tractus. Tertia vtilitas, quæ præcipuè in oculis Romulo & Romanis, Presidiũ in subiectos. Sparsa hæc tot opida, locis opportunis, & in iis Romanus sanguis: quid nisi tot arces & propugnacula erãt imperij Romani? Dicamus quidlibet: nihil tam validum, quàm talis aliqua deductio: & vbi ij qui agros in alieno accepêre, semper obligãtur aut tueri iura imperiumque donantium, aut pelli, si & ij pellantur. Atque hic primus, vt dixi, præcipuusque aspectus: accessêre mox, valdè auctâ re Romanâ, duo alteri. Prior, vt plebem inopem & grauem sic exhaurirent: alter, vt militibus emeritis præmia largirentur. Nam ecce in tantâ vrbe, & crescente ciuium tenuiorũ numero, per tot manumissiones: quę ratio alendi aut subsistendi fuit, nisi vt emitterent? non aliter, quàm vbi aluearia plena, noua examina in alia & noua transfunduntur. Sic &, occulto Politico consilio, sentina & fex vrbis educebatur: purior meliorque pars asseruabatur. Iam verò in militibus pulchrum. & quis non libens in eam Militiam se impenderet, vbi & post eam tam magna & certa pręmia essent? Agri & sedes dabantur, regimen illîc & honores, pecunia etiam (nam sic Augustus instituit) ad instrumenta, iumenta, & siquid opus, coëmendum.

mendum. Ego verò dixerim, nec isto æuo Militiam satis bonam, fidam, facilemque futuram, nisi tali præmiorum ratione: nec difficile, cum magno bono publico, excogitare. Ista igitur deductio Coloniarum, & caussæ: in quibus tamen tyranni aut violenti aliquot ciues fraudẽ & iniuriam miscuerunt. vt Corn. Sulla, qui non, vt olim, agros ex hoste captos distribuit; sed in ipsâ Italiâ, quod sciebat milites appetere, sedes iis dedit. Quod fieri non potuit, nisi pacatis fidisq; populis, per summam iniuriam & scelus, expulsis. Appianus auctor est *vigintitres* legiones ab eo sic deductas, quæ facerent (si probè commemini) *centum viginti millia*, cum iis qui adiuncti. Simile & Cęsar Iulius, in pace & Consulatu fecit, qui agrum Campanum & Stellatem *viginti millibus* ciuium, coloniâ Capuam deductâ, diuisit. Idem iam Dictator, *in transmarinas colonias octoginta millia ciuiũ distribuit*, Suetonio auctore: id est, in Carthaginem maximè & Corinthum. Quod noto, vt numerus videatur deductorum: qui sanè grandis fuit, siue è ciuibus togatis, siue è militibus veteranis. Augustum *centum viginti millia* deduxisse sub *quintum Cõsulatum* suum (bellis Ciuilibus iam finitis) lapis Ancyranus ostẽdit: & posteà multa millia adiunxit. In solâ Italiâ *duodetriginta colonias* collocasse, Suetonius notauit. Itaque huius Principis plurimæ, & in toto orbe terrarum fuerunt: quod ipsa agnomina earum ostendunt. Denique paullatim tanta frequentia, vt negem regionem, imò vix regiunculã fuisse, in quâ Coloniæ aut Colonia non esset. Tot illis vinclis miramur orbem cõpeditum & adstrictum, in Romanâ ditione & imperio mansisse? Non ego: sed nec Velleij iudicium valdè probo, *inter perniciosissima Gracchi habentis, quòd extra Italiam colonias posuerit*. Equidem planissimè contrà sentio: & ad hunc coërcendi finem, aliter oportuit; aut nec imperium extra Italiam proferre. Timorem quẽ timet, ne qua Colonia potentior matre suâ fiat, sic longinqua: nullus est, & certè locum in Romano aliquo imperio nõ habet. Sed nec Hispano: & prudentissimè eos censeo Nouum orbem coloniis implesse. Quarum alia atque alia genera tamen erant, & quædam *Romani*, aliæ *Latini*, quædam & *Italici* iuris. Reperio & *Patritias*, & *Equestres* agnominatas, haud dubiè, in quam digniores ciuium militúmve deducti. AVD. Sed de numero igitur, nihil certi

aut definiti habes? LIPS. In Italiâ solâ *centum quinquaginta* fuisse reperio; in Africâ, circiter *sexaginta*; in Hispaniis, ad *triginta*; paullo minùs in Galliis: & idem iudica de reliquo orbe. Difficile enim hæc adnumerare firmiter: cùm & aliqua legentem fallant, & non omnia hodie in libris legenda. Hoc Senecæ tibi sufficerit: *Populus Romanus quot Colonias in* OMNES *prouincias misit?* VBICVMQVE VICIT *Romanus*, HABITAT. AVD. Quæro etiam, ecquid seriò probes hoc ius siue morem colonicum? LIPS. Dixi, & probo: atque adeò magnis Regibus adsuadeam imitari. AVD. Túne? in tam apertâ iniuriâ? nam certè aliena eripiebant, possidebant, posteris tradebant. LIPS. Quid tum? vtilitas publica magna, vt in aliis, exiguum hoc iniquum diluit, vel absorbet. Etsi cur iniquum? qui iniuriam intulit, iustè malum & pœnam habet. Coërcendi hoc modo sunt, & ne in posterum noxam noceant, refrænandi.

Ad Helu. Consolat.

CAPVT VII.

Multitudo Romanorum, & ratio adsciscendi gentes, aut transferendi.

AVD. Sed mihi hîc admiratio & quæstio, Vnde Romanis ea copia, & sic assidua, vel Militũ vel Colonorum? Nam cùm intueor & examino, examina habuisse hominum debuerunt, quæ vel conscriberent, aut transferrent. LIPS. Haud de nihilo petis, & satisfaciam: scito, Romanos primùm pauculos fuisse, & cùm Romulus militiam & remp. ordinauit, vix ad *millia terna* peditum (alij *bina millia* volunt) censa, & equitum *trecentos*. At idem ille, cùm è viuis abiit, peditum reliquit XLVI. *millia*, & equitum *mille*. Tantum viri opesque creuerant in annis circiter, quibus Romulus regnauit, *triginta septem*. Res mira est. & quibus artibus aut industriâ ille hoc assecutus? Apertione asyli; quæ haud dubiè aliquid adiuuit, & è vicinis, etsi non optimos, elicuit. Lege de liberis latâ, quâ iussit quidquid natum esset tolli, modò ne mutilum aut monstrosum. Receptione in ciuitatem, quam non exteris solùm confluentibus, sed victis & hostibus dedit. Laudant cùm alij hoc institutum eius, tum Claudius Imp. apud Tacitum: *Quid aliud exitio Lacedæmoniis & Athenien-*

11. Annal.

Atheniensibus fuit, quamquam armis pollerent, nisi quòd victos pro alienigenis arcebant? At conditor noster Romulus tantum sapientiâ valuit, vt plerosque populos eodem die hostes, dein ciues haberet. Atque id sanè diu retentum Romæ, vt è prouincialibus honestissimos, hoc beneficio ciuitatis obligarent; & simul se augerent, simul discrimen, & tacitum pænè* dissidium, inter illos conciliarent. *Ob æmulatione inter receptos, & non receptos.* Claudianus in Romæ laudibus:

Hæc est, in gremium victos quæ sola recepit,
Humanumque genus communi nomine fouit,
Matris, non dominæ, ritu: ciuesque vocauit
Quos domuit, nexuque pio longinqua reuinxit.

Ita, quod ex illo apparet, diffusum latè aut vndique iam hoc beneficium: & ciues Romani facti, quicumque in orbe Romano essent, ex constitutione Imp. Antonini. Excluduntur ergo soli Lib. 1. serui & barbari. quo sensu Sidonius scripsit, & appellauit *Romam verticem mundi, patriam libertatis, in quâ vnicâ totius mundi ciuitate soli* BARBARI *&* SERVI *peregrinantur.* Itemque passim alij *Communem patriam*: & ad eam his versibus Rutilius:

Fecisti patriam diuersis Gentibus vnam,
Profuit iniustis te dominante capi.
Dumque offers victis proprij consortia iuris,
VRBEM *fecisti, quod priùs* ORBIS *erat.*

Hæc ita posteriori æuo, nec optimo scilicet, nec optimè: præstabat electio illa & secretio, ob varias caussas. Sed tertia etiam ratio augendi ciues, ex instituto non quidem Romuli, sed Seruij Tullij. Ille cùm videret plerosque tunc seruorum, aut bello captos, aut è prædâ emptos esse; atque eos ferè è liberis & ingenuis, & antè etiam liberos: humanum bonumque putauit in ciuitatem recipere, siqui à dominis manumissi essent. Nam & Romanis moribus ingeniisque assuefacti iam erant; & sic fore prouidebat, vt semper, tanquam ex fonte domestico, proles scaturiret ad belli aliosque vsus. Difficile id persuasum primò ciuibus, & inquinari eo consortio videbantur: sed nempe ostendit, & origine bonos eos esse, & iamdiu ipsos etiam hostes in hoc ius admissos: ita cur non idem domesticis & fidis seruis indulgerent, caussam nullam esse. Maximè, cùm in eorum manu totum hoc beneficium. & videre posse, vt nec temerè manu-

 mittendo

mittendo darent; & illos adnisuros, vt omni sedulitate ac fide emererentur. Ampliùs, futuros eos nihilominus velut in curâ & clientelâ Patronorum: & sic nobiliores ciues, in comitiis aut suffragiis, semper manum aliquam fauentem & obnoxiam habituros. Ita illis persuasum. sed Regi in oculis præcipuè, frequentia & multitudo ciuium, fundamentum omnis potentiæ & diuturni status. Nec tamen ij æquiparati statim dignioribus, & veteribus ciuibus: reiecti in quattuor vrbanas tribus fuêre, & inuenta ratio, vt minimum in suffragijs, aut aliâ publicâ re, pollerent. Quin & à militiâ legionariâ & honestiore exclusi sunt: donec paullatim nepotes ac pronepotes eorum, verè iam Romanus sanguis, peruenirent. Liberti ipsi & Libertini (veteri quidem republicâ) arcebantur. Hoc institutum, incredibile est, quantum ciuitatem auxerit: in quâ aliquot seruorum millia pauculis annis manumissa. Neque negandum est, vtile initio & præclarum fuisse: sed lapsu temporis, vt fit in humanis rebus, hîc quoque lapsus: cùm iam Syri, Cappadoces, Asiatici, Græci, Barbari in seruos recepti; & multi ex iis facinorosi & perditi; qui pretio, blanditiis, aut & fœdis obsequiis libertatem meriti, quam colluuiem in ciuitatem non induxerunt? Imò per eos effectum, vt egregia illa animi ac morum, Romana olim plebs, vilissima facta hominum sit, & vno verbo, cloaca ac sentina vitiorum. Sed ista sæculis aliquot post Tullium. interea profuit largiter institutum, & effecit, vt cùm primo censu ac lustro Ser. Tullij, LXXIIII. ∞. censa essent, illo qui sub primis Consulibus fuit (nam Tarquinius Superbus intermiserat) CXXX. ∞. censerentur: idque eorum qui puberes, & in virili togâ essent. Largus tibi hic numerus videtur: nihil est. cùm post aliquot ætates, id est, anno vrbis CCCCXIIII. censa sint ciuium CCLX. ∞: & paullo ante bellum Marsicum, anno Vrbis DCXXXIX. circiter *quadringenta* millia, paullo minùs. At post id bellum, sociis iam in ciuitatem paullatim receptis, creuit valdè numerus, & ad *nongenta* millia censa* alibi nobis doctũ. Cui ipsi numero firmando, velim addi hæc Phlegontis in Chronicis. qui notat Olympiade, quâ Lucullus Amisum cepit, & Mithridatem ad Caberia vicit (id fuit circa annum vrbis DCLXXXII.) *censitas Romæ nonaginta myriadas ciuium, & vnam*, id est, *nongenta & decem millia*:

* In I. Elect. Cap. XXVII.

Quid

Quid iam sub Augusto? ipse de se in lapide Ancyrano clarè hoc dicit, IN. CONSVLATV. SVO. SEXTO *Lustrum condidisse*, QVO. LVSTRO. CENSITA. SVNT. CIVIVM. ROMANORVM. CAPITA. QVADRAGIENS. CENTVM. MILLIA. ET. SEXAGINTA. TRIA. Immanis herclè numerus: & quis iam de copiis miretur coloniisque? At etiam creuit assiduè, & sub Claudio Imperatore, Tacitus ac fidi auctores accensent, *sexagies nouies centena sexaginta quattuor millia*. Vltrà quærere, superuacuum sit, cùm iam passim in ciuitatem totæ vrbes regionesq;, vt dixi, receptæ. AVD. Neque hercules quæro, affatim habeo quod mirer. Sed illud lubet scire, an ex solis igitur illis ciuibus copiæ scriptæ? LIPS. Non è solis. olim & è Latino nomine, vt scis: ac postquàm ij ciuitate donati, Principum tẽporibus maximè, cœperunt & è prouinciis auxilia scribi. Augusti id inuentum: & caussam occultam etiam habuit, subditos sic exarmandi, & quasi obsidibus traditis in fide continendi. Nam quotannis dilectus istos habebant, & optimum ac robustissimũ quemque abducebant. Ita enerues prouinciæ, & illi qui dilecti, in longinquas & dissitas oras consultò trahebantur. Non enim facile res nouas audere aut mouere, inter ignotos & alienos. Ciuilis, qui Batauos ad rebellionem traxit, hoc quoque telo eos incitat: *Instare dilectum* (verba Taciti) IIII. Hist. *quò liberi à parentibus, fratres à fratribus, velut* SVPREMVM *diuidantur*. Idem Galgacus, dux Britannorum, in eodem Tacito: *Liberos suos cuique ac propinquos natura carissimos esse voluit: hi per dilectus* ALIBI *seruituri, auferũtur*. Atque eiusmodi auxiliorum, è variis gentibus, magna copia. quod & *Notitia Imperij* indicat, & Taciti hęc verba: *Nil validum in exercitibus, nisi quod externum.* Iterumque: *Prouinciarum sanguine prouincias vinci.* AVD. Artem video, & simul auxilia bello scripta, simul materiẽ subductam rebellandi. Sed ista profectò translatio dura: & quo exemplo? LIPS. Haud facilè dixerim: nisi quòd similia iam olim noto. Romulus ipse populos vicinos in vrbem suam transtulit, Tullus Hostilius Albanos. Sed hęc leuia, & alio quodam fine. quid si totas gentes translatas doceam, eâdem illâ non rebellandi, aut coërcendi, causâ? Fecit Augustus in Sugambris & Sueuis, quorum *quadringenta millia* (hoc verius censeo ex Eutropio, quàm quod in vulgatis Suetonij libris *quadraginta* editur)

tot

tot inquam illa millia *traiecit in Galliam, iuxtaque ripam Rheni, sedibus adsignatis, collocauit.* Ita & Galliam impleuit, & ex hoste socium auxiliaremque fecit. Sed iudicio & consilio in hac re opus, ne plures suscipiantur aut traducantur, quàm coërcere possis: peccatumque à secutis Imperatoribus (maximè post Constantinum) qui Barbaris receptis, imperium & vrbem prodiderunt. Alioqui multum commodi aut tutelæ translatio hæc habere possit. quâ Philippum Macedonem (callidum illum regnandi) vsum Iustinus prodidit: scribitque eum, *vt pecora pastores, nunc in hibernos, nunc in æstiuos saltus traijciunt; ita populos & vrbes, vt illi vel replenda vel derelinquenda quæque loca videbantur, ad libidinem suam transtulisse.* Parabat & Alexander simile, firmando imperio, nisi mors interuenisset. Nam in Commentariis eius inuentum Diodorus tradit, *vt ciuitatum aliarum in alias migrationes fierent, itemque hominum traiectiones ex Asiâ in Europam, ex hac in illam:* & caussam addit, *vt gentes connubiis, commerciis, & amicitiâ inter se iungeret:* quæ ipsa haud vana planè est, aliam tamen & intimam non expressit. Antipater, qui in partem potentiæ successit, in idem hoc consilium: & Atheniensium vrbis potens, ipsam eiusque regimen ditioribus honestioribusque concessit; tenues, & quidquid inopiâ turbidum, eduxit, & ad XX. ∞. eorum in Thraciâ, agris datis, collocauit. Lego & Tigranem regem, cui bellum Pompeius fecit, *trecenta millia* è Ciliciâ & Cappadociâ in Armeniam & Mesopotamiam traduxisse, ad ea loca frequentanda & meliori genere implenda. Et vt vicina magis temporibus locisque tangam, Carolum Magnum satis scitum est, Saxones sæpe rebelles translatione domuisse, & in Belgicæ nostræ oris posuisse. Ludouicus etiam XI. Galliæ rex, Atrebatium fidei infensus, & quia à vitâ diuelli quàm à Burgundiaco imperio malebant, sparsit eos per Galliæ vrbes aliquot, & suos in locum introduxit. Quid in nouo illo orbe etiam video? Reges Perüani tractus, quos *Ingas* ipsi appellant, pro firmamento status habebant, populos victos statim, cum totâ sobole, transferre ad interiora loca, & in illa limitanea alios suos fidosque supponere. Hoc genus *Mitimaes* patriâ linguâ vocabant. Habes de multitudine, & eius caussis. Ac quædam his inesse magnis Regibus imitanda ego scio: qui si exhau-

exhauriunt semper (vt fit in militibus aut colonis emittendis) nec addunt: quid nisi fontem ipsum exhaurient & siccabunt? Seriò, seriò prouidendum est. Tu abi nunc, & cetera cras, si Deus volet, dabo. AVD. Haud libens, sed tamen pareo, & valetudini tuæ tenui parco. Vale, & firmare.

I. LIPSI
DE MAGNITVDINE ROMANA
LIBER II.

CAPVT I.

De Priscis populi Romani vectigalibus, Decumis, Quintis, Scripturâ, Portoriis.

LIPS. Maturè sanè ades. AVD. Si pro meo voto, maturiùs, & vel conuiua in prandio tibi fuissem. LIPS. Licuit. & delectarer sanè vel assiduo hoc sodalitio, si Romanæ aliquæ mihi OPES. Ad quas sermo nos nunc duxit, & de iis videamus. Eas *Publicas* & *Priuatas* considerabo: & in Publicis, *Vectigalia* siue *Tributa*, tum & *Triumphales manubias*, denique *Liberalitates* aut *Erogationes*. Insistamus ordine, & primùm in *Vectigalibus*: quæ olim triplicia ferè, è *Decumis*, è *Pastione*, è *Portoriis*. Quod ad priores duas, ita de iis & origine earum Appianus: *Romani nunc hos, nunc illos Italiæ populos superando ac subijciendo, partem agri iis auferebant, atque opida & colonos condebant; aut si opida opportunè iam condita, hos inducebant. Agri igitur quod cultum erat, colonis ferè adsignabant; quod incultum (vt multa per bellum) id aliis cupientibus elocabant*, PARTE DECIMA *fructuum sibi retentâ in agris satiuis; in plantariis aut arboretis*, QVINTA; *in pastionibus autem, certum pretium definiebant in capita minoris pecoris maiorisque*. Pulcher & distinctus in eam rem locus: & quanquam de Italiâ dicit, tamen & producere ad prouincias licet, quas multas ita habitas, ex aliis scriptorum locis 1. Ciuil.

 liquet.

liquet. Etsi quædam arctiùs pressiusque habitæ, & præter hæc, Tributa etiam sua capitis pendebant. Sed quod ad hæc tria, etiam in Asiâ ea sic & in Siciliâ fuisse, Cicero alibi ostendit, & in his vectigalium summam ponit. Notabiliter in laudatione Pompeij: *Publicani familias maximas, quas in Salinis habent, quas in Agris, quas in Portibus.* Nam quod ad *Salinas*, viri docti iamdiu emendarunt *Siluis*, vt ad Pastiones referatur: etsi *Saltibus* ego mallem, viciniore litterarum lapsu. In eâdem oratione enim aliquoties hæc tria repetit, & iungit: etsi vectigal è Salinis quoque fuisse, sed non inter prima & magna, scimus. Et quod ad frumenti omnis *Decumas*, idem Cicero in Verrinis satis dixerit, quid in eâ re fuerit: nec obscurum est vel ex moribus hodiernis. De fructuum *Quintâ* in Appiano, id obscurius, imò incertius: quoniam idem Cicero in Verrem disertè nominat, *Vini & Olei decumas*, ostenditq; Siculos ita dedisse. Quomodo igitur *Quintas*? nam ego ex vite, oleâ, ficu, pomo, nuce, intellegi & redigi Appiani vectigal velim; nec aliunde video posse. Nisi tamen de siluâ cæduâ intellegit: quod in medio relinquo. Sed in priore sentētiâ si perseuerare lubet, dicendum est, mitiùs leniusq; habitos Siculos, & peculiare id ibi fuisse. E *Pastionibus* genus alterum est, quod propriè & vulgò *Scripturam* appellabant. Exempla obuia, & iam aliis notata: caussam vocis Festus explicat: *Scripturarius ager*, inquit, *publicus appellatur, in quo vt pecora pascantur, certum æs est. quia publicanus* SCRIBENDO *conficit rationem cum pastore*. Cicero igitur de hoc vectigali capiendus: *Ita neque ex Portu, neque ex Decumis, neque ex Scripturâ vectigal conseruari potest.* Tertium est *Portorium*: quod scilicet in euehendo aut inuehendo (ἐξαγωγικὸν καὶ εἰσαγωγικὸν) pendebant. Res nota est: an & illa, quòd *Portarium* etiam fuerit antiquis? In Glossis lego, cum discrimine: *Portorium*, τέλος ἐν λιμένι, id est, VECTIGAL IN PORTV: *Portarium*, τέλος πύλης, id est, VECTIGAL IN PORTA. Et verò hoc quoque fuisse videtur, æuo præsertim inferiore, & sub Principatu: vt & in pontibus, & in viis, & portis adeò opidorum dederint, pro transgressu aut ingressu. Italia hodie, sed & Belgica, hæc non ignorat: & apud Senecam lego: *Nec indignabitur sapiens aliquid impendere, vt limen transeat, cogitans & in pontibus quibusdam pro transitu dari.* Herodianus quoque ostendit exactio-

exactiones fuisse, ἐπί τε ὄχθαις ποταμῶν, καὶ λιμέσι πόλεων, ἔν τε ὁδῶν πορείαις: *in ripis fluminum, portibus opidorum, & viarum transgressibus*: sed inter tyrannica habet, quia noua aut grandia, opinor; & à Pertinace salubriter sublata.

CAP. II.

De Tributis & Capitatione. tum inquisitum in Modum vectigalium, & quid videantur reddidisse.

HÆC illa vetera sunt, & *Vectigalia* propriè dicta: quibus dies, & sagacitas, addo & necessitas, aliquid semper addiderunt. AVD. Hæcne propriè *Vectigalia*? atqui plura in id nomen video includi. LIPS. Plura, sed hæc primò: aut ne mentiar, solum ipsum *Portorium* primò, quia id scilicet è *vecturâ*: vnde Vectigal. Græcis etiam hîc discrimen aliquod, quibus *Vectigal* propriè est τέλος, *Tributum* φόρος. Sed & in re ipsâ differunt, quòd illud res & fundos magis spectat & ligat; hoc capita ac mobiles opes. Sed quorsum ego ista? semel & seriò tibi dico, verba nunc non lustro, nec obsita aut tricosa antiquitatum quæro; satis, in luce aliquâ tibi ponere Romanam œconomiam, circa publicas has exactiones. Ergo Tributa, vt dixi, caput ferè tangebant: atque ita pessima conditio eorum, qui *Stipendiarij, ipsi atque agri*, vt Cicero alibi loquitur, essent. Tales Pœni, Hispani, & plures, qui per vim vltimam & bello pertinace victi essent. Appianus hoc ita expressit, vbi Scipio cũ decem Legatis leges dant Carthagini victę: *Hos*, inquit, *præmiis afficiunt, socios nẽpe populos aut reges*; τοῖς δὲ ἄλλοις φόρον ὥρισαν ἐπὶ τῇ γῇ καὶ ἐπὶ τοῖς σώμασιν: *alijs* (hostibus scilicet) *tributum definierunt in agros, & in corpora eorum.* Duo manifestò dicit, & Corpora siue *Capita* (vt Latini magis loquuntur) onusta, & terram ipsam. Tertullianus quoque ea iungit: *Agri tributo onusti, viliores; & hominum capita stipendio censa, ignobiliora. nam hæ sunt* NOTAE CAPTIVITATIS. Adiungit eruditissimus scriptor, hoc non nisi in verè victos, & vi subditos, vsurpatum: olim quidem, sed Imperatores, & ipse Augustus produxerunt, & valdè hæc Tributa dilatarunt. Ac *Capitum* vel *Capitationis* satis frequens mentio in posteriorum scriptorum, sed & Iuris libris: vbi non *Hominum* solùm In Lybicis.

capita, ſed & *Animalium* leges: & quædam, quę fateor in ſubnubilo mihi eſſe. At tu vniuerſè hæc nunc noueris: videamus, quod nos quærimus, ecquid *Opes* ex his annuas liceat veſtigiis odorari. Quæ veſtigia tenuiter impreſſa fateor, tamen perſequar & indagabo. Ac primùm de antiquis, & liberæ reip. opibus, locum eſſe volunt in Plutarcho iſtum. De Pompeij triumpho è Syriâ & Aſiâ agit: dicitque, *Prælatum titulum, qui litteris indicaret anteà quidem Vectigalia reddidiſſe ad bis millies* HS. *ex iis autem quæ ipſe acquiſiiſſet, redire ad ter millies quadringenties*. Prior ſumma, nobis efficiat *quinque milliones* (iuuat his compendiis, vulgariter magis quàm eleganter vti) altera, *octo milliones cum ſemiſſe*. Viri docti iam, & inter hos verè primus Budæus, exiſtimant ſcripto hoc indicaſſe Pompeium: quòd ante id tempus, vniuerſi reditus è vectigalibus non pluris eſſent; ab ipſo autem iidem aucti plus triente, & facti vt in extremo ſcriptum. Enimuerò libido, an ratio, mihi eſt diſſentiendi? ſed diſſentio, & nego Plutarchum vel Pompeium de *vniuerſis* ſenſiſſe. Nullum tale in Græco Plutarcho verbum eſt: quod moneo, ne temerè interpretibus, qui addunt, hoc accredas. Quæ ergo noſtrâ mente ſcripti illius mens? nempe pro re ſubiectâ, & cùm de tranſmarinis illis triumpharet Pompeius, nec niſi ibi tunc res geſſiſſet; verba eôdem referenda, & de Aſiâ ſaltem finitimiſque capienda. Quomodo? aliter etiam, quàm viri docti, in clauſulâ. Duo enim dicit, & Aſiam illam minorem, quæ ſola ibi ante Pompeium prouincia, aut præcipua; illam, inquam, è vectigalibus *bis millies* dediſſe: at verò eas prouincias, quas ipſe ſuper eam quæſiſſet, ſolas reddere *ter millies & quadringenties*. Puto me rem tangere, ſiquis iudicio inſpicit: & do rationes. Primò, credétne quiſquam è tot, tamque ditibus populi Romani tunc prouinciis, non plus *quinque millionibus* rediſſe? Quod vna Hiſpania hodie, vna Gallia, vel duplum donet. Ampliùs, *Decumas* vnius Siciliæ Cicero, *atque eas tenuiter æſtimatas*, fuiſſe dicit *nonagies* HS: quod nobis eſt, CCXXV. *millium* Philippicûm. Decumas dico frumenti: & *hordei* non computat, & *leguminum*: quid iam *Vini, Olei*? quid *Portoria*, & *Paſtiones*? Valdè tenui ore atque animo eſt, qui non auſit concipere hæc vniuerſa ex proportione, ſuprà *quadringenties*, ſiue vnum millionem. Atqui Sicilia, quanta pars

In Pōpeio.

ta pars

ta pars fuit Romani illius orbis? profectò nec centesima quidem fuit: & valdè hoc valet ad ingentes illas Romanas opes. Ampliùs de ipsâ Asiâ nostrâ, Appianus scribit, Corn. Sullam, per bella Mithridatica, *imperasse illi quinque annorum vectigalia, sed statim danda.* Quantum igitur imperauit? ecce in Plutarcho hoc expressum, *viginti millia talentûm*: ij sunt *duodecim milliones* nostri. Age iam, diuide in quinque partes, nónne paullo minùs *millies* HS. annuo habemus? Atqui duplum oportuit, inquies. Ita, pro me & Plutarcho: sed hoc ipso tamen firmiter illos refuto, qui ex toto orbe *bis millies* colligunt, cùm ego dimidium ex Asiâ iam solâ. Res clara est. Sed quomodo igitur plus Pompeij æuo? nec id difficile dictu: siue quia ratio colligendi iam melior firmiorque; siue quia bella resederant, & ipsa Asia cultior feraciorque facta. Produci hæc talia semper solere, præsertim in pace, nec hodie est nouum. Docebo hoc clariùs? ex ipso iterum Appiano. apud quem M. Antonius triumuir, post pugnam Philippensem, in Asiam missus ad pecunias colligendas, in concione sic eos affatur: *Ne vrbibus agrisque pellamini, pecunia danda est in vsum militum: nec ea maxima, sed quâ auditâ libenter acquiescatis. Dedistis hostibus nostris, Caßio & Bruto, in duobus annis tributa decem annorum: ea suffecerint & nobis, nisi quòd danda sunt in vno anno.* Quid hinc efficimus? nectimus iterum Plutarchi verba, qui *ducenta millia talentûm* ab Asiâ tunc data scripsit. Atqui diuide in decem annos: quid trepidas? *viginti millia* annua surgunt, id est *duodecim milliones.* Et profectò, noli ambigere, præpotens & diues illa Asia dedit. In quâ tamen obiter moneo, res sæpe mutatas: & primò, cum testamento Attali Romanis relicta esset, Vectigalia imposita; id est *Decumas, Portoria, Scripturam*, solenni more. Sed cùm publicani iniurij, pro more suo essent, & sine publico bono, sibi attererent ac tonderent; *C. Iulius Cæsar, & iniurias, & iniurios ipsos sustulit, ac permisit ipsis fructus colligere ab agricolis, ac Tributa induxit.* Hæc ita ferè (etsi ipsa verba, quia pluscula, omisi) in eâdem oratione Antonius apud Appianum dixit. Quando autem à Iulio id factum, & de re ipsâ, apertiùs sic Dio Cassius: *A victo Pompeio, cùm Asiam obiter lustraret,* τοὺς τελώνας πικρότατα σφίσι χρωμένους ἀπαλλάξας, ἐς φόρου συντέλειαν τὸ συμβαῖνον ἐκ τῶν τελῶν κατεστήσατο: *Publicanos, qui acerbißimi in*

V. Ciuil. (margin note beside "in concione sic eos affatur")

Lib. XLII. (margin note beside "ipsâ, apertiùs sic Dio Cassius")

Asiaticos fuerant, remouit, & in Tributi collationem, id quod ex Vectigalibus redibat, mutauit. Pulchra nota: & re ipsâ quidem melius leuiusque erat Decumas & talia dare: quare? quia pro anni prouentibus dabant, plus aut minus, vt ipsi accepissent, nec vltrà grauabantur: at eò tamen rem redegerat Publicanorum iniquitas (quos nulli Præsides aut leges satis domabant) vt omnes præoptarent magnum & certum aliquid dare in Tributo.
1. Annal. Similis mens, vt addam, in Taciti loco: *Achaiam ac Macedoniam onera deprecantes, leuari Proconsulari imperio, tradique Cæsari placuit.* Videntur enim Publicani tunc, pro veteri more, in populi prouinciis fuisse, & cum iis rapinæ; in Cæsaris non fuisse. Et iam in Plutarchi loco satis tibi factum, aut dictum? AVD. In priore membro satis, in altero quid adfers? Firmamentum ab ipso Pompeio, qui eodem illo tempore in Senatu gloriatus, *Asiam se, quam vltimam Prouinciarum accepisset, mediam reddidisse.* Ergo plurimum adiecit: & nominatim *Syriam* totam, illam diuitem; item *Phœnicen, Palæstinam, Iudæam, Ciliciam, Pamphyliam, Phrygiæ partem, Bithyniam, Pontum, Propontidem.* Hæc tanta, mirabimur tanto plus quàm Asiam dedisse? Hæc de Plutarchi loco. sed ex Portoriis etiam liquere in parte potest magnitudo istorum Vectigalium. Cicero in Verrem scribit, *Socios* (id est Publicanos) *ex Verris exportationibus perdidisse sexaginta* HS. *idque ex Vicesimâ portus tantùm Syracusani, & in pauculis mensibus.* Sunt valdè notanda. Si vnus ille portus, si in vno homine, & in solâ euectione, & in paucis mensibus, tantum adferre potuit: quid reliqui portus, in omni euectione, inuectione, & in totum annum? Sunt autem illa *sexaginta*, more nostro, circiter *mille quingenti* Philippæi. Et Cicero quidem non nisi *Vicesimam* disertè ibi in Portorio agnoscit: tamen *Octaua*, & qui eam accipiunt *Octauarij*, in Codice Iustinianæo memorantur. At in Quinctiliano & Symmacho, *Quadragesima.* Sed opinandum est, pro locis, aut mercibus, sed & temporibus variasse: maximè tamen pro mercibus, & vt grauius vectigal peregrinæ soluerent, ad delicias magis aut pompas, quàm vsum inuectæ. C. Cæsar eius rei auctor, ex Suetonio: *Portoria peregrinarum mercium instituit.* Quæ haud dubiè ipsa Italia etiam pependit; etsi reliqua portoria, lege Metelli, in eâ sublata essent: quod Cicero malo

publico factum notat, & recitat item Dio. Hæc sanè magna fuisse, quis potest ambigere, ex pretio & copiâ rerum? Nam gemmæ, lapides, vestes, ebur, mancipia, aromata, vnguenta, & plura eiusmodi exotica inferebantur: quibus si *Octauam* imponis, quanti ea sint? Argumento aliquo è Plinij hisce verbis: *Arabiæ felicius mare est. margaritas enim mittit:* MINIMAQVE COMPVTATIONE *millies* HS. *annis omnibus India, & Seres, Peninsulaque illa, imperio nostro adimunt.* Si * *millies* HS. emptæ eæ merces; pluris mox æstimatæ & venditæ, ergo & Portorium ex iis grande. AVD. Sed commemini alterius Pliniani loci, qui minuit, & à summâ illâ abit. Nam vbi de Indiâ sermo, *Indigna res, nullo anno imperiis nostris minus quingenties* HS. *exhauriente Indiâ & merces remittente, quæ* CENTVPLICATO *væneant.* Ecce hîc *Quingenties* modò, id est dimidium habes. LIPS. Sed nempe ex Indiâ solâ: at alter ille locus Arabiam & Seres item iungit, & ex iis quídni alterum dimidium? Sed nota inibi quòd ait, *centuplicato væniisse:* quod rei nostræ facit. Cur enim tanti? cur mercatorum tam improbum lucrum esset? non fuit: sed duo sunt, quæ Pretium sic accenderunt, Itinerum difficultas, & Portoria. Quod ad illa, Plinius eodem illo loco describit, & addit *quotannis nauigari, sagittariorum cohortibus impositis.* Ea res & tutela, mercatoribus ad impendia accedebat. Iam Portoria iis grandia. quod Strabo impresse notat in rebus Aegypti: scribitque, *olim quidem pauculas naues ausas extra Sinum Arabicum ire, at nunc maximas classes nauigare in ipsam vsque Indiam, & ad vltima Æthiopiæ: vnde pretij maximi merces aduehant, & rursus aliò exportent. Ita fieri, vt* DVPLEX PORTORIVM *pendant, Inuectionis & Euectionis: atque ipsum portorium æstimatarum istarum mercium grande item esse.* Hæc ita Strabo. & mirum igitur non sit, à duplici illo aspectu, Itineris & Portorij, pretia sic creuisse: maximè cùm & in Italiam aut aliò inuehenda, credam iterum soluisse.

Lib. XII.

* *Duo milliones, & semis.*

Lib. VI. cap. XXIII.

Lib XVII.

CAP.

CAP. III.

Inquisitum item in Capitationis modum, & pensum vniuersorum Tributorum.

DE Vectigalibus priscis hoc nunc satis: ad *Tributa* venio, siqua ea possim extricare. Metuo, & hæreo statim in eo *Capitationis*, quod vel maximum certissimumque fuisse arbitror: sed in modo, tenebras & nubes suas habet, nunc à me non pellendas. Fuítne indiscretim vniforme in omnia capita? an potiùs ex censu? Nam si illud, iniustitia manifesta adhæret. vt si quis pauper, liberos & familiam multam habeat; contrà diues, & cælebs sit & orbus. In Appiano strictura aliqua lucis affulgere videbatur, sed fortasse fallax. nam ait, *Iudæos sæpius rebellasse, eoque tributum capitis grauius iis impositum, quàm reliquarum facultatum. Esse autem & Syris & Cilicibus annuam Centesimam, pro modo census vnicuique*. Verba Græca sunt, si fortè examinare tecum velis: Καὶ διὰ ταῦτ' ἐστὶν Ἰουδαίοις ἅπασιν ὁ φόρος τῶν σωμάτων βαρύτερος τῆς ἄλλης περιουσίας· ἔστι καὶ σύροις καὶ κίλιξιν, ἐτήσιος ἑκατοστὴ τοῦ τιμήματος ἑκάστῳ. Ego ad verbum tibi pænè reddidi: & efficiatur ex sermonis nexu, Iudæos *Centesimam* dare, sicut & Syros ac Cilices, pro Capitis tributo. Quo sensu? inquies. vt magis capias: soluere quidem illos & pro Agris, & pro Opibus; sed æstimatione omnium factâ, etiam *Centesimam* pro ipso capite dare. Hoc tale est. vt, si decem millia aureorum in censu habeam, soluam ex iis annua centena. Hoc placeat ob æqualitatem, & quia pauperes aut tenues sic non pressi: sed alia sunt quæ refellunt, aut certè morantur. Quid enim tum seruis fiet? quid filiisfamilias grandioribus? Dico grandioribus. nam vt & hoc addam, Vlpianus notauit, *In Syriis à Quattuordecim annis masculos, à Duodecim fæminas, vsque ad Sexagesimumquintum tributo Capitis obligari.* Atqui Serui & Filij tales, peculium suum nullum habent. Sed de seruis responderi potest, Dominum dependisse in suo capite, dum eorum æstimatio Censibus eius accedit. Et serui alioqui in iure, *caput non habere*, scribuntur. Quod ad filios, certum est parentes pro iis exsoluisse: sed quâ taxatione, an non & eâ aliquâ pro parentum censu, hoc ignoro. Vellem, & res facta esset. Sed soluisse, in Panegyrico ita scribitur: *Tunc certè parentes*

In Syriac.

Ad Constantium.

rentes

rentes ADVLTORVM *non pœnitet filiorum, quorum onera remissa sibi lætantur.* Vides filios parentes suos onerare, sed *adultos* iam & grandiores, ex Vlpiano suprà. Imò alibi, non ante *Vigesimum* annum capite obligatos, lego. Caussam autem opinor huius remissionis in ætate vel Puerili vel Senili: quòd etiam Romani olim Impuberes non censebant, & immunes à Tributo habebant. Addi potest, quòd hæc Capitatio, non aliud quàm quasi redemptio munerum & operarum seruilium fuit, quas populi scilicet victi, & serui facti, Romanis iam debebant. At pueri ad eas operas, aut senes, non idonei: ergo nec pro iis soluant. Hæc sunt, si pro Censu Tributũ hoc datum. Sed aliquis mallet, vniforme aliquid, & in omnia capita æquale. Nam sic Iudæi leguntur *Didrachmum* pependisse: & Christus ipse in Euangelio soluit. Matth.cap. XVII. Quod Hieronymus quidem & Beda istuc retulisse videntur: sed alij tamen veriùs (inter hos Hilarius) ad Tributum, quod templo Iudæi debebant, in eo modo à lege diuinâ definitum. Exodum vide. Et Iosephus sanè ac Zonaras, sed & Xiphilinus, Cap.xxx. disertè scribunt *Vespasianum demum hoc instituisse, vt omnes vbique Iudæi duas drachmas Ioui Capitolino Romæ penderent, quas anteà* TEMPLO *Hierosolymitano solebant.* Nihil clarius: & Christi ipsa responsio (si quis examinat) à Tributo Cæsariano nos abducit. Sed aliquis etiam opponat Lampridij hæc in Alexandro: *Vectigalia publica ita contraxit, vt qui decem aureos sub Heliogabalo præstiterant, tertiam partem aurei præstarent. tuncque primùm Semisses aureorum formati sunt, & Tremisses. dicente Alexandro, etiam Quartarios futuros, quòd minus non posset. quos etiam formatos in monetâ detinuit, exspectans, vt si vectigal contrahere potuisset, eos ederet.* Hęc euincere videntur, certum genus nummi cusum ad Tributa: & nisi fallor, Capitis, quæ sola certitudinem & vnitatem poterant habere. Nam in agris, animalibus, aut opibus, id planè variabat. Faciat aliquid Hesychius, qui scribit: Κῆνσος, εἶδος νομίσματος, ἐπικεφάλαιον: *Census, genus numismatis, capitatio.* Sed & in Sacris legitur, *Numisma census.* Tamen ob multa hæreo, nec temerè in hanc partem eo. Quid? *decem* igitur *aurei* in Lampridio, Capitatio fuisset? & posteà *Triens*? In ipso Euangelio, vbi *numisma* Matth.cap. XXII. *census* quæritur: mox subiicitur, *Denarium obtulisse.* An ergo ille tantùm æqualiter in capita? ridiculum, nisi si Denarius aureus

 fuit.

fuit. Quid firmiter definiam neſcio, res tenebras, vt dixi, habet, nec noſtrâ nunc curâ illuſtrandas. Pluſcula cogitaui aut collegi, fateor: ſed intricatis, aut merè litterariis, non nunc locus. Dico igitur breuiter, Lampridij locum hoc tantùm efficere, *Contracta omnia vectigalia: adeò vt qui* (pro exemplo) *decem anteà daret, nunc Semiſſem aut Tremiſſem:* & quia imminuta illatio erat, in eius rei memoriam voluiſſe & nummos minores Alexandrum cudi. Sententia autem tota & vera, *contraxiſſe eum Tributa pleraque ad Trientem, conatum & ad Quadrantē: nec infrà potuiſſe.* Quod ſi quis pertendit, nummos pro modo Tributi ita cuſos: vbi igitur illi ſunt? cur prægrandes aliqui non exſtant? Denique ſtatim infinitos cuſos oportuit, ad penſiones totius orbis. Nihil eſt: & Heſychij aut Chriſti verba hoc modò volunt, ipſum illud quod ex cenſu in Tributum darent, *Cenſum* appellatum; atque adeò pecuniam, ſiue grandis ea ſiue pauca eſſet. Quin hoc totum pro priore ſententiâ magis ſit, quòd Capitatio fuerit ex cenſu. Cur enim *Numiſma cenſus* dicatur, ſi ipſius cenſus nulla habita ratio? Plura ſunt: ſed differo, & nūc inquiro, quod cœperam, in Capitationis fructum. Multum rediiſſe ex eâ, multitudo capitum dicet, quæ in Romano orbe. Ioſephus de ſolâ Ægypto ſcripſit, *habere eam* * *ſeptingentas & quinquaginta myriadas hominum: idq́ue liquere ex tributo quod in capita ſinguli pendunt.* Poſtrema hæc ita palàm Græcè habent: etſi interpres leuiter aliò deflexit. Sed argumentatur & colligit de Capitum numero, ex ipſâ Capitatione, & tabulis ſcilicet Cenſualibus, quas inſpexit; aut ab iis qui inſpexêre, hauſit. Nam etſi non Pueri aut Senes conferrent, vt prædixi: tamen & eorum nomina ſcripta probabile eſt, contrà fraudes, & pro ceterâ diligentiâ aut curioſitate Romanorum. Si igitur talis ille Ægyptiorum numerus (& *Alexandriæ incolas* etiam excipit, qui ipſi ad *centena* aliquot *millia:*) facile intellectu eſt, in quantum creuerit capitarium hoc vectigal. Adde enim alias prouincias in partem: quarum omnium in populis numerum ſub Auguſto voluit Suidas exprimere, atque vtinam is locus rectè haberet! *Auguſtus*, inquit, *omnes ſubditos viritim adnumerare voluit, vt ſciret quanta multitudo eſſet.* Καὶ δὲ εἰσηκονται οἱ τῶν ῥωμαίων οἰκοῦντες υι μυριάδες ϛ χίλιοι Ιζ. ἄνδρες: *& reperti ſunt Romanam ditionem incolentes quadringentæ & decem myriades, mille & ſe-*

* Septē millliones cum dimidio.

In verbo Αὔγουστος.

& septemdecim viri. Falsi planè numeri, & perexigui: cùm sola Ægyptus vltrà donet. * Emendare tamen, non nisi eius est, qui diuinandi artem certò tenet. Vt Capitationem igitur omittam, de vniuersis Tributis aliquid, dum siluas & lustra excutio, videor indagasse: & ponam. Velleius, vbi de auctis finibus imperij, & prouinciis adiectis, ita ait: *Diuus Augustus, præter Hispanias aliasque gentes: quarum titulis Forum eius prænitet,* PAENE IDEM, *factâ Ægypto stipendiariâ, quod pater eius Galliâ, in ærarium reditus contulit.* Verba ea tollo & appendo, *penè idem* soluisse Ægyptum, quod Galliam: ergo ista plus etiam dedit. Quid si inueniam Tributi igitur Ægyptiaci modum? propemodum in Strabone, qui sic tradit: *Ciceronem in oratione quapiam scriptum reliquisse, tributa ex Aegypto rediisse Ptolomæo illi qui Cleopatræ pater fuit, talenta annua duodecim millia & quingenta.* Vbi hoc Cicero, nescio: hodie non exstat, & puto tamen fuisse in eâ pro Rabirio Postumo, quia argumentum eius tale aliquid vel admittit, vel petit. Sed parum hoc ad rem: illud maximè, quod Strabo adnectit, his verbis: *Si igitur ille rex neglegenter & ignauè imperans, tantum redegit: quid* NVNC *censendum est, cùm omnia tantâ diligentiâ & ordine administrantur, itemque Troglodyticâ & Indicâ negotiatione sic auctâ?* Satis præit nobis & adserit, multo plus in Tributis Ægypti suo, id est Augusti vel Tiberii, æuo fuisse: quàm olim sub Ptolomæis. Atqui si tunc tot illa dicta talenta (ea faciunt *septem milliones & semissem:*) quidni ad *decem aut duocim milliones* producamus in sequenti æuo? nec nimium censeo me dixisse. AVD. Censeo te dixisse Lipsi, censeo. Nam primùm Strabonis illud Diodorus refellit, qui lustrasse subid tempus Ægyptum scribit, & *accepisse ab iis qui res rationesque Regias tractabant, illum accipere supra sex millia talentûm annua.* Iam de Galliâ etiam habeo quod dicam: sed tu de isto priùs. LIPS. Semper mihi res cum Diodoris? amo scilicet hoc nomen, ob vnum illum virum. Sed tu scito breuiter, Diodorum si ab Ægyptiis hoc accepit, Ægyptiaca igitur talenta etiam intellexisse, quæ maiora Atticis, & habent minas siue libras *octoginta:* quod Plinius ex Varrone scripsit. Ita igitur si consideras, haud nimis ea *sex millium* summa à *Duodecim* abit, etsi tamẽ abit. Sed addit Diodorus, *plus* etiã accepisse: quod ipsum nos iuuet: & deniq; Ciceroni ac

* *Vide Notas.*

Lib. XVII.

Lib. XVII.

Straboni lubet meritò, præ Diodoro, credere atque adhærere.
II. Excid. Enimuerò opes Ægypti magnæ, reditusque: & Iosephi verba tu hæc audi. *Tributorum*, inquit, *multo amplius Romanis per singulos menses pendit, quàm vos, ô Iudæi, toto anno: & præter pecuniam, annonam frumentumque quattuor mensium vrbi Romæ.* Ita Agrippa rex in concione Iudæos alloquitur: & duo ex iis discas, grande aliquod Ægyptios intulisse, & Iudęos vix duodecimam eorum partem. Sed vt cœperam dicere, si tantum istud Ægyptus: quid iam Gallia, quæ plus, ex Velleio, & ratione (nam multo grandior laxiorque est) plus, inquam, longè dedit? An minus igitur, quàm XV. *aut* XX. *milliones*? AVD. Et hîc erat Lipsi, in quo volebam te non reprehensum fortasse, sed repressum. Quid clamas de Galliâ? os tibi claudit Suetonius, vel te restituente: *C. Cæsar Galliæ* CCCC^es. HS. *in annos singulos, Tributi nomine, imposuit*. Hoc tu ita ex libris veteribus: hoc & Eutropius idem dicit. Atqui *quadringenties* illud, quid nisi *vnus millio* est? vt videas corruere tot illos à te superstructos. LIPS. Ego tamen firmiter satis struxi: nec machina hæc tua deiicit, aut quatit. Nam restitui ita, fateor, libros secutus: sed quid si in numeris aberrantes? non insolens est: & hîc, cùm inquiro & penetro, planè est factum. Dic sodes tu aut alius, illa ampla, illa diues Gallia (sic enim semper habita & laudata) non nisi *millionem* annuum in tributo dederit? O clementiam imperij Romani! ô illos benè meritos de vrbe, quam ceperant; de populo, quem ad extremum armis prouocarant! Non sunt ista profectò: & audeo adfirmare Suetonium atque Eutropium scripsisse ∞ ∞ ∞ ∞. id est, *quater millies*. Ea summa *decem milliones* reddit: minus inquies, quàm Ægyptus: ita est, sed addo, & ratio comprobat, aucta hæc Tributa largiter, & vel in duplum, ab Augusto esse. Nam ille censum per Gallias *instituit, opus nouum & inadsuetum Gallis* (vt Claudius in Oratione apud Senatum loquitur) & eâ ratione immensum auxit. Quod fecit idem in aliis prouinciis, & in Syriâ etiam, vt ex Euangelistâ notum: itemque in Hispaniâ, sed temporibus diuersis. At iam, mi Auditor, si solæ Ægyptus & Gallia ad XXX. *aut circiter milliones* pependerunt: quid totus orbis reliquus? An non Syria & Asia tantum? Africa & Hispania? Græcia & Illyricum? Insulæ omnes simul? & multa

multa omitto: & concipere summas vereor, sed suprà * *centum quinquaginta milliones* fuisse, animo hoc sentio, & ore etiam promo. * Vide Notam.

Cap. IIII.

De Ærario militari, & Vigesimâ, Vigesimaquintâ, Centesimâ ad id explendum.

O Igitvr opes immensas cùm considero! & maximè in *diligentiâ* eâ quam Strabo commemorat, cuius exemplum etiam iocosum, lubet dare. Scribit idem alibi, *Gyarum se venisse* (non insulam, sed scopulum) *à pauculis piscatoribus habitatam. atque eos ipso illo tempore quo adfuit, Legatum ad Cæsarem misisse, deprecatum grauitatem tributi. Nam impositos sibi centum quinquaginta denarios, cùm ægrè centum possent péndere.* Tu rides? licet: sed vides quàm nihil eos fugerit, & saxa & rupes etiam habuerint sub tributo. Nec de magnis sanè prouinciis hoc Senecæ acceperim: *Caium Caligulam centies* HS. *absumpsisse, vt prouinciarum tributum vna cæna fieret.* Mediocrium dico aut tenuium prouinciarum: nam ampliores, quanto amplius? Et finem ego hîc putabam: sed tamen alia etiam se obiiciunt & occurrunt, sine fraude magnâ Ærarij non omittenda. Nam *Augustus ille, qui valdè rem Romanam auxit, etiam onera, & hîc quoque pro nomine suo fuit. Nam is *Ærarium militare* seorsim instituit, & ad id explendum reditus nouos & certos. Suetonius ita: *Quidquid* Cap.xcix.
vbique militum esset, ad certam STIPENDIORVM PRAEMIORVMQVE *formulam adstrinxit: definitis, pro gradu cuiusque, & temporibus militiæ, & commodis missionum; ne aut ætate, aut inopiâ, solicitare ad res nouas possent. Vtque perpetuò, ac sine difficultate, sumptus ad* TVENDOS *eos* PROSEQVENDOSQVE *suppeteret, Ærarium militare cum* VECTIGALIBVS NOVIS *instituit.* Notandum est, duplici pecuniâ opus fuisse, ad *Stipendia* & ad *Præmia*: quod seorsim Suetonius dixit, addiditq; ad *Tuendos*, in militiâ scilicet; & ad *Prosequendos*, nempe post militiam, & à missione. Quid autem? inquies, an tot igitur illa tributa non sufficiebant alendo & ornando militi? Suffecissent omnino, nisi & alia publica onera, eaque immensa fuissent, in populo pascendo, in ludis dandis, in operibus, in magistratibus & officiis: & quæ distinctè aut ac-

curatè dicere, non ſit huius loci. Vtinam Appiani liber exſtaret, qui hæc omnia fuit complexus! Ita enim ipſe, initio operis, vbi id diuidit & diſponit: *Vltimus liber*, inquit, *habebit* COPIAM MILITAREM, *quam & quantam Romani habeant; tum &* PROVENTVS PECVNIASQVE, *quas per ſingulas gentes capiunt; item quid in* CLASSES *impendant, & ſi quid erit huiuſmodi.* O pulchrum, ô deſiderabilem illum librum! ſed periit: ſcire tamen Appianus illa potuit, tum quia & ipſe in Republicâ fuit, tum quia moris rationes illas imperij in publico edi. Suetonius de Caligulâ: *Rationes imperij ab Auguſto proponi ſolitas, ſed à Tiberio intermiſſas,* PVBLICAVIT. Rationarium, ſiue & Breuiarium imperij, hoc idem Suetonius alibi appellat: & Tacitus explicat deſcribitque, cùm *prolatum* à Tiberio *libellum* ſcribit, *quo* OPES PVBLICAE *continebantur. quantum ciuium ſociorumque in armis, quot claſſes, regna, prouinciæ, tributa aut vectigalia, & largitiones ac neceſſitates.* O hunc quoque laudabilem morem! cùm Princeps rationes quaſi cum Republicâ ponit, & oſtendit nihil ſibi quæri propriè, aut inſumi. Sed abeo à meâ re, admiratione talium: & ſemel dicenda fuerunt. Nos igitur iterũ ſuſpenſo gradu quæramus quę perierunt, aut in obliuionis aquis latent. Dixi *Ærarium militare* inſtitutum nouiter ab Auguſto, & ad id implendũ quæſitos fontes. Tres repperit; *Viceſimam, Viceſimamquintam, Centeſimam. Viceſima* fuit *hereditatium*: de quâ in hunc finem inſtitutâ apertè ita Dio,
Lib. LV. in actis anni DCCLIX. *Poſtquàm multæ pecuniariæ rationes propoſitæ, & ſpretæ fuiſſent, ad Ærarium militare: placuit tandem ſeditque, vt Viceſima eſſet hereditatum & legatorum, quæ cuique obueniſſent teſtamento: exceptis tamen aut ſanguine valdè iunctis, aut admodum pauperibus, quos hoc onere liberarunt.* Duo veniſſe in hanc viceſimam vides, *Hereditates* & *Legata*: Deus bone, quanta & quàm crebra ea, vel in Româ tantùm? Quot illîc diuitiæ, & quoties, per captaturas & aucupia, ad externos tranſlatæ? Soluebãt igitur ſæpè Viceſimam: & nemo ambigat fuiſſe incredibile Vectigal. Excipiuntur tamen hîc *Proximi*, vel *Pauperes*: & Nerua ac Traianus etiam, poſteà mitigarunt, quod in Plinij Panegyrico diffusè eſt videre. Atque vt vnum fatear, hoc Tributi genus imitabile videatur, nec graue etiam pendentibus: cùm lætitia magni & inopinati ſæpe prouentus obruat vel minuat
ſenſum

ſenſum inferendi. Sed fons alter, *Viceſimaquinta mancipiorum*. de quâ Tacitus: *Vectigal Quintæ & viceſimæ vænalium mancipiorum (à Nerone) remiſſum: ſpecie magis, quàm vi; quia cùm venditor péndere cogeretur, in pretium emptoribus accreſcebat.* Id autem Aerario militari acceſſiſſe, Dio item ſcribit, anno poſt *Viceſimam* inſtitutam. *Cùm etiam pecuniá*, inquit, *opus eſſet, & maximè ad Vigilum cohortes iam inſtitutas, Auguſtus vectigal Quinquageſimæ, in venditione mancipiorum, induxit.* Dico *Quinquageſimæ*: & ſic in Græco eſt, τὸ τέλος πεντηκοςῆς: an non tamen πεντεικοςῆς reſcribendum, leui mutatione, id eſt *Vigeſimæquintæ*, pro verbis claris Taciti, ſit conſiderandum. Magis eſt, vt putem ſic fuiſſe, & Romano ſcriptori accredam. Quanti hoc vectigal fuerit, is agnoſcet, qui crebra mancipia in Romano orbe, crebram mutationem, & maxima deinde eorum pretia cogitabit. De crebritate, alibi dicemus: de pretiis, quis neſcit Daphnidē væniſſe (in Plinio) *trecentis millibus & ſeptingentis ſeſtertijs?* id eſt, *ſeptem millibus quingentis ſeptemdecim* Philippæis cum dimidio: grande pretium in vno fluxo & mortali homine, & quem ſolus *Grammatici* titulus commendabat. Ab eâdem claſſe & arte Lælius Præconinus (in Suetonio) emptus *ducentis millibus nummûm*: quæ ſunt *quinque Philippæorum millia*. Iam Caluiſius ille Sabinus (in Senecâ) *plures anagnoſtas habuit, & ſingulos centum millibus emptos.* Quot aurei igitur prodeunt è talibus ſingulis? quot ex millenis aliquot, qui, cottidie dixerim, væniebant? Et Iuriſconſulti quidem pretia ſeruorum definiunt: *in communi aliquo viginti aureos; in artifice, medico, notario, eunucho, triginta, quinquaginta, ſexaginta*: & quanquam Romani aurei ſunt (id eſt duplices noſtri) tamen modica illa æſtimatio, nec in venditione locum habet, quæ nimis ſæpe exceſſit. Alio fine à Iuriſconſultis ea ſunt ſcripta: & fortaſſe ad Portoria aliquis etiam trahet. Sed tertius fons, *Centeſima*, quæ *rerum vænalium* fuit: de quâ Tacitus, in Tiberij rebus. *Centeſimam rerum vænalium deprecante populo, edixit Ærarium militare eo ſubſidio niti.* Si omnium autem vænalium, quæ & quàm infinita ſumma fuit? Si in auctione tantùm; minor, ſed & ſic grandis. Suetonius quidem ſic reſtringere videtur, qui in Caligulâ *Centeſimam auctionum* appellat, *& remiſſam Italiæ* ab eo Principe notat. Finiui de Aerario militari: quod propriè quidem ad ipſum

Lib. XIII. Annal.

Lib. VII.

ipſum facit. Aliâs non neſcio, & pœnas ſiue mulctas legum, item damnatorum confiſcationes ſæpe in hoc ærarium relatas. de quibus Plinius in Panegyrico: *Locupletabant & fiſcum & ærarium, non tam Voconiæ & Iuliæ leges* (Papias intellegit, de maritando) *quàm Maieſtatis, ſingulare & vnicum crimen eorum, qui crimine vacarent*. Et magna quidem hæc ratio fuit: ſed illa Maieſtatis raro, niſi à deterioribus, vſurpata. Tetigiſſe hæc ſatis ſit: nos nunc ad alia imus.

CAPVT V.

De Metallis, & argenti, auri, aliarumque rerum fodinis.

AVD. An & aliud igitur reſtat? LIPS. Aliud, aliaque potiùs, vt dixi. AVD. Hem, quouſque accumulabimus? & vide ne patientiam omnem illis excutias tot onera ferendi: imò & mihi pæne fidem. LIPS. Confide, benè & firmiter imponam, & teſtimoniorum ſuis vinculis ligabo. In iſtâ re pecuniariâ, an ipſam eius materiem, id eſt *Metalla* omittam? nefas. magni ex iis reditus, & in variis locis: & reditus quidem innoxij, iuſti, & ſine onere ſubditorum. Terra, benigna illa mater, hæc quoque nobis donat. Caſſiodorus pulchrè: *Metallarij ſine furto diuitias rapiunt, optatis theſauris ſine inuidiâ perfruuntur, & ſoli ſunt hominum, qui abſque vllâ nundinatione, pretia videantur acquirere*. Iterumque mox addit: *Aurum per bella quærere, nefas eſt; per maria, periculum; per falſitates, opprobrium; in ſuâ verò naturâ, iuſtitia.* Neſcio tamen, ô bone Caſſiodore, neſcio de *Iuſtitiâ*: & an non Sæuitia aliqua admixta? certè, vt illi tunc quærebant. Nam multa millia hominum huc adigebant, quoſdam mercede conductos, pleroſque damnatos ad metalla: quos in ſubterraneo illo carcere, fames, labor, vapor, & ruina ſæpe etiam necabat. Ipſe Caſſiodorus non diſſimulat: *Intrant homines caligines profundas, viuunt ſine ſuperis, exſulant à ſole: & dum ſub terris compendia quærunt, nonnumquam lucis gaudia derelinquunt*. Ægyptiorum hoc inuentum fuit. *quorum reges* (ait Diodorus) *omnes criminis damnatos, item ex hoſtibus captos, ſiue quis regem offendiſſet, ipſum & totam cognationem interdum, auro effodiendo deputabant: ſimul & facinorum pœnam ſumentes, ſimul & quæſtum vberem ex eorum labore capientes.* (Lib. 1.)

pientes. Atque hi tali interdum numero, vt Polybius ad Carthaginem Nouam, fodinis in Hispaniâ, *non minus* XL *millia hominum* scribat *assiduè in opere versari*. Plinius etiam notat, *Censoriam legem fuisse Ictimulorum aurifodinæ in agro Vercellensi, quâ cauebatur, ne plus quinque millia hominum in opere Publicani haberent.* Lib. xxxiij. cap. iiii. Nec id credito miseratione aut curâ pereuntium factum: sed cautione, & dispensatione operis, vt ne in vnâ conductione Publicani totum aurum exhaurirent. Itaque lex in elocatione dicta fuit, de numero operarum. Strabonis locus est, qui abdicare à Rep. aut Principe Argenti omnes fodinas videtur, relinquere tantùm Auri. Verba: Ἐστι δὲ καὶ νῦν τὰ ἀργυρεῖα, οὐ μέντοι δημόσια, οὔτε δὲ Lib. iii. ἐνταῦθα, οὔτε ἐν τοῖς ἄλλοις τόποις, ἀλλ' εἰς ἰδιωτικὰς μετέστησαν ἐκτίσεις. τὰ δὲ χρυσεῖα δημοσιεύεται τὰ πλείω: *Sunt autem & nunc Argentariæ in Hispaniis, non tamen publicæ, neque* ILLIC *neque in* ALIIS LOCIS, *sed ad priuatas redempturas sunt redactæ. Aurariæ autem pleræque publicè exercentur.* Ambigua mihi hîc sententia est, velítne venditas Argentarias priuatis, certâ pensione aut illatione; an dumtaxat elocatas, vt olim solet. At in Aurariis aliter, quas ob lucri magnitudinem ipsi Principes exercent. Ex hac quoque metallariâ parte igitur, magnum vberemque factum quæstum, & nostra ætas doceat: maximè cùm pulcherrimas fœcundissimasq; Fodinas variè haberent, vt in *Hispaniis, Galliis, Norico, Salassis, Illyrico, Pannoniâ, Thraciâ, Macedoniâ, Proconneso*: quarum singulatim testimonia dare possim, sed fidei meæ nunc hoc credes. Habuit & Italia, putatque Plinius *aliam nullam fœcundiorem metallorum quoque tellurem esse*: sed interdicto Patrum cautum, vt ei, velut parenti, parceretur. Præter hæc, fuerunt & *Cretariæ*, & *Picariæ*, & *Salinariæ*, *Ærariæ*, *Ferrariæ*: & nullum genus quæstus è terrâ omissum.

CAPVT VI.

De Vrinario vectigali & Chrysargyro, item de Meretricio.

IAM & alia video. AVD. Bonâ veniâ Lipsi, etsi auidè audio, tamen tædere incipit tot illationum. Quid faciemus his opibus, & quin potiùs erogamus? LIPS. Alia, alia: & ab Augusto & priscis ad nouiores, atque adeò auidiores, veniamus. Exordium à Vespasiano (nam Caligulam consultò omitto, qui multa &

insana instituit, sed mortua cum ipso) à Vespasiano, dico: qui, vt communiter de illo Suetonius, AVXIT *tributa prouinciis, nonnullis & DVPLICAVIT*. In paucis verbis quanta accessio rerum, attritio subditorum? Et quídni ille solita augeret, vel duplicaret, qui instituit & excogitauit etiam pudenda? Nam *Vrinæ vectigal commentus* est, quod idem scriptor tradidit: & notus, cùm filio pecuniam ad nares admouisset, in eâ re eius iocus. Origo huic Vectigali & caussa, quòd in publico amphoræ aut dolia stabant ad Vrinam reddendam: quam Fullones, opinor, vertebant deinde in suum vsum. Túne rides? AVD. Largiter. & vah Vespasiane, non alia tua sagacitas in excogitando? LIPS. Sed Principes etiam secuti tenuerunt, siue auxerunt: & videtur hoc fuisse triste illud *Chrysargyrum*, historiis decantatum. Georgius Cedrenus quidem eò trahit apertè. *Chrysargyri pensio fuit*, inquit, *talis, vt quisque mendicus aut pauper, meretrix siue iam emerita, omnis seruus itemque libertus, inferrent in ærarium pro* VRINA & STERCORE, *iumentorum etiam & canum: siue in agris, siue in opidis habitarent. Et homines quidem vtriusuis sexus, Nomisma argenteum; equus, mulus, bos tantumdem; asinus & canis, folles sex* Cum Cedreno Constantinus Manasses facit: *Chrysargyrum sustulit Anastasius Imperator. quod erat, vt omnes viri, fæminæ, pueri, serui, liberi, nummum argenteum, nomine* STERCORIS ET VRINAE *fisco darent. Idem muli, equi, boues*. Proh sancta fides! quanta hæc pecunia fuisse debuit, ex omni genere pænè viuentium? & quæ vnquam Capitatio accessit? Miror, & simul indignor, hæc tam fœda & tristia à Constantino nostro Magno instituta: si tamen ille. Nam Zosimus asserit, & eum culpat: * Euagrius ex professo negat, & hunc vt hostem optimi Principis inuadit. Sanè videtur à Vespasiano exemplum, quicumque auxit & produxit. AVD. Phui, phui hæc talia! & odor mihi nares spurcat. LIPS. Quid tu auertisti? viri proceres & reip. primi hoc munus colligendi ambibant, *non aliter* (Euagrij verba) *quàm militarem aliquam Præfecturam, aut Ciuilem magistratum*. O indignitas! sed Princeps dignitatem addebat, qui & *in Sacrum ærarium hanc pecuniam recipiebat*. Idem ille Euagrius notat: nec miremur Iuuenalem iam olim scripsisse, de iis quos fortuna amaret:

Conducunt foricas. & cur non omnia? cùm sint

* Vide lib. III. Eccl. Hist. cap. XIXIX.

Quales ex humili magna ad fastigia rerum
Extollit, quoties voluit Fortuna iocari.

Atque isti pudendarum sordium lucrique exercitores aut conductores sunt, quos *Foricarios* Iurisconsulti appellant. AVD. Mihi ridere hîc lubet res humanas. LIPS. Quid ita? AVD. Nam qui pulchriores ludi sunt, quàm vel instituí tributum in hæc talia: vel collectores eis honestissimos admouere? An istud non est illudere & insultare, non dicam dignitati, sed libertati? LIPS. Tibi sic videtur, & nobis hodie: & tamen, vt nunc quoque mores aut cupidines, aliquis seueriorum fortasse fuisset inter illos Foricæ candidatos. Sed aliquid occurrit. quid? turpe & pudendum item, & dignum suo auctore. Caligula *ex capturis Prostitutarum vectigal instituit, quantum quæque vno concubitu mereret.* Ita Suetonius: sed quod credo cum illo periisse: etsi postea quoque sub Heliogabalo *Lenonum vectigal, & meretricum, & exoletorum fuit.* Ista fœda, & Romano nomine indigna: nec sustulit tamen optimus Imp. Alexander Seuerus, sed dumtaxat in *Sacrum ærarium vetuit inferri, & ad instaurationem Theatri, Amphitheatri, Circi deputari.* Lamprid. Ex quo verè dixeris, magnum & hoc Vectigal fuisse, cùm ad tantorum operum restitutionem conferret. Sed mittamus, & finiamus. Nam ad posteros Imperatores & Græcanicos, non lubet ire: etsi multa & ij inuenerunt aut collegerunt, & quidam eorum diuitias mirandas.

CAP. VII.

De opibus Byzantini imperij: & clausula ac finis Tributorum.

AVD. Etiámne Græcanici? quî verò id potest, imperio iam tenui, diuiso, & sic minuto? LIPS. Potest: nec in rationes aut vias omnes pecuniæ lubet inquirere, ipsam tibi dabo. Basilius Imp. (vixit sub annum Christianum *octingentesimum*) à Zonarâ scribitur, *implesse totum Aerarium, & ipsos aditus viasque, pecuniis confertim stipatis. Habuit*, inquit, *in thesauris* DVCENTA MILLIA *talentûm auri. Nam alterius pecuniæ* NEC NVMERVS *iniri poterat, adeò vt terræ eam infoderet, ærariis aut repositoriis vbique repletis. Quin &* ARCVLAS *habuit lapillis gemmisque pretiosis plenas, cùm aliis, tum illis quæ candent,*

 & quas

& quas Margaretas propriè appellamus. In quibus verbis *ducenta illa millia talentûm auri*, quid reddunt? ipsos *mille & ducentos milliones.* Vbi nunc argentum illud infinitum & innumerum? ego non arbitror infra, imò supra, aurum fuisse. Vbi gemmæ & lapilli in arculis? itidem æquasse. O mira, ô reiicienda, nisi è dictis & dicendis fidem caperent, & mutuò sibi attestarentur! Enimuerò hoc grande in Græcanicis, Iudæus etiam scriptor longè pòst, affirmat: cuius *Itinerarium*, *Beniamini* nomine, Arias Montanus edidit, vir plurifariàm doctus, & nobis peramicus. Is ante annos circiter CCCC Europam, atque alia, peragrauit, & scribit se Constantinopolim quoque venisse. *In eâ vrbe*, inquit, *vidi res atque* OPES INENARRABILES. *Deferuntur enim in Principis palatium quotannis Tributa, quibus* TVRRES *implentur coccineâ purpureâque veste, & auro: ita vt* NVLLVBI TERRARVM *par congestæ pecuniæ exemplum reperiri possit. Affirmatur etiam ipsius* SOLIVS VRBIS *vectigal, ex Foris vænalium, & Portu ac mercatorum pensionibus collectum, ad* VIGINTI MILLIA AVREORVM IN SINGVLOS DIES *accedere.* Quid tu facis? quò abis? AVD. Fugio. LIPS. Sanè bellus comisque es: postquam benè te sermone saturaui & excepi, abis, nec vel salutas. AVD. Salus te amet Lipsi, sed magis Veritas. Ego vt hæc tam vana, tam monstrosa, stans patiensque audiam? Fugio. nam in os tibi resistere aut refellere, pudor me arcet. LIPS. Exsoluo te hoc vinculo, fac si potes. AVD. Nam satis attendisti Lipsi (vt *Turres auri, & Gemmarum arculas* omittam:) vnam vrbem, in vnumquemque diem, dare *vicena millia*? LIPS. Attendi. AVD. *Aureorum* etiam? LIPS. Aureorum, & fortasse veterum, qui duplices fuêre ad hos nostros. AVD. Proh Deus, vbi terrarum sum? & tu etiam auges? LIPS. Es hîc in meo solo. Sed age, gratiam augmenti fecero: sint menstrua *sexcenta millia* aureorum nostrorum, sint annui *septem milliones*, & pænè quadrans. Quid hoc te percutit? maiora diximus. AVD. Sed non in vnâ vrbe. Prouinciarum, & quidem grandium, hoc tributum sit: atque hodie, regnorum. LIPS. Non abnuo. sed nempe Byzantium, id est *Noua Roma* hoc dedit: & tunc quidem in suo flore. quid autem censes (vt obiter addam) illam veterem olim dedisse? Sed ego sanè hoc non nimis miror: illud magis, quæ opes esse potuerint, in tam exiguis tunc finibus, ad

pompam & apparatum illum Principalem. Lege Curopalatem, si vis, *De officiis aulæ Constantinopolitanæ*, & adiunge Græcos alios: videbis Persas, & Medos omnes, vinci ab his Byzantinis. At ego tamen assensum tibi non impero: auctores meos dedi: tu aut alius, huc aut aliò ite. AVD. Sed vnum etiam, Lipsi, quærere liceat. Cùm sic vrges tanta eos olim dedisse: quî potuerunt miseri, & fuerunt oneri ferundo? Nam nos sanè hodie non possimus. LIPS. Non possimus? dico ego nos facere. AVD. Nugaris, vt liberè loquar. nam vbi hodie Principum etiam magnorum istæ opes, aut ærarij vbertas? LIPS. Non est, fateor: & caussæ aliæ etiam sunt, sed & illa quam, pro meâ nunc mente, dicam. Non vni Regi aut Principi, quisque in suâ prouinciâ, damus, vt olim: sed variè magis & diuisim, ita vt summa magna ad vnum non redeat, magna tamen contribuantur. Quomodo? in exemplo nostro vide. Conferimus hodie Principi quædam, post eum, Ordinibus, post hos, Magistratibus opidanis, post istos, Toparchis municipiorum aut pagorum. Denique Ecclesiæ etiam & Ecclesiastici, quàm multa à nobis habent? & iustissimè quidem, atque ex lege diuinâ, sed tamen habent. Hæc igitur omnia si conferas, & in aceruum iungas: affirmo tibi nos paria, aut plura dare. Quid, quòd concussiones & raptus militares omitto? quę maxima ratio est, & misera nostra Belgica satis sentit. Negabis in vnam cænam militarem, rusticum aliquem plus imputasse, quàm in annuum tributum? Atque hæc non semel eueniunt, ô quando tollenda? quando securitas & pax erit, aut saltem disciplina militibus? quando œconomia & ordo in acceptis expensisque? Ista sint; fortiter & audacter dicam. tondeant accidantque nostri Principes, renascemur

CAP. VIII.

Pecunia è Triumphis, & aliquot eorum inspecti, æstimatique.

AT satis in totâ re *Tributariâ* iam dixi: alia via se ostendit & aperit (quoniam de militibus tetigi) *Militaris*. Quæ ea est? lata, trita, & per quam cumuli atque acerui pecuniarum inuecti. Pecuniarum? imò vasorum, coronarum, vestium, gem-

marum, & quidquid dici appetendum, aut æstimandum potest. Ne teneam te, intellego *Opes* quæ è Prædâ & manubiis, per *Triumphos* inferebantur. Quot autem isti fuerunt? quàm multi, supra modum & fidem, vberes diuitesque? Liuius distinctè plerosque eorum recenset, & describit: mihi quid opus est? satis sit, opinor, tangère, & specimen eorum aliquod, per ætates, dare. Fuêre igitur Triumphi à Romulo, vsque ad extrema Augusti, circiter *trecenti duodecim*: & ex his primi nō nimis vberes, tamen modici, & magis magisque creuerunt. Vt ecce sub Regibus L. Tarquinij Superbi triumphū reperio, qui victâ *Sueßâ Pometiâ* & captâ, *tantum prædæ rettulit*, (notante Dionysio) *vt sacratæ diis decimæ explerent quadringentorum talentorum numerum*. Ergo fuit in cumulo, *quater mille talentûm*: id est, *viciesquater cētena millia* Philippicorum. Magnę sanè ab vno bello & victoriâ, si consideras, opes. Post eiectos deinde Reges, insignis L. Papirij Cursoris, de
Lib x. Samnitibus, habetur ab ipso Liuio: qui sic describit. *Triumphauit in magistratu*, INSIGNI, *vt* ILLORVM TEMPORVM *habitus erat, triumpho. Nobiles aliquot captiui, clari suis patrumque factis ducti. Æris grauis magna vis transuecta, vicies centum millia, & quingenta triginta tria millia. Id æs redactum ex* CAPTIVIS *dicebatur. Argenti quod captum ex* VRBIBVS *erat, pondo mille trecenta triginta. Omne æs argentumque in ærarium reconditum, militibus nihil datum ex prædâ est.* Verba pluscula dedi, vt videas vnde etiam ea præda manubiæque parari solent: & ferè è Captiuis, quos ingenti numero sub coronâ vænumdabant, aut è Spoliis opidorum publicis priuatisque. Summa autem illa Aeris efficit, *vigintiquinque millia trecentos triginta* Philippæos: Argenti, *tredecim mille trecentos*. Ac tales ferè, aut minores, omnes illi vsque ad Tarentinū, triumphi: qui incidit in annum Vrbis
Lib. 1. cap. XVIII. CCCCLXXIIX. De quo ita Florus: *Nec enim* VLLVS PVLCHRIOR *aut speciosior in vrbem triumphus intrauit. cùm* ANTE HVNC DIEM *nil nisi pecora Volscorum, greges Sabinorum, carpenta Gallorum, fracta Samnitium arma vidisset. Tum, si pompas aspiceres, aurum, purpura, signa, tabulæ, Tarentinæque delitiæ.* Et valdè ipse quidem aut nimis (vt est ille scriptor affectuum aut excessuum) nimis, inquam, veteres illos abiicit: & hunc tamen non immeritò attollit. In eâ vrbe & parte Italiæ, gustauit Romanus Græcanicas delicias & diuitias,

diuitias, quas affatim posteà hausit. Sed nota in iisdem Flori, *purpurã, signa, tabulas* illata: quod verum fuit, & deinceps etiam sollenne. Atque adeò (digna obseruatu res) quidquid notabile aut optabile orbis, aut in eo vrbs aliqua haberet, per hanc viam portamque Triumphalem id Romam ferè inuectum: etsi quædam etiam extra bellum, vi aut persuasione magistratuum. Iam verò, postquam copię & arma extra Italiam missa, in grandes illas, & priscis opibus, aut victoriis quoque, inclytas regiones: quid auri, argenti, spoliorum non relatum? P. Scipio ecce ex Hispaniâ (in Liuio) *argenti præ se in ærarium tulit* XIIII. *millia pondo, trecenta, quadraginta duo: & signati argenti magnum numerum.* Ea pondo faciunt, *centum quadragintatria millia, quadringentos, viginti* Philippæos. Etsi ille tamen Triumphus non fuit (nam sine magistratu eas res gesserat Scipio) sed pecunia dumtaxat Triumphalis. Idem iterum, victâ Carthagine (pariter in Liuio) *intulit in ærarium argenti pondo centum millia triginta tria.* Si ita accipis, vt sint *triginta tria millia* etiã, voce ἀπὸ κοινοῦ repetitâ (vt equidem opinor) tum erunt nobis *ter decies centena triginta millia* Philippûm. At alter Scipio, victâ & dirutâ eâdem Carthagine, rettulit (vt Plinius adnotauit) *quater millies* CCCC.LXX.M. *pondo.* & addit: *Hoc argenti tota Carthago habuit, illa terrarum imperij æmula, quod* NVNC IN MENSARVM *est apparatu.* Qui numeri tamen parum fortasse probi sunt: & si tot illa millia legas, quî potest verum esse, mensæ alicuius priuatæ ministerium tanti fuisse? Quin exiguas opes Plinius indicare voluit, scripsitque meâ sententiâ: *quattuor millia, quadringenta, septuaginta pondo.* Ea efficiunt *quadraginta quattuor millia* Philippicûm, & *septingentos.* Neque miremur minùs quàm anteà relatũ, quia pleraque vrbs, dum capitur, incensa & diruta fuit. Ita opes perditæ, aut ruinis oppressæ. Quod autem inibi etiam sequitur, in pari mendâ videtur: *Posteà victâ Numantiâ, idem Africanus in triumpho militibus* XVII. *millia pondo dedit. O viros illo Imperatore dignos, quibus hoc satis fuit!* Nam quomodo laudet vel parcimoniam Scipionis, vel modestiam militum, si maior summa diuisa, quàm tota Carthago habuit? Et essent ea pondo, *centum septuaginta millia* Philippæorum: quæ redderent in *viginti millia* militum (vt ponamus tot fuisse) circiter *octo Philippicos cum dimidio*

Lib. xxviij.

Lib. xxx.

Lib. xxxiij. cap. xi.

dimidio viritim. Nimis magna hæc largitio in illo æuo restricto sit: nec sanè pro Plinij mente. Sint *septem millia pondo*: & plus satis erit. Sed quid facio? per Triumphos omnes ibo? finis non sit: & Liuius distinctè ac descriptè in plerisque temporum horum fecit. Lustra si voles: iuuabit videre, & magis, siquis in summam & aceruum colligat triumphales omnes opes. Fac vel in Asiâ solâ, vel magis Hispaniâ: nō admiratio solùm in animo tuo gignetur, sed stupor. Fortasse ego * alibi: nunc, vt institui, per ætates aut sęcula quosdam tangam. Vt hunc L. Æmilij de Macedonibus: *qui* (vt Velleij verba dem) *tantum* PRIORES EXCESSIT, *vel magnitudine regis Persei, vel specie simulacrorum, vel modo pecuniæ, vt bis millies* HS. *ærario contulerit, &* OMNIVM ANTEACTORVM *comparationem amplitudine vicerit*. Simulacra ibi fuisse super ceteros vult: & quid mirum? cùm prisci illi Macedones, quidquid hoc elegantiarum esset, ex Græciâ totâ & Asiâ iamdiu collegissent? Pecuniæ etiam modum producit ad *bis millies*: id est, *quinquagies centena millia* Philippûm. AVD. Magna summa est, & ex vno triumpho: sed quod fugere te non puto Lipsi (si fugit, suggero) Liuius eam atterit, & ad *millies* reducit. Ita enim legitur: *Summam omnem captiui auri argentique translati,* HS. *millies ducenties fuisse Valerius Antias tradit*. Magis etiam Plinio minuitur, in quo ista: *Intulit & Æmilius Paullus, Perseo rege deuicto, prædam pondo trium millium, à quo tempore populus Romanus tributum pendere desiit*. LIPS. Hæc reiicimus, & Critico naso damnamus. Meritissimò. tu putas Valerium illum Antiatem, qui omnia augere solet, & supra verum sæpe euehere (in Liuio non semel notatur) hìc ita parcum & oris modicum fuisse? Non arbitror, & minimum *bis millies ducenties* scripsisse: etsi ipse Liuius addat, *maiorem etiam summam, ex numero plaustrorum, ponderibusque auri & argenti generatim ab ipso scriptis, effici*. Quod ad Plinium: is verò numerus rideri magis, quàm carpi meretur. Et itáne *tria millia pondo auri* (vt ponamus vel id solùm fuisse) nec ampliùs, Macedonia dederit? Hoc erat, cur populus Romanus Tributo liberaretur? cur iste, *super omnes priores triumphos*, censeretur? Atqui *tria millia pondo auri*, faciunt *trecenta millia* sola aureorum. Quin tu, me arbitro, cum libris quibusdam priscis lege, *è Macedonicâ prædâ sestertiûm ter millies*. Est veritas.

* *In alterâ parte* AD MIRANDORVM.

Lib. XLV.

Lib. xxxiij. cap. III.

nec

necmouet, quòd minus in Velleio sit: fortasse & illeaugendus: in Suidâ quidem lego, *reperta in thesauris Regis Persei, in auro argentoque, sex millia talentûm*: id est, *triciesſexies centena millia* Philippûm. Quod si in solis thesauris & ærario peculiari Regis, quid in reliquâ prædâ publicâ opidorum, aut priuatâ hominum fuit? At verò Cornelius Sulla, etsi splendido triumpho, minus intulit: scriptumque in Plinio, *transtulisse auri pondo* * XV. *millia, argenti pondo* * *centum quindecim millia*: si tamen & hîc numeri incorrupti. Excessit omnes deinde Cn. Pompeius, in illo quem de rege Mithridate & Oriente duxit. Velleius de eodem: *Magnificentissimum de tot regibus, per biduum, egit triumphum: longeque* MAIOREM OMNI *ante se illatâ pecuniâ, præterquam à Paullo, ex manubiis intulit*. Quid tamen istud, vicisse omnes, præter Paullum, in modo pecuniæ? Ille verò & Paullum vicit: si verè Plutarchus, *viginti millia talẽtûm in ærarium intulisse*. Nam ea sint, *centies vicies centena millia* Philippûm. Et verè Plutarchus: & in Velleio emendandum, *præterquam Capitolio*: vt mox dicam. Vicit ergo Paullum: non tamen iterùm sine nodo, quem ipse Plutarchus ligat & nobis iniicit, dum in Catone minore scribit: *Gloriatum eum, quòd tantum argenti ex Cypro, cùm nec vnum militem haberet, reip. contulisset, quantum nec Pompeius è tot bellis, & concusso orbe terrarum, rettulisset*. At enim Cato rettulit, non nisi *septem talentorum millia*, in eodem Plutarcho: quid ergo dicemus? Illud in Catonis illatione, minutum & corruptum esse, ad *vigintiseptem millia* aut circiter reformandum. Enimuerò deprædicatæ illæ Cypriæ gazæ haud maximę sint, nec sic per inuidiam quærendæ, si non vltra *septem talentorum millia* productæ. Sed de Pompeij quidem grandibus manubiis quis dubitet, cùm & in solos milites largitum, donatiui triumphalis nomine, * XVI. *millia talentûm* Appianus scribat? Magna hæc omnia sunt, & verè illo *Magno* digna: sed hunc hîc quoque C. Cæsar, vti acie, vicit & superauit. Appianus ait *quater eum triumphasse* (nam quintum differt:) *& intulisse sexagintaquinque millia talentorum*. Scis tu quid hoc efficiat? *trigintanouem* nobis *milliones*: plus triplo eius, quod Pompeius intulisset. Tu me respicis, & vultu arguis: quid est? AVD. Ex fide Latini scriptoris, hæc non sic esse: tu Græco magis accedis? Nam Velleius de omnibus Cæsaris

Lib. xxxiij.
*1500000. auror.
*115000. Phil.

In Pompeio.

*9600000. Phil.

triumphis,id est quinto illo Hispaniensi etiam addito: *Pecuniam ex manubijs latam, paullo amplius sexies millies* HS. disertè scribit: qui sunt dumtaxat *milliones quindecim*. Et sanè, meo animo sufficiunt. LIPS. Credo equidem tuo animo, & arcæ etiam tuæ, si quis inferat: sed non sufficiunt, pro magnitudine tunc vel Romanâ, vel Iulianâ. Imò tu rescribe meo animo, *deciessexies millies*: conuenientissimè ad Appianum. Nam ista sint *quadraginta milliones*: atque aliquid scilicet accesserit ex prædâ Hispaniensi. Ex paucis his vides, immensas opes in Ærario cumulatas è Triumphis: quos non omnes, imò nec decimam partem dedi. Ergóne Plinij libris fides aut puritas sit, dum scribitur C. Cæsar iste, initio ciuilis belli, Ærarium compilasse, *& protulisse ex eo laterum aureorum* XVI. *millia, & in numerato pondo trecenta?* Profectò non sit: & perexigua ista, & quasi furfures aut folia, pro totâ illâ massâ, & tam vetustâ, auri argentique. In veteribus legitur: *Laterum aureorum* XV. *argenteorum* XXXV. *millia, & in numerato* HS. *quadringenties*. Sed nec ea summa pro tot triumphis: etiamsi in laterculo quoque *decem pondo* imputes, quod Budæus fecit. Sed diuinare tamen omitto, cùm fulcrum non est cui innitar. Lucanum, si vis, lege furtum hoc Iulianum valdè exaggerantem.

CAPVT IX.

De Auro Coronario, & Coronis dictum.

TRIVMPHALIA habes? mentior. largiter etiam restat. Quid illud? *Aurum Coronarium*, quod specie triumphorum vel oblatum fuit, vel exactum. Origo eius, vt socij & amici, victori Imperatori *Coronas aureas* offerrent, quasi gratulantes, & meritum ei caput cingentes. Itaque primò quidem *Coronæ* ipsæ datæ, aut missæ: posteà inualuit, vt pro iis Pecunia offerretur. Hæc accepta à Sociis, aut Subditis: & sicut manubias ab hostibus legebant, sic spolia ista occulta ab amicis. Mos planè vetus, & à Græcis, nisi erro, ad Romanos imitatione translatus. Lib. XII. Apud Athenæum quidem Chares, in rebus Alexandri magni, ait, *post victum Darium, missas* CORONAS *partim à Legatis gentium, alijsque, æstimatas decem millibus ac quingentis talentis*. Atque alibi

talia

talia legas. Iam apud Romanos, crebrum. vt in Liuio, cùm Cn. Manlius Gallogræcos vicisset, eoque terrore Asiam liberasset; Lib.xxxviij *missæ vndique legationes non gratulatum modò venerunt, sed* CORONAS *etiam* AVREAS, *pro suis quæque facultatibus, attulerunt.* Itaque idem Manlius in triumpho tulit (apud eumdem Liuium) *coronas aureas ducentas duodecim, pondo*: id est, vt singulæ fuerint librales. In triumpho, inquam: & ita obtinuerat, vt eæ coronæ ante ipsum victorem latæ, populo ostenderentur. De eo Festus: *Triumphales coronæ sunt, quæ Imperatori victori aureæ* PRAEFERVNTVR, *quæ antiquis temporibus propter paupertatem laureæ fuerunt.* Iamantè etiam in Quinctij Flaminini triumpho Liuius: *Coronæ aureæ,* DONA *ciuitatum, translatæ centum quattuordecim.* Itemque in Scipionis Asiatici, numerat *aureas coronas ducentas trigintaquattuor.* At verò Appianus in Cæsaris, *bis mille octingentas viginti duas, easque pondo viginti millium quadringentorum quattuordecim*: ita vt *decem pondo*, aut circiter, plerasque necessum sit fuisse. Neque equidem pro magno aut vero habeo, quòd Plinius quasi inter raræ magnificentiæ exempla scripsit: *Claudius cùm de Britanniâ triumpharet, inter Coronas aureas, vnam* VII. *pondo habuit, quam contulisset Hispania citerior, alteram* IX. *quam Gallia comata, sicut titulus indicauit.* Minuta, minuta hæc sunt, nec vel Claudio, vel tam ditibus prouinciis, ad ostentandum, digna. Vt minimum, fuit DCC. pondo, iterumque DCCCC. vel potiùs ∞. Etsi non ad vsum tales, sed pompam modò fuisse sciamus. Ideoque & de his Tertullianus capiendus, libello de Coronâ: *Sunt & prouinciales aureæ, imaginum iam, non virorum, capita* MAIORA *quærentes.* Benè *Prouinciales*, quia ab iis datæ. Nec coronæ solùm ipsæ, sed aurum ac pecunia ad coronas: atque id propriè *Aurum coronarium*, de quo & titulus est in Codice Iustinianæo. Seruius ad hoc Virgilij: *Dona recognoscit populorum*, notat: *Aurum coronarium dicit, quod hodie à victis gentibus datur. Imponebant autem hoc Imperatores propter concessam vitam.* Non rectè omnino, nec ab ipsis iam victis ob vitam datum, sed à sociis amicisque, vt dixi. datum tamen in pecuniâ, titulo coronario. Vt apud Polybium (in Fragmentis) οἱ γεραῖοι ἐστεφάνωσαν τὸν Ἀντίοχον τὸν βασιλέα πεντακοσίοις ἀργυρίου ταλάντοις: *Geræi coronarunt Antiochum regem quingentis argenti talentis.* Vt apud Liuium populus

Lib.xxxix.

Lib.xxxiiij

Lib.xxxiij. cap. iii.

quidam Asiæ, *Manlio ingredienti fines vt cohiberet à populatione militem, in coronam auream* XV. *talenta offerunt*. Et hoc prætextu rapinas extorsionesque vsurpatas, quis non colliget? Cicero Pisoni obiicit: *Mitto aurum coronarium, quod lex & decerni & accipi vetat, nisi Imperatoribus ex prouinciâ decedentibus, ad decorandum triumphum.* Sed istas leges spernebant. & Dio Cassius quosdam notat, *cùm res leuiculas gessissent, triumphum sibi, vel à Cæsare vel ab*
Lib. XLIX. *Antonio, impetrasse:* καὶ ἐπὶ τῇ προφάσει ταύτῃ, inquit, χρυσίον πολὺ παρὰ τῶν δήμων ἐς τοὺς στεφάνους ἐσέπραττον: *& isto hoc prætextu, multum auri à populis, quasi ad coronas, colligebant.* Imò verò & ab ipsis Italis,
Lib. XLII. qui tamen immunes talium videbantur esse. Cæsar quidem ita fecit. de quo idem Dio, cùm ex Asiâ, victo Pharnace, rediisset: *Ibi quoque* (Romæ) *magnâ pecuniâ coactâ, quam partim titulo* DONI, *vt erant* CORONAE, *statuæ, & talia, collegit; partim mutui nomine accepit.* Decretis enim coronis statuisque, pecuniam ipsam dari sibi curabant. Ideò miretur fortasse aliquis, ipsum illum Græ-
Lib. XLVIII. cum posteà scribere, de L. Antonio M. fratre: *quòd is, cùm triumphasset Kalendis Ianuariis, in quibusdam Mario se comparabat, aut & præponebat. in eo maximè, quòd is Marius aut nullam, aut vnicam omnino coronam accepisset; sibi verò cùm alij, tum populus tributim (quod ante ipsum nemini) coronas dedissent.* Ait nemini id contigisse: atqui, nónne ipso narrante, iam ante Cæsari? Sed obseruetur, *tributim*: in eo nouitas, & est hoc quod Cicero irridet, *Patronum quinque & triginta tribuum fuisse.* Ideò igitur & *tributim* dederunt, nouo more. Sanè Italos dedisse, vel ex eo liqueat, quod Augustus de se in lapide Ancyrano dicit: MVNICIPIIS. ET. COLONIIS. ITALIAE. CONFERENTIBVS. AD. TRIVMPHOS. MEOS. QVINTVM. CONSVL. REMISI. ET. POSTEA. QVOTIESCVMQVE. IMPERATOR sum appellatus, AVRI. CORONARIVM. NON. ACCEPI. Gloriatur verè. & consonat in illo ipso quinto consulatu Dio Cassius, qui notat, *eum tunc benè audisse vulgò*, ὅτι παρὰ τῶν πόλεων, τῶν ἐν τῇ Ἰταλίᾳ, τὸ χρυσίον τὸ τοῖς στεφάνοις προσῆκον, οὐκ ἐδέξατο: *quòd ab opidis Italiæ, aurum, ad coronas conferri solitũ, non accepisset.* Cuius exemplo Hadrianus (in Spartiano) *aurum coronarium Italiæ remisit, in prouinciis minuit.* Sed & Ammianus, inter testimonia liberalitatis Iuliani ponit, *tributorũ indicta admodum leuia, & coronarium remissum.* Eò enim paullatim iam ventum erat, vt hoc *Corona-*

rium

rium non minus tributis ferè attereret, nec in triumphis modò, ſed in lætitiâ quacumque, & primordiis imperij, daretur. In Ammiano ſcriptum, *Tripolitanos miſiſſe legatos, Victoriarum aurea ſimulacra Valentiniano, ob imperij primitias, oblaturos*. De ipſis coronis Syneſius, qui ſe quoque Legatum à Cyrenenſibus ad Arcadium miſſum ait, στεφανώσοντα χρυσῷ μὲν τὴν κεφαλὴν, φιλοσοφίᾳ δὲ τὴν ψυχήν: *coronaturum auro quidem caput Imperatoris, philoſophiá verò eius mentem*. Apertiſſimè item Capitolinus in Antonino Pio: *Aurum coronarium, quod adoptionis ſuæ cauſsâ oblatum fuerat, Italicis totum, medium prouincialibus reddidit*. Atque ex hoc licet intelligere, quæ ſit & quanti *Oblatio*: cùm inter Tributi genera recenſent, *Canonem, Oblationem, Indictionem*: etſi, alio quoque titulo & ſpecie, Oblationes. Sed de hoc noſtro, Suidas: στεφανικὸν τέλεσμα. παρὰ ῥοδίοις οὕτως ἐκαλεῖτο. ἐπειδὴ αὐτόνομοι ἦσαν οἱ ῥόδιοι, βραχύ δέ τι μέρος ῥωμαίοις ἐπὶ τιμῇ πέμποντες ἐτήσιον, ὡς οὐ φόρον ἡγεμόσι μᾶλλον, ἢ στέφανον φίλοις διδόντες: *Coronarium vectigal apud Rhodios ita dicitur, quoniam liberi ſunt Rhodij, exiguum autem aliquid Romam quotannis mittunt, non vt tributum dominis, ſed quaſi coronam amicis dantes*. Notetur illud *quotannis*: nam & hoc ita factum, ac velut honorarium tributi genus exactum. Procopius de Theodato notat, rege Gothorum: *pactum eum cum Petro, Iuſtiniani Imperatoris Duce, decedere Siciliá totá, & quotannis coronam auream mittere Iuſtiniano trecentarum librarum*. Quid, quòd lego ciuitates in aliâ occaſione, atque etiam triſti, coronas has miſiſſe? Appianus in Sullæ funere *ſuprà bis mille coronas aureas, magna celeritate confectas, prælatas* ſcribit, atque addit expreſsè, *dona ciuitatum, aut legionum quibus præfuerat*. Habes & intellegis, opinor, de Coronis & Coronario. AVD. Satis. ſed quid iis poſt prælationem factum, aueo equidem ſcire. LIPS. In templis, & Capitolio maximè, videntur dicatæ. Plinium eò traxerim, de Coronis: *Inde natum, vt etiam triumphaturis conferrentur, in templis dicandæ*. Nam etſi de aliis ibi coronis, tamen in occaſione tangit hunc morem. Liuius, de legatis Saguntinorum: *Non grates tantùm agere iuſſi ſumus, ſed donum hoc etiam, ſi vos permitteretis, coronam auream, in Capitolium, victoriæ igitur, ferre*. Quod itaque ſuprà, in Velleio erat: *Præterquam Capitolio intulit*: huc referri poteſt, vt non venerint in rationes illas *Coronæ*, & alia dona ſiue aurum, quę Ioui

Orat. de Regno.

Lib. 1. de Goth.

Lib. xxviij.

Capitolino Pompeius intulit aut dedit. Mos enim ita fuisse videtur: vel ex Suetonij de Augusto notâ. quem ait sedecim *millia pondo auri, vná donatione, in cellam Iouis Capitolini contulisse*: quod fecit statim ab Ægyptiaco triumpho. Imò & Triumphale ipsum aurum interdum, aut pars eius, ibi condita. ex Plinio, qui *duo millia pondo auri perisse, Pompeij tertio Consulatu, è Capitolini Iouis solio, à Camillo ibi condita*, scribit: fortasse vt religio magis seruaret. Atque ad hoc etiam tale aurum referendum videatur, quod Suetonius in Cæsare notat: *Eum primo consulatu tria millia pondo auri furatum è* CAPITOLIO, *& tantundem inaurati æris reposuisse.* Planè hoc est. nam de Ærario compilato, ad alterum Consulatum facit, nec id quoque in Capitolio. Solent tamen & alia templa Auro coronario exornare. vt Augustus de se, in lapide Ancyrano: *In Capitolio, & in æde Diui Iulij, & in æde Apollinis, & in æde Vestæ, & in templo Martis Vltoris consecraui, quæ mihi constiterunt circiter millenis* AVRI CORONARI *pondo, trigintaquinque millibus*. At prior Cæsar, Coronas suas in triumpho ductas vendidit, & ex earum pretio militibus promissa persoluit. quod ita Appianus.

Lib. xxxiij. cap. 1.

CAP. X.

Impensæ publicæ in Militem, Magistratus, Populum: & de Frumentatione.

PERAGRAVI & emensus sum *Triumphalem* viam: tempus desinere, nec addere vltrà, sed erogare. Nónne videtur Auditor? AVD. Certè videtur. nam ego censeo, nisi expendimus largiter, omnem Romam iam illationibus tot auri non suffecturam. LIPS. Ego verò exhauriam, & expendam non loculis, sed totis saccis: vt ipsum iterum miraturus sis, vnde ad tot Expensas vllæ Opes. Oceanus si Ærarium fuisset, dixisses desiccandum. Impendia igitur sub Principibus (vlteriora omittam) Duplicia fuere, *Necessaria*, & *Arbitraria*: ex quibus sanè colligas immensas & verè ADMIRANDAS quasdam opes. Nam Necessaria illa impendia, ferè trium generum: in *Militem*, in *Magistratus*, in *Populum*. De militibus res clara est; Stipendiis alendos, Emeritis prosequendos: & id perpetuò, in legionibus & præsidiis

diis perpetuis iam factis. Hæc * partitè non exſequor, ſatis à me in *Romanâ Militiâ*, & * alibi, factum. De Magiſtratibus, intellego duplices fuiſſe, in quos largiter & ſtatim expendendum: *Vrbanos* & *Prouinciales*. Vrbanis quidem Auguſtus inſtituit, ad onera ſubleuanda, ad ludos præbendos, & talia, aliquid dare: præſertim Prætoribus, quaſi ex lege. *Prouinciales* autem, vel plurimum auferebant, vt ipſi plures, & per prouincias diſperſi. Nam ita Suetonius: *Auctor & aliarum rerum Senatui fuit, in quis, vt* PROCONSVLIBVS *ad mulos & tabernacula, quæ publicè locari ſolebant,* CERTA PECVNIA *conſtitueretur.* Et quanquam *Proconſules* modò nominat, tamen * longiùs ſpectauit, & *Præſidibus* communiter, aut & *Procuratoribus*, aliiſque *Officiis* datum. Quanta ea expenſio fuit? immenſa, vel hoc argumento: quòd Cicero L. Piſoni obiicit, eunti in Macedoniam, vt Proconſuli, *ſeſtertium centies octogies, quaſi Vaſarij nomine, datum.* Ad ſola Vaſa, inquam, id eſt ornatum & inſtructum, tot illa ſeſtertia data ſcribit; & obiicit, non quia contra morem fuerit, ſed quia ſupra modum. Nimium adſignificat, colluſione quadam, ad tributum. Quid igitur? eſto vel * *Centies* tantùm ſumma ordinaria: eſto vel *Quinquagies*: in tot illis talibus, nónne immenſum accreſcet? Et plura accedunt huic generi, vt *Curatores* variorum munerum alendi, vel ornandi; vt *Legati* exterarum gentium admittendi, & munerandi: & quæ ſcimus in omni Republicâ eſſe. Iam de *Populo*, perpetui etiam & certi in eum ſumptus: & præſertim ad Alimenta. Nam iam antè inſtitutũ, Principes tenuerunt, vt plebem egenam aut tenuem perpetuâ frumentatione paſcerent; atque eâ magno labore & ſumptu parandâ, aduehendâ, & tum gratis diſtribuendâ. Mira hæc res ſit, ſiquis conſideret: & planè inter omnis æui, omniumque gentium, ADMIRANDA. Sed tractaui olim in Electis, quid nunc retractem? AVD. Imò obſecro Lipſi, hîc ei ſuus locus eſt: & quid ſi aliquid firmius aut plenius tibi obſeruatũ? LIPS. Obſeruatum, non nego: vt in talibus dies diei eſt doctor. Breuiter dicam, quæ pro noſtro argumento. Frumentatio igitur vetus Romæ, & ab ipſo etiam Senatu. Ille in rebus & annonâ arctâ, quaſi benignus pater, miſeritus plebis, frumentum aliquando diuiſit, non tamen nullo, ſed modico ære. Acceſſere Tribuni ſtatim, & hoc tam

* *Vide Notas.*
* Com. 1. ad Ann. Vac.
Cap. XXXVI
* *Et ſolet Suetonius largiter eâ voce vti.*
* 250000. 25000. *Phil.*

tam populare sibi vindicarunt, variis Frumentariis legibus latis. Vltimus in hac re Clodius, *Annonariam legem tulit, vt frumentum, quod anteà populo semisse æris ac trientibus in singulos modios dabatur,* GRATIS *daretur.* Ita Asconius: atque hæc origo deinde & continuatio gratuiti frumenti fuit. Senatus quidem, statim à coniuratione Catilinæ, largitione hac tali vsus erat, auctore ipso Catone: sed nescio, an sine vllo pretio. In Plutarcho hoc sic narratum, sed verbis quæ pensitanda sunt. Ait, *C. Cæsarem in Præturâ res nouas tentasse, populo suspenso & mobili, ob Catilinarias illas turbas. Cato igitur, vt præueniret,* ἔπεισε τὴν βουλὴν ἀναλαβεῖν τὸν ἄπορον καὶ ἀνέμητον ὄχλον εἰς τὸ σιτηρέσιον. ἀναλώματος μὲν ὄντος ἐνιαυσίου χιλίων καὶ διακοσίων καὶ πεντήκοντα ταλάντων: *suasit Senatui assumere egenum & infinitum populum ad frumentationem, etsi sumptus esset mille ducentorum quinquaginta talentorum.* Id sit *trecenties* HS. more Romano, nostro, *septingenta quinquaginta millia* Philippicorum. Vides igitur impendium in hanc rem, quod illo æuo fuit: etsi alter Plutarchi locus (in Cæsare) minuit nonnihil, & vbi de hac ipsâ re agit, numerat sumptus non nisi *septingentas quinquaginta myriadas drachmarum:* quod sit Latinis, *ducenties vicies* HS: nobis, *quingenta quinquaginta millia* Philippæorum. Sed verius est, hunc locum rescribendum, augendumque ad illum priorem. Opinor autem & creuisse posteà impendium, latâ lege Clodij, quæ totum frumentum gratificaretur, de quâ dixi. Quin & sub Impp. largiter creuisse, cùm plures adscripti, & classes etiam institutæ (haud dubiè magno impendio) ad transuehendum. Quis tamen numerus accipientium fuit? reperio aliquando ad *trecenta viginti millia* cepisse: sed Iulius Cæsar minuit. de quo ita Suetonius: *Ex viginti trecentisque millibus accipientium frumentum è publico, ad centum quinquaginta retraxit:* aut si Dionem audis, *ad centum sexaginta:* quia dicit ad *mediam partem redactos.* Paruum discrimen: sed Augustus deinde auxit, & *ducenta millia* fecit. an & Tiberius? etsi ille minimè popularis: tamen recenset in Senatu (apud Tacitum) *quibus è prouinciis, & quanto* MAIOREM *quàm Augustus, rei frumentariæ copiam aduectaret.* Ergo & in plures, nisi fallor, distribuendam. AVD. Mehercules Lipsi, grandis hic numerus: & tot illi Romæ pauperes? LIPS. Pauperes, aut saltem qui subleuari gauderent: inter quos liberti, & id

genus,

genus, maximè fuêre. Dionyſij locus notabilis, admonentis multos ideo manumitti, ἵνα τὸν δημοσίως διδόμενον σῖτον λαμβάνοντες κατὰ Lib. IIII. μῆνα, καὶ εἴ τις ἄλλη παρὰ τῶν ἡγουμένων γίγνοιτο τοῖς ἀπόροις τῶν πολιτῶν φιλανθρωπία, φέρωσι τοῖς δεδωκόσι τὴν ἐλευθερίαν: *vt frumentum, quod publicè datur, accipiētes in menſes ſingulos, & ſiqua alia liberalitas Principum in pauperes fiat, id totum Dominis ferant à quibus facti ſunt liberi.* Vides fraudes, quæ etiam factæ: aut ſaltem, quomodo, quos pudêret ipſos è publico paſci, id fecerint ſuccidaneâ libertorum perſonâ. AVD. Aliquoties iam audio de *menſtruo frumento*: ergóne ea diſtributio? LIPS. Illa ipſa, & in cuiuſque menſis initio (ſiue *Nonis*, vt Suidæ viſum, vnde & *Annonas* ridiculè deriuat) accipiebant. Quomodo? per *Teſſeras*: quique eas habebat, ad *Curatores frumenti diuidendi* ibat, munus inſtitutum ab Auguſto. Quattuoruiri enim erant, iique ex honeſtioribus, & qui ante quinquennium Præturâ functi eſſent: quod Dio notauit. Etſi *Præfectus* etiam *annonæ* proprius, illuſtri honore: ſed Lib. LIIII. qui de aduehendo & adſeruando in horreis ſatagaret, non propriè de diuidendo. Multa circa hanc rem: ſed minuta quid opus exſequi? de numero iterum aliquid videamus: in quem videtur Seneca tenuiores omnes ciues incluſiſſe. *Frumentum*, inquit, *publicum tam fur, quàm periurus, & adulter accipiunt, & ſine diſcrimine morum* QVISQVIS CIVIS *eſt*. Sed ita tamen accipio, vt admitti debuerint & inſcribi: neque id factum niſi certo numero, & alij deinde aſſiduè in demortuorum locum allecti. De quo numero iterum ſub Principibus fluctuo. Dixi de Auguſti *ducentis millibus*: ſed P. Victoris tamen, quem Schottus noſter vulgauit, ſcriptio videatur augere. Nam ait diſertè: *Huius* (Auguſti) *tempore, ex Ægypto vrbi annua ducenties centena millia frumenti inferebantur*. Modios ſanè intellegit: ſed quanta ea ſumma ſit ex ſolâ Ægypto? Atqui Africa iam addenda eſt, quæ duplum ad Ægyptum dedit. Hoc enim ita palàm & adfirmatè Ioſephus ſcripſit, in oratione Agrippæ regis ad Iudæos: *Africam octo menſibus populum Romanum paſcere, Ægyptum autem quaternis*. Valdè notabilis locus: & idem eſt in Hegeſippo, qui tranſſcripſit. Ex hac igitur ratiocinatione, frumentum vrbi illatum annuum fuerit *ſexcenties centena millia modiorum*. Sint in dies circiter, *centum ſexagintaquattuor millia octogintatria*. Heu, ingentem

 copiam!

copiam? & quæ sufficiat, si inspicis, vel *vicies centenis* hominum *millibus* alendis. Nam Modius paullo plus minúsve Romanis pendit XXVI. libras: sed Romanas tamen libras, id est duodecim vnciarum. AVD. Hem Lipsi, & tu credis hæc vera esse? quî possunt? nam antè dumtaxat de *ducentis millibus*, aut largissimè, *trecentis viginti* frumentantium est dictum. LIPS. Dictum. sed nempe etsi non plures caperent, plures tamen fruebantur & alebantur. Nam censendum est, plerosque istorum qui caperent, Patresfamilias fuisse; vxorem, liberos, seruulos habuisse. Itaque largius valdè quàm in vnum caput capiebant: & videtur tessera siue donatio ordinaria fuisse in singulos, *decem modiorum*, quod in Electis notaui. Iam & hoc cogitandum, plures etiam in consortium huius frumenti venisse. An non probabiliter Vrbanos illos omnes milites? sanè in Herodiano lego, *Seuerum, præter alia quæ indulsit, militibus etiam* τὸ σιτηρέσιον *siue frumenti modum auxisse*. Quid ipsam deinde Aulam & Palatinos? nónne item probabile annonas suas hinc accepisse? An non & Classiarios ipsos in Italiâ milites? Hæc considerari & colligi pro Victoris scriptione possint: quæ mihi tamen, vt rem dicam, parum est certa. Ingens frumenti copia sit, & ex duabus prouinciis tantùm. An igitur placeat in eo corrigi, *ad centies centena millia*? Ita vniuersa illatio fuerit, cum illo Africano, *trecẽties centena millia*: larga profectò satis & laxa, cùm hæc in diem toleret ad *millia hominum circiter septingenta*. Facit pro emendatione, quod Spartianus de Seuero scribit: curiosè prospexisse rei frumentariæ, *& cùm moreretur reliquisse septem annorum Canonem, ita vt* COTTIDIANA LXXV. *millia modiorum expendi possent*. Magna prouidentia eius Principis, soliciti in septem annos: sed & Canon ille diurnus opportunè expressus, qui proximè ad nostra *trecenties centena millia* (tecum computa, si voles) proximè, inquam, accedit. Minuisse tamen paullatim hic Canon videtur: siue quia Principes in alia distribuerent; an & quia minus, prouinciis iam effætis, inferretur? Sanè Constantinus egregiè minuit. qui sedem & affectum suum Byzantium transferens, vt in aliis Nouam hanc Romam cum illâ Veteri, sic & Frumentatione voluit in parte æquare. Nam classem Aegyptiacam Byzantio destinauit, relictâ Romæ dumtaxat illâ Africanâ. Hæc

diuisio

diuiſio deinceps manſit: niſi quòd Byzantini frumenti modum tamen minuit filius eius Conſtantius, offenſus plebi ob ſeditionem temerè & aſperè motam. De eâ re Eccleſiaſtici noſtri ſcriptores: qui & numerum exprimunt frumenti. In Nicephoro Calliſto eſt: *Octo myriadas medimnorum frumenti quotannis à Conſtantino datæ plebi fuerant, cuius dimidiam partem Conſtantius diminuit.* Lib. ix. cap. vii. Atque iſte totum Frumenti modum annuum facit, non niſi *octoginta millium medimnorum*: quæ ſint Romanis circiter *quadringenta octoginta modiorum.* Haud magna, nec pro priſcis opibus, largitio: quam tamen & Socrates ita firmat. Ἐζημίωσε δὲ τὴν πόλιν ἀφελὼν τοῦ σιτηρεσίου, τοῦ παρασχεθέντος παρὰ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ ἡμερησίου, ὑπὲρ τέσσαρας μυριάδας. ὀκτὼ γὰρ ἐγγὺς μυριάδες ἐχορηγοῦντο πρότερον τοῦ σίτου, ἐκ τῆς ἀλεξανδρέων κομιζομένου πόλεως: *Mulctauit vrbem, auferens frumenti quod pater eius in dies adſignauerat, ſuper quattuor myriadas. Octo enim myriades circiter anteà dabantur, inuehebanturque ex vrbi Alexandriâ.* Dicit quidem ille σιτηρέσιον ἡμερήσιον, *diurnum frumentum*: ſed exuberat ille modus in dies ſingulos, nec aliter ſentit quàm de diuiſione dumtaxat diurnâ. At annua ipſa illatio, tanta: id eſt, *mille trecenti* in diem circiter modij, vix quattuordecim aut quindecim millibus hominum paſcendis. Heu, quomodo minuimus? atque idem in ipsâ Româ veteri factum, Olympiodori locus (apud Photium, in Bibliothecâ) attendenti oſtendit. Excerptum ibi legitur: Ὅτι μετὰ τὴν ὑπὸ γόθων ἅλωσιν τῆς ῥώμης, Ἀλβῖνος ὁ τῆς ῥώμης ἔπαρχος, ἤδη ταύτης πάλιν ἀποκαθισαμένης, ἔγραψε, μὴ ἐξαρκεῖν τὸ χορηγούμενον μέρος τῷ δήμῳ, εἰς πλῆθος ἤδη τῆς πόλεως ἐπιδιδούσης. ἔγραψε δὲ καὶ ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ τετάχθαι ἀριθμὸν χιλιάδων δεκατεσσάρων: *Poſt Gothorum inuaſionem & direptionem Romanam, Albinus Præfectus vrbis, iterùm nunc eâ inſtauratâ, ſcripſit, Non ſufficere populo modum qui inferretur, cùm vrbs iam in multitudinem largiter excreuiſſet. Scripſit autem, & in vnam diem ſtatutum numerum quattuordecim* millium.* Verba, quæ expreſſim de Frumento non habent; ſed eò referenda eſſe, mecum cenſebit, qui examinabit. * Modiorũ opinor. Ergo diurnus tunc modus (ſub Honorio) *quattuordecim mille* modij: qui & ipſe minuit aut periit cum imperio ipſo Romano. Theodoricus tamen rex Gothorum (ſanè, vt in illâ gente, laudandus) ſpecimen aliquod veteris moris reſtituit: & in Ricobaldo quodam ſcriptum: *A Romanis cum gaudio ſuſceptus eſt,*

quibus ille ad subsidium, tritici singulis annis CXX. *millia modiorum concessit.* Sed quid ad ista eo? ADMIRANDA mea non horum temporum: quin priorum etiam Principum æuo (circa Flauiorum imperium) panis distribui, non ipsum frumentum, cœpit: credo, quia lucrum aliquod ex eo fiscus captaret; & quo minore modo in plures largitio spargeretur. Is *Panis gradilis* dictus, quia in gradibus diuideretur; idem *Fiscalis*, quia è publico & fisco. Commentarius Persij vetus, ad illud — *populi cribro decussa farina. Panem non delitiosius cribro discussum, sed plebeium de populi annonâ, id est, Fiscalem dicit.* Eos panes *bilibres* fuisse, ex Vopisci Aureliano dicam. *Nam Aurelianus*, inquit, *eo tempore quo proficiscebatur ad Orientem, bilibres coronas populo promisit, si victor rediret. Et cùm aureas populus speraret, neque Aurelianus aut posset, aut vellet, coronas eum fecisse de Panibus, qui* NVNC *Siliginei appellantur, & singulis quibusque donasse. ita vt Siligineum suum* COTTIDIE *toto æuo suo vnusquisque reciperet, &* POSTERIS SVIS *dimitteret.* E quibus inspectis planè affirmaueris, *Bilibres*, & in *Capita* sic datos fuisse. AVD. Quomodocunque Lipsi, tamen magna illa, & in magno modo (Seueri canon dicit) largitio, & mihi semper stupenda. LIPS. Quid si accumules, & obsonium etiam addo? *Nam idem Aurelianus* (Vopisci item verba) *& porcinam carnem populo Romano distribuit, quæ* HODIEQVE *diuiditur.* Quando *hodieque*? ad tempora vsque Constantini. Simile in *Oleo* fuit, quod perpetuum populo dedit & instituit Imp. Seuerus. *Vinum* etiam, vt nequid deesset, Aurelianus statuerat, sed morte præreptus non fecit. Satis hæc mi Auditor, cetera in Electis meis vide.

CAPVT XI.

Impensæ in Ludos carptim ostensæ.

TRANSIMVS ad *Arbitraria* impendia: quæ trium item generum maximè fuerunt. In *Ludos, Opera, Dona.* In *Ludos* singulatim si persequar, aut exempla accumulem; seorsim Theatrum mihi struendum sit, & noui aliquot sermones. Capita impendiorum dicam. de quibus vniuersè sic Lactantius: *Quid dicendum est de iis, qui populari leuitate ducti, vel* MAGNIS VR-

Lib. VI. Instit.

BIBVS

BIBVS *sufficturas opes, exhibendis* MVNERIBVS *impendunt*? Item Ambrosius: *Magistratus in theatris, mimis, & athletis, gladiatoribus, aliisque huiusmodi generibus hominum* TOTVM PATRIMONIVM *suum largitur & prodigit, vt vnius horæ fauorem vulgi acquirat.* Meritò damnant Patres damnosam hanc insaniam, & quæ priuatos homines bonis per ludum exuit; Principes ipsos attenuat & delibat. Atque id discere cùm ex frequentiâ eorum potes, tum ex apparatu. Vnus Augustus *fecisse ludos se dicit, suo nomine quater & vicies; pro aliis magistratibus, qui aut abessent, aut non sufficerent, ter & vicies.* Ego vix arbitror, vllos ex istis Principalibus ludis minoris *quingenties*, aut & *millies sestertio* stetisse: quod Apparatus & Pompa facilè persuadebunt. Nam ecce in ipso Theatro, Amphitheatro, aut Circo adornando qui sæpe sumptus? cùm semper gratia aliqua & illicium nouitatis in ipsâ formâ quæreretur: & Nero (pro exemplo) *Theatrum totum, non Scænam eius tantùm, auro illeuit & obtexit. Sed & quidquid illatum fuit, & omne instrumentum ac choragium, aureum: itemque vela quæ supernè cõtra solem obumbrabant, purpurea tota, & aureis stellis interstincta. Ex quo & dies ille Aureus appellatus.* Dio Cassius hoc in Nerone. & Plinius idipsum adsignificauit: *Nero Pompeij theatrum operuit auro, in vnum diem, quò Teridati regi Armeniæ ostenderet.* Quid Iulius Cæsar, ante Neronem, & nondum Princeps? Is *primus in Ædilitate, munere patris funebri,* OMNI APPARATV *arenæ* ARGENTEO *vsus est: ferasque argenteis hastis lacessere, tum primùm visum. Mox, quod etiam in* MVNICIPIIS *æmulantur, C. Antonius ludos scænâ argenteâ fecit.* Cæsar igitur hoc *primus*: sed non vltimus. & quod Plinius addidit, passim & in Coloniis ac Municipiis Argenteę iam scænæ. Ideò non possum, vt rarioris operæ aut magnificentiæ admirari, quod Plinius, vt tale, scripsit eodem isto loco: *Item L. Murena, & C. Princeps, in Circo pegma duxit, in quo fuêre argenti pondo* CXXIIII. Tu hoc Plini notabile duxisti? *centum vigintiquattuor* pondo argenti, quis ex equite, & pænè dixerim plebe, tunc non insumpserit? Lege * CXXIIII∞: id est, *centum vigintiquattuor millia*: nec id pro Caio aliquo sit magnum, imò nec pro priuato nimium, quia argentum recipiebant, nec totum peribat: si tamen vellent. Plura eiusmodi ornamenta aut instructus erant, &

Serm. lxxxi

Sueton.

Lib. xxxiij. cap. iii.

Plin. ibid.

* *Facinne* 1240000. *Phil.*

quædam in libello noſtro Amphitheatrali diximus: & vis nunc vnum & extremum furorem? Heliogabalus Imp. (ait Lampridius) *fertur in Euripis vino plenis nauales Circenſes exhibuiſſe*. Tu cogita quantum vini profuſum, foſſis illis & Euripis in Circo ita eo plenis, vt naues inter ſe concurrere, ac certare de velocitate poſſent. Quid iam dicam tot *Gladiatorum* millia, tot *Ferarum* ex toto orbe quæſitarum? tot equorum nobilium? in vitâ actiſque Principum aſſidua hæc legis. Addo huc *Miſſilia* & *Sparſiones* in populum, id eſt Teſſaras ligneas cum notis rerum, aut interdum res ipſas, magno certamine diripiẽdas. Quæ item velut legitima iam erant in omnibus ludis, ad populum illiciendum. Horum pretia & ſumptus, ex Neronianis iſtis colligantur, apud Suetonium: *Sparſa & populo miſſilia omnium rerum per* OMNES DIES, *ſingula cottidie millia auium, cuiuſque generis multiplex penus, teſſeræ frumentariæ, veſtis, aurum, argentum, gemmæ, margaretæ, tabulæ pictæ, mancipia, iumenta, atque etiam manſuetæ feræ: nouiſſimè,* NAVES, INSVLAE, AGRI. Notetur hæc iactatio, quanti ea, & quantarum rerum? Præter aurum, gemmas, margaretas, *Inſulas* & totos *Agros* dedit: *Inſulas* nempe vrbanas, & habitabiles domos. O res vix Suetonio fidiſſimo teſti credendas! Sed accedit & Dio ſimilia aſſerere: *Omnia*, inquit, *delicatiſſima quæ homines comedunt* (ad *Penum* Suetonij pertinet:) *omnia pretioſiſſima, equos, mancipia, eſſeda, aurum, argentum, variam veſtem, hæc dabat per ſymbola quædam & teſſeras. Globulos enim paruos inſcriptos, vt quæque eorum erant, hos iaciebat in populum, & reipsâ mox dabatur, quod quiſque eorum in teſſerâ haberet*. Neque Nero hæc ſolus: de more fiebat, etſi alius largius parciusque præberet. Titus ſanè Veſpaſianus filius, item profuſiſſimè, in ludis quos per *centum dies*, dedicatione Amphitheatri ſui, fecit. Dio Caſſius de eo: παρέχε δέ τινα καὶ ἐς ὠφέλειαν φέροντα αὐτοῖς. σφαιρία γὰρ ξύλινα μικρὰ ἄνωθεν ἐς τὸ θέατρον ἐῤῥίπτει σύμβολον ἔχοντα, τὸ μὲν ἐδωδίμου τινὸς, τὸ δὲ ἐσθῆτος, τὸ δὲ ἀργυροῦ σκεύους, ἄλλο χρυσοῦ, ἵππων, ὑποζυγίων βοσκημάτων, ἀνδραπόδων, ἃ ἁρπάσαντάς τινας ἔδει πρὸς τοὺς δοτῆρας αὐτῶν ἀπενεγκεῖν, καὶ λαβεῖν τὸ ἐπιγεγραμμένον: *Dedit & quædam, vtilitatem, non ſolùm voluptatem, ſpectantibus præbentia. Nam globulos ligneos quoſdam de loco ſuperiore in theatrum iaciebat, qui ſymbolum haberent, hic alicuius eſculenti, ille veſtis, alius argentei vaſi, alius aurei,*

equorum,

equorum, iumentorum, mancipiorum; quæ oportebat eos, qui rapuissent, ferre ad Curatores ludorum, & ab iis accipere quamq; rem inscriptam. Credis tu hæc per tot illos centenos dies fieri potuisse, sine impensâ *bis terque millies* HS.? ego non opinor. & vbi sumptus ludorum reliqui? Neque miror iam profectò Hadrianum, cùm in adoptione Ceionij Commodi multa in populum profudisset per similes ludos, & in militem: atque is Ceionius ægro corpore, vitalis non videretur: sæpe dixisse, *Perdidimus quater millies* HS. *quod populo & militibus dedimus*. Qui sunt ipsi nostri *decem milliones*. Sed dices, Principum virorum modò hæc fuisse. Erras. de Milone, hoc iam olim Cicero, *tria patrimonia in has res effudisse*: de Messallâ quodam Vopiscus, cum stomacho ista narrat: *Legat hunc locum Iunius Messalla, quem ego liberè culpare audeo. Ille enim patrimonium suum scænicis dedit, hæredibus abnegauit. matris tunicam dedit mimæ, lacernam patris mimo: & rectè, si auiæ pallio aurato atque purpurato, pro syrmate tragœdus vteretur. Iam quid Lineas petitas Ægypto loquar? quid Tyro & Sidone tenuitate perlucidas, micantes purpurâ, plumandi difficultate pernobiles? Donati sunt ab Atrebaticis birri petiti, donati birri Canusini, Africanæ opes, in scænâ non priùs visæ. Et hæc quidem iccirco ego in litteras misi, vt futuros editores pudor tangeret, ne* PATRIMONIA SVA, *proscriptis legitimis heredibus, mimis & balatronibus deputarent*. Sed distinctissimè verò, & expressis summis, aliquid Olympiodorus: Ὅτι Πρόβος ὁ παῖς Ἀλυπίου, τελέσας τὴν οἰκίαν πραιτώραν, δώδεκα κεντηνάρια χρυσοῦ ἀνάλωσε. Σύμμαχος δὲ ὁ λογογράφος, συγκλητικὸς ὢν τῶν μετρίων, τοῦ παιδὸς Συμμάχου τὴν πραιτούραν τελοῦντος, εἴκοσι κεντηνάρια ἐδαπάνησε. Μάξιμος δέ, εἷς τῶν εὐπόρων, εἰς τὴν τοῦ υἱοῦ πραιτούραν, τεσσαράκοντα κατεβάλετο κεντηνάρια. ἑπτὰ δὲ ἡμέρας οἱ πραίτορες τὰς πανηγύρεις ἐτέλουν: *Quòd Probus, filius Alypij, cùm ipse Præturam gereret, * duodecim centena pondo auri absumpsit. Symmachus verò, ille orator* (est noster, qui in parte extit) *Senator* VNVS E MEDIOCRIBVS, *in filij Symmachi Præturam * viginti centenarios effudit. At Maximus, scilicet è diuitibus, item in filij Præturam, * quadraginta. Edebant autem ludos Prætores, non nisi* SEPTEM DIEBVS. Vide dies, vide sumptus: quanto immaniter plus olim alij? Sed & ipsi Consules, opinor, largius. de quibus in * Codice Iustinianæo lex est, quæ *spargendi vilitate* (ita loquitur) *sublatâ, eius loco ad reparationem Aquæductuum, centena*

In Carino.

* 120000. aureor.

* 200000. aureor.

* 400000. aureor.

* Lib. XII. Tit. De Cōsulibus.

pondo

pondo auri præstari per singulos consulatus decernit. Atque id in imminutionem, & pro beneficio si igitur sola Sparsio (id est, missilia in populum) tanti; quid reliqui omnes ludi, & eorum apparatus? Et de Ludis hæc quoque sufficiant in specimen: de * *Operibus*, in proximum sermonem differo & protollo.

Lib. III. toto.

CAP. XII.

Dona Principum effusa, & primò Iulij Cæsaris.

DONA sequuntur, magnitudine suâ & frequentiâ non iam inter ADMIRANDA, sed STVPENDA. Siquis Midas fuisse fingatur, qui omnia tactu faciat aurea; defecerit inaurare, quantum isti sunt largiti. Per Principes aliquot lubet ire, & hoc ostendere: ordiarq; à capite ipso CAESARE IVLIO. De illo vniuersè ita Suetonius: *Nullum* LARGITIONIS *aut officiorum genus in* QVEMQVAM, PVBLICE PRIVATIMQVE *omisit*. Vis magis partitè? Idem scriptor: *Militibus singula interdum* MANCIPIA *vel* PRAEDIA *viritim dedit*. Ecce. vbi vos Curij aut Fabricij, qui ipsi Imperatores vix *septena iugera* habebatis? nunc miles aliquis capit ab isto donatore *Prædia* tota. Hęc & plura (mox dicenda) in militem: quid in Senatum & digniores? Idem iterum Suetonius: *Parte magnâ Senatus gratuito, aut leui fænore, obstrictis, ex* RELIQVO *quoque ordinum genere vel inuitatos, vel sponte ad se commeantes*, VBERRIMO CONGIARIO *prosequebatur*. Nec hic finis: extra vrbem quoque & Italiam ea largitas se diffudit. & *non minore studio* (idem Suetonius) *Reges atque Prouincias per* ORBEM TERRARVM *illiciebat: aliis captiuorum* MILLIA *dono offerens; aliis quò vellent, & quoties vellent, Auxilia submittens. superque Italiæ, Galliarumque & Hispaniæ, Asiæ quoque & Græciæ potentissimas* (siue placet, *potissimas*) *vrbes præcipuis* OPERIBVS *exornans*. Quid tibi iste vir videtur? mihi, nil nisi nouus quidam Triptolemus, qui sublimi vectus curru, semina non frugum, sed liberalitatis suæ, per terrarum orbem spargit. Atque hæc, quò magis mirêre, priuatus Cæsar fecit, & ille paullo antè ære alieno oppressus. AVD. Affatim miror: & vnde Cæsari, nondum Cæsari, opum ista vis? LIPS. Magis mireris, si accogites, iam ab adolescentiâ profusum hunc fuisse, & grandi alieno ære oppressum. Plutarchus

chus apertè; *debuisse eum*, PRIVSQVAM VLLVM MAGISTRATVM CAPERET, (nota de valdè igitur iuuene) *mille trecenta talenta*. Ea sunt nobis *septingenta octoginta millia* Philippûm. Quid verò iam in ipsis magistratibus? materies & caussa amplior largiendi. Itaque Appianus scribit, *euntem ex Prætura in Hispaniam, creditoribus retinentibus, dixisse ioco: Millies sestertio sibi opus esse*, VT NIHIL HABERET. id est, vt solùm æs alienum solueret, in suo nihil haberet. Ea reddunt *viciesquinquies centena millia*: nec ambige, nec Budæum audi (nescio quâ caussâ) minuentem. Græca palàm sic volunt: ὅτι δέοιτο δισχιλίων καὶ πεντακοσίων μυριάδων: & Drachmæ intellegendæ, ex Græcorum more. Ego verò ampliùs credo, auxisse etiam in Consulatu, & deinceps ad Principatum; vt hominis huius ingenium erat, tantùm vt daret quærentis. Sed vnde, aiebas, habuit & reposuit? Non longè te duxero. Gallias nostras vide: iste fons, è quo hausit. Diuites tunc herclè Prouincias, sed quas fulmen istud afflauit & ambussit. Nam quomodo se in iis gesserit, breuiter Suetonius: *In Galliâ, fana templaque Deûm, donis referta, expilauit; vrbes diripuit, sæpius ob prædam quàm ob delictum.* Denique è tot prœliis, accessit ingens captiuorum multitudo, è quâ diuenditâ pecuniam redegit. Iam posteà in bello & victoriâ, ah, quanta prædarum seges? omitto, tu cogita. Sed lubétne singulatim inspicere viri dona? Ecce, instante ciuili motu, in Galliâ cùm esset, *L. Paullum Consulem designatum, mille quingentis talentis flexit, ne cõtra se staret: Curionem, qui ære alieno obrutus, maiore etiam summâ, vt pro se staret.* Illa tot talenta reddunt, *nongenta millia* Philippicûm: id est pęnè millionem, in virum vnũ. Quid iam in Curionem? amplius longè dedit, vt Appianus dixit (nam eius ea verba scito:) & nisi fallor, ipsum æs alienum eius totum exsoluit. Nec fallor, & Dionem clarè hoc ita memini scripsisse. Atqui æs illud fuit *sexcenties* HS. quod Valerius Maximus prodidit: quî minus ergo dedit? Itaque Velleio numerale mendum inhæsit, cùm de istâ re, *Curionem centies* HS. scribit *accepisse*. Ille verò *sexcenties*: & ita hîc rescribe. Ea faciunt *quindecies centena millia* Philippicûm, quid nisi plurium Senatorum census? Nec largitiones eius aliæ in primum ordinem scriptæ extant: etsi fuerunt, quod in Suetonio audisti: & in magnos illos semper magnæ. Sequuntur Milites,

Lib. xl.

quibus vnicè se dedit:atque idipsum priuatus. Certè adhuc in Galliâ, cùm Pompeius duas legiones, colore belli Parthici reuocaret;ipse vt animos sibi pigneraret, singulis abeuntibus *ducentas quinquaginta drachmas* diuisit;quod Plutarchus,aliiq.prodiderunt: id est, *vigintiquinque* Philippicos nostros. Cogita iam duplum in Centuriones, triplum quadruplumq; in Præfectos, & Tribunos: valdè ea largitio crescit. Sed quid in ipso iam bello ciuili? priuatim haud dubiè multa; communiter hæc largitio fuit, Suetonio expressa. *Veteranis legionibus, prædæ nomine, in pedites singulos, super bina sestertia, quæ initio ciuilis tumultus numerauerat, vicena millia nummûm dedit*. Rectè ita locus habet,& in optimis libris:quid opus argutari, aut interpolare? Examinemus. *Veteranis legionibus*, inquit: non enim nouellis aliis: etsi & hæ, credo,aliquid habuerunt. Veteranæ autem illæ,*decem*.In *pedites singulos*, inquit:cur igitur equites omittit? quia non opus: sicut nec Centuriones adiecit, quos notum scilicet erat duplum accepisse,de more.Etsi de equitibus hoc æuo, dubito:& olim quidem triplum etiam soliti accipere: sed post Socios ciuitate donatos, palàm video nec honorem nec præmia tanta equitibus
Lib.VIII. fuisse, qui plerique iam è Latinis. Pergit, *Super bina sestertia*. Ea sunt,de quibus Hirtius: *Militibus singulis ducenos sestertios, Centurionibus duo millia nummûm, prædæ nomine, condonanda pollicetur*. Nam *bina* HS. idem quòd *duceni* HS: siue Philippici *quinque*: at *duo millia nummûm*(Suetonio omissa)*quinquaginta* istos reddunt. Super hæc igitur, dedit, inquit, *vicena millia nummûm*. Ea sunt, ipsi Philippici *quingenti*:atque ij viritim, & in gregarios milites diuisi, cùm duplum Centurionibus esset, Tribunis Præfectisque alarum quadruplum. Proh fidem! (nam sæpe exclamo,& cogor) quæ hæc, præter stipendia,& alia lucella aut raptus,largitio est?quanta in tam multos? Ne milites nostri audite,& exempla hæc aut cupite aut sperate. Vnde enim Iulius, vnde Romanæ opes? AVD. Vnde & tibi animus sic ista credendi,& affirmandi? Nam alij viri docti trepidant, & in lectione commutant. LIPS. Nihil est. incogitantia hoc facit (imperitiam nolo dicere) veterum & largitionum, & diuitiarum: quibus alia exempla mox attestabuntur. Etsi in hac re satis Græci scriptores,qui cum Tranquillo planissimè in summâ cōcordant. Nam
Dio

Dio breuiter,ſed clarè,*militibus quinque millenas ſolidas Drachmas* datas ſcribit, Appianus fuſiùs & diſtinctiſſimè : *Militibus à triumpho,ſuperans etiam ea quæ promiſerat,legionariis drachmas Atticas quinque mille,Ordinum ductoribus duplum,Tribunis & Alarum præfectis iterum duplū dedit.* Víſne aliquid apertius? & cur huic conſenſui repugnemus? Nota autem nec Appianum aliquid ſeorſum de Equitibus, vt nec Tranquillum, dixiſſe. Sed quæ hæc *Promiſſa* ſunt, quæ Appianus ſignāter ſcribit *eum ſuperaſſe?* Opinor eſſe, quòd in pugnâ ad Pharſalum, *ſingulis millenas Drachmas* promiſerat: iterumque, vt volentes in Africam ſequerentur, *alteras millenas.* quod vtrumque in Appiano leges. Largiter igitur exceſſit, niſi quid in ipsâ Africâ aut alibi etiam promiſit. AVD. Audéſne in faſce dare has ſummas omnes, vt magis attendam? LIPS. Licet. Fuerunt legiones decem,ſed veteranæ, & ideò parum plenæ. Sunt igitur *triginta millia militum*: & ſingulis *quingenti* Philippici:faciunt,*quindecim noſtros milliones.* Vbi nunc Centuriones,Tribuni,Præfecti,atque ipſi Equites? Regū opes expenſas dices in donatione hac vnâ. Atqui an finis eſt? imò ſub ipſum idem tempus,largitionem ad Populum extendit. & vt Suetonij verbis hoc quoque dicam,*Populo,præter frumenti denos modios,ac totidem olei libras,trecenos quoque nummos, quos pollicitus olim erat,viritim diuiſit,ac centenos pro morâ.* AVD. Hîc mihi vocem opus tollere,nec comprimo. Viritim toti populo tātum frumenti,olei,pecuniæ? LIPS. Moderor,ne clama: toti populo frumentanti,nec vltra. Dio Caſſius ita reſtrinxit: τῷ ὄχλῳ τῷ σιτοδοτουμένῳ: id eſt, *Populo, qui frumentum acciperet.* Ergo tenuiorem populum intellegit: & ſemel nota,Suetonium hîc atque aliâs *populi* voce (præter morem antiquum) plebeculam iſtam ieiunam,& hirudinem ærarij deſignare. Qui tamen ipſe numerus grandis,& ſub hoc tempus *trecenta viginti millia* erant, qui è publico paſcerentur: quod antè dixi. Totus ergo ille populus accepit *quadringentos* nummos viritim : id eſt, *Minam,* vt Appianus expreſſit. Sunt Philippici *decem*: ergo in ſummam, *tres milliones ducenta millia.* Vbi olei deinde modus, vbi frumenti? Mi Auditor,ad Ouidium eundum nobis eſt vt transformemur,& animos veteres,pro veteri æuo,capiamus. Noſtri homulli hodie, dicant mera mendacia me flare,

CAP. XIII.

Augusti Principis dona.

SED vnum etiam Iulium vidimus, quid tot Cæsares qui secuti? & vt aliis minimè, tamen in liberalitate consecuti, aut prægressi. AVD. Difficile creditu est. nam hic homo mihi videtur de se, quod olim Liuius Drusus posse dicere: *Nihil se cuiquam ad largiendum, præter cælum & cœnum, reliquisse*. LIPS. Non ita est: opes istæ Vectigalium, & quas diximus, inexhaustæ erant, & vt perennes quidam fontes fluebant. Itaque ad AVGVSTVM veniamus, qui non diuturnitate solùm imperij, sed vereor vt liberalitate patrem superarit. Dona eius quædam ante imperium, alia in ipso sunt: & illa magis miranda. Primùm *militibus & Euocatis, quos contraxit metu Antonij, aditâ hæreditate Iulianâ, dedit singulis quingenas Drachmas*. Ita ipse Appianus: interpres eius parum prouidè *sestertios* vertit. Is numerus Euocatorum, ad *dena millia* fuit: ergo *quingenta* hîc Philippæorum *millia*. Amplius. eodem pænè tempore, cùm legiones Quarta & Martia ad se transissent ab Antonio, dedit singulis *totidem illas Drachmas*: iterumque cùm in armis decurrissent, & speciem prœlij peritè assimilassent, *alteras totidem*: quæ certè fuerunt ad dictam facilè summam; & longè suprà, si Equites & Centuriones (quod nec antè feci) suo more computentur. Iam verò in ipso primo Consulatu, cum signis à Mutinâ motis vrbem intrauit, dedit qui se deduxerant, singulis *bis mille quingentas drachmas*, siue *ducentos quinquaginta* Philippæos: atque eæ *octo legiones* fuerunt. Minimâ legionum frequentiâ, surgent *sex milliones*, & Equites ac Ductores omittentur. Vbi autem prædæ quas egit, aut spolia quæ cepit? adhuc nulla. Quò magis in ADMIRANDIS hæ donationes tres, à priuato Octauiano, & solâ spe futuræ magnitudinis, susceptæ & perfectæ. Atque hîc notandum in vltimâ, transisse eam velut in legem; & solenne donatiuum hoc habitum, quoties legiones posteà Principem in vrbem deduxissent. Certè Spartianus in Seuero tradit, *Milites per seditionem dena millia poposcisse à Senatu, exemplo eorum, qui Augustum Octauianum Romam deduxerant, tantumque acceperant*. O peritos historicos vel antiquarios, & in rem suam lecta aptantes! Sed

quarta

quarta etiam donatio à priuato, in quâ lingua mihi hæret. AVD. Quiáne obscœna aut turpis? LIPS. Non, sed quia immensa, aut certè immodica, & vereor refragatorem. AVD. Non me. vt ij qui de cælo tacti sunt, silent & stupent: sic iam pænè ego. perge. LIPS. In Philippensi igitur prœlio, vbi de Principatu actum vel Libertate, hic ipse Octauianus cum Antonio promiserunt viritim *quinque mille Drachmas*. AVD. Hoc illud erat? at Cæsar iam antè totidem, & docuisti. LIPS. Sed Cæsar *decem* legionibus tantùm: isti *nouendecim*, quæ in pugnâ erant, & aliis *quadraginta*, quæ in præsidiis aut Italiâ sparsæ. Appianus quidem ita narrat, vel apud eum Antonius (oratione ad Asiaticos) sed addit: *attritas eas iam & minutas ad* XXVIII. *rediisse, quæ* (inquit) *cum suis additamentis efficiunt virorum supra centum septuaginta millia: præter* EQVITES, *& item* ALIVM *militem*. Quis iste *alius miles*? opinor Auxilia, quæ haud longè infra legiones. Itaque qualis & quanta hæc summa conficiatur, ingenuè fateor, vix ego ausim promere: & scito esse supra *centum quinquaginta milliones*. Vbi estis qui Nouum orbem, & nouas in eo diuitias reppeństis? Huc ite, ostendent & effundent eas Duumuiri isti vnicâ largitione. Atque hæc ille fecit ante Principatum: in ipso tenuit & cucurrit eumdem liberalitatis cursum. AVD. At hîc mihi votum & cogitatio. LIPS. Prome. AVD. Si eo sæclo ego viuam, quid nisi miles sim? ita omnes ad eos opes adfluunt & concurrunt. LIPS. Vera narras. & scito ab hoc militum tunc seminario, Senatorias & diuites plerasque familias ortas. Hæc præmia in ciuili bello iis sunt: cùm homines vt ad imperium veniant, imperium pænè ipsum donant. Quid donant? perdunt certè: & quomodo tot isti pecuniarum cumuli, sine apertâ pernicie prouincialium ciuiumque, colligi potuêre? Sanè id factum est: sed Pax posteà, cum copiæ suo cornu, reposuit omnia & reparauit. Enimuerò Augustus, vt cœperam dicere, in Principatu quoque perliberalis. Lapidem Ancyranum lubet proponere, in quo aliquot donationes eius ordine exsculptæ.

LIBRI. ROMANI. VIRITIM. ..... CENOS. NVMERAVI. I.
EX. TESTAMENTO. PATRIS. MEI.

ET. NOMINE. MEO ...... DRINGENOS. EX. BELLORVM. II.

RVM. MANVBIIS. CONSVL. QVINTVM. DEDI.

III. ITERVM. AVTEM. IN. CONSVLATV. DECIMO. EX. PATRIMONIO. MEO. BIS. QVADRINGENOS. CONGIARI. VIRITIM.

IV. ITERVM. ÆRE. MERVI. ET. CONSVL. VNDECIMVM. DVODECIM. FRVMENTATIONES. FRVMENTO. PRIVATIM. COLVMEIO. EMENSVS. SVM.

V. ET. TRIBVNITIA. POTESTATE. DVODECIMVM. QVADRINGENOS. NVMMOS. TERTIVM. VIRITIM. DEDI. QVALI. MEA. CONGIARIA. FRVMENTI ... NVM. NVMQVAM. MINVS. QVINQVAGINTA. ET DVCENTA .... SIA.

VI. DVODEVIGINTESIMVM. CONSVL. TRECENTIS. ET. VIGINTI. MILLIBVS. PLEBIS. VRBANÆ. SEXAGENOS. DENARIOS. VIRITIM. DEDI.

VII. ET. QVINIS. MILITVM. MEORVM. CONSVL. QVINTVM. EX. MANVBIIS. VIRITIM. MILLIA. NVMMVM. SINGVLA. DEDI. ACCEPERVNT. ID. TRIVMPHALE. CONGIARIVM IN. COLONIAS. HOMINVM. CIRCITER. CENTVM. ET. VIGINTI. MILLIA.

VIII. CONSVL. TERTIVMDECIMVM. SEXAGENOS. DENARIOS. PLEBI. QVÆ. TVM. FRVMENTVM. PVBLICVM. ACCE..... DEDI. EA. MILLIA. HOMINVM. PAVLLO. PLVRA. QVAM. DVCENTA. FVERVNT.

Vides, ſiue audis lapidem, vtinam peritè ſatis aut fideliter deſcriptum! Inſigne monumentum antiquitatis eſt, & hiſtoriæ Auguſtææ quaſi ſummarium. Sed multa in eo corrupta, & quædam lacera: percurram lucis,& alibi medicinæ,cauſsâ.

In primâ donatione eſt: LIBRI ROMANI. An id fuit, TRIB. P. ROMANI? id eſt, *Tribubus populi*. Res quidem eas tangit, & legauit Cęſar teſtamento viritim Romano populo, *trecenos ſeſtertios*, vt Suetonius ſcripſit; vt autem Dio, *centenos vicenos*, & adducit ipſum Auguſtum eius rei teſtem. Et ſcripſerat hoc Auguſtus fortaſſe in Commentariis rerum ſuarum: ſed & hîc ita in Breuiario iſto fuit. Explendum igitur, CENTENOS. VICENOS. Ij ſunt,

ſunt, *tres Philippici* in ſingulos: ſi in totum populum, immenſum eſt; ſi in frumentantes, magnum.

In II. *Quadringeni nummi* viritim dati, item in populum: qui ſunt Philippici *decem*. Id factum in *quinto Conſulatu* eius, vt hîc ſcribitur: id eſt, ſtatim poſt Actiacam & Alexandrinam victoriam, ſub triumphum. Dio Caſſius ipſum notat in hoc anno, & in ſummâ conſentit: ſed auget acceptores, & non *viros puberesq; tantùm, ſed etiam pueros, in gratiam Marcelli, ſororis filij*, ſcribit *adiectos*. Hoc ſi fuit, vt fuit, quis non videt ſupra duplum ferè donationem creſcere, & vt minimum fuiſſe ad *ſexcenta millia* capientium? Fiunt in pecuniâ impenſâ *ſex milliones*.

In III. Conſulatu decimo, ſcribit ſe item populo dediſſe, congiarium *bis quadringenos*. An ſimul, vt *octingenos* dederit? an magis ſignificat, bis ſe dediſſe? ſicut & paullo pòſt, *tertiùm quadringenos*. Quæ iterationes valdè ſunt liberalitati augendæ: & tu attendes.

In IV. Quid ſit illud AERE MERVI. quæro. Vnum hoc aſſequor, in Vndecimo conſulatu datas *duodecim Frumentationes*: quas ita appellat, quæ ſingulis menſibus dari ſolebant. In caritate igitur annonæ, has extra ordinem, & de ſuo, vt ſcribit, addidit. Nam legendum inibi PRIVATIM. COEMPTO. vt dudum monui, cùm Lapidem hunc vulgaui.

In V. Tribunicia poteſtas duodecima, incidit in annum vrbis DCCXLI. cùm peregrè & è Galliâ rediit. Tunc igitur plebi refouendę & conciliandæ, diſtribuit ter vno anno *quadringenos*: id eſt, Philippicos *ter denos*, ſiue in vniuerſum *triginta*. Verba aliquot in vitio, an ſic emendanda? QVALI. MEO. CONGIARIO. FRVMENTI. MODIVM. NVMQVAM. MINVS. QVINQVAGINTA. ET. DVCENTA. MILLIA. vt adſignificet, tantum frumenti ſe quoque dediſſe. An verius, FRVMENTANTIVM. NVM. NVMQVAM. MINVS. QVINQVAGINTA. ET. DVCENTA. MILLIA? vt dicat *numerum* (id valet NVM.) qui frumentum acciperent, & ex conſequenti congiarium, tantum tunc fuiſſe. Sed poſteà alius numerus, dices: haud moueor, quia ſæpe id per recenſum mutauit. Cogitetur tamen. Vir doctiſſimus & acutiſſimus legebat, QVINQVAGINTA. ET. DVCENTA. SESTERTIA. & referebat ad Suetonij hæc verba: *Congiaria populo frequenter*

ter dedit, sed diuersæ ferè summæ: modò quadringenos, modò trecenos, nonnumquam ducenos quinquagenosque nummos. Sed refellit hoc ipse lapis statim, qui dicit bis datos *sexagenos denarios:* quos non nisi in *ducenos quadragenos* nummos resoluas. Quomodo ergo *numquam minus* dederit, vt hîc sculptum? Sed & Dio in anno DCCXLVII. adnotat datos *Denarios sexaginta.*

In VI. sunt *sexageni denarij in trecenta viginti millia capita:* quæ ad duos milliones,* paulo minùs, se attollit.

*Sūt octodecies centena M.

In VII. tenebræ. videtur militaris donatio esse, sed iis qui in colonias missi, aut mittendi.

In VIII. notetur numerus frumentantium, qui tunc fuit. Ista de Augusto sufficiant: etsi liberalitates eius plures ex facili dederim, vt ipse dare facilis, etiam per ludum & iocum. Cuiusmodi ista in Macrobio: *Omnibus qui secum pilâ lusissent, sestertia centena dari Cæsar Augustus iusserat, soli Cælio quinquagena. Hîc ille, Quid ergo? inquit, ego vnâ manu ludo?* locus lepidus: sed donatio magna in ludicrâ istâ causâ; singulis *bis mille quingenti* Philippici. Iterum totidem Græculo cuidam, pro carmine, & audaculo dicterio, factoque: sed tu factum ipsum nosce, aut potiùs recognosce. Græculus fuit, qui Cæsari carmen obtulerat, atque ille acceperat, & nihil vltrà. Græculo iterum paranti dare, præuênit, & carmen à se dedit; vt ostenderet talia & domi sibi nasci. Hîc Græculus legere, mirari, & tandem manu in pauperem bulgam demissâ nummos, an denarios aliquot, Augusto offerre, cum dicto: *Si plus haberem Cæsar, plus darem.* Exemplo ostendit & commonefecit, quid ille deberet: nec frustrà. Nam statim Augustus delectatus libero & acuto facto, *sestertia centena* dari ei iussit.

CAP. XIIII.

Aliorum Principum dona.

NON sit modus, si omnia Augusti tollam: omitto, & aliorum carptim aut saltuatim quædam tango. In TIBERIO pauca sunt, parcâ ille manu & restrictâ fuit: atque ita moriens in thesauris reliquit,* *vicies septies millies* HS: *quod Caligula, non toto vertente anno absumpsit.* Ita enim hoc Suetonius: sed in Dione

*Id est, sexaginta sex milliones, et quinquaginta M. Phil.

Dione paullo aliter: & ait, *quosdam dicere ter & vicies millies relictum, alios autem* * *ter & tricies.* Sanè pro meo sensu, posteriori parti accedam, qui satis iam imbibi Romanas opes. Nec in tempore absumptæ à Caligulâ pecuniæ Dio dissentit à Suetonio, si sic legas: οὐδὲ εἰς τὸ τρίτον ἔτους μέρος ἀπ᾽ αὐτῶν τι διέσωσεν: *nec vel in tertiam anni partem quidquam Caligula ex his seruauit.* Quod sanè cum Tranquillo & veritate conuenientius, quàm vt sit, εἰς τὸ τρίτον ἔτος, *in tertium annum.* Ille verò statim exhaustus & egens, atque ad rapinas se vertit. In CLAVDIO, notatur prima liberalitas in auspiciis imperij, cùm militibus *quinadena* HS. promisit. Ea sunt *trecenti septuagintaquinque* Philippæi: si tamen Suetoniana illa scriptio (ex eo sumpsi) est certa. Nam Iosephus adauget, & *vicena* promissa ait, siue vt ipse numerat, *quina millia drachmarum:* qui sunt *quingenti* Philippæi: & addit, *omnibus vbique militibus idem promissum.* Quomodo hæc quidem donatio, superet omnes iam dictas, & fortasse dicendas. NERO sequitur: quid de eo dicam? qui, vt Suetonius ait, *diuitiarum & pecuniæ non alium fructum putabat, quàm profusionem.* Itaque nepotinos eius sumptus frustrà colligam: In Suetonio atque aliis, patent: quædam addam quæ magni & laudabilis animi sunt visa. *Militi Prætoriano* (in Dionis compendio) *ob caussam aliquam iusserat centies* HS. *numerari:* id est, *ducenta quinquaginta millia* Philippicûm. *Et cùm Agrippina mater, mirata improuidam fortasse liberalitatem, iussisset totam eam pecuniam, ipso coràm, in mensâ exponi & expandi, vt sic vel aspectu pœnitentiam eliceret: ille magno animo, iussit alterum tantum addi, & Nesciebam,* inquit, *tam exiguum me dedisse.* Egregia vox: quam cur tu rides? AVD. Non ipsam, sed meam cupidinem: & ô si quis *hoc exiguum* mihi? LIPS. Auidus ô homo es, nec accipies: hodie liberalitatis eius nec vmbra manet. Hoc Nero in militem: sed quid in regij sanguinis Teridatem? *quod vix* ipsi Suetonio *credibile videatur, octingenta nummorum millia diurna in eum erogauit, abeuntique super* HS. *millies contulit.* Vt hoc & capias, & ponderes, scito Teridatem per *nouem menses* continuos Romæ, aut in finibus Romanis, fuisse: & toto eo tempore immunem habitum ab omni sumptu. Decreta igitur ei in diem *octingenta millia:* quæ sunt *viginti millia* Philippæorum. Numera in mensem: quid ea nisi *sexcenta millia*? In

* *Sūt octoginta & vnus milliones.*

nouem menses: *quinque milliones quadringenta millia.* Iam abeunti datum, *millies* HS. quasi in viaticum: quod iterùm efficit *duos milliones & dimidium.* An potiùs in Suetonio, *bis millies* scribendum? augeatur altero tanto, & palàm Dionis compendium (numeri autem in Græcis magis veri) hoc suadet. Atque ista conspicua & signata liberalitas Neronis est: quid minores aliæ & sparsæ, sed coalescentes in grandē summam? De quibus Tacitus: *Bis & vicies millies* HS. *donationibus Nero effuderat:* & addit, Patres censuisse, vt repeterētur ab iis qui cepissent. Ea sunt *quinquagintaquinque milliones*, nisi calculus me fallit: quod & alibi vereor, & ignoscendū est in sermonis hoc cursu & calore. Adiungo NYMPHIDII, post Neronē, promissum: non Principis, sed pro Principe tamen factum. Ipse vt *Vrbanum omnem militem & Prætorianum Galbæ adiungeret, promisit iis* * *septem mille & quingentas drachmas viritim; reliquis extra vrbē,* * *mille ducentas quinquaginta.* In Plutarcho hoc ita leges, ingentem donationem, & qualis anteà in hoc genere nec fuit. Nam *priores illæ Drachmæ* in Vrbanos, faciunt nobis *septingentos quinquaginta* Philippicos: alteræ in Legionarios, *centum vigintiquinque.* Quò hoc ascendat in plura quàm *vigintiquinque millia* Vrbanorum: in amplius *ducentena* Exterorum? vt Classes, & talia, omittam. Iure igitur Plutarchus exclamat & queritur, *plùsquam Neronem hunc renatum, nec potuisse eam pecuniæ molem exstrui, nisi vt omne Romanum imperium attereretur aut euerteretur:* præsertim post tot & tam recentes à Nerone ictus. Infinitæ deinde sunt largitiones in militem, vel in populum: sed, nisi memoria imponit, infra iam dictas. Ideò nec pono, vnam *Seueri* Imp. tantùm libo. Dionis compendium: *Celebrauit Decennalia imperij sui, & dedit populo qui frumentum solet accipere* (nota semper ferè de Populo frumentario) *itemque Prætorianis decem aureos. Quâ in re se iactabat. reuera enim* NEMO *vnquam anteà tantum* SIMVL *dederat, effusumque hac donatione* * *bis millies* HS. Decem istos Aureos, scito Romanos fuisse: id est nostros *viginti*, aut paullo ampliùs. Ita magna vis assurgit, & expressa est à Dione summa: sed hæreo an satis ex vero additum, *numquam anteà tantum* datum. Nam & Commodi Imperatoris superfluens donatio fuit, in Lampridio notata: *Congiarium dedit populo, singulis Denarios septin-*

* Latinè esset, *Triginta sestertia.*
* Latinè, *Quina sestertia.*
* *Quinque milliones.*

ſeptingentos vicenos quinos. Qui ſunt Romani aurei *vigintinouem*: pæne triplum eius, quod Seuerus poſteà dedit. Nam quod vir doctus quidam hîc reſcribit *ſeptuagenosquinos*, valdè eſt præter rem & Lampridij mentem. Sed ſcilicet Dionem ſcribere, *Simul nunquam* tantum datum: id eſt, & Populo & Militibus. Alioqui & ſuperiores aliquot donationes militares valdè excedunt. De Donis peregi, & ſimul de *Opibus publicis*.

CAP. XV.

De priuatorum aliquot opibus, & materiæ huius finis.

TRANSEO ad *Priuatas opes*, quæ & ipſæ magnæ fuerunt, & per multos ſparſæ. Quis neſcit Senatores aut Senatorios plurimos fuiſſe, & plures longè Equites Romanos? Atqui primis illis, cenſus ſub Auguſto fuit *Decies* HS: ſiue *vigintiquinque millia* Philippæorum. Iſtis, id eſt Equitibus, cenſus *Quadringentorum*, quæ faciunt *decem millia* Philippæorum. Hic cenſus, quem neceſſariò haberent: quàm multos, & pleroſque omnes, putas exceſſiſſe? Ac lubet pauliſper recenſere hos diuites: inter quos quem priùs, quàm Craſſum illum cognomento *Diuitem*? Cicero aliique de eo, atque etiam in eum Cicero iſta: *Multi audierunt ex te, cùm diceres, Neminem diuitem eſſe, niſi qui exercitum ſuis* FRVCTIBVS *alere poſſet. Ergo hoc propoſito, numquam eris diues, antequàm tibi ex tuis* POSSESSIONIBVS *tantum reficiatur, vt ex eo tueri ſex legiones, & magna equitum ac peditum auxilia poſſis*. Hæc vox Craſſi fuit, opinor, negantis ſe Diuitem, etſi vulgò ita audiret: quia nemo ſic dicendus, niſi cui tales opes. In Plinio hoc paullo contractius: *M. Craſſus negabat locupletem eſſe, niſi qui* REDITV *annuo tueri* LEGIONEM *poſſet. In agris ſuis* HS. *bis millies poßedit, Quiritium poſt Sullam ditiſſimus*. Qui locus inſpectione, fortaſſe & correctione eget. Primùm de *Legione* vnâ ait: quod Cicero palàm de pluribus (imò & *ſex* nominat) & item Græci de *exercitu* tradũt. Itaque in Plinio quoque verius cenſeam, *Legiones*. Iam quod addit, *bis millies in agris poſſediſſe*: quid ergo in aliis? in ſeruis, in pecuniâ, in vaſis ac ſupellectile, denique in domibus, quantum habuit? Sanè alterum tantum dixerit aliquis, ex communi tunc ratione

In Paradox.

Lib. xxxiij. cap. x.

& proportione opum. Plutarchus scribit, solos *architectos & fabros eum in seruis habuisse, ad quingentos,* quorum operam elocabat in vrbe ruinis vel incendiis obnoxiâ: quid deinde seruorum ad reliquos vsus, domi vel in agris? Hæc eò deduco, vt solicitem & quatiam lectionem Plinij receptam: & quia non arbitror in solis agris sic habuisse. Argumento ex Plutarcho, quòd totus census eius, *post Decumas Herculi datas, & epulum frumentumque plebi, non fuerit nisi* * *septem millium & centum talentorum.* Atqui longè hoc ab illo *bis millies* abest in solis agris. Facit & ipse Plinius, qui paullo pòst subiicit, *Multos posteà se cognouisse, seruitute liberatos, opulentiores.* Libertos autem intellegit, qui ad *ter millies*, aut circà, peruenerunt. Non insisto: dico, legendum mihi videri in Plinio, *nisi qui legiones tueri posset ex agris suis. Sestertiûm bis millies possedit.* Vt vniuersæ opes eius fuerint *bis millies*, siue *quinque millionum.* Senecæ locus huc addatur: *M. Cato possidebat ipse quadragies* HS. *minus sine dubio quàm Crassus, plus quàm Censorius Cato. Maiore spatio, si comparetur, proauum vicerat, quàm à Crasso vinceretur.* Moneo primò legendum, *quadringenties* HS. quod certum est: deinde addo, ex hac comparatione elucere, quòd haud multo vltrà *bis millies* Crassus potuerit habere. Alioqui nimium interuallum sit inter Catonem Vticensem & ipsum: quod Seneca negat. AVD. At enim Lipsi, vis tu igitur Crassum ad reditum ex agris tantum respexisse? LIPS. Videtur. nam & Cicero scripsit, *nisi tibi ex* POSSESSIONIBVS *tuis tantum reficiatur:* & antè, *nisi qui exercitum* FRVCTIBVS *suis alere posset.* Ea verò ad agros spectant: & ipsa Plinij vox, *Neminem* LOCVPLETEM *esse.* Etsi haud nego, multos Romanorũ magna latifundia habuisse: sed summa hæc exorbitet. Alioqui L. Domitius ille, successor in Galliam Cæsari destinatus, agris sanè abundare debuit, qui (in ipso Cęsare) Corfinij obsessus, ad animandos milites, *in concione agros ex* SVIS POSSESSIONIBVS *pollicetur, quaterna in singulos iugera, & pro ratâ Centurionibus Euocatisque.* At enim triginta cohortes ibi militum, id est *duodecim* circiter *millia.* Ea sint igitur *quadragintaocto millia* iugerum: quid iam in Centurionibus & Euocatis, quibus *duplum* debebatur? Lego & in Plinio: *Sex dominos semissem Africæ possedisse sub Nerone, quos ille interfecerit.* Quid Seneca, de *Pompeio* (an *Poppæo*) quodam, sub Caligulâ? nam

De vitâ beatâ cap. XXI.

I. Ciuil.

Lib. XVIII.

De Tranq. cap. XI.

nam qui *Ptolomæum* restituunt, ab ipso mox refelluntur. Quid igitur de eo? *Panem & aquam defuisse, cùm* TOT FLVMINA *possideret, in suo orientia, in suo cadentia.* Si hæc vera; oportuit totas regiones possedisse. vti C. Antonius ille, collega Ciceronis in Consulatu, *totam Cephaloniam insulam, velut proprium patrimonium habuit, atque ibi opidum etiam nouum struxit:* quod traditum ita Straboni. Hi verè locupletes: & quorum fundos nec milui oberrauerint, vt ait poëta. Sed redeo ad vniuersè Diuites, inter quos L. Cornelius Balbus meritò locandus. qui (vt Dio scripsit) *homines suæ ætatis Diuitiis & Magnitudine animi supergressus est, adeò vt moriens populo Romano viritim legauerit denarios vigintiquinque, siue Aureum Romanum vnum.* Quid putemus nunc heredes, & legatarios habuisse? Seneca etiam noster, ille doctrinæ & sapientiæ, id est internorum bonorum, ita diues, quàm rarâ sorte, & externorum fuit? Eum *ter millies* HS. *possedisse*, amicus illi Tacitus scripsit, & inimici cum multâ inuidiâ obiecerũt. AVD. Quídni Lipsi? & ille vir maximus, hoc vno titulo apud me minuit, quòd sic in opibus abundet. Philosophum hoc decuit? & quidem Romanum, qui facta sibi vindicant, magis quàm verba? LIPS. Miserum Senecam, vt video. quare? quòd non Virtus solùm ei, sed Fortuna fauerit: & in alio tamen aliquo hoc laudemus. Sed quia rara hæc coniunctio, præsertim in modesto & sapiente; & *bonæ mentis*, vt ille inquit, *soror est paupertas*: homines indignantur, liuent, Senecam equis & quadrigis incurrunt. At meo iudicio, ô virum hoc ipso magnum, quòd capere potuerit, quòd vti, quòd habere (vt vno verbo dicam) & non haberi! Quid, quod nec eas suspexerit? inter media censuit, inter fluxa, & quæ si abirent, nihil auferrent, nisi semetipsas. Audi illum, ô Liuor, & sile. *Pone me*, inquit, *in opulentissimâ domo, vbi aurum argentumque in promiscuo vsu sit. Non suspiciam me ob ista, quæ etiamsi apud me, tamen extra me sunt. In Sublicium rursus pontem me transfer, & inter egentes abige: non ideò tamen me despiciam, quòd in illorum numero considеam, qui manum ad stipem porrigunt. Quid ergo est? domum illam splendidam malo, quàm pontem.* Hæc vera philosophia est: posse habere, posse carere, non cupere absentes, capere & presentes: iisdem vti benè, & bonis subleuãdis. Sed quid euagor? diues Seneca, & nostro more *septuagiesquinquies centena millia*

Lib. x.

Lib. XLVIII.

Apud Tac. xiiii. An. possedit: plus meruit (audi & hoc Liuor:) *& multi nequaquam eius artibus pares plus habuerunt*, vt Nero ad eum dixit. Ecce *Cn. Lentulus Augur* (ait ipse Seneca) diuitiarum MAXIMVM EXEMPLVM, *antequã illum liberti pauperem facerent, quater millies* HS. *suum vidit. Propriè dixi*(inquit)*nihil enim ampliùs, quàm vidit.* Hic stupor igitur possedit ipsos *decem milliones*, Regum aut certè Regulorum opes. Sed indicat Seneca, libertos & plus habuisse. Ac xii. Ann. sanè de Pallante Tacitus scribit, *sestertij ter millies possessorem* fuisse: quod *quater millies*, me volente, Dionis Breuiarium in Nerone expressit. Et hoc ipsum de colliberto eius Ælio Narcisso, idem Dio in Claudio narrauit. Sed aula hos beauit, inquies. Vis igitur & homines, non è Senatu vel aulâ? ecce è mediâ plebe Lib. xxxiij. cap. x. vnum, è Plinio: *C. Asinio Gallo, C. Marcio Censorino Coß.* (id fuit sub Augusto) *C. Cæcilius Claudius Isidorus testamento suo edixit, Quamuis multa ciuili bello perdidisset, tamen relinquere seruorum quottuor millia centum sedecim; iuga boum tria millia sexcenta, reliqui pe- coris ducenta quinquaginta millia, in numerato* HS.* *sexcenties. Funerari se iussit* HS. *vndecim millibus.* Vide tu tot seruos, boues, pecudes, tantum numeratæ pecuniæ: & miror agros non expressos, quos tamen suspicor habuisse, itemque villas, & ædes. Sed vtut sit, familiam illam solam seruorum vide: quis Principum habet? AVD. Valdè quidem isti copiosi in seruis, quod & in Crasso notaui. LIPS. Valdè. & Petronius ex more, si non ex vero, de Eumolpo suo facetissimâ narratiunculâ scripsit: *Familiam quidem tam magnam per agros Numidiæ sparsam habere, vt vel Carthaginem posset capere.* Certè aliquot millia esse debuerunt eorum, qui armis apti: sicut & historicâ fide Vopiscus de Proculo tradit, *eo tempore quo sumpsit imperium, duo millia seruorum suorum armasse.* Quid Belisarius ille sub Iustiniano magnus? *duodecim millia puerorum* (ita loquuntur) habuisse propria, Aimoinus, Regino, aliique testantur. Nam illud quod in Athenæo adfirmatè scribitur, Lib. vi. quale est? *Quosdam Romanorum ad* DECEM *aut* VIGINTI *millia seruorum habuisse, nec vt* QVAESTVM *ex iis facerent, sed vt assectas aut subsequas eos modò haberent.* Hoc de seruis, mihi ipsi timidè tardeque credendum, & tamen credendum. De aliis armentis, simile aliquid (etsi minus est) in Vopisco item lego, de villâ Valeriani priuatâ, *in quâ quingenti serui, duo millia vacca-*

* *Decies quinquies cētena millia* Philip.

vaccarum, equæ mille, ouium decem millia, caprarum quindecim millia fuêre. Quæ mea mens, cùm ista cogito? vbi nostræ paupertinæ villæ, nec millesimis horum instructæ? Et quàm pauca tamen talia aut scripta sunt, aut si scripta, ad nos peruenerunt? Casu factum est, quòd Cæsar prodiderit (& mihi casu incidit) T. Labienum Legatum suum in Galliis, *opidum Cingulum constituisse in Piceno, & suâ pecuniâ exædificasse*. Vide in homine priuato opes & animum Principis, qui eas in tota opida struenda conuertit: quod & medici quidam apud Plinium fecêre. Quid autem, quod etiam inferiore æuo, rebus & imperio labentibus, magnę istæ opes? Olympiodori hęc excerpta audi: Ὅτι πολλοὶ οἶκοι ῥωμαίων προσόδους κατ᾽ ἐνιαυτὸν ἐδέχοντο ἀπὸ τῶν κτημάτων αὐτῶν, ἀνὰ τεσσαράκοντα χρυσοῦ κεντηνάρια, χωρὶς τοῦ σίτου καὶ τοῦ οἴνου, καὶ τῶν ἄλλων ἁπάντων εἰδῶν. ἃ εἰς * τρίτον συνέτεινεν, εἰ ἐπιπράσκετο, τοῦ εἰσφερομένου χρυσίου. τῶν δὲ μετὰ τοὺς πρώτους τῶν δευτέρων οἴκων τῆς ῥώμης, πεντεκαίδεκα, καὶ δέκα κεντηναρίων ἡ πρόσοδος ἦν: *Multæ Romanorum domus* (id est, earum domini) *in annuo reditu accipiebant è possessionibus suis, ad* * *quadraginta centenarios auri: idque absque frumento, vino, & aliis speciebus, quæ si venderentur, facilè trientem æquarent illati auri. Secundariæ autem domus, quindecim centenarios aut decem recipiebant.* Hæc ille, sub Honorij & Arcadij æuum: quàm defectâ iam Româ, & per illam Nouam imminutâ? Atqui tot illi *Centenarij* (centum libræ auri in singulis) reddunt *quadringenta* nobis *aureorum millia*: & vbi frumentum, & reliqua? Atque etiam reditus tantùm computat, non seruos & alia multa, quæ sine fructu. Addam distinctè & vnum exemplum, in quo desino. Capitolinus de Gordiano, adhuc priuato: *Ditissimus ac potentissimus, in prouinciis tantum terrarum habens, quantum nemo priuatus. Quæsturam magnificentissimè gessit. Ædilitatis suæ tempore, duodecim populo Romano munera, id est per singulos menses singula* DE SVO *exhibuit. ita vt gladiatorum nonnumquam quingena paria exhiberet, numquam minus centenis quinquagenis. Feras Lybicas vnâ die centum exhibuit, vrsos vnâ die mille*: & plura deinde animalium nominatim: *quæ omnia* POPVLO RAPIENDA *concessit*. Amplius de eo, auctore Cordo: *In* OMNIBVS *ciuitatibus Campaniæ, Etruriæ, Vmbriæ, Flaminiæ, Piceni,* DE PROPRIO *illum per* QVATRIDVVM *ludos scenicos & Iuuenalia edidisse.* Qui

1. Ciuil.

* Verto *Trientem*: an aliquis *Triplum* ausit?

* 400000. aureor.

Qui benè hæc tollit singula & pensitat, quique scit quid sit ludos olim edere: nescio quam trutinam reperiet ad tot illa ponderanda aut æstimanda. Diducere mihi non placet, placet abiungere: & *Opes Romanas* publicè priuatimque satis videor ostendisse. Tu abi, cæna, dormi.

I. LIPSI DE MAGNITVDINE ROMANA LIBER III.

CAPVT I.

Ad Opera Romana transitum, & primò de ligneis aut temporariis dictum.

AVD. Malè mihi hac nocte fuit. LIPS. Quid ita? AVD. Quia herè nimium benè. Suaues illi sermones animo inhæserunt, & per cerebri huius spatium inerrantes, verè dico, ademerunt mihi somnum. LIPS. Aliter ego dixeram: & meministin, vltimi mei, *Dormi*? Atqui cautio erit ne sic in posterum: mittemus potiùs, aut suspendemus, hos sermones. AVD. Quin tu verbum hoc suspende: nam meruit. Itáne sermones hos tollas, in quibus vnica mihi spes solatij? nam ne nescias, vt ij qui à scorpijs sunt icti, ab iisdem remedium habent: sic ego nunc affectus. Ad te propero, qui pupugisti. LIPS. Ad me? non ego Scorpius, sed Aspis: aurem claudo ad has cantilenas. AVD. Benè est, pungat me & hæc aspis, vt dormiam: & suaui veneno infundat somnum. LIPS. Age, age, medebor: sed non, vt censes, suauiter mi homo: ego verò vt fastidientes quosdam ægros medici, ad exercitia & OPERA te ducam. Ecce enim ea ordine sequūtur. Duplicia autem Romana istæc Opera, *Temporaria* & *Diuturna*. Illa, quæ subitò & in breue tempus aliquod excitabantur, è terrâ aut ligno plerumque: ista, quę in longum, & mansura, è latere, lapide, & materie

terie firmiore. *Temporaria*, duplicia iterùm video, *In Militiâ*, & *Extra eam:* atque vtraque mereri iuſtam admirationem. Nam ſiue militiam videas; quis *Foſſas*, *Vallos*, *Aggeres*, & talia terrea; iterumque materialia, *Turres*, *Teſtudines*, *Muſculos*, *Vineas*, legit, tam multa, tam crebra; & aut induſtriam, aut vires hęc patrantium, non æſtimat & admiratur? Siue extra eam quædam, in voluptatem aut ſplendorem ſtructa; quomodo idem affectus non inſinuet animo vel irrumpat? Et Militaria quidem mitto, * aliâs mihi explicata: pauca ex ciuilibus tangam. Quo in genere ludicra præcipuè fuêre: vt *Theatra*, *Amphitheatra*, *Circi*, & magnæ eiuſmodi moles, ſtructæ ſæpe in paucos dies, & pænè vt deiicerentur. Duo exempla in Plinio, etiam cum eius, qui tam multa ADMIRANDA viderat aut legerat, nimiâ admiratione. *M. Scaurus*, inquit, *fecit in Ædilitate ſuâ opus omnium* MAXIMVM, QVAE VMQVAM FVERE HVMANA MANV FACTA, *non temporariâ morâ, verumetiam æternitatis deſtinatione. Theatrum hoc fuit. Scena ei triplex, in altitudinem* CCCLX. *columnarum. Ima pars ſcenæ è marmore fuit, media è vitro, inaudito etiam poſteà genere luxuriæ. Summæ tabulis inauratis columnæ, vt diximus; imæ duodequadragenûm pedum. Signa ærea inter columnas, vt indicauimus, fuerunt tria millia numero. Cauea ipſa cepit hominum* LXXX. *millia, cùm Pompeiani theatri, toties multiplicatâ vrbe, tantoque maiore populo, ſufficiat largè* XL. *millibus. Sed & reliquus apparatus tantus, Attalicâ veſte, tabulis pictis, ceteroque choragio fuit, vt in Tuſculanam villam reportatis quæ ſuperfuerant cottidiani vſus deliciis, incensâ villâ ab iratis ſeruis, concremaretur ad* HS. *millies.* Quid eſt? friges, nec excitaris? AVD. Nihil. ipſe Plinius me tepefecit, cùm ſcripſit, *non temporariâ morâ, ſed æternitatis deſtinatione factum.* Me tepefecit, te refellit, qui inter *Temporaria* hoc refers. LIPS. Téne tam læuè Plinium capere? præuidebam, & metuebam. Sed hoc ille dictum voluit, iſtud Temporarium eminuiſſe etiam inter firma illa, & quæ æternitatis ſpe facta. Non aliud ſanè dixit: & ecce alibi eius verba. *In M. Scauri ædilitate, tria millia ſignorum in ſcenâ tantùm fuêre, temporario theatro.* Audin, temporario? Iterumque alibi: *Trecentas ſexaginta columnas M. Scauri ædilitate ad ſcenam theatri temporarij & vix vno menſe futuri in vſu, viderunt portari ſilẽtio legum.* Quos locos libentiùs adfero, quia Plinius eoſdem adſpexit, cùm hîc

* In ipsâ Militiâ, & Mechanicis.

Lib. xxxiiij. cap. VII.

Lib. xxxv. cap. 15.

N ſcripſit:

ſcripſit: vt *diximus :* & *vt indicauimus :* nempe hiſipſis locis. Sedquod hîc etiam eſt: *Ima pars ſcenæ è marmore.)* explicat idem ſuprà, in cap. VI. *Marmoreos parietes habuit ſcena M. Scauri, non facilè dixerim ſectos, an ſolidis glebis politos, ſicuti eſt hodie Iouis Tonantis ædes in Capitolio. nondum enim ſecti marmoris veſtigium erat in Italiâ.* Vltimis item verbis, *concremaretur ad* HS. *millies:)* è manuſcriptis aliquis mallet, *ad bis millies:* nec nimium ſit pro reliquo luxu. Alias operis partes tu per te, & otioſè, ſi voles, inſpice & adſtupeſce: ego alterum exemplum, ex eodem Plinio, qui dictis iam ſubnectit. *Aufert animum, & à deſtinato itinere digredi cogit contemplatio tam prodigæ mentis, aliamque connecti inſaniam è ligno. C. Curio, qui bello ciuili in Cæſarianis partibus obiit, funebri patris munere, cùm opibus apparatuque non poſſet ſuperare Scaurum (vnde enim illi vitricus Sulla, & Metella mater, proſcriptionum ſectrix?) cùm iam ne ipſe quidem Scaurus ſibi comparari poſſet, quando hoc certè incendij illius præmium habuit, conuectis ex orbe terrarum rebus, vt nemo poſteà par eſſet inſaniæ illi. Ingenio ergo vtendum fuit: operæ pretium eſt ſcire quid inuenerit, & gaudere moribus noſtris, ac noſtro modo nos vocare maiores. Theatra duo iuxtà fecit ampliſſima è ligno, cardinum ſingulorum verſatili ſuſpenſa libramento: in quibus vtriſque antemeridiano ludorum ſpectaculo edito, inter ſeſe auerſis, ne inuicem obſtreperent ſcenæ; & repentè circumactis, vt contrà ſtarent; poſtremo iam die, diſcedentibus tabulis, & cornibus inter ſe coëuntibus, faciebat Amphitheatrum, & gladiatorum ſpectacula edebat, ipſum magis auctoratum populum Romanum circumferens. Quid enim miretur quiſque in hoc primùm? inuentorem, an inuentum? artificem, an auctorem? auſum aliquem hoc excogitare, an ſuſcipere? parêre, an iubere? Super omnia erit populi furor, ſedere auſi tam in fidâ ſtabiliqúe ſede. Quæ vilitas animarum iſta? aut quæ querela de Cannis? quantum mali potuit accidere? Ecce populus Romanus vniuerſus, velut duobus nauigiis impoſitus, binis cardinibus ſuſtinetur, & ſeipſum depugnantem ſpectat, periturus momento aliquo, luxatis machinis.* Disertè iſta Plinius, & culpans ſimul ac laudans. Quid autem nos? Legimus, intelligimus, vix credimus (de meo ſenſu hîc fateor:) & qui quantiqúe illi *cardines ſinguli*, qui tota theatra ſuſtinerent, verterent, iungerent, diſiungerentqúe? De me, parum

rum eſt:ſed coëant ipſi artifices noſtri & architectones,laborabunt in re non dicam conficiendâ,ſed exputandâ. Plura huius generis paſſim: ſed in circunfusâ rerum copiâ,excerpimus pauca & eligimus,cum iudicio,vt poſſum. AVD. Hîc non adhibes,quod cum pace tuâ dicam. LIPS. Quid iam? AVD. Nam ars & ordo ita præcipit, in dicendo narrandoque aſcendere, &, vt ille ait, *ex fumo flammam, non ex flammâ dare fumum.* At tu culmina operum dixiſti, & minora haud dubiè dabis. LIPS. Minora? aliter dices,cùm illa *Perpetua* & firma audies: quid ſi & nunc aliter in his Temporariis? Caij Caligulæ pons neſcio an ingenio,mole certè & magnitudine vincit, ſed & inſanâ illâ ambitione ſiue periculi, ſiue nouitatis. Struxit eum in ipſo mari, nauibus impoſitum, magnitudine *trium milliarium & quadrantis*: id eſt, toto illo ſpatio, quantum eſt à Puteolis ad Baulos. Per hunc, triumphantis ritu, cum Senatu militibuſque inceſſit, ſpectante toto populo: in eodem epulatus, noctem etiam peruigilem egit,inter laſciuias & ludos. Addo autem *in paucis diebus* (nam & ſic narrant) pontem hunc totum ſtructum: vnde tam ſubitò nauibus, armamentis, trabibus, omni aliâ materiâ conuectâ? Immenſum opus perpendenti, ſed cui laudem vanitas detrahit. nam quo fine ſtructum, niſi vt deſtrueretur? Simile in *Caracallâ*, quem alterum *Caligulam* licet dicere. Is autem non ſuis ſolùm, ſed alienis opibus proteruè abuſus. cùm, vt Dio ſcribit, *adigeret homines Senatorij ordinis,* QVOTIES *Româ egrederetur,* DOMOS *&* PRAETORIA *varia ſtruere, item* DIVERSORIA *ſplendida: etſi in pleriſque non ſolùm non acturus hæſurúſ-ve erat, ſed nec ea viſurus. Amplius, vbicumque hiematurus erat, aut etiam putabatur hiematurus, cogebantur* AMPHITHEATRA *&* CIRCOS *ſtruere, nec in ſumtum quicquam ab eo capientes: & ea ipſa mox deruenda.* Quis cùm hæc legit,ſiue audit,non admiratur opes & ſplendorem Senatorum,qui patrare hæc poterant?non item deteſtatur illius inſaniam,qui iubebat? Olim in populi totius voluptates, Theatra & Circi ſtructi: nunc in vnius imaginarium vſum. Nam nec vidit hæc omnia ſæpe,vt Dio dixit.

CAPVT II.

Diuturna opera, & caput omnium Roma. De ſitu eius, & in primis de magnitudine indagatum.

SED à damnoſis iſtis & *Temporariis* ad ſtabilia & vtilia veniamus, & quę *Perpetua* dixi. In hoc genere mulra ſunt Romanæ magnificentiæ, nec in vrbe ſolùm aut ipsâ Italiâ, ſed per terrarum orbem ſparſa. Licet dicere. diuino munere Romanos datos, ad quidquid rude, expoliendum; ad quidquid infectum, faciendum; & loca hominesque, elegantiâ aut artibus, paſſim exornandos. Quot *Opida* noua ſtructa? vetera ampliata, aut reparata? in iis *Templa, Baſilicæ, Fora, Porticus, Aquæductus, Viæ, Theatra, Circi*: & plura, quæ aut vſum haberent, aut amœnitatem. Quid iam *Priuatæ* ſtructuræ, vt *Domus* aut *Villæ*? omnia ſplendida, ab ingenio ſimul & pretio commendanda. Atque ego hîc hæreo. AVD. Quid tibi eſt? LIPS. Sine. AVD. Non pergis? LIPS. Mane inquam. AVD. In capite viæ ſiſtimus? LIPS. In capite. immenſa & vaga ſe aperit, nec ſatis ſcio quî limitem eam aut ſtringam. Poëtæ animi cauſsâ ſolent dicere,

Unde tamen cœpti iam ſurgat carminis ordo? ego ex vero: & incertus animi feror, vbi ordiar deſinamque. Nam ſi vel ſingularia tantùm oſtendenda ſunt; per omnes prouincias, vbres, agros eundum eſt: vbique enim tale fuit. Infinita, inquam, iſta ſunt, & cum poëtâ principe,

* — ὅσα τε φύλλα καὶ ἄνθεα γίγνεται ὥρῃ,
Ἠύτε μυιάων ἀδινάων ἔθνεα πολλά.

** - quot folia aut flores in vere vireſcunt, Aut quot muſcarum denſarum examina bombant.*

Sed cogitanti hoc ſedet, ſolam *Romam* tibi oſtendere, omnium operum opus, vt ſic appellem: & in quâ ſolâ fuit, quidquid vbique fuit. Ipſam ſi in parte noſti (totam ne ſperes:) etiam illa prouincialia noueris, quæ pleraque facta ad hoc exemplar. Nam & coloniæ Capitolia ſua, Fora, Baſilicas, Theatra, & talia, habebant ad vrbis dominæ & parentis ſuę ritum. Roma igitur faue, & te oſtende: & pauliſper è ruinis tuis, ſi fas eſt, veterem vultum attolle. Situm tuum primum video, & laudo: aut potiùs pro me Camillus ille apud Liuium, qui te bis condidit, & dum Gallis eripuit, & dum tibi ciues retinuit & firmauit. Nam abſque eo abibant, & Veij iam Roma erant. Ille igitur: *Non*

ſine

sine caussâ Dij hominesque hunc Vrbi condendæ locum elegerunt. saluberrimos colles; flumen opportunum, quo ex mediterraneis locis fruges deuehantur, quo maritimi conuentus accipiantur; mare vicinum ad commoditates, nec expositum nimiâ propinquitate ad pericula classium externarum; regionum Italiæ medium. Videamus, Auditor, paulisper horum singula: & iuuabit me recitatio, & quasi in Româ iterum sistet. AVD. Bonâ veniâ, quot iam anni ex quo lustrasti? LIPS. Ipsi vigintiseptem, cùm discessi: sed animum non auelli, & antiquitas amabilis, sed & religio venerabilis sæpe eò vocant. Quod ergo dicebam, Camilli ruminemur. *Saluberrimos colles.*) Hodie vix ita sunt: sed caussa, solitudo & desertio; tum & auræ è vicinis paludibus vel æstuariis, & quas alij indagent. *Flumen opportunum.*) Tiberis ille pater, qui vrbem secat: *latus circa eam*, vt Dionysius monuit, *quattuor iugera*, (siue pedes CCCC:) *profundus sic, vt maximas naues suscipiat, & portet.* Addit & *Mare vicinum.*) nam distat XVI. *millibus passuum*, vt Plinius & Antoninus metiuntur; siue, quod idem est, *centum viginti stadiis*, vt Dionysius. Non ergo Strabonem audies, qui *centum nonaginta* ea computat: sed numerorum & librarij sui errore. In Appiano an error talis, qui non nisi *centum* stadia computat? Nam verba Censorini Consulis sunt, suadentis siue iubentis Carthaginienses, dirutâ vrbe suâ, à mari abire: *A mari iubemus non nisi* LXXX. *stadia vos recedere, cùm nos ipsi ab eo distemus stadiis centum.* Ego tamen hoc non mutem, & verè dictum censeam: sed aspectu latæ & magnæ illius Romæ, quæ extra prima mœnia (mox dicam) in orbem se diffundebat. Ab eâ ille computat: etsi fortasse parùm adhuc verè aut decorè in Censorini personâ. Sed æuum suum, vt fit, aspexit. Claudit Camillus, *Italiæ medium esse.*) Ita, in longitudine. nam latitudinem si spectas, finem tenet. Hoc verius, quàm quod Vitruuius etiam *mundi mediam Romam* fecit: nec hoc nobis persuadebit, nisi sui fortasse & Romani mundi. Hæc Camillus: sed Rutilius Gallicanus, cuius Itinerarium exstat, ab infimo æuo non infimi carminis, hoc quoque in eâ miratur, quòd *munitissimo loco* sita, nec Alpibus solùm ab omni vi subitâ, sed Apennino defensa. Lib. VI. cap. 1.

Si factum certâ mundum ratione fatemur,
Consiliumque Dei machina tanta fuit;

Excubiis Latiis prætexuit Apenninum,
Claustráque montanis vix adeunda viis.
Inuidiam timuit Natura, parumque putauit
Arctoïs Alpes opposuisse minis.
Sicut vallauit multis vitalia membra,
Nec semel inclusit quæ pretiosa tulit:
Iam tum multiplici meruit munimine cingi,
Sollicitosque habuit Roma futura Deos.

Ista Rutilius pulchrè: sed nos à Situ *Formam* videamus. Nec veterem illam reuoco, *Quadratam*, & qualis sub Romulo fuit: perfectam & plenam considerasse sit satis. quæ rotunda propemodum fuit (etsi haud iustè tamen) & septem suos colles amplexa, grandem ambitum fecit. Quem vtinam firmiter metiri tibi possim! ah, ah. AVD. Quid suspiras? etiam iterum? LIPS. Iterumque, & ab imo pectore. Ah, cur non Romæ nunc paucos dies sum? cur non obambulo, video, metior? cur non cum viris doctis inibi confero? firmiùs fortasse certiusque definirem. Sed vel sic conabor. AVD. Ego in suspirio tuo rideo. Nam cur voues, quod potes, imò quò impelleris, aut inuitaris? nónne Itali, & ipsa Roma, hoc faciunt? LIPS. Faciunt, & gratiam pro iudicio vel affectu debeo: sed quid dicam? Fatum meum primò me tenuit: mox & Rex: illud occulto decreto, hic apertâ benignitate. Ad summã, video Belgæ mihi in Belgis moriendum: etsi de reuisendâ eâ obiter non despero. Sed de nostro ambitu. scribunt veteres, Seruium Tullium regem, ad quinque colles iam inclusos vrbi, duos addidisse *Viminalem & Esquilinum*, & talem tantamque deinceps fuisse Romam. Dionysius in eâ re apertè: *Vlterius verò* NEQVE NVNC *processit vrbis ambitus, fato aut numine, vt aiunt, non permittente.* Neque nunc, inquit: quando? Augusti æuo, quo ipse scripsit. Sed ille ipse ambitus igitur quantus? idem ita docere voluit, dum subiicit: *Quod siquis metiri ambitum eius voluerit, conferat cum Athenarum vrbe, nec multo maior apparebit.* Quod idem & alibi iterauit. Voluit, inquam, docere: vix nos docuit, sed suos sanè Græcos, qui Athenas norant. Nos quid? & de huius ambitu quæramus. Lego quidem in Dione Chrysostomo, *Circuitum Athenarum, cum Pyræeo & Longis muris, fuisse ducentorum circiter stadiorum:*

Lib. IIII.

Lib. VIII.

Orat. de tyrannide.

quæ

quæ nobis ſint *vigintiquinque milliaria*. Sed an Roma igitur tanta? non opinor, nec auſim dicere: & cauſſa eſt, quòd Dionyſius diſertè *Athenarũ aſtu* ſiue vrbem dixit, nec *Pyræeum*, opinor, aut *Longos muros* incluſit. Itaque iterum hæremus. AVD. Vis ego te transferam? LIPS. Gratia erit. AVD. Nam hodie ipſa res docet, & muri illi antiqui ambitum habent XIIII. aut XV. milliarium, vt notant. Quid ergo ambigis? LIPS. Hos iſtos, veteres non fuiſſe. Multa ſunt, quæ arguũt: ſed ipſa maximè forma ſic enormis, & alibi ſinuans introrſus, alibi procurrens extrorſus: prorſus, vt non à priſcâ illâ accuratione & elegantiâ, ſed à nouitiâ aliquâ neceſſitate impolitum & ſubitum opus videatur. Neque ambigendum eſt, vt mox dicam. Sed de veteri igitur ambitu, videamus ecquid Plinius iuuabit, qui ex profeſſo deſcribit: MOENIA *eius collegêre* AMBITV, *Imperatoribus Cenſoribusque Veſpaſianis, paſſuum* XIII. *millia ducenta. Complexa mõtes ſeptem, ipſa diuiditur in Regiones* XIIII. *compita earum* CCLXV. *Eiuſdem ſpacij menſurâ currente à Milliario, in capite fori Romani ſtatuto, ad ſingulas portas, efficit paſſuum per directum* XXX. *millia*, DCC.LXV. *Ad extrema verò tectorum cum caſtris Prætoriis, ab eodem Milliario, per vicos omnium viarum, menſura colligit paullo ampliùs* LXX. *millia paſſuum*. Rem totam hîc habeas, ſi verba hæc aut tenebras ſuas, aut & vitia, non haberent. Inſpiciamus. *Mœnia ambitu colligere* facit *paſſuum* XIII. *millia*. Sanè hoc ſit pro hodiernæ Romæ modo, ſi modò lectio firma: quam & priſci libri ſolicitant, XXX. *millia* ſcribẽtes; & Leander, atque alij ſuperioris ætatis, qui XX. *millia* legerunt, & defenderunt. Pergit, *Eiuſdem ſpatij menſurâ currente à Milliario.*) Intellego idem ſpatium, totum illum ambitum, & eo incluſum. Hoc, inquit, ſpatium ſi metiris: vnde? à *Milliario*: & intellegit* *Columnam* illam *Auream* in foro Romano ſtatutam, *in quam Italiæ omnes viæ finiunt*, vt ait Plutarchus. Auguſti hoc inſtitutum fuit, qui & poſuit *Columnam*, & ab eâ voluit currere menſuras. Pro hoc igitur more Plinius metitur, non à portâ ad portam (vt video quoſdam ſuſpicari) ſed palàm à Miliario, quod quaſi in vrbe mediâ, ad ſingulas portas. Sed numeri eius manifeſtò falſi ſunt. Si XXX. millia ad quamque portã: ergo in totâ diametro LX. ſunt: ergo in ambitu, CXXC. quo quid abſurdius? Et ſimile erit, etſi minus, ſi à portâ ad portã XXX. ſint, vti volunt. nam tũc certè triplicatâ diametro

* De quâ Dio, Tacitus, & Icti.

metro, vt solet, exsurgent milliaria in ambitu *nonaginta*: an ipsis fatendum, aut nobis credendum? Iam in vltimâ mensione, *ad extrema tectorum*, inquit, *ab eodem Milliario*, LXX. *millia passuum*. Id quoque quî potest? crescent supra modum hæc in ambitu, nec video excusanda. Vt mihi nunc videtur (meliora auidè semper audiam, capiam, vel potiùs arripiam:) sed vt mihi nunc, Plinij numeri isti corrupti sunt, & sic reformandi. *Mœnia collegêre ambitu passuum* XXIII. *millia*. Hoc primum pono, tantam fuisse Romam: aut si placet, XXII. parum in vno alteroque milliari est. Vnde doceo? ex Olympiodori quibusdam Excerptis Græcis: in quibus ad verbum est, *Romanæ vrbis murus mensuratus ab Ammone geometrâ, quo tempore Gothi primam inuasionem fecêre, habebat spatium vnius & viginti milliarium*. Iste vno milliario minus, quod alius addit: & Martinus Polonus, qui Chronicon scripsit: *In circuitu*, inquit, *Romæ sunt milliaria vigintiduo, præter Transtiberim & Leoninam ciuitatem, cum quibus dicitur habere quadraginta duo milliaria*. Vnde hæc habes Martine? ex aliquo veterum: nam pro tuo æuo, vtrumque hoc planè est falsum. At pro veterum, & verbis Plinij, planissimè verum. Pro verbis, dico, Plinij corrigendis, & porrò videamus. Nam altera mensura erat, à *Milliario ad portas* XXX. *millia*. Ego dico scribenda ∞ ∞ ∞: id est, *tria millia*. Et quis nescit ex ignorantiâ harum notarum sæpe, cùm in Plinio, tum Liuio, & alibi, peccatum? Nam putarunt *Denarias* notas esse: & inde nata illa *millia* XXX. Atqui aliter est; & sic si emendas, quanta proportio & consensus? Roma habet in ambitu XXIII. milliaria: à milliario ad portam, *tria milliaria & passus septingentos sexagintaquinque*: ergo in plenâ diametro, *septem millia quingentos triginta*: hanc triplica, nónne XXII. & *semis* in ambitu redduntur? At Plinius neglexit aut insuper habuit de dimidio, & rotundè XXII. aut XXIII. dixit. Simile in mensurâ vltimâ, quæ *ad extrema tectorum colligit* LXX. *millia*. Tu verò fac *septem millia*: & rem factam habes. Dupliciter enim metitur. à milliario primùm ad ipsos muros portasque: deinde ab eodem, ad extrema tecta. Quare hoc? liquet enim Romam quasi duplicem fuisse: & clausam muris; & alteram non clausam, quæ tamen in orbe circumiecta esset, & continentibus ædificiis instructa. Vtramque igitur dimensus, dicit hanc

vlti-

vltimam in semidiametro *septem milliaria* habere: duplica, sunt *quattuordecim*: triplica, erit ambitus iustissimè, *quadragintaduorum*. Et nónne hoc ipsum est igitur, quod Martinus dicebat? Addo probationem huic numero alteram, ex Vopisco. Is de Aureliano Principe: *Muros vrbis Romæ sic ampliauit, vt quinquaginta* PROPE *millia murorum eius ambitus teneant*. Quod tamen Zosimus Probo Imperatori perfectum opus adscribit. Si igitur tunc *quinquaginta propemodum* (nam id notat:) ergo iam antè facilè ambitus ille ædium extremarum, *quadragintaduorum*: quia muri noui longiùs etiam paullò ab ædibus remoti. Ego in hac re nihil incerti vel infirmi video, nisi quòd libido quibusdam est dissentiendi. Sed ô boni, an adeò tale nihil alibi? Ecce vrbs Locrorum (nec ea inter has maximas) *duodecim millia* in ambitu habuit, quod Liuius scripsit. Capuam superasse, non mihi videtur ambigendum. Quid Carthaginem illam, Romæ æmulam? XXII. *millia passuum* circumdedit, vt manuscripti Orosiani codices præferunt; siue XXIIII. vt Epitoma Liuiana. Ipsa Constantinopolis olim XXII. vt hac quoque parte compar matri suæ esset. Denique ad Tataros & Sinenses si abeunt, hodie reperient exempla. Desino, & satis firmasse videor: nisi quòd opponi nobis possunt (nihil enim dissimulabo, & ipse subiiciam) duo. Prius, quòd *Milliarium* non videtur iustè fuisse in vrbe mediâ, atque ita mensuratio fallet. Nam fuit in *capite*, vt Plinius ait, *fori Romani*: atqui ab eo ad Tiberim, non par reliquæ vrbi spatium videtur, & maximè quòd ibi *Campus Martius*, omnium consensu, extra vrbem. Respondeo. vt nunc quidem Roma est, non planè medium illîc esse fortasse (metiar, si illîc sim: nunc tabulis credo:) sed olim videtur fuisse. Sanè Victor, & Notitia Imperij, in foro ipso Romano, nec longè à *Milliario, Vmbilicum vrbis* ponunt. Sed esto tamen non exactè in medio: quid refert? non sic γεωμετρικῶς omnia, & ad lineam regulamque veteres metiuntur. Non mouet me de *Campo Martio*, quem fateor extra pomœrium habitum, & intra mœnia tamen fuisse. Nónne idem in *Auentino*? qui vsque ad Claudij tempora, in pomœrio habitus non fuit, & tamen à Regum tempore vrbi inclusus. Et campus quidem Martius etsi olim non erat, tamen Iulius Cæsar (quod Cicero ad Atticum scribit) destina-

bat eum includere: quî scio an non Augustus fecerit? nam & is pomœrium protulit: an denique non Nero? quem ego præcipuè puto in totâ Româ mutasse & innouasse. Et ab eo sanè facies & forma est, quam Plinius descripsit. Alterum, quod obiici potest. Olympiodorum non nisi *viginti & vnum* milliaria attribuere sub Honorio, cùm Roma capta fuit: vbi ergo illa *quadragintaduo* nostra, vel Aureliani *quinquaginta*? Respondeo, fuisse, & desiisse. Nam ecce cùm Constantinus sedem imperij transtulit, & vnà secum tot nobiles familias abduxit, frumenti etiam trientē abstraxit, denique seipsum & Aulam: nónne probabile est, Romam iterum valdè minuisse? idque in extremis & longinquis maximè, vt solet: atque ita reditũ, collapsis aut disiectis Aureliani muris, ad veterem ambitum & modum. Alioqui & alterum mihi argumentum non inualidum pro tanto ambitu est, ex ipso Victore & Rufo, qui *Regiones vrbis* singillatim dimetiuntur. Sunt igitur quædam, vt illa *Auentini*, quæ *habent in ambitu* XXXIII. *millia*. CCCC. LXXXVIII. *pedes*: nónne ea reddũt *sex milliaria* amplius *& semissem*? Quid in reliquis illis XIII? in quibus vna item aliqua XXX. *millia pedum* habet, aliæ ferè XVI. XV. XII: & minima omnium XI. Profectò ex his iunctis ingens ambitus exsurgit, & (computa si lubet) propemodum ille noster. Sed tertiò aliquis dixerit, quod tu anteà, muros hodiernos contra nos esse. Sunto. tu veteres eos potes credere? & ita nescis toties dirutam, incensam, vastatam: iterumque instauratam & refectam esse? Noli arbitrari quòd in iisdem vestigiis. nam quâ spe eiusdem frequentiæ, aut felicitatis? Imò Honorius contraxit, pòst Belisarius, Narses, denique & Pontifices Romani. è quibus *Hadrianus primus* (vt Blondus tradit) *muros eos, qui nunc exstant, centenis aureorum millibus è Thusciâ contractis, exstruxit.* Sed hæc apud alios leges: ego sententiam meam sine fuco liberè, & item sine pertinaciâ (quod profiteor) dixi. Hîc autem sistit me & percutit miserans quædam cogitatio. Ego te Roma illa vetus, & speciosa super omnes vsquam aut vnquam vrbes, non solùm non video, sed etiam quæ fueris, quæro? Quæ fueris? imò & vbi fueris: & quî scio, an non & aliquando, vtrum fueris quæretur? Non magis hoc mirum, si sæcla plura current, quàm nunc de Thebis Ægyptiis aut Troiâ dubitari. Nam ha-

bet hoc ætas, vt formam primò tollat, tum rem, tum famam & nomen. O ſpes & res humanæ, quid eſtis? quò itis? huc flectite. En potens & ſuperba illa Roma, quæ VRBS AETERNA audiebat; quæ VICTVRA CVM SAECVLIS; quæ DEORVM OPVS ET CVRA, tota periit, condita in ruinis ſuis iacet, & laboramus eruere, & adſtruere magnitudini eius fidem.

CAPVT III.

Magnitudo Suburbiorum Romæ, & hominum in totâ Româ multitudo.

SED philoſophandi alibi ſit locus: curramus nunc inſtitutum curſum. Romam igitur duplicem habemus, veteri ambitu, & nouo: eſt & tertia quædam ſine ambitu, & quæ in ſuburbiis procurrit. Ea quoque ingẽs, & Plinij imagine oſtendenda: qui ait, *exſpatiantia tecta multas addidiſſe vrbes*. Plures, inquam, ſunt vrbes, & tot quot ſuburbia ipſa. Quæ *Tybur, Ocriculum, Ariciam*, atque aliò excurrebant, ſed maximè *Oſtiam* & mare verſus. Illuc vel ad XV. aut circiter milliaria procedebant: & fidem huic aſſertioni Neronis conſilium ac deſtinatio faciat. cui ab hac cauſsâ viſum, *Oſtiam tenus* (ait Suetonius) *mœnia promouere, atque inde foſſâ mare veteri vrbi inducere*: etſi non effecit. De hac magnitudine iam ſuo æuo Dionyſius: *Omnia loca circa vrbem habitata, ſine mœnibus eſſe. in quæ ſi quis intuens* MAGNITVDINEM ROMAE *exquirere velit, fruſtrà eum fore, & hæſurum vbi deſinat vrbs, vbi incipiat. Adeò ſuburbana*, inquit, *ipſi vrbi adhærent & innexa ſunt, & ſpeciem* IMMENSAE LONGITVDINIS *exhibent ſpectanti.* At maior etiam maiorque poſt illum. & Ariſtides Rhetor (ſub Hadriano vixit, cùm vrbs in ſummo flore) comparat eam non ineptè cum Homericâ niue: *quæ excelſorum montium iuga operit, & agros item ac pinguia virorum culta.* & addit: *Deſcendit etiam & porrigitur* AD MARE *ipſum, vbi commune eſt emporium, & omnium è terrâ gignentium diſtributio.* Atque idem haud vanâ μεγαληγορίᾳ: *Tantam Romam eſſe, vt in quacumque parte quis conſtiterit, nihil impediat & in mediâ eum eſſe.* Quem locum hæc talia habeant, niſi in magnitudine iſtâ adſtructâ? At tu vultu renides, & fortaſſe animo diſſentis.

AVD. Etiam verbis, ſi licet. LIPS. Licet verò, atque adeò inuito. AVD. Nam quę tu ſic extollis & producis, Oſtiam, Tybur, aliaq; hæc omnia ego atque alius dixerit, non habitata ædificia, aut vrbis partes, ſed Villas, Prætoria, & voluptarias eiuſmodi domos fuiſſe. LIPS. Sanè alius hoc iam dixit: memini: ſed quem reiicit, præter dicta, multitudo infinita hominum, quæ in vrbe hac totâ fuit. Opportunè enim & hoc argumentum addam pro magnâ meâ Româ. Poſſumúſne igitur ſatis certò eám multitudinem colligere & adfirmare? poſſumus è veſtigiis ſcriptorum, quæ ſagaciter ibo indagatum. Ex lapide Auguſti, ſæpe iam nominato, itemque è Suetonio conſtat, *trecenta viginti millia* aliquando fuiſſe plebis vrbanæ: plebis dico tenuioris, & quæ è publico victitaret: imò ſuprà. Conſidera, & inſtitue ratiocinium: ſi tanta multitudo inopum iſtorum, quanta iam etiam diuitum? Quot illi Senatores aut Senatorij, quot equites, & ex ipſâ plebe honeſti? Víſne illos quoque *trecenta millia* fuiſſe? age, ſunto vel *ducenta* tantùm: quid conficitur? pueros feminasque addendas: & quo numero? profectò duplo triploque (ſi non vltrà) ſuperarũt: & ita vbique gentium aut vrbium obſeruamus. Si placet igitur, conſumma: habemus iamnunc in noſtrâ Româ (vix audeo dicere) *duos hominum milliones*. Quid tamen trepido? verum fortiter dicendum eſt, & plura etiam addenda. AVD. Plura? at vereor ne iamnunc extra veri metas iueris, certè opinionis. LIPS. Plura inquam, & vide. Nónne probabile eſt totidem ſeruos Romæ, quot liberos fuiſſe? AVD. Socratis inſtituto mecum agis, & interrogando inducis. Sed ego circumueniri metuo, tu tibi reſponde. LIPS. Fiat. dico totidem, dico plures. Nam tenuium quotuſquiſque fuit (vt tunc mores) cui nõ vnus altérve ſeruulus? At diuites illi agmina eorum, * *agmina* dico (& ſic Ammianus loquitur) *poſt ſe trahebant*. Vnus Pedanius Coſta in Tacito, *quadringentos* ſeruos ſub tecto ſuo & domi habuit, cùm ab vno eorum eſt interfectus. Et crede mihi nemo diuitum iſtorum aut lautorum fuit, cui minus centenis aut ducenis: qui in varia ſua officia aut munia diuiſi. Sed quid ambio, aut argumenta colligo? cape certum & fidei notum teſtem, Senecam. Is de ſuo æuo: *Dicta eſt aliquando ſententia in Senatu, vt ſeruos à liberis cultus diſtingueret. Deinde apparuit, quantum pericu-*

* *Vide ſuprà lib. II. cap. XV.*

periculum immineret, si serui nostri numerare nos cœpissent. Quid clarius dici potest, seruos plures liberis fuisse? Nec sic tamen omnes habemus: adde. AVD. Abeo. LIPS. Quid tibi est? AVD. Nam tres aut quattuor milliones mihi iam struis, quantum nec in prouinciis quibusdam aut regnis. Quis hæc ferat? LIPS. Si ferre non vis, deiice: per me licet. Tamen rem tuam iam sum dicturus. AVD. Rem meam? LIPS. Tuam. peregrinos traduco Romam. AVD. Hem, hem maneo. ô siste me illîc. LIPS. Ecce. dico Peregrinos ex toto orbe Romam olim venisse, alios negotij sui caussâ, alios publici, multos & mansionis. Ita semper ea vrbs referta iis, cùm hi inirent, alij exirent: atque ipsa, vt mare, admitteret, emitteret, nec cresceret minueretve. Itaque Aristides Romam dicit esse, *velut* COMMVNE TOTIVS TERRAE OPIDVM. Item, *omnes gentes, quasi vicatim diuisas, ad hanc suam arcem conuenire: quæ numquam vlli se negat, sed vt terræ solum fert omnes, sic hæc* OMNES HOMINES *capit.* Athenæus quoque cum eo: apud quem ORBIS POPVLVS Romani dicuntur ab hac caussâ: ipsa vrbs, ORBIS COMPENDIVM ET EPITOME: quæ Polemonis Sophistæ, Lib. 1. apud Galenum, vox & elogium fuit. Eadem *vrbs vrbium*: quia *videre in eâ est omnes vrbes collocatas.* deinde addit: *Deficiat non vnus dies, sed quotquot habet annus, siquis adnumerare conetur* OMNES VRBES IN CAELESTI *istâ vrbe positas: idque ob nimiam copiam. Nam &* TOTAE NATIONES *illîc simul & confertim habitant: vt Cappadocum, Scytharum, Ponticorum, & aliarum complures.* At tu iterum renides. AVD. Et renitor quoque. an Græcis his credam, & sic oratoriè loquentibus? *Dies deficiat & annus numerantem*: item, *Totæ nationes habitant*: & ista, quæ tu scis dici in speciem, in re non esse. LIPS. In re non esse? audi, audi: quoniam Græcis parum apud te est fidei (etsi in hac re Romanâ & exterâ debebat) audi, inquam, Romanum igitur testem, & cum Romanâ fide ac candore. Is est Seneca noster. qui sic ad Heluiam matrem: *Aspice hanc frequentiam, cui vix vrbis* IMMENSA TECTA *sufficiunt:* MAXIMA PARS *illius turbæ patriâ caret, ex municipiis, ex coloniis suis, ex* TOTO *denique* ORBE TERRARVM *confluxerunt.* Quid ea verba tibi videntur? *vrbis immensa tecta* vix capere incolas: item, *maximam illorum partem*, exteros esse: denique *ex toto orbe* eò concurri. Et ista mox iterat: ac postquàm caussas re-

 censuit

censuit passim veniendi varias (lege; & iucunda sunt:) addit: NVLLVM *non* HOMINVM *genus concurrit in Vrbem, & virtutibus & vitiis magna præmia ponentem. Iube hos omnes ad nomen citari, & Vnde domo quisque sit, quære: videbis* MAIOREM PARTEM *esse, quæ relictis sedibus suis venerit in* MAXIMAM *quidem ac* PVLCHERRIMAM *vrbem, non tamen suam.* Quid Lucanus? nónnne Romam asserit,

—populis, victisque frequentem
Gentibus, & GENERIS, *coëat si turba,* CAPACEM
HVMANI.

Totum orbem hîc includi potuisse ait: & quid potest clarius pro multitudine, siue & magnitudine nostrâ dici? Idem poëta *— mundi fæce repletam* Romam scribit: ad tot scilicet illas nationes aspiciens (ex Athenæo audisti) quæ incolebant: totæ in certis partibus aut regionibus etiã collocatæ. Ita Iudæi trans Tiberim, alij alibi: atque etiam cœtus & concilia sua habuerũt. Suetonius indicat in Iulij funere: *In summo publico luctu, exterarũ gentium multitudo, suo quæque more, lamentata est.* Vt iam igitur hoc claudam & definiam, putásne & Seruos & Peregrinos minus *duobus millionibus* fecisse? Ita in vniuersum sint *quattuor* Romæ, & circa eam: nec mitius aut contractius, vt scripta veterum sunt, ego possum. Suspensum te animi video: & ego ipse pænè fluctuo: sed validi illi venti Auctoritatum nauim nostram huc impellunt, sistamus & in anchoris firmemus. AVD. Non sanè id potest. nondum in trãquillo es, ne puta. Mihi quoque adspirant venti, & ecce ab Oriente. Alexãdria illa sic celebris, sic maxima, sic omnium confessione post Romam secunda, non nisi *trecenta millia* habuit *liberorum capitum*: quod Diodorus tamen quasi pro re magnâ posuit, & adfirmauit. Atquin ea nec multo Româ ipsâ minor. LIPS. Respondeo, Alexandriam longè Româ illâ triplici dictâ minorem esse: & cuius ambitus ex Plinij dimensione, non nisi *quindecim milliarium* esset. Nostra igitur maior: & ipsum hoc de Alexandriâ, contra vulgatam opinionem valeat, de Româ sic paruâ. At verò de incolis, quòd paucos eos facere Diodorus videtur: videsis, & inquire. De *liberis capitibus* dumtaxat definiuit: vbi serui igitur? vbi etiam exteri & aduentores, qui in tali negotiosâ vrbe sanè multi? Hæc atten-

attendenda ſunt,ſed iſtud maximè.quod Diodorus de ſuo ęuo ſcripſit,id eſt Ptolomæi penultimi, & Romanæ adhuc libertatis. Atqui tunc Alexandria nondum in flore illo & culmine, ad quod ſub Principibus demum peruenit. Quid autem de *trecentis millibus* magnum ſit, cùm Cæſarea Cappadociæ (nec ea inter vrbes principes) *quadringenta millia* incolarum habuerit? Zonaræ hoc ita proditum, vt teſtem etiam aduocem: & hunc ipſum numerum, aut circà, Pariſiorum noſtra Lutetia in cēſum deferebat,ante vltimas iſtas turbas. Quid, quod Procopius adnotauit,*à Gothis,cùm Mediolanum cepiſſent, trecenta virorum millia occiſa*? Nec omnes ſanè occiſos crediderim;& fæminarum puerorumque quàm magna etiam copia fuit? Plura eiuſmodi exempla ſunt: & hodie nónne *Quinzai* illud famoſum *ſedecies centena millia familiarum* traditur continere? Præ quo noſtra illa frequens Roma decreſcat;& dum fidem adſtruo,perdam admirationem. AVD. Non apud me,ſtupeo. & ecce hodierna Roma,quàm relinquitur & abeſt? LIPS. Nulla comparatio: ſi frons eſt, omitte. Paullus Iouius pro magno ſcripſit, *Leonis Decimi temporibus, cùm omnia in felici vbertate & pace, cenſa Romæ octogintaquinque millia ciuium & inquilinorum: at verò,poſt cladem ſub Clemente Septimo acceptam,iterùm cenſu inito, vix ad trigintaduo millia peruentum*. Quid verbis hîc opus eſt? vnus pænè veteris Romæ vicus ſit tam frequens. Nec mirum eſt.nam iſta hodierna,præcipuos illos colles & valles etiam, vacua habet & deſerta. AVD. Optimè.is ſponte,quò ducebam. Nam nónne & tua vetus *compluria habet illa vacua*? Vbique obuia templa, porticus,baſilicæ,theatra,circi,fora, balneæ, thermæ,cetera publica: quæ vel magnam partem, ſi non maximam,vrbis occuparunt. Deflecte aut reſiſte,ſi potes,huic etiam vento. LIPS. Reſiſto,plenis velis, prorâ obuerſâ. Nam iſta quæ tu vacua perperam putas,ego aio pleniſſima fuiſſe. Balneas & Thermas nominaſti:quid? an non in iis multitudo miniſtrantiū, ad obſeruandum,purgandum,aquam aggerendā, lauandum etiam, fricandum,vngendum,ſiquis ſeruum non habuiſſet? Templa autem, Baſilicæ,Fora,ſuos cuſtodes & æditus habebāt,ſatis grandi ſanè numero,ob ſacrificia,ob ornatum, & tutelā. Sed duo etiam ego omiſi, valdè ad frequentiam vrbis, Milites, & Palatinos.

Milites

Milites tot illi, in præsidio Principis aut vrbis erant: iis sui calones, & honestioribus serui plures: scito certò vel ad *centena millia* excreuisse. At Palatinos dico, totam Principis aulam: in quâ quot officia aut ministeria fuisse dicemus? Lapides antiquos inspice: dicent in parte, & suggerent materiem tibi cogitandi. Est & tertium, sed verecundè vix dico. Meretrices & scorta vtriusque sexus (proh pudor! sed res ita fuit) ingentem numerum reddiderunt, vt in vrbe quam multi cælibes, multi exteri sine vxoribus, inhabitarent aut frequentarent. Ad summam, mi Auditor, desine reflare amplius & opponere, aut, vides, longiùs longiusque res hæc ibit. AVD. Quiesco tuâ caussâ, & credo (vt sic dicam) nec credés. Tamen vnum etiam quæsierim: si tot illic millena millia, vnde iis cibus? LIPS. Hoc meritò & quæris, & ego decîdã, sed paucis Senecę verbis. *Cogitate*, inquit, *hanc ciuitatem, in quâ turba per latissima itinera, sine intermissione defluens, eliditur; in quâ consumitur,* QVIDQVID TERRIS OMNIBVS *aratur.* Orbis, inquam, pænè totus hanc suam metropolim adibat, & alebat: quid ambigis alimenta suffecisse? Imò repete quæ suprà dixi, de Frumẽtatione: & nunc Aristidis hæc audi. *Mare per medium vestrum imperiũ porrigitur, cui vndique amplę regiones adiacent, necessaria pleraque vobis subministrãtes. Nam ex* OMNI TERRA MARIQVE, *quidquid vel anni tempora gignunt; vel regiones singulæ, fluuij, lacus; artesque item & ingenia tum Græcorum tum Barbarorum proferunt,* ID OMNE *ad vos defertur. Itaque si quis talia omnia videre desiderat; is vel per totum orbem peregrinetur necesse est, vel in vestrâ istâ vrbe versetur. Quidquid enim apud alios vel crescit, vel conficitur, hîc affluit & abundat. Tot autem & tantæ onerariæ naues singulis anni temporibus appelluntur, vt vrbs* * COMMVNIS QVAEDAM* ORBIS OFFICINA *videatur.* Ecce, merces vndique habes, copias vndique, frumenta, fructus. Nec plura opus de alimentis: addámne duo argumenta etiam multitudinis, atque vnum ex iis iocosum? Lampridius scribit, Heliogabalum *seruis imperasse vt omnes araneas colligerent in vrbe: atque eos collegisse ad decem millia pondo.* additque Heliogabalum subiecisse, *Vel hinc intelligendum* QVAM MAGNA ROMA *esset.* Verum est: & quot domorum angulos excuti oportuit, ad hoc pondus? & domorum per omnes angulos ferè habitatarum? Alterum argumentum triste,

* κοινόν τι τῆς γῆς ἐργαστήριον.

triſte, & à peſte. In Euſebij Chronico traditur, *Ingentem Romæ luem factam, ita vt* PER MVLTOS DIES *in ephemeridem decem millia mortuorum referrentur*. Exhauſta fuiſſet in diebus aliquot Roma, ſi non Alexandriam, & quidquid dici poteſt, longè ſuperaſſet. Concludo, & moneo, per hanc frequentiam Romæ factum, vt paullatim Italia pænè deſerta eſſet; cùm plerique eò confluerent, ob frumentationes, ludos, & alios vſus aut voluptates. Varro iam ſuo æuo conqueritur, pleroſque ex agris in vrbem correpſiſſe, *& maluiſſe manus in theatro mouere, quàm in aratro.* Quod maximè fuit, poſt Frumentationes ſic largiter & firmiter inſtitutas: etſi Lucanus cauſſam in ciuile bellum conijcit: quaſi ab eo ſtirps Italiæ ſic acciſa. Sed de ſolitudine quidem eadem canit:

——— videmus
Tot vacuas vrbes. generis quò turba redacta eſt
Humani? toto populi qui naſcimur orbe,
Nec muros implere viris, nec poſſumus agros:
VRBS *nos* VNA *capit.*

Quod poſtremum epiphonema ſanè eximium, pro eximiâ noſtrâ Româ.

CAPVT IIII.

De ædificiis vrbis Romæ communiter, & eorum altitudo.

ET Roma quidem tanta & tam frequens fuit: inimus nunc ipſam, & perambulamus, & luſtramus? AVD. O ſiquis Deus olim hoc mihi dediſſet! ô ſiquis nunc quoque vel per ſomnium in eâ ſiſtat! LIPS. Ego is ero, confide. ſomnia dicam, & vmbras, prævt ipſa res & pulchritudo fuit. Periti viri eſt, mihi crede, non dicam deſcribere, ſed capere & credere qualis & quanta ea Roma fuit. Conabor, & minutula dicam: & vel ſic fidem fortaſſe non inueniam. quid refert? aëri & herbis meis hęc ſim locutus. Tria in vrbe miranda canit Claudianus:

Quâ nihil in terris complectitur ALTIVS *aër,*
Cuius nec SPATIVM *viſus, nec corda* DECOREM,
Nec laudem vox vlla capit.

Altitudinem ecce laudat, *Spatium*, & *Decorem*. De *Spatio* dictum,

duo alia exſequamur. Quę eſt *altitudo?* ſiue in collibus ipſis ædificatio, pulchrâ ſpecie; ſiue ſingillatim in operibus ipſis. Quod ad colles, quomodo non bellum, videre eos publicis priuatiſq; ædibus inſeſſos; gradatim declinantes; & velut ſuperas quaſdam vrbes, vrbi inferæ imminentes? Omnino fuit ea facies: & pulchrè expreſſit Ariſtides. *Nec verò*, inquit, *ſuperficiem ſolùm ſoli occupat, ſed longè ſupra exemplum in aëra altiſſimè aſcendit. Et ſicut vir aliquis, qui robore & magnitudine excellit, alios quoque in ſe ſublatos ferre gaudeat: ita & hæc non quieſcit, niſi & alias æquales ſibi ſuperimpoſitas vrbes, alteram ſuper alteram ferat: quod nominis eius fert ratio, totumque hoc quod hîc videmus, robur & * valentia eſt. Adeò vt ſiquis eam diligenter vellet euoluere & diducere, & quæ nunc in ſublimi ſunt vrbes, aliam iuxta aliam humi collocare; quidquid Italiæ reliquum eſt, id impletum mihi iri videtur: imò futura vna aliqua vrbs ad Ionium vſque ſinum.* Bellè & ποιητικῶς, non nego, attollit: ſed hæ figuræ originem à re habent, nec quiſquam putet elationes iſtas, niſi cũ cauſsâ & baſi eſſe. Itaque & Plinius, verus & ſeuerus talium, cùm de magnitudine dixiſſet: *quò*, inquit, *ſiquis* ALTITVDINEM *tectorum addat, dignam profectò æſtimationem concipiat, fateaturque* NVLLIVS VRBIS MAGNITVDINEM IN TOTO ORBE *potuiſſe ei comparari.* Quæ altitudo tamen in templis, aut publicis, fateor, maximè: vt in Rutilio, ad Romam:

* ῥώμη.

Exaudi genetrix hominum, genetrixque deorum,
Non procul à cælo per tua templa ſumus.

Significat altiſſimè in aërem ea ſurrexiſſe: & quídni, cùm collibus etiam ſæpe impoſita? Ceteræ ædes, non communiter ſic altæ, nec humiles tamen fuerunt. Nam Auguſtus Princeps, cùm ambitionem in ædificando videret atque altè attollendo, eamque cum diſcrimine & periculo ruinæ; ſiue etiam, quia aërem interciperent, & nimis inumbrarent: coërcuit, vt in Strabone ſcriptum eſt, & *ſeptuaginta pedes* definiuit in modo ędificiorum. Nero hoc ipſum poſteà ſecutus, cùm ab incendio Romam inſtauraret, *cohibuit* (vt Tacitus ait) *altitudinem ædificiorum.* Sed modum non expreſſit noſter: fueritque vel ille Auguſti, quem oblitteratum, vt ſolet, iam reuocauit; ſiue is qui Traiano poſteà adſcribitur à Victore, *pedum ſexaginta.* Sed de priore ego malim. Dices. ergóne tam miranda hæc altitudo? & nónne hodie magis

gis educimus? Interdum, non nego: sed nec sic communiter: & hoc quoque cogita multas ædes, & imprimis omnes publicas, extra legem hanc fuisse. Quid si autem & diuites illi nobilesque neglexerint? ego arbitror, siue gratiâ impetratâ, siue & eâ neglectâ. Et titulus sanè fuit. quia lex in futuras nouas ædes cauebat, structas non diruebat, & fas easdem sic reparare. Quidquid tamen sit, si vulgò ædes omnes *septuagenûm* pedum, satis conspicua ea altitudo: præsertim vbi tecta compluuiata, aut testudinata, quod sæpe. Nostra hæc pectinata, & in angustum surgentia, aliquid de dignitate minuunt, sed & capacitatem tollunt. In tali autem illâ altitudine, quid minus quàm quaterna aut quina cænacula? quorum frequentiæ studebant. Vitruuius: *In eâ autem maiestate vrbis, & ciuium* INFINITA FREQVENTIA, *innumerabiles habitationes opus fuit explicare. Ergo cùm recipere non posset area plana tantam multitudinem ad habitandum in vrbe, ad auxilium* ALTITVDINIS *ædificiorum res ipsa coëgit deuenire. Itaque pilis lapideis, structuris testaceis, parietibus cementiciis, altitudines extructæ, contignationibus crebris coaxatæ, & cænaculorum summas vtilitates perficiunt, & despectationes.* Sed hæc de ædificiis, nunc non exsequor: & satis de Altitudine libasse. Lib. II.

CAP. V.

Decor & ornatus ædificiorum. Excerpta quædam, & primò de templo Capitolino exactiùs dictum.

AD *Decorem* transeo, qui varius, in mole, in materiâ, in artificio, in symmetriâ, & si quid aliud elegantia aut peritia amat. In hac quoque parte, quin vrbs omnes orbis vrbes superauerit, nemo dubitet: fidi auctores dicunt, & opes atque ambitio Romana facilè persuadent. Quidquid artificum insigniorum Græcia aut Asia habuit, Romam euocabantur, aut vltrò veniebant. quippe hîc præmia: & quidam ex iis, quibus (vt Taciti verba vsurpem) *ingenium & audacia erat, etiam quæ natura denegauisset, per artem tentare.* Sed primus aut præcipuus *Decoris* huius auctor Augustus, qui *vrbem*, vt Suetonius ait, *neque pro maiestate imperij ornatam, & inundationibus incendiisque obnoxiam, excoluit adeò, vt iure sit gloriatus, Marmoream se relinquere,*

quam lateritiam accepisset. Alter ab eo, Nero Imperator. qui ambitione impulsus vrbem incendit, vt nouam melioremq; repararet. *Videbatur enim*, ait Tacitus, *condendæ vrbis nouæ, & cognomento suo appellandæ, gloriam quærere.* Itaque eius iussu, *vrbis domus, non vt post Gallica incendia, nullâ distinctione, nec passim erectæ, sed* DIMENSIS VICORVM ORDINIBVS ET LATIS VIARVM SPATIIS, *cohibitâ ædificiorum altitudine, ac patefactis areis, additisque* PORTICIBVS *quæ frontem insularum tegerent. Easque porticus Nero suâ pecuniâ exstructurum pollicitus est.* Vides ibi quædam præclara & optanda in vrbe, Ordines vicorum, Latitudines viarum, Porticus protegentes. Vt non temerè idem Tacitus TANTAM *resurgentis vrbis* PVLCHRITVDINEM miretur, & scripto consignet. Quod tunc quidem publicè, sed & priuatim in omni incendio factum Seneca adnotauit: *Timagenes, felicitati vrbis inimicus aiebat, Romæ sibi incendia ob hoc vnum dolori esse, quòd sciret meliora resurrectura quàm arsissent.* Et sanè ita fuit, præsertim ad Traianum vsque; cùm ab illo, & à Deo, culmen fuisse videtur pulchritudini vrbanæ. AVD. Ain, tu, à Traiano? Constantino hanc laudem Nazarius tribuit, in Oratione ad ipsum: *Celeberrima quæque vrbis nouis operibus enitescunt, nec obsoleta modò per vetustatem rediuiuo cultu insigniuntur, sed illa ipsa quæ* ANTEHAC MAGNIFICENTISSIMA *putabantur*, NVNC AVRI LVCE *fulgentia*, INDECORAM MAIORVM PARCIMONIAM *prodiderunt*. Vides quanto anteferat hæc noua, aut nouata, omnibus antiquis. LIPS. Ita, sed nempe apud Constantinum. Fidem autem laudationibus istis qui fideliter constare putat, ignarus est oratorij moris. Struxisse & instaurasse quædam illum Principem, lubens credo; ad veterem artem aut splendorem, da veniam, hodie non credam. Sed nos *Decorem* nostrum videamus, quem

Lib. XXXVI. Plinius communiter sic dilaudat: *Ad vrbis nostræ miracula transire conuenit, & sic quoque* TERRARVM ORBEM VICTVM *ostendere. quod accidisse toties pænè, quot referentur miracula, apparebit. Vniuersitate verò aceruatâ, & in quemdam vnum cumulum collectâ, non alia* MAGNITVDO *exsurget, quàm si* MVNDVS ALIVS QVIDAM *in vno loco narretur.* Notentur ea & ad Decorem, & ad Magni-

Lib. VII. tudinem malè controuersam. Sed & Cassiodorus vero & magno ore, de istâc vrbe: *Ferunt prisci sæculi narratores, fabricarum*

septem

septem tantùm terris attributa miracula. Ephesi Dianæ templum; regis Mausoli pulcherrimum monumentum; Rhodi Solis æneum signum, quod Colossus vocatur; Iouis Olympici simulacrum, quod Phidias formauit; Cyri Medorum regis domum, quam Memnon fabricauit; Babyloniæ muros, quos Semiramis construxit; Pyramides in Ægypto. Sed quis illa vlteriùs præcipua putabit, cùm in vnâ vrbe tot stupenda conspexerit? Habuerunt honores, quia præcesserunt tempore: & in rudi sæculo quidquid emersisset nouum, per ora hominum iure ferebatur eximium. Nunc autē potest esse veridicum, si VNIVERSA ROMA *dicatur esse* MIRACVLVM. Ecce consona vtriusque iudicia, sed & voces: & Romam totam, ac per partes, *Miraculum* esse, & inter prima mundi spectacula, iure censent. Vis autem paullò distinctiùs membra pulcherrimi huius corporis videamus? AVD. Te hoc quærere? non volo, sed aueo, sed ardeo, vt vero verbo dicam. LIPS. Atqui ne nimis ardesce. nam ego non flumine te perfundam, sed leuiter aliquid aspergam è summis aquis. Tu te ingurgitabis, si voles, posteà: viam designabo & præibo. Ego autem? an ducem potiùs alium quæram ex ipsâ antiquitate, qui ostendat? Esto Ammianus, qui Constantij ingressum in vrbem Romam describens, ipsum intuentem & mirantem præcipua operum facit, atque ait: *Proinde Romam ingressus, imperij virtutumque* Lib. XVI. *omnium larem, cùm venisset ad* ROSTRA, *perspectissimum priscæ potentiæ* FORVM *obstupuit: perque omne latus, quò se oculi contulissent,* MIRACVLORVM DENSITATE *præstrictus, allocutus nobilitatem in* CVRIA, *populumque pro tribunali, in* PALATIVM *receptus fauore multiplici, lætitiâ fruebatur optatâ. Deinde intra septem montium culmina, per accliuitates planiciemque posita vrbis membra collustrans, & suburbana; quidquid erat primum, id eminere inter alia cuncta sperabat:* IOVIS TARPEII *delubra, quantum terrena diuinis præcellunt;* LAVACRA *in modum prouinciarum exstructa;* AMPHITHEATRI *molem solidatam Lapidis Tyburtini compage;* PANTHEON *velut regionem teretem speciosâ celsitudine fornicatam; elatosque vertice scansili* SVGGESTVS *consulum, & priorum Principum imitamenta portantes, &* VRBIS *templum,* FORVMQVE PACIS, *&* POMPEII THEATRVM, *&* ODAEVM, *&* STADIVM, *aliaque inter hæc* DECORA *vrbis æternæ.* En habes, qui digitum intendat, & ducat: tu sequere, & ardorem (ita loquebaris) restingue. AVD. Iam risui & ioco me

habes palàm. LIPS. Egóne? AVD. Tu, tu, & si noctua sim, sæpius cantem. Nam nomenclatorem mihi das locorum, & paucorum quidem: vbi designator, enarrator, interpres? LIPS. Adest: ego pro copiâ & scientiâ aliquid dicam, sed nec ordine quidem Ammiani. Nam etsi præcipua ille tetigit; non placet tamen ordiri à *Foro* aut *Rostris*, sed potiùs à *Templis*. Diuina, à quibus rerum hominumque ortus, præeant; & totum hoc pulchritudinis agmen ipsa ducant. Nominat ille quattuor templa, *Iouis Tarpeij, Panthéon, Vrbis, Pacis.* Quàm pauca è multis? nam primùm hoc moneo, *quadringenta vigintiquattuor templa* Romæ fuisse, quod in Notitiâ imperij proditum leges. Noli ambigere, quin pleraque ex his magnifica, & aliter atque aliter structa, vel instructa: sed Ammianus satis habuit, dignitate vel opere primæ eorum dare. Itaque à *Tarpeio* exorsus est, siue *Capitolino*: non quia pulcherrimum fortasse, sed quia primarium, & Dei principis; itemque quia multâ substructionum mole, & opibus ac tempore pleraque præibat. Alioqui Plinius, vbi magnifica operum recenset, hoc omittit: imò idem quasi irridet veteres, quòd

Lib. xxxvj. *Aggeris vastum spatium, & Capitolij insanas substructiones mirabantur.* Sed id non eâ mente dictum, quâ videri possit, non, inquam, deminuit aut abiicit Capitolij ipsum opus; sed substructiones tangit, quas L. Tarquinius Priscus magnas, & *insanas*, vt ipse loquitur, circùm collem fecit: dum prærupta eius adæquat, ab imo solo ingentibus lapidibus muro educto suffulcit, complanat denique in vertice, & fundamenta iacit. Hæc Plinius tangit, & Dionysius clarè exsequitur: quem vide. Alioqui ipsum opus & ædificium non miratur mirabile visum: quî id possit? cùm semper inter eximia fuerit, & vrbis prima. Præter Ammianum in verbis dictis, etiàm Cassiodorus sic attollit: *Capitolia celsa conscendere, hoc est* INGENIA HVMANA SVPERATA *vidisse.* Et res sanè dicit & facies, quam etsi tenuiter, lineis aliquot adumbrabo. Mons *Saturnius* primò dictus fuit, in quo hæc ædes; tum *Tarpeius*, & mox *Capitolinus*, à capite hominis (cui viuo *Toli* nomen fuisse Arnobius tradidit) inuēto, dum fundamenta moliuntur. Sed hæc nota; non vulgo nimis illud, duplex *Capitolium* fuisse, *Vetus & Nouum.* Illud in *Regione sextâ Circi Flaminij* Victor & Notitia Imperij locant; istud in *Regione octauâ Fori*

Romani. Valerius illud intellexit certò, cùm inter ſacerrima & vetuſtiſſima loca, adiurans nominat: *Per Romuli caſam, perque* VETERIS *Capitolij humilia tecta, & æternos Veſtæ ignes.* Ait *Vetus*, ait *humili tecto*: quod vltimum nullo modo in *Nouum* & ſublime illud conuenire poteſt. Puto & Martialem hæc diſtinguere, cùm in hominem ludit plurifariàm habitantem: Lib. IIII. cap. IIII.

Eſquiliis domus eſt, domus eſt tibi colle Dianæ,
Et tua Patricius culmina vicus habet.
Hinc viduæ Cybeles, illinc ſacraria Veſtæ,
Inde NOVVM, VETEREM *proſpicis inde Iouem.*

Cerni ab eo vtrumque Capitolium vult: *Vetus* è colle Auentino ſiue Dianæ, *Nouum* ex Eſquiliis & Vico patricio. Etſi fortaſſe *Nouum Iouem* Domitianum ſuum vocat, eiuſque Palatium intellegit. Sed Varro de vtroque apertiùs: *Capitolium Vetus, quòd ibi Sacellum Iouis, Iunonis, Mineruæ: & id antiquius, quàm ædis quæ in Capitolio facta.* Ecce, dicit illud Vetus, æuo prius eſſe quàm hoc Nouum, & oſtendit in alio item loco fuiſſe. Sed dices, ſi prius, ſi alibi: vnde *Capitolium*? nam vox ea non conuenit, cùm nec mons tunc nomē iſtud habuerit, nec ipſum illud templum in monte. Reſpondeo, Varronem hoc occupaſſe & ſoluiſſe lectori vigilanti. Nam ideò, inquit, *Capitolium* non auctor aut conditor, ſed poſteritas dixit; quia vt in nouo & nobili illo Capitolio, tres illi dij Præſides item colebantur. A ſimilitudine igitur & hoc *Capitolium* eſt dictum, ſed cum diſcrimine, *Vetus*. Quæras amplius, quis autem condidit? & hoc dicam, ſuggerente Caſſiodoro. Nam ille in Chronico, Numæ rebus: *Capitolium quoque à fundamentis conſtruxit.* Ignaro lectori tenebræ ſint, & falſi Caſſiodorum arguat. quis enim vnquam prodidit Numam auctorem Capitolij? Et ſanè diſtinguere debebat, & addere, *Vetus*. Ita enim eſt: ille auctor illius, vndeunde hoc hauſerit Caſſiodorus; ſicut *Noui*, Tarquinius Priſcus. Is complanato, vt dixi, monte, ſtruere cœpit, ex voto quod vouerat bello Sabino: idq; opido Apiolis capto, vt Plinius ex Antiate refert, è manubiis & prædâ. Sed fato preuentus, abſoluendum nepoti L. Tarquinio Superbo reliquit, regum vltimo: etſi Seruium quoque Tullium aliquid addidiſſe, ſociorum ſtudio adiutum, Tacitus (ſed ſolus, opinor) dixit. Præcipuus tamen au- Lib. III. cap. V.

ctor

ctor operis Superbus. qui, vt Liuius inquit, *Sueßâ Pometiâ è Volscis captâ, diuenditâ prædâ, cùm quadraginta talenta argenti auríque recepisset; concepit animo eam* AMPLITVDINEM *Iouis templi, quæ digna deûm hominumque rege, quæ Romano imperio, quæ ipsius etiam loci maiestate esset.* Scribit *quadraginta* talenta: quæ nobis XXIIII. millia Philippæorum essent: sed an non *quadringenta* rescribendum, aliquis ex Dionysio iure controuertat. Nam ille, vt in re non dubiâ: *tantum prædæ*, inquit, *repperit, vt quinque minæ argenti obuenerint singulis militibus, decimæ autem diis sacratæ fuerint non minus* * *quadringenta talenta.* Ea essent, *ducenta quadraginta millia* Philippæorum: pecunia, haud nego, satis grandis, præsertim è solis decimis: sed res Italiæ & Latij tunc vberes & florentes (quod & alibi videre est) hoc persuadent; tum & ipsum opus eâ amplitudine institutum, quam Liuius deprædicat, & quam exiguâ summâ nemo fabricetur. Nec tamen vel Tarquinius supremam manum imposuit: & *gloria operis* (ait Tacitus) *libertati reseruata. Pulsis regibus, Horatius Puluillus Consul dedicauit, eâ* MAGNIFICENTIA, *quam immensæ posteà populi Romani opes ornarent potiùs, quàm augerent.* Vides & à Tacito laudari, & consummatum hoc opus Puluillo adscribi. Quid igitur est, quod in Liuio, multis annis pòst lego, in Tribunorum militarium imperio? *Eodem anno, ne priuatorum tantùm operibus vrbs cresceret, Capitolium quoque saxo quadrato substructum est, opus* VEL IN HAC MAGNIFICENTIA VRBIS CONSPICIENDVM. Hoc narrat, post Romam à Gallis captam, & cùm ea instaurata à ciuibus fuit. Ergóne tunc denique Capitolium saxo quadrato structum? nego de ipso ædificio, fateor de monte. Itaque attende, *substructum* dicit, non *exstructum*. Est illud ipsum opus, de quo prædixi, L. Tarquinij: quod tamen rudi lapide factum, nunc mutarunt, & secto quadratoque splendidius confecerunt. Igitur Pliniana illa, de quibus item anteà, magis fuerit ad hoc posterius opus referri: & istæ sunt *insanæ illæ substructiones*, è quarum ruinis vastos lapides erutos patrum etiam ætas vidit. Sed ipsum Tarquinij Capitolium quale fuit? Describit his ferè verbis Dionysius: *Situm est in altâ crepidine, habetque in ambitu octo iugera: sic vt latera singula ducentorum ferè pedum sint, exiguâ latitudinis & longitudinis differentiâ, nisi quòd ista illam vincit vix pedibus quindenis.*

Quâ

* In Plutarcho summa eadem.

III. Hist.

Lib. VI.

Quâ parte frons eius meridiem spectat, triplici columnarum ordine circumcingitur; ab aliis lateribus, duplici. In ipso sunt tres cellæ, ex ordine, à lateribus cõmunione parietum clausæ. Media est Iouis, vtrimque altera Iunonis, altera Mineruæ, sub eodem laqueari eodemq; tecto. Ita Dionysius: & verba, si placet, examinemus. *Octo iugerum* ambitu fuisse dicit: id est *pedum octingentorũ*: sed sic vt quadrum esset, imò pænè quadratum, nisi quòd longitudo *quindecim pedibus* superaret. Fuit egregia capacitas, si consideras, & aptâ proportione. Ait, *frontem ad meridiem spectasse*: id est, Forum Romanũ & Palatium versus, frequentissimam vrbis partem. Ergo ab eâ quoque parte *centum gradus*, quibus (vt Tacitus, atque alij) superbè adibatur. Quos tamen continuos fuisse non arbitror, & retractiones suas habuisse, vt Vitruuius appellat: id est, areolas, vbi fessi pedem figerent, & respirarent. quas pòst singulos septem aut nouem graduum ordines solere interponi, architecti notarunt. Gradus autem isti haud dubiè ad maiestatem: eoque & in aliis templis, etsi pauciores, soliti vsurpari. Sed ibi ratio, hîc necessitas & locus editior voluerunt. Addit *columnarum triplicem ordinem*: quas L. Sullam Athenis aduexisse, è templo Iouis Olympij, Plinius nos docet. Atque eas Dionysij tempore ipsas exstitisse, facilè arbitror: pòst incendium, à Vespasiano mutatas, verbum Plinij dat suspicari. Quàm multæ eæ fuerint, haud dixerim: quia varia proportio in collocandis, de quâ Vitruuius videndus. An tamen eiusdem locus non huc facit? Lib. III. cap. III. Format *Pycnostylos, Systylos, Diastylos, Aræostylos, Eustylos* ædium species: iis enim Græcis vocibus vtuntur: & in *Aræostylis*, inquit, *nec marmoreis nec lapideis epistyliis vti datur, sed imponendæ sunt trabes de materiâ perpetuæ: & ipsarum ædium species sunt barycæ, barycephalæ, humiles, latæ, ornantque signis fictilibus, aut æreis inauratis fastigia earum, Tuscanico more. vti est ad Circum maximum Cereris, & Herculis, Pompeiani item Capitolij.* Sanè Pompeianum Capitolium nemo legit, opinor; nec ipse Pompeius manum admouit, aut potuit: nisi quis accipit de Capitolio, quod Pompeiis fuerit Campaniæ opido. Nam & coloniæ, vti scimus, Capitolia sua habebant. Sed tamen, quia vtitur hîc Romanis exemplis (vide alia:) non displiceat distingui, *Herculis Pompeiani, item Capitolij.* Itaque Capitolium fuerit inter *Aræostyla*, id est raris

Lib. XXXV. cap. VI.

columnis diſtincta. Pergit Dionyſius, *tres in ipſo cellas eſſe*, ſiue vt ipſe appellat* σηκοὺς. Ea reş nota eſt, & verſus Auſonij,

*Hesych. Σηκὸς, ἐνδότερος τόπος τοῦ ἱεροῦ.

Trina in Tarpeio fulgent conſortia templo.

Quod imitabantur item in coloniis: eoque Arnobius ſcripſit: *Nónne vides in Capitoliis omnibus virginales eſſe ſpecies Mineruarum?* duos alios deos ibi omittit. An autem non alij dij in Capitolio? non quidem in iſto templo; excipio Iuuentutem, & Terminum: qui cedere ſcilicet noluerunt exaugurantibus. *Itaque eorum ara* (ait alibi Dionyſius) *continentur templi ambitu, atque vna in veſtibulo cellæ Mineruæ eſt, altera in ipſa cellâ iuxta puluinar.*

Lib. III.

Quod igitur in Tertulliano legitur: *Capitolium omnium dæmonum templum eſt.* itemque in P. Victore: *Capitolium, vbi omnium Deorum ſimulacra celebrantur.* in Cicerone: *Deorum domicilium:* ea inquam omnia, de ipſo monte capienda ſunt, qui paſſim & pænè totus deorum aris, ſtatuis, templis inſeſſus: quod facile tibi inter legendum obſeruitare. Sed dixerat etiam Dionyſius, *cellas iſtas à lateribus communi pariete clauſas.* Quid hoc eſt? vt nullum diſcrimen aut interpoſitio parietum fuerit? imò opinor fuiſſe, aut certè columnarum, & ſacelli atque ædiculæ ſpeciem ſingulas habuiſſe. Nam ita ipſe Dionyſius, προνάον τῆς Ἀθηνᾶς (in verbis, quæ iam verti) *veſtibulum ædis Mineruæ*, & vt ſic dicam *protemplum.* Ita & Liuius: *Quadrigæ inauratæ poſitæ in Capitolio, in cellâ Iouis, ſupra faſtigium ædiculæ.* Plinius verò & *Delubrum* dixit: *Proſerpinæ tabula fuit in Capitolio, in Mineruæ delubro, ſupra ædiculam Iuuentutis.* Diſtinctio igitur: ſed mens Dionyſij, tres ipſas tamen cellas communi totius templi pariete clauſas. Niſi quis etiam cenſet, *Ædiculas* iſtas fuiſſe non niſi caua quædam in ipſo pariete, ad ſtatuas illocãdas: quod in Panthéo videmus: quibus non accedam. Iſta ex Dionyſio: an & à me aliquid addo? faciam, ſi priùs diſtinxero inter Capitolia, quę quattuor in hoc ipſo loco, ex ordine, fuêre. Nam primum illud Tarquiniorum, bello ciuili Sullano, incendio periit, neglegentiâ cuſtodum. Alterum ipſe Sulla inſtruxit. ſed nõ dedicauit: *quod vnum Felicitati ſuæ defuiſſe*, ipſe apud Plinium fatetur, & Tacitus adnotauit. *Lutatij Catuli nomen*, ait Tacitus, *inter tanta Cæſarum opera, vſque ad Vitellium manſit.* Etſi Dio tamẽ ſcribit, Cæſari Iulio, inter alia honorum, decretum à Senatu: *vt nomen eius Capitolio inſcriberetur,*

De Spectac.

ſcriberetur, deleto Catuli: idque eum admiſiſſe. Sed Taciti aſſertio firmior, mihi quidem, fideliorq;. Tertium fuit à Veſpaſiano. nam illud Catuli arſit ciuili iterum bello Vitelliano: atque iſte reparauit iiſdem veſtigiis, ſed & dedicauit. Dedicauit inquam, & Plutarcho ſcribenti hoc accredo: magis quàm Victori, qui Domitiano tribuit: *Multa,* inquit, *opera inchoata per patrem, vel fratris ſtudio, atque inprimis Capitolium, abſoluit.* Non vinces hoc, ô Victor. Veſpaſianus abſoluit, dedicauit: ſed à morte eius, ſub Tito, ſtatim arſit (Suetonius, & Dio in Tito:) atque ita quartùm Domitianus inſtaurauit. Habes igitur quaterna Capitolia, ſed in eodem loco repoſita ſemper, & innouata. Tacitus & Dionyſius quoque, id notarunt: ſed verba illius: *Iiſdem rurſus veſtigiis ſitum eſt, poſtquam interiecto* CCCCXXV. *annorũ ſpatio, L. Scipione, C. Norbano Coſ. flagrauerat.* Hoc de Sullano: de Veſpaſiani, idem: *Paſſim iniectæ fundamentis argenti aurique ſtipes, & metallorum primitiæ nullis fornacibus victæ. Prædixêre haruſpices, ne temeraretur opus ſaxo auróve in alıud deſtinato.* ALTITVDO *ædibus adiecta. id* SOLVM *religio annuere, & prioris templi magnificentiæ defuiſſe creditum, quo tanta vis hominum retinenda erat.* Noto obiter religionem Romanorum, qui liberaliter contulerunt ad opus faciendum, ſtipibus coniectis. Ille enim finis. ſicut & in Cicerone ſcriptum de illo Sullano: *id Capitolium publicè coactis fabris, operiſque imperatis,* GRATIS *exædificatum atque effectum eſſe, ita vt ex ærario nihil darent.* Quod equidem miror ſatis, ſed quinto in Verrem ita ſcripſit. AVD. Religioſum ſæculum, præ noſtro. ſed quæ aut quanta illa multitudo hominum eſt, quam Tacitus retineri vult? LIPS. Haud difficilis collectu. Si enim latera pedum *ducentorum,* reddentur fientque in areâ pedes *quadraginta millia.* Dà ſingulis inſiſtentibus pedes *quaternos* (ſufficiunt, cùm militi in acie locato & armato Polybius det non niſi *ſenos*) da inquam *quaternos*: nónne vides *decẽ millia* potuiſſe retineri? Sed tolle aliquid, ſi vis, in columnas & alium apparatũ: largiter tamẽ ſupererit pro *octo millibus.* AVD. Hem! magna capacitas, & rara talia noſtra templa. LIPS. Semel omitte de noſtris: vincimur, ſi comparamur. Et tamen de mole aut magnitudine, tale aliquid eſſe poteſt, aut & excedere: de arte, materie, ornatu quî poteſt? Sed Tacitus *Altitudinem* adiectã, ſuper priorem, diſertè ſcribit: quæ

III. Hiſt.

fuit? haud diuino: pro ſymmetriâ latitudinis oportet ingentem fuiſſe. Et Silius ita indicat, apud quem Iupiter prædicit de illo Domitiani:

Aurea Tarpeiâ ponet Capitolia rupe,
Et iunget noſtro templorum CVLMINA CAELO.

In cælum educit: ſicut & Tertullianus, Apologetico: *Nam etſi à Numâ concepta religio eſt, nondum tamen aut ſimulacris aut templis res diuina apud Romanos conſtabat: & nulla* CAPITOLIA CAELO CERTANTIA, *ſed temeraria de ceſpite altaria, & vaſa adhuc Samia, & Deus ipſe nuſquam.* AVD. Et tu hæc recitas Lipſi? LIPS. Quid ni recitem? AVD. Et attendis? LIPS. Quidni? AVD. Atqui euertunt paullo antè à te dicta, de Capitolio Numæ. Nam quomodo illud ſit, & cum tribus ſuis diis, ſi tunc nulla templa, ſi nullæ ſtatuæ? LIPS. Benè obſeruaſti, & de induſtriâ plura illa verba (vide quàm fallere voluerim) adduxi. Adduxi, vt expedirem: & ecce. Non negat vlla Capitolia fuiſſe, ſed illa alta & *cælo certantia*: noſtra humilia cur deſtruat? Nam vt dem ſtatuas nondum fuiſſe (quod alibi & Varro tradidit:) tamen de templis idem dicere anceps ſit, & Liuius, Dionyſius, Plutarchus refellant. qui diſertè *Termino, Fidei, Veſtæ* templa à Numâ poſita adfirmant. Et verò ſi priuatæ domus, ſi curiæ publicæ, cur non & ea diis eſſent? ratio videtur velle, præſertim apud homines cultui deorum ſic addictos. Sed de altitudine certiora non habeo: quæ minima eſſe potuit, fuit *pedum ducentorum*: ſicut in Panthéo Agrippæ, par item latitudo & altitudo. AVD. Heus tu, in loco Taciti etiam me tenuit, quòd ait *altitudinem adiectam*: & debuiſſe, quò *tanta vis hominum retineretur*. Quid ergo altitudo facit ad laxandum locum? non intellego, niſi ſi porticus aut inædificationes ſuperiores aliquæ, vt hodie in quibuſdā templis. LIPS. Apage, nihil difforme in vniformi iſto opere: ſed Taciti mens, iuuiſſe & decuiſſe altitudinem vbi multitudo, vt aër laxior ac liberior, ad reſpirandum, ad refrigerandum. Alioqui, vbi arctatio & compreſſio, ſcimus quàm ſubitò animo malè fiat. Quod tamen ad Porticus, non in ipſo templo, ſed circà fuiſſe, pro communi ſtructurâ, facilè credam: & Tacitus indicium facit. Sed ab ædificiis iam ad Ornatum pergo: qui tamen varius in vario iſto opere. Quis in Tarquinij? aliquid è Liuio

haurire est sparsim. vt libro X. *Fœneratores aliquot mulctati, & ex eo quod in publicum redactum est,* ÆNEA *in Capitolio* LIMINA, *& trium* MENSARVM ARGENTEA VASA *in cellâ Iouis, Iouemque in* CVLMINE *cum* QVADRIGIS *Ædiles posuerunt.* Iterum libro XXIX. *Quadrigæ* AVREAE *eo anno in Capitolio positæ ab Ædilibus.* Et libro XXXV. *Ædiles multos pecuarios damnarunt. ex eâ pecuniâ clypea inaurata in fastigio Iouis ædis posuerunt.* Denique libro XXXVIII. *Seiuges in Capitolio* AVRATI *ab Cn. Cornelio positi: Consulem dedisse, inscriptum est. Et duodecim clypea ærata* (lego *aurata*) *ab Ædilibus sunt posita ex pecuniâ quâ frumentarios damnarunt ob annonam compressam. & duo item signa aurata.* Hæc ex Liuio: istud è Plinio, *post Carthaginem euersam, laquearia in Capitolio inaurata esse:* id est, totum illud internum cælum & camerationem. Nec plura, dici quidem digna, notaui. Quid verò in Catuli? omnia haud dubiè, in istis iam opibus, opulentiora: illud notabile reperio, *quòd sua ætas* (Plinij verba) *variè de Catulo existimauerit, quòd* TEGVLAS *Capitolij* AEREAS INAVRASSET *primus.* De quibus & in Senecâ patre: *Fastigiatis suprà tectis, auro puro fulgens, prælucet Capitolium.* Sanè hoc magnificum & verè splendidum fuit: & quis ille fulgor, Sole irradiante? Fuit & ad firmitatem aptum æs, & contra ęruginem aut rubiginem inductum aurum. Cetera donorum & ornamentorum varia, *Coronæ aureæ, Victoriæ aureæ, Candelabra, Vasa,* & quæ tu tibi subiicias: sed quod ex Dione omnino obseruandum, *omnibus his detractis, ex Ægyptiacâ prædâ alia victor Augustus reposuit: detractis ex Sc.* & *vt tam multis his nouis & melioribus locus fieret.* Etsi quædam veterum retenta, non ambigo: sed ordine & iudicio Augusti disposita, vt apta & concors tota facies esset. Id verò ipsum tempus fuit, quo *vnâ donatione in cellam Iouis Capitolini contulit* * XVI. *millia pondo auri, &* * *quingenties* HS. *in gemmis:* quod in Suetonio leges. In cellam dico Iouis, quid censes in duas alias? nam & eas dona sua accepisse Dio disertim dicit. Et vel ex eo disce opes & ornatũ Capitolinum: qui quàm ingens & ADMIRANDVS fuit, si vnius modò Principis, & vno tempore, tot dona? Pleraque tamen horum periêre incendiis, vt opinor: & videamus vltimum Domitiani. In eo *columnas Pentelicas* fuisse, quæ Athenis aduectæ item essent (vt & illæ Sullanæ) Plutarchus in Poplicolâ scribit: cum hoc iudicio, *quòd*

Lib. xxxiij.

Lib. 51.

*16000o. Philip.

*1250000. Phil.

pulchriores Athenis visæ sibi essent, quoniam Romæ dum nimis secant & poliunt, nitorem addidissent, symmetriam detraxissent. Cetera quę & quanta, ex eiusdem Plutarchi verbis suspicemur: qui ait *in solam inaurationem, priuatum omnem modum excedentes opes impensas, nempe supra duodecim millia talentorum.* Ea sunt nobis *septuagies bis centena millia* Philippæorum; siue *septem milliones*, & quod excedit. AVD. Hui! verberas me. LIPS. Semper tiro? mirum te viuere. AVD. Quid iam? LIPS. Nam assiduè vulnera accipis, & oportebat iam confectum. AVD. Tua hasta *Pelias* est, & vulnerat & sanat: perge. LIPS. Tanti igitur inauratio: quæ fuit non in Lacunaribus solùm, sed in Tegulis æreis, vt illo Catuli. de quibus Epigramma Græcum in Anthologiâ, vbi *Æream domum in Palatio Byzantino* laudat:

> Εἴξον ἀρειοτέροισι χάρις καπετωλίδος αὐλῆς,
> Ει καὶ χαλκείων ὀρόφων ἀμαρύγματα πέμπεις:
> *Cede etiam melioribus ô Tarpeiia rupes,*
> *Etsi ex æratis iacis aurea fulmina tectis.*

Et Procopius adnotauit, *Gizerichum regem Vandalorum, cùm alia decora Romana secum in Africam vexisse, tum & partem tegularum Iouis Capitolini inauratarum dimidiam.* Nec tecta modò inaurata, sed ipsæ Fores auratæ, & crassis laminis obductæ: quæ mansêre ad Honorij Imp. æuum. Tunc in pecuniæ inopiâ, *Stilicho mandasse perhibetur* (scribit Zosimus) *vt fores in Capitolio Romano, quæ auro* MAGNI PONDERIS *erant obductæ, laminis iis spoliarentur. Cùm autem qui hoc facere iussi erant, id agerent; in parte forium scriptum repperérunt,* INFELICI REGI SERVANTVR. *Quod euentus docuit. nam Stilicho paullo pòst infeliciter periit.* Ita Zosimus: nec velim nimis te, vt singularia, hæc mirari: puto in pluribus templis fuisse. Poëtæ sanè *aurea templa* non semel appellant: & auctor libelli De caussis corruptæ eloquentiæ: *Quid enim si infirmiora horum temporum templa credas, quia non rudi cæmento, & informibus tegulis exstruuntur; sed marmore nitent, & auro radiantur?* Marmore in parietibus, auro in tectis. Ideò *Micantia* Rutilianus dixit:

> *Confunduntque vagos delubra micantia visus,*
> *Ipsos crediderim sic habitare deos.*

Et de Templis in eâ laudatiunculâ concludam.

CAPVT VI.

Item de templo Panthei, Vrbis, & Pacis.

AVD. Ego aperiam, & laxabo. Nam quid me tam fluxâ memoriâ cenſes, vt oblitus ſim Ammianum plura laudaſſe? & nominatim *Panthéon, Vrbis, Pacis*. Dic de ſingulis, nec excide tuâ lineâ, quam ipſe duxiſti. LIPS. Sed ex vno illo ſpecimine, facile de aliis iudicare. Tamen fidei meæ cauſsâ, cape. *Panthéon* ab Agrippâ genero Auguſti ſtructũ fuit, & opus notum eſt, hodieque (etſi ornamentis omnibus ſpoliatum) ipſum corpus exſtat. Struxit in tertio Conſulatu ſuo, quod inſcriptio frontis indicat: ſed perfecit biennio pòſt & dedicauit, anno vrbis DCCXXIX. vt eſt in Dione. Quę cauſſa nominis, ipſe Dio dubitat, & ſcribit: *Panthéon ſic fortaſſe dicitur, quia plures deorum imagines in ſimulacris Veneris & Martis complecteretur; vel vt ego cenſeo, à formâ illâ deuexæ rotunditatis, & quia cælum referret.* Prior explicatio pluribus placita, etſi non ipſi Dioni: & lego in Gloſſis illis priſcis, πάνθειον, *omnium deorum*. Sed & Athenis, atque alibi, τὸ κοινὸν τῶν θεῶν ἱερὸν fuiſſe, *commune Deorum templum*, ex Pauſaniâ diſco. Cui & origo eſſe apud Romanos potuit, ex communi deorum ſacro: de quo Feſtus. *Pandicularis*, inquit, *dies dicebatur, idem & Communicarius, in quo omnibus diis communiter ſacrificabatur.* Sed Dio tamen aliter: & mouit eum, credo, quòd paucæ & certæ in eo ſtatuæ eſſent, neque diis communiter poſitæ. Fuit enim *Martis*, * *Veneris*, & *Cæſaris Iulij*: ipſius *Auguſti* in veſtibulo cum ſuâ poſuit Agrippa. Ita Dio. quem miror *Iouis* omiſiſſe: cùm Plinius ſcribat, *Panthéon Ioui Vltori ab Agrippâ factum.* Itaque ille præcipuus, & præſes ibi Deus, fuiſſe videtur: ſed & plures alij, eoque nomine haud malè Panthéon, etſi Dio à cæli formâ magis petit; quoniam id ſcilicet receptaculum & ſedes Deorum. Lego autem & *Pantheus* & *Panthea*, pro ipſis Diis: ſed aliâ ſignificatione, itemq; ſcripturâ, nec aliud eſt, quàm *omnino-Deus*, aut *Dea*. Idem Dio ſcribit, ſororẽ Caligulæ *Druſillam conſecratam ab eo, & ab omnibus Pantheam dictam.* In lapide item veteri exſtat: DIVO. PANTHEO. EX*. V. Sed de nomine ſatis: in re ipsâ etiam quid me diffundã? niſi ſi lingua poteſt in iſtis, quod non oculus: atque ecce Romę exſtat, & imagines circũferuntur.

* *In cuius auribus ſectus famoſus ille vnio Cleopatræ.*

Plin. lib. XXV.

* *Voto.*

AVD.

AVD. Ita eſt. ſed de ornatu qui periit, ecquid habes? LIPS. Pauca. ſed tamen hoc inter *pulcherrima operum* Plinius recenſuit: quid mirum vel ab ipſo iſto corpore, ſic ſpoliato & nudo? Nam artificium & ſymmetria per omnes partes maximas, minimas, in eo mirabilis; decor, ordo, deuinctio ſingularis; vt Sebaſtianus Serlius, vir peritiſſimus talium, habendum cenſeat hoc velut vnicum exemplar conſummatæ Architecturæ. Latitudo atque altitudo par eſt, pedum CXLIIII. Amiſit de ſpecie, quòd rudera locum ſuſtulerunt, & gradibus in templum nunc deſcenditur: atqui anteà aſcendebatur. Tectum & ipſum æreis tegulis, quæ prægrandes aliquot in fornice repertæ: nec dubitandum & has auratas fuiſſe. Plura haud dixerim; & omnia membra eius deſcripſit & menſus eſt Serlius, quem fas videre. Admoneo exuſtum fuiſſe, magno illo incendio ſub Tito, cùm & Capitolium tertiò arſit. Id ita in Dionis compendio ſcriptum: & refecit Domitianus. de quo Caſſiodorus capiendus in Conſulatu eius IX. *Inſigniſſima Romæ facta ſunt, Forum Traiani, Thermæ Traiani, Meta ſudans, & Panthéon.* Sed nec diu pòſt, Traiani anno XIII. (quod in Euſebij Chronico eſt) fulmine ictum conflagrauit: & ab Hadriano reſtitutum, Spartianus dixit in eius vitâ. Itaque non ſoli ij reſtituerunt, qui in fronte operis hodieque inſculpti leguntur, *L. Septimius Seuerus, & M. Aurelius Antoninus*: ſed iam dicti. Mutauit & tranſiit in melioris templi vſum, & à Venere ad noſtram Virginem, faciente Bonifacio quarto Pontifice, ſub annum Chriſti DCVII. Is *petiit Phocam,* ait Regino, *vt in veteri fano, quod Panthéon vocabatur, & à Domitiano fuerat exſtructum, Eccleſiam ſibi facere liceret; quod annuit Imperator.* Iſta de Romano Panthéo. ſed reperio & in prouinciis alibi, ad hoc exemplum. Sozomenus certè in *pago Betheliâ (vnde ipſe oriundus) ditionis Gazenſium, Panthéon fuiſſe* ait, *antiquum & apparatum templum, quod in cliuo manufacto, velut in arce ſitum, totum pagum deſpectabat:* atque addit arbitrari ſe Syricâ voce *Betheliam* inde dictam, quod Græcè πάνθειον ſonat, ſiue θεῶν οἰκητήριον, *deorum domicilium*. Ita ille ſcriptor Eccleſ. Hiſt. lib. V. cap. XIIII. Sed tranſeo iam & luſtro obiter templum VRBIS. Quod iſtud eſt? inquies. nempe *Dominæ vrbis,* illius *Æternæ,* & *Cæleſtis.* O inſaniam! ædificiis & inanimato corpori non vitam ſolùm attribuere, ſed numen!

Atqui

Atq; fecerunt, & vrbs hæc, in quâ sedes tanti imperij, tanquam in eâ potentia & diuinitas, sic culta. Prudentius meritò irridet:

—colitur nam sanguine & ipsa
More Deæ, NOMENQVE *loci, ceu* NVMEN, *adorant.*

Inuentio & adulatio à Græcis Asiaticis est: apud quos Smyrnęi (quod ipsi gloriantur, & Romanis imputant, apud Tacitum) III. Hist. * *primi templum* VRBIS ROMAE *statuerunt*. Nec defuerunt alij sequi exemplum: statimque Alabandenses in suâ vrbe struxêre. * Circa annum vrbis DLVIII. Quo fine? vt propitiam sibi non Vrbem, sed Vrbis incolas & rectores haberent. Itaque nolunt eos hoc nescire; & in Liuio, apud Senatum *Alabandenses templum* ROMAE *se fecisse commemorant, & ludos anniuersarios instituisse ei Diuæ*. Etiámne ludos? ita sanè, & isti sunt pulcherrimi, quos vel nunc in Senatu edunt. Quàm credis risisse quosdam Patrum, in his ineptis & verè Gręcanicis adulationibus? ego haud minùs censeo, quàm cùm Prusias rex ab illâ Asiâ, veniret ad curiam raso capite, & pilleatus, limen curiæ oscularetur, adoraret Senatum, & *Libertum* se clamaret *populi Romani*. Ita igitur initium, sed in prouinciis. imò nec sub Principibus statim *Romæ*, in ipsâ Româ, templum. Lego in Hadriani rebus: *Ædem Bonæ deæ transtulit, & Colossum stantem atque suspensum, per Demetrianum architectum, de eo loco in quo* NVNC *templum* VRBIS *est, ingenti molimine, ita vt operi* XXIIII. *elephantes exhiberet*. Ait, Colossum stetisse in loco vbi *nunc Vrbis* templum: non ergo tunc adhuc erat. Sed illeipse tamen Princeps fecit: imò hanc caussam arbitramur translati Colossi. In Dionis Compendio est: *Hadrianum struxisse Veneris & Romæ templum, atque eius designationem & diagramma missum ab eo ad Apollodorum insignem architectum (cui tunc offensior erat) vt ostenderet & absque eo* INSIGNE OPVS *posse perfici. quæsiuitque ecquid placeret structura? Ille verò liberè respondit, & de Templo, quòd sublimius & magis cauum capaxque fieri debuisset: vti & in viam Sacram conspectius ex alto emineret, & in cauum Machinas acciperet, quæ in occulto ibi compactæ, subitò & ex improuiso in Theatrum induci possent.* Hæc ita in Græco. nam interpres, quod mirere, solum *Veneris templum* posuit, *Romæ* omisit. Atqui iunctæ deæ fuêre: & sic Notitia imperij, *Templum Veneris & Romæ* nominat, Prudentius:

Atque Vrbis Venerisque pari se culmine tollunt
Templa, simul geminis adolentur thura deabus.

Nec ineptè Venus iuncta, Æneadum mater, cum suâ prole. Vbi fuerit, ex Dione licet coniicere, qui *Viæ Sacræ* adiungit: & Notitia in *Regione templi Pacis* ponit. Claudianus in *monte Palatino*. Nam de illo capiendum est, cùm in laudibus Stiliconis facit Prouincias venisse, & adisse supplices ipsam Romam:

Lib. II. *Conueniunt ad tecta Deæ, quæ candida lucent*
Monte Palatino.

Crederem igitur ad radices montis fuisse, circà aut in Comitio: & in diuisione tamen vrbis accensitum *Regioni* Pacis. De *Machinis* autem, quod in Dione est, ad *Pegmata* pertinet: de quibus in Amphitheatro olim scripsimus: & videntur in templis opportunis disposita, composita occultè (quò admirabiliora ex inopinato essent) & sub tempus educta. Sed sequitur nunc *Templum* ipsum PACIS. AVD. Paulisper mane. & nónne *Genij publici* templum etiam lego? LIPS. Legis, sed distinctum ab isto vrbis: & hoc verecundiùs paullò & minùs insolenter excogitatum. Nam Genium locis, regionibus, ciuitatibus tribui, satis est frequens & notum. Itaque in Dione νεὼς τοῦ γενίου τοῦ δήμου, *templum Genij populi*, aliquoties nominatur: sed diu antè *Vrbis*, & quidem ab anno DCCXLI. ante Principatum Augusti. Sed & Antiochiæ, Alexandriæ, atque alibi *Templum Genij* leges. AVD. Amplius etiam, ruminor Spartiani verba de Hadriano: qui *Bonæ deæ ædem transtulit, & Colossum*: Sed quæ ista *ædis translatio*? si communis, vt alibi dirutam poneret; quid miri aut narrādi est? siquid ab arte aut nouum latet, me doce. LIPS. Nescio. sed ædes totas transferri, mihi nouum non est, & in Batauis vidi factum. Quid, quod Tiberij æuo architectus fuit, qui *maximam porticum iacentem & inclinatam, lanâ & centonibus circumdatam* (credo, ne videri artificium posset) *funibus & machinis, multorumque hominum manibus admotis, in pristinum restituit, firmam & rectam*? Quod Tiberius aliique nimis mirati sunt: etsi ille inuidiâ motus, nec nomē quidem eius Actis inseri sit passus. Quod ad *Colossum* autem, nónne Roma nuper in Obeliscis simile vidit? Sed hoc hîc notabile, quòd iste architectus, nec inclinauit eum quidem, sed *stantem*, vt ait, transtulit & *suspensum*. At tu ex-

tra oleas me ducis: *Pacem* autem ego iam afferebam, tu distulisti. Avd. Egóne illam? ô vbi es, non Dea quidem, sed summum à Deo bonum! Veni, veni, reuise miseros Belgas, tot iam lustra ciuilibus exterisque bellis iactatos. Lips. Iam venit, confide: sed Iuno aliqua eam ducit aut praeit. Hanc Vespasianus Romae consecrauit, magnâ spe & animo mansuram, post ciuilia tunc quoque bella. Id à Claudio incohatū aliqui tradunt: sed abnuit Suetonius, & *Fecit* NOVA *opera Vespasianus*, inquit, *templum Pacis, foro proximum.* Habes & locum: ac nunc vestigia exstant, & ex iis operis ipsius forma. Grande fuit, & longitudo *trecentos* pedes attigit, latitudo *ducentos*: igitur supra Capitolium ipsum. Hac causâ meritò Herodianus id appellat μέγιστον καὶ κάλλιστον τῶν ἐν τῇ πόλει ἔργων: MAXIMVM *& pulcherrimum omnium in vrbe operum.* Additque: *ditissimum* item fuisse, *ornamentis auri & argenti excultum*. Fecisse id sub initia imperij, & post triumphum, ex Iosepho discas: cuius verba lubet dare, ad vniuersam eius notificationem. Libro VII. Excidij ait: *Post triumphos, & firmam imperij constitutionem, statuit templum facere Paci: fecitque citò admodum, & pulchrius meliusque omni opinione perfecit. Magnis enim opibus in hanc rem vsus, & priscorum etiam praeclara omnia adhibens, picturis & statuis pulcherrimis adornauit.* OMNIA *enim in hoc templum collata & disposita sunt, ob quae homines, videndi cupiditate, anteà per* TOTVM ORBEM *vagabantur. Posuit & hîc è Iudaeorum templo vasa aurea, in iis sibi placens: etsi Legem ipsorum, & vela tabernaculi aurea, in Regiâ suâ posuerit, ibi custodienda.* Haec Iosephus; & Plinius consonat, qui passim pulcherrima aut rarissima operum adnotat fuisse in templo Pacis. Vno etiam loco scribit: *Ex omnibus quae rettuli, clarissima quaeque in Vrbe iam sunt, dicata Vespasiano Principe in templo Pacis, aliisque eius operibus, violentiâ Neronis in vrbem conuecta, & in sellariis domus aureae disposita.* Quod magis impressiusque refero, vt tristius damnum cognoscatur, quod factum est templi huius incendio sub Commodo. Tunc enim, vt Herodianus refert, leui terrae motu praeuio, siue ictu fulminis, siue igne è terrâ exspirante, subitò & improuisò totum conflagrauit, itemque Porticus, & totus eius ambitus: malo sanè augurio, vt tunc Romani haud vanè interpretabantur, periisse sibi Pacem. Inter adiecta autem vel circumiecta,

Lib. xxxiiij. cap. VIII.

periit & Bibliotheca quæ in ambitu eius templi erat: cuius in A.Gellio memoria exstat.

CAPVT VII.

Fora Romana descripta; & distinctè Romanum, Iulium, Augustum, Transitorium, Vlpium.

DE Templis peregimus: ex eodem Ammiano *Fora* nunc excerpo. Quid opus est? inquies. aut quid magni operis in apertâ planicie? Hoc enim, pro nostris moribus hodie, tu aut alius dixerit: quia hæc Fora parum, aut nihil, ornati profectò habent. Area tantùm est, & ædificia cingunt, alta, humilia, splendida, vilia; denique vt priuatorum solent. Quàm aliud in Romanis Foris, sed & Græcis? de quibus Vitruuium licet audi-
Lib.v.ca 1. re: *Græci in quadrato* AMPLISSIMIS *&* DVPLICIBVS PORTICIBVS *fora constituunt*, CREBRISQVE COLVMNIS, *& lapideis aut marmoreis epistyliis adornant, & suprà* AMBVLATIONES *in contignationibus faciunt.* Atque hęc ipsa, vt addit, Romani; nisi quòd non quadrata ęqualiter, sed oblonga magis faciunt, nec nisi tertiâ latitudinis parte. Sed nec columnas tam crebras interponunt: & (vt ego hoc addam) Romæ etiam magnis circumpositis ædificiis, vt *Templis, Basilicis, Chalcidicis*, magis ornabant. Vt tamen formam aliquam capias, ambitus ipse Fori porticibus claudebatur, viis relictis & spatiis ad intrandum: exteriùs deinde, Templa, & quæ dixi circumponebantur, & latè super Porticus illas eminebant. In paruo exemplo, nónne *Bursam*, vt vocant, Antuerpiensium vidisti? fac maiorem, & oblongam esse: habes (quod ad Porticus attinet) imaginem prisci alicuius Fori. Sed membra singula iam videamus. Ait Vitruuius, *duplices Porticus* fuisse: in altitudinem, aut latitudinem? vtrumque potuit: sed credo magis in latitudinem fuisse, vt latiùs inambularetur. Tamen nec de illâ nego, cùm satis clarè addat, & præcipiat: *vt superiores columnæ, quartâ parte minores, quàm inferiores constituantur: propterea, quòd oneri ferundo, quæ sunt inferiora, firmiora debent esse, quàm superiora.* Ergo & duplex columnatio in altum solita vsurpari: sed in latum sæpissimè, atque adeò triplex, quadruplex, quintuplexque: quàm pulchrâ tot columnarum serie, & super-

& superbâ facie? Capitolinus in Galieno scribit: *quòd is Porticum Flaminiam, vsque ad Pontem Muluium parauerat ducere, vt tetrastiche fieret, aut etiam pentastiche.* Intellegit *quaternos aut quinos* istos ordines: qui tamen rari hauddubiè erant. Iam super istas Porticus, Ambulationes erant: quod ipsum in Antuerpiensi Bursâ. At reliqua iam, quam imaginem hodiernam admittunt, *Basilicæ* & *Templa*? nullam. Quid *statuæ*, & interior ille ornatus? nullam. Talia igitur Fora, vt communiter hoc præmiserim: veniamus ad ea magis singillatim. Fora duorum generum Romæ: & in vniuersum XVII. numerant descriptores Vrbis. Erant *Ciuilia*, erant *Vænalia*: illa, in quibus res & lites agebantur; hęc, in quibus merces aut species certæ vænales. vt *Suarium Forum, Piscatorium, Pistorium, Boarium, Holitorium*, & talia. In vtrisque & cœtus, ac circuli, ac sermones hominum erant, vt solet in vacuis: sed magis in Ciuilibus illis. quæ scito olim fuisse tria, *Romanum, Iulium, Augustum.* Seneca ad hunc numerum: *Infitiationes, furta, fraudes, quibus trina non sufficiunt fora.* Martialis:

Atque erit in triplici par mihi nemo foro.

Etsi idem Martialis quartum etiam vidit. Nam Domitianus Imp. incohauit *Forum*, quod *Transitorium* vocabant, & posteà Nerua absoluit, ab eo *Neruæ* etiam dictum. Quintum denique addidit *Traianus*, ab ipso sic appellatum. Lubet breuiter lustrare singula, & quædam in iis, leui oculorum iniectu, præcipua obseruare. ROMANVM igitur est, quod *Vetus* appellant, adspectu ad hæc posteriora; itemque *Magnum*, quia, vt videtur, spatio superauit. Id à Romulo institutum, inter Capitolinum & Palatinum montes, ad huius finem: sic vt templa Capitolina ei imminerent, Palatij variæ structuræ, & varia in ambitu templa. Sed hæc posteà fuêre: Romuli æuo, simplex planicies; L. Tarquinius Priscus posteà exornauit, & *Tabernis ac Porticibus* cinxit. Alij deinde tam multa & varia (quia quisque opus suum in conspicuâ maximè & celebri parte exstare cupiebat) addiderunt: vt multæ & curiosæ curæ sit singillatim recensere. & iam Antiquarij nostri in parte maximâ fecêre. Strabonis hoc audi. qui vbi *Campum Martium* valde laudasset, addidit, *Quæ omnia siquis viderit, dicat censeatque reliquam vrbem, non nisi additamentum campi huius esse. At idem si in* FORVM VETVS *deinde progressus, alia aliis*

 hærentia

hærentia & consequentia videat, Basilicas, Porticus, Templa; tum Capitolium ipsum, & in eo templa, tum Palatium, & Liuiæ Ambulacra: is facilè priorum obliuiscatur, & omnium quæ viderat extra vrbem. Sed & Statius quędam recensuit, in Equo Domitiani. Ille enim ex ære colossæum illum, & se insessorem constituit in hoc Foro, narratque & laudat poëta in primo suo carmine:

Quæ super imposito moles gemmata colosso
Stat Latium complexa forum?

Nam *Latium Forum*, hoc nostrum Romanum est: sed quæ *moles gemmata*? nam gemmas & lapides in ære isto fuisse, nugæ. An igitur, nitida & splendens? vt idem alibi, —*nitidis gemmantia saxis Balnea*: & alij, *gemmantes alas pauonis*. Etsi alia in his caussa & aspectus, & quod olim diuinaui, in libro scripto etiam repperi, *geminata*. Omnino geminata & duplex illa moles, ipsa crepido siue basis altior, tum vir cum equo impositus super eam. Verba qui pensitatè examinat, assentietur. Sed reliqua etiam carmina poëtæ notanda antiquariis, ad sedem certam aliquot hîc ædificiorum. Nam ait:

Par operi sedes. hinc obuia limina pandit,
Qui fessus bellis, assertæ munere prolis,
Primus iter nostris ostendit in æthera Diuis.
At laterum passus, hinc Iulia templa tuentur,
Illinc belligeri sublimis Regia Paulli,
Terga pater, blandoque videt Concordia vultu.

A fronte facit fuisse *Limina Iulia.* nam de Iulio Cæsare hæc capienda quis ambiget, cùm à prole adoptiuâ consecratum, primum Cæsarum, dicat? Et est ipsum templum Iulij, nisi fallor. A latere deinde *Basilica Iulia*, quam Festus ad Seruilium lacum ponit. Nam quod vulgò legitur, & ego recitaui, *Iulia templa* in Statio: ex meo scripto codice, omnino verius, *Iulia tecta.* Enimuerò hæc *Ædes Iulij* in medio circiter Foro fuit: quod etiam factum in aliis Foris, & vt medium aliquod templũ decorè esset, mox disces. Adiungo IVLIVM FORVM, quod C. Cęsar, etiam priuatus, & Proconsul adhuc Galliæ concepit, atque adeò cœpit. Nam locum & aream emit, ac purgauit. magno sanè, & Suetonius dignum notari putauit ipsum pretium: *Forum*, inquit, *de manubiis incohatum, cuius area super* HS. *millies constitisset.*

tiſſet. Ea ſumma eſt nobis (repeto, etſi meminiſſe te æſtimationes iam oportuit) *vicieſquinquies centenûm millium.* Tantúmne in ſolam aream? inquies. Tantum. nec mouet, quòd viri docti, ſed trepidi in talibus, diffidunt & mutare aut minuere vellent: falluntur. Quid? Plinio non erit etiam fides, in eâdem re ſic numeranti? *Pyramides regum miramur opera, cùm ſolum tantùm foro exſtruẽdo* HS. *millies Cæſar Dictator emerit.* Nónne ipsâ narratione & comparatione oſtẽdit ingentem aliquam, nec in ſimili re tritam ſummam? oſtendit. nec mirum, cùm ædes plures in vrbe intimâ emerit, diſiecerit, ad aream purgandam. Ne diffidamus igitur, ſed faueamus magno huic Cæſari, qui & antequàm tantus, concipit hæc magna. Imò verò *Dictator* tunc erat, dices: ergo iam Princeps. Nego fuiſſe. nec Plinij ea mens eſt, qui addidit quidem illũ titulum, ſed vt hominem deſignaret & diſcerneret, non vt emptionis tẽpus. Credamus Suetonio, palàm hoc inter Gallicanæ liberalitatis exempla referenti. Tunc igitur emit; ſed bellis impeditus aut tardatus, non niſi poſt bellũ Africum perfecit. Appianus: *Cæſar, poſt triũphos, Veneri Genetrici templũ ſtruxit, quod vouerat in prœlio Pharſalico: & aream circùm templum addidit, ibiq; voluit Romanis Forum eſſe. non id quidẽ rerum vænalium, ſed ad* LITES *aut negotia conuenientium, ſicut & Perſis forum erat quoddam vel iuris petendi dicendiq; cauſsâ, vel & diſcendi.* Dio Caſſius de eodem ſub idem tempus narrat: *Cæſar forum, quod ab ipſo dictum eſt, exſtruxit. quod* PVLCHRIVS ROMANO *eſt, etſi dignitas illius auxit ex iſto, factumq; vt* MAGNVM *diceretur. Atque hoc Forum, vnà cum æde Veneris Genetricis, auctoris ſui generis, dedicauit.* Nota in eius verbis, *pulchrius Romano* fuiſſe: quod equidẽ credo, vel quia à Cæſare, vel quia poſteriora opera prioribus ferè antecellunt. Quod tamen ex Ammiano vix dixeris: qui *Iulium* hoc ſilet, *Romanũ* extollit: & *priſcæ potentiæ forũ* appellauit, & Cõſtantij *oculos in eo, miraculorum denſitate, præſtrictos.* Fuit autẽ hoc *Iulium* haud longè nimis à Romano, poſt tẽpla *Pacis & Fauſtinæ.* Tranſeo ad AVGVSTI FORVM: quod nominatim Plinius *inter maxima operũ* collocauit. Profectò gradatim ſcãdimus, & meliora ac maiora in his damus. De iſto Suetonius: *Forũ cũ æde Martis Vltoris ſtruxit. Cauſſa exſtruẽdi, hominũ & iudiciorum multitudo, quæ videbatur, nõ ſufficiẽtibus duobus, etiam tertio indigere.* Ergo *Mars* hîc *vltor* in medio, vt an-

II. Ciuil. — Lib. XLIII. — Aug. cap. XXIX.

vt antè *Iulius*, aut *Venus*. Ouidius *Bisultorem* cognominat: quia & ob vindicatam patris necem hoc cognomen Augustus imposuit; & ob Crassianam cladem, signis à Partho receptis. Porticus in eo, de more, ad latera: sed hoc in iis singulare, & ab Augusti inuento. quòd in alterâ, ordine omnes Latini reges à capite & principe Æneâ essent; in alterâ, Romani Reges, aut
v. Fast. Duces clari, à Romulo ipso. Ouidius de Marte illo:

Hinc videt ÆNEAN *oneratum pondere caro,*
Et tot IVLAEAE *nobilitatis auos.*
Hinc videt ILIADEN,* *humero Ducis arma ferentem,*
Claraque dispositis ACTA *subesse viris.*

* *Tropaeophorū spolijs Acronis onustū.*

Ille ab vtroque igitur latere hæc videbat: & de hac re Suetonius. *Proximum à Diis immortalibus honorem memoriæ Ducum præstitit, qui imperium populi Romani ex minimo maximum reddidissent: & STATVAS OMNIVM, triumphali effigie, in VTRAQVE fori sui PORTICV dedicauit.* Nam etsi *Romanos Duces* modò nominat, sanè & illos intellegi Latinos par est, & poëta iubet: Inter eos & ipse Augustus locum habuit, atque eius *Tituli* & *Acta*. Velleius: *Diuus Augustus, præter Hispanias aliasque gentes, quarum* TITVLIS FORVM EIVS *prænitet.* Ergo illîc sub quoque viro aut statuâ, suæ res gestæ breuiter & *Index*; quod *Acta* poëta dixit. Atque istæ nouæ statuæ: quot deinde veteres, & priscæ raræque artis?

Aug. cap. XXXI.

In Arcad. Pausanias prodidit, *Mineruæ Aleæ signum, ex ebore totum, in aditu Fori Augusti stetisse*: additque in eâ occasione, *& ipsum, & reliquos Principes, pleraque ornamentorum talium vndique auexisse, & ad opera sua ornanda traduxisse.* Situm autem hoc forum, supra ipsum *Romanum*, ad latus Capitolij, post ędem hodie *Diuæ Martinæ*. Quartum iam est, *Neruæ*. quod Domitianus incohauit, iste perfecit & agnominauit. Suetonius in Domitiano: *Nouam ædem in Capitolio excitauit Ioui custodi; & Forum, quod nunc Neruæ vocatur.* Quomodo igitur tunc? *Transitorium*, vt opinor. Nam sic Lampridius, in Alexandro: *Statuas colossas, vel pedestres nudas, vel equestres, Diuis Imperatoribus in Foro Diui Neruæ, quod* TRANSITORIVM *dicitur, locauit: omnibus cum Titulis & Columnis* AEREIS, *quæ gestorum ordinem continerent. exemplo Augusti, qui summorum virorum statuas, in foro suo, è* MARMORE *collocauit, additis* GESTIS. Locus & ad ista, & priora, notabilis. videsque imitari

Auguſtum in ornando hoc Foro Alexandrum voluiſſe: quid imitari? vincere volui dicere. & cùm ille ſtatuas non niſi è marmore feciſſet, iſte ex ære, cum titulis etiam & columnis. Quæ autem iſtæ columnæ? an quibus, loco baſium, inſiſterent, & Acta inſcripta eſſent? an & alias intellegit, quæ ſeorſum Porticus ſuſtinerent? Non de nihilo ambigo, quoniam in Pauſaniâ lego, de *quibuſdam ædificiis ex ære ſolido*, diſſerente: lego, inquam, fuiſſe talia, vt Mineruæ templum Spartæ, quod *Chalciæcon* ideò dicitur, atque item alibi. Sed tum addit in fidem, prȩſentaneum & ſui æui exemplum, καὶ ῥωμαίοις, inquit, ἡ ἀγορὰ μεγέθους ἕνεκα, καὶ Lib. x. κατασκευῆς τῆς ἄλλης, θαῦμα οὖσα, παρέχεται τὸν ὄροφον χαλκοῦν: *Romanis Forum, quod & magnitudine & alio apparatu omni inſtar miraculi eſt, exhibet tectum & camerationem aream.* Quod iſtud Forum *tecto æreo*, vellem nominaſſet. nunc ſuſpicari tamen fas eſt, de iſto Neruæ capiendum: niſi de alio ædificio, quod *Chalcidicum* appellabant, quodq; Foris ſolet adiungi. Nam de tecto ſuſpicari, æreis ſaltem tegulis, nihil eſt: nec hoc inter rara aut ſuſpicienda. Iſtud porrò fuit ſitum, inter Capitolinum & Quirinalem colles: dictumque ideò *Tranſitorium*, quòd per id in alia opportunè velut tranſitus eſſet. An & quia Iani in eo templum? quod *quattuor portarum* ibi fuiſſe Seruius tradidit: & Martialis libro x. de eo capiendus:

FERVIVS *exiguos habitabas antè penates,*
Plurima quà medium Roma terebat iter:
Nunc tua Cæſareis cinguntur limina donis,
Et fora tot numeras Iane quot ora geris.

Dicit in anguſto olim, quadrifariam peruium, hũc Ianum fuiſſe; nunc in foro Neruæ, cingi porticibus, & quæ alia ipſe ſtruxit: ſed & ab eo iter & adſpectus ad alia fora eſſe. AVD. Vide Lipſi. non enim *Iani* in medio foro templum, ſed *Mineruæ* fuit. Nam ita Victor clarè: *Nerua imperio ſe abdicauit, dedicato priùs Foro, quod appellatur Peruium: quo ædes Mineruæ eminentior conſurgit, & magnificentior.* LIPS. Siſtis, & pænè retroágis me profectò. An igitur ad latus alibi *Iani* illud templum? an hoc *Mineruæ* non in ipſo medio? tale dicendum ſit. ſed pergamus ad Quintum Forum, VLPIVM ſiue *Traiani*. Quis fecit? ipſe Traianus: nec dabo hoc Caſſiodoro, Domitianum vel cœpiſſe. Nam is qui-

dem in Domitiani IX. consulatu, facit eum *excitasse opera, Forum Traiani, & Thermas Traiani*, voluit *Neruæ* dicere: & iam à nobis demonstratum. Quale autem hoc fuit? Ammianus paucis verbis dixerit, clamitans SINGVLAREM *sub omni cælo* STRVCTVRAM. Quid ampliùs? *etiam* NVMINVM ASSENSIONE MIRABILEM. Deus bone! an & cælites terrestria hæc mirentur? etiam timeant fortasse. nam addit, GYGANTAEOS *contextus fuisse, nec relatu effabiles, nec rursus mortalibus* * *appetendos*. Satis ostendit victa hoc opere, omnia illa quæ inuicta anteà habebamus. Quid autem Cassiodorus? consentit. *& Traiani forum*, inquit, *vel* SVB ASSIDVITATE *videre, miraculum est*. Nihil potest efficacius dici aut concipi ad elegantiam, & raritatem: quæ rara scilicet & elegans esset, etiam in assiduo aspectu. Hæc communiter adferre possum: quid per partes? *Apollodorum* architectum fuisse, summum in arte virum, & quem Hadrianus posteà, liuore quodam ductus, occîdit. Porticus & columnas fuisse, satis scitum est: & puto in altum plures. vnde enim alioqui *gygantæos contextus* Ammianus diceret? Et sanè altitudo *Columnæ*, quæ in medio sita fuit, hodieque appâret, est pedum CXXVIII: cum inscriptione, TANTAE. ALTITVDINIS. MONTEM. ET. LOCVM. TANTIS. OPERIBVS. ESSE. EGESTVM. Credo aut tam altas igitur, aut non longè infrà, Porticus ipsas fuisse. In quarum fastigiis simulacra equorum, & signorum militarium de quibus Agellius: *In fastigiis fori Traiani* SIMVLACRA *sunt sita*, CIRCVM VNDIQVE, INAVRATA *equorum, ac signorum militarium: subscriptumque est, Ex manubiis*. Nota hæc omnia *inaurata* fuisse: & probabiliter etiam Statuas quæ subter Porticus collocatæ. Quas M. Antoninus numero auxit: *qui nobilibus viris* (in Capitolino) *bello Germanico defunctis, statuas in Foro Vlpio collocauit*. Ibidem & *Templum*, & *Equum æneum* fuisse, Victor ostendit; & circùm *Bibliothecam*, alij. Sed de *Equo* etiam Ammianus. cùm scribit *attonitum Constantium hæsisse, omni spe huiusmodi quidquam conandi depulsâ: Traiani tamen* EQVVM *solum, in atrij medio locatum, qui ipsum Principem vehebat, imitari se velle dictabat. Cui propè astans regalis Hormisdas, respondit gestu gentili*, ANTE, *inquit*, IMPERATOR STABVLVM TALE CONDI IVBETO, SI VALES. Liberè hoc Hormisdas, & verè. quid autem posteri manibus tale

* Id est, *imitandos*, *aut tentandos*.

Lib. XIII. cap. XIII.

tale aliquid conderent? vereor vt nos, & nostri architecti, vix mente.

CAP. VIII.

De Balneis Thermisque, & breuiter de Rostris.

AVD. Profectò, Lipsi, oculos mihi aperis ad hæc suspicienda: quæ ego non in magno anteà habebam. LIPS. Fortasse nec ea quæ de *Lauacris*, id est Balneis aut Thermis Ammianus adiunxit. AVD. Haud nego. magna fuisse, hoc ruinæ me docent; ornata valdè aut magnifica, nondum agnosco. LIPS. Licet per me breuiter. Et de magnitudine quidem, nónne ea ipsa miranda in tot partium ædificio & membrorum? Ammianus ad eam, puto, respicit, cùm scribit *Lauacra in modum prouinciarum exstructa*: & quasi quæ, non vrbes, sed regiones totas æmularentur. Satis audax elatumq; dictum, fateor: sed caussam habuit. & Cassiodorus item signatè laudat & suggerit MIRABILEM MAGNITVDINEM THERMARVM. Et vidisti illas parietinas hodie *Antonini* Thermarum, aut magis Diocletiani? mira laxitas; & hæc Olympiodori dicent. Ἦσαν δὲ, inquit, λουτρὰ δημόσια παμμεγέθη. αἱ δὲ Ἀντωνινιαναὶ οὕτω καλούμεναι, εἰς χρείαν τῶν λουομένων καθέδρας εἶχον παρακειμένας χιλίας ἑξακοσίας, ἐκ μαρμάρου κατεσκευασμένας ξεστοῦ, αἱ δὲ Διοκλητιαναὶ, ἐγγὺς διπλασίους: *Erant lauacra publica* INGENTIA. *sicut Antonianæ Thermæ dictæ, in vsum lauantium* SELLAS *habebant mille sexcentas, è polito marmore factas. Diocletiani autem, circiter* BIS TANTVM. Audin' tu? Diocletiani habuerint *Sellas* (alij * *Solia* maluerunt reddere) *ter mille ducentas*: quid nisi igitur tot personæ inibi simul lauari potuêre? Vbi iam reliquum Thermarum corpus? Cellæ, Solia, Piscinæ? Vbi capaces & longæ illæ Porticus, Xysti, Nemora, Sphæristeria, & reliquæ partes? Certè Ammianum iam capio & admitto, in tot ædificiis & varietatibus, cum Prouinciis comparantem. Ipsum etiam Flauium Blondum; qui fortiter asseruit, *nec* QVATTVOR MAXIMA ITALIAE PALATIA, *simul iuncta, posse illas vnas Diocletiani adæquare*. Ecce igitur magnitudinem: & distinctè in partibus quędam, * Sidonij epistola tibi dicet (lege, si lubido est) & Hieronymi Mercurialis, eruditi amici nostri, scripta, *Gymnasticæ artis*. De splendore porrò

* Vide Notas.

* Lib. 11. ep. 11.

& paraturâ earum, audi hæc Senecæ: *Pauper sibi videtur ac sordidus, nisi parietes magnis ac pretiosis* ORBIBVS *refulserint: nisi* ALEXANDRINA *marmora* NVMIDICIS *crustis distincta sint: nisi illis vndique, & in* PICTVRAE *modum variata* CIRCVMLITIO *prætexatur: nisi* VITRO *condatur camera: nisi* PARIVS *&* THASIVS *lapis, quondam rarum in aliquo templo spectaculum, Piscinas nostras circumdederit: nisi aquam* ARGENTEA *epitonia fuderint. Et adhuc plebeias fistulas loquor: quid cùm ad balnea libertinorum peruenero? quantum* STATVARVM, *quantum* COLVMNARVM *est, nihil sustinentium, sed in ornamentum positarum, & impensæ caußâ? quantum* AQVARVM *per gradus cum fragore labentium? Eò deliciarum venimus, vt nisi* GEMMAS *calcare nolimus*. Ea verò Senecæ increpatio aut delineatio, quàm clarè sub oculos dat & ponit, non Balneas aliquas, sed Principum dixeris Aulas? Et quædam ex istis Statius, in Balneo Etrusci:

Nil ibi plebeium, nusquam Temesæa notabis
Æra, sed ARGENTO *felix propellitur vnda,*
ARGENTOQ. *cadit, Labrisque nitentibus instat*
Delitias mirata suas.

Significat fistulas & canales argenteos fuisse, ipsa etiam Labra. Idem de *Vitro*:

Effulgent cameræ, vario fastigia vitro
In species animosque nitent.

Lib. xxxiij. cap. XII. * *Fibulas intellegit.* Quid autem Plinius? narrat & culpat cum Senecâ: *Iam verò pædagogia ad transitum virilitatis * custodiantur argento; feminæ lauentur, & nisi* ARGENTEA *solia fastidiant, eademque materia & probris seruiat, & cibis. Videret hæc Fabricius, &* STRATAS ARGENTO *mulierum balneas, ita vt vestigio locus non sit cum viris lauantium.* Sed de argento parum est: nónne & de gemmis substratis Seneca dixit? Quod si igitur Priuata hæc ita culta: credo equidem & Principes in suis, quæ publicabant, parcos aut sordidos nō fuisse. Eiusmodi *Publica & Gratuita* balnea, *duodecim* P. Victor agnoscit Romæ fuisse: omitto alia *Publica*, quæ *Meritoria* licet agnominare. Nam paruo ære, & *Quadrante*, ad ea lautum ibant. Quid, quod Plinius scribit *M. Agrippam in Ædilitate suâ, gratuita* Lib. XXXVI. *præbuisse balnea centum septuaginta*? atque addit Plinius: *quæ nunc Romæ ad* INFINITVM *auxêre numerum*. AVD. Hem! tot igitur &

Priuata

Priuata & *Publica* balnea? & quo fine? LIPS. Quæris? ad equitandum ſcilicet. & quis neſcit, quòd ad lauandum? AVD. Ne ſic increpa. ego hoc rogatum volebam, cur tam multa, & an tam aſſidua lauatio? LIPS. Aſſidua. & cottidie, de more, lauabant ituri iam ad cænam. Artemidorus ſcripſit; *Balneum nihil aliud ſuo æuo fuiſſe, quàm* TRANSITVM *ad cænam.* Itaque qui ſæpius etiam cibum capiebant, ſæpius lauabant. Commodus Imp. notatur *ſepties aut octies in die lauiſſe*. Etiam inter Chriſtianos, Siſinnius quidam Epiſcopus *bis in die*: non ſine ſuſpicione intemperantiæ & voluptatum. Sed ille dicterio culpantes illuſit, rogatusque *Cur Epiſcopus cùm eſſet, bis lauaret? Quia ter*, inquit, *non poſſum*. Significabat bis ſe comedere, bis igitur lauare; tertiò non ferre valetudinem. AVD Noua hæc nobis. LIPS. Noua, qui deſiimus hunc morem: nec ſcio an rectè, quòd totum. Credam valetudini & vitæ profuturum, ſi in parte ſeruaſſemus, & cum modo: quem ingeſtum vetus Epigramma voluit, alibi in lapide ſculptum.

* *B. V. V. corrumpunt corpora noſtra,*
Conſeruant eadem B. V. V.

* *Balnea, Vina, Venus.*

Tria intellegit, quæ modicè habenda; aut cum damno habenda, vel non habenda. Sed Ammiano duce ſatis vidimus: abeamus. AVD. Maneamus. quid tu neſcis, aut diſſimulas, de *Theatro, Amphitheatro, Odéo, Stadio, Suggeſtu conſulari*? LIPS. Scio, & memini: ſed hæc per te ſatis te opinor ſcire. De *Amphitheatro* quidem ſeorſim libellum ego olim ſcripſi: idem in *Theatro* & *Circo* ſit, ſi coner. Libri, inquam, res: quæſo nunc omitte. Nec in *Odéo* aut *Stadio* multa dicenda: atque illud Plutarchus in Pericle tibi deſcribet, ad *Muſica certamina ſpectanda ſtructum fuiſſe, interiore formâ ſedilibus inſtructâ, & multis columnis: tecto decliui, & ad imaginem atque inſtar tabernaculi regis Perſarum.* AVD. Non auſim vltrà te ducere. LIPS. Nec debes, fatigor. AVD. Tamen de *Suggeſtu* tria verba. LIPS. *Roſtra* intellegi arbitror; ſed ea quæ *Iulia* dicebant, ſiue *Noua*. Nam *Vetera* illa non in tanto nunc honore, vel vſu. Sed cur *Suggeſtum* ea dicit? à formâ, quam oſtendit per gradus ſurrexiſſe cùm dicit *vertice ſcanſili* fuiſſe. Dicit & *imitamenta priorum Principum portaſſe*: id eſt vultus & ſtatuas eorum, quas equidem arbitror in gradibus, ad extrema latera,

dispositas in ordine fuisse. Eorum basim, siue ima, *ornata rostris nauium, ex Actiacâ victoriâ,* Dio Cassius me docuit: & inde igitur *Rostrorum* nomen. AVD. Sed *Consulum suggestum* cur appellat Ammianus? LIPS. Quia initio magistratus eò conscendere solent, & populum salutare: eódem iterum, cùm deponerent magistratum. Mos ab antiquo mansit: qui & adire, & orare illîc ac gratias agere populo solent, pro honore. Sed inferiori & Principum æuo, nihil factum, nisi vt conscenderent, salutarent; itemque iurarent, aut eiurarent. Plinius de Traiano: *Iam toties procedere in Rostra, hîc suscipere, hîc ponere magistratus, quàm dignum te fuit?* Præiuit etiam: *In Rostris, simili religione, legibus te subiecisti: iurasti in legem, attendentibus Diis.* Denique Claudianus de Stilicone Consule, inter sollemnia ponit:

Lib. VI.

Circumfusa tuæ conscendant Rostra curules.

Ergo & sedisse illîc in Sellâ curuli videntur, & sic se ostendisse, quasi auspicij caussâ.

CAPVT IX.

De Statuis, & earum custodelâ.

AVD. Ah, quàm iuuant me hi aspectus! quàm doleo ab Ammiano ductore, aut te doctore, deseri! LIPS. Vide benignitatem, da manum, porrò vel solus ego ducam. AVD. O hominem & verba mellea! non voluptatem meam te dicam, sed salutem. perge sic iuuare. LIPS. Vnum etiam in his omnibus operibus locisque monendum, de *Statuis*: quarum incredibilis *multitudo, pretium, speciesque.* Nullum publicum opus, quodcumque nomines; nullus adeò locus publicus aut vacuus, vbi non hæc ornamenta. Et credo equidem nihil magis in totâ vrbe ADMIRANDVM elegantioribus ingeniis fuisse. Earum originem & augmentum breuiter in Cassiodoro habes: *Statuas primùm Thusci in Italiâ inuenisse referuntur, quas amplexa posteritas, penè PAREM POPVLVM vrbi dedit, quàm Natura procreauit.* Ludit in verbo eleganter: nec minore copiâ factos ab arte illos homines in vrbe fuisse vult, quàm istos à naturâ. Ludit in verbo, in re seriò dicit. & P. Victor in fine Descriptionis suæ claudit, TABVLAE ET SIGNA SINE NVMERO. Planè sine numero. atque

Lib. VII.

atque ego tibi de *Tabulis* etiam oblitus eram dicere, ſed hic monitor ſuggeſſit: quas ſcito magnorum illorum artificum fuiſſe, & ob quarum vnam alteramque, vel Romam philocali & elegantes illi venirent. Iam de *Pretio* ſtatuarum, quod tetigi, quis non vel è materie cernat? Omitto marmoreas illas & æreas infinitas: dico *Argenteas, Aureas, Eburneas* fuiſſe. Et argenteæ quidem ſub Auguſto maximè increbuerunt, Plinio & Suetonio notatum: ſed ille moderatus eſt, & ſuas conflauit: non ita alij Principes, & nominatim Domitianus. qui ſuperbo arbitrio (Suetonius ſcripſit) *ſtatuas ſibi in Capitolio, non niſi aureas argenteasque poni permiſit, ac ponderis certi.* Nota materiem, nota pondus: & ex ſolido vtroque igitur metallo fuiſſe. Fortaſſe autem pondus in his Statianis verſibus expreſſum: Cap.13.

Da CAPITOLINIS *æternum ſedibus aurum,*
Quo niteant ſacri CENTENO *pondere vultus.*

Statuam Domitiani conſecrari poniique vult *in Capitolio*, & eam non minus *centum pondo*. In Capitolio, inquam. nam & hunc locum ſacerrimum profanus Princeps ſtatuis ſuis ſedem eligebat. Plinius in Laudatione Traiani: *Itaque tuam ſtatuam in veſtibulo Iouis Opt. Max. vnam alterámve, & hanc æream, cernimus: at paullo antè* ADITVS *omnes, omnes* GRADVS, *totaque* AREA, *hinc* AVRO, *hinc* ARGENTO *relucebat, ſeu potiùs polluebatur, cùm inceſti Principis ſtatuis permixta Deorum ſimulacra ſorderent.* Quod autem ad illud pondus, aliæ etiam grauiores, ne dubita. atque adeò Commodus Imp. *ſtatuam mille librarum auream habuit, cum tauro & vaccâ, quaſi vrbis conditor*: quod in Dionis compendio eſt ſcriptum. Itaque nec pro magno aut vero ſatis habeam, quod eſt in Trebellij Claudio: *Populus Romanus, ſumptu ſuo, in Capitolio ante Iouis Opt. Max. templum, ſtatuam auream decem pondo collocauit.* Quid? Principi ſuo totus populus, & in tali loco, tantillam ſtatuam ponat? Scribe, ſcribe, ∞. *pondo*: id eſt mille, & hîc quoque nota, *millenariam* notam in *Denariam* mutaſſe. Eidem Principi (idem Trebellius notat) *in Roſtris poſita columna eſt, & palmata ſtatua ſuperfixa; librarum argenti mille quingentarum.* Diſce & hinc pondus grande in vtroque meliore metallo: quod crebrum omnino fuit, & crebrius etiam miſceri, & æs vel argentum inaurari. Ammianus de vulgo Romanorum Lib. xvi.

nobi-

nobilium: *Ex his quidam æternitati se commendari posse per Statuas æstimantes, eas ardenter adfectant, atque* AVRO *curant* IMBRACTEARI. *quod Acilio Glabrioni delatum est primò*. Inauratas intellegit, quod aliquoties in lapidum titulis expressum legi, SVB. AVRO. STATVAM. PONI. In eodem Ammiano, vides studium in eâ re Romanorum. quod & ante illum Dio aperuit, & simul repres-
Lib. vlt. sum ostendit. *Vrbs*, inquit, *statuis implebatur. quia licebat cuique passim in Tabulâ, Ære, Marmore, se publicare. quod Claudius Imp. vetuit, & plerasque iam positas loco mouit, & aliò transtulit; edixitq; ne quis in posterum* PRIVATVS *poneret, nisi Senatus permissu: excepto, siquod* OPVS PVBLICVM *faceret, reficerétve*. Coërcere igitur Princeps ille voluit, quia nimia iam copia: & vrbem, vias, vicos, non ornabant, sed stipabant & arctabant. Atqui exceptio quam ponit, & permissio item à Senatu, fræna iterùm laxant: & in vrbe qui non potuit, is se in villis aut agris publicabat. Ad summam, mi Auditor, hæc vna res ad Opes item est Romanas ostendendas: & maximè si varias *species* Statuarum cogitas, *Colossæas* quasdam, *Curules, Equestres, Pedestres*, & habitu variante & diuerso. Quid quod equorum, leonum, sphyngum, & variorum animalium? vt Obeliscos, & hæc talia omittam. AVD. At enim mihi hîc cogitatio, & pænè cupiditas. LIPS. Quæ? AVD. Improbula. nam cur non fas è statuis illis aureis argenteisque Deorum vel Principum, aliquid transeuntem abradere, vel resecare? LIPS. Nefas homo, nefas. Tu è statuis Principum? capite luisses violata illa sacra. Sed nec Priuatorum licuit. AVD. Nam quis sciuisset, aut dixisset? de nocte. LIPS. Disce, imperitus es, custodiam & cautelam antiquam. Miles in vrbe excubabat, *Vrbanus* ille & *Vigilum* ad templa, ad loca item publica: sed præterea certus etiam Præfectus huic Statuarum custodiæ, & qui militem haberet. Vocarunt id officij, *Comitiuam*
Lib. VII. *Romanam*. & Formula eius hæc in Cassiodoro legitur: *Si clausis domibus insidiari solet nequissimum votum, quanto magis in Romanâ ciuitate videtur illici, qui in* PLATAEIS *pretiosum reperit, quod possit auferri? Nam quidam* POPVLVS COPIOSISSIMVS STATVARVM, *greges etiam abundantissimi* EQVORVM, *tali sunt cautelâ seruandi, quali & curâ videntur affixi*. Tum verò addit: *Quare per indictionem illam* COMITIVAE ROMANAE *tibi concedimus dignitatem*.
Officium

Officium tuum, & MILITES consuetos, noctibus potiùs inuigilare compelle: in die autem ciuitas seipsa custodit. Atque hic est qui *Comes Romanus* appellatus, quia Romam, & eius opera, seruabat.

CAP. X.

De Viarum magnis operibus, & nominatim de Appiâ.

AN & longiùs etiam eo? nec Romam solùm, sed quædam circa eam, ostendo? faciã, vt inter tantas Opes & animos, me quoque largum fieri videas & benignum. Tria occurrunt, præter Ammiano dicta, vel maximè ADMIRANDA, *Viæ, Aquæductus, Cloacæ.* AVD. Nõ sustineo me, nec reprimo: tu *Cloacas* nobis inter magnifica, & sordes has inter illos splendores? Hoc verè est, quod poëta dixit: *-stellis nebulam spargere cãdidis.* LIPS. Non sic dices, vide & audi: imò & sub terrâ thesauros tibi ostẽdam, & latentium quorumdam operum moles. Sed ordine videamus: & primò iudicium de his tribus Dionysij. Scriptor ille sub Augusto Romæ fuit, & per viginti annos circiter vixit: ergo benè eã vidit, nouit, & (vt viri ingenium) diiudicauit. Profert & eloquitur: *Ego sanè in tribus* MAGNIFICENTISSIMIS *operibus Romæ, & è quibus* MAXIME APPARENT *illius imperij* OPES, *pono* AQVAEDVCTVS, VIARVM *munitiones,* CLOACARVM *structuras. Neque id solùm ad* VTILITATEM *eiusmodi operum respiciens, sed etiam ad* IMPENDII *sumptuúmque modum.* Ecce, hæc tria vult velut specimen & argumentum esse Romanæ opulentiæ & potentiæ: siue ab vsu consideres, siue ab impendiis & sumptu. Quod ille censuit, tu accensebis, cùm singula dispicies & intentè lustrabis. Primæ sunt *Viæ*; quas illi non in Vrbe solùm, sed extra eam, ad longissima spatia, plurimas, & plurimo opere, muniuerunt. Stupor me habet, cùm vel vnam *Appiam* considero: de quâ Procopium, non me, audi. *Belisarius*, inquit, *viâ Latinâ exercitum duxit, Appiâ ad læuam dimissâ. Hanc Appius Romanorum Censor ante annos nongentos struxerat, & à se dederat nomen. Longitudinem eius quinque dierum spatio vir expeditus possit emetiri. Ab vrbe Româ Capuam pertinet, eâ latitudine, vt duo currus ex aduerso obuij, liberè queant peruadere & commeare. Et est sanè hæc via, præter ceteras, spectabilis. siquidem Appius ex aliâ & longinquâ tunc,*

Lib. III.

Lib. I. de bello Goth.

vt reor, regione excisos lapides, & hos quidem siliceos, ac suopte ingenio durissimos, in hanc viam vehendos curauit. Quos planos deinde ac læues redditos, & quadratos incisione factos, iunxit & in ordine locauit, metalli nihil vel alterius rei inserendo. Sunt tamen ita connexi, & validè inter se hærent, vt speciem visentibus præbeant, non coniunctos ita, sed congenitos esse. Et quamuis tot iam sæculis atterantur, assiduis plaustris iumentisque: tamen neque serie suâ vel minimum exeunt & dimouentur, neque franguntur, aut læuorem suum amittunt. Hæc Græcus ille scriptor, & oculatus arbiter, extra argumentum historiæ suæ accuratè inseruit, admiratione inductus, quæ stylum eò traxit. Examinemus, & libremus. Ait, *Appium ante annos nongentos struxisse.*] Imò *octingentos quinquaginta* circiter, quod Fasti dicent. Si autem strauit lapidibus Appius: quid
Lib.XLI. est, quod in Liuio legimus, *Q. Fuluium Flaccum & A. Postumium Albinum Censores, vias sternendas silice in vrbe, & extra vrbem glareâ substruendas, marginandasque,* PRIMOS OMNIVM *locauisse?* Quomodo enim *primi omnium*, cùm hi fuerint Censores anno Vrbis DLXXX: at Appius aliquot ætatibus præcessit? Quid, quòd *Flaminia* via diu antè strata, & sub bellum Punicum secundum? An hoc Liuius sensit, *glareâ* tunc primùm stratas? an potiùs, primos ipsos *locauisse*? an denique ad *Censores* iunctim refert? per otium examinandum sit. Obserua autem in Liuij verbis, duplicem rationem sternendi, vel *Glareâ*, vel *Silice*. Quæ vtraque & Tibullo notata, ad Messallam:

Namque opibus congesta tuis hîc GLAREA *dura*
Sternitur, hîc aptâ iungitur arte SILEX.

Obserua amplius, *marginari* solere: quod caput sanè erat, & Agger ille viæ cùm altiusculus, & instar puluilli esset (ita solet:) firmiter arctari & stringi lapidibus grandioribus ad oras debebat, ne difflueret & spargeretur. Hoc *marginari*: & ibidem etiam alij lapides duplices, & ad vsum duplicem. Priores, Cippi quidam eminentes, in quibus insidere fessis, onera reclinare, aut & ascendere ex iis in equum fas esset. Ij crebriores dispositi per totam viam: alteri autem rariores, qui vt Columellæ exstabant, & notis numerorum incisi, milliaria notabant. Vtrumque hoc G. Gracchus instituit, Plutarcho notante: & gratum in vulgus fuit. Cur non esset? experti nos peregrinantes sumus, nihil magis

gis ad tædium, & fatigationem esse, quàm ignaros spatiorum oberrare: & cōtrà, refici animum ac vires eâ signatione. Quinctilianus benè: *Partitio reficit audientem, non aliter, quàm facientibus iter, multum detrahunt fatigationis* NOTATA INSCRIPTIS LAPIDIBVS *spatia*. Rutilius eōdem pertinet:

Interualla viæ feßis præstare videtur,
Qui notat inscriptus MILLIA *multa Lapis.*

Hinc ille mos per *Lapides* computandi: quos Græci ab hac notatione milliarium, Σημεῖα vocant: id est *Signa*, siue *Notas*. Sed pergit Procopius, *Longitudinem viæ Appiæ, quinque dierum esse.*) Quid? vniuersæ eius Brundisium vsque? non opinor, nec res est: sed Capuam dumtaxat, quò & Appius produxit: & verba Procopij ita dicunt. Notauit & Frontinus: *Appia aqua inducta est ab Appio Claudio Censore, qui & viam Appiam, à portâ Capenâ vsque ad vrbem Capuam muniendam curauit.* Neque verò vlteriùs ille potuit, cùm nec vlteriores tūc Romani fines. Quis autem longiùs, & Brundisium vsque muniuerit, in obscuro est: munitam tamen id constat. Ecce Strabo, *Viam Appiam Tarracinæ* facit *mare primum attingere, & Brundisium vsque stratam esse.* Tacitus Libonem consultauisse: *vtrum habiturus esset opes, quîs viam Appiam Brundisium vsque pecuniâ operiret.* Denique & Horatius: Lib. v. Lib. II. Ann.

Brundisium meliùs Numici via ducat, an Appi?

Producta igitur: an à Iulio Cæsare, quem Plutarchus scripsit, *Appiæ Curatorem factum, plurimum pecuniæ in eam impendisse?* an ab Augusto, qui plerasque omnes vias per Italiā ipse, aut per alios, muniuit? Nam Plinio accedere, siue is Nepos est, *de Viris illustribus*, non possum: qui *Appium viam Brundisium vsque lapidibus strauisse scribit, vnde illa Appia dicta*. Nam hoc sanè certum, loca ea id æui, hostilia aut aliena Romanis fuisse. Tota autem hæc longitudo est, *milliarium circiter* CCCL: nequis de *quinque diebus* Procopio dictum, huc trahat. AVD. Atqui nec Capuam vsque tanti sunt, nisi ignauo & parùm accincto viatori. LIPS. Fateor, sed flexus etiā suos & declinationes scito viam habuisse. Addit de latitudine, *vt duo currus peruaderent.*) Nescio, neque dimensus sum (alibi tamen potest, & exstat:) sed opinor igitur haud minus *vigintiquinque pedes* patuisse. Ampliùs, de materie, *ex longinquâ regione lapides aduectos, eosque siliceos.*) Silicem

intellegit, durum asperumque lapidem, & è rupibus: non illum minutum & tenuem, quem vulgò vocamus, & qui in *Gleream* potiùs vênit. Illo modo Plinius, Liuius, atque alij locuti. Sed è quâ regione petiti? in viciniâ tales non esse, hoc Procopius indicauit. Onufrius Panuinus hoc ampliùs, *montes ostendi duos, ad Sinuessam vnum, alterum inter Puteolos & Neapolim, è quibus saxa ea, colore & duritie* FERRVM *referentia, videantur excisa.* Fides penes illum sit, rerum veterum tamen curiosum, & satis peritum. AVD. Quid, quod apud nos simile? LIPS. Vbi? cupio audire. AVD. In *Hannoniâ,* vt nos vocamus (nam patres *Hainouiam* dicebant) ad opidum *Bauacum*. Columna illîc milliaria in Foro medio est, vt illa Romæ, ad quam viæ istæ finiunt, siue ordiuntur. Sunt autem glareâ & minutis silicibus stratæ, & ducunt in præcipuas Galliæ partes. Vestigia & reliquiæ multis locis compárent. Quod autem dictum volebam simile, est nonnihil dissimile: sed tamen & simile. Nam glarea & lapilli vnde aduecta, difficilis indagatio est: cùm in vicinis agris nõ gignantur. adeò vt Bouillus quidam, qui vidit & inquisiuit, censeat *vel ab humo ebulliisse silices, vel ab alto æthere depluisse, vel deniq; non humanâ manu aduectos.* Quod postremum & vulgus censet, feruntque *magicum opus*, & à reginâ *Brunechilde* exstructas: cuius & * nomen ferunt. LIPS. Ah, ignaros & incredulos Romanorum operum! qui hæc talia militari manu, & prouincialium item subsidio, supra omnem fidem patrabant. At in Procopio pergamus, qui addit, *Lapides planos quadratosque fuisse.)* Conspiciuntur hodie tales, diuersâ magnitudine, *trium, quattuor, quinque* etiam pedum quaquauersus. Cetera de *iuncturâ & firmitate*, vtque *vnum corpus* appareant: sunt miranda magis, quàm explicanda. AVD. Certè mirifica hæc Via: sed tu nempe vnam & eximiam eligis, de quâ poëta,

* vocantur *Chaussées de Brunehault.*

Appia LONGARVM *teritur* REGINA *viarum*.

aliæ non ad istam. LIPS. Mihi crede, ad istam. etsi hæc celebritate, & longitudine eminuit: quia à Româ in Græciam, Asiam, & trans mare ducebat. Sed quid *Flaminia* via, an breuior? quæ Româ Ariminum vsque, & inde porrò Aquileiam ducebat? Nam quod ad munitionem, pleræque similes: nec in Italiâ solùm plurimæ, sed in prouinciis ipsis. Isidorus scripsit: *Pœnos primos lapidibus*

lapidibus vias ſtrauiſſe, quas poſteà Romani pænè per TOTVM ORBEM *diſpoſuerunt*. Et quomodò? exciſis ſæpe montibus, complanatis vallibus, vt æquabiles, & faciliores ita viæ eſſent. Strabo: Ἐστρώσαν δὲ καὶ τὰς ὁδοὺς, προσθέντες ἐκκοπάς τε λόφων, καὶ ἐγχώσεις κοιλάδων, ὥστε τὰς ἁρμαμάξας δέχεσθαι πορθμείων φορτία: *Strauerunt & Vias, exciſis montibus, vallibus repletis, vt currus vehere poſſint & ſuſcipere nauium onera* Habes vias, & ornatum: mentior, & itáne præcipuum me fugiat? præcipuum dico, ſi non in vſu, at ſplendore & voluptate. Id fuit, quòd monumenta & ſepulchra paſſim ad viam aſſita, & latus vtrumque prætexebant. Quàm pulcher ille aſpectus viantibus? quanta & ſeriorum, & iocorũ, materies? Illîc illuſtrium ingeniorum, aut clarorum virorum memoria & inſcriptio: alibi libertorum, ſeruorum, ſcortorum ſuperba monumenta. Mirari, dolere, illudere, etiam deteſtari occaſio erat: & quid in tot titulis & inſcriptionibus paſci? Quædam enim à meliore ingenio, & ſcitæ; quædam aliquâ notâ aut inuentiunculâ ſpectabiles; & iſtæ quę hodie exſtant, dicent. AVD. Ita me Deus, iucundum aſpectum! & ego ſi in tali viâ, remorer, ſubſiſtam, indormiam. LIPS. An non & hoc ſapienter cogites, omnium illorum qui diſparibus monumentis teguntur, parem in exitu ſortem fuiſſe? *Æquat omnes cinis. impares naſcimur, pares morimur.* Sen.

CAPVT XI.

Aquæductuum mira.

SED *Aquæductus* iam noſtros videamus, & puluerem ſordeſque, ſiquas è Viâ contraximus, abluamus. Quid in iis tamen hæream? Iulius Frontinus eſt in manibus, qui olim *Aquarum Curator*, pulcherrimos libellos duos de totâ re ſcripſit, & ad nos venerunt. Ex illo, aut aliis, quædam libabo. Diu igitur Roma ſine Aquæductibus, & Tiberis, ac ſiqui fontes natiui erant, ſufficiebant populo, ſed nondum ſic aucto. Vrbe dein magnâ, plenâ, & cùm in collibus, procul à flumine, degerent; *Optimum rerum aqua*, vt poëta canebat, quæſita, & per tubos ac Pind. canales, in fornicibus lateritiis, Romam aduecta. Id factum primò, anno Vrbis CCCCXLI. cùm Ap. Claudius Cenſor, idem qui

Vias sternere instituit, hoc quoque bonum inuênit. Ab eo est *Aqua Appia*, per milliaria circiter *vndecim* deducta. Hoc initium: sed Deus bone, quæ mox increméta? Nam egebat sanè ille populus aquis, non solùm ad potum, sed ad balnea, ad fullonicas, ad Naumachias & Circos. Atque ita vbertim inducta fuit, vt quisque domi, aut in vicino, haberet copiam: scribitq; Strabo, FLVMINA *per vrbem & Cloacas videri fluere, atque* VNAMQVAMQVE DOMVM *propemodum habere fistulas & canales, quibus aquam inducat.* De eadem re Plinius: *Siquis diligentiùs æstimauerit* AQVARVM ABVNDANTIAM *in publico, Balneis, Piscinis, Domibus, Euripis, Hortis, Suburbanis villis, spatioque aduenientium exstructos* ARCVS, *montes perfossos, conualles æquatas, fatebitur* NIHIL MAGIS MIRANDVM *fuisse in* TOTO ORBE *terrarum.* Copiam habes, molem in adducendo habes, miraculum super omnia mira orbis, Plinio quidem iudice, habes. Quid Cassiodorus de istis! *Formas* ipse appellat hos Ductus, quod & Iurisconsulti, atque inferior ætas fecit. De iis igitur: *In Formis Romanis vtrumque præcipuum est, vt &* FABRICA *sit mirabilis, & aquarum* SALVBRITAS *singularis. Quot enim illic* FLVMINA *quasi constructis* MONTIBVS *perducuntur? naturales credas alueos, soliditates saxorum: quando tantus impetus fluminis tot sæculis potuit sustineri.* Credamus hoc ergo iam Frontino, paucis fidisque verbis effanti: MAGNITVDINIS *Romani imperij, id* PRAECIPVVM *esse indicium.* Benè & verè. quia non Romæ tantùm, sed in coloniis plerisque, & maioribus opidis, hæc fuêre. Sed norîmus Romanos, & alios, ab his exemplis. Ij fuêre in vrbem perducti *quattuordecim* (vt Procopius eos numerat) *coctili laterculo per priscos illos ædificati, eâ* LATITVDINE *ac simul* ALTITVDINE, *vt vir eques commodè per eos possit incedere.* Vide an non verè aluei quidam fluminum dicatur, cùm tam magnis amplisq; canalibus aquas vehant. Sed hæc altitudo, de ipsis modò est: quid Arcus & Fornices arbitraris? *quos in quibusdam locis subleuatos centum nouem pedes*, Iulius Frontinus affirmat. O rem stupendam! & magis, quòd à tot milliaribus continuo opere (etsi non vbique sic alto) perducebant. Reperies quosdam à QVADRAGESIMO *milliari* perductos esse: & nẽpe per valles, per montes, per tot inęqualia, supra, infra terram: ô iterũ rem stupendam! & Rutilium audi:

Quid

Quid loquar AERIO *pendentes fornice riuos?*
Quà vix IMBRIFERAS TOLLERET IRIS AQVAS.
Hos potiùs dicas creuisse in sidera MONTES.
Tale GYGANTAEVM *Græcia laudat opus.*

Sunt certè, aut videantur, opera Gygantum, an Geniorum aliquis dicat? & mens obnubilat Architectis nostris, cùm vel reliquias paucas & ruinas vident. Exstant iuxta Sublaqueum *Aquæductus Claudiani* fornices, & ingentes pilæ sustentantes: quas Albertus Leander sedulò vidit & scrutatus est. erumpit deinde in hæc verba: *Fieri profectò non posse scio, quin omnino incredibilis sit, nisi oculis vsurpetur, operis huius ratio* ADMIRANDA. *Nec enim* MAIVS QVIDQVAM *excogitari posse* HVMANO INGENIO *arbitror, quàm quod hîc Romani, effossis tanto spatio* MONTIVM *intimis visceribus, fecerunt. Ad quæ opera patranda* NVNC TOTVS ORBIS *infirmus futurus videatur.* Siquis veterum hæc dixisset, blanditus scilicet æuo suo aut suis fuisset: quid iste vir nouitius? quid in talibus & curiosus vnicè, & peritus? Loquitur autem, vt dixi, de Claudij Aquæductu, de quo & Plinius: *Vicit antecedentes aquarum ductus nouissimum impendium operis, incohati à Caio Cæsare* (Caligulam intellegit) *& peracti à Claudio. Quippe à quadragesimo lapide, ad eam* EXCELSITATEM, *vt in* OMNES VRBIS MONTES *leuarentur, influxêre Curtius atque Cæruleus fontes. Erogatum in id opus* HS. *ter millies.* Notabile valdè, & vtile, quòd in summos Vrbis colles aqua inde & deriuari, & dispensari posset: adeò in altum educta erat. Hoc ipsum Cassiodorus notat, *Claudiam, per tantam fastigij molem, sic ad Auentini caput esse perductam, vt cùm ibi ex alto lapsa ceciderit, cacumen illud excelsum, quasi imam vallem, irrigare videatur.* De pecuniâ autem in id opus imputatâ (fuerunt, ex Plinio, *septem nostri milliones, & semis*) valdè miror Budæum nutare, & pænè mutare. Per fidem, quæ caussa est? imò augendi caussa, siquis benè examinet: & planè, nisi aliqua militaris, aut & seruilis manus ad opera damnatorum (vt Romanis mos) accessisset. Iure igitur, vt claudam, exclamat Frontinus: *Tot aquarum, tam multis* NECESSARIIS *molibus, Pyramides videlicet otiosas comparem, aut cetera inertia, sed famâ celebrata opera?* Non compares Frontine, minimè: hæc sunt, vt Plinius appellat, *verâ æstimatione* INVICTA MIRACVLA, & quibus alius

orbis tam æquo animo victum se à Romanis, quàm armis, fateri debet. Dixi autem ex Procopio suprà, Aquæductus istos XIIII. fuisse: sed auget P. Victor, & XX. numerauit. Plinius quædam de *Lacubus* aliisque additamentis Aquæductuum scripsit, non sine miraculo etiam audienda. *Agrippa in Ædilitate suâ, adiectâ Virgine aquâ, ceteris corriuatis atque emendatis*, LACVS *septingentos fecit, prætereà* SALIENTES *centum quinque*, CASTELLA *centum triginta: complura etiam* CVLTV *magnifica. Operibus iis* SIGNA *trecenta ærea aut marmorea imposuit*, COLVMNAS *ex marmore quadringentas: eaque omnia* ANNVO SPATIO. Hæc vnus Agrippa, & vno anno. O virum Augusto Principe dignum! ô virum vel Principatu dignum! & non credo benignius & publicè vtilius ingenium, nō item modestius & Principi aptius, exstitisse. Tales, tales sint vobis ô magni Reges consiliarij & ministri: qui opibus per vos aucti, eas in publicum refundant, & gratiam gloriamque simul, operibus suis, apud posteros, imperij vestri propagent. At scripsit Plinius *Lacus septingentos* ab eo factos: rectè, *ab eo*: sed plures longè fuêre in vniuersum, & *mille trecentos quinquagintaduos* Notitia imperij collegit. Isti non aliud, quàm aquarum in publico receptacula: è quibus petere omnibus fas esset, etsi gratior æstimatiorque è *Salientibus* ipsis sumpta. Nota autem in Plinio, tot *Signa*, tot *Columnas*, ad ornatum *Lacuum, Salientium, Castellorum*: atque ea ab vno Agrippâ: quid arbitraris ab aliis prioribus & secutis fuisse? Atque alia etiam assidua multa impendia circa has aquas: quarum *Curatores* ab Augusto instituti, *cum lictoribus, seruis, scribis, librariis, accensis, præconibus*: vt Frontinus scripsit, ipse inter Curatores. Sed præcipuum, quòd familiæ & homines certi ad tuenda hæc opera, sumptu publico tolerati. Quod idem Frontinus ita prodidit. & Agrippam primò, *per seruos priuatos suos hæc fecisse, eamque familiam Augusto morientem legasse. Augustum deinde publicasse, & deinceps mansisse: atque habuisse homines circiter* CCXL. *Erat autem & altera*, inquit, *Familia Cæsaris dicta, & numerus eius* CCCLX. *quam Claudius, cùm aquas in vrbem perduceret, instituit*. Addit, in vtrâque varia ministeria fuisse, *Villicos, Castellarios, Curatores, Silicarios, Tectores*, aliosque opifices. Habes igitur perpetuos homines sexcentos, ad Aquarum tuitionem.

CAP.

CAPVT XII.

Cloacarum mira.

QVAS Aquas nunc dimitto,& ad *Cloacas* te duco. Eas ſcito à Tarquinio Priſco rege ſtructas, quo nemo Regum plura aut meliora. Structæ autem ad munditiem, quod clarum eſt, ſordesque omnes vel abluendas, vel euehendas: ſed & ad ſanitatem, quæ illam amat. De magnitudine huius operis, quia mirabaris nos mirari, Plinij & Caſſiodori verba danda ſunt: qui vterque ſatis firmiter dicet, quid magni rarique in opere iſto fuit. Ille igitur: *Cloacæ*, inquit, OPERVM OMNIVM MAXIMVM, *ſuffoßis montibus, atque vrbe penſili, ſubterque* NAVIGATA. *Fecit id Agrippa in Ædilitate, per meatus corriuatis* VII. *amnibus, curſuque præcipiti,* TORRENTIVM *modo, rapere omnia atque auferre coactis. Qui inſuper mole imbrium concitati, vada ac latera quatiunt, aliquando Tiberis retrò infuſi recipiunt fluctus, pugnantque diuerſi aquarum impetus intus: & tamen* OBNIXA FIRMITAS *reſiſtit. Trahuntur moles internæ tantæ, non ſuccumbentibus cauſſis operis; pulſant ruinæ ſponte præcipites, aut impactæ incendiis; quatitur ſolum terræ motibus: durant tamen à Tarquinio Priſco annis propè octingentis* INEXPVGNABILES. Initio audis, *operum omnium maximum* fuiſſe: atque ego ac tu fortaſſe ridemus. AVD. Non audeo, etſi geſtio: ſed vereor turbare. LIPS. At aliâ atque aliâ cauſsâ etiam rideamus. Tu, quia res vilis attolli videtur: ego, quia toties iam audio, *operum omnium maximum*, aut *maximè admirandum*. Quid? ſemper iſta maxima? & tamen res ſic habet: vt quidque in manus ſumis & examinas, ſuper omnia admiraris: & cauſſas iudicij eius dones. Vno verbo, omnia miraculum: noſtrum nunc videamus, & Plinij verba penſitemus. Ait, aut indicat, *nauigatas has Cloacas.*] Quid magni, ſi tam magnæ *vt vehem fœni onuſtam largè tranſmitterent*? Id enim non Plinius ſolùm ita ſcripſit, ſed & Strabo. cùm Romanos ait *trium maximè operum curam geſſiſſe, quæ neglecta videbantur à Græcis: Viarum, Aquæductuum, Cloacarum.* Additque: *Cloacas iſtas,* LAPIDIBVS SECTIS ET AD NORMAM POSITIS *ſuffultas, ſpatium etiam currui fœno onuſto ad tranſitum præbuiſſe.* Enimuerò Marlianus, qui dimenſus eſt, prodidit, *pedum* XVI. *latitudinem* ſe repperiſſe: de altitudine vellem etiam addidiſſet.

dißet. nec minor ſanè fuit. Dixit ampliùs Plinius, *Corriuatos* VII.*amnes.)* Intellegi opinor, ipſas ſeptem Cloacas præcipuas, tot quot ſunt montes. Nam ex iis defluebant & deriuabantur aquæ ac ſordes, & in magnam vnam confluebant. Quin enim plures minutæ fuerint, non ambigendum eſt: ſed iſtæ tot fuêre quaſi flumina, & alueo grandiore, atque eæ per plana vrbis ferebantur.

Lib. I. Liuium ſic interpretor, de Tarquinio Priſco: INFIMA *vrbis loca circa Forum,* ALIASQVE *interiectas collibus* CONVALLES, *quia ex planis locis haud facilè euehebant aquas, Cloacis è faſtigio in Tiberim ductis, ſiccat.* Has olim *per publicum ductas* idem Liuius

Lib. V. alibi ſcripſit: *ſed vrbe* inquit, *incensâ à Gallis, feſtinatio curam exemit vicos dirigendi, atque ita* CLOACAE *paſſim priuata etiam ſubeunt tecta.* Pergit deinde Plinius firmitatem commendare. & cauſſas concutientes quattuor commemorat: quarum vel ſingulæ firmiſſima opera euertant; at non labefactant iſtud. Sunt, Pugna aquarum & copia intus; Moles & columnæ vaſtæ, quę per vias, & ſuper illas, trahuntur; Ruinæ variæ & pondera incidentium ædificiorum; denique validi aliquot Terræmotus. Quidni igitur firmum & rarâ duritie opus, quod omnibus reſiſtit? & id per tot ſæcula? Etſi tamē repararunt, aut fulſerūt interim, quod

Lib. XXXIX. omnino neceſſe fuit. notatque Liuius, *Cenſores detergendas Cloacas, & in Auentino atque aliis partibus, quà nondum eſſent, faciendas locauiſſe.* Quàm ſumptuoſa illa, aut ſimilis reparatio, dicit apud

Lib. IIII. Dionyſium C. Aquillius. qui ſcripſit, *neglectis aliquando cloacis, & non defluentibus, Cenſores in earum inſtaurationem mille talēta impendiſſe in redemptores.* Ea ſunt *ſexcenta millia* Philippęorum: quid igitur & quanti paratio vniuerſa, ſi tanti in partibus reparatio? Sed audiamus & Caſſiodorum de iſtis, ac finiamus. SPLENDIDAE *Romanæ ciuitatis* CLOACAE, *tantum viſentibus conferunt* STVPOREM, *vt aliarum* CIVITATVM *poſſint* MIRACVLA *ſuperare. Videas illic* FLVVIOS, *quaſi montibus concauis clauſos, per ingentia ſtagna decurrere. Videas ſtructis* NAVIBVS *per aquas rapidas, non minimâ ſollicitudine, nauigari, ne præcipitato torrenti, marina poſſint naufragia ſuſtinere. Hinc ô* ROMA SINGVLARIS, *quanta in te ſit poteſt colligi* MAGNITVDO. *quæ enim vrbium audeat tuis culminibus contendere, quando nec* IMA *tua poſſunt ſimilitudinem reperire?* Pulchra concluſio, & in ſcito eo dicto conquieſco.

CAP.

CAP. XIII.

Traiani Pons in Danubio.

AVD. Non patiar, & te excito. Quid enim? tu & ego destituamur in his Cloacis? quæ vt sint, magnæ, operosæ, mirabiles; tamen Cloacæ sunt, & oletum suum habent. Exime nos, & mundiùs alibi pone. LIPS. Hem! bona monitio. sequere me ad Danubium, & illîc in eius aquis lauemur. AVD. A Tiberi ad Danubium? bonus saltus, quis Pegasus nos vehet? LIPS. Ille Mentis: quæ momento summa, ima, propinqua, dissita, permeat & peruadit. Nec ad Barbaros tamen imus, ne metue. AVD. Ego verò metuo, & iam cor meum vasa colligat atque abit. Nescis tu pugnas illîc cùm maximè nunc pugnari? & in quibus vita, libertas, religio aguntur? LIPS. Scio, securus esto. Romanus imperator, atque is Traianus, aderit, cum legionibus suis copiisque. Vtinam nunc tales ibi decem, tali disciplinâ? ô quàm Victoria mox applaudat & circumuolet purpureis suis pennis? Sed ecce in Danubio *Pontem* libet memorare, quem dictus ille Imperator struxit: operum omnium fortasse, arte & difficultate maximum, si non sumptu. Describit graphicè Dio Cassius, & gratia sectori eius Xiphilino esto, quòd hanc partem non recîdit. O quàm pulchras valentesque ille alias? nihil penè nos fugeret in rebus Romanis (tanta diligentia & accuratio fuit) si scriptor ille totus exstaret. Sed de Ponte, sunt verba è Compendio Dionis: *Traianus Imperator pontem lapideum super Istrum statuit, quem* EGO NEC DIGNE QVIDEM HABEO ADMIRARI. *Nam etsi alia pulcherrima Principis eius opera exstant, tamen hoc est* SVPER OMNIA. *Pilæ igitur eius sunt viginti, è lapide secto & quadrato, quæ altitudinem habent* CL. *pedum, latitudinem* LX. *Distant inter se* CLXX. *pedes, fornicibus deuinctæ. Quomodo autem non aliquis* SVMPTVM *in istas admiretur? quomodo non & destituendi firmandíque modum? idque in flumine* MAGNO ET VORTICOSO, *& fundo ipso infido & limoso. nam nec auertere quidem cursum fluminis licuit vllo modo. Nec verò de magnitudine fluminis ideò dixi, tanquam ibi maximum sit (imò verò alibi duplo maius est aut triplo, atque instar pelagi se diffundit:) sed quia locus ille arctissimus ibi locorum, & aptissimus ponte iungi, est tantus. Quo autem*

magis in arctum illud ex lato contrahitur, & rursum in latum se effundit; tanto nimirum & rapidius fluit, & profundius exsistit. Vt hoc quoque difficultatem atque arduum operis valdè auxerit. Magnitudo igitur animi Traiani ex eo quidem constat, non tamen vsum nobis nunc præbet: sed pilæ dumtaxat stant, quasi in eum finem modò structæ, vt documento sint NIHIL ESSE QVOD INGENIO HVMANO NON POSSIT EFFICI. Additque deinde, Hadrianum Imp. metu ne Barbari eâ transirent, an æmulatione in Optimum Principem, *iussisse superiora* Pontis dirui: atque ita Pilas solas mansisse. Quid autem ego aut tu hîc dignè miremur? negat ab illo æuo Dio, se id posse. Atqui plura magna & magnifica viderat, quàm nos mente concipere aut deformare possimus. Putat tamen & censet, omnia ab hoc opere superata: quod leuiter adsistamus, & inspectemus. Ait, *Pilas viginti* fuisse: atqui Paulus Iouius, florentis ingenij & stili scriptor, dicit etiamnunc *trigintasex* exstare & conspici, in confinio Valachiæ & Transiluaniæ, ad opidum *Seuerinum.* Vtri credam? sanè si oculi nunc conuincunt ita esse, manus & herbam do; videant modò & dicant, qui adsident & possunt arbitrari. Sin rationem & scriptionem Dionis sequor; adferam audacter de *viginti*: quia signanter notat, fluuium ibi arctissimum (vt in iis locis) esse. Atqui descriptio ista viginti Pilarum, quæ *sexaginta pedes* latæ sint; quarum fornices, *centum septuaginta*: quid efficit & colligit, nisi fluuij latitudinem *quattuor mille septingentorum septuaginta* fuisse? id est, paullò minus, *vnius milliaris*. Si aliter, aut si grandius; videbunt ij qui accolunt & docebunt: tum nobis opus rescribere & reformare ipsum Dionem. Nam quod aliquis dicat eum nescisse, aut de opinione ista scripsisse; ipse opinetur & erret. cùm vir ille insignis peritiâ rerum & honoribus, in ipsis iis locis Præses fuerit Dalmatiæ, Pannoniæque. Itaque scire omnino potuit, & debuit, in curâ istâ rerum scribendarum. Vereor vt Iouius sit, quod etiam alibi, auditionum facilis, & parum diligens examinis aut veri. Sed vt dixi, vicini aut inspectores arbitrantor. Ait Dio amplius: *Pilarum interuallum fuisse centum septuaginta pedum.)* Ita me Deus (nam exclamo) grande hoc concamerationis spatium, nec efficiendum, nisi altitudo illa Pilarum accessisset, & tardè ac lentâ inclinatione fornix surrexisset. Prætereà, *mirari se quomodo in tali profun-*

profundo flumine & verticibus Pilæ firmatæ.) Ego tecum, ô Dio, miror: & maximè, cùm neges auerti flumen potuiſſe aut deriuatione exhauriri. Difficile omnino opus, & fundamentorum molitio talis è lapide: ſi ſublicarum & materiæ res eſſet, aliud eſſet. Sed heus tu Hadriane! ſi citare Imperatorem fas, dica & lis tibi apud me ſit, fortaſſe & punitio: quòd talem pontem vix benè ſtructum deſtruxiſti. Dicam tibi verum vel mortuo? Inuidiſti optimo maximoque Principi, & habere ſuper omnes gloriam voluiſti magis, quàm meruiſti. Valete *Opera publica*: quin tu etiam, mi Auditor, in craſtinum vale aut ſalue.

CAP. XIIII.

Priuatorum hominum Vrbanæ aut Ruſticæ ædes.

AVD. Ego verè nec valeo nec ſalueo (da veniam immodeſtiæ:) nec amoliris me, niſi nomine plenè perſoluto. An non, poſt *Publica opera*, pollicebaris *Priuata*? & certè ita diſponebas; nec tam madidâ memoriâ ſum, vt hoc effluxerit. LIPS. Diſpoſui, haud nego: ſed fatigor, niſi quòd in extremâ tamen calce, vt curſores, ſpiritus & vires excitabo adſpectu ipſo metæ. *Priuatis* igitur *Operibus* duo nunc conſidero, *Domos* & *Villas*. Illæ fuerunt in tam ſplendidâ & nitenti vrbe, pro ipsâ vrbe, & vt pulchri corporis apta ac decora membra. Domus dico magnificæ, ornatæ, inſtructæ, columnis, marmore, auro, ſtatuis: & quidquid excogitare ambitio aut luxuria poterat. Sed eædem etiam laxæ, patentes: quod docuerint ſatis Valerij hæc verba, de Cincinnato, *cui quattuor ſola iugera aranti non ſolùm* (vt inquit) *dignitas patrisfamiliæ conſtitit, ſed etiam Dictatura delata eſt.* Lib. IIII. cap. IIII. Et tum comparatione quadam & indignatione addit: *Anguſtè ſe habitare nunc putat, cuius domus tantum patet, quantum Cincinnati rura patuerunt.* Nec eſt in ſermone ſupergreſſio: reuera amplæ domus, & præſertim magnatium virorum procerumq;. Quas & P. Victor ac Notitia imperij propriè *Domos* appellant, & ab *Inſulis* diſtinguunt. Itaque computant, *Inſulas totâ vrbe quadragintaſex millia ſexcentas duas, Domos mille ſeptingentas octoginta* fuiſſe: harum longè minore numero, vt quæ tanto grandiores, inſtructioresque eſſent. Enimuerò grandes inſtructæque: &

 Apuleij

De Deo Socrat. Apuleij hæc attende. *Igitur illas ædificiorum ſpecies, in quas* PATRIMONIA SVA *profuderunt, amœniſſimas & exſtructiſſimas deprehendas: aulas* AEMVLAS VRBIVM *conditas, domos* VICE TEMPLORVM *exornatas*. Sed clariùs Olympiodorus (in Bibliotheca Photij:) Ὅτι ἕκαστος τῶν μεγάλων οἴκων τῆς ῥώμης, ἅπαντα εἶχεν ἐν ἑαυτῷ, ὁπόσα πόλις σύμμετρος ἠδύνατο ἔχειν· ἱππόδρομον, καὶ φόρους, καὶ ναοὺς, καὶ πηγὰς, καὶ λουτρὰ διάφορα. διὸ καὶ ὁ συγγραφεὺς ἀπεφθέγξατο.

Εἷς δόμος ἄστυ πέλει. πόλις ἄστεα μυρία τεύχει.

Quæque magnarum domuum omnia in ſe ipſa habet, quæcumque MEDIOCRIS VRBS *poſſit continere: nempe Circum, Fora, Templa, Fontes, Balnea diuerſa. Ideò & poëta dixit,*

Vna domus VRBS *eſt. vrbs* OPIDA PLVRIA *claudit.*

Examina & nota, mira ſunt: ſed Martiali etiam paucis verſibus
Lib. XII. comprehenſa, *In habentem amœnas ædes:*

Daphnonas, platanonas, & aërias cypariſſos,
Et non vnius Balnea ſolus habes.
Et tua centenis ſtat Porticus alta columnis,
Calcatusque tuo ſub pede lucet onyx.
Puluereumque fugax Hippodromon vngula plaudit,
Et pereuntis aquæ fluctus vbique ſonat.

Súnt ipſa, quæ Olympiodorus dixit, exceptis *Foris*: quæ intellegas fuiſſe hypęthra quædam & ſubdiualia, inter illas Porticus, & ſtatuis alioque ornatu, in Fori faciem. Plinius: *Mox Forum & in domibus priuatis factum, atque in atriis. Honos cliētium inſtituit ſic colere patronos.* Hoc ille, vbi de Statuis, in priuato ita diſpoſitis. Sed vt in re maneam, talis igitur laxitas: quid Apparatus & in-
Epist. XCVI ſtructio? Communiter ita Seneca: *Quid inter pueros & nos intereſt? niſi quod nos circa Tabulas & Statuas inſanimus, cariùs inepti. Illos reperti in litore calculi læues & aliquid habentes varietatis delectant; nos ingentium maculæ* COLVMNARVM, *ſiue ex Ægyptiis arenis, ſiue ex Africæ ſolitudinibus aduectæ, porticum aliquam vél* CAPACEM POPVLI *cœnationem ferunt. Miramur parietes tenui* MARMORE *inductos, cùm ſciamus quale ſit quod abſconditur: oculis noſtris imponimus. Et cùm* AVRO *tecta perfundimus, quid aliud quàm mendacio gaudemus? ſcimus enim ſub illo auro fœda ligna latitare.* Primum in ipsâ domo eſt, *Columnarum* diſpoſitio, & è lōginquis petitarum: de quibus Plinij obiurgationes, ſiquis volet, legito; & de generibus

ribus pretiisque earum totus liber eius exsistit. Et quidem notat in vnâ Cænatione *Callisti*, Claudiani liberti, *triginta* se vidisse, easque è Sudine lapide Germanico, cui ingens tunc pretium & nouitas. Idem, *in atrio Scauri collocatas maximas, atque adeò duodequadragenûm pedum, Lucullæi marmoris*. Vide hanc altitudinem in vno atrio, quam multæ domus totæ vix æquant. Alterum in Senecâ, *Parietes marmore inducti*: quod genus *Incrustationes* Latini, Græci Μαρμαρώσεις dicunt. *Primum autem Romæ parietes crustâ marmoris operuisse totius domus suæ, in Cælio monte, Mamurram equitem Rom. Præfectum fabrûm Cæsaris*, Plinius tradidit auctore Nepote. Id non aliud fuit, quàm marmor in tenues crustas sectum parieti imponere scitè, & pro tectorio ei dare. Lib.xxxv. Lib.xxxvi.

Lucanus: *Nec summis crustata domus sectisque nitebat*
Marmoribus.

Declamator apud Senecam patrem: *In hos ergo exitus varius ille secatur lapis, vt tenui fronte parietem tegat.* Secandi autem ratio (in Plinio, & Isidoro) arenâ, *& serrâ, in prætenui lineâ versante arenas, tractuque secante.* Et nos in Italiâ hodie vidimus fieri. Tertium, *Auro tecta perfundi*. Significat laquearia inaurari tota solere, quod passim scriptores & tradunt & damnant. Musonius apud Stobæum: τί δ' αἱ περίστυλοι αὐλαί, τί δ' αἱ ποικίλαι χρήσεις, τί δ' αἱ χρυσόφοροι στέγαι; *Quò pertinent hæc atria Columnata? quò variæ istæ colorationes? quò aurata lacunaria?* In secundo enim membro (vt mea versio est) χρώσεις legi cupiam, & ad marmora variegata parietibus imposita referam, vel etiam ad Musiuum opus. Nam ita & Mamertinus, ad Iulianũ: *Neque ei comparandæ sunt* PICTVRATAE *marmorum crustæ, &* SOLIDO AVRO *tecta laquearia, qui maiorem anni partem in nudâ humo cubat.* Ibidem & *solidum aurum* in Lacunaribus notes: quod passim in poëtis, vt in Statio:

Et nondum CRASSO *laquearia fulua* METALLO,
Montibus aut altè Graijs effulta nitebant
Atria.

Qui *montes* etiam *Graios* poëticè nominat, grandes illas sublimesque columnas. Idem de vtroque:

Pendent innumeris fastigia nixa columnis,
Robora Dalmatico lucent * *sociata metallo.*

* Vulgò *satiata.*

Sed & Lucanus, de Cleopatræ regiâ:

Ipse

Ipſe locus, templi (quod vix corruptior ætas
Exſtruat) inſtar erat, laqueatáque tecta ferebant
Diuitias, craſſumque trabes abſconderat aurum.

Quibus verſibus tamen pluſculum etiam latet, & trabes quidem auratas fuiſſe vult: ſed cameram gemmatam, eboratam. Vtrumque enim & horum fiebat, ad ſplendorem & varietatem: præſertim in templis (cum templo autem Lucanus comparat) vt quaſi cælum imitarentur. Arnobius de templis ipſis diſſerens: *Sint ergo hæc licet aut ex molibus marmoreis ſtructa, laquearibus aut renideant aureis, ſplendeant hîc gemmæ, & ſidereos euomant variatâ interſtitione fulgores: terra ſunt hæc omnia, & ex fæce vilioris materiæ concreta.* Et tu, mi Auditor, obiter & hoc adde ad templorum ſuprà ornatum. De ebore autem, in Ciceronis Paradoxis: *Tecta ebore & auro fulgentia.* In Propertio:

Quòd non Tænariis domus eſt mihi fulta columnis,
Nec camera auratas inter eburna trabes.

Non leues porrò inductiones, aut vt poëta loquitur, ſputa fuiſſe, Panegyricus oſtendit: qui SOLIDO AVRO *tecta laquearia commemorat*, & poëtæ ſuprà, *Craſſum aurum* dixerunt. Hieronymus autem in Epiſtolâ quadam, longiùs etiam hoc producit, & ad parietes ac columnas. *Viuimus quaſi alterâ die morituri, & ædificamus quaſi ſemper in hoc ſæculo victuri. Auro parietes, auro laquearia, auro fulgent capita columnarum.* Sed alia hîc etiam & ingenioſa luxuria. nam lacunaria iſta verſatilia faciebant, & aliâ atque aliâ ſubinde facie conuiuas delectabant. Seneca alibi: *Verſatilia cænationum laquearia ita coagmentant, vt ſubinde alia atque alia facies ſuccedat, & toties tecta, quoties fercula, mutentur.* En, priuata ingenia & luxuriam: quid exiſtimas Principes tētaſſe & feciſſe? Nero Cæſar in veſtibulo ædium ſuarum *Coloſſum centum viginti pedum* poſuit. Hoc principiū: deinde *porticus triplices milliariæ; item ſtagnum, maris inſtar, circumſeptum ædificiis ad vrbium ſpeciem. Rura inſuper, aruis, atque vinetis, & paſcuis, ſiluisq; varia, cum multitudine omnis generis pecudum ac ferarum. In ceteris partibus, cuncta auro lita, diſtincta gemmis, vnionumque conchis erant. Cænationes laqueatæ tabulis eburneis verſatilibus,* vt flores, & fiſtulatis, vt vnguenta deſuper ſpargerentur. Præcipua cænationum rotunda, quæ perpetuò, diebus ac noctibus, vice mundi circumageretur.* Ita verbatim iſta Suetonius:

Ad Gaudent.

Epiſt. xci.

*Ita iampridē publicè legēdum docuimus.

nius: multa ADMIRANDA, si tu singillatim explicas & in rem ducis. Sed vnum in hac Principum insaniâ (ita appellanda est) Plutarchi testimonium suffecerit, qui de Capitolij magnificâ & impendiosâ structurâ cùm disseruisset, addidit. *Quòd siquis hunc Capitolij magnificum instructum miretur, idem si Domitiani in aulâ vnam Porticum, vel Basilicam, vel Balneum, vel pellicum Diætam viderit; exclamet cum Epicharmo,*

Non liberalis aut benignus tu clues,
Profusione gaudes.

Dicit satis clarè, omnia illa Capitolina (quę & quanta, antè diximus) nugas & quisquilias videri, præ vno membro aliquo Palatinæ domus. Quod mihi quidem stuporem incutit, non dissimulo: & iam lingua hæret. AVD. Soluam eam quæstiunculâ. Dixti auro distincta vel ebore laquearia, an non & siluis? id est, an non ibi tales species, & intermixtæ veræ aues? Nam Rutilius Gallicanus hoc dicere videatur, in Romæ laudibus.

Quid loquar INCLVSAS *inter laquearia* SILVAS,
Vernula quà vario carmine ludit auis?

LIPS. Poëtæ, aut poëtarum potiùs, vulgatam phrasim non attendis: nec *inter laquearia* propriè, sed συνεκδοχικῶς inter tecta & domos includit eas siluas. Luci enim & arbusta in magnis istis ædibus erant: imò & super ædes, quod mireris, erant. Senecam auctorem do, qui, vt solet, castigans & increpans suum æuum: *Pomaria*, inquit, *in summis turribus serunt, quorum siluæ in tectis ac domorum fastigiis nutant, inde ortus radicibus, quò improbè cacumina egissent.* Epist. CXXIII. Atque ego Bruxellæ meæ (quam vt alteram patriam colo) hoc vidisse memini, sponsione ita factũ; sed in breue aliquod tempus, & cùm domus oneri illi non diu esset. Satis de *Domibus*: ad *Villas* eamus. vtinam, vtinam! sed hæc pericula & latrocinia, domo & vrbe nos claudunt. O Iscanum meum, cur non liberè te fruor & interuiso? cur natali illo aëre & aquis non me recreo? Da deus hoc ante obitum, & pedem atque animum vagum per rura & hortos illos ferre. Sed *Villas* tamen Romanas animo & memoriâ lustremus, vt vel dispolui anteà, vel promisi. De iis hoc vniuersè Strabo pronunciat, vbi de Pisis & Liguriâ scribit: *Esse ibi lapicidinas & materiem ad ædificia vberem, sed quam Romani ad ædificia ferè sua in vrbe aut & Villis consumunt:*

Villis, inquit, *in quibus velut more Persarum* REGIAS QVASDAM *struunt*. En, Prætoria aut Villæ totæ eorum, *Regias*, & quidem *Persarum*, referunt: quid maius ampliusq; in hanc rem dicam? Vis specimen tamen aliquod in vnâ Villâ? Capitolinum audi: *Exstat Gordianorum villa viâ Prænestinâ*, DVCENTAS COLVMNAS *vno peristylo habens, quarum quinquaginta Carysteæ Claudianæ, quinquaginta Sienitides, quinquaginta Numidicæ, pari mensurâ sunt. In quâ* BASILICAE CENTENARIAE *tres: cetera* HVIC OPERI CONVENIENTIA: *&* THERMAE, *quales, præter vrbem, nusquam in orbe terrarum*. Tu si lubet, per te singillatim lustra: ductorem me vltrà non habes. Sed nec Hadriani Villam in Tiburtino ingero, cuius superbæ reliquiæ exstant: quid tot aliarum in solo Latio, & circa Romam? Vidimus ipsi apud Ostiam & Ardeam rudera: & per siluas illas aut vepreta, quot Columnę, aut earum fragmina, cryptæ, porticus, & disiecta ædium membra? O Deus, quæ mutatio? quàm hæc cogitatio me ad te trahit, infirma & incerta hæc omnia humana spectantem, & spernentem? Sed desinimus de *Operibus* & *Româ*: quam decoramus Constantij Imp. elogio, apud Ammianum. *Is enim visis plerisque cum* STVPORE HORRENDO, *de Famâ querebatur vt inualidâ vel malignâ, quòd augens omnia semper in maius*, ERGA HAEC EXPLICANDA, QVAE ROMAE SVNT, OBSOLESCIT. Si fama non potuit adæquare, multiplici suo ore & linguâ: quid ego meo sermone tenui, sine sensuum subsidio, per tenues coniecturas eunte? Sed tu, aliique, nec dicta suspicamini: & quidquid maximum conceperitis, fortasse nec id par erit. Philosophemur autem breuiter, duce Hormisdâ: qui regij Persarum sanguinis, à Constantio interrogatus in re præsenti, *Quid de Româ sentiret? Id tantum sibi placuisse dicebat, quòd didicisset* IBI QVOQVE HOMINES MORI. Mori mi Auditor, mori: & vbi hæc omnia præclara, ampla, ADMIRANDA? quæri vides, vbi qui fecerunt ea, aut moliti sunt? periisse vides. Cogita, & tibi applica. nos ipsi, qui hæc meditamur aut loquimur, post aliquot annos, dies, horas, puluis, vmbra, nihil. Nunc vale, & abi.

I. LIPSI DE MAGNITVDINE ROMANA LIBER IIII.

Capvt I.

Transitum ad Virtutem Romanorum, & ea in genere prædicata.

AVD. Meridies abiit, ego me tibi ſiſto. Lips. Video, ſed quid ita triſtiore vultu? Avd. Nec læta adfero. Lips. Quæ? Avd. Tibi. Lips. Quæ inquam? Avd. Vereor dicere. Lips. Aude. nec ego ex his fatuis, qui ignorare mala, mederi cenſent. Avd. Obiit tibi ex amicis tuis. Lips. Hem! ex amicis? effare. Avd. In Galliâ. Lips. Quis ibi? Avd. Vir doctus. Lips. Ede nomen. Avd. Et probus quoque. Lips. Enecas. etſi ab his notis propemodum iam ſcio *Petrum Pythœum* eſſe. Avd. Diuinaſti. obiit. Lips. At tu me vulneraſti. ſed quo fato? Avd. Suo, & illâ quam Auguſtus optabat,* εὐθανασίᾳ. Lips. Virum magnum Gallia amiſit, & inter publicas clades aut iacturas hanc quoque licet ponas. Sed ab exemplo diſce, quàm non temerè heri clauſerim & monuerim de morte. Avd. Profectò præſagium fuit: ſed tu perge ad noſtra. Lips. Inter hæc triſtia, ad illa amœna? durus es. Avd. Quid ergo? dum viuo, non vis me viuere? Et ego Pythœo noſtro benè eſſe ſpero, & gaudere ac ridere in beatis illis locis: cur doleam? Theodoſius Imperator, qui variè in imperio iactatus, cùm mors inſtaret, inſcribi ſepulchro ſuo hoc vnum verbum iuſſit, ΥΓΕΙΑ: id eſt, *Sanitas*. Profectò illa medicina morborum, refugium & aſylum malorum eſt: & in mundi his fluctibus portus, quem ſapiens nunquam fugiat, imò (Deo vocante) totis velis in eum feratur. Tu autem hoc magis perge, quòd iam non amœna, vt aiebas, ſed potiùs vtilia aut ſapientia dices; &, vt partitio erat, de *Viris* ac *Virtutibus* Romanorum. Lips. Ita eſt, quartus hic noſter limes: & libentiùs inſiſtam ac decurram, quia tali argumento.

* morte facili.

Cur apud te dissimulem? finis & fructus præcipuus mihi studiorum aut lectionum, hæc talia excerpere, & exempla aut dicta enotare ad sapientiam ac virtutem. Fabulemur autem, si placet, ambulantes. Amat valetudo, & lingua hæc magis soluitur in motu. Cōmuniter igitur primùm (nec ordo hoc abnuit) laudemus *Romanos*: tum & distinctiùs quædam addamus. Plinij enunciatio est: *Gentium in* TOTO ORBE *præstantissima vna, & in* OMNI VIRTVTE, *haud dubiè Romana exstitit.* Appellas ab hoc iudice, & suspectum de Romanis Romanum habes? Accipe Græcum, & Ammianus prodeat, qui breuibus & grauibus verbis, *Romam imperij* VIRTVTVMQVE OMNIVM *larem* dixit. Quid homo Gothici sanguinis, Cassiodorus? *Roma* VIRTVTVM OMNIVM *latissimum templum.* Profectò sedes suas per aliquot sæcula ibi habuêre, nec iniuriâ ipsi Romani templum struxêre HONORI pariter ac VIRTVTI. Vtramque colebant: sed & *Fortunam* etiam: id est (vt rectè interpretemur) Prouidentiam & Fata ab alto, quæ incredibile est, quàm presso nec tardanti pede secuta sint Virtutem. His duobus incrementa sua Roma debuit, his duobus statum suum & firmitatem. Nullum imperium mihi dabis, & tam magnum simul, & tam diuturnum. Iure igitur Ammianus: *Roma vt augeretur sublimibus incrementis fœdere pacis æternæ* VIRTVS CONVENIT *atque* FORTVNA, *quarum si altera defuisset, ad perfectam non venerat summitatem.* Conuenerunt autem ita, vt vtraque suum opus facere niteretur, & pænè dissidium esset in euehendo. Plutarchus alibi hoc vbertim edisseruit: & breuiter ac neruosè Annęus Florus extulit, *Ad constituēdum Romanum imperium,* VIRTVTEM *ac* FORTVNAM *contendisse videri.* Sed amica contentio fuit: in quâ tamen vicit, si Rutilium iudicem capis, ipsa Virtus. Nam ille sic Romam adfatur:

Quot regnas, minus est, quàm quod regnare mereris,
Excedis FACTIS *grandia* FATA *tuis.*

Pulchrè. & habuit igitur Fortunam, siue cælitum illum fauorem; sed habuit à caussis, quas iidem cælites, per virtutum gradus nexusque, præstruxerunt. Vt id liqueat, videamus primùm vniuersè qui *Viri* in imperio illo fuerint, & tum quæ *Virtutes.*

CAP.

CAP. II.

Triplex ordo in populo ostensus, & quisque in suâ parte laudabilis.

VIros considero dupliciter, & eos qui in Magistratu, Imperiis, Consiliis fuerunt, id est *Capita reipublicæ*: & parte alterâ, *minora* etiam *membra*, id est Populum & eos qui paruerunt. Dico vtrosque egregios fuisse, nec quibus alia gens facilè aut ex vero (de Religione, hîc non est sermo aut quæstio) comparetur. Primores igitur illi in duplici discrimine sunt, *Senatores Equitesque*. Illos si inspicias, qui propriè sedebant ad clauum: proh Deus, quanta grauitas, sapientia, maiestas? Vt qui ordinem eum *Ex* REGIBVS *constare dixit, vnus veram eius speciem cepisse*, Liuio videatur. Is fuit Cyneas legatus Pyrrhi regis: vir nec mentis nec oris egens, qui cùm vrbem lustrasset, atque etiam blandiloquentiâ & munificentiâ variè tentasset, vndique repulsus, ad Regem rediit: & interroganti *Quid de hostium sede sentiret? Vrbem* TEMPLVM *sibi visum, Senatum* REGVM *esse consessum fatebatur*. Profectò talis fuit, & nec sub Principum imperio nimis degenerauit. Cassiodorus de suo æuo: *Vrbs ornata tot* EXIMIIS SENATORIBVS, *beata tam nobilibus populis*: etsi tunc quidem fateor discessisse ab illâ præstantiâ, & vt grande ædificium, paullatim mole suâ desedisse, & mox ruisse. Erant autem in illo Senatu, vt cum Lucretio hoc dicam, Lib. IX. Flor. lib. I.

Ductores Danaûm delecti, PRIMA VIRORVM:

eximij, inquam, ciuium, genere, censu, virtute. Nam hæc spectabant: nec temerè viles aut sordidos (etsi plebeios interdum, quos magna virtus eueheret:) inopes numquam, & improbos rarò admittebant, aut si tales, non tenebant. Censores enim (ô laudabile & diuinum institutum!) legebant hunc Senatum: atque iidem per singula lustra examinabant, ac relegebant: & siquis loco eo indignus, aut siquid in priuatâ etiam vitâ turpe aut maculosum, notabant & emouebant. Quomodo id fiebat? silentio, & sine accusatione vllâ, aut caussæ apud iudices dictione Dumtaxat in recitando Senatu, quod publicè & sollemniter fiebat, nomen eius præteribant, quem motum Senatu vellent. Ita cùm in albo illo non esset, nec in Senatu censebatur. Caussa

quidem iis mouendi semper erat, & hanc subsignabant, & volentibus edebant: sed certare de eâ lite, nihil opus erat. iudicium sufficiebat: quod à tam grauibus viris (nam primores ferè Senatus erant) bonum meruisse, laus & approbatio habebatur, culpà & damnatio, triste. AVD. Pulchrum, bis pulchrum: sed cum eâ lege, si viri illi boni essent. quid si per affectum iudicassent? LIPS. Rarenter, aut vix euenisse legimus. Nam voces statim omnium damnassent, & exagitassent: & fac tamen semel iterumq. euenisse; quid magni mali, præ magno illo bono, erit? Non enim alia pœna, quàm Ignominia: facilè aut contemnenda, aut eluenda, qui publica iudicia aut testimonia pro se haberet. Denique alij Censores mox reponebant. Nam & hoc scire debes, non in grauibus & grãdibus peccatis hanc Censuram interuenisse: ea enim legibus & iudiciis seruabantur: sed minoribus delictis, aut domesticis flagitiis. à quibus vacare & castos esse primos illos Ordines maximè volebãt, & quorum vita erat in exemplum. AVD. Iterum exclamo, Pulchrum! Sed dic sodes, multi igitur isti tam electi in Senatu? LIPS. Initio à Romulo *centum* facti, & *Patres*, iidemque *Senatores*, vel à curâ, vel ab ætate dicti. Posteà ad *trecentos* creuêre, & in liberâ Republicâ sic mansêre, vsque ad Liuium Drusum. Is in Tribunatu, cùm opes Senatus vellet extollere, eosdem iudiciis etiam preponere; numerum auxit, & ad *sexcentos* fecit. Mansisse ita ad Cæsarem opinor, qui per bella ciuilia non opes solùm, sed honores multis largiturus, amplificauit, & vel ad *mille* allegit. Displicuit Augusto, & magnâ curâ, atque iteratâ aliquoties recensione, purgauit: & denique ad modum veterem, id est *sexcentos*, redegit. Qui sanè satis amplus numerus, etsi in amplo illo imperio: atque ex his plerique, non solùm consiliis publicis semper adhibebãtur, sed etiam in prouincias, ad imperia, aut exercitus mittebantur. Itaque curia hęc velut promptuarium erat, è quo statim Princeps caperet viros, ad omnia ciuilia aut militaria munia aptos, & suffecturos. Et hoc aspectu tenuerunt Senatum, grande vel vnicum fulcrum illius Principatus. Otho Imperator ipse, apud Tacitum: *Quid? vos pulcherrimam hanc vrbem, domibus & tectis, & congestu lapidum, stare creditis? Muta istæc & inanima intercidere, ac reparari, possunt:* AETERNITAS RERVM, *&* PAX GENTIVM

1. Hist.

GENTIVM, & MEA CVM VESTRA SALVS, *incolumitate* SENATVS *firmatur.* Et elogia iſta de Senatu, res & veritas multis dictauit. In Cicerone leges: *Senatum* PRINCIPEM SALVTIS, PVBLICAEQVE MENTIS. In Ammiano, ASYLVM *mundi totius.* In Caſſiodoro, *Glorioſum Senatum,* MORVMQVE LVMINA. In Petronio, RECTI BONIQVE PRAECEPTOREM. Iam in Tacito etiam dicitur, CAPVT IMPERII, & DECORA *omnium* PROVINCIARVM. Cur nominatim de *Prouinciis*? quia iam ſub Principibus, ex omni regione capiebantur Senatores. Et vt ditiſſimi honeſtiſſimique Prouincialium ciuitate donabantur, Equites fiebant, ita & mox Senatores. Vtile inuentum, & ad populos ſub vnum imperium firmiter colligandos. Symmachus eâ cauſsâ ſcripſit: *Pars melior* HVMANI GENERIS *Senatus.* Caſſiodorus: *Quidquid* HVMANI GENERIS *floris eſt, habere Curiam.* Et Panegyricus ſcriptor: *Senſiſti Roma te tandem arcem omnium gentium, & terrarum eſſe reginam, cùm ex* OMNIBVS PROVINCIIS, *Optimates viros Curiæ tuæ pigneraueris; vt Senatus dignitas, non nomine quàm re eſſet illuſtrior, cùm ex* TOTIVS ORBIS *flore conſtaret.* Alter autem ab hoc ordo eſt *Equitum*: qui & ipſi ab illis notis tribus probati, aut probandi. Nam de Genere, multi erant è Senatoribus & Patribus orti: & certè liberti aut libertini, nec ſi Cenſum haberent (niſi beneficio Imperatorum) in hunc ordinem veniebant. Quod inferiore etiam æuo Alexander Imp. ſeruauit, de quo Lampridius: *Numquam libertinos in equeſtrem locum redegit, aſſerens* SENATORVM SEMINARIVM *equeſtrem locum eſſe.* Erant tamen ex ingenuis multi, & ferè omnes qui Cenſum equeſtrem haberent. Is fuit *Quadringentorum*: id eſt, *decies mille* Philippicorum. Igitur latus hic ordo & amplus, vt tunc opes pleriſque amplæ erant: & ideò quod ad Vitam, coërcendus aut recidendus. Apud veteres id quoque Cenſores fecêre, ſiue in *Tranſuectione* (quæ tamen eorum modò erat, qui *Equum publicum* habebant) ſiue per luſtra ſingula, cùm ordines digerebant & recognoſcebant. Nam hîc quoque Album erat, ſiue tabulæ, & recitabant: quiq; primus ex iis nominatus, *Princeps iuuentutis* dicebatur. planè, vt qui in Senatu primus recitatus, *Princeps* item *Senatus*, auguſto titulo, dicebatur. Sed cur *Iuuentutis*? an omnes iuuenes? imò viri plures & ſenes

ſenes erant: ſed cauſſa & origo, quòd olim & primâ republicâ, pauci Equites, nec ferè niſi filij Senatorum. Creuit paullatim largiter numerus,& magnam ciuitatis aut ciuium partem comprehendit: ſed nomen tamen *Iuuenum* manſit. Sed & Iuuenes antiquis dicti ad annum XLV. AVD. Iam ſemel iterumque de Senatorum filiis:non ergo ij Senatorij, aut Senatores? LIPS. Caue erres: diſtinctione hoc dicam. Aliud *Senatus*, ſi Principum tempora adſpicias,aliud *Senatorius ordo*. Ille certo numero ſtetit,vt diximus, & intrà *ſexcentos*, ſub Auguſto quidem: at iſte, latiùs patuit, & iuuenes quoque ac Senatorum filij, ſed & alij equites in eum cooptati. Cenſebantur enim Senatorij, qui ius lati claui à Principe impetraſſent: id eſt,inſigne ipſum Senatorum. & in Senatum quidem ij veniebant, ſed ſentẽtiæ ius fuiſſe non putabis. Inſtitutum enim Auguſti fuit, quod ipſis Suetonij verbis dicam: *Liberis Senatorum,quò celeriùs reip. aſſueſcerent, protinus à virili togá latum clauum induere, & Curiæ intereſſe permiſit.* Hoc ita Auguſtus,ſed reſtrictè, in *Senatorum liberis*: poſteà Caligula etiam aliis quibuſdam equitibus permiſit. Permiſit dico,aliique Principes;ſed ſic vt ab ipſis peteretur. Talis eſt ille Iulius Montanus apud Tacitum, *Senatorij ordinis, ſed qui nondum honorem capeſſiſſet*. Hos ipſos *Senatores* interdum dici reperio. vt in Tacito: vbi Togonius Gallus cenſet, *Principem diligere Senatores viginti, ſorte ductos, ad cuſtodiam ſui*: & Tiberius cuſtodes oblatos hos amoliens, *Nam quos omitti poſſe,quos eligi? honoribus perfunctos,an iuuenes?* Intellegit hos noſtros *Iuuenes*, qui nondum propriè Senatores,ſed,vt ita dicam, Senaturiebant. Hi ſunt,qui *Illuſtres equites* à Tacito eodem,atque aliis,ad diſcrimen dicuntur: & palàm ipſe Tacitus cum Senatoribus iungit, aut coæquat. *Auguſtus*,inquit,*inter alia dominationis arcana, ſepoſuit Ægyptum,vetitis ingredi,niſi permiſſu, Senatoribus, aut illuſtribus equitibus Romanis.* Sed ne abducamur à noſtris Equitibus: genus igitur diffuſum,& in vario diſcrimine: erant qui *Equo publico*,erant qui *Iudices*,erant communi nomine *Equites* dicti. Illi qui Equo publico, tempore Dionyſij Halicarnaſſæi, id eſt Auguſti, ad *quinque millia* erant, aut ſupra, vt ipſe vidit ac numerauit. Qui in Iudicibus, haud pauciores: imò plures ex Plinio ſcribente, *Iudicum non niſi quattuor Decurias fuiſſe primò, vixque ſingula millia in De-*

Dio LIX.

VI. Ann.

in Decuriis, nondum prouinciis ad hoc munus admissis. Quâ adiectiunculâ notat, largiter plures suo æuo fuisse: cùm & Caligula *Quintam Decuriam* addidisset. Quid iam dicemus in reliquâ classe eorum, qui immunes, fuisse? Atque isti Equites. quos Perseus rex apud Liuium ita laudat & insignit: *Equites enim illis,* Lib. XLII. PRINCIPES *iuuentutis; equites* SEMINARIVM *Senatus; inde lectos in Patrum numerum, Consules, inde Imperatores creant.* Quæ omnia satis clara tibi, ex iis quæ dixi. Superest tertius ordo *Plebis.* de quo quid singulariter dicam, nisi triplici discrimine fuisse, Ingenuos, Libertinos, Libertos? Et in militiâ discrimen erat ab hoc Genere; itemque à Censu, sicut & in aliis muniis, siqua publicè subirent. Vita etiam Censuræ permissa: quam tamen neglexisse postea (malo sanè publico) Imperatores video, contentos duplicem illum priorem ordinem recognosse. AVD. Satis decora & vtilis tota hæc Ordinum distinctio: sed vulgò & in occursu poterántne agnosci? LIPS. Poterant, & statim quidem, ab habitu. Nam etsi toga communis omnium ciuium vestis esset: tamen discrimina alia, ab aliis notis. Vt solis Senatoribus, aut istis quasi Senatoribus, ius *Lati-claui* gestandi erat: quod non aliud, quàm velut bullæ è purpurâ, & capita clauorum intexta aut inserta. Equitibus autem Aurei annuli, qui hunc ordinem, vt Plinius ait, à plebe distinguebant. Qui his duabus notis carebant, Plebs erant.

CAP. III.

Iustitia & Clementia in bellis.

VIROS igitur communiter iam vidisti, & in classes suas distinctos: ire per Magistratus & officia Ciuilia aut Militaria, longum sit, nec nostri nunc sermonis. Etsi omnia ea optimè & prudentissimè instituta, siquâ vnquam in Republicâ: sed omittantur, & quod propositum, de *Virtutibus* addamus. Nam viros illos laudabiles, vel potiùs ADMIRABILES fuisse dico, idque à duplici virtute, *Militari* vel *Ciuili.* Illam in imperio & republicâ iure considero, vt tutelam eius, imò augmentum: sine quâ frustrà aliquis status aut commune se iactet. Præmitto igitur, & duo hîc in Romanis, *Iustitiam ac Fortitudinem,* miror.

Quod ad illam, nescio an alia gens consideratiùs, & caussis in Rationis trutinâ libratis, bellũ susceperit, quàm ista. Nam plerique, aut Regum suorum arbitrio arma induerunt, aut primorum aliquot in Republicâ, qui decernebant. Hîc aliter. & nec Senatui, nec populo toti, plenum hoc ius, nisi cognitio & iudicatio sacerdotum publicorum interuenisset, quos *Fetiales* dicebant. Eorum arbitrio sumpta arma, posita arma: & religio, non solùm iustitia, ea temperabat. Laudat & probat hoc vnicè Dionysius: & *Græcos suos caruisse* eo dicit: & *sese ideò obiter expositurum, quid muneris & iuris habuerint: vt,* inquit, *quibus ignota hactenus fuit Romanorum* IN BELLIS RELIGIO, *mirari desinant felices euentus plerumque habuisse. Nam omnium bellorum initia & caussas, apparebit iustas fuisse: atque ideò Deos meritò propitios sensisse & fauentes.* AVD. Prudẽs & pia scriptio Dionysij, fateor: sed an vera Lipsi? Itáne omnia bella iusta, & à talibus caussis? Mirum sanè. cùm video tot regna aut regiones bello petitas, & subiectas, atque adeò in paucis annis, cùm extra Italiã pugnare cœperunt, domitum pænè vniuersum orbem. Singularis hæc occasio vel opportunitas, si omnes sic ordine læserunt aut lacessierunt: & planè ponenda inter tua ADMIRANDA. Quin, quod res est, dicimus? Bella quædam iusta, non nego: plura à duobus malorum stirpibus nata, Ambitione & Auaritiâ. quod nec ipsi Romani scriptores negent. Vis Sallustium audire? *Romani arma in* OMNES *habẽt, in eos acerrima, quibus victis* SPOLIA *maxima sunt.* Et iterum: *Romanis cum nationibus, populis, regibus cunctis,* VNA *&* VETVS *bellandi caussa est,* CVPIDO *profunda* IMPERII *&* DIVITIARVM. Quid Tacitus tuus, ille iudicij consideratus simul & liber? RAPTORES ORBIS, *postquam cuncta vastantibus defuêre terræ, & mare scrutantur. Si locuples est hostis,* AVARI; *si pauper,* AMBITIOSI. *quos non* ORIENS, *non* OCCIDENS *satiauerit.* Audis, Lipsi, præclara hæc elogia? & ab ipsis quidem Romanis: nec tu veste aut colore aliquo sermonis facilè hæc teges. LIPS. Suauiter rideo. AVD. Ita video, cur autem in re seriâ? LIPS. Nam tuam hanc malitiam (imperitiam dicere non possum) quî non rideam? qui verba tedare mihi censes, in his quasi Romanorum verbis, quæ reuera hostium esse non ignoro. Nónne priora illa Mithridates apud Sallustium profert, altera Galgacus apud Tacitum?

Mirum

Mirum autem, si ij benè honesteque de Romanis loquantur aut sentiant, qui viris & equis expugnatum eos eunt & euersum. O tuam dissimulationem! quasi nescias decorè hæc historiis inseri, non quia probè aut verè, sed quia probabiliter ab iis dicta. Nam talia non desunt, nec vnquam deerunt, magnis imperiis obiectari. Miserabiles enim ferè victi sunt, & fauemus imbecillis; & passi iniuriam videntur, quia non fecerunt. Atqui terras eorum inuaserunt, & ceperunt. Quid ergo? liberè & impunè læsisse vis? incipere bella, in alienâ manu est: non ponere cùm lubet, & vt lubet. Amittere sua non iniustè incipit, qui aliena aut alios iniustè læsit. Sed enim ordo iste mirificus, & inter mea ADMIRANDA referendus, vt aiebas. Ego tecum hoc sentio, & arripio: & admirabilem planè hîc habeo Prouidentiam diuinam. Itáne serie quadam bella ex bellis nata, prouinciæ ex prouinciis subactæ? Illa caussas dedit, aut permisit: & semper duplici hoc titulo Romani vsi, vt aut pro *Salute* arma caperent, aut pro *Fide*. Pro illâ, vbi res eorum ageretur; pro istâ, vbi Sociorum Et hoc de Sociis latè patuit, & est illa catena, quæ bella & terras coniunxit aut subiunxit. Cicero verè & liberè: *Noster populus*, SOCIIS *defendendis*, TERRARVM OMNIVM *potitus est*. Verè inquam: & vis pauca exempla? Ecce Carthaginienses validi sunt, imò æmuli virium Romanarum. obstant crescentibus: quid fit? remouendus ille obex, & caussam ipsi præbebunt. Siciliam inuadunt, & Mamertinos: isti ad Romanos appellant, vt Socios. Veniunt, subueniunt, pellunt eos, & quæsita iam ipsis ad se trahunt. Fit pax, & Sardinia etiam Siciliæ adiicitur, concessu ipsorum. Vides augmentum? Sed enim iam sistimus, & illi manent ac florent? non. in Hispaniam malâ cupidine transscendant, arma etiam Saguntinis inferant, & amicum sociumq; Romanis opidum euertant. Bellum ergo iterum iustum: quo fine, & fructu? Victi illi, & in Africam compulsi, Hispaniâ aucti Romani. At enim Græcia & Macedonia iam desunt. Vis iustè dari? Philippus Macedo fœdus cum Annibale coibit, Romanos & Græcos simul lacesset: atque isti eos aduocabunt, & sibi primùm, mox & Macedonibus, imponent. Talia in Antiocho, Iugurthâ, ipso Mithridate. qui sceleratissimus non regum,

ſed mortalium, quid de fraude vel iniuſtitiâ Romanorum queritur? vt volet, ipſe ab illis & nobis audiet, *Væ victis*. Non dicam pereant, ſed tamen pareant, qui vincere aut quieſcere non potuerunt. AVD. Hem! acriter tu pro Romanis: ſed ex animi tui ſententiâ? LIPS. Ex ſententiâ: ſaltem de antiquis illis Romanis, & ante Sullam ciuili bello nondum infectis &, vt ſic loquar, decoloratis. Pleraque omnia tunc pura & iuſta: & liceat cum Rutilio, verè de Româ dicere,

IVSTIS BELLORVM *cauſſis, nec* PACE *ſuperbâ,*
Nobilis ad SVMMAS *gloria venit* OPES.

At poſteà degenerarunt, Auaritia & Ambitio quædam dictarunt, ad hoc Rationis examen non dirigenda. AVD. Iam remiſſiùs, & laudo. quid tamen in Rutilio audio, nec *Pacem ſuperbè* dediſſe? Imò raro dedit, aut impotenter & ſuperbè dedit. LIPS. Neque id tibi dabo. Quoſdam populos puniuit, fateor; ſed non niſi imperio ſuo, & ſtipendiario illo iugo. Quàm multis autem & pacem indulſit, ſi vti eâ potuiſſent, aut voluiſſent? Ipſis Carthaginienſibus bis: Philippo etiam, & Antiocho, & Tigrani: atque hos omnes cùm pellere terris in eorum manu eſſet; contenti fuerunt reſtringere, & vt imagine hac vtar, pennas incidere, ne temerè & laſciuè ſic euolarent. Sed ſatis ſuper Iuſtitiâ.

CAPVT. IIII.

Fortitudo Romanorum militaris.

FOrtitudinem in militiâ nunc conſideremus. Quid tamen hîc diffundar? nónne ſatis in ROMANA MILITIA meâ feci? Opinor: ſed argumenti & contextus etiam cauſsâ, pauca dicantur. Aio igitur & *Milites* & *Duces* præſtantiſſimos huic genti fuiſſe, & in omni æuo ADMIRANDOS. Vide mihi legiones illas, quæ binæ iunctæ, & cum totidem Sociis, equitatu autem *mille octingentorum*, ad quæcumque bella & hoſtem ibant: ibant, ſed & victrices ferè redibant. Tota autem ea manus, quid amplius quàm *octodecim millium* erat? Iam ſi decem legiones iungeres, quod item factum: quid niſi Hirtij verbis dicam, *vel cælum diruere* eas potuiſſe? Ecce gygantes nouos, & veros, nec è fabulis petitos. An non tales tibi videbuntur, ſi in *Opere, Agmine, Acie,*
paulisper

paulisper eos consideras? Quod ad Opus, fodiebant, vallum & fossas ducebant; aggerem, testudines, turres struebant: omnia celeriter & industriè, vt fidem superet paucos homines tanta, in tantulo tempore, struxisse. In * *Poliorceticis* meis dedi exempla. Iam de Agmine, quid istud est? arma omnia peditem ferre, cibos semestres aut menstruos, vtensilia, & septenos aut plures interdum vallos. Iumentum ita oneres, negabis par futurum. Adde ordinem in toto incessu, à signis non discedere, pari passu omnes ambulare, decurrere etiam, cùm opus esset, in plenis armis. Denique in acie quis par Romano miles erit? nam non fuisse quidem, id constat. Cum omnibus gentibus, omni genere armorum aut pugnarum, concurrerunt: ecquando victi sunt ignauiâ suâ aut culpâ? nam hoc addendum est: & optimus ille miles semper potior, nisi mens & directio impediret imperiti aut temerarij Ducis. Liuius gloriatur: *Absit inuidia verbo, & ciuilia bella sileant, numquam ab* EQVITE *hoste, numquam à* PEDITE, *numquam* APERTA *acie, numquam æquis vtique locis laborauimus.* Vera dictio, & trophæa victarum gentium adstipulantur. Græcos aut Macedonas aliquos mihi compones? Pyrrhus ipse Macedo refutabit: & cùm Romanæ militiæ periculum, sed cum suo periculo fecisset, vocem è pectore emisit: *O quàm facile erat orbis imperium occupare; aut mihi Romanis militibus, aut Romanis me rege!* Atqui si quisquam Regum bono & veterano milite instructus fuit, is fuit. Quid autem mirandum tales fuisse, apud quos, à primâ adolescentiâ, vita omnis in armis, honos omnis ab armis erat? Nemo honestiorum ad remp. accedere, aut magistratus capere poterat, nisi decem annos militasset. Et pedestris ipsa militia, viginti annorum decursu denique terminabatur. In ipsâ pace, an quietem egisse censes? exercitia assidua erant, vel in Campo illo Martio, vel in ipsis alibi castris. Aristidem operæ pretium est in hac re audire: *Quinetiam in militari disciplinâ vos, ô Romani, omnium aliorum inscitiam coarguistis. Nec enim contra hostes dumtaxat milites vestros ac Duces, sed inter se primùm committitis & exercetis. Ita fit vt* COTTIDIE STENT IN ACIE, *nec vnquam quisquam* LOCO CEDAT, *sed vt in æterno & cælesti choro, quisque stationem suam cognoscat & seruet.* Reuera ita est: & de *statione* quod ait, quis nescit locum in acie, vel in præsidio, militi seruandum,

* Itemque in *Militiâ*.

Lib. IX.

vel moriendum fuisse? Leuiter ab eo discedere, à vitâ erat abire: vt seueritas quidem volebat saluberrimæ illius Disciplinæ. Inde contemptus periculorum & hostium: & in medios illos vel exiguam manum si Dux misisset, quis non sine cunctatione parebat? Exemplum illustre & notum, sed ADMIRABILE est, in bello Punico primo. Consul parum prouidè suos ductans, in locum humiliorem, & collibus vndique cinctum, insinuarat. Hostes aditus insederant, & sine ferro confectum bellum videbatur. Ibi Tribunus consilium suppeditat: *Consul*, inquit, *vides tu collem illum, ab hostibus nondum occupatum? illuc censeo mittendam cohortem aliquam militum, si te & alios vis saluos. Hostes enim in illos irruent; intereà tu, si vir es, te explicabis, & peruades.* Placuit Consuli sententia, & vera erat: nec de militis obedientiâ dubitabat, sed *Ducem*, inquit, *illum qui in certam mortem eat, quem habemus? Meipsum*, ait ille. Dictum, factum, quadringenti ad moriendum proficiscuntur, & cadunt: solus Tribunus inter mortuos, semimortuus ipse, repertus conualuit, & sæpe vtilem operam reipublicæ posteà nauauit. Viros istos tali robore, tali obedientiâ, alibi mihi dabis? Spartanos tamen excipio, solos dignos qui cùm Romanis comparentur, si vires & copiæ maiores fuissent. nam alia non degenerant. Sed hæc infelix audacia: illa lætior. cum Punico item bello, fugientem eorum classem, pedites in mare se coniicientes & natantes, quasi in camporum firmitate aggressi, manibus suis in litus retraxerunt. Paullò vetustiora ista sunt: ecce magis noua exempla. Bello Africano ciuili, Centurio Cæsaris cum aliquot veteranis in mari captus, ad Scipionem aduersarium Ducem perductus fuit. Ibi Scipio clementer vitam statim offerre & honorem, si deficere à Cæsare, & pro se stare vellet. Ille autem contrà, hortari vt ipse desisteret, neu contra tam inuictum virum & copias pugnaret: *Quæ*, inquit, *cuiusmodi sint, si minus anteà expertus es, licet nunc cognoscas. Elige ex tuis cohortibus vnam, quam putas esse* FIRMISSIMAM, *& constitue contra me. ego autem ex meis commilitonibus, quos nunc in tuâ tenes potestate,* NON AMPLIVS DECEM *sumam: tum ex virtute nostrâ intelleges, quid ex tuis copiis sperare debeas.* Ita Hirtius, siue Oppius, siue Balbus, castè & puriter hæc narrauit. AVD. Légi equidem, & memini: sed quid nisi militaria & vana hęc verba sunt?

Nam

Nam vt *decem* contra *quadringentos* consistant, nulla ratio aut exempla dicent. LIPS. Rationem nunc omitto, etsi ea quoque in veterano isto robore est: sed exemplis hoc firmari potest. Non tu in eodem Hirtio legisti, *Numidarum copias, in coronæ modum, Cæsaris copias cinxisse? Cæsariani interim*, inquit, NON AMPLIVS TRES *aut* QVATTVOR *milites veterani si se conuertissent, &* PILA VIRIBVS CONTORTA *in Numidas infestos coniecissent*, AMPLIVS DVORVM MILLIVM, AD VNVM *terga vertebant*. Hoc etsi mirum, tamen verum est: & nisi fallor, ipso illo scriptore arbitro & inspectore gestum. Sicut quod idem eodem bello, de Gallis nostris tradidit: *Accidit res incredibilis, vt equites* MINVS TRIGINTA *Galli, Maurorum equitum duo millia loco pellerent, vrgerentque in opidum*. Vis nominatim & L. Sicinium aliquem citem, qui *centies & vicies* in aciem descendit? *sex & triginta* spolia ex hostibus rettulit? *octo* ex prouocatione occidit? *quinque & quadraginta* vulnera pectore excepit, tergo nullum? Vis Cassium Scæuam? qui in Britannico litore, cum quattuor commilitonibus in scopulo relictus, cùm mari abeunte hostibus adire fas esset, atque ij confertim irruerent; desertus ab aliis, solus impetum sustinuit, multos deiecit aut occidit, denique armis suis onustus, solo scuto abiecto, in mare se dedit, & ad Cæsarem natauit. Qui stupens ad viri virtutem, laudare parabat, at ille disciplinæ memor, *Da veniam Imperator*, inquit, *quòd scutum reliqui*. O dictum, factis illis ipsis laudabilius! & quid à tali animo, non enim iam manibus solùm, non speres? Idem Pompeiano bello, ad Dyrrhachium castello præpositus, solus in portâ consistens, contra Romanas, Romanas dico legiones & copias, id seruauit. Quo tempore oculus ei effossus, humeri traiecti & femur, scutum *centum triginta* ictibus perforatum. Fabellas recitare hodiernis militibus videamur: sed nos res dicimus, tam hercules quàm cum *Onera aut Opera* narramus, adeò non imitanda, vt nec credenda. Sed in victoriâ quid milites istos miror? magis pænè in clade & morte. Miles in Cannẽsi prœlio, cùm vulneribus confectus, manus etiam mutilatus esset, spoliare se conãtis Numidæ ceruicem brachiis inuadẽs, ad se traxit, & naribus atq; auribus corrosis (cùm alia tela nõ essent, aut tractare nõ posset) deforme cadauer aspicientibus

tibus reliquit. De vno loquor: ſed *quínam illi viri fuerunt* (Flori verba dabo) *quos ab elephantis obrutos Pyrrhi prælio accepimus? omnium vulnera in pectore, quidam hoſtibus ſuis immortui, omnium in manibus enſes, & relictæ in vultibus minæ, & in ipſa morte ira viuebat.* Vide mihi iſtos, non homines, ſed Martes, ſi fas dicere: & nec victos quidem, vincendos. Satis de Militibus, tranſeo ad Duces: etſi quomodo non iſti omnes Duces? Imò quod Thucydides de Lacedæmoniis ſcitè dixit, ὅτι ἄρα, πλὴν ὀλίγων, τὸ στρατόπεδον αὐτοῖς ἄρχοντες ἀρχόντων εἰσι: *quòd, paucis exceptis, exercitus eorum* DVCES DVCVM *eſſent*: id profectò in Romanos conueniebat. Sed tamen Duces etiam aliqui eximij: vt parens ille *Romulus*, vt *M. Furius Camillus*; vt *L. Papirius Curſor*, quem vel Alexandro parem (ſi veniſſet) Liuius opponit; vt *M. Claudius Marcellus* igneo impetu; vt *Q. Fabius Maximus*, ſalubri tarditate; vt *P. Scipio Africanus prior*, diuinâ felicitate; & *poſterior*, diuinâ virtute; vt denique (nam omnes quis numeret?) caput & culmen *C. Iulius Cæſar*: fortunâ, peritiâ, magnitudine & celeritate animi, ſuper omnes qui arma tractarunt, aut tractabunt. Sed concludimus: ſi poſt Cæſarem, tamen vnum addidero, alterius Cæſaris ô fidum vtilemque miniſtrum! Is *M. Vipſanius Agrippa* fuit, vir bello prouidus & fortis, & vel cauſſa victoriarum Auguſti, vel inſtrumentum. Nec poſt eum, flacceſcente iam Romanâ indole, quos mirer habeo, niſi fortè *Germanicum Cæſarem*, ſed properata mors eripuit; aut magis certè *Traianum*, ſuo & proprio elogio OPTIMVM MAXIMVMQVE.

CAPVT V.

Pietas, Probitas, Conſtantia Romanorum.

SED ad *Ciuilem* iam Virtutem venio, domi & in togâ ſpectandam. Eam per omnes ordines diffuſam triplicem maximè reperio, *Pietatem, Probitatem, Conſtantiam*. *Pietas* eminet, vana illa quidem dixerit aliquis, ſed tamen in aſſiduo Numinis cultu (pro ipſorum captu) reuerenter occupata. Incredibile eſt, quàm omnia publicè & priuatim religioſè cœpta, adminiſtrata, patrata: vt totam ciuitatem ſacris operatam & addictam poſſis arbitrari. Atque id ſecundùm vetera inſtituta, nec noui-

tati

tati aut mutationi dabant hîc locum. Miratur hoc Dionysius: *quòd quanquam * sexcentæ nationes penè in vrbem fluxerant, quibus singulis sacra sua ritusque patrij essent; tamen ad suum æuum* (inquit) *nulla peregrina religio publicè suscepta; aut siqua oraculorum monitu introducta, eaipsa Romano more culta, abdicatis fœdis vanitatibus, aut fabularum portentis.* Quò valdè faciebat, quòd Sacris præessent, & ipsi non interpretarentur solùm, sed administrarent, viri in Republicâ primi, honoribus honesti: qui & exemplo plebem eò trahebant; & prudentiâ ac maturitate, noua aut nocitura spernebant. Ab hoc deinde capite alia Virtutum membra: & in primis illa *Probitas*, quam nominaui, id est animi morumque integritas quædam & candor. Sine fuco, sine fallaciâ diu mores illi fuerunt: & in prouerbium abierat, *Homo Romani ingenij, Romana simplicitas, & Romana fides.* Incerti, sed Romani scriptoris, versus sunt: * Nota ad copiam exterorum.

CIVE ROMANO PER ORBEM *nemo viuit* IVSTIVS.
Quippe malo vnum Catonem, quàm trecentos Socratas.

Et sanè disserere alibi de virtute crebrum, hîc vsurpare. Quâ in re alienum testimonium audiamus, & Polybij, id est hominis Græci. Deus bone, quàm ille dilaudat, & suæ genti præfert! *Apud nos*, inquit, *si cui talentum concreditum sit, & exstent decem syngraphæ, decem signa, bis totidem testes; tamen fidem vix est seruare. apud Romanos autem, cùm in Imperiis aut Legationibus plurimum pecuniæ in manibus habeant & dispensent, tamen officium & fides constant, solâ iurisiurandi religione inductis.* Vides probitatem in hac parte? sed & in bello candoris fuit, & raro astu aut fraudibus victoria quæsita aut parta. Tangit grauiter M'. Aquillium Imperatorem noster Annæus Florus, quòd is bello Asiatico veneno fontes miscuisset, ad deditionem quarumdam vrbium. *Quæ res*, inquit, *vt maturam, ita infamem fecit victoriam. quippe cùm contra fas Deùm*, MORESQVE MAIORVM, *medicaminibus impuris, in id tempus* SACROSANCTA *Romana arma violasset.* Iam & huic Probitati *Abstinentia*, siue etiam *Continentia*, adhęrent: non fœdè aut iniustè appetere alienum, parcè & modicè suo vti. Et illius quidem (Abstinentiæ, dico) quàm pulchrum, nec iactatum nimis, exemplum fuit ab vniuerso populo editum, Marianâ & Cinnanâ proscriptione? Quippe cùm ij hostium suorum penates,

omnibus opibus aut elegãtiis plenos, vulgi manibus diripiendos vltrò obiecissent: nemo inuentus est, nemo, qui iniustam hanc prædam è ciuibus peteret, caperétve: sed, tanquam à sacris ædibus, omnes manus & cupidinem abstinuerunt. Et quid in togâ miramur hæc exempla, cùm in ipso bello, & inter hostes, prædæ abstinẽtia fuerit? quę non nisi permissu capta, & sic quoque tota ad Duces relata. Iam in Continentiâ quàm laudabiles, si cibum, vestem, aut externa alia spectes? Plinium & Plautum testes habemus, populum Romanum per aliquot sæcula, non nisi farre & pulte vulgò vsum. Quòd si nuptiæ, festiuitas, aut lętius conuiuiũ esset, pro magno pauci pisciculi, & porcinę aliquot pondo, in obsonium adiecta. Similis in vestibus frugalitas: & omnium, ditium pauperumque, è lanâ: atque eâ natiui & albidi coloris, nisi quòd ditiorum splendentes paullò magis & nitidæ à fulloniâ arte essent. Nam Sericum, Holosericum, ipsa Lintea, serò innotuerunt, & timidè etiam in vsum paucorum venerunt. Adderem Modestiæ laudem, & reuerentem Senatus & procerum suorum populum: nisi Tribuniciæ interdum procellæ turbassent, quam ego pestem vnicam & labem reperio in re Romanâ. Denique & tertiam virtutem *Constantiam* feci: ô verè ADMIRANDAM in hac gente! Nam in aliis pares alios habeant: in hac nec comparandos. Mucius ille olim oraculum protulit: *Et facere, &* PATI FORTIA, *Romanum est:* quasi hæc in malis magnis Patientia (quæ ipsa est Constantia) peculiaris eorum virtus esset. Et tu dispice. Vmquàmne vnum aliquem hominem, plus inuicti, & obnixi in omnes casus, roboris ostendisse, quàm populũ hunc vniuersum? Exemplis doceatur. Pyrrhus ille in Italiam venerat, cum noui generis gentisque copiis, & inprimis inaudito terrore elephantum. Victor grandibus prœliis erat, Italiam percurrerat, & à trigesimo pænè lapide Romam prospexerat. Quid Romani? trepidant scilicet, & pacem petunt? Imò oblatam vltrò respuunt, & legatos eius cum animoso hoc responso dimittunt: *Pyrrhus Italiâ cum copiis excedito. vbi excesserit, de pace si volet, agito. Ni excesserit, arma & viros, & aciem exspectato. Neque desstituros ab incœpto se, etiamsi* SEXCENTOS LAEVINOS (ea verba Plutarchus posuit) *pugna vicisset.* Qui animi isti, aut verba sunt? non contra Pyrrhum, sed contra fortu-

fortunam, & pænè dixerim cælum, dimicantium. Etsi mos ille eorum semper in bellis (notandus & ADMIRANDVS) nihil largiri armato hosti: sed vbi ea posita, & obsequiosi aut flexibiles illi visi, tunc denique conditiones ferre & æquas, & sæpe nec exspectatas. Generosorum hoc est: ire in aduersos, parcere aut absistere iam abiectis. Fructus autem Constantiæ in Pyrrhũ fuit, spontè Italiã illum fugere, ipsos eius dominos & potentes fieri. Vide & bellũ Punicum primum. quot ibi clades, raræ aut nouæ? Rara in Africâ ipsâ, cùm Atilius Regulus Consul, cum toto exercitu oppressus, & viuus venisset in hostium potestatem. Nouæ aliquot in mari: cuius anteà expertes & imperiti, classes plures vel naufragio vel pugnâ amiserant. Polybius scribit, & ipse miratur, *septingentas quinqueremes eo bello amissas fuisse.* Satis autem iacturam eam æstimas aut intellegis? in quaque earum (Polybio sic ordinãte) *trecenti* remiges fermè erant, milites * *centum viginti.* Hos tu si vnà computas & colligis, videbis paullò minus *trecentis hominum millibus* periisse. Et qui Romani tunc erant? nec totâ etiam Italiâ plenè adhuc potiti. O constãtiam, ô robur, & ô fortunã! nam hæc se vertit, & puduit tam merẽtibus non se dare. Iam ad mortem plaga, Punicum bellũ tertium. Annibal summus ducũ in Italiam ipsam venit, siluam exscindere parat, in quâ stabulabãtur Martiales isti lupi: & pænè fecit. Tribus prœliis magnis victor; & vltimo illo Cannẽsi, quid nisi totum virilẽ sanguinem Romanum exhausit? Heu cladem! *quinquaginta millia* selectorũ militum, vnà cum altero Consulũ, cum tot Tribunis & Centurionibus, tot Senatoribus & Equitibus Romanis iacẽt: & tu Roma adhuc spiras? quibus freta? senibus, puerisq;, & feminis, quos solos pænè reliquos habes? Spiro, inquit, imò alta & vetera spiro. De pace nulla mentio: veniat vel Romam Annibal, arx & Capitolium nos defendet, & è cinere isto suscitabũtur *rerum domini Romani.* O insanas, dixerit aliquis, cogitationes! sed res & exitus docuit, constãtes & felices. *Magna populi Romani fortuna* (ait Florus) *sed* SEMPER IN MALIS MAIOR; *resurrexit*: & pueros, senes, vinctos, seruos armauit: & imbecillo aut fœdo exercitu victrices illas copias profligauit. Plura possem. nam in omni Romanâ historiâ propriæ huius virtutis exempla sunt: sed quid maius istis possum? Claudianus cõcludat:

Dionys. lib. VIII.

* Manipulus vnus.

NVMQVAM SVCCVBVIT DAMNIS, *& territa nullo*
Vulnere, post CANNAS MAIOR *Trebiamque fremebat.*

Et Liuius: MAGNITVDINEM *populi Romani, aduersis propè rebus* ADMIRABILIOREM, *quàm secundis esse.* AVD. Atqui vnum miror, & pænè doleo, à te omitti. LIPS. Quod illud est? AVD. De Varrone. nam quid admirabilius, quàm cùm ille auctor & caussa tantæ cladis (nec falsò) diceretur: Romam redeunti obuiam itum ab omni ordine & populo, & *Gratias actas, quòd de Republicâ non desperasset?* Si qua alia hæc plebs fuisset, itáne gratias funesto & furiali capiti? sputa, saxa, tela, nec vnam mortem. Illi fecerunt. quia hoc quoque Constantiæ proprium, mederi malis potiùs, quàm irasci. LIPS. Est & minutum aliud. Nam cùm vrbem ipsam Annibal obsideret, & terrêret: fundus, in quo castra eius posita, publicè sub hastâ Romæ væniit: nec minoris, quàm si liber, nec insessus ipse aut Italia ab hoste essent. Item alterum. eodem illo tempore, cùm ad vnam portam Annibal pugnaret & inuaderet, alterâ militem & auxilia in Hispaniam emiserunt. Fiducia hæc, vt verum dicam, humana non fuit: à Deo inspirante vênit.

CAP. VI.

Contra Probitatem & Abstinentiam dicta & obducta quædam.

ET hæc sufficiunt, mi Auditor, de Virtute Ciuili: cuius custodes & sacerdotes si viritim recenseam, quando finiam? te, & certè me, fatigem. AVD. Numquam me, nec si Iliadem sermonis tui texas. Sed tamen si arbitrari me dicta tua vis, non solùm audire: habeo quæ speciosè aut firmiter obducam iis & opponam. Itáne Virtutem hanc attollis? Pietatem omitto: etsi ea externa tota, & miseratione magis, quàm refutatione digna. Sed de candore & fide adiunxisti: an non ipso animo tuo alibi retinente, aut refragãte? Proh sancta Fides, quæ igitur lego alibi aut video, contra tuum numen aut nomẽ admissa? *Caucæi* populus Hispaniæ satis potens & notus fuit. qui cùm pares Romanorum armis & violentiæ non essent, legatos supplices in castra ad Lucullum Imperatorem miserunt, pacem & fœdus quacunque lege facturos. Ille obsides imperat, & argẽti statim* talenta

* 60000 Phil.

centum

centum, equites auxiliares certo numero. Omnia fiunt sedulò & obnoxiè. Imperat tum amplius, vt *duo millia* militum in vrbem suam accipiant, pręsidij caussâ. Id quoque factum. Sed illis occultò mandatum, vt muros portasque occuparent: atque ita Lucullus reliquum exercitum induxit, & tubâ signum datum, vt sine discrimine, senes, pueri, viri, feminæ interficerentur. Ita opidum direptum, deletum: ipsa *viginti millia* hominum, per summum scelus, interempta. O candorem, ô simplicitatem! & ecce aliam, in eâdem Hispaniâ, similem. Sulpicius Galba Lusitaniam hostiliter ingressus vastabat, mirãtibus illis nec caussæ aut culpæ satis consciis. Legatos mittunt, fœdera priora renouant: illo recipiente, & vltrò miserante, quòd sic afflictarentur. *Sed, inquit, egestas fortassè vos impulit prædas agere, & belli speciem præbere: medebor. Tripartitò vos diuidam, & in agro ac solo pingui collocabo, vbi reliquum beati ac tuti agatis. Venite cum vxoribus, cum liberis: in talem vallem, talis illa pars. adsignabo.* Veniunt miseri, læti ac securi, & in triplici regione distincti. ad quorum primos cùm accessisset, arma ponere quasi amicos sociosque iussit: & iis positis, milites immisit, & fidem ac deos implorantes, ad vnum omnes occîdit. Idem alteris, tertiisque celeriter factum, & priusquam fama prioris facinoris ad eos venisset. Aspicio te Lipsi, & oculis vultum ac pectus verbero, si tale aliquid infidum & barbarum, in vllâ barbarie factum? Atqui nouitia hæc sunt, dices, & reipublicæ inclinantis. Non nimis, neç longè à bello Punico secundo, cùm Respublica moribus legibusque vel maximè floruisse censetur. Sed vis igitur antiquiora? accipe. Ausonum gens in Italiâ fuit, vno tempore, nullo satis certo crimine, excisa. Liuius ipse narrat, suspectos & delatos à paucis, quasi deficere ad Samnites vellent: præuentos autem à Romanis, qui occultè submissis militibus, quibusdam & togatis, portas trium opidorum occuparunt: & eâdem horâ, cædibus promiscuè factis, vrbes & gentem deleuerunt. Audis tu mi doctor? quid istis hominibus probius aut candidius? cedunt Gallicanæ nostræ niues. Iam & *Abstinentiam* ac *Continentiam* laudasti: & vt leuissimè dicam, subrisi, aut & irrisi. Nam quæ, aut vbi, hæc Abstinentia? Romæ & inter ciues fortasse? credo, & ex veteri dicto, *Coruus coruo oculum non eruit*. Sed an eadem in prouinciis, & vbi

occasio aut facultas peccandi? O dij deæq; (si fas sic exclamare) quæ illîc occulta aut aperta furta, libidines, nundinationes, raptus? Poëtæ Harpyas aliquas finxerunt, quæ cõtactu & vnguibus omnia diriperẽt, aut fœdarent: in re, isti Romanorũ Præsides fuerũt. Optimus & bellissimus quisq; ita se gerebat, vt bella omnia domũ auferret. Demades olim dictitare solitus, cùm ad Tribunal aut Magistratum iret, *ad Auream messem se ire*: mihi crede, isti ibant, & Colchos quisque Iason sibi spondebat. Legisti tu Ciceronis illa de vno Verre? pleraque talia in aliis, & miseri prouinciales non nisi præda & spolium Præsidibus suis erant. Quòd si in pace talia: per bellum & arma quid suspicamur fuisse? & tu tamen illic quoque Abstinentiam eorum laudas. O iustè, ô meritò! & tuâ veniâ, dabo exempla. Ecce L. Sulla in Asiâ, cùm communiter *viginti millia talentûm* exegisset, priuatim edixit, vt hospes militi apud se diuertẽti *sedecim drachmas* in diem daret; cænam insuper ipsi, & sodalibus quot vocasset; Cen-
*.50.Phil. turio autem acciperet in diem * *quingenas drachmas*, vestem preterea duplicem Domesticam & Forensem. Hæc Sulla, inquies, homo nequam, & natus ad Disciplinam militarem dissoluendam. Benè est, accipio excusationem: quid ergo L. Paulus qui Macedoniam vicit, inter optimos ciuium? Destinatum ei Epirum totam diripere, & in prædam militibus dare, quia cum Per-
Lib.XLV. seo rege sensissent. Quid facit? ipsis Liuij verbis, *Centuriones in singulas vrbes submittit, qui se dicerent ad præsidia deducenda venisse, vt liberi Epirotæ, sicut Macedones essent. Denos principes è singulis euocauit ciuitatibus. Quibus cùm denuntiasset, vt aurum & argentum in publicum proferretur; per omnes ciuitates cohortes dimisit, sic vt vno die in omnes peruenirent. Edicta Tribunis Centurionibusque erant, quæ agerẽtur. manè omne aurum argentũque collatum: horâ quartâ signum ad diripiendas vrbes datum est militibus: tantaque præda fuit, vt in*
*40.Phil. *equitem* quadringenti Denarij, peditibus duceni diuiderentur. Centum quinquaginta millia capitum humanorũ abducta. Muri deinde direptarum vrbium diruti sunt: ea fuére opida circa* LXX. Quibus auribus tu candoris, tu abstinentiæ mirator, hæc audis? Centuriones submittit, per speciem liberandi; decem primos euocat, vt consilio & ducibus spoliet: ô candidum factum! Milites deinde immittit, diripit, cædit: ô clemens abstinensque factum! Sed pulcher-

pulcherrima clausula, tot millia capitum abducta: nec finis, in miseros muros & tecta sæuitum, & dirui ea iussa. In vicinâ Græciâ, quid Hortensius Prætor patrauit? Legati Abderitæ in ipsâ Româ audiantur, (Liuij item verbis) *Flentes ante Curiam, querentesque, opidum suum ab Hortensio expugnatum direptumque esse. Caussam excidij fuisse, quòd cùm * centum millia denariûm, & tritici quinquaginta millia modiûm imperaret, spatium petierant, quò de eâ re ad Hostilium consulem, & Romam, legatos mitterent. Vixdum ad Consulem se peruenisse, & audisse opidum expugnatum, principes securi percussos, sub coronâ ceteros væniisse.* Lib. XLIII * 10000. Phil. In ipsâ Italiâ, Locrorum opido Q. Pleminius, Legatus Scipionis Africani, cum milite præfuit. Sed quomodo? Liuius iterum dicet: *In* CORPORA, *in* LIBEROS, *in* CONIVGES, INFANDAE *contumeliæ editæ*. Libidines, & non dicenda habes: *iam auaritia* (inquit) *ne sacrorum quidem spoliatione abstinuit. nec alia modò templa violata, sed Proserpinæ etiam intacti omni ætate thesauri*. En religionem & pietatem, quam laudabas. Et quid ego Consules, Prætores, Legatos, nomino aut conquiro? ecce pusillus vnus Præfectus equitum, titulo tenus, Scaptius, cùm pecuniam deberi sibi à Salaminiis diceret, illi ad Senatum appellarent, eiusque consultum: homo probus & iustus, *quinquaginta equites* ab Appio Proconsule impetrat, *inclusum in Curiâ Senatum habet in multos dies, adeò vt interierint nonnulli fame*. Hæc Cicero ita narrat, & simul æquabile illud ius inter prouinciales & Romanos ostendit. Lib. VI. ad Attic. Quid plura addo? claudat mihi Polybius testium agmen, qui scribit Scipionem, captâ Carthagine Nouâ, *omnes obuios occidi iussisse, nec vt vlli parcerent*. Tum addit, sollemnem hunc morem Romanis fuisse: *Videntur enim*, inquit, *terroris gratiâ hoc illi facere. Itaque frequenter videre est, quando Romani ciuitates capiunt, non homines modò occidi, sed etiam canes dissecari, & aliarum animantium membra truncari*. Heu, heu clementiam, candorem, probitatem, & omnia, quæ dixi, inter ADMIRANDA!

CAP.

CAPVT VII.

Pariter contra Continentiam; & de luxu Romano.

IAM tu *Continentiam* etiam laudabas, in Victu & Veste: voluntate tuâ, aliquid opponam? LIPS. Valdè interest scilicet quid velim: tu mihi videris, vt Mithridates aliquis, non libero, sed hostili ore & animo, inuehi in Romanos. AVD. Non ita est: sed falsa si dicam, vterque parati erimus, tu refellere, ego refelli. Hoc iam agis, video: sed priùs & istæc audi. Continentiam igitur & frugalitatem veterum illorum, sed planè veterum, si laudas: ego succino, & Fabricios, Curios, Quinctios tecum miror. Sin longiùs trahis; vt non ego, lectio tua & obseruatio tacitè refellent. Quid? leges illæ Sumptuariæ ab antiquo latæ, & sub bellum Punicum secundum, non ostendunt morbos in eâ parte fuisse, cùm ad publica hæc remedia decurrendum? Ipsæ cęnæ, & lautitiæ quæ narrantur, non id clamant? Reminiscere Pontificiæ illius cænæ apud Macrobium, vbi incognita & nobis quærenda ciborum genera: reminiscere & Sallustij verborum de Metello Proconsule, in Hispaniâ: *Cænæ, vltra Romanorum, ac mortalium etiam, morem curabantur, exornatis ædibus per aulæa & insignia, scænisque ad ostentationem histrioniam fabricatis. Simul croco sparsa humus, & alia in modum celeberrimi templi. Præterea, sedenti in transennâ demissum Victoriæ simulacrum, cum machinato strepitu tonitruum, coronam ei imponebat: tum venienti thure, quasi Deo, supplicabatur. Toga picta plerumque amiculo erat accumbenti. epulæ verò exquisitissimæ, neque per omnem modò prouinciam, sed trans maria, ex Mauretaniâ volucrum & ferarum, incognita anteà, plura genera.* Considera cænaculi apparatum, cænantis habitum aut honores, cænæ ipsius exotica fercula: quis ganeonum & lurconum, possit vel ausit imitari? Quis nostrûm hodie aues aut feras trans mare, cænæ caussâ, conquirit? Atqui olim non Metellus solùm aliquis, sed iam vulgus lautiorum. Petronius Arbiter:

Ingeniosa gula est, Siculo scarus æquore mersus
Ad mensam viuus deducitur. inde Lucrinis
Eruta litoribus vendunt conchylia cænis,
Vt renouent per damna famem. iam Phasidos vnda

Orbata

Orbata est auibus, mutoque in litore tantum
Solæ desertis adspirant frondibus auræ.

Pulchrè & floridè, sed an poëticè & elatè? non opinor, imò Seneca, acer ille talium quæsitor & censor, auget & attollit. *Non est necesse* (inquit, ad sæculi sui mores) OMNE *perscrutari profundum, ac strage animantium ventrem onerare, nec conchylia* VLTIMI MARIS *ex ignoto litore eruere. Dij deæque istos perdant, quorum luxuria tam inuidiosi* IMPERII FINES *transscendit. Vltra* PHASIM *capi volunt, quod ambitiosam popinam instruat: nec piget à* PARTHIS, *à quibus pœnas nondum repetiimus, aues petere.* Vides affectum & stomachum viri, & sine bile hæc nec in sermone quidem vsurpantis. Quid Latinus Pacatus, in Panegyrico? Laudat Theodosium Principem, quòd nihil tunc opus esset, *ad penum regiam flagitare remotorum litorum piscem, peregrini aëris volucrem, alieni temporis florem.* & tum addit imaginem prioris sæculi: *Nam delicati illi ac fluentes, & quales sæpè tulit Respublica, parum se lautos putabant, nisi luxuria vertisset annum, nisi hibernæ poculis rosæ innatassent, nisi æstiuâ in gemmis capacibus glacie falerna fregissent. Horum gulæ angustus erat orbis noster. namque appositas dapes, non sapore, sed sumptu æstimantes, illis demum cibis acquiescebant, quos* EXTREMVS ORIENS, *aut positus extra Romanum* COLCHVS *imperium, aut famosa naufragiis maria misissent.* Ecce vitia & prodigiosum luxum, omnia fastidientem, nisi remota & sumptuosa. Sed inferioris tantùm illa æui? imò verò, vt tetigi, à bello Punico secundo, aut circà: cùm ecce Cato Censorius publicè questus, *Non posse saluam esse vrbem, in quâ piscis pluris, quàm bos, væniret.* Attende mi Lipsi. hócne nostro æuo fit? & tamen in luxum inuehimur, nec immeritò: at ego tibi dico, pluris quàm decem boues væniisse vnum piscem: piscem? pisciculum addo. Mulli in quo tunc pretio? putantur fuisse, quos *Barbos* hodie, aut *Regulos marinos* vocamus: sed quidquid fuit, pisciculus, & vix quinque aut sex librarum. O non delicias, sed insanias! vnum ex iis *quinque, sex, octo, decem millibus* HS. reperio emptum. Seneca iocosè narrat de Tiberio, seuero Principe, & luxui nec duce nec fautore. *Mullum ingentis formæ (quare autem non pondus adiicio, & aliorum gulam irrito? quattuor pondo & selibras fuisse aiebant) Tiberius Cæsar missum sibi, cùm in macellum deferri & vænire iussisset: Amici,*

Consol. ad Helu.

Epist. xcv.

inquit, omnia me fallunt, nisi istum mullum aut Apicius emerit, aut P. Octauius. Vltra spem illi coniectura processit. Licitati sunt: vicit Octauius, & ingẽtem consecutus est inter suos gloriam, cùm HS.* *quinque millibus emisset piscem, quem Cæsar vendiderat, ne Apicius quidem emerat.* Notetur hîc, quæso, non pretium solùm piscis, sed Tiberij mirabilis continentia, qui in tantis opibus nec edere piscem voluit, nec donum alteri tradere; sed pretium ex eo fecit. quod sordes hodie aliquis fortasse (nescio an recto iudicio) interpretetur. At in Plinio, *Asinius Celer, è consularibus, hoc pisce prodigus, vnum mercatus est** *octo millibus.* Atque id quasi summum pretiũ Plinius habet, cùm tamen in Suetonij Tiberio sit, Principem eum *grauiter questum, tres mullos triginta millibus nummûm væniisse.* Si numeri recti; certum est excessisse, & singulos *ducentis quinquaginta* Philippicis stetisse. An falsus aut mendax ergo fui, de bobus vel decem? Iam alia si conquiram, vereor non longus solùm, sed vanus esse. Dicam tamen, vel tui iudicij explorandi caussâ; & corriges, sicubi ego, aut testes mei, extra fines veri ibunt. De Apicio, quem iam nominaui, res nota est, hominem perditæ gulæ fuisse: de quo, vt alia sileantur, mors sola iudicabit, quam Senecę verbis dicam. *Apicius*, inquit, *nostrâ memoriâ* (sub Tiberio) *vixit, qui scientiam popinæ professus in eâ vrbe, è quâ quondam philosophi pulsi fuerant, disciplinâ suâ sæculum infecit. cuius exitum nosse, operæpretium est. Cùm** HS. *millies in culinam congessisset, ære alieno oppressus, rationes suas tunc primùm coactus inspexit. Superfuturum sibi* HS. *centies computauit, & velut in vltimâ fame victurus, veneno vitam finiuit.* Quam luxuriam, & quam effusam vitam priuati hominis hanc fuisse putamus, cui *centies* HS. (id est, *ducenta quinquaginta millia* Philippæorum) paupertas & desperatio fuit? O quàm multorum millium improba vota hodie sint, vel *quinquagies* habere? Sed hunc omitto, & duos eodem nomine alios, qui in exemplar & nomen transierũt huius vitij: Claudium Æsopum addamus, histrionem. De eo Plinius: *Maximè insignis est in hac memoriâ, Clodij Æsopi, tragici histrionis patina, sexcentis* HS. *taxata. in quâ posuit aues, cantu aliquo aut sermone humano vocales, millibus sex singulas coëmptas, nullâ aliâ inductus voluptate, nisi vt in his imitationem hominis manderet.* Benè hæc postrema fortasse; sed an non acrius, *imitatione hominem manderet?*

* centũ viginti quinque Phil.

* ducentis Philipp. cap. xxxiiij.

* Duo milliones & semis.

deret? Anthropophagum facere hunc Æſopum vult, qui aues comederet, cùm hominem non poſſet, humanas. Æſtimatio autem ea vnius patinæ eſt, *quindecim millium* Philippæorum. Atque iſte etiam fuit (alij ad eius filium referunt) qui *margaretas ſorbere ſolitus* aceto ſolutas. O ſcelus, in mare deportandum! LIPS. Ne nimis, ne nimis: & an me eò vis? nam ne neſcias, & ego margaretas, vel potiùs margaretulas, arte liquefactas, valetudinis cauſsâ, ſoleo ſorbere. Nec res magna aut impendioſa eſt. AVD. At ego pretioſas aio, & mens eorum eſt, qui ſcripſere. Tu autem vel aurum & gemmas ſorbe, vt viuas. Sed quod ad illos gulones, de M. Antonij & Cleopatræ ſponſione non meminiſti, cùm hæc ſe *centies* HS. vnâ cænâ diceret abſumpturam? Ille negare, & rem ἀδύνατον cenſere: ad ſummum, iudex & ſculna captus Munatius Plancus. Res non differtur, ſequenti die illa cænam apparat pollucibilem, ſiquis vnquam, & denique vt Cleopatra, & Ægypti regina. Nihil mirari Antonius, & calculos ad extremum poſcere: cùm illa arridens, Vnum, inquit, ferculum rem confecerit. & ſimul ex compoſito, illatâ phialâ acris aceti plenâ, vnionem quem aure dextrâ geſtabat, ſingulare naturæ opus, detractum in phialam demiſit, eumque, vt natura eſt, ſtatim liquefactum abſorbuit: parata & in alterum, quem ſiniſtrâ gerebat, manum iniicere, ni prouidè & properè Munatius, victum Antonium clarè pronuntiaſſet. Quidni victum? cùm ſola ea gemma vel *centies* HS. eſſet? ſiue, vt noſtra æſtimatio, *ducentis quinquaginta millibus* Philippæorum. Atque illa igitur arte hoc conſecuta eſt, vel aſtu: an re ipsâ & ſimpliciter Caligula, de quo Seneca? *C. Cæſar, quem mihi videtur Natura edidiſſe, vt oſtenderet quid ſumma vitia in ſummâ fortunâ poſſent, centies* HS. *cænauit vno die, & in hoc omnium adiutus ingenio, vix repperit, quomodo prouinciarum tributum vna cæna fieret.* Nam ſi margaretæ vel lapilli abſumendi, quid ingeniis magnis aut inuentis opus? via ſtrata & nota iam erat, per veſtigia Cleopatræ. In Suetonio tamen ſic lego, de ipſo iſto Caligulâ: *Commentus eſt portentoſiſſima genera ciborum; vnguentis calidis frigidiſque lauabatur; pretioſiſſimas margaretas, aceto liquefactas ſorbebat; conuiuis ex auro panes & obſonia apponebat.* Quid iam Vitellius, ille helluonum omnium

quæ fieri non poſſet.

Conſol. ad Helu.

Lib xxxv. altissimus gurges? de quo Plinius: *Vitellius in principatu suo* * *de-*
*15000 Phil. *cies* HS. (ita libri veteres) *condidit patinam, cui faciendæ fornax in campis exædificata erat*. Ego mallem (sed tu iudica) *condiit patinam*: quia non de ipsâ lance, etsi grandi & pretiosâ, sed de instructo eius & obsonio est sermo. Scripsit autem Suetonius: *in hac scarorum iocinera, phasianorum & pauonum cerebella, linguas phœnicopterûm, murenarum lactes, à Carpathio vsque, fretoque Hispaniæ, per nouarchos ac triremes petitarum, eum commiscuisse*. Vbi optimus quidam liber *à Parthiâ vsque* (non *à Carpathio*) habet: & considerandum est, ex Senecæ & aliorum suprà verbis. Etsi tamen structura videtur hæc ad *Murænarum lactes* referre. Idem verò Vitellius, non ipse solùm prodigus, sed alios impellens, *indicebat aliis eâdem die, ientacula, prandia, cœnas, commissationes, ipse omnibus sufficiens, vomitandi consuetudine*. Quod Suetonius cùm retulisset, ita addit: *nec cuiquam minus singuli apparatus, quadringenis millibus nummûm constiterunt*. Heu illusum vel abusum, in alienis opibus! nam ea sunt *decem millia* Philippicorum, siue ipse census equester. Super hæc nihil reperio, nisi in Latini Panegyrico obscurè quosdam Principum perstrictos: *Vt taceam*, inquit, *infami dilectu scriptos in prouinciis aucupes, ductasque sub signis venatorum cohortes, militasse conuiuiis: nónne cognouimus cuiusdam retrò Principis non prandia sæpe, sed fercula*, HS. *millies æstimata, patrimoniorum equestrium pretia traxisse?* Nec satis firmiter scio, quem aut quos tangat: puto Vitellium tamen, si in verbis eius emẽdes, HS. *mille æstimata*. Nam de illo *millies*, quis credat in vno ferculo absumptum? quod nec Cleopatræ aliquot, aut Caligulæ iuncti fecissent. Immane hoc nimis est: at illud *mille* planissimè conuenit, cum Plinij suprà notâ de vnâ Vitellij patinâ *decies* HS. æstimatâ. Nam millena HS. & *decies*, Romanis idem sonant. Iam de Heligabalo quid dicam? de quo Lampridius: *Numquam minus* * *centum* HS. *cœnasse, hoc est argenti libris* XXX. *Ali-*
*2500. Phil. *quando autem* * *tribus millibus* HS. *cœnasse, omnibus supputatis quæ*
*75000. Phil. *impendit. Cœnas verò Vitellij & Apicij vicisse*. Vbi tamen non *argenti libras* XXX. legi calculus vllus admittit, vt paries cum *centum* HS. sed potiùs CCL. quæ pura veritas esset. Atque ego in isto super omnes stupeo. LIPS. Quid ita? nam Cleopatra, imò Caligula superauit. AVD. At enim hoc mihi magnum & stupen-

dum,

dum, quod ſumptus iſti in Heligabalo cottidiani, & *numquam minus* (verba Lampridij) *centum* HS. *cænauit.* Eſſent *ſeptuagintaquinque millia* Philippæorum in menſem: quid iam conuiuia, quæ eiuſdem totius ſummæ, in vnum diem interpoſuit? Ita enim & Lampridius addidit factum. Sed iam monſtra omittimus: aliquid ad communem morem quærimus, à quo non nimis Philippus, Hortenſius, Lucullus, & hi tales, lumina reipublicæ, abiuerunt. Piſcinæ & viuaria iſtorum nota ſunt: cænæ, ex vnâ hac Lucullianâ. In famâ homo erat lautitiarum, & quòd eſſet *non ganeo & profligator, vt plerique ſua haurientium, ſed erudito luxu.* Cepit cupido Ciceronem & Pompeium cognoſcendi, ſed inopinatò, & vt ſeriò diſcerent quomodo in dies viueret. Inueniunt in foro, ſalutant, cænam indicunt: Sed *heus tu,* aiunt, *eâ lege nequid præmandes nam ſumptum ſumi in nos, non placet.* Ille tergiuerſari primò per ſimulationem, & *Cras potiùs,* inquit: cùm negarent, *Ergo nec hoc licet,* inquit, *famulo dicere in quo triclinio cænaturi* ſimus? Permittunt. Ille altâ voce, *Abi, dic in Apollinis cænaturum.* Mox ſequuntur: omnia lauta, ſplendida, regia, cum ſtupore duorum conuiuarum. Sed cauſſam neſciebant ſcilicet, & totam vim habuerat ad apparatum, vnum illud *Apollinis* verbum. Nam homo ita diſpoſuerat, vt cænacula ſuis nominibus diſtincta eſſent; & in quoque tales cibi, & impendia. Eminebat autem illud Apollinis: atque ita cùm Diſpenſator aut Coquus audiſſent id nomen, ſciebant ſtatim quid, & quantum, opus eſſet. Summa enim taxata huic cænaculo, ait Plutarchus, *quinquaginta milliũ drachmarum* erat: quæ ſunt *quinque millia* Philippæorum. Quid plura ego adferam? vnum hoc Senecæ, ad æui ſui mores aptum: *Quid eſt ſumptuosâ cænâ flagitioſius, &* EQVESTREM CENSVM *abſumente? & tricies tamen* HS. *adiiciales cænæ frugaliſſimis viris conſtiterunt.* Hic vnus ictus, Lipſi, te conficit: vulgò *cenſus equeſtres* inſumpti: & ab ipſis *frugaliſſimis* viris, *tricies* HS. Quantum hoc poſtremum eſt? colligit *ſeptuagintaquinque millia* Philippæorum. O frugalitas in vno conuiuio ADMIRANDA! & quis Principum hodie vel in nuptiali pænè epulo tantum prodigit? Silebam Lipſi, & ſtupebam: niſi quòd de *Veſte* etiam aliquid ſit addendum. Sumam à Cenſore noſtro Senecâ: *Quidquid eſt boni moris, exſtinguimus leuitate &*

Tacit. de Petronio.

Epiſt. xcv.

Lib. VII. Nat. Quæſt.

politurâ corporum. Muliebres mundicias antecessimus, colores meretricios, matronis quidem non induendos, viri sumimus. Tenero & molli ingressu suspendimus gradum: non ambulamus, sed incedimus. Exornamus anulis digitos, in omni articulo gemma disponitur. Ista de viris: quid de iuuenibus? Pater illius Senecæ: *Torpent ecce ingenia desidiosæ iuuentutis, nec in vllius rei honestæ labore vigilatur. Cantandi saltandique obscœna studia effeminatos tenent: & capillum frangere, & ad muliebres blanditias vocem extenuare, mollitie corporis certare cum feminis, & immundissimis se excolere mundiciis, nostrorum adolescentium specimen est. Quis æqualium vestrorum, quid dicam satis ingeniosus, satis studiosus, imò quis satis vir est? Emolliti eneruesque, quod nati sunt, inuiti manent, expugnatores alienæ pudicitiæ, neglegentes suæ.* Dei fidem! luculenter vtramque ætatem, ab vtroque scriptore, laudatam! Fortasse de feminis addam, quas scimus cum veniâ peccare, vbi viri gradum struunt? Tamen quid Propertius?

Controu.

Matrona incedit census induta nepotum.

Seneca iterum: *Video vniones non singulos singulis auribus comparatos: iunguntur inter se, & insuper alij bini superponuntur. Non satis muliebris insania viros subiecerat, nisi* BINA AC TERNA PATRIMONIA *auribus singulis pependissent.* Ille de auribus queritur: alius de toto corpore. vt Manilius:

Perque caput ducti lapides, per colla, manusque,
Et pedibus niueis fulserunt aurea vincla.

Pedibus etiam aurum, vt ait, sed & gemmæ: ac Plinius scribit, *non crepidarum tantùm obstragulis, sed & totis socculis addi. Neque enim* (inquit) *gestare iam margaretas, nisi calcent, ac per vniones etiam ambulent, satis est.* Addit pro fastigio insaniæ, *Visam à se Lolliam Paullinam, ne seriò quidem ac sollenni cærimoniarũ aliquo apparatu, sed mediocrium etiam sponsalium cænâ, smaragdis margaretisque opertam, alterno textu fulgentibus, toto capite, crinibus, spiris, auribus, collo, manibus, digitisq;. quæ summam quadringenties* HS. *colligebant, ipsâ confestim paratâ mancupationum tabulis probare.* O monstra! ô aruspice, non te vindice Lipsi, digna! Vna mulier, in vno cultu *decies centena millia* Philippicûm habeat? habuit: & pauca hæc satis ad Vestem & cultum. Nam cingi te iam aut suspicor, aut vereor: neque fortasse deceat nos iuuenes non dicam tam liberè, sed

tam liberaliter, nec in vos, ſed apud vos loqui. At tu ſi peccaui, puni: quomodo? contemptu & ſilentio, quæ pœna maxima mihi erit.

CAPVT VIII.

Excuſati Romani à prioribus: & primùm in Raptu vel Sæuitiâ, obiter.

NEVTRVM ego faciam, ô mi Auditor. Contemnam vel te, vel tuum hoc diſcendi ſtudium? nam ita oppoſitionem hanc interpretor. Vel ſileam etiam? quod non aliud ſit, quàm cauſſam non ſolùm perdere, ſed prodere: quod eſſe non poteſt, niſi aut improbi, aut diffidentis. Atqui non eſt magnum hoc opus, ne erra: quæ tu coaceruaſti, vnius alteriuſque manus impulſu deruam, nec machinâ aut ariete alio adhibito cadent infirmi iſti muri. Triplex accuſatio à te ſtructa, in Probitatem, in Abſtinentiam, in Continentiam: & videamus. Frauduléti quidam aut perfidi fuêre; rapaces quidam aut crudeles; luxurioſi in cibis aliqui aut veſte: ſed quidam, ſed aliqui: & hæc prima reſponſio ſit, & ſcutum pro me firmum. Quid pungis aut inuadis gentem totam, ob pauculos à te, tot ſæculis, alios vitioſoſque nominatos? Fuiſſe non miror: nec id prodigium aut monſtrum, vt tu aliquoties dixiſti, imò eſſet, ſi non fuiſſent. An tu in hac fæce noſtrâ hominum, puram meramque virtutem aliquam vis? ſoles nobis imperiorum lucere, ſine nube, aut tonitru, aut procellâ? nec fuêre iſta, nec erunt: & Deus in ſuperis illis locis & liquido æthere, ſerenum hoc habet, & ſeruat; cetera omnia inferiora, miſcentur, & turbant. Galbam aut Lucullum aliquē in Hiſpaniâ nominas, Hortenſium, aut Pleminium alibi: quid iſta ſunt, in tot millenis Præſidibus, qui boni & innoxij fuerunt? Vt ſi guttas aliquot aceti in magnú vas aquæ mulſæ iaciam, non ipſum corrumpam, ſed gratiam fortaſſe magis ab acore aliquo addam: ſic in magnis iſtis imperiis, magis ſentitur bonorum bonitas, ſi pauci interueniant, acidi aut amari. Vis tibi Taciti mei verbis hoc dicam? Cerialis apud eum rebelles Gallos ſic mitigat & componit: *Quomodo ſterilitatē aut nimios imbres, & cetera naturæ mala; ſic luxum, vel auaritiam dominantium, tolerate.*

tolerate. VITIA ERVNT DONEC HOMINES: *sed neque hæc continua, & meliorum interuentu pensantur.* Hæ sunt non Cerialis, aut Taciti, sed Sapientiæ voces: tu, & alij isti queruli, audite. Atque hæc si locum in exiguo aliquo nec diti imperio habeant (cottidie enim occurrunt:) quídni magis in illo amplo, diffuso, opulento? Magna peccandi materies & illecebra erat; & quòd procul ab vrbe dominâ & Senatu agerent, & vbi vix cerni vel nosci vitia sua posse arbitrabantur. Et tamen (quę altera responsio) aduersa sæpe fuêre, atque etiam animaduersa. Hoc excuset Senatum & imperij præsides, quòd legibus pœnas dederunt, quicunque conuicti sunt leges alibi violasse. Nónne id in Galbâ, Hortensio, Pleminio, Verre, & talibus? Nec Romanis igitur vniuersis fraudi aut culpæ sit, peccasse aliquos, sed impunè & liberè peccasse. Paullum Æmilium mihi etiam attulisti, magnum virum, fateor, & vno illo vel colore culpæ, nō enim culpâ, indignum. Cur tamen cùm inuidiosè rem totam narras, hoc callidè siles, Senatum ei iussisse? Ex præscripto id fecit: & qualecumque est, non iam ipse, sed Senatus potiùs accusetur. Cur tamen vel iste? audi & disce. Epirotæ illi omnes firmiter pro Perse steterant, Romanos oppugnauerant: quæ iniuria est, si hostes hostium pœnas luant? At nimias, inquies. Nollem factum, si me consulis, & clementia placeat: sed ad coërcendas rebelliones aut defectiones, talia quædam à modestissimis Regibus aut Rebuspublicis facta, possim docere. Addis sollennem sæuitiam Romanorum, vt putas, in expugnatione opidorum: homines occidi, canes dissecari, animantes truncari. Miseranda sunt, non nego: nec tamen, vt tu censes, referenda inter mea ADMIRANDA. Quid dissimulas? non herè & hodie hæc fiunt in puberes & viros omnes, vbi vis vltima expectata? Et caussa aliqua huic rei est, *Terror*, quod Polybius dixit: & non facile alioqui manum & finem bellis imponere, nisi hæc interdum, frangendæ pertinaciæ, vsurpentur. At canes etiam dissecti. ô ridiculum te, si in canes non licet, quod in homines! & amo ego quoque hoc genus, sed absit vt supra nostrum genus. Hæc dici & excusari possunt, & verè possunt: non infiteor tamen, sub Sullâ aliquo, Mario, aut Cæsare, & præsertim per ciuilia bella, ius omne & fas neglectum aut calcatum: sed mox attollendum ab Au-

gusto, aut siquem bonum Principem Deus dedit. Illo medico opus fuisse fateor Rep. iam tam laxâ & opulentâ: & inter pares, seueritas aut terror esse non poterat ad satis reprimendum. Leges erant: sed *inualidum earum auxilium*, ait Tacitus: *quæ vi, ambitu, postremò pecuniâ turbabantur*. Itaque sub Principe status iam melior, maximè quod ad Prouincias attinet: nec eæ auaritiam aut rapinas Præsidum sic impunè sentiebant.

CAP. IX.

Factum idem in Luxu mensarum, aut vestium.

SATIS, quod ad priora duo attinet, excusaui: venio ad *Continentiam* asserendam, in quâ conuellendâ valdè te iactasti. Argumenta in eam præcipua duo erant, Leges Sumptuariæ ab antiquo latæ; & Exempla aliquot luxus. Quod ad Leges, vide quàm ego à te abeam: aio & adfirmo, non firmius pro frugalitate argumentum esse. Nam quod eæ coërcent aut emendant, quale est? ex emendatione apparet, quam videamus. *Fannia* ecce lex, sub bellum Punicum tertium lata fuit, in hanc sententiam: *permitti diebus festis centenos æris; ceteris, denos*. O verè ADMIRANDA æui continentia, cui satis esse potuit finitio iam dicta! Nam attendisti hoc mi Auditor? *centeni* illi æris, decem drachmas nobis reddunt; *deni*, vnam. O nuptias, repotia, natales, apparatu celebri, quibus Philippæus vnus sufficeret in potum, in cibum! Quis de viâ aut ponte mendicus pænè, non plus hodie absumpserit? Atqui Respublica tunc satis opulenta & florens erat: & maximè autem sub Sullâ. Tunc & Græcanicæ, & Asiaticæ deliciæ cognitæ: videamus igitur, & laxè lauteq; iam epulemur. Ita opinor. nam ecce tulit Sulla, vt *feriis sollēnibus triginta sestertios liceret insumere; ceteris diebus, ternos*. Hem, hem, hem quid istud est? itáne regredimur, & recidimus? ego autem iure progredi, & accedere aliquid debere censebam. *Triginta* HS. sunt, meo calculo, *septem* drachmæ & semis; id est, nondum Philippicus: *terni* autem, nec drachma. AVD. Ego hæc non credo Lipsi, nec fero: ridenda & explodenda sunt. Tales leges, tam arctas, ferat ille, qui sic copiosè vixit? LIPS. Rem habes, & verba ipsa apud Agellium: tu vide. AVD. Corrigenda sunt: & HS. *trecenos* legendum, Lib. II. cap. xxiiij.

legendum, non *tricenos*. Lips. O bonum promptumque Criticum! sagacitas magna est, viceris vel Luceium. Sed desine, desine homo: & manum tuam coërceat lex Licinia quæ præiuit, in quâ non nisi *triginta asses* (tres denarij) *permissi diebus festis*. Laxauit igitur & auxit Sulla. Sed quid hîc sistimus? Augustus ille, qui Romam opibus & gazâ Ægyptiâ repleuit, & sub quo illa in ipso flore, Cibariam legem hanc tulit: *quâ profestis diebus ducenti sestertij; Kalendis, Idibus, & alijs quibusdam festiuis, trecenti; nuptiis autem & repotiis, milleni finiuntur*. Sunt *quinque* Philippæi, profestis; festis, *septem cum dimidio*; nuptiis, *vigintiquinque*. Quid tu, cùm hæc legis, nón cogitas, tot illos illustres Equites & Senatores, & censum eorum vel Principum opibus hodie comparandum? Atqui quàm coërceantur, vides: & ego tibi hodie adfirmo, rarò sollennius paullò conuiuium dari, quod nuptialem illam summam non excedat. En, abi nunc, & luxum obiice: quem totum satis reieci argumento ipso tuo legum. quia (vt veterum aliquis ait) *indicium sobrij sæculi est, vbi tali præscripto legum, coërcetur expensa cænarum*. Atquin Apicios, Lucullos, Caligulas, aut Vitellios adduxisti. Quid ad me? cùm Rempublicam laudaui, plurimos in eâ laudaui; nec adspicere debui, siquæ in tanto & tam vberi agro malæ alibi & nocentes herbæ. Non obstant, quo minùs hæc seges bona & laudabilis sit: nec tales certè mihi dabis ante labentem Remp. id est Sullanum æuum. Avd. Imò dedi Lipsi. nónne Cato de pisce exclamauit supra bouem? nónne *frugalissimis etiam viris*, vt Seneca dixit, cænæ *tricies* constiterunt? Hæc purganda sunt, si potes: aut labitur tuum illud legibus solis nixum. Lips. Vah, quomodo potero? quò me vertam? Bos ille Catonis occursat: & planè, ex Græcorum verbo veteri, *Bouem nunc habeo in linguâ*. Sed audi quod verum est, nec nimium in boue te iactes. Bos & alia, minimi tunc pretij, nec credo equidem væniisse vltra *quaternas aut quinas* drachmas. Avd. Totum bouem? Lips. Totum. Avd. Quaternas? Lips. Ipsas. Avd. Si hoc doces, tum ego dixerim vel me bouem esse. Lips. Quid si amplius doceo, & ad Drachmam vnam te duco? Avd. Habebo hoc caput & culmen inter omnia hodie, heri, & nudius tertius, quartusque, ADMIRANDA. Lips. Da te mihi, disces, & credes. Plinius

ita

ita scribit. nam ipsa verba recitanda sunt: *M. Varro auctor est, cùm L. Metellus in triumpho plurimos duxit elephantos,* ASSIBVS SINGVLIS *farris modios fuisse, item vini congios, ficique siccæ pondo triginta, olei pondo decem,* CARNIS *pondo duodecim.* Hoc ille bono auctore, & omnis antiquitatis indagatore, Varrone protulit: & obseruasti? AVD. Nihil respondeo, stupeo: & tamen nihil etiam de boue. LIPS. Vel maximè, sed non attendisti. Nam ait, *Carnis pondo duodecim, singulis assibus vænisse*: & fac igitur bouem pependisse quadringentas aut quingentas libras: quid erunt nisi *quaternæ* aut circiter drachmæ? Sed illa nimis vetera sunt, inquies. Nec id quidem, sed bello * Punico primo euenerunt: haud longè à Catonis æuo. Et demus posteà aliquid mutasse, paullatim tamen nec enormiter: & hoc Polybius nobis dicet. Ille, ipso Catonis æuo, scribit de fertilitate & copiâ Galliæ Cisalpinæ: *suis etiam sæpe temporibus, medimnum frumenti Siculum, quattuor obolis vænisse; hordei, duobus; metretam autem vini, tantidem quanti hordeum.* Ista magis mira ADMIRANDA sunt, medimnum Siculum (sex modios continet) non nisi duabus Drachmæ partibus vænisse; metretam vini (* duodecim congij sunt, si Atticam, quod opinor, intellegit) tertiâ parte. Addit etiam facetum corollarium, *Viatorem in iis locis, nihil cum diuersitore aut hospite pacisci, sed benè & lautè habitum, abeuntem soluere dimidiatum Assem.* O si nobis peregrinari ita fas! tota iuuentus dilabatur, & abeat in beatas illas oras. Sed ego tibi promissum meum plenè soluam, & bouem reducam ad Drachmam. Factum bello Mithridatico, cùm Lucullus prædas è Ponto egit, sic abundanter, vt *mancipium quattuor drachmis vænale esset; bos, vnáque capræ, oues, vestes, alia, pari vilitate.* In Appiani Mithridatico hoc leges. Quid tu iam? AVD. Sileo, & bos à tuâ linguâ transiit in meam. LIPS. Imò tu, vt volebas, in bouem. Nec tamen, vt seriò loquamur, sentio vel assero, tam grandem vilitatem hanc semper fuisse: sed analogiâ talem, & quam leges illæ Sumptuariæ satis ostendunt. Absque eâ enim, quid nisi irrisio & illusio eæ sint? facit huc, quod de Pomponio Attico, insigni viro & prædiuite, ac digno cui Agrippa gener esset, & progener Tiberius Princeps, Cornelius Nepos in vitâ eius scribit. *Cùm,* inquit, *inprimis lautus esset eques Romanus, & non parũ liberaliter in domum*

Lib. XVIII. cap. III.

* Anno Vrbis DII.

Lib. II.

* Libræ mensurales 120.

domum suam omnium ordinum homines inuitaret, scimus non amplius quàm terna millia æris, peræquè in singulos menses, ex ephemeride, eum expensum sumptui ferre solitum: atque hoc non auditum, sed cognitum prædicamus. Hæc notanda profectò. Atticus inter planè diuites erat, inquit; idem inter liberales, & domus eius ac mensa cottidie omnibus patebant, etiam è Senatu: & tamen non plus in mensem, quàm *tria millia æris* absumpsit. Sunt *triginta Philippici*: ergo in diem, *Philippicus vnus*. Hæc in florentissimâ re Romanâ facta: & Martialis æuo non dissimilis etiam vilitas, sed, vt opinor, in anni aliquâ vbertate:

Amphora vigessis, modius datur ære quaterno:
Ebrius & crudus nil habet agricola.

Obserua. amphora XLVIII. sextarios continet, siue congios octo: itaque congius hac ratione sit *duorum assium & semis*, non longè nimis à Varronianâ vilitate. Et simile in Modio. Sed iam ad tuum illud, ne subterfugere videar, de *Frugalissimis viris*, qui *Tricies* absumpsêre. Sed heus tu, satin' plenè & ex fide Senecæ verba attulisti? Ego faciam, & pluscula recitanda sunt, vt de sententiâ constet. Ait, cōtra luxuriam differens: *Non in facto laus est, sed in eo, quemadmodum fiat. Quid est cœnâ sumptuosâ flagitiosius, & equestrem censum cōsumente? Quid tam dignū censoriâ notâ, siquis, vt isti ganeones loquūtur, sibi hæc & genio suo præstet? & tricies tamen* HS. *adiiciales cœnæ frugalissimis viris constiterunt. Eadem res si gulæ datur, turpis est; sin honori, reprehensionē effugit.* Mens huius viri, non in re peccatum sæpe esse, sed in caussâ & fine. Tu epulum sumptuosum das, sed gulæ aut vanitatis caussâ: alius dat, sed legis & moris caussâ: ille peccat, hic minimè, quia nō cupidini, sed consuetudini est obsecutus. Sicut, inquit, in *Adiicialibus epulis*, viri etiam frugales multū impenderunt, sed quia debebant. Totum in eo, vt sciamus seriò, quę sint istę *Adiiciales*: ego nullas arbitror (pace eorum, qui aliter) & *Aditiales* omnino scribo. Intellego eas, quæ in *aditu* honoris, & auspiciis quasi primis, etiamnunc dari solent: sed olim maximè Sacerdotiorum. Inde *Pontificiæ, Saliares, Augurales, Diales cœnæ* prouerbiis celebratæ: & Seneca hîc apertè de *Aditialibus* scripsit, *honori eas dari.* Talis illa apud Macrobium, ex Indice Metelli Pontificis transscripta: *Ante diem* IX. *Kal. Septembres, quo die Lentulus* FLAMEN INAVGVRATVS *est.*

Datæ

Datæ igitur in ipsâ inauguratione & aditu, vt dixi: & quí Ini sic *Aditiales*, vt *Initiales*? Tranquilli nostri simile, in Claudio: *Sestertium* * *octogies* PRO INTROITV *noui sacerdotij coactus impendere*: * 100000: Phil.
etsi Dio videtur hoc aliò ducere, & in summâ mutat. Sed tu ne aliò igitur traxeris ea Senecæ, nec à sollennibus sacrisque epulis, ad communem sæculi luxum. Sed addidisti etiam in fine de Vestibus, & viros feminasque lasciuiisse. De his, non nimis nego, nec excuso: concessu omnium peccet in nugis ille sexus, ad seria non aptus. Sed viri, parum aut nihil in veteri Republicâ: sub Principibus cœpere, nec Principibus ipsis inuitis. Frangi aut mitigari altos & generosos animos, vestium, conuiuiorum, ludorum, deliciis aut remissionibus, haud abs re eorum est: nec Augustus & sagaciores illi ignorarunt. Itaque Tacitus scripsit, *Luxus mensæ, à fine Actiaci belli, vsque ad arma, quîs Ser.* III. Ann.
Galba rem Romanam adeptus est, per annos centum, profusis sumptibus exercitos fuisse. Sed anteà negamus: & cum Liuio totum hoc de Virtute claudimus, *Nulla vnquam Respublica nec maior, nec* SANCTIOR, *nec* BONIS EXEMPLIS *ditior fuit: nec in quam tam* SERAE *Auaritia Luxuriaque immigrauerint; nec vbi tantus, ac* TAMDIV *Paupertati ac Parcimoniæ honos fuerit.*

CAPVT X.

Doctrinæ studia Romæ, & Salaria in Doctores.

ABSOLVI igitur de Virtute, nisi placet ornamentum vel adiumentum eius me adtexere *Doctrinam*. Nam & ea Romæ viguit, atque adeò à conditâ ipsâ vrbe, vel potiùs ante eam, si Dionysio & Plutarcho credam, *Romulum & Remum litteris & omni liberali doctrinâ institutos Gabiis fuisse*. Cur verò non credam? opera & facta non abnegant expolitum Romulum fuisse, & sequentes item Reges: & multa Græcanica instituta in moribus, verba ipsa in linguâ compárent. Atque adeò erat transfusa ipsa Græcia in magnam Italiæ partem, cui & nomen reliquit. Exoleuisse tamen hæc paullatim, fateri debemus, & vsque ad bellum Punicum secundum, raras Romæ vel elegantias, vel litteras fuisse: Mars & horrida virtus omnia obtinebant. Posteà intrata & capta ipsa Græcia, victores iterum cepit, &

pit, & feliciter artes ſuas intulit & diffudit. Magno gradu tunc itum ad variam doctrinam, ſed primò ad eloquentiam maximè: vt quæ coniuncta cum rebus gerendis, & aptiſſima gubernantibus eſſet. Mox & Hiſtoria ſucceſſit, & Philoſophia, & quidquid ad animos moreſque colendos, aut honeſtè oblectandos, facere videretur. O hanc quoque curam laudabilem! & maximè, quia cum modo & temperie fuit: quod nec omnes paſſim ſe darent, nec nimis etiam darent. Non omnes, ſed primores ferè & ij qui vel erant in Republicâ, vel ad eam ſe præparabant. E triplici illo ordine, Plebs ad militiam adſpirabat, neque erat harum rerum; Senatus & Equites, præter illam, animi cultum adſumebant, & mente non manu ſolùm conſpici volebant. Modum etiam plerique ſeruabant, nec vt mancipia quædam litterarum eſſent; ſed vt quatenus opus, haurirent, & ad rem atque vſum transferrent. Talis Scipio ille poſterior, talis Cornelius Sulla, Pompeius, Lucullus, Cæſar, alij vno verbo, quicumque in Rep. eminentes poſteà fuerunt. Quod Thucy-
Lib. II. dides Athenienſes ſuos profiteri facit: φιλοκαλοῦμέν τε μετ᾽ εὐτελείας, καὶ φιλοσοφοῦμεν ἄνευ μαλακίας: *Elegantes ſumus, ſed cum parcimoniâ; philoſophamur, ſed ſine mollitie*: id, inquam, conuenientiſſimè Romani veteres ſibi vindicarint. Itaque ſtudium hoc Doctrinę publicè viguit, & doctores paullatim, in priuatis primò Principum ædibus, mox & in publico, ac ſtipendiis publicis, auditi, conducti, & præmiis variè affecti. Quis neſcit C. Cæſarem
Sueton. *omnes liberalium artium Doctores, qui Romæ eſſent, ciuitate donaſſe?* Qui ſummus extero honos, & nullâ pecuniâ æſtimandus. Etſi nec hæc defuit, primò quaſi è priuatis loculis data: mox è fiſco annuatim appenſa. Primus id Veſpaſianus firmiter inſti-
Sueton. tuit: qui *Latinis Græciſque Rhetoribus annua centena conſtituit.* Ea reddunt *bis mille quingentos* Philippæos: vbi hodie vel eximiis doctoribus largiẽdos? Atqui & medicis *quingena* HS. mercedem annuam fuiſſe Plinius docuit: quæ ſunt *duodecim millia & quingenti* Philippæi: cur non igitur admittam vel *ſexcenta* excellenti alicui honorarium fuiſſe? Imò fuerunt *Eumenio Rhetori*, & doctori in ſcholis Auguſtoduni: quem Conſtantius princeps ſub Auguſtis Diocletiano ac Maximiano, *ſalarium in ſexcentis millibus nummûm accipere iuſſit.* Ita ipſe ſemel iterumque profitetur in

Oratio-

Oratione, quæ exſtat: nec *ſexagena* reſcribi mihi aliquis perſuadebit. Scilicet alienum nimis à MAGNITVDINE ROMANA eſt, *quindecim millia* Philippæorum, ſingulari doctori, & qui Magiſter Palatij fuiſſet, dari? nihil eſt: & credent mecum, qui veteres opes & animos ſatis ſciunt.

CAP. XI.

Diuturnitas Romani imperij, & in occaſione de patriâ Conſtantini.

SED peregiſſe curſum meum ſermonis videor, & vela colligo, & nauigo in portum. Vidiſti quàm magnum hoc imperium *à Finibus*, *Copiis*, *Opibus*, *Operibus*, *Virtutibus Viriſque* fuerit: & potuiſſem *à Tempore* addere, ac diuturno ſtatu. Nam quod alibi imperium, modicè magnum, tamdiu perſeuerauit? Atque iſtud maximum, tot ſæcula ſtetit: & reliquiæ eius cum nomine, etiamnunc in Germaniâ & AVSTRIACA domo feliciter ecce viuunt. Itaque Plutarchi verba liceat vſurpare: *Cùm Fortuna alata ſit ac vaga, & modò Aſſyrios, Medos, Perſas, Macedonas, Carthaginienſes luſtrauerit, eosdémque reliquerit: videtur ad Tiberim alas poſuiſſe, volubilem globum reliquiſſe, & vrbem quaſi perpetim inhabitatura intraſſe.* Quid Homeri iam olim vaticinium, quàm mirabile eſt?

Νῦν δὲ δὴ αἰνείαο βίη Τρώεσσιν ἀνάξει, Iliad. γ.
Καὶ παῖδες παίδων, τοί κεν μετόπισθε γένωνται.

Nunc autem Troiana Æneas ſceptra tenebit,
Et nati natorum, & qui naſcentur ab illis.

Ille verò tenuit, & nati eius; inter quos Romulus primus Regum, ex eo ſanguine; & ô occultam decreti vim! primus Imperatorum, Cæſar. Etſi autem mutatio aliqua ſtatus interuênit, tamen imperium manſit: primò ſub Regibus, tum Cõſulibus, tum Principibus: & ſub iſtis, ſciſſum diuulſumque, & caput alterum in Thraciam aut Græciam tranſlatum. Conſtantinus id fecit, quod non ignoras: & cauſſam dedit ruinæ aut inclinationi deinde rerum. AVD. Oro te mi doctor, benignè & honeſtè de hoc viro loquamur, & qui vt ſidus illuſtrauit vicinam noſtram terram. LIPS. Ego verò loquor in omni aliâ re: & præ-

& præsertim quæ sacra & pietatem tangit. Quis nescit illum, Deo duce, depulisse tenebras, quæ orbem terræ densâ superstitionum nube obsidebant? Ille dissipauit, lucem intulit, templa nobis & Christo aperuit, vanis cultoribus & diis clausit. Magnus igitur laudatusque vir; sed quid tamen ea lux propriè ad vicinam nostram terram, vt dicebas? AVD. Nam quis nescit in Britanniâ ortum hunc esse, & gloriam etiam redundare ad natalem terram? LIPS. Ego verò nescio, & ambigo, & propior sum vt negem. AVD. Túne, contra eruditissimis viris nuper asserta? & clarum hunc etiam Panegyrici scriptoris locum? Nam ille apud ipsum Constantinum hæc profert: *Pater tuus liberauit Britannias seruitute, tu etiam nobiles* ILLIC ORIENDO *fecisti*. Quod os tuum erit, contra verba tam expressa, euntis? Nisi hoc dices, æui eius oratorem nescisse Principis sui patriam, & in re tam nobili, ignauè & fœdè apud ipsum errasse. LIPS. Hoc non dicam, & os non abdicabo, imò nec perfricabo quidem. Fides apud me esto Panegyristæ: sed quid dicit igitur? *Ortum illíc* Constantinum: at non in tuam sententiam fortasse, sed meam dicit. Ea est, non ipsum ibi, sed imperium eius ortum: non Constantinum, sed Principem. Verè tibi dicò, (siste, nec resilias) hæc eius mens est: *Tu nobiles fecisti Britannias, quòd illíc ortus factusque es Imperator*. Prima imperij tui lux illíc, & illinc, fulsit. Nec dissimile nimis in verbo, quod paulloante idem Orator dixit, *Constantine oriens Imperator*. AVD. Percussisti me nouâ interpretatione: sed quid tu tamen contra communem omnium assensum? LIPS. Nego, communem: imò nemo veterum hoc scripsit. Mediæ aut nouellæ ætatis hæc assertio est, nec nisi ab illo imperij ortu orta. Quid? nónne Nicephorus, Ecclesiasticæ historiæ scriptor, de Bithyniâ palàm affirmat? *Nam patrem eius Constantium, cùm ad Persas legatus iret, Drepanum Bithyniæ venisse, diuertisse, Helenam hospitis sui filiam nouisse, Constantinum hunc genuisse*. Cur autem ille hoc tam constanter, tam nihil ambigens, aut de varietate inserens, si variatum tamen fuit? Atque ego arbitror, verissima Nicephorum tradidisse. Quo teste? quem nemo respuat, veteri, & ab ipso Constantini æuo. Is est Iulius Firmicus, qui Matheseon libros

Lib. VII. Eccl. Hist. cap. XVIII.

libros ſcripſit: & in eorum primo, hæc verba. *Dominus & Auguſtus noſter ac* TOTIVS *orbis Imperator, Pius, Felix, ac Prouidus Princeps* CONSTANTINVS *ſcilicet* MAXIMVS, DIVI CONSTANTII *Filius, auguſtæ ac venerandæ memoriæ Principis. qui ad liberandum orbem à* TYRANNICIS *immoderationibus, & ad comprimenda domeſtica mala, fauore propitiæ maieſtatis electus eſt.* APVD THARSVM GENITVS, *à primo ætatis gradu gubernacula imperij retinens, quæ proſperis nactus fuerat auſpiciis,* ROMANVM ORBEM *ſalubri gubernationis moderamine ſuſtentat.* Ea de Conſtantino noſtro accipienda eſſe, primùm doceo, tum de re meâ addo. Aliquis enim dixerit *Conſtantinum eius filium* capiendum, quoniam in libris vulgatis legitur, *Diui Conſtantini filius*: ſed profectò id improbum eſt, & *Conſtantij*, vt recitaui, legendum. Multa docent clarè. primùm quòd ait, *Totius orbis Imperatorem* fuiſſe. atqui Conſtantinus ille, inter tres Conſtantini Magni filios, ſorte duntaxat Gallias, Hiſpanias, Britanniasque habuit. Item, quòd *Maximum* agnominat: quòd, *Tyrannos* ab eo extinctos; & quòd *Romanum* orbem ſalubriter facit gubernantem. Atqui partem modò, vt dixi: nec eam ipſam diu tenuit, intra triennium occiſus. Quid, quòd diſertè mox idem Firmicus, *Conſtantinum Maximum Principem, & eius* INVICTISSIMOS LIBEROS, *Dominos &* CAESARES appellat? Certè non habuit tales minor ille Conſtantinus, & palàm ad noſtrum hunc ſpectant. Iſta præmiſi, ſiquis (vt ſunt mores, aut ingenia) refragari vel calumniari vellet: nunc ad rem aptemus. Ait igitur, Conſtantinum illum ſuum Principem *apud Tharſum* genitum. Quæ illa eſt? an nobilis in Ciliciâ? non eſt, ſed in Bithyniâ ego eam inueni. Nam Stephanus de Vrbibus, Nicetas, Porphyrogennêta, *Tarſum* hanc (ita ſcribunt, ſine adſpirante litterâ) in Bithyniâ ſignatè ponunt, iuxta Nicomediam ipſam. Ego verò aio & infero eandem cum *Drepano* eſſe, quod Nicephorus nominauit. Quo argumento? quòd apud Nicomediam ſinus & curuatura maris eſt; quæ loca talia communi nomine *Drepana* Græci, quaſi *Falces*, à ſimilitudine, vocabant. Inde paſſim *Drepani* hoc nomen in maritimis, & Ortelium noſtrum vide. At proprium eius loci opidique nomen, & magis reſtrictum, *Tarſus* fuit. Mea hæc

coniectatio eſt: nec moueor, ſi poſteri, aut Britanni ſcriptores, aliter de totâ re tradiderunt. Multo minùs Georgio Cedreno aurem præbeo, ſcribenti natum Conſtantinum περὶ τὴν τῆς Δακίας πόλιν, *circa vrbem Daciæ*. Corrupta, aut falſa ſunt: & quoties vanitatum manifeſtus ille auctor? Pro nobis etiam validè facit, quòd ipſum iſtud Drepanum, *Helenopolis* appellatum poſtea, in honorem matris; & Pontus vicinus Polemoniacus, item *Helenopontus*: ſed & ſedes imperij in viciniâ tranſlata, nónne affectum in patriam teſtatur? Ipſum denique æuum Conſtantini adiuuat, ſi conſideras natum eum circa annũ ∞ XXIII. vrbis conditæ: quo tempore quieta adhuc Britannia, & turbæ pòſt motæ, & pater ad eas ſedandas miſſus. Ergo verius antè, & alibi, natum eſſe. Sed tu, aut alius, vt volent: ego ſine fraude cenſui, & Sermonem meum totum finiui.

CAP. XII.

Concluſio, & Laudatio magni Imperij.

AVD. O ſermonem æternùm mihi vtilem, & iucundum! & clarâ voce fateor, nunc denique admittere & concipere me cogitationes tanto illo imperio dignas. Inter quas tamen & iſtam: Fueritne vtile gentibus ſub tam magno illo eſſe? an non nimia & aſpera iſta ſeruitus, ſine vindice & domino quem appellares? LIPS. Haud inepta nec importuna quæſtio: & ſcio eſſe, quæ illud damnare aut certè accuſare poſſint; ſed plura ac grauiora, quæ abſoluere & alleuare. Inprimis quanti facias, ſub magno tali imperio pacem ac quietem gentium vbique fuiſſe? Nuſquam arma, hoſtis, prædo; arabant, ſerebant, metebant; conuiuia, coniugia inibant; liberos gignebant, educabant: omnia ſecurè, & nec auribus quidem læſis rumore belli. Nam ſiquod tale erat; cum barbaris nempe & longinquis, & quod velut ludicrum aut fabellam, tuti limitibus & præſidiis ſuis, audirent. Pulchrè Ariſtides: *Bella verò vix vnquam nunc creduntur exſtitiſſe, ac pro commentis habentur à pleriſque. Quòd ſi alicubi ad limites conflictus fuerit, (vt in magno & immenſo imperio facilè fit, ob Getarum inſaniam, vel Afrorum miſeriam, vel rubri maris accolarum infelicitatem, qui commodis boniſque ſuis neſcie-*

runt

runt vti) mox ista, tamquam fabulæ, cum omni memoriâ euanuerunt. Tanta pax apud vos viget, ô Romani, etsi militiam bellúmque habetis inter patria instituta. Atque iterùm idem (quomodo enim meliùs certiúsque vetera repræsentem, quàm veteris scriptoris verbis?) idem in eam laudem: *Vniuersus orbis sub vobis, tamquam festum diem agitans, quos olim gerere solebat gladios deposuit, ad conuiuia autem & reliquam omnem lætitiam liberè se conuertit. Et aliæ quidem contentiones aut certamina vrbes reliquerunt; vnum omnes habet, vt earum quæque pulcherrima & iucundissimo aspectu appareat. Itaque omnia plena gymnasiis, fontibus siue aquæductibus, porticibus, templis, tabernis, scholis: vt aliquis verè dixerit inclinantem & labantem mundum, restitutum à vobis esse. Nec vrbes solùm splendore & decore lucent, sed tota adeò terra, instar horti aut paradisi, conspicitur exculta. Vt miseratione planè digni videantur, si qui imperio vestro non subiacent (qui pauci tamen sunt:) vt qui tantis bonis careant.* Hæc verè & floridè dicuntur, & capiunt me recitantem: etsi non minùs vno ictu penetrat Cornelij nostri breuiloquium: *Quippe immota, aut modicè lacessita pax:* quod ille de Principum æuo scripsit. Iam verò alterum bonum, quanti est, Communicatio inter se hominum & rerum, viis vndique liberis commerciísque? In animo tuo cogita, si tutò nunc Byzantium, Persarum aut Sinarum regionem videre liceret: quàm tu ipse fortasse atque alij libenter & auidè iretis? per tot terras & maria oculos pedésque ferretis? AVD. Affectum meum tangis. capior vnicè peregrinatiunculis, & animum innouat ac vires nouitatum ille aspectus. LIPS. Optimus quisque in hac cupidine: & alti æthereique animi, vt ipse æther, gaudent motu. Sed sub tali igitur imperio, quàm id licuit? tutiùs quàm Belgis nobis hodie, non dicam ab vrbe ad vrbem, sed pænè per vrbem aut circa eam ire. Visere illîc licebat magna aut nobilia illa oppida, clara & inclyta ingenia; Athenas, Alexandriam, Rhodum; disertos aut sapiētes ibi viros; denique ad alia terrarum se conferre, disciplinę aut animi caussâ. At mercatores, & quibus aliarum opum cupiditas, ij per maria omnia nauigabant, ij per terras circuibant: vnicos prædones aut piratas placantes, siue metuentes, Publicanos. Sed vno & certo pretio placantes, nec eo graui sub Principe aliquo moderato & æquo. Itaque res

longinquæ aduehebantur, ignotæ antea ostendebantur: & totus orbis eâ communione, quasi vna ciuitas, fiebat. Quid dicam artes barbaris traditas aut inuectas? quid elegantiam, litteras, & cultum animorum? Cùm etiam omnes linguis diuisi, vnâ Romanâ iungerentur, atque ea cum imperio quaquauersum se propagaret. Plinius hæc grauiter & meritò attollit, in Italiâ dilaudandâ: *Numine Deûm electa, quæ cælum ipsum clarius faceret, sparsa congregaret imperia, ritusque molliret, & tot populorum discordes ferasque linguas sermonis commercio contraheret ad colloquia, & humanitatem homini daret: breuiterque, vna cunctarum gentium in toto orbe patria fieret.* Iterumque alibi idem: *Videmus*, inquit, *alia aliundè, vltrò citroque, humanæ saluti* (nam de herbis & re medicâ illîc loquitur) *in toto orbe portari*, IMMENSA ROMANAE PACIS MAIESTATE, NON HOMINES MODO, DIVERSIS IN TERRIS GENTIBVSQVE, *verumetiam* MONTES *& excedentia in nubes iuga*, PARTVSQVE *eorum & herbas quoque inuicem ostentante.* Nec minùs Strabo: *Romani multas gentes anteà feras, ob montes aut locorum naturam asperam, aut ob frigus aliámve caussam, sub imperium assumentes, easipsas ex disiunctis & insociabilibus, vnà commerciis iunxerunt, & pro agresti vitâ, ciuilem agere docuerunt.* Sed & Claudianus magnificè:

Lib. II. cap. V.

Lib. XXVII. cap. I.

Huius pacificis debemus moribus omnes,
Quòd veluti patriis regionibus vtitur hospes,
Quòd sedem mutare licet; quòd cernere Thulen,
Rursus & horrendos quondam penetrare recessus.
Quòd bibimus passim Rhodanum, potamus Orontem,
Quòd CVNCTI GENS VNA SVMVS.

O verba & res pulchræ! & potéstne maior esse voluptas, aut commoditas? Omitto gubernationem & leges ferè eadem; pondera, & mensuras, & numos: & plura, quorum bonorum sensus etiam hodie aliquis in Turcarum imperio est, & esset maior, si leges & politia illîc meliores. At nostra Europa misera, quàm iam à multis sæculis expers eorum est? iactatur assiduis bellis aut dissidiis. quare? quia regna aut dynastiæ paruis aut modicis finibus inclusæ, semper in vicinos caussam habent timendi vel sperandi, querendi vel vlciscēdi. Idem & ante

Romanum imperium erat, quod Plutarchus aſſeruit: & pulchrâ imagine addidit, *Iſtud velut* ANCHORAM *fuiſſe fluctuanti mundo*. Quid propriè de noſtrâ Galliâ triplici Cerialis apud Tacitum? *Regna bellaque per Gallias ſemper fuêre, donec in noſtrum ius concederetis*. Fuêre mi Auditor, & nunc erunt, donec talis aliquis euentus. AVD. Per ignem ſermones tui eunt, & vide ne amburare. LIPS. Ego verò apud te liberè, & vt Philoſophi in ſcholis, de Republicâ diſſero: neque ſunt iſta, neque erunt fortaſſe, & (dicet aliquis) nec debent. Deo euentus permitto: ego arbitror & ad Religionis vnitatem, & ad ſubditorum omnium vſum, & denique contra communem Turcarum hoſtem fore, potens & validum caput vnum. Tu Deus SALVS ET TVTELA RERVM, da quod expedit; da, ſi non imperio, ſaltem fœdere coire ac iungi; da lætos & pacatos ad læta & pacata loca tua venire. In quo finio, & te mi Adoleſcens, dimitto.

NOTÆ IN LIB. I.

CAPVT II.

Pag. 16. lin. 8. ρυσεόμιτρα.] Pro versu fortasse melius, χρυσέη μίτρα diuisim. Sed hoc leue: illud momentum habet, quòd monitus à viro doctissimo sum, totum hoc Carmen videri scriptum, non in ipsam vrbem Romam, sed εἰς ῥώμην (nam Græca ambigua) id est, in *Valētiam siue Fortitudinem*, quasi Deam. Acutum est: & argumentum habet, quòd Erinna illa celebris vixerit circa Sapphus tempora, id est Tarquinij Prisci, priusquàm Roma nostra sic magna & admiranda. Sed mihi tamen seriò inspicienti, carmen in vrbem & imperium nostrum scriptum videtur: & plures Erinnas fuisse, quod in textu indicatum volui, indicio est dissensus in eius patriâ, de quo Suidas.

CAP. V.

Pag. 31. lin. 23. *Sed vbi, ignoro.*] Ego verò firmiter nondum repperi, etsi Theodosiæ in Bosphoro, *portum fuisse vel centum nautum capacem*, Strabo me doceat libro VII. Sed an ibi, an alibi (plures enim portus) siquis eruit, ostendet.

CAP. VI.

Pag. 35. lin. 26. *Sed nec Velleij iudicium valdè probo.*] Cui tamen caussam aliquam esse, etiam hodie Hispani experiuntur: sed non illam propriè, quam Velleius suspicatur aut timet. Hoc vsus docuerit, longinquas aut externas colonias, si coniugiis & stirpe cum indigenis misceantur, paullatim ipsos aut posteros transire in mores & affectus eius regionis. Cauere hoc malum vis? vnica ratio, à coniugiis, & (si potest) à mixtione arcendi: quod Iudæi olim & nunc seruāt. Nec alia magis intima caussa est, cur crescat assiduè ea gens, & in veteri lege & institutis, aliena à populis, perseueret.

LIB. II.

CAP. II.

Pag. 43. lin. 26. *In agros & in corpora eorum.*] Illud ipsum conqueritur & exaggerat Büundica regina Britannorum, in Dionis Nerone: οὐ πρὸς τοῖς τ' ἄλλα πάντα καὶ νέμειν καὶ γεωργεῖν ἐκείνοις, καὶ τῶν σωμάτων αὐτῶν δασμὸν ἐτήσιον φερόμενοι; *Nónne, præter cetera omnia, & pascitis & aratis Romanis, corporum etiam* ANNVVM *tributum pendentes?*

CAP. III.

Pag. 50. lin. 2. *Plusculа cogitaui aut collegi.*] Imò & quædam edidi, Commentario ad Taciti librum I. Eruditissimus etiam Brissonius videatur, in voce *Capita*, De verborum significatione. Veritas tamen, opinor, est, indictiones fuisse in capita pro modo opum: quod genus hodie Galli *Taillas*, nos *Impositiones* aut *Æstimationes* linguâ nostrâ vocamus.

Pag. 51. lin. 3. *Qui diuinandi artem tenet.*] Nec ego inter istos: tamen peragrando gentes

gentes prouinciasque subditas,& ratione colligendo, subduxi non infra *trecentos milliones* hominum fuisse in Romano orbe. Et caussas sententiæ possim dare.

Supra centum quinquaginta milliones.] Percusserit hoc quosdam, qui nostra aut noua cogitant tantùm: sed ratiocināndo facilè quiuis adstruat ex iis quæ dixi,& non etiam dixi. Pro magnis quidem istis vectigalibus, nónne satis fecerit vel Suetonij locus, de Vespasiano? *qui initio statim Principatus professus est,quadringenties millies opus esse,vt Respublica stare possit.* Sunt ipsi (horresco dicere) *mille milliones* nostro ritu: vnde sic subitò parandi,si non tales tantique reditus? Sed & nostro æuo, vt desinant isti miriones obloqui, Rex Sinarum accipere in tributo annuo asseritur *centum viginti milliones*. Et Sinas aliquis ad totum Romanum orbem comparet? Pag. 53. lin. 1.

CAP. VIII.

Si verè Plutarchus,viginti millia talentûm intulisse.] Verba Plutarchi non ambigua: Αναφέρεται δὲ εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον ἐν νομίσματι, καὶ κατασκευαῖς ἀργυρίου καὶ χρυσοῦ, δισμύρια τάλαντα, πάρεξ τῶν εἰς τοὺς στρατιώτας δεδομένων. ὧν ὁ τοὐλάχιστον αἴρων, κατὰ λόγον δραχμὰς εἴληφε χιλίας πεντακοσίας: *Intulit in ærarium publicum in pecuniâ signatâ, itemq; auro & argento facto,viginti millia talentorum,præter ea quæ in milites expendit. Quorum is qui minimum accepit,habuit drachmas mille quingentas.* Ergo gregarius quisque miles accepit Philippicos *centum quinquaginta*. Magna sanè donatio,in liberâ illâ republicâ: sed quam minuit Plinius, vti & summam illati publice argenti,si eum audimus. Valdè,inquam,minuit. nam scribit lib. XXXVII.cap. II. *Cetera triumphi eiusdem* (Pompeij de Asiâ & Mithridate) *quàm virilia? Reipublicæ datum mille talentû, Legatis & Quæstoribus, qui oras maris defendissent,* HS. *bina millia,commilitibus singulis quinquaginta.* Sanè hæc nullo modo conueniunt,neque sana sunt; quamuis audacter id dicam. Primum,de *mille talentis* illatis in ærarium; nugæ, & *minuti gurguliunculi*,vt ille inquit: & in Textu docuimus. Quid iam de Legatis & Quæstoribus? dumtaxat *bina millia* HS? ea essent, *quinquaginta Philippæi*: atqui gregariis plus datum, non Plutarchus solùm,sed Appianus (qui ex eo ferè haurit) ostēdit. Et omnino pro magnis illis exiguum est. quid in milites singulos? ait, *quinquaginta* HS. Ij essent, *duodecim denarij & semis*. Abiice hæc omnia, & indignū est in Plinio tolerari aut legi. Primo numero legendum sit ex Plutarcho, id est ex vero, *Reipublicæ datum vicies mille talentûm.* Hoc ex coniecturâ: in alijs libri adiuuant,& adaugent. Nam scripti habent: *Quæstoribus,qui oras maris defendissent, datum mille talentûm: militibus singulis sena millia sestertiorum.* In quibus mirum est, & iuuat, sic concorditer consentire cum Græcanicâ summâ illud vltimum,de *senis millibus* HS. Nam ij sunt,ipsæ *centum quinquaginta drachmæ* At prius illud de Quæstoribus,non rectum,nec potest: exorbitat. Scribo, *data decem talenta*: quæ sunt, *sex millia* Philippûm: & error Pag. 65. lin. 14.

est ex

eſt ex notis ortus, denariâ millenariaque: quæ nimis ſæpe alternarunt. Examinanti hæc apud Plinium,& cum noſtris ac ratione conferenti,vera erunt:aut ſiquis aliunde firmiora,doceat,innitemur.

CAP. IX.

Pag 67. lin. 24. *Etſi non ad vſum tales.*] Sicut & in torque aureo, quem *centum pondo Diuo Auguſto Galli dederunt*, vt eſt in Quinctiliano.Hæc in ſpeciem tantùm: imò plerumque nudo nomine,Pecunia ipſa data.

Pag.68. lin.2. *Hoc prætextu rapinas extorſionesq́ vſurpatas.*] Ita & Plinius igitur in Traiani laudibus ponit,*non ſpoliis prouinciarum, & extorto ſociis auro, ſed hoſtilibus armis, captorumq́ regum catenis triumphum grauem.* Nec aliud ab hoc coronario auro intellegit.

LIB. III.

CAP. III.

Pag.113. lin. 6. *Paullatim Italia penè deſerta eſſet.*] Vel Lucanum audi:

At nunc ſemirutis pendent quòd mœnia tectis,
Rarus & antiquis habitator in vrbibus errat,
Horrida quòd dumis,multósq́ inarata per annos
Heſperia eſt,deſuntq́ manus poſcentibus aruis.

Idem Liuius: *partem Italiæ ergaſtula à ſolitudine vindicare.* Sed & Dionyſius pleraque opida olim frequentia, ſuo æuo lapſa aut vacua fatetur. Cauſſa profectò ipſa eſt,quam dixi,quòd Roma omnia ad ſe traxit & abduxit.Itaque(conſidera) vicina vrbi loca maximè in hac cauſsâ reperies, longinqua pleniora.

CAP. VIII.

Pag. 139. lin.24. *Alij ſolia maluerunt reddere.*] In Græco eſt καθέδρας,vt vides: quod magis eſt vt Sellas reddas. Sellæ autem in Frigidariis maximè, ex Sidonio: *Hinc Frigidaria dilatantur, ita vt miniſteriorum ſeſe non impediente famulatu, tot poßint recipere Sellas, quot Solij ſigma perſonas.* Quæ lectio mihi recta eſt,etſi alij mutant. Nam ita hîc *Sigma ſolij*, vt poſteà idem, *Solij capacis hemicyclum.* Quod planè dat intellegi formam Soliarem: & fallor, aut in ruinis Thermarum hodiecque veſtigia & ἰχνογραφίαι ſic apparent.Si tamen aliter, parum eſt: hoc addo,*Solia*, à Græcis ſolere reddi ἐμβατὰς vel ἐμβάσεις: quòd in ea lauandi cauſsâ deſcenderent. Nec aliud initio fuêre, quàm lignea quædam vaſa ſiue aluei, noſtris quoque moribus noti: quod genus Auguſtus(in Suetonio) *Hiſpanico verbo Duretas* appellabat,atque ipſe vtebatur.Eiuſdem tamen æuo alia reperta, in ipsâ terrâ effoſſa,& magnificè ſtructa, in quibus fas eſſet, ſedere, ſtare, natare. Inuentio tributa,niſi fallor,Mæcenati à Dione Caſſio. πρῶτος,inquit,κολυμβήθραν θερμοῦ ὕδατος ἐν τῇ πόλει κατεσκεύασε: *Primus Solium* (ſiue *Natatorium*) *aquæ calidæ in vrbe ſtruxit.* Planè huc pertinet, & notandum eſt. Solia autem hæc *capacia* fuêre,vt Sidonij verbum erat; & Martialis oſtendit, plures ſimul ſolitos lauari. Quid, quod *Oceani ſolium* poſteà, magni

magni maris nomine & quasi imagine dictum? Itaque nullo modo probabile, tot illa *millena Solia* in Thermis vnis fuisse.

LIB. IIII.

CAP. XI.

Helenam hospitis sui filiam.] Itaque ipsam istam Helenam *Bithynam* faciunt *Acta Syluestri Papæ*, quæ in Symeone Metaphraste habes. At alia Chronica mirè vacillant. vt Godefridi Viterbiensis: *Hanc Helenam*, inquit, *quidam ex patriâ Treuirorum oriundam faciunt, alius de regno Persarum, vbi Constantius ad tributa colligenda transmissus eam legitur contigisse.* Miror de Treuiris, & quod idem nihil de Britannis. Sed nec Beda in Historiâ, cùm occasio vel maximè esset, & de patre atque eo scriberet, inclytum Principem asseruit suæ genti. At enim Galfridus Monumetensis, & alij Britannici scriptores, id fecêre. Fateor, sed fidei nec hîc, nec in aliis, satis certi. De *Cælo* regulo fabulantur, *cuius filiam Helenam duxerit Constantius, & vndecimo pòst anno mortem obierit*, relicto imperio, quem ex eâ genuerat, huic Constantino. Ergo ex hac narratione, *decem* modò annos natus Constantinus fuerit, aut circiter, cùm imperium accepit: at constat ex Eusebio aliisque, supra *triginta* fuisse. Sed nec Guilielmus Cambdenus (accuratus scriptor, & qui omnia Britanniæ scrinia excussit) quidquam repperisse prodit de nato ibi Constantino: imò fabulam totam de *Cælo*, & hominem ipsum, explodit. Itaque videndum vnde alij adstruant: nam Panegyrici locus, meâ interpretatione, destruit quam alius item firmat, ibidem: *Omnibus beatior terris Britannia, quæ Constantinum Cæsarem prima vidit.* Vidit prima, sed non genuit. Pag. 200. lin. 31.

INDEX CAPITVM

LIBRI PRIMI.

LIBRI SECVNDI.

LIBRI TERTII.

LIBRI QVARTI.

Triplex

FINIS.

APPROBATIO.

Quattuor hos I. Lipsij de Magnitudine Romana libros, prælo dignos censeo, quòd eruditi sint, & pulchra varietate mirificè afficiant oblectentque, nec non ad illustrationem antiquitatum plurimum conferant, nihil interim continentes quod Catholicæ fidei aduersetur.

Guiliel. Fabricius Nouiom. Apostolicus ac Regius librorum Censor.

PRIVILEGIVM CÆSAREVM.

RVDOLPHVS SECVNDVS diuina fauente clementia electus Romanorum Imperator ſemper Auguſtus, ac Germaniæ, Hungariæ, Bohemiæ, Dalmatiæ, Croatiæ, Sclauoniæ Rex, Archidux Auſtriæ, Dux Burgundiæ, Stiriæ, Carinthiæ, Carniolæ & Wirtembergæ, &c. Comes Tirolis, &c. Noſtro & Sacri Imperij fideli dilecto IVSTO LIPSIO gratiam noſtram Cæſaream. Poſtquam inter alia, quę DEVS immortalis hominibus liberali manu dedit dona, illuſtria inprimis illa & quaſi diuina ſunt, quæ in litteris liberalibusque diſciplinis conſiſtunt, quibus ſcilicet homines non tantùm ab animalibus ceteris rationis expertibus, ſed à rudi etiam & imperito hominum vulgo ita diſtinguuntur, vt tanquam Dij quidam ſplendeſcere in terris videantur: rem ſanè præclaram ſeque dignam illi præſtant, qui diligentem iis ipſis in literis ac diſciplinis operam ponunt; præclariſſimam verò & Reipub. vtiliſſimam, qui eas ita excolunt, vt aliorum menti docendo, ſcribendo lumina præferant, eosque ex ignorantiæ tenebris quaſi manu educant. Quos excitare, quos amare atque animare ad dignitatis noſtræ munus, ad quod Diuino vocati beneficio, conceſſuque ſumus, inprimis pertinere exiſtimamus. Cùm itaque ab iis, quorum nobis ſpectata fides, quique iudicare de Literis poſſint, acceperimus, inſignes te animi ingeniique tui dotes tibi à natura inſitas à primis temporibus ætatis tuę ita literarum ac diſciplinarum ſtudiis excoluiſſe atque exornaſſe, vt olim iuuenilibus adhuc annis præclara floreſcentis minimeque vulgaris eruditionis ſpecimina præbueris, dum obſcura in antiquis ſcriptoribus loca, quæ quædam tanquam luſtra erant, illuſtraſti, quæque in iis iniuria temporum deprauata & corrupta fuerunt, reſtituiſti, dum vetuſta Latinæ antiquitatis rudera in nouam ſubinde ſtructuram ſingulari artificio eleganter conuertiſti: ad exquiſitam adeò & raram doctrinam, quæ magnam de te apud doctos quoſque viros opinionem excitarit, perueniſſe, eamque variis abs te libris acri & graui cum iudicio ſcriptis atque in lucem editis oſtendiſſe, vt in eo quod tam feliciter tractes ſcriptionis genere paucos tibi pares hodie reperire ſit: iam verò matura te ætate virum, viro magis magisque digna, & viris doctis grata ac Reipub. vtilia ſcribere, quæq. à primis illis Romanis olim auctoribus ſcripta fuerunt, à mendis purgare, & lectiſſimos quoſque ex Muſarum hortis, in quibus aſſiduè verſeris, flores colligere, concinnare, quibus Lectores mirificè recrees, & eorum pectus ad prudentiam, probitatemque informes: haudquaquam prætermittere voluimus, quin Reipub. ad quam hæc abs te ornamenta conferuntur, cauſa, Cæſareo te noſtro elogio decorandum, & quamuis per te ſatis ipſe animatus ſis, animãdum magis patrocinioq. noſtro defendendum pro benigna noſtra in te ſuſciperemus voluntate. Quoniam verò lucubrationibus atque operibus tuis in lucem edendis, peculiarem te eligere velle Typographum, accepimus, Diplomate hoc noſtro priuilegioque te & Typographum tuum aduerſus quorumcunque fraudem, qui lucri cauſa, quod fieri ſolet, eadem excudere aut typis imitari fortè velint, munitos cupimus. Quamobrem pro auctoritate noſtra Cæſarea decernimus, ſtatuimus, vetamusque, ne quis Typographorum, Bibliopolarum,

aut

aut aliorum, qui librariam negotiationem exercent, eos libros, quos tu editurus es, quocunque modo, charactere, aut forma, siue integros, siue aliquam eorum partem typis imitari, edere, excudere, aut venundare intra sacri Romani Imperij, Regnorumq. ac Dominiorum nostrorum hæreditariorum fines triginta annis proximis à primo editionis die computandis, absque tuo tuorúmve hæredum consensu audeat: Hac autem lege addita, vti tria vt minimum cuiusque libri exemplaria, quemadmodum moris est, ad Imperialem nostram Cancellariam mittantur. Si quis verò edictum hoc nostrum transgredi, violare, aut contemnere deprehensus fuerit, eum non solùm eiusmodi libris, tibi, hæredibúsve tuis, auxilio Magistratus, vbicunq. reperti fuerint, vendicandis, priuari, sed triginta etiam Marcharum auri puri mulcta, cuius semissis quidem Fisci nostri Procuratori, fraudis vindici: alter verò semissis, tibi hæredibúsve tuis pendatur, puniri volumus. Mandantes vniuersis & singulis nostris & sacri Romani Imperij subditis & fidelibus dilectis, tam Ecclesiasticis quàm Politicis, cuiuscumque status, gradus aut ordinis extiterint. præsertim verò iis, qui in Magistratu constituti, vel suo vel superiorum suorum loco aut nomine, ius dicunt, iustitiámve exercent, ne quemquam hoc Priuilegium nostrum impunè violare, spernere aut negligere patiantur: Sed, si quos contumaces compererint, constituta à nobis mulcta, eos puniri & quibuscunque modis coërceri curent, ni & ipsimet grauissimam nostram in se conuertere indignationem velint. Id quod hoc Diplomate, manu nostra subscripto, & Cæsarei nostri sigilli impressione munito, confirmamus. Datum in arce nostra Regia Pragæ, die prima mensis Augusti. Anno Domini Millesimo, Quingentesimo Nonagesimo secundo. Regnorum nostrorum Romani decimo septimo, Hungarici vigesimo, & Buhemici itidem decimo septimo.

Subsign.

RVDOLPHVS.

Iacobus Curtius à Senfftenaw.

Ad mandatum sacræ Cæsareæ M^tis proprium.

Io. Baruitius.

Additum sigillum Cæs. M.^tis in cerâ rubrâ.

SVMMA PRIVILEGII REGII.

PHILIPPVS Dei gratia Hispaniarum, &c. Rex Catholicus, diplomate suo sanxit, nequis, Iusti Lipsij Historiarum in alma Vniuersitate Louaniensi Professoris, & item Historiographi sui libros quoscunque, à Censoribus legitimis approbatos, præter ipsius, heredúmve eius, voluntatem, intra triginta annos à prima singulorum librorum editione computandos imprimat, aut alibi terrarum impressos, in has inferioris Germaniæ ditiones importet, venalésve habeat. Qui secùs faxit, præter librorum confiscationem triginta marcharum auri puri illatione mulctabitur. Vti latiùs patet in litteris, datis Bruxellæ XIV. Feb. M.D.XCVII.

Signat.

Verreycken.

Tibi IOANNES MORETE, *pro amicitiâ quæ mihi cum Plantino (heu, quondam meo) & Plantinianis est ac fuit, tibi, inquam, permitto, vti hos* DE MAGNITVDINE ROMANA *libros quattuor, typis tuis excudas ac diuulges. Nequis alibi alius præter te, cupio siue iubeo, ex lege quam magnus Cæsar & Rex meus dixerunt.*

Iustus Lipsius.

ANTVERPIÆ,
EX OFFICINA PLANTINIANA,
APVD IOANNEM MORETVM.
M. D. XCIX.

